

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tuğba ERGEZEN

LİDER ANALİZİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE
RECEP TAYYİP ERDOĞAN VE VLADİMİR PUTİN'İN ROLÜ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tuğba ERGEZEN

LİDER ANALİZİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE
RECEP TAYYİP ERDOĞAN VE VLADİMİR PUTİN'İN ROLÜ

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ÖZTÜRK

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Tuğba Ergezen'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Hayati AKTAŞ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Mustafa ÖZTÜRK (İmza)

Üye : Tekin Aycan TAŞCI (İmza)

Tez Başlığı: Lider Analizi Çerçevesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin'in Rolü

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 09/02/2022

Mezuniyet Tarihi : 10/03/2022

(İmza)

Prof. Dr. Ebru İÇİGEN

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Lider Analizi Çerçevesinde Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin’in Rolü” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Tuğba ERGEZEN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Tuğba Ergezen
Öğrenci Numarası	20195238002
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ÖZTÜRK
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Lider Analizi Çerçevesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin'in Rolü
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1770621672
Rapor Tarihi	25.02.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %8 Alıntılar dahil: %16
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 313 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim. Gerekçe: Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
TEŞEKKÜR.....	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM TEORİK ÇERÇEVE VE YİRMİNCİ ASIRDA TÜRKİYE - RUSYA İLİŞKİLERİNİN GENEL PANAROMASI

1.1. Aktör Odaklı Analizler Bağlamında Teoriler	14
1.2.1. Neo-Klasik Realizm	14
1.1.3. Sosyal İnşacılık	22
1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye–Rusya İlişkilerine Kısa Bir Bakış	28
1.3. Soğuk Savaş Döneminde İlişkilerin Ana Hatları.....	33

İKİNCİ BÖLÜM YİRMİBİRİNCİ ASRIN BAŞINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE - RUSYA İLİŞKİLERİ

2.1. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri	43
2.1.1. İkili Siyasi İlişkiler ve Sorun Alanları.....	50
2.1.1.1. Suriye.....	50
2.1.1.2. Kıbrıs	64
2.1.1.3. Ukrayna ve Kırım	67
2.1.1.4. Karabağ Sorunu ve Ermenistan	75
2.1.1.5. Libya.....	85
2.1.2. Ekonomik ve Ticari İlişkiler.....	92
2.1.2.1. Doğal Gaz	92
2.1.2.2. Petrol.....	97
2.1.2.3. Tarım Ürünleri.....	98
2.1.2.4. Sanayi Ürünleri ve Hizmetler	100
2.1.3. Sosyo-Kültürel İlişkiler	109

2.1.3.1. Karma Evlilikler	112
2.1.3.2. İbadethaneler	116
2.1.3.3. Yunus Emre Enstitüsü'nün Rusya Faaliyetleri.....	120
2.1.3.4. Rusya Federasyonu Bilim ve Kültür Merkezi'nin Türkiye Faaliyetleri.....	122
2.1.3.5. Üniversiteler Arası İlişkiler	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OPERASYONEL KOD ANALİZİ ÇERÇEVESİNDE R. TAYYİP ERDOĞAN VE VLADİMİR PUTİN'İN LİDERLİK ÖZELLİKLERİ

3.1. Dış Politika Analizi ve Karar Alıcıların Rolü.....	129
3.1.1.Rasyonel Seçim Teorisi ve Bilişsel Modeller	134
3.1.2.Operasyonel Kod Analizi ve Liderlik Özelliği Analizi.....	138
3.2.Karar Alıcılar: Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin	142
3.2.1.R. Tayyip Erdoğan'ın Biyografisi	145
3.2.2.Vladimir Putin'in Biyografisi.....	148
3.3.Liderlerin Karşılaştırmalı Operasyonel Kodları ve Liderlik Özelliği Analizi.....	153
3.3.1.Bulguların Değerlendirilmesi.....	162
3.3.2.Liderlerin Karar Aldıkları Ortam ve Siyasal Sistem Karşılaştırması.....	170

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - RUSYA İLİŞKİLERİNDE R. TAYYİP ERDOĞAN VE VLADİMİR PUTİN'İN ROLÜ

4.1.Liderlerin Algıları Çerçevesinde Kritik Uluslararası Gelişmeler.....	176
4.1.1.2003 Tezkeresi.....	181
4.1.2.2008 Gürcistan Savaşı.....	184
4.1.3.Vizelerin Kaldırılması.....	189
4.1.4.Suriye Meselesi.....	190
4.1.5.Akkuyu Nükleer Enerji Santrali ve Türk Akımı Projesi	195
4.1.6.2015 Uçak Krizi.....	202
4.1.7.15 Temmuz Darbe Teşebbüsü ve Andrey Karlov Suikastı	207
4.1.8.S-400 Savunma Sistemi.....	213
SONUÇ	218
KAYNAKÇA.....	244
EK 1- Operasyonel Kod Analizi Hesaplamasında Yazılımın Taradığı Kelimeler	288
Ö Z G E Ç M İ Ş	296

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Yıllara Göre Rusya'nın Toplam Orta Doğu İhracat Rakamları (Milyon dolar).....	54
Şekil2.2. Yıllara Göre Türkiye'nin Toplam Orta Doğu İhracat Rakamları (Milyon dolar)	56
Şekil 2.3. Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı Yaptığı Ülkeler	96
Şekil 2.4. Türkiye'nin Petrol İthal Ettiği Ülkeler	98
Şekil2.5. Rusya'nın Ürün Bazında Yaş Meyve-Sebze İthalatı (milyon dolar) ve Türkiye'nin Payı (2013-2019)	100
Şekil 2.6. Türkiye'ye Gelen Rus Turist Sayısı (Milyon).....	103
Şekil 2.7. İkili Doğrudan Yabancı Yatırım Rakamları (milyon dolar).....	105
Şekil 2.8. Türkiye'nin Rusya ile Ticareti (milyon dolar)	106
Şekil 2.9. Türkiye'nin Rusya'dan ithal etmiş olduğu başlıca sanayi ürün grupları 2020(milyon dolar).....	109
Şekil 2.10. Uyruklarına göre yabancı gelinlerin dağılımı (yüzde)	116
Şekil 2.11. Kültür Merkezlerinin G-20 Ülkelerine Göre Dağılımı.....	121
Şekil 3.1. Dış politikada karar alma süreci ve uygulaması.....	130
Şekil 3.2. Dış politikada kapasite-araç etkileşimi ve dinamikler	131
Şekil 3.3. Stratejik-ilişkisel dış politika yaklaşımı	133
Şekil 4.1. Türkiye'nin 2014-2016 Yılları Arasında Rusya'ya İhracatı ve İthalatı (Bin ABD Doları).....	203

TABLolar LİSTESİ

Tablo1.1. Rusya'nın Türk Dış Ticaretindeki Yeri (1992-1999).....	40
Tablo 2.1. Rusya'nın bazı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine silah ihracı (milyon)	53
Tablo 2.2. Rusya'nın bazı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine silah ihracı (milyon)	95
Tablo 2.3. Rusya'nın bazı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine silah ihracı (milyon)	101
Tablo 3.1. Operasyonel Kod Analizinde Temel Sorular	139
Tablo 3.2. Operasyonel Kod Analizinde Temel Sorular	141
Tablo 3.3. Operasyonel Kod Analizinde Temel Sorular	158
Tablo 3.4. Liderlerin Liderlik Özelliği Analizi Değerleri	160
Tablo 3.5. Liderlerin Motivasyon Parametre Değerleri	162
Tablo 3.6. Karar Alma Modelleri Tablosu	172

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BLACKSEAFOR	Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu
BM	Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
CAATSA	ABD'nin Düşmanları ile Yaptırımlarla Mücadele Yasası
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Anlaşma Teşkilatı)
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
FETÖ	Fethullahçı Terör Örgütü
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
KGB	Komitet Gosudarstvennoy Bezopastosni (Devlet Güvenlik Komitesi)
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MKYK	Merkez Karar ve Yönetim Kurulu
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhtaç Eden Ülkeler Örgütü)
PKK	Partiya Karkeren Kürdistane (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	Pariya Yekitiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÜDİK	Üst Düzey İşbirliği Konseyi
YPG	Yekineyen Parastina Gel (Halk Koruma Birlikleri)
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

ÖZET

Güncel dönem Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyrine önemli ölçüde tesirleri bulunan liderler olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Devlet Başkanı Vladimir Putin'in etkilerine ışık tutmanın amaçlandığı bu tez çalışmasında dış politika analizi temelli bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Birim düzeyli analizde karar alıcı aktörler, politika yapma süreçlerinde danışma, uzlaşma, rekabet etme gibi farklı yöntemler izleyebilmekte ve ittifak kurma, tarafsız olma veya savaş açma gibi farklı yollar takip edebilmektedirler. Alınan kararlara bağlı olarak farklı gerçeklikler söz konusu olacağından, karar alıcıların rolü vurgulanmak istenmiştir. Bu noktadan hareketle, Dış Politika Analizi metodlarından Operasyonel Kod Analizi ile Liderlik Özelliği Analizi yardımıyla liderlerin bilişsel ve kişisel bir haritası çıkarılmış ve karar alıcılara ilişkin verileri çeşitli parametreler bakımından analiz edilerek bu iki karar alıcının liderlik kodları karşılaştırılmıştır. Türkiye-Rusya ilişkileri çerçevesinde liderlerin söylemlerinden oluşan metinlerden elde edilen sayısal veriler tablolastırılarak karakteristik özellikleri arasındaki bağlantı açığa çıkarılmıştır.

Bahsi geçen kodların oluşumuna dair ipuçları edinmek için ana hatlarıyla liderlerin biyografileri incelenerek çocukluktan yetişkin bireyliğe şahsi özellikleri ile dış dünyaya ilişkin algılamaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Her iki liderin de yaşamlarının erken yıllarındaki benzer yönler saptanarak bu liderlerin karakterleri arasındaki paralelliklerin izi sürülmüştür. Söz konusu durumu somutlaştırmak adına iki ülke arası ilişkilerde vuku bulmuş Akkuyu Nükleer Santrali inşası, S-400 Antlaşması, 2003 Tezkeresi, 2008 Gürcistan Savaşı, 2015 Uçak Krizi, 15 Temmuz darbe girişimi ve Karlov suikastı gibi kritik vakalar ele alınmıştır.

Bu tez, içinde bulundukları siyasi sistem ve karar mekanizmasıyla birlikte, yürüttükleri politikalarda R. T. Erdoğan ve V. Putin'in iki lider olarak, sistemik faktörler ile tarihsel arka planın ötesinde Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyrine önemli etkilerinin olduğunu savunmuştur. Bu nedenle çalışmanın odağı, Türkiye-Rusya ilişkileri çerçevesinde liderlerin aldıkları kararlara yön veren algılarına ışık tutarak somut veriler doğrultusunda bu iki karar alıcıyı incelemek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: R. Tayyip Erdoğan, Vladimir Putin, Operasyonel Kod Analizi, Liderlik Özelliği Analizi, Dış Politika Analizi

SUMMARY

THE ROLE OF RECEP TAYYIP ERDOGAN AND VLADIMIR PUTIN UPON THE TURKEY-RUSSIA RELATIONS WITHIN THE FRAME OF LEADER ANALYSIS

With aiming to enlighten the dimensions of the effects on which the President Recep Tayyip Erdogan and President Vladimir Putin as leaders who affect the course of current Turkey-Russia relations on a large scale, an assessment based on foreign policy analysis has been made in this thesis study. In a unit- -level analysis, decision making actors can follow different methods such as consultation, reconciliation, competition in policy making processes and pursue different ways like forming alliances, being neutral or strating a war. The role of decision makers has been asked to be emphasized as there will be different realities depending on the decisions taken. From this point on, the leadership codes of these two decision-makers has been compared with each other by mapping the cognitive and personal maps of these leaders with the help of Operational Code Analysis and Leadership Trait Analysis which are the methods of Foreign Policy Analysis and has been analysed through the data of decision-makers in respect to some kinds of motivations. In the context of Turkey-Russia relations, numerical data from the texts of the leaders' discourse has been analyzed to reveal the link between their characteristic features.

The formation of perceptions about outer world and personal features of decision-makers from childhood to adulthood are tried to demonstrate by analysing also the biographies of them with main lines to gain some clues about the constitution of the codes mentioned. By determining the familiar aspects of both of the two leaders' early years of their lives, the parallel elements between these leaders' characteristics has been tracked. To concretize the situation above mentioned, critical cases such as the construction of Akkuyu Nuclear Power Plant, S-400 Agreement, March 2003 Resolution, 2008 Georgia War, July 15 Coup Attempt and the assassination of Andrey Karlov which have occurred in bilateral relations are examined.

This thesis has defended that, together with the political system and the decision mechanisms they are in with the policies they operate, R. T. Erdogan and V. Putin as two leaders has significant impacts on the course of Turkey-Russia relations beyond the systemic factors and historical backgrounds. For this reason, the focus of the study has been examining

these two decision makers in the direction of concrete data by putting a light on the perceptions of the leaders which determine the decisions they take in the frame of Turkey-Russia relations.

Keywords: R. Tayyip Erdogan, Vladimir Putin, Operational Code Analysis, Leadership Trait Analysis, Foreign Policy Analysis

TEŞEKKÜR

Lider analizi çerçevesinde Türkiye-Rusya ilişkilerinin incelenmiş olduğu bu çalışma için yapmış olduğu katkılar ile vermiş olduğu emekten ötürü Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK'e ve tez çalışmasına yönelik vermiş olduğu tavsiyelerden dolayı Öğr. Gör. Oğuzhan KÖSE'ye, paylaşmış olduğu bilgilerle çalışmaya sunmuş olduğu katkıdan ötürü İzmir Rus Dil ve Kültür Derneği Başkanı Andrey PONOMAREV'e teşekkür eder, bu süreçte desteklerini esirgemeyen aileme de şükranlarımı sunarım.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının birincil hedefi, Dış Politika Analizi literatüründen faydalanarak uluslararası ilişkiler disiplininde birim düzeyli analizin önemine vurgu yapmaktır. Bu doğrultuda, 21. asır Türkiye-Rusya ilişkilerinin iki önemli aktörü ve karar alıcısı R. Tayyip Erdoğan ile Vladimir Putin, çalışmanın temel analiz birimlerini teşkil etmiştir. Bu kapsamda ilk olarak iki ülke arası ilişkilerin tarihsel arka planı, temel sorunlar ve fırsat alanları sunan mevzular ana hatları ile verilmiştir. Ardından ise uluslararası ilişkiler disiplininde birim düzeyli analizle aktörlerin önemi ve rollerine, aynı şekilde sistemik belirleyicilerden öte sosyal olgu ve faktörlere dikkat çekmiş olan kuramlar tezin konusu ile bağlantıları yönünden seçilerek ele alınmıştır. Gerekli kuramsal ve tarihsel arka plan verildikten sonra çalışmanın esas odaklandığı zaman dilimi olan 21. asırda ilişkilerin seyri verilmiş ve çalışmada kullanılmış olan Operasyonel Kod Analizi ile Liderlik Özelliği metotları hakkında bilgi paylaşılmıştır. Liderlerin algısal ve bilişsel dünyalarına ışık tutmak adına biyografilerine öz bir biçimde yer verildikten sonra liderlerin Türkiye-Rusya ilişkileri kapsamında yapmış oldukları konuşmalar ile bu kapsamda sorulan sorulara verdikleri yanıtlardan oluşan metinler, Rusya Federasyonu resmi sitesinden alınarak, bahsi geçmiş olan Dış Politika Analizi metotlarınca değerlendirilmiştir. Esas analiz dili İngilizce olan Profiler Plus yazılımı ile analiz edilen metinlerden elde edilmiş olan sayısal veriler, JMP istatistik analiz programı ile işlendikten sonra tablo hâline getirilmiştir.

Çalışmanın amacı, söz konusu liderlerin Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyrine olan etkilerini gözlemlemek ve somut çıktılar ile analiz etmek olduğundan, Türkiye-Rusya ilişkileri kapsamında liderlere ait elde edinilmiş bulgular, birbirleri ile karşılaştırılmıştır. Değerlerin birbirlerine kıyasla ortaya çıkardıkları farklara göre liderlerin profillerinin hangi parametrelerce birbirlerine yakın oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, tezin kapsamına giren boyutlar bakımından liderlerin birbirlerine yakın liderlik profilleri çizdiklerine ulaşılmıştır. Birbirine yakın profillere sahip liderlerin, dış dünyayı değerlendirme, algılama biçimleri ve düşünsel boyutta benzer yaklaşımlar sergilemesi beklenirken, bu liderlerin içinde bulundukları karar alma mekanizması ile siyasi sistemlerin de kritik rolleri göz ardı edilmemiş ve çalışmada bu faktörler de birbirleri ile

karşılaştırılmıştır. Son kertede ele alınan çeşitli gelişmelerde ise çalışmada elde edilen bulgulara görülen benzerliğin somut yansımaları açığa çıkarılmak istenmiştir.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin yıkılışının ardından pek çok farklılığa sahip olmakla birlikte bu imparatorluğun birçok özelliğini miras alan Türkiye Cumhuriyeti¹ ile kökleri Çarlık dönemine uzanan² Rusya Federasyonu, derin bir yönetim geleneğine sahip devletler olarak birbirleri ile mücadele içinde bulundukları tarihi bir jeopolitik rekabet yaşamışlardır.³ Esasında bin yıldan fazla süre boyunca iç içe yaşadığı ifade edilen bu toplumlar, birbirleri arasındaki etkileşim açısından oldukça köklü bir altyapıya sahip olmuştur. Fakat söz konusu rekabet ve savaşların tesis ettiği kalıplaşmış ön yargı ve düşüncelerin aşılması hayli uzun bir zaman almıştır.⁴ 17. yüzyılın sonu ile Bolşevik ihtilaline kadar geçen sürede birbirleriyle ondan fazla savaş yaşarken, Çarlık Rusya döneminde Rusya'nın en çok savaştığı ülke Osmanlı Devleti olmuştur.⁵ Bununla birlikte, bu iki ülke devlet gelişimleri sürecinde birtakım gelişmeleri birbirlerine yakın zamanlarda yaşamış olmaları bakımından dikkat çekmiştir. Nitekim 1453 yılında Osmanlı'nın İstanbul fethiyle önemli bir konuma yükselmesi ile 1480 yılında Rusya'nın Altın Orda Devleti'nden bağımsız hale gelmesi, 19. yüzyılda Rusya'da II. Aleksandr dönemindeki reformlar ile 19. yüzyılda Osmanlı'daki Tanzimat Dönemi olmak üzere büyük reformların zamanlamaları bu hususa verilmiş önemli örnekleri teşkil etmektedir.⁶ Bu hadiselerin etki ve zamanlama açılarından benzerlik göstermesi, her iki ülke devlet adamlarının tarihsel tecrübe ve miraslarının, zihinsel altyapılarının şekillenmesinde önemli görülmektedir.

İmparatorluk devirlerinin sona erdiği ve yeni devletler olarak ortaya çıktıkları dönemde Dostluk Antlaşmaları imzalayarak içinde bulundukları dönemin dengeleri ile uyumlu bir siyaset izleyen bu olumlu hava ne yazık ki kalıcı olamamıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca katı bir bloklaşmanın⁷ farklı cephelerinde yer almış olan devletler için Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeni bir dönem başlamıştır.⁸ Gerek uluslararası sistemdeki katı ideolojik saflaşmanın erimesi ve sistemdeki güç merkezlerinin artarak dengelerin değişmesi

¹ Oran, 2001: 21.

² Vernadsky, 2019: 31-35.

³ Armaoğlu, 2019: 31.

⁴ Purtaş, 2021: 119.

⁵ Taşcı, 2021: 77.

⁶ Svistunova, 2021: 6.

⁷ Gaddis, 2008: 34-40.

⁸ Çiftçi, 2017: 100.

gerekse Türkiye'nin ittifaklık bünyesi içinde bulunduğu Batı ülkeleri ile arasındaki çeşitli sıkıntılar, Batı ile çeşitli problemler yaşayan Rusya Federasyonu ile Türkiye'yi birbirlerine yakınlaştırmıştır.

Güncel dönem Türkiye-Rusya ilişkilerinin önemli bir kesitinin ana aktörleri olan R. Tayyip Erdoğan ile Vladimir Putin'in göreve gelmeleriyle iki ülke arasındaki rekabet söylemlerinin yerini stratejik ortaklığın⁹ aldığı yeni bir safhaya geçilmiştir. Bu yeni safhada liderler hem şahsi olarak yapıcı bir diyalog kimyası oluşturarak hem de uluslararası sistemdeki dengeleri ve diğer ülkelerle olan ilişkilerindeki artılar ile eksileri birbirlerine yakın bir perspektiften okuyarak önceki dönemlerden çok daha ileri bir boyutta pragmatik bir yaklaşım sergilemişlerdir.¹⁰ Bu sayede liderler, iki ülke arası ilişkilere çok daha esnek bir hareket alanı kazandırmışlardır. Sorun alanlarının farkında olmakla birlikte bunları birbirlerinden ayrı ayrı değerlendirerek hem kendi ülkelerine hem de bölgeye çeşitli fırsatlar sunan işbirliği girişimlerinde bulunmaktan kaçınmamışlardır. Dolayısıyla tarihsel olarak çetin bir mücadele ve rekabet yaşamış devletler olarak mevcut rekabetlerini faydacı bir yaklaşımla stratejik bir boyuta taşıyıp yumuşatarak sürdürme yoluna gitmişlerdir.

20. asırda Türkiye-Rusya ilişkilerinin genel çerçevesini inceleyerek başlayan çalışmanın birinci bölümünde; Birinci Dünya Savaşı sona ererken tarihlerine Cumhuriyet ve Sovyetler Birliği şeklinde yeni bir sayfa açarak devam etmeye başlayan Türkiye ile Rusya arası ilişkilerin kurulması ve gidişatından bahsedilmektedir. Bu kapsamda, 1921 yılında taraflarca imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması¹¹ ile iki ülke arası ilişkilerin temellerinin atılması, dönemin SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti'ni birbirlerine yaklaştıran siyasal, ekonomik, askeri ve düşünsel faktörler çalışmada değinilen hususlar arasında yer almaktadır. 1929 Buhranı, yükselen faşist ideolojiler ve başarıya ulaşamayan Milletler Cemiyeti girişimi sonucu dünya İkinci Dünya Savaşı'na doğru ilerlerken, Türkiye ile SSCB ilişkileri de bundan payını alarak, çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. Ancak, Türkiye'nin 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile imzaladığı Karşılıklı Yardım Antlaşması'na koydurduğu¹² numaralı ek protokol¹² örneğinde de olduğu gibi Türkiye, SSCB ile ilişkilerinde dengeyi korumak için çaba göstermiştir. Ne var ki, dönemin oldukça kaygan zemininde sürekli değişen dengeler, nihayetinde iki ülke arası ilişkileri önemli bir soğuma devresine sokmuştur.

⁹ <http://stpetersburg.bk.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/219910> (erişim tarihi: 16.5.2021).

¹⁰ Harmoon Center For Contemporary Studies, 2017: 16.

¹¹ Armaoğlu, 2019: 161.

¹² Deringil, 2015: 97.

Ekonomik ilişkiler durgunlaşmış ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında da gerginlik devam etmiştir.

Dünyanın katı bir kamplaşmaya maruz kaldığı Soğuk Savaş evresinde, İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kaldığı ve BM'ye girebilmek için son etapta sembolik olarak savaşa katıldığı için Türkiye'ye tepkili olan SSCB, 1925 yılında imzalanmış Dostluk Antlaşması'nı uzatmamış ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yenilenmesine dair beyanlarda bulunmuştur.¹³ Durum bu şekilde iken ideolojik, askeri ve siyasi boyutu yoğunlaşan kamplaşma neticesinde Doğu ve Batı blokları oluşmuş ve Türkiye ile SSCB kendilerini birbirine zıt kutuplar içerisinde bulmuştur. Bu ayrışma, Türkiye'nin Batı bloğunun askeri örgütü NATO ve SSCB'nin de Doğu bloğunun askeri örgütü Varşova Paktı'na üye olmalarıyla kurumsal bir boyuta haiz olmuştur. Bununla birlikte, Stalin'den farklı bir yaklaşım bensemiş olan Kruşçev yönetiminin başa geçmesi¹⁴, Türkiye'nin müttefik ABD ile yaşadığı Küba Füze Krizi ve Johnson Mektubu¹⁵ gibi bir dizi olumsuzluk yanı sıra bloklar arası ilişkilerin bir nebze yumuşamasıyla çeşitli yönelimlere elverişli hale gelen sistemik faktörlerin etkisiyle ikili ilişkiler tekrar düzelmeye sinyalleri vermiştir.

Yakalanan ivme, her ne kadar arada çeşitli pürüzler belirmiş olsa da her iki ülke nezdinde korunmaya devam etmiş, Türkiye'nin kendisini katı kamplaşma politikasından sıyrarak çok kutupluluğa yönelmesiyle taraflar arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler yıldan yıla gelişmiştir. Taraflar, 1967 yılında imzalanan Ekonomik-Teknik İşbirliği Antlaşması, 1972 yılındaki İyi Komşuluk İlkeleri Bildirgesi ve 1984 yılındaki Doğalgaz Antlaşması gibi önemli mutabakatlarla iki ülke arası ilişkilerin boyutunu derinleştirme ve çeşitlendirme konusunda yol almaya başlamışlardır.¹⁶ Bunda, Türkiye'nin güvenlik kültürünün savunma odaklılığından giderek liberal ekonomi politikalar ve çok taraflı dış politika yaklaşımı ile daha geniş bir perspektif kazanması etkili olmuştur.¹⁷ Bununla birlikte, Soğuk Savaş sürecinin bitmesinin ardından SSCB dönemi sona erip federasyon dönemi başlayan Rusya'nın, 1993'te Yakın Çevre doktrinini ilan ederek eski SSCB topraklarına yönelik sahiplenici bir bölge politikası benimsemesi, Türkiye ile ilişkilerde bölgesel bir rekabet zemini yaratmış¹⁸ olsa da siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklarla dolu bir dönemde karşılıklı ilişkileri geliştirmek hem Rusya hem Türkiye açısından faydalı görülmüştür. Bu bağlamda, iki ülke arasındaki ticaretin

¹³ Büyükkakıncı, 2012: 786.

¹⁴ Yel, 2015: 17-18.

¹⁵ İlyas, 2015: 167-170.

¹⁶ Tellal, 2001: 776-782.

¹⁷ Kaya, 2005: 214.

¹⁸ Erşen, 2018: 61.

sadece beş yıl içerisinde (1990-1995) 200.000 dolar seviyesinden, 2,5 milyar dolar seviyesine çıkmış olması ve 1995 yılında Rusya'nın, ihracat ve ithalat toplamı bakımından Türkiye'nin dördüncü büyük ticaret ortağı pozisyonunda olması kaydadeğer bir ilerleme olmuştur.¹⁹

Tez çalışmasının esas odaklandığı zaman dilimi olan 21. asır Türkiye-Rusya ilişkilerine başlamadan önce, çalışmanın birinci bölümünün sonunda konuyla bağlantılı olan kuramlardan neoklasik realizm ile sosyal inşacılık yaklaşımları ele alınmıştır. Bunlardan birincisi; dış politika davranışlarını materyal kapasite ile bağlayan mükemmel bir bağlantının olmadığını ve dış politika tercihlerinin aslen siyasi liderlerce ve elitlerce yapıldığını, dolayısıyla da asıl olanın onların, karşılaştırmalı güç konusundaki algılamaları olduğunu savunmaktadır.²⁰ İkincisi ise anarşi, egemenlik, çıkar ve güvenlik gibi sorgulanmayan olguların da birer sosyal olgu olduğunu ve uluslararası ilişkilerin sosyal boyutunu vurgulamakta, hâkim norm, kural, kimlik ve söylemleri ön plana çıkarmakta, değişmez ve nesnel bir uluslararası ilişkiler olmadığını iddia etmekte, tarihsel ve sosyal bağlamla ilişkili olarak toplumsal ve kültürel dinamiklere önemli bir ağırlık vermektedir.²¹ Yaşanan gelişmelerde her ne kadar uluslararası sistemdeki diğer aktörler, dengeler ve faktörlerin etkileri yadsınamaz olsa da, uluslararası ilişkileri salt sistemik bir perspektiften güç odaklı materyal bir açıdan analiz etmek, esasında sosyal bir bilim olan uluslararası ilişkilerin ana aktörünün; irrasyonelite gösterebilen, duyguları olan ve pek çok faktör tarafından etkiye açık sosyal bir varlık olan insanın ortaya çıkarabileceği gerçeklikleri göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Uluslararası ilişkiler kuramlarından Sosyal İnşacılık, bu anlamda söz konusu sosyalliğin rolüne vurgu yapmasıyla çalışmanın kapsamı gereği üzerinde durulması gereken bir teorik yaklaşım olmuştur. Bu anlamda tarihsel düşmanlıktan rekabete, rekabetten ortaklık söylemine evrilen Türkiye-Rusya ilişkilerinin dönüşüm sürecini bu yaklaşımdan anlamlandırmak daha sağlıklı bir bakış açısının oluşmasını sağlamaktadır. Uluslararası koşullara ek olarak devletin iç siyasal dengesi ile kendine has işleyişini hesaba katan neo-klasik realizm ise, dış politikayı iç siyasi faktörlerle ilişkilendirmesi ve karar alıcılar arasındaki bir pazarlık sürecinin çıktısı olarak görmesi ile analize sistemik unsurlar dışında farklı bir perspektif kazandırmaktadır.²² Dolayısıyla, Uluslararası ilişkiler disiplinde aktörlerin algılamaları, söylem ve eylemlerinin etkilerine dikkat çeken bu çalışmanın kuramsal temelleri mevcut bulunmaktadır.

¹⁹ <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/1995/Summary> (erişim tarihi: 3.5.2021).

²⁰ Rose, 1998: 146-147.

²¹ Küçük, 2014: 326.

²² Balci, 2018: 141.

21. asırda Türkiye-Rusya ilişkileri ele alınan ikinci bölümde, iki ülke arasındaki siyasi, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeler tarihsel bir akış içerisinde ele alınmakta ve iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini tespit etmek adına; Suriye, Kıbrıs, Kırım, Karabağ ve Libya gibi sorun alanları incelenmektedir. Türkiye ve Rusya, ikili ilişkilerini çok boyutluluğa dönüştürme kararlılığını 21. asırda da ileri taşımaya devam etmiş, 2001 yılında dışişleri bakanları nezdinde imzalanmış olan “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa” başlıklı eylem planı da bunun ilk nişanesi olmuştur.²³ 2000’li yılların başları, ikili ilişkilerin kurumsallaşması açısından somut adımların atıldığı, son derece olumlu etkileşimlerin gerçekleştiği bir dönem olmuş fakat 2008 yılında Rusya’nın Gürcistan’ı işgal etmesi ile Abhazya ve Güney Osetya’nın bağımsızlıklarını tanıması gibi birtakım hadiseler, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin olumlu seyri açısından bir sınama teşkil etmiştir.²⁴ 2009 yılı, Rusya’nın girişimleri bağlamında Türkiye-Ermenistan ilişkileri bakımından oldukça dikkat çekici bir yıl olmuştur. Nitekim Dağlık Karabağ sorunundan dolayı 1993’ten beri kapalı olan Türkiye-Ermenistan sınırının açılması ve resmi diplomatik ilişkilerin kurulması niyetini ortaya koymuş ve ön protokol imzalamışlardır. 2010 yılında patlak veren Arap Baharı adı verilen süreç²⁵ ise Rusya ile Türkiye arasında tutum ve pozisyon bakımından önemli farklılıkların ortaya çıkması ve ikili ilişkiler açısından uzun soluklu bir sınama alanı olmaya devam etmesinin başlangıç noktası olmuştur.

Kırım’ın Rusya tarafından ilhakının gerçekleştiği 2014 yılında²⁶, Rusya ve Türkiye arasında hem ikili hem bölgesel açıdan pürüz yaratan bu hadisede, Rusya’yı kendisinden tamamen zıt kampa oturtmak istemeyen Türkiye, Rusya’nın bu hamlesi ile Karadeniz’de kendi lehine bir dinamik oluşturması bakımından endişeleri körüklenmesine rağmen Rusya’ya karşı itinalı bir siyaset izlemiştir.²⁷ Avrupa ülkelerinin konuyla alakalı olarak Rusya’ya yaptırım uygulaması neticesinde Başkan Putin’in, doğal gaz boru hattı projesi olan Güney Akım projesinden vazgeçmesi ve onun yerine Türkiye üzerinden geçen Türk Akımı projesini gündeme alması ise taraflar arasında oldukça stratejik bir fırsat ortaya çıkarmıştır.²⁸

Ekonomik ilişkilerde ise 2002’den 2013 yılına kadar geçen süre zarfında ikili ticaret hacmi beş katına çıkmış²⁹ ve Rusya 2014 yılında, Almanya’dan sonra Türkiye’nin ikinci en

²³ <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/rusya-ile-yeni-ortaklik-5270349> (erişim tarihi: 17.5.2021).

²⁴ Purtaş, 2017: 27.

²⁵ Doğan ve Durgun, 2012: 62.

²⁶ International Crisis Group, 2018: 7.

²⁷ Balta, 2019: 79.

²⁸ Özel, 2015: 74.

²⁹ Baev ve Kirişçi, 2017: 6.

büyük ticaret ortağı konumunda yer almıştır.³⁰ 2018 yılında Türkiye–Rusya arasındaki ticaret 2017 yılına göre %37 artış göstermiş ve 2018 yılında Türkiye, Rusya’nın beşinci en büyük ticaret ortağı olmuştur.³¹ 2020 yılı, ikili ilişkilerin 100. yılı olması hasebiyle tarafların kaydettiği aşamalar nazarında iki ülkenin işbirliği ve diyalogu geliştirdiği bir yıl olmuştur.

Öte yandan, Türkiye-Rusya ilişkileri için sorunlu alanlar da varlık göstermeye devam etmiştir. Tarihsel çerçevede Güney Kıbrıs Rum Yönetimi(GKRY) ile iyi ilişkiler geliştirmiş olan Rusya’nın, güncel dönemde Akdeniz’de tezahür eden doğal gaz arama faaliyetleri kapsamında GKRY’den yana taraf alırken³² Türkiye ise GKRY’nin tek taraflı olarak doğal gaz araması yapmaya hakkının olmadığını ve sahip olunan kaynakların KKTC ile ortak olarak paylaşılması gerektiğini ileri sürmüştür.³³ Soğuk Savaş sonrası dönemde iki ülkeyi karşı karşıya getiren sorunlardan bir tanesi de Ermenistan ile ilgili olarak, Dağlık Karabağ sorunu olmuştur Rusya, 1992 yılında Dağlık Karabağ’ın işgalinde Ermenistan’dan yana tavır alarak, Ermenistan’ın, Karabağ ile birlikte Azerbaycan topraklarının %20’sini işgalinde oldukça büyük rol oynamıştır.³⁴ Bununla beraber, 2020 yılında ortaya çıkan gelişme, hem Türkiye-Rusya ilişkileri hem de bölgesel kapsamda var olan dinamikler açısından pek çok tabuyu yıkmıştır. 27 Eylül 2020’de Ermeni saldırıları ile patlak veren İkinci Karabağ Savaşı’nda, 28 yıl boyunca var olmuş statükonun sonu gelmiştir.³⁵ Rusya tarafından Batı odaklı bir siyasetçi olarak algılanan ve 8 Mayıs 2018’de seçilen ancak yakın zamanda istifa eden eski Ermenistan Başbakanı Paşinyan, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki donmuş çatışma yeniden alevlendiğinde, Rusya’nın kendilerine destek çıkacağı varsayımında bulunmuştur. Beklentilerin aksine Rusya, çatışmanın Ermenistan toprakları üzerinde olmadığını belirterek, Paşinyan’a arka çıkmamıştır.³⁶ Bu çatışmanın bir yönünü de Türk-Rus ilişkilerine zarar verme çabasının oluşturduğunu düşünen Rusya, her ne kadar Kafkasya’da çıkarlarına kimseyi ortak etmeyi istemese de, Türkiye’yi dışlamak istememiştir. Nihayetinde Türkiye ve Rusya 28 yıl önce ayrı düştükleri bu konuda bu defa kendilerini benzer pozisyonlarda hareket ederken bulmuşlardır.

³⁰ Kelkitli, 2017: 5.

³¹ ISPI & Atlantic Council, 2019: 120.

³² ISPI & Atlantic Council, 2019: 122.

³³ <https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/turkey-in-favor-of-east-med-dialogue-erdogan-says> (erişim tarihi: 7.1.2021).

³⁴ Yeşilot ve Özdemir, 2016: 61.

³⁵ https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html (erişim tarihi: 13.1.2021).

³⁶ <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/how-vladimir-putin-punished-nikol-pashinian> (erişim tarihi: 13.1.2021).

Tarafların birbiriyle ayrı düştüğü noktalardan biri olan Libya meselesinde ise ülkede stabil bir siyasi ortamın oluşmasına en büyük engellerden biri olmuş olan Halife Hafter 2019'da Trablus'a saldırılar düzenlemiştir. Bu tabloda, Akdeniz'deki enerji pazarında nüfuzlu bir oyuncu olmaya çabalayan Rusya, Hafter'le bağlantılı olduğu ileri sürülen Rus şirket Wagner'in faaliyetlerinden ötürü, Libya krizinde Hafter'le mücadele eden Milli Mutabakat Hükümeti'ne destek veren Türkiye ile tamamen zıt kamplarda yer almışlardır. Ancak, Suriye'den kazanılan tecrübeyle, her iki ülke de birbirleriyle müzakere etmenin ve ortak girişimler için çaba harcamanın önemini kavramışlardır. Nitekim 13 Ocak 2020 yılında Hafter ile Sarraj güçleri arasında bir ateşkesin sağlanması için görüşen Türkiye ve Rusya, Libya krizinde de iş birliği yapmaya hazır olduklarını göstermişlerdir.³⁷

R. Tayyip Erdoğan ile Vladimir Putin'in liderlik özelliklerini konu alan üçüncü bölümde ise ilk etapta ve liderler tarafından alınan kararların mikro siyasi bir incelemesi olan dış politika analizinden bahis açılmaktadır. Uluslararası sistemdeki etkileşimleri, makro siyasi ve yapı merkezli inceleyen Uluslararası ilişkilere kıyasla, küresel siyaseti etkileyen pek çok büyük kararın, küçük bir grup tarafından alındığını göz önünde bulunduran dış politika analizi söz konusu karar alıcı bireylerin daha küçük ölçekli ve kısa dönemli davranışlarını da analiz etmeye önem verir.³⁸ Karar alıcı pozisyonundaki bireylerin önemi özellikle ani karar almanın gerektiği kriz anlarında kritik olmaktadır. Çünkü böyle zamanlarda vakit oldukça kısıtlıdır ve rasyonel muhakeme yapmakhayli zorlaşmaktadır.³⁹ Bu durumda karar alıcının baskıyı kaldırabilme ve odaklanma kabiliyetinin belirleyici etkisi, çalışmanın üçüncü bölümünde, dış politika analizi literatüründe sıkça karşılaşılan Rasyonel Seçim Teorisi ve Bilişsel (Cognitive) Modeller yardımıyla incelenmektedir. Genel itibariyle rasyonel seçim yaklaşımlarının, insanı daha mekanik-otomatik bir aktör olarak ele aldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, aktörleri, aynı risk toleransı ile tek bir kriter tarafından tanımlanmış aynı fayda fonksiyonuna sahip olarak gören rasyonel seçim yaklaşımının⁴⁰ aksine bilişsel (cognitive) modeller, bireyin rasyonellikten sapabileceği noktalara ışık tutarak, çeşitli güdüler, duygular, hafıza ve hesaplama kapasiteleri gibi pek çok faktörün rolüne dikkat çekmektedirler.⁴¹

Liderler bilgiyi alma ve işleme evresinde bilişsel kestirmelerle sadeleştirebilmekte, eleyebilmekte, ön yargılara yatkın olabilmekte ve kendi düşünceleriyle uyuşmayan bilgileri kabullenmede zorlanabilmektedir. Dolayısıyla çekirdek inanışlarından taviz vermemeye

³⁷ https://insamer.com/en/russias-strategy-in-libya_3078.html (erişim tarihi: 15.1.2021).

³⁸ Walker, 2011: 6.

³⁹ Mintz ve DeRouen Jr, 2010: 19-25.

⁴⁰ Morin ve Paquin, 2018: 220-226.

⁴¹ Aydın, 2019: 186.

meyilli olmaları, karar alıcıların bu duygu ve inanışları ile bunlardaki değişimlerin hesaplanmasının zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Bundan hareketle, bilişsel haritalama ve operasyonel kod analizi gibi bazı teknikler geliştirilmiştir.⁴² Siyasi psikoloji alanında Nathan Leites tarafından geliştirilmiş olan operasyonel kod analizinde⁴³ karar alıcıların operasyonel kodlarının incelenmesi; inanç sistemleri ile uluslararası ilişkiler arasındaki bağlantıyı kurmak olarak karakterize edilmiştir.⁴⁴ Politik hayat hakkında bir aktörün sahip olduğu bir dizi inanç, operasyonel kodun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Gerek Leites, gerekse diğer pek çok akademisyenin bu doğrultuda mutabık kaldıkları nokta, ulusal liderlerin birbirlerini ve dünyayı algılama biçimlerinin temel olarak siyaset seçimlerine yansıdığı olmuştur. Bu bağlamda; Truman, Marshall, Eisenhower, Dulles, Kennedy ve Johnson gibi pek çok lider, operasyonel kod analizi çalışmalarında incelenmiştir.⁴⁵

Kişiliği siyasi psikolojinin ön saflarına taşımakta önemli katkıları olan Margaret Hermann'ın geliştirmiş olduğu liderlik özelliği analizinde⁴⁶ ise, istatistik olarak söylem analizi metodunu kullanılarak, tanımlanmış belirli özellikler çerçevesinde liderin profilini çıkartarak, bu perspektiften diğer liderlerle karşılaştırmalı analiz yapılabilir. ⁴⁷ Liderlik özelliği analizi, karar alıcının liderlik stili hakkında çıkarımlarda bulunmak için liderin bireysel karakteristik özelliklerine odaklanmaktadır. Buradaki hedef, siyasi liderleri çeşit veya derece bakımından ayırt etmeyi sağlayacak nispeten istikrarlı özellikleri tanımlamaktır. Liderlik değerlendirmesinde yeterince sağlıklı bir analiz için söz konusu liderin sarf ettiği en az 5000 kelimenin gözden geçirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁴⁸

Bu kapsamda çalışmada, her iki liderin birlikte yapmış oldukları Türkiye-Rusya ilişkilerini kapsayan basın açıklamaları ile bu toplantılarda kendilerine yöneltilen ve yine sadece iki ülke arası ilişkileri ilgilendiren sorulara vermiş oldukları yanıtlardan müteşekkil metinler, M. D. Young ve N. Levine tarafından geliştirilen Profiler Plus yazılımı⁴⁹ ile analiz edilmiştir. Metinler, Rusya Federasyonu'nun resmi başkanlık sitesi ile Türkiye Cumhurbaşkanlığı resmi sitesinden elde edilmiştir. Yazılımın sağladığı Operasyonel Kod Analizi ve Liderlik Özelliği Analizi kriterleri kullanılarak metinler işlendikten sonra elde edilen sayısal veriler, JMP istatistik veri analizi programı yardımı ile yüzdelik aritmetik

⁴² Boin vd., 2012: 123-124.

⁴³ Derman ve Oba, 2016: 48.

⁴⁴ Schafer ve Walker, 2001: 21.

⁴⁵ Walker, 1990: 407-412.

⁴⁶ Erişen, 2018: 371.

⁴⁷ Morin ve Paquin, 2018: 76.

⁴⁸ Lazarevska vd., 2006: 172-173.

⁴⁹ <https://profilerplus.org/> (erişim tarihi: 23.3.2021).

ortalamaları hesaplanarak, kolay bir analiz yapmak için sadeleştirilmiş ve tablolara yerleştirilmiştir. Çalışmanın amacı liderleri bu analizler çerçevesinde karşılaştırmak olduğu için, her bir lider için hesaplanmış değerler aynı tablo içerisinde gösterilmiştir.

Güçlü karaktere sahip olan liderlerin diğer liderlerle kurdukları ilişkilerde yarattıkları etkiler ile daha büyük bir tesire sahip oldukları ileri sürülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin diplomatik hamleleriyle birlikte, Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın, diğer başkanlar ve dünya liderleri ile tesis etmiş olduğu kişisel bağların, gelişen pek çok olayda hesaba katılması gereken kendine özgü bir değişken olduğu düşünülmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin ABD ve Rusya ile ilişkilerinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, ABD'nin bir önceki Başkanı D. Trump ve Rusya Devlet Başkanı V. Putin ile sahip olduğu şahsi diyalogun anahtar bir faktör olduğu pek çok analist tarafından ileri sürülmekte, günümüz dünyasında ülkeler arası diplomatik ilişkilerin, devletlerin liderleri ile bu liderlerin karakteristiklerine oldukça bağlı olduğu beyan edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye-Rusya ilişkilerinde de kendine özgü bir dengenin bu sayede var olduğu düşünülerek, bir konuda karşı taraflarda yer alan bu iki ülkenin, bir başka konuda yan yana yer alabildikleri ifade edilmektedir.⁵⁰ Gerek Rusya gerek Türkiye'yi ilgilendiren bir takım gelişmelerin bu iki ülkeyi birbirine daha çok yakınlaştırdığı yadsınamaz ise de, her iki lider arasındaki şahsi diyalog, iki ülke arası ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştır.

Dış politika anlayışları ile Türkiye-Rusya ilişkilerine verimli bir zemin, atıkları adımlar ile de stratejik bir boyut kazandıran bu liderlerin sahip oldukları düşünceleri, idealleri, düsturları ve dış dünyayı algılayış biçimlerini anlamak için çalışmada liderlerin biyografilerine de kısa bir bakış atılmıştır. Böylelikle her iki liderin çocukluk ve gençlik yılları ile kariyerlerine atıkları adımlarda edindikleri tecrübeler ile beceriler bakımından da karşılaştırılması imkânı elde edilmiştir. Tüm bunlarla birlikte, çalışmada liderlerin sadece Türkiye-Rusya ilişkilerini kapsayacak ölçüde bir mukayese ve inceleme altına alındıkları, dolayısıyla da ortaya çıkan bulguların liderler hakkında genel bir yargıya ulaşmak yerine söz konusu kapsam çerçevesinde değerlendirmenin amaçlandığı unutulmamalıdır.

Dış politika analizinde, dış politika kararı almaktan bir kişinin, bir grubun veya hatta çeşitli örgütlerin mi sorumlu olduğu, belli bir toplumun yönetim/hükümet kurumlarının yapısına bağlıdır.⁵¹ Buna ek olarak, bir ülke içerisinde dış politika kararları farklı zaman dilimleri veya farklı konular için birbirinden farklı karar birimlerince de alınabilir. Bunun yanı sıra liderlerin kişilik özellikleri ve karakterleri de yürütme erkini nasıl organize edeceği

⁵⁰ <https://www.dailysabah.com/politics/news-analysis/30-years-post-cold-war-turkey-tries-to-strike-balance-with-us-russia> (erişim tarihi: 4.2.2021).

⁵¹ Breuning, 2007: 86-96.

üzerinde etkiye sahiptir. Dolayısıyla liderin şahsiyeti ortaya konulan bilgi kümesinin işlenmesi ve bir çıktıya dönüşmesi sürecinde oldukça kritiktir. Bu kapsamda Türkiye ve Rusya’da dış politika karar alma mekanizmasının genel görünümü ve liderlerin birlikte çalıştıkları siyasi kadro bakımından da çalışmada genel hatlarıyla bir mukayese yapılarak bu noktada da birtakım müşterek noktaların izi sürülmüştür.

Çalışmanın son bölümünde ise liderlerin algıları çerçevesinde kritik gelişmelerden Türkiye-Rusya ilişkileri kapsamında; 1 Mart 2003 Tezkeresi, 2008 yılında vuku bulmuş olan Gürcistan-Rusya Savaşı, vizelerin kaldırılması, Suriye meselesi, Akkuyu Nükleer Santrali inşası ve Türk Akımı Doğalgaz Hattı Projesi, 2015’te meydana gelen Uçak Krizi, 15 Temmuz Darbe Girişimi, Karlov Suikastı ve S-400 Savunma sistemi gibi gelişme, hadise ve girişimler ele alınmıştır. Seçilen bu vakalar, hem algıların etki gücü, hem algılardaki değişimin olasılığı hem de bu değişimin meydana getirebileceği çıktılar bakımından sahip olduğu potansiyeli göstermektedir.

Mart 2003 yılında TBMM’nin, ABD askeri birliklerince Irak’ın kuzeyine ikinci bir cephenin açılmasının önüne geçilmesi bakımından kritik bir rol oynamış olan tezkereyi reddetmesi,⁵² Rus karar alıcıları nezdinde Türkiye’ye yönelik olumsuz algılarında önemli bir değişikliğe yol açmıştır. Zira çoğunlukla ABD’den bağımsız hareket edemeyen bir aktör olarak gördükleri Türkiye’yi, daha bağımsız bir siyasi aktör olarak görmeye başlamışlardır.⁵³

2008 yılında Rusya’nın Gürcistan ile askeri bir çatışmaya girmiş olduğu ve askeri güç kullanarak Abhazya ile Güney Osetya’nın bağımsızlığını tanıdığı bir dönemde Türkiye, hem sahada oluşan durumu Rusya ile değerlendirmiş, ortak bir mekanizma girişimi olarak Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu konusunu ele almış hem de iki ülke arasındaki ilişkileri çok boyutlu ileri ortaklık düzeyine taşıma kararlılığını birlikte ortaya koymuştur.⁵⁴ Her ne kadar Rusya’nın bu işgalini kınamış olsa da Türkiye, Batılı müttefiklerinin siyasetine de körü körüne katılmamış ve kendi çıkarları doğrultusunda gerekli ölçüde tarafsız bir tutum ortaya koymuştur. 1 Mart Tezkeresi’nde de olduğu gibi, bu olay da Rusya’nın Türkiye’ye bakış açısı ve güvenini olumlu yönde ilerleten bir gelişme olmuştur.⁵⁵

2009 yılında dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül’ün Moskova’ya yapmış olduğu ziyarete karşılık 2010 yılında dönemin Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev’in Türkiye’ye gerçekleştirdiği resmi ziyaretteki görüşmeler sırasında vizelerin kaldırılmasını da içeren 17 anlaşma imzalanmıştır. Vizesiz seyahat için son düzenlemeler de

⁵² Kelkitli, 2017: 86.

⁵³ Balta, 2019: 77.

⁵⁴ Çulha, 2016: 293.

⁵⁵ Çopuroğlu ve Karpuzcu, 2017: 471.

dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 16 Mart 2011'de Moskova'ya ziyareti sırasında yapıldıktan sonra yürürlüğe girmiştir. Her ne kadar 2015'te gerçekleşen uçak krizi akabinde sekteye uğramış olsa da bu adım, son yıllarda Türkiye-Rusya ilişkileri adına en büyük başarılarından biri olarak kayda geçmiştir.⁵⁶ Birlikte “Bir millet İki Devlet”⁵⁷ şeklinde tabir ederek ortak kimlik ve yakınlığı vurgulamış olan Türkiye-Azerbaycan devletleri arasında dahi vizelerin kaldırılmasından⁵⁸ yıllar önce, rekabetle dolu hatıralara sahip Türkiye ve Rusya arasında ilişkilerin diğer pek çok girişimin yanında vizelerin kaldırılması gibi bir adım ile stratejik ortalığa doğru evrilmesi kayda değer bir dönüşüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriye’de 2011 yılından beri süregelen iç savaş⁵⁹, Türkiye-Rusya ilişkileri için ciddi bir sınama teşkil eden bir süreç olagelmıştır. Nitekim hem birbirine zıt taraflara destek vermişler hem de bu taraflara yardımları, sahadaki dengeyi değiştirici nitelikte olmuştur.⁶⁰ Öte yandan fikir ayrılığına düştükleri Suriye meselesini, bölgedeki bir diğer aktör İran da dâhil olmak üzere üçlü diyalog mekanizması oluşturarak, uzlaşma sağlanmak istenen hususları barışçıl yollardan çözmek için karşılıklı girişimlerle birbirlerini bu meselede garantör ülke konumuna getirmişlerdir. Bu kapsamda; Astana ve Soçi süreçleri gibi söz konusu bu işbirliği adımları sonucu her iki ülkenin de Suriye’de ortak hareket etme kabiliyetlerini arttırmıştır.⁶¹ Bunun yanı sıra 2019 yılında Türkiye’nin Suriye’deki terör yapılanmasına karşı başlattığı Barış Pınarı Harekâtı için ABD’nin olumsuz ifadeleri, NATO Genel Sekreteri’nin desteği hariç Avrupalı ülkelerin endişeleri söz konusu olmuşken, Rusya her ne kadar kendi bölgesel çıkarları ve hesaplamaları dahilinde olsa da Türkiye’ye desteğini devam ettirmiştir.⁶²

Türk hava sahasının ihlali gerekçesiyle 24 Kasım 2015’te bir Rus uçağının Türkiye tarafından ateş açılarak düşürülmesi, ikili ilişkilerde mühim bir kırılma noktası olmuştur. Putin, bu olayın Türkiye-Rusya ilişkileri açısından ciddi sonuçları olacağını belirtmiş ve Rusya, Türkiye’nin ticaret, inşaat ve turizm sektörlerini oldukça etkileyen ekonomik yaptırımları vakit kaybetmeden uygulamaya koymuştur.⁶³ İki ülke arasındaki ticaret hacmi

⁵⁶ Öncel ve Liapina, 2018: 80.

⁵⁷ Kurban ve Çümen, 2020: 26.

⁵⁸ <https://www.cnnurk.com/video/dunya/turkiye-azerbaycan-seyahatleri-artik-sadece-kimlikle-video#:~:text=Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1%20Erdo%C4%9Fan'%C4%B1n%20Azerbaycan%20seyahatin%20kart%C4%B1%20ibraz%20ederek%20seyahat%20edebilecek.&text=T%C3%BCrkiye%20ve%20Azerbaycan%20protokol%20anla%C5%9Fmas%C4%B1n%C4%B1%20imzalad%C4%B1%2C%20vizesiz%20seyahatin%20kap%C4%B1s%C4%B1%20a%C3%A7%C4%B1ld%C4%B1>. (erişim tarihi: 20.2.2021).

⁵⁹ Intelyse LLC, 2020: 6.

⁶⁰ Balta ve Çelikpala, 2020: 8.

⁶¹ Güler, 2020: 156.

⁶² <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/baris-pinari-harekati-ve-rusya-nin-tavri/1610174> (erişim tarihi: 9.3.2021).

⁶³ Yeşilot ve Özdemir, 2016: 63-64.

2016 yılında önemli bir düşüş yaşamış⁶⁴, Türkiye'ye gelen Rus turist sayısında ciddi bir azalma olmuştur.⁶⁵

15 Temmuz 2016 yılında vuku bulan darbe teşebbüsünden sonra Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan'ı arayan ilk yabancı ülke lideri Vladimir Putin olmuştur.⁶⁶ Sonraki süreçte, uçak krizinde sorumlu pilotun bir FETÖ subayı olduğunun ifade edilmesi, 2015'te söz konusu olan algı ve söylemlerden ne derece farklı bir noktaya gelindiğini göstermektedir. Öyle ki, 2015 yılında neredeyse bir çatışmanın eşiğine gelmiş olan Türkiye ve Rusya, karşı karşıya kaldıkları meselelerde çok geçmeden farklı bir söylem ile işbirliği yaparak başarıya ulaşabilecekleri algısını oturtmuşlardır.⁶⁷

Aralık 2016'da vuku bulan Karlov suikastında da her iki ülkenin de, olayın sorumlusu olarak aynı odakları işaret etmesi⁶⁸ ve bu defa ilişkileri koruyan bir yaklaşım sergilemeleri de karar alıcıların bakış açıları ve algılarının rolünün yarattığı farklılığı göstermesi bakımından dikkate değer bir örnek olmuştur.

Rusya, Akkuyu Nükleer Enerji Santrali inşası ile Türkiye'nin ilk nükleer reaktörünü inşa eden ülke konumunda yer almıştır.⁶⁹ Türkiye için enerji kaynaklarını çeşitlendirmesine ve Rusya için de nükleer alanda kendi bilimsel ve teknik kabiliyetini geliştirme imkânı sunan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yıl dönümü olan 2023'te bitirilmesi hedeflenen bu proje⁷⁰, görüldüğü üzere her iki ülke için de kazan-kazan durumu yaratmaktadır. Türk Akımı Doğalgaz Hattı Projesi hakkında ise Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, bu proje ile Türkiye'nin uluslararası enerji merkezi haline geleceğini ifade ederken, Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan, bu projenin; enerjinin uluslararası ilişkilerde bir çatışma sebebi olmak yerine barış için birleştirici bir araç olabileceğini gösteren, dış politika ve kazan-kazan yaklaşımlarının güzel bir sembolü olduğunu belirtmiştir.⁷¹

S-400 füze savunma sisteminin Türkiye tarafından satın alınmak istemesiyle savunma alanında da iki ülke, oldukça yakın bağlar tesis etmeye başlamıştır.⁷² Dolayısıyla bu manzara, Türkiye'nin stratejik kimliği ile Transatlantik ittifakındaki pozisyonu bakımından kimileri tarafından büyük bir krize işaret etmişse de, Soğuk Savaş'tan bu yana söz konusu aktörlerin

⁶⁴ <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> (erişim tarihi: 7.5.2021).

⁶⁵ <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> (erişim tarihi: 7.5.2021).

⁶⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisiminin-karsisinda-turkiyenin-yaninda-durdular/1531276> (erişim tarihi: 11.5.2021).

⁶⁷ Çelikpala, 2019: 26.

⁶⁸ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38365002> (erişim tarihi: 24.2.2021).

⁶⁹ ISPI & Atlantic Council, 2019: 120

⁷⁰ Masumova, 2018: 43.

⁷¹ Urankyzy, 2020: 15.

⁷² ISPI & Atlantic Council, 2019: 120.

birbirlerine karşı pozisyonları ve taşıdığı algılar bakımından en azından önemli bir değişmeyi gözler önüne sergilemektedir. Zirâ Soğuk Savaş'ta tahayyül edilemeyecek bir stratejik işbirliği dönüşümü söz konusu olmuştur. Bu karar, Türkiye'nin değişen güvenlik algısının bir izdüşümü olarak nitelendirilmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin 60 yıl boyunca Batı'dan istediği ancak bu konuda karşılık görmediği nükleer inisiyatif, Rusya ile gerçekleştirilebildiği ifade edilmiştir.⁷³ Her ne olursa olsun, S-400 sisteminin satın alınması meselesi, Türkiye-Rusya ilişkilerini oldukça etkili bir biçimde şekillendiren hem Türkiye'de hem de Rusya'da dış politikanın kişiselleştirildiği karar alma süreçlerinin, Türkiye bakımından paradigmatik bir örneği olarak da görülmüştür.⁷⁴ Bunun yanında, 15 Temmuz sonrası süreçte NATO-Batı ülkelerinden beklenen destek ile ihtimamın karşılanmamış olması, öte yandan ise Rusya'nın vakit kaybetmeden tam destek ile varlığını Türkiye'ye hissettirmesinin, karar alıcı Erdoğan başta olmak üzere Türkiye'nin algısına yansımalarının S-400 ile ilgili alınan bu stratejik karardaki etkisini unutmamak gerekir.⁷⁵

Teze bu şekilde girizgâh yapıldıktan sonra çalışma; önce Türkiye-Rusya ilişkilerinin tarihsel arka planı ile konuyla ilgili teorik yaklaşımlara ışık tutacak, ardından yirmibirinci asırda iki ülke arası ilişkiler çok boyutlu olarak ele alınacaktır. Tezin odak noktası olan liderlik analizine bakış üçüncü kısım ile başlayacak, bu doğrultuda Dış Politika Analizi bağlamında bilişsel model ve yaklaşımlar, Operasyonel Kod Analizi ve Liderlik Özelliği Analizi metotları tanıtılacaktır. Gerekli bilgiler verildikten sonra çalışmanın ana aktörleri olan liderler R. T. Erdoğan ve V. Putin'in biyografileri incelenecek ve liderlerin analizi, bahsi geçen metotlar temelinde Profiler Plus yazılımı yardımıyla tablolastırılacaktır. Elde edilen bulgular karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Tezin son kısmı olan dördüncü bölümde ise bahsi geçen bir dizi vaka liderlerin algılarını yansıtacak somut örnekler olarak irdelenecektir.

⁷³ <https://tr.sputniknews.com/columnists/201804041032910324-bati-turkiye-rusya-nukleer-akkuyu-savunma-sistemi-gorus/> (erişim tarihi: 2.3.2021).

⁷⁴ Aydın-Düzgüt, Balta ve O'Donohue, 2020: 7.

⁷⁵ Yegin, 2019: 4.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE VE YİRMİNCİ ASIRDA TÜRKİYE - RUSYA İLİŞKİLERİNİN GENEL PANAROMASI

1.1. Aktör Odaklı Analizler Bağlamında Teoriler

1.2.1. Neo-Klasik Realizm

Soğuk Savaş'ın sona ermesi neticesinde uluslararası sistemin katı bir bloklaşmaya dayalı, sistemik belirleyicilerin uluslararası politikaya yön verici dinamikleri de büyük ölçüde son bulmuştur. Siyaset, kültür, ekonomi ve diğer pek çok alanda karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin yoğunlaşmaya başladığı, bilişim ve iletişim sahalarında ortaya çıkan yeniliklerle birlikte her anlamda mesafelerin kısaldığı bu yeni düzende ortaya çıkan küreselleşme⁷⁶ olgusu, ulus devletlerin de siyasetlerini mikro birimlerden makro birimlere kadar her seviyeye göre yeniden tasarlamasını gerektirmiştir. Dolayısıyla siyasetten ekonomiye, kültürden teknolojiye diğer pek çok başlığın çok boyutlu bir hâl alması, uluslararası ilişkiler disiplini bakımından da analiz düzeylerindeki çeşitliliği ve her düzeye birbirleri ile eş güdüm içinde bir ağırlık vermeyi gerektirmiştir. Esasında söz konusu analiz birimi tartışmaları, Soğuk Savaş yıllarında da mevcut olmuş olsa da, düzeylerin artması ve analizlerdeki ağırlıkları büyük ölçüde, bahsi geçen yeni dönemde yoğunluk kazanmıştır. Örneğin küresel düzey, klasik olarak tanımlana gelen bireysel-ulusal-devletlerarası seviyelere, küreselleşme olgusunun ortaya çıkması ile birlikte sonradan eklenmiştir.⁷⁷ Aynı şekilde, sistemin belirleyiciliğinin ön planda olduğu Soğuk Savaş yıllarında devletlerarası analiz düzeyine yapılan vurgu da, Soğuk Savaş sonrası diğer analiz düzeylerine yönelimin artmasına mukabil daha yumuşak bir biçim almıştır. Nitekim Kenneth Waltz da bir sistem teorisi olan Neo-Realizm'e ilişkin yaptığı açıklamada bu teorinin, tekrar eden davranış örüntülerini açıklayabilirken değişimi açıklamakta yetersiz olduğunu belirtmiştir.⁷⁸ Dolayısıyla bu yeni oluşan sistemi farklı boyutlarıyla inceleyerek çok boyutlu bir analiz yapma ihtiyacı, disiplinde farklı kuramsal yaklaşımlara da kapı aralamıştır.

⁷⁶ Keyman, 2018: 510.

⁷⁷ Pehlivan Türk, 2018: 545.

⁷⁸ Balcı, 2018: 140.

Literatüre Neo-Klasik Realizm olarak geçen yaklaşım, Gideon Rose⁷⁹ tarafından ilk defa 1998 yılında ortaya konmuş ve “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy” adlı makalede, Soğuk Savaş sonrasında açıklama gücü bakımından Yapısal Realizm/Neo-Realizmi eleştiriye tabi tutmuştur.⁸⁰ Nitekim Neorealizm, devletlerin etkileşimlerinin sonuçlarını açıklamaya çalışırken ve devletlerin hareketlerindeki motivasyonlar hakkında genel varsayımlar içerirken, kendisinin Neo-Klasik Realizm olarak ifade ettiği yaklaşım, Realizmin varsayımlarını güncelleyerek ve sisteme ederek iç ve dış değişkenleri birleştirmiştir. Örneğin, devletlerin dış politikalarının bağlamının esas olarak uluslararası sistemdeki konumları ile materyal güç kapasiteleri olduğu noktasında klasik realizme katılırken, söz konusu unsurların etkilerinin ise sistemik baskıların birim düzeydeki ara değişkenler aracılığıyla yorumlanması gerektiği için dolaylı ve kompleks olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu hususta da, dış politika davranışlarını materyal kapasite ile bağlayan mükemmel bir bağlantı olmadığını ve dış politika tercihlerinin aslen siyasi liderlerce ve elitlerce yapıldığını, dolayısıyla da esas olanın onların, karşılaştırmalı güç konusundaki algılamaları olduğunu savunmuşlardır.⁸¹ Çünkü bu şekilde, benzer dışsal sınırlamalara karşın devletlerin farklı tercihlerde bulundukları veya farklı zaman dilimlerinde neden benzer eylemler gerçekleştirdikleri daha anlamlı olmaktadır. Aynı şekilde, Fareed Zakaria’nın⁸² ABD’nin materyal bakımdan sahip olduğu güç ile uluslararası sistemdeki etkinliğinin senkronize olmadığı görüşü⁸³ de söz konusu durumu destekler niteliktedir.

Esasen, kendisi başlı başına bir sistem Soğuk Savaş’ın bitişinde karar alıcı pozisyonda olan bir liderin (Mihail Gorbaçov) politikalarının etkili olması, yapının uluslararası siyaseti belirlediği tezinin aksine aktör düzeyindeki dinamiklerin yarattığı etkiyi göstermektedir.⁸⁴ Dolayısıyla, Neo-Klasik Realizm’in sistemsel açıklamalara iç siyasi dinamikleri de eklemesi literatüre daha bütüncül açıklamalar kazandırmıştır. Devletlerin dış politika tercihlerinde bireylere de ağırlık veren Neo-Klasik kuram, siyasi liderlere odaklanarak mikro temelleri güçlendirmektedir. Bu sayede, disipline aynı zamanda rasyonel seçim ve operasyonel kod

⁷⁹ ABD Dış İlişkiler Konseyi üyesi ve Foreign Affairs Dergisi editörü olan Gideon Rose hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, <https://www.cfr.org/expert/gideon-rose#:~:text=Gideon%20Rose%20is%20the%20Mary,Editor%20from%202000%20to%202010> (erişim tarihi: 17.5.2021).

⁸⁰ Ertoy, 2019: 11.

⁸¹ Rose, 1998: 146-147.

⁸² CNN Worldwide bünyesinde R. Tayyip Erdoğan, Vladimir Putin ve Barack Obama gibi pek çok devlet başkanı ile röportaj yaptığı Fareed Zakaria GPS programını yürüten, The Washington Post Gazetesi köşe yazarı Zakaria hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, <https://fareedzakaria.com/about> (erişim tarihi: 12.5.2021).

⁸³ Yılmaz, 2014: 12.

⁸⁴ Kiraz, 2018: 420.

analizlerinin kullanımı hususunda metodolojik bir çeşitlilik de kazandırmıştır.⁸⁵ Aleksandr George tarafından geliştirilmiş olan bu yöntem, Soğuk Savaş dönemindeki karar alıcıları çözümlmek ve liderlerin eylemlerine ilişkin ön görüşleri arttırabilmek için kullanılmış, daha sonraları ise liderlerin kişilik analizlerine daha çok odaklanan lider kişilik analizi yöntemi ise Margaret Hermann⁸⁶ tarafından ortaya konulmuştur.⁸⁷ Bu yöntemlerin detaylarına, çalışmanın ilerleyen kısımlarında yer verilecektir.

Randall Schweller⁸⁸, Jennifer Sterling Folker⁸⁹ ile Gideon Rose'un temellerini attığı Neo-Klasik Realizm, karar alıcıların objektif bir algılayışı olmadığından hareket ederek, söz konusu bu farklı yorumlamaların, devletlerin hareketlerine yansıdığını ileri sürmektedir. Zira bu kuram, ulusal ve küresel ekonomik dinamiklerin ve iç siyasi dengelerin de anarşik uluslararası sistem kadar belirleyici rol üstlendiğini vurgulamaktadır.⁹⁰ Bilhassa Soğuk Savaş sonrası pek çok olgunun iç içe geçmiş ve çok katmanlı dinamiklerden oluşan bir uluslararası sistemin oluşması sonucu, bu çok karmaşık ağlardan oluşan sistemik ve sistem altı unsurlar arasındaki ayrımın bulanıklaşmış doğasında devletlerin tehdit değerlendirmelerini anlamak daha önemli bir hâl almıştır. Keza liderler genellikle sistemin bir katmanında hareket ederlerken hedeflenense diğer katmanlardaki sonucu etkilemektedir.⁹¹ Aynı şekilde, liderlerin birbirlerinden ayrılan algılamaları, onların stratejik hesaplamalarına da yansımaktadır. Nitekim bu noktada Mark Brawley'in verdiği örnek dikkat çekicidir. Brawley, iki savaş arası dönemde İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin hepsinin de mevcut güç dağılımı ile güvenliklerine karşı muhtemel tehdit kaynakları (Almanya ve Japonya) üzerinde hemfikir olmalarına rağmen bir ittifak kurmakta başarısız olduklarını ifade etmektedir.⁹² Görüldüğü üzere, sadece sistemik belirleyiciler liderleri ortak bir paydada birleştirmeye yetmemiş, karar alıcıların algılama ve hesaplamaları, farklı politika tercihlerine yön vermiştir.

⁸⁵ Devlen ve Özdamar, 2009: 136-137.

⁸⁶ Siyasi psikoloji, liderler ve dış politikada karar alma süreçlerine ilişkin önemli çalışmaları bulunan Prof. Hermann hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://www.maxwell.syr.edu/hermann/> (erişim tarihi: 12.5.2021).

⁸⁷ Erişen, 2018: 371.

⁸⁸ Ohio Devlet Üniversitesi'nde Profesör ve Güvenlik Çalışmaları Dergisi baş editörü olan Schweller'in Neoklasik Realizm yaklaşımı üzerine birçok çalışması bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz, <https://polisci.osu.edu/people/schweller.2#:~:text=Randall%20L.,Schweller%20joined%20OSU%20in%202004> (erişim tarihi: 12.5.2021).

⁸⁹ Connecticut Üniversitesi'nde Profesörlük yapan Folker, birçok uluslararası akademik dergi ve konseyde editörlük yapmıştır. Neoklasik Realizm hakkında makale ve kitap bölümleri bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz, <https://polisci.uconn.edu/person/jennifer-sterling-folker/#:~:text=Professor%20Sterling%2DFolker%20is%20an,international%20organization%20and%20global%20governance.&text=She%20is%20also%20a%20co,of%20the%20ISA%20publications%20committee> (erişim tarihi: 12.5.2021).

⁹⁰ Balcı, 2018: 141.

⁹¹ Lobell, 2009: 46-47.

⁹² Brawley, 2009: 78-79.

Neo-Klasik Realizm yaklaşımının bir diğer boyutu da, iç siyasetteki güç ilişkilerinin oynadığı merkezi rol ile yürütme erkinin otonomisi üzerindeki etkisi üzerine yapılan değerlendirmelerdir. Bu bakımdan, Neo-Klasik teorisyenler aynı zamanda devletlerin kurumsal yapıları, merkezi otoritenin özellikle savunma siyaseti üzerindeki anayasal yetkileri ile savunma, bütçe ve sosyal politikalar gibi birbirleriyle girift sistem altı unsurlara da vurgu yaparak bu faktörleri, çıktıyı etkileyen değişkenler olarak değerlendirmişlerdir.⁹³ Dolayısıyla, kendilerinin de kabul ettikleri sistemik faktörler bağlamında güç dengesindeki değişimler ile bu değişimlere karşı devletlerin tepkileri arasındaki bağlantı kuşağını ise devlet-toplum ilişkileri, elitler arasındaki uyum/bölünme, stratejik kültür ile rejim hassasiyetleri gibi iç faktörler ile politika yapıcılarının algılamalarını ifade eden bireysel faktörler oluşturmaktadır.⁹⁴

Dünya tarihi okumalarında gerek imparatorluklar, gerek ulus devletler hatta toplumsal hareketler ile kabilelerden bahsedilirken bu anlatımın temel olarak; krallar, kraliçeler, sultanlar ve başkanlar olarak liderlerin sahip oldukları düşünsel perspektif doğrultusunda aldıkları kararlar ve izledikleri siyasetler üzerinden gerçekleştirildiği görülecektir. İçinde bulunduğumuz zaman diliminde varlık gösteren devletlerin bugünkü pozisyonları da, kendi geçmişlerinde alınmış kararların neticeleri etkisinde gelişmiştir. Örneğin, 1830'da bağımsızlığını kazanan ve uluslararası ticarete oldukça bağımlı olan Belçika'nın, Afrika'da, kendi topraklarının sekiz katı büyüklüğünde bir araziye sömürgeleştirmesinde Kral 2. Leopold'un kişisel hırsı ve sömürgecilikle ticarete olan yoğun ilgisinin etkisine dikkat çekilmektedir. Bir diğer örnek ise, 1960'lı yılların başında SSCB lideri Nikita Kruşçev'in, Kübya'ya nükleer füze yerleştirme kararı sonucu dünyayı nükleer bir savaşın eşiğine getirecek bir krizin ortaya çıkmasıdır. Başkan Kruşçev'in bu kararında, Sovyet topraklarına oldukça yakın Türkiye'de ABD füzelerinin bulunmasına karşın ABD topraklarına oldukça yakın Küba'ya füze yerleştirmenin mukabil olacağını hesap etmesi etkili olmuştur. Aynı şekilde, Hitler ile kişisel tanışıklığına binaen kendisine güvenmiş olan İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain'in, 1938 yılında gerçekleştirilen Münih Konferansı ile anılan yatıştırma politikasını takip etmesinde etkili olmuştur.⁹⁵ Dolayısıyla ilerlemeye devam eden dünya tarihinde karar alıcıların algılamaları, hırs ve ilgileri, duygusal ve zihinsel alt yapıları, takip edilen politikalarda değişen ağırlıklarda kendisini göstermektedir.

Neo-Klasik Realizm perspektifinden Türkiye-Rusya ilişkilerine bakılacak olursa, Türk ve Rus dış politikasının güncel kesitinde söz sahibi olan karar alıcılar olarak R. Tayyip

⁹³ Dyson, 2010: 125-126.

⁹⁴ Rosa, 2018: 38-39.

⁹⁵ Breuning, 2007: 2-28.

Erdoğan'ın ve Vladimir Putin'in algılama, düşünce tarzı, sahip oldukları değer ve düsturlardan oluşan arka planları önemli değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, liderlerin; siyaset, dünya tarihi ve uluslararası politikaya ilişkin geliştirdikleri kişisel görüşler, onların yüzyüze geldikleri krizler karşısındaki tutumlarında, kronikleşmiş sorunlara karşı takip ettikleri stratejilerde ve diğer karar alıcı aktörlerle diyalog biçimlerinde yansımaları bulunmaktadır. Bu anlamda öncelikle her iki liderin de kendi devlet tarihlerine ilişkin bakış açıları arasında birbirine yakın bir eğilim olduğu gözlenmektedir çünkü her iki lider de kendi devlet geçmişlerini her boyutuyla kucaklayıcı ve bu geçmişle empati kurmaya çalışan bir yaklaşım göstermektedirler. Öyle ki, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye Cumhuriyeti'nin vârisi olduğu Osmanlı Devleti hakkında sarf etmiş olduğu şu sözler aynı zamanda kendisinin tarihe bakış açısını da yansıtmaktadır:

“Tarih bir milletin sadece mazisi değil, istikbalinin de pusulasıdır. Tarih aynı zamanda bir milletin hafızasıdır... Bilhassa bu topraklardaki bin yıllık varlığımızın hiçbir dönemini yok sayamaz, görmezden gelemeyiz... Tarihe seçici bakmak, hele hele belli dönemleri, ideolojinin o dar kalıplarına hapsetmek kişinin kendisine ve milletine yapabileceği en büyük ihanettir... Artık Osmanlı ile Cumhuriyeti birbirinin zıddı dönemler olarak görmekten vazgeçmeliyiz... Türkiye Cumhuriyeti, tıpkı daha önceki devletlerimizin birbirlerinin devamı olduğu gibi, Osmanlı'nın devamıdır. Elbette sınırlar değişmiştir, yönetim biçimleri değişmiştir, yönetime esas belgeler değişmiştir. Ama öz aynıdır, ruh aynıdır, hatta kurumların pek çoğu aynıdır.”⁹⁶

Aynı şekilde Başkan Putin de aşağıdaki ifadeleri ile kendi devlet tarihlerine karşı düşüncesini şu şekilde yansıtmıştır:

“Herşeyden önce, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yüzyılın büyük bir jeopolitik felaketi olduğunu kabul etmeliyiz. Rus ulusu için bu gerçek bir dram oldu. 10 milyonlarca vatandaşımız kendilerini Rus topraklarının dışında buldu. Dahası, parçalanma salgını, Rusya'nın kendisine de bulaştı.”⁹⁷

Yine yapmış olduğu başka bir konuşmada ise Rusya'nın güçlü bir devlet geleneği ile karakterize olduğuna dikkat çekmiştir.⁹⁸

Diğer yandan, Neo-Klasik Realizm'in, sadece liderlerin algılarına değil, aynı zamanda iç siyasi dinamiklere ve kurumsal yönetim mekanizmasının etkilerine yaptığı vurgulardan da hareketle, gerek Türkiye'de gerek Rusya'da güçlü bir yürütme erki ile siyasi istikrar korrelasyonu ön plana çıkmaktadır. Söz konusu durum, karar alıcı liderlerin, siyasi kültürleri

⁹⁶ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, “Vefatının 100. Yılında Sultan Abdülhamid'i Anlamak” konulu konferansta yapmış olduğu konuşmadan alınmıştır. Tam metin için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/90385/vefatinin-100-yilinda-sultan-abdulhamidi-anlamak-konulu-konferansta-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 24.06.2021).

⁹⁷ Vladimir Putin'in 2005 yılında Federal Meclisine yapmış olduğu yıllık konuşmadan alınmıştır. Tam metin için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931> (erişim tarihi: 25.6.2021).

⁹⁸ Başkan Putin'in 2012 yılında Federal Meclisine yapmış olduğu yıllık konuşmadan alınmıştır. Tam metin için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/17118> (erişim tarihi: 25.6.2021).

ve bu bağlamda sahip oldukları değerler ile tercih ettikleri karar alma mekanizmasıyla kendini belli etmektedir. Keza karar alıcılar, devletin iç siyasi dinamikleri çerçevesinde, benimsedikleri siyasi kültür ile yönetim algısına elverişli bir karar alma ortamı yaratma doğrultusunda adımlar atmaya çalışmaktadırlar. her ülke demokrasisini, o ülkenin tarihsel gelişim süreci ve siyasi kültür geleneği ile bağdaştıran Başkan Putin'in 2017 yılında Oliver Stone ile yapmış olduğu röportajda sarf etmiş olduğu şu sözler, onun aynı zamanda Rusya'nın iç siyasi dinamiklerine ilişkin bakış açısını da ortaya koymaktadır:

“Rusya devleti bin yıl boyunca monarşi ile yönetilmiş ve ardından sözde 1917 devrimi gerçekleşmiş, komünistler başa geçmiş. Stalin kendini devletin başında bulmuş. Ancak 1990'ların başında Rusya'nın gelişimi için yeni sahneyi kuran olaylar gerçekleşti. Kesinlikle birdenbire Birleşik Devletler, Almanya, Fransa ile aynı demokratik modele sahip olmayı bekleyemeyiz. Her canlı organizma gibi toplumlar da aşama aşama gelişti. Normal gelişme süreci budur. Medyaya erişimden bahsettiniz. Yüzlerce televizyon ve radyo şirketimiz var ve hiçbir şekilde devlet onları kontrol etmiyor. Çünkü bu mümkün değil. Muhalefet güçleri konusunda tek sorun güçle hükümetle savaşmak değil, oy verenlere kendi politikalarının daha iyi olduğunu ve nüfusa yararlı olacağını göstermeye çalışmalarıdır.”⁹⁹

Aynı şekilde 2012 senesinde Federal Meclis'te yapmış olduğu konuşmada da, demokrasinin, Rus halkına dışarıdan dayatılan standartların yerine getirilmesi değil, kendi özyönetim gelenekleriyle Rus halkının gücü olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁰

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu sözleri de demokrasinin tesisini aynı zamanda bulunduğu ülkenin öz değerleri ile harmanlanması gerektiğine dikkat çekmektedir:

“Bir toplum, kuşkusuz aynı gezegeni paylaştığı insanlık ailesinin diğer üyeleriyle birlikte demokrasinin evrensel standartlarına kavuşmayı amaçlamalıdır. Fakat bir toplum, evrensel idealleri hedefleyen bir demokrasiyi kurarken ve geliştirirken kendi değer yargılarını, inançlarını, örf ve adetlerini de bir siyasi kültür mayası olarak demokratik tecrübesine katmalıdır.”¹⁰¹

Uluslararası sisteme bakış açıları itibarıyla de benzer görüşlere sahip olan Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin, yaptıkları konuşmalarda uluslararası sistemdeki çok kutupluluğu vurgulamaktadır. Bu kapsamda, Cumhurbaşkanı Erdoğan, BM nezdinde yapmış olduğu bir konuşmadaki şu ifadeleriyle de küresel bir örgüt olan BM'nin, uluslararası sistemin çok kutuplu yapısını yansıtır nitelikte reformlara gitmesi çağrısı yaparak, söz konusu sistemde çok kutupluluk olgusuna dikkat çekmektedir:

⁹⁹ The Putin Interviews isimli belgesel serisinin ikinci bölümünden alınmıştır. Serinin tamamı için bkz. <https://www.sho.com/the-putin-interviews> (erişim tarihi: 25.6.2021). Çalışmadaki kesit için bkz. Cavlak ve Doğan, 2019: 31-32.

¹⁰⁰ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/17118> (erişim tarihi: 25.06.2021).

¹⁰¹ R. Tayyip Erdoğan'ın 1997 yılında “Demokrasi Sempozyumu”nda yapmış olduğu konuşmadan alınmıştır. Tam konuşma için bkz. Besli ve Özbay, 2010: 194-199.

“Dünya 5’ten büyüktür diye formüle ettiğimiz bu çağrımızın (BM Güvenlik Konseyi’nde reform) temelinde adalet talebi vardır. Dünyadaki 193 ülkenin kaderinin sadece 5 ülkeye, hatta hatta bir ülkeye bağlı olması en büyük adaletsizliktir.”¹⁰²

Yine Çin Global Times ve Huanqiu Shibao gazetelerinde yayınlanan makalesinde bu konuya da temas etmiş olan Cumhurbaşkanı Erdoğan aşağıdaki cümleleri ile uluslararası sistemin yapısına ilişkin bakış açısını ortaya koymuştur:

“Bugün dünyamız ciddi küresel meydan okumalarla karşı karşıyadır. Bir taraftan ekonomik küreselleşme bütün dünyada derinleşirken küresel serbest ticaret sisteminin yüzleştiği sınamalar bütün dünya ekonomileri için tedit oluşturmaktadır. Halen tek kutuplu bir dünyada yaşadığımız gibi bir yanlış anlayışın ürünü olan bu tehditler, dünya barış ve istikrarını da zedelemektedir.”¹⁰³

Diğer yandan 43. Münih Konferansı’ndaki konuşmasıyla, uluslararası sistemde tek kutupluluğun kabul edilemezliğini vurgulamış olan Başkan Putin de, biri için güvenliğin herkes için güvenlik olduğunu beyan ederek tek bir kutubun dayattığı tek bir güvenlik algısının, küresel çapta bir güvenliği tesis etmeyeceği mesajını vermiştir.¹⁰⁴ Aynı şekilde, katılmış olduğu bir basın konferansında da Başkan Putin, şu sözleri sarf etmiştir:

“Gerçeği söylemek gerekirse, tek kutuplu bir dünya artık mevcut değildir. Sovyetler Birliği’nin çöküşünün ardından bu sistemin mümkün olabileceğini ve uzun bir zaman var olabileceğine ilişkin bir yanılsama mevcuttu. Fakat benim her zaman söylediğim gibi, bu sadece bir yanılsama idi... Dünyanın çok kutupluluğu, esasına ekonomik ilişkilerin bir türevidir... Herşey bir tarafa, dünya, tüm uluslararası topluma hükmeden tek bir merkezin olduğu tek kutuplu bir yapıya sahip olamaz.”¹⁰⁵

Liderlerin kendi beyanlarından da görüldüğü üzere, gerek Cumhurbaşkanı Erdoğan gerekse Başkan Putin, demokrasinin, ulusun kendi öz değerleri ile birlikte ele alınması gereken bir olgu olduğu noktasında benzer görüşleri paylaşmaktadırlar. Yakın zamanda çıkarmış olduğu *Daha Adil Bir Dünya Mümkün* adlı kitabında da Cumhurbaşkanı uluslararası hukuk, adalet ve BM’de reform meselesiyle ilgili olarak şu ifadelerle düşüncesini paylaşmıştır:

“BM günümüz küresel demografik dağılımını yansıtan bir kapsayıcılığa sahip değildir. BM Güvenlik Konseyi’nin yapısının, dünya nüfusunun coğrafi ve dini dağılımı göz önünde bulundurularak yeniden belirlenmesi gerekmektedir. Karar mekanizmasındaki 5 üyeden bir tanesi olumsuz davranışa bütün karar alma süreci baltalanmaktadır.... BM’yi yeniden yapılandırırken dünyanın yeni gerçekliklerini dikkate

¹⁰² <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/99078/-dunya-5-ten-buyuktur-diye-formule-etdigimiz-cagrimizin-temelinde-adalet-talebi-vardir-> (erişim tarihi: 27.6.2021).

¹⁰³ Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, “Türkiye ve Çin Ortak Gelecek Vizyonu Paylaşıyor” başlıklı makalesinden alınmıştır. Tam metin için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/makaleler/1898/106908/-turkiye-ve-cin-ortak-gelecek-vizyonu-paylasiyor-> (erişim tarihi: 27.6.2021).

¹⁰⁴ Devlet Başkanı Putin’in 43. Münih Konferansı’nda yapmış olduğu konuşma için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (erişim tarihi: 27.6.2021).

¹⁰⁵ http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/62366 (erişim tarihi: 27.6.2021).

almak zorundayız. Daha etkin, otoritesi yeniden tesis edilmiş, temsil kabiliyeti yüksek, şeffaf ve hesap verebilir bir BM inşa etmek hayal değildir.”¹⁰⁶

BM Güvenlik Konseyi’nde daimi veto hakkına sahip ülkelerden biri olan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in deşu sözleri, bu veto gücüne karşın uluslararası düzenin işleyişine ilişkin bakış açısıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan ile oldukça yakın bir izlenim vermesi bakımından dikkat çekicidir:

“Uluslararası hukukun, güçlünün her zaman haklı olduğu ve her şeyi yapma hakkına sahip olduğu ve amaçlarına ulaşmak için yöntemlerin seçiminde hiçbir şey tarafından kısıtlanmadığı “güçlünün kuralları (law of the fist)” ile değiştirilmesine izin verirsek, o zaman uluslararası hukuk temel ilkelerinden biri sorgulanacak ki bu bir devletin değişmez egemenliği ilkesidir. Ve o zaman dünyadaki hiç kimse, hiçbir ülke kendini güvende hissetmeyecektir. O zaman ortaya çıkan geniş istikrarsızlık alanı büyüyecek ve dünyanın diğer bölgelerinde olumsuz sonuçlara neden olacaktır.”¹⁰⁷

Neo-Klasik Realizm’in de ağırlık verdiği, karar alıcıların düşünceleri, algıları ve iç siyasi dinamiklere yaklaşımları bakımından Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin’in birbirlerine yakın düşüncelere sahip olmaları; bu liderlerin birbirlerinin eylemlerini daha rahat anlayabilmeleri, daha kolay empati kurabilmeleri ve benzer durumlar karşısında benzer yaklaşımlar sergilemeleri noktasında önem taşımaktadır. Dolayısıyla söz konusu bu zihinsel-algisal frekanslar arasındaki yakınlık, Türkiye-Rusya ilişkilerinin iki ana aktörü olan bu liderlerin, iki ülke arası ilişkileri geliştirip derinleştirebilmeye katkı sağlayacak adımlar atmalarında önemli bir faktör olarak dikkat celp etmektedir.

Sonuç olarak, Neorealistler, devletlerin çıkarlarını veri olarak değil, onların dışsal davranışlarına rehberlik eden amaç ve tercihler olarak kabul etmektedirler. Ayrıca, dış politikanın gerçekliğinin karmaşık doğasını anlamaya çalışan teorileri birleştirmek konusunda daha esnek davranmaktadırlar.¹⁰⁸ Sadece sistemik dinamiklerin, uluslararası siyasetteki değişimleri tüm boyutlarıyla açıklamakta yetersiz kalması, söz konusu eksik boyutları kuramsal bir bakış açısıyla ele alan diğer yaklaşımlara yer açmıştır. Çalışmada ana hatlarıyla incelenmiş olan Neo-Klasik Realizm yaklaşım, sistemik unsurların yanı sıra iç faktörlere de ağırlık vererek, devletlerin yaptıkları farklı dış politika tercihlerini anlamlandırmayı kolaylaştırmıştır.

¹⁰⁶ Erdoğan, 2021: 117,131.

¹⁰⁷ Sakwa, 2004: 222.

¹⁰⁸ Beqa, 2017: 324.

1.1.3. Sosyal İnşacılık

Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden süreçte oluşan bir takım soru işaretlerine yanıt arayan bir diğer teori ise sosyal inşacılık olmuştur. Nitekim söz konusu dönem itibariyle iki kutuplu sistemin yarattığı dinamikler, yerini toplumların kendi kimliklerini yeniden tanımlamaları ile birlikte daha sosyal nitelikli dinamiklere bırakmıştır.¹⁰⁹ Soğuk Savaş'ın bitişini ön görmekte ve bu doğrultuda da küresel düzeni yeniden şekillendiren sistemsel dönüşümü açıklamakta yetersiz kalan Neorealist ve Neoliberal kuramlar, alternatif perspektifler için bir boşluk yaratmıştır.¹¹⁰

Uluslararası politikanın değişmez gerçekliği kavramına karşı çıkan sosyal inşacılık¹¹¹, her olguya kurgulanmış ve öyle olarak algılandığı için oluşmuş gözüyle bakmaktadır. Bu yaklaşımın temel argümanlarına bakıldığında; anarşi, egemenlik, çıkar ve güvenlik gibi sorgulanmayan olguları da birer sosyal olgu olarak inceledikleri görülmektedir. Uluslararası ilişkilerin sosyal boyutunu vurgulayan sosyal inşacılık; hâkim norm, kural, kimlik ve söylemleri ön plana çıkarır, değişmez ve nesnel bir uluslararası ilişkiler olmadığını savunarak, tarihsel ve sosyal bağlamla ilişkili olarak toplumsal ve kültürel dinamiklere ağırlık verir.¹¹² Dolayısıyla sosyal inşacılık da, sadece sistem, materyal kapasite ve ön kabule dayalı pek çok olguyu yeniden tanımlama ve sorgulama sürecine tabii tutarak, sosyal olana yaptıkları vurguyla, kültürel ve toplumsal süreçleri göz ardı eden yaklaşımları reddetmiştir.

Aynı şekilde Cumhurbaşkanı'nın şu sözleri de kuramın, olgulara kurgulanmış ve dolayısıyla retoriğe göre şekil alan, değişken kavramlar olarak bakan yaklaşımına örnek teşkil etmektedir:

“Terörün bütün çıplaklığıyla küresel barışı tehdit ettiği bir ortamda maalesef uluslararası toplum ortak bir terör tanımı geliştiremedi. Neyin terör neyin terör olmadığını net bir şekilde ortaya koyamadı. Daha da kötüsü terör örgütleri arasında iyi terörist, kötü terörist ayrımı yapıldı.”¹¹³

Yanısıra şu ifadeleri de yapı-yapan ilişkisi bağlamında bir diğer örneği oluşturmaktadır:

“Özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra İslam ile terörü, radikalleşmeyi ve aşırıcılığı bir arada ele alan ve aynılaştırmaya çalışan küresel bir dil oluşmaya başladı. Bu son derece çirkin dil, medya ve popüler kültür araçlarıyla uluslararası topluma pazarlanan ürünlere dönüştü. Bu endüstri sadece ön yargıların hakim olduğu bir üretim ve tüketim olmaktan daha çok, üzerinde ciddi yatırımların yapıldığı bilinçli bir karalama ve ötekileştirme kampanyasının olduğu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'da siyaset, İslam düşmanı propagandayı sadece siyasi söylemleri üzerinde dolaşıma sokmakla

¹⁰⁹ Ağır, 2015: 120.

¹¹⁰ Reus-Smit, 2005: 195-196.

¹¹¹ Zehfuss, 2002: 3-4.

¹¹² Küçük, 2014: 326.

¹¹³ Erdoğan, 2021: 83.

yetinmemektedir. Artık Müslümanların bizatihi kendilerinin yer aldığı bir iletişim dili de gündelik hayatın bir parçası haline getirilmiştir.”¹¹⁴

Esasında diğer sosyal bilim alanlarından disipline sonradan eklenmiş olan bu yaklaşım, tüm sosyal gerçekliklerde olduğu üzere, uluslararası ilişkilerin de aynı şekilde inşa edilebileceğini öne sürerek önemli bir bakış açısı sağlamıştır.¹¹⁵ Sosyal inşacı yaklaşımın temel önermelerini ortaya koyarak disipline katkı sağlayanlardan biri olan Nicholas Onuf’a ¹¹⁶göre siyaset, onu vasıflandıran aktörlerin sözlerinden bağımsız olarak var olmaz; ancak niyetlerini sözlere döktüklerindemevcut olmaktadır.¹¹⁷ Devletlerin çıkarları ile kimliklerini, belirli tarihi süreçlerin şekillendirdiği bir ürün olarak görmek, onların, öne çıkan söylemlere bu anlamda oldukça önem vermelerini de gerektirmiştir. Zirâ söylemler, inançlara ve çıkarlara yansımakta ve onları biçimlendirmekte, aynı zamanda kabullenilmiş davranış kalıplarını oluşturmaktadır.¹¹⁸

Toplumu sosyal ilişkilerden mütevellit olarak kabul ederek, yapının da, amaçsal eylemler arasındaki etkileşim ile oluştuğu savunulmuştur. Sosyal inşacılığın önemli isimlerinden Aleksandr Wendt, yapı ile yapanın birbirini karşılıklı olarak oluşturduğunu ve eşit belirleyiciler olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁹ Dolayısıyla aktör ile yapı birbirinden ayrılmaz olgulardır ve devamlı olarak karşılıklı bir biçimde birbirini etkileyen mekanizmalar ve bu mekanizmaların aynı zamanda birer parçası olan bireylerin¹²⁰ varlığı, uluslararası ilişkilerdeki devingenliğe yön vermektedir. Genel olarak, değişimin kolay olduğu görüşü de, sosyal gerçeklerin ortak olarak paylaşılan fikirlerce oluşturulduğu ve bunun da değişimin kendisi için bizatihi yeni olasılıklar doğurduğu argümanından gelmektedir. Bununla birlikte Wendt, kültür gibi sosyal kodların aktörlerce benimsenme kuvvetine bağlı olarak, yapısal değişimin de o derece zor olacağını da belirtmiştir. Burada kilit nokta, var olan yapı, aktörlere yeniden üretmeyi dayatırken nasıl yeni bir yapıya erişilebileceği olmuştur.¹²¹

Yapı sadece bir sınırlayıcı değil, aynı zamanda aktörlerin kimliğine de şekil veren bir unsurdur. Bu anlamda da ortak değerler ile normlar da, kurumsal kimliğin oluşumuna zemin oluşturmaktadır.¹²² Böylece, Sosyal inşacılık, yapı ile aktör merkezli teoriler arasındaki mesafeyi de kapatmaktadır. Bununla birlikte Sosyal inşacılıkta normlar ile kurumların

¹¹⁴ Age: 97.

¹¹⁵ Demirtaş, 2018: 169.

¹¹⁶ Küçük, 2014: 334.

¹¹⁷ Onuf, 2013: 115-116.

¹¹⁸ Walt, 1998: 40-41.

¹¹⁹ Wendt, 1987: 339.

¹²⁰ Demirtaş, 2018: 170.

¹²¹ Wendt, 1999: 314-315.

¹²² Fierke, 2013: 190-191.

rolünün salt bireyden daha çok vurgulandığını da belirtmek gerekmektedir. Çünkü bu yaklaşımda yapı ile yapanın birbirini karşılıklı inşa etmesi ve bu şekilde ortak norm ve değerlerin oluşması, sosyalleşme süreci aracılığıyla gerçekleşmektedir.¹²³ Kişiler söz konusu bu sosyalleşme sürecinde karşılıklı olarak etkileşimde bulunarak sosyal yapıyı ortaya çıkarırlar. Kimlik de, bireyler arası iletişimde, karşılıklı yorumlama ve sosyal eylem sonucunda oluşmaktadır ve kolektif eylem olarak adlandırılan bu süreç, dil ve sembolik etkileşimin önemini açığa çıkarmaktadır.¹²⁴ Maddi gerçeklik var olmaya devam ederken onun anlamı, söylem yoluyla inşa edilmektedir. Öyle ki, dünya siyasetinin konuları ve süjeleri ile onların eylemleri, söyleme bağlı olarak kabul edilmektedir.¹²⁵

Devletlerin davranışlarını şekillendiren kimlik, aynı zamanda devletlerin algıları temelinde inşa edilmektedir. Nitekim Bahar Rumelili'nin verdiği örnekte de olduğu gibi, Avrupa kolektif kimliği Almaya ve Fransa'nın kendi Avrupa algılarına dayalı olarak oluşturulmuştur.¹²⁶ Dolayısıyla, sosyal inşacı yaklaşım için algıların özel bir yeri bulunmaktadır. Öyle ki materyal faktörlerin temelinde bile zihinsel algılamaların olduğu savunulmuştur.¹²⁷ Sosyal inşacılık kuramının da değişime kapı aralayan ve kabul edilmiş olguların anlamlarına şüphe ile yaklaşma motivasyonunu, aktörlerin gerçeklik olarak algıladıkları her şeyin sorguya açık olan yapısı teşkil etmektedir. Algıların süjeden süjeye değişen doğası da, salt materyal gerçekliklerin olduğu gibi kabul edilemeyeceğine işaret etmektedir. Zirâ Ted Hopf'un, tehdidin algılanan güce göre belirlendiği ve kimlik olgusuna bağımlı olarak değişen algıların, objektif gücün aynı kalmasına karşın farklı biçimlerde ele alınabildiğine ilişkin saptaması bu bakımdan oldukça önemli bir örnektir.¹²⁸

Sosyal inşacılık kuramının, aktörlerin kimliklerine, kullandıkları dilin işlevine ve bunların birbirlerini karşılıklı olarak yeniden oluşturmalarına yaptığı vurgudan hareketle Türkiye-Rusya ilişkilerine bakılacak olursa, her iki liderin de benimsediği kimlik algısı ile sarf ettikleri kelimeler ele alınmalıdır. Öte yandan, her ikisi de çok uluslu bir yapıya sahip imparatorluk varisleri olarak Türkiye ve Rusya'nın, birer ulus devlet olarak da çok etnili yapısını sürdürmesi bakımından, gerek Cumhurbaşkanı Erdoğan gerekse Devlet Başkanı Putin'in kendi ülkeleri nezdinde tanımladıkları milli kimliklerinin benzer şekilde bu çok etnili

¹²³ Steans vd, 2010: 187-188.

¹²⁴ Alpman, 2018: 11-14.

¹²⁵ Arkan, 2014: 26.

¹²⁶ Rumelili, 2015: 174.

¹²⁷ Güney, 2017: 17-21.

¹²⁸ Ertem: 182-185.

yapıyı kapsayıcı olduğu görülmektedir. Nitekim Başkan Putin'in şu ifadeleri, kendi kimlik algısını ortaya koymaktadır:

“Çok uluslu büyük bir devlet olan Rusya için Rus kimliği ve yurttaşlık bilinciyle bağlantılı olarak halk dayanışması ile Anavatana bağlı yaşama hissiyatını ve onun istikbali için sorumluluk duymayı tesis etmek oldukça önem taşımaktadır... İnsanlarımız farklı etnik gruplardan müteşekkil olsa da, tek bir vatana, Rusya'ya sahiptirler. Aynı husus, dilleirmiz ve geleneklerimiz için de geçerlidir. Bunlar, yüzyıllar boyunca gelişmiştir ve Rusya'nın birliğini ve gücünü arttırarak egemenliğimizi ve bağımsızlığımızı tesis etmektedir.”¹²⁹

Buna ek olarak kendisinin şu sözleriyle de ulusunun değerlerine atıfla bunların kendi ülke tarihlerine etkisini vurgulamıştır:

“Tüm tarihimiz boyunca insanlarımız sahip oldukları eşsiz bağlılık, manevi ve moral değerler sayesinde türlü meydan okumaların üstesinden geldi; birçok ülke unutulurken biz ise güçlendik.”¹³⁰

Aynı şekilde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da: “Biz milliyetçilik ayaklarımız altında derken, elbette ki kucaklayıcı bir milliyetçiliği değil, etnik kökene, ırka, kabileye kibre, kafatasçılığına, aşağılamaya dayalı bir milliyetçiliği kast ediyoruz.”¹³¹ şeklindeki sözü ile aşağıdaki şu ifadeleri, ülkesinin milli kimliğine ilişkin şahsi bakış açısını yansıtmaktadır:

“Kavimler, kabileler, ırklar, inançlar farklı olabilir ama hepsi saygındır. Biz, Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde hep beraber tek milletiz. Bu millet kavramının içinde Türkü var, Kürdü var, Arabı var, Lazı var, Çerkezi var, Abhazası var. Bizim kadim medeniyetimizde asla böyle bir farklılık, asla ayırım olmamıştır...Bin yıllarboyunca bu topraklarda nasıl bir ve beraber olduysak Allah'ın izniyle yine bir olacak, diri olacak bu topraklar üzerinde iri ve güçlü olacağız.”¹³²

Dolayısıyla, çeşitliliğe vurgu yapan aynı kapsayıcı ulusal kimlik anlayışına sahip bu liderler, bu doğrultuda yürüttükleri politikalarda da birbirlerini daha iyi anlama imkânına sahip bulunmaktadır.

Sosyal inşacılık kuramının yapı-yapan ilişkisi bağlamında, Türkiye-Rusya ilişkilerindeki jeopolitik rekabetten stratejik ortaklık söylemine geçiş ile ikili ilişkilerde bu yönde atılan somut adımlarda da yine karar alıcıların bakış açılarının yarattığı fark ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, SSCB'nin dağıldığı Soğuk Savaş sonrası döneminin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in “Adriyetik'ten Çin Seddi'ne Türkiye” söylemi, SSCB vârisi Rusya'yı rahatsız etmesi Türkiye ile Rusya ilişkilerinin gelişmesini yavaşlatıcı bir etki göstermiştir. Çünkü aynı dönemde Yeni Avrasyacı bir zihniyete sahip bir yönetim başa

¹²⁹ Vladimir Putin'in, 30 Mart 2021'de İnternetik İlişkiler Konseyi toplantısında yaptığı konuşmadan alınmıştır. Konuşma metni için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65252> (25.6.2021).

¹³⁰ <https://www.nytimes.com/2021/04/21/world/europe/russia-putin-ukraine-navalny.html> (erişim tarihi: 30.10.2021).

¹³¹ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakandan-milliyetcilik-cikisi-76233.html> (erişim tarihi: 25.06.2021).

¹³² <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-milliyetcilik-ayak-altinda-22621388> (erişim tarihi: 25.6.2021).

geçmiş ve aynı bölgeyi “Yakın Çevre” olarak addetmiştir.¹³³ Bu kapsamda 1992 tarihli Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması’nın da Türkiye’nin, SSCB’nin nüfuz alanına sirayet etme niyetinin olmadığını bildirmesi sonucu imzalanabildiği ifade edilmektedir.¹³⁴

Öte yandan, Vladimir Putin’in yönetime geçtiği 2000 yılından itibaren Rusya’nın, dış politikada ağırlığı nüfuz alanı vurgusundan ekonomik, bilhassa da enerjiyle alakalı vasıtalarla yöneltmesi ve Türkiye’de de aynı dönemde R. T. Erdoğan’ın kurucularından olduğu Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidar olmasıyla birlikte ortaya atılan yeni söylemler, Türkiye-Rusya ilişkilerinde stratejik ortalığa geçişin yolunu açmıştır.¹³⁵ Nitekim bu dönemdeki ifadelere de bakılacak olursa, Vladimir Putin, Türkiye ile ilgili olarak şu ifadesiyle ikili ilişkilerin eriştiği noktaya işaret etmiştir:

“Türkiye bizim için önemli bir stratejik ortak, güvenilir bir partner olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Geçen birkaç yıl içinde ilişkilerimizin niteliğini hayli yüksek bir seviyeye ulaştırabildik.”¹³⁶

Cumhurbaşkanı Erdoğan da aynı şekilde aşağıdaki sözleriyle iki ülke arası ilişkilerin kaydettiği aşamaya ışık tutmaktadır:

“2010 yılında Üst Düzey İşbirliği Konsey’ini oluşturduk. Hedefimiz, ülkelerimiz arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurumsallaşmasını sağlamak ve stratejik seviyeye ulaştırmaktır. Geçtiğimiz yedi yıl boyunca Konsey’in bu görevinde başarılı olduğunu görüyoruz... Yeni işbirliği alanları açmanın yanı sıra, aramızdaki bağları genişletmek için çalışıyoruz.”¹³⁷

Görüldüğü üzere sosyal inşacılık kuramının da vurguladığı gibi, aktörlerdeki zihniyet farklılığı, söylem farklılıklarına, söylem farklılıkları bu yönde atılan somut politika çıktılarına ve bunlar da kurumsallaşmaya öncülük ederek teorinin atf yaptığı yapı-yapan etkileşimine örnek teşkil etmektedir. Zirâ ikili ilişkiler için ortaya atılan stratejik ortaklık söylemi, 2010 yılında oluşturulan ÜDİK ile kurumsal bir yapıda vücut bularak Türkiye-Rusya arası diyalogun ilerletilmesinde önemli bir yapı teşkil etmiştir. Bu çerçevede atılan adımlar da Rusya’nın Türkiye’ye ilişkin olarak dostane ve güvenilir bir komşualgısı geliştirmesinin bir göstergesi olarak görülmüştür.¹³⁸ Bu bakımdan söz konusu durum, aktör-yapı ilişkisinin karşılıklı tesis edici boyutuna kayda değer bir örnek oluşturmaktadır.

Gerek Cumhurbaşkanı Erdoğan gerekse Başkan Putin, sadece Türkiye-Rusya ilişkilerindeki kurumsallaşma girişimlerinde değil, aynı zamanda kendi ülkelerindeki anayasa

¹³³ Yılmaz, 2011: 29-30.

¹³⁴ Sönmezoğlu, 2006: 692.

¹³⁵ Rusya’nın enerji kartını bir dış politika aracı olarak kullandığı Ukrayna, Gürcistan, Polonya ve Litvanya örnekleri için bkz. Roxburgh, 2012: 141. R. T. Erdoğan ile Adalet ve Kalkınma Partisi dönemiyle birlikte ortaya çıkan; küresel barış vizyonu, vicdani diplomasi ve ılımlılık gibi yeni dış politik yaklaşım ve açılımlar için bkz. Miş ve Aslan, 2014: 14-16.

¹³⁶ http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/16014 (erişim tarihi: 26.6.2021).

¹³⁷ http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/54023 (erişim tarihi: 26.6.2021).

¹³⁸ Taşcı, 2021: 85.

ve yürütme sistemi gibi iç siyasi mekanizmalardaki reformlarda da aktör-yapı referansına örnek teşkil etmektedirler. Bu karar alıcılar, kendi ülkelerinin gerek devlet tarihleri gerekse halklarının siyasi kültür kodlarını kendi algıları çerçevesinde yorumlayarak kendi ülke değerlerine paralel, kendi kimliklerine özgü bir iç sistem oluşturma girişimleriyle de birbirlerine yakın bir profil çizmektedirler. Bu doğrultuda, liderlerin kendi ifadelerinden örnek verilecek olursa, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın sözleri ile Türkiye'nin yeni yönetim sistemi olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne referans yaparken, aynı zamanda reformist bakış açısını da ortaya koymuştur:

“Her siyasi partinin kendine ait hedefleri vardır, bizim hedefimiz de bu. Biz parlamenter demokrasi sistemini geride bıraktık, onlar denendi. Denenmiş denenmez, yeni yeni hayata birşeyler, yani dün dünde kaldı diyor ya Mevlana, yeni birşeyler söylemek lazım, işte biz şimdi yeni birşeyler söylemenin hesabı içinde, gayreti içindeyiz.”¹³⁹

Bu yenilikçi yaklaşımda miras alınan geleneksel değerlerle bağlantıyı sürdürerek bunların harmanlanması söz konusu olmuştur. Tayyip Erdoğan'ın El-Cezire televizyonunda yapmış olduğu konuşmada söylemiş olduğu: “Diyorum ki biz geleneklerimizden de esinlenerek Türkiye'ye yakışan Türk tipi bir başkanlık sistemini devreye sokalım. Bu, Türkiye'ye çok daha hızlı bir şekilde kalkınma fırsatı verecektir, onun için bunu savunuyorum.”¹⁴⁰ sözleri ile bu hususu teyit etmektedir. Diğer yandan, Vladimir Putin ise Rusya Federasyonu Anayasası'nın 25. yıldönümü şerefine verilen resepsiyondaki şu sözleri ile attıkları adımlarda kendi ülke tarihleri ve değerleriyle olan bağlantının sürekliliğine vurgu yapmıştır: “Sonuç olarak yeni Rusya Anayasası oluşturuldu ve uygulamaya konuldu. Fakat bu, tarihi yüzyıllarca geriye dayanan aynı Rusya'nın, aynı ülkemizin anayasasıdır.”¹⁴¹

Bu ifadeler nevinden örnekler çoğaltılabilir. Sonuç olarak, Türkiye-Rusya ilişkilerinin gidişatına yön vermede önemli girişimlere imza atan karar alıcı liderler olarak R. Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin, yukarıda da bazı örneklerde gösterildiği gibi çeşitli olgulara bakış açısı, algılayış ve bunları uygulamaya dökme tarzları bakımından ortaya koydukları benzer açıklamalarla öne çıkmaktadırlar. Gerek dünya politikasının salt materyal unsurlarla açıklanamamasından hareket eden, yapı ile yapan arasındaki karşılıklı inşaa sürecini, söylem ve iletişim süzgecinden geçirerek ortaya koymalarıyla, süjeler arasındaki norm, fikir ve değerlerin, kendilerini de etkileyen yapıyı nasıl oluşturduğuna ilişkin analizleriyle ve kimlik

¹³⁹ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile ilişkili olarak vermiş oldukları yanıtın alınmıştır. 1 Haziran 2021'de özel yayımla yapılmış olan röportajın tamamı için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/mulakatlar/1709/128128/trt-cumhurbaskani-ile-ozel-yayin-> (erişim tarihi: 27.6.2021).

¹⁴⁰ <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-baskanlik-sistemi-turkiyeye-daha-hizli-kalkinma-firsati-verecektir/683220> (erişim tarihi: 28.6.2021).

¹⁴¹ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59392> (erişim tarihi: 27.6.2021).

olgusunun çıkar ile eylemleri nasıl şekillendirdiğine ilişkin açıklamalarıyla sosyal inşacı kuram¹⁴² gerekse karar alıcıların objektif bir algılayışı olmadığından hareket etmektedir. Söz konusu bu farklı yorumlamaların, devletlerin eylemlerine yansıdığını ileri süren Neo-Klasik Realizm¹⁴³ argümanları dikkate alındığında, liderlerin söylemlerine yansıyan zihinsel arka planlarına bu kısa bakış, Türkiye-Rusya ilişkilerinin kaydettiği aşamaların analizine farklı bir açı kazandırmaktadır.

1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye–Rusya İlişkilerine Kısa Bir Bakış

Her ikisi de köklü bir tarihe ve bir o kadar da köklü diyalog geçmişine sahip olan Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu, zaman zaman yakınlaşmaların zaman zaman ise zıtlaşmaların yaşandığı, dalgalı bir ilişki sürdürme gelmiştir. 1918 yılında Birinci Dünya Savaşı sona ererken¹⁴⁴ bağımsız bir cumhuriyet kurma yolunda Kurtuluş Savaşını veren Türkiye¹⁴⁵ ile Bolşevik İhtilali'nin yaşandığı Rusya¹⁴⁶ arasında önemli bir işbirliği sürecine girilmesi için ise kritik sebepler bulunmaktaydı. Söz konusu sebepler, her iki devletin de içinde bulunduğu koşullar, uluslararası ortam ve buna bağlı olarak sahip olunan çeşitli stratejik kaygılar göz önünde bulundurulduğunda daha iyi anlaşılmaktadır. Her şeyden önce, her iki ulusun da emperyalizmin doğrudan karşısında yer alan davalarının, onları ister istemez aynı safa yerleştirmiş olması, her iki ülke açısından önemli bir kesişim noktası olmuştur. Öte yandan, bağımsızlık mücadelesi vermekte olan Türkiye'nin ekonomik ve askeri bakımdan destek ihtiyacı, savaşılan cephe sayısını azaltarak kaynakları daha etkin kullanmak ve en önemlisi de Türkiye'nin hiçbir bakımdan tanımadığı Sevr Antlaşması'nı reddedecek bir devlet ile önemli bir siyasi destek kazanmak Ankara için göz önünde bulundurulan hususlar olmuştur. Moskova için de bazı cephelerin kapanacak olması, kendi devrimlerini ihraç etme umudu, boğazların kontrolünü Müttefik devletlere bırakmama çabası kayda değer sebepler olarak öne çıkmıştır.¹⁴⁷

Sovyet Rusya ile Türkiye arasında 24 Ağustos 1920 yılında bir Dostluk Antlaşması Taslağı'nın imzalanması¹⁴⁸ suretiyle resmi temasların kurulmaya başladığı 1920'li yıllar, gerek Türkiye'de cumhuriyetin gerekse Rusya'da Sovyet rejiminin temellerinin atıldığı ve

¹⁴² Büyüktanır, 2015: 6.

¹⁴³ Balcı, 2018: 141.

¹⁴⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973: XVII.

¹⁴⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973: XXIV.

¹⁴⁶ Bolşevik İhtilali hakkında detaylı bilgi için bkz. Vernadsky, 2019: 352-374.

¹⁴⁷ Tellal, 2001: 161-162.

¹⁴⁸ Gökay, 2006: 9.

dolayısıyla kendi iç problemlerine odaklandıkları bir süreç olmuştur. Söz konusu bu süreç içinde yukarıda öz olarak değinilmiş sebepler neticesinde her iki ülke arasında ilişkilerde önemli bir yakınlaşma yaşanmıştır. İlişkilerin bu şekilde yapıcı bir atmosfere bürünmesinde, bir takım stratejik hesaplamanın yanı sıra tarafların önceliklerinin de ortak bir zeminde yer alması kritik bir rol oynamıştır. Kazım Karabekir, taraflar arasında kurulacak ilişkiyi ortak düşmana karşı ve ortak düşmanların varlığı dolayısıyla zaruri addetmiş, Mustafa Kemal tarafından da Sovyetler Birliği ile ilişki kurmanın gerekliliği görülmüştür.¹⁴⁹ Dolayısıyla iki devlet arasındaki münasebetlerin kurulması yönünde 1920’de Mustafa Kemal tarafından Vladimir İlyiç Lenin’e gönderilen mektup, ikili ilişkilere olumlu bir kapı açan adım olmuştur.¹⁵⁰ Söz konusu mektuba dönemin SSCB Halk Komiseri Çiçerin de olumlu yanıt vermiş ve ikili ilişkilerin tesis edilmesindeki ortak çıkar ve hedeflerin anlaşıldığı teyit edilmiştir.¹⁵¹ Dolayısıyla liderlerin bu yöndeki ortak iradesi, dönemin statükosunu yorumlama ve ülkelerinin geliştirmesi gereken diyaloglar açısından yapmış oldukları stratejik hesapların birbirleriyle uyumunu göstermiştir. Bu anlamda, 1920’li ve 30’lu yıllarda her iki ülkenin de yönetiminde olan güçlü liderleri ile bu devlet adamlarınca iktidarda görev alan tek parti rejimlerine yapılan vurgular da ikili ilişkilerde karar alıcılar ile içinde bulundukları siyasi sistemin önemine işaret etmektedir.¹⁵²

Tüm bu koşulların da etkisiyle, 16 Mart 1921 yılında o zamanki adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Ankara Hükümeti arasında “Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması” imzalanmış ve bu suretle SSCB, TBMM Hükümetini ilk tanıyan devlet olmuştur.¹⁵³ Sovyet Rusya ile imzalanan antlaşma, diğer Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler ile de ilişkilere aynı olumlu havanın taşınmasında anahtar işlevi görerek; Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan¹⁵⁴ ve ardından Ukrayna ile Dostluk Antlaşmaları imzalanmasına¹⁵⁵ ve böylece Türkiye’nin kuzey coğrafyası ile Kafkaslarda daha yapıcı bir ortam elde etmesine zemin oluşturmuştur.

Lenin’in 1924 yılında ölmesi sonrasında yerine geçen Stalin de Türkiye ile ilişkileri olumlu bir şekilde idame ettirmek üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile 7 Aralık 1925 yılında “Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması”¹⁵⁶ adıyla her iki devlet için de ilk tarafsızlık ve

¹⁴⁹ Yerasimos, 2000: 121-122.

¹⁵⁰ Öztürk, 2021: 46.

¹⁵¹ Tanrıverdi, 2021: 21-22.

¹⁵² Svistunova, 2021: 8.

¹⁵³ Armaoğlu, 2019: 161.

¹⁵⁴ Soysal, 1983: 39-47.

¹⁵⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, : 61-69.

¹⁵⁶ Uzgel ve Kürkcüoğlu, 2001: 265.

saldırmazlık ifade eden paktı imzalamıştır. Sovyetlerin de kendi topraklarında Bolşevik İhtilali’ni tamamıyla yerleştirme çabası içinde olduğu bu süreçte karşısında doğal olarak yeni blokların oluşmasını ve yeni mücadelelerin içine çekilmeyi istememiştir. Dolayısıyla bahsi geçen saldırmazlık ve tarafsızlık paktı da, komşularla iyi geçinme siyasetinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan, Atatürk’ün Batıcılığını “Bağımsızlık İçinde Batılılaşma” şeklinde nitelendirilebilecek bir strateji olarak değerlendiren Oran, bu durumun SSCB tarafından da anlaşıldığını ve hem Kurtuluş Savaşı’nda hem de iki dünya savaşı arası dönemde Türkiye’ye önemli yardımlarda bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁷

Dünyanın hızla bir ikinci harbe doğru gittiği süreçte uluslararası sistemde ortaya çıkan gelişmeler hiç şüphesiz Türkiye-Rusya ilişkilerine de etki etmiştir. 1929 yılında patlak veren Büyük Buhran, başarısız olmuş bir Milletler Cemiyeti girişimi, Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan adaletten yoksun antlaşmalar ile Almanya ve İtalya gibi ülkeler başta olmak üzere yükselen faşizm¹⁵⁸ gibi önemli sıkıntılar, uluslararası sistemde oluşacak yeni bir gerçekliğin habercisi olmuştur. 1930’lu yılların başlarında çeşitli teknik ve ekonomik işbirliklerini icra etmekte olan Türkiye ile SSCB ise, iki ülke arasında devam eden ziyaretlerle diyaloglardaki ivmesini korumuştur. Hatta 1932’de dönemin Başbakanı İsmet İnönü’nün SSCB’ye gerçekleştirmiş olduğu ziyaret, iki ülke arasındaki güvenin bir yansıması olarak görülmüştür.¹⁵⁹

1933’te Adolf Hitler yönetiminin başa geçmesiyle birlikte Almanya’nın hızlı adımlarla sisteme yeni bir revizyonist dalga getirmeye başlaması ve yayılmacı bir siyaset izlemesiyle bir sonraki hedefin Polonya olması, SSCB ile bir anlaşmaya varmalarını gerektirmiş, SSCB’nin de buna olumlu bakması sonucu 1939 yılında Almanya-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır.¹⁶⁰ Dolayısıyla giderek daha hassaslaşan ve kartların yeniden karılmakta olduğu bu ortamda Türkiye, Nazi Almanyası ile anlaşılan Sovyetler Birliği’ne karşı oluşan endişe ve kuşkunun da etkisiyle Sovyetler’den gitgide uzaklaşmaya başlamıştır.¹⁶¹ Söz konusu bu uzaklaşmada; Faşist İtalya’nın Doğu Akdeniz’de izlediği revizyonist siyasetin, Batı’nın, bilhassa İngiltere’nin çıkarları ile ters düşmesi sonucu Türkiye’yi kendileri için önemli bir müttefik olmaya itmesi ve bu durumun aynı zamanda Türkiye’nin de güvenliğini tehdit etmesi sonucu ilişkilerde giderek artan yakınlaşmanın Sovyetler Rusya’yı rahatsız etmesi oldukça

¹⁵⁷ Oran, 2001: 252.

¹⁵⁸ Erhan ve Özkoç, 2018: 33-40.

¹⁵⁹ Svistunova, 2021: 9.

¹⁶⁰ Vernadsky, 2019: 458-461.

¹⁶¹ Deringil, 2015: 74.

etkili olmuştur.¹⁶² Türkiye'nin bu değişen dengeleri başarılı bir şekilde okuması sonucu Boğazlar meselesini yeniden gündeme getirmesi ve İngiltere'nin Türkiye'yi bahsi geçen sebepler dolayısıyla desteklemesi ve 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanma sürecinde Türkiye'nin de İngiltere'ye meyleden bir siyaset izlemesi¹⁶³, Türkiye ile Sovyet Rusya'yı giderek ayrı noktalara taşımıştır. Aslında, SSCB de genel itibariyle Türkiye'nin görüşlerine yakın bir pozisyonda yer almıştır fakat bir yandan Türk donanmasının güçlenmesinin potansiyel etkilerinden duyduğu kaygı¹⁶⁴ bir yandan da İngiltere ile yaşadığı anlaşmazlıklar sebebiyle boğazların savunulması ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere daha fazla imtiyaz tanıma konusunda öne sürdükleri argümanları¹⁶⁵, Türkiye ile yollarının giderek farklı yönler meyletmeye başladığını göstermiştir. Savaş hızla yaklaşırken, bölgesel güvenliğini her cepheden sağlama almak isteyen Türkiye, her ne kadar İngiltere (ve sonradan Fransa) ile birlikte ortak önlemler alma yoluna girmiş olsa da, Sovyet Rusya ile de işbirliğini sürdürmek istemiş, lakin Montrö'den sonra ikili ilişkilerdeki samimiyet ve güven atmosferi giderek dağılmış ve hatta Rusların imparatorluk dönemlerini anımsatan bir takım talepleri gündeme getirmeleri ilişkileri olumsuz etkilemiştir.¹⁶⁶ Bu durum, 1938 yılında konsoloslukların karşılıklı olarak azaltılmasını öngören Türk-Sovyet antlaşmasında¹⁶⁷ da rahatça tespit edilmektedir.

Ancak Türkiye, 1939 yılında "Türkiye, İngiltere ve Fransa Arasında Karşılıklı Yardım Antlaşması" imzalarken Sovyetler Birliği ile de olası bir cepheleşmeye sürüklenmek istemediğini ifade eden 2 numaralı ek protokol¹⁶⁸ ile dönemin son derece hassas dengelerini gözeterek hareket etmiş ve söz konusu girişimlerden Sovyetler Birliği'ni haberdar etmeyi de ihmal etmemiştir. Ne var ki Sovyetler, Hitler Almanya'sı ile yukarıda da bahsi geçen saldırmazlık paktını imzalayarak ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde bir takım değişiklikler isteyerek Türkiye'yi derin endişelere sevk etmiştir.¹⁶⁹ Esasında, iyice artmış olan Alman yayılcılığını kendisine karşı da bir tehdit olarak görmüş olan Rusya, öncelikle Almanya'ya karşı içinde Türkiye'nin de yer aldığı bir ittifak kurmayı istemiştir ancak, İngiltere'nin buna olumsuz yaklaşması Sovyetler Birliği'nin Batıya karşı güvensizliğini körüklemiş ve böylece

¹⁶² Armaoğlu, 2019: 34.

¹⁶³ Bolat, 2006: 69.

¹⁶⁴ Barlas ve Güvenç, 2014: 146.

¹⁶⁵ Şen, 2006: 89-95.

¹⁶⁶ Yılmaz ve Yakşı, 2016: 23.

¹⁶⁷ Bolat, 2006: 69.

¹⁶⁸ Deringil, 2015: 97.

¹⁶⁹ Yakut, 2013: 171.

Almanya ile imzalanacak paktın önü açılmıştır.¹⁷⁰ Sonuç olarak ikili ilişkilerin 1920'lerdeki işbirliği ve dostluk havası, 2. Dünya Savaşı patlak verirken yerini soğukluk ve güvensizliğe bırakmıştır.

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile patlak veren 2. Dünya Savaşı'nın içine sürüklenmek istemeyen Türkiye, yukarıda bahsi geçen, "Sovyet Çekincesi"¹⁷¹ olarak da bilinen ek 2. Protokolü ileri sürerek savaşa girmekten kaçınmıştır. Savaş hızla ilerlerken Türkiye'nin, 1939'da Polonya'ya olduğu gibi doğuda Sovyet batıda Alman orduları arasına sıkışma ve hatta işgale uğrama korkusu, 1941 yılında Hitler'in, yönünü SSCB'ye çevirmesi ile dağılmış olsa da¹⁷², Sovyet Rusya ve Türkiye arasındaki hassas dengede gerginlik devam etmiştir. Nitekim, Hitler'in hızla Doğu Akdeniz ve Ege'ye yönelmeye başlaması ile İngiltere ve ABD'nin ısrarlarına rağmen savaşa girmek istemeyen Türkiye, 18 Haziran 1941'de Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalamış ve Hitler'in SSCB'ye açtığı savaşta tarafsızlığını ilan etmiştir.¹⁷³ Dengelerin tekrar değiştiği bu dönemde hem İngiltere hem de Rusya, Türkiye'nin savaş dışı kalmasını yeterli bularak, bu durumun Almanya'nın Ortadoğu'ya doğru ilerlemesinin önüne geçeceğini düşünmüşlerdir.¹⁷⁴ Ne var ki birkaç yıl süren çetin mücadelelerin sonrasında, 1943 yılında Sovyetlerin Almanlara karşı bir zafer kazanması¹⁷⁵, Türkiye'nin bu noktada savaşa ortak hedef Almanya'ya karşı birleşen İngiltere, ABD ve SSCB'nin safında katılması yönündeki baskıların ivme kazanmasında etkili olmuştur.¹⁷⁶ Nitekim savaşın seyri müttefiklerin lehine değişmeye başlamış ve bundan sonra izlenilecek stratejileri tartışmak ve ortak kararlar alabilmek için aralarında bir dizi toplantı yapmışlardır. Bu toplantılardan; Casablanca, Adana, Quebec, Moskova, 1. Kahire, Tahran ve 2. Kahire Konferanslarının hepsinde de Türkiye'nin savaşa bir an önce dahil olması yönünde çağrılar yapılmış ancak Türkiye, savaşın fiilen sona ermesine bir ay kala, Birleşmiş Milletler Konferansı'na kurucu üye sıfatı ile katılmak maksadı ile savaş ilan etmiştir.¹⁷⁷

1922 yılından itibaren Türkiye'de ticaret temsilcilikleri açan SSCB ile 11 Mart 1927'de imzalanılan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması¹⁷⁸ gibi antlaşmalarla tesis edilmeye başlanan ekonomik ilişkilerde ise, 2. Dünya Savaşı yıllarından itibaren önemli bir durgunluk sürecine girilmiş, öyle ki, 1940'ta Rusya'nın, Türkiye'nin ihracat ve ithalatında 1923'ten sonra en

¹⁷⁰ Şen, 2006: 111-114.

¹⁷¹ Özçelik, 2010: 257.

¹⁷² Oran, 2001: 394.

¹⁷³ Kırkpınar, 2017: 253.

¹⁷⁴ Özçelik, 2010: 259.

¹⁷⁵ Gökay, 2006: 49.

¹⁷⁶ Deringil, 2015: 211.

¹⁷⁷ Erdoğan vd. 2012, : 112-119.

¹⁷⁸ Tellal, 2001: 316-317.

düşük payı aldığı tespit edilmiştir.¹⁷⁹ Türkiye'nin savaşa son anda dâhil olmasını oldukça geç alınmış bir karar olarak niteleyerek eleştiren Stalin liderliğindeki Sovyetlerle ilişkiler, giderek gerginleşmeye devam etmiştir.¹⁸⁰

1.3. Soğuk Savaş Döneminde İlişkilerin Ana Hatları

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Balkanlar ile Doğu Avrupa'ya doğru genişleme siyasetini ön plana çıkarmaya başlayan Stalin'in, 1925 yılında Türkiye ile imzalanmış olan Dostluk Antlaşması'nın uzatılmaması yönündeki tavrı, zaten savaş yılları öncesinde gerilmeye başlamış olan ilişkilerdeki olumsuz havayı ve Türkiye'nin endişelerini daha da arttırmıştır.¹⁸¹ Akabinde, Türkiye'nin, SSCB ile ittifak teklifine karşı, Sovyetlerin sınır değişikliği ile üs konusundaki tekliflerinde bulunması, Türkiye tarafından hayati çıkarlara ciddi bir tehdit olarak algılanmış ve bu husus Türkiye'yi Batılı ülkelere daha sıkı olarak yaklaştırmıştır.¹⁸² Söz konusu dönemde Stalin'i en çok tedirgin eden husus, Türkiye'nin savaş dönemi veya savaş tehlikesi durumunda Boğazları kapatma yetkisine haiz olması olmuş ve bundan sebep, savaş bitiminde değişen dengeleri de göz önünde bulundurarak 1945'te Yalta'da Boğazlar meselesini gündeme taşımıştır.¹⁸³ Bu noktada Stalin, Montrö Sözleşmesi'nin eskimiş olduğu ve yenilenmesi gerektiği argümanını savunmuştur.¹⁸⁴ Boğazları Türkiye ile ortak olarak savunma arzusu hem Çarlık Rusya döneminden miras kalan Boğazlara hakim olma emelinin Türk toplumunun hafızasında yeniden canlanmasına hem de Türkiye-SSCB diyaloglarının zarar görmesine sebebiyet vermiştir. Montrö Konferansı'ndan sonra meydana gelen gerginliklerin arka planında ise Stalin ile Atatürk arasında yapıcı diplomasiye elverişli bir ortamın yaratılamamış olmasına dikkat çekilmiştir.¹⁸⁵ Dolayısıyla bu husus, liderler arasındaki diyalogun, oluşan algılardaki tesiri ile bunun ilişkilere olan somut yansımalarını teyit etmektedir. Mustafa Kemal'in 1938'deki vefatı sonrasında taraflar arasındaki diyalog kurma kabiliyetinin kayda değer şekilde azalmasına yapılan vurgu da Türkiye-SSCB ilişkilerinin olumsuz gidişatı için önemli bir nokta olarak ifade edilmiştir.¹⁸⁶

¹⁷⁹ Akgün ve Aydın, 1999: 106.

¹⁸⁰ Savaşın sonu itibarıyla Türk-Sovyet ilişkilerinde söz konusu gerilimi aşama aşama incelemek için bkz. Deringil, 2015: 256-266.

¹⁸¹ Büyükkakıncı, 2012: 786.

¹⁸² Balta ve Özkan, 2016: 20.

¹⁸³ Kara, 2017: 84.

¹⁸⁴ Erdoğan vd. 2012, : 118.

¹⁸⁵ Svistunova, 2021: 10.

¹⁸⁶ Svistunova, 2021: 10.

Churcill ile Roosevelt, Montrö'nün günün şartlarına göre yeniden gözden geçirilmesi noktasında ilk başlarda Stalin'e hak vermiş olsalar da, önce İngiltere ardından da ABD, Sovyetlerin niyetlerine karşı tavırlarını değiştirmişlerdir.¹⁸⁷ Zira İkinci Dünya Savaşı'nın ardından galip taraflar arasında Almanya konusunda bir takım anlaşmazlıklarla ortaya çıkan durum, diğer bazı gelişmelerin de bunu takip etmesi neticesinde ABD ile SSCB, yani Batı ve Doğu bloklarının arasındaki kutuplaşmayı arttırmış¹⁸⁸ ve böylece, söz konusu iki bloğun kendi nüfuz alanları boyunca teşkilatlanarak ideolojik boyutu öne çıkan bir mücadeleye girdiği dönem olarak bilinen Soğuk Savaş¹⁸⁹ sürecine girilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin 2. Dünya Savaşı'nın bitişini takiben Balkanlar ile Ortadoğuya uzanarak yayılmacı bir siyaset izlemesi, Türkiye'nin üzerinden de gerek sınırlarına ilişkin Kars ve Ardahan toprakları gerekse Boğazlar üzerinde hakimiyet kurma isteği¹⁹⁰, SSCB ile Türkiye'yi kaçınılmaz olarak zıt kamplara yerleştirirken, ABD ile İngiltere'nin Türkiye'ye destek vermesi¹⁹¹ ise oluşan bu yeni bloklaşmada Türkiye'yi Batı bloğuna eklemlenmiştir. Her anlamda birbirine zıt oluşumlara giren ve karşıt siyaset izleyen Doğu ve Batı blokları, SSCB liderliğindeki Varşova Paktı ve ABD'nin liderliğindeki NATO olmak üzere kendi askeri/güvenlik örgütlerini kurmuş¹⁹² ve Türkiye, 1949 yılında kurulmuş olan NATO'ya 1952 yılında üye olarak¹⁹³, Batı bloğundaki konumunu tam anlamıyla tescil etmiştir.

Tüm bunlarla birlikte, Türkiye ile münasebetleri oldukça sıkıntılı bir sürece sokan Stalin'in 1953 yılındaki vefatının ardından Sovyet Rusya Devlet Başkanı seçilen Kruşçev, Türkiye ile ilişkileri iyileştirmek için çaba göstermiştir.¹⁹⁴ Esasında Stalin zamanında gergin ilerleyen ilişkiler ile Stalin'in ölümü sonrası yeniden normalleşme sürecine girilmesi ve Kruşçev yönetiminin yapıcı yaklaşımı¹⁹⁵, Türkiye-SSCB ilişkilerinde konjonktürel gelişmeler kadar lider faktörünün rolünü de yansıtmaktadır. Bu zamana kadar Türkiye'nin çıkarları ve güvenlik hassasiyetleri bakımından endişelerini körükleyerek, kendi rakip bloğuna Türkiye gibi jeopolitik konumu haiz bir ülkeyi sıkı sıkıya bağlayan politikaları aslında SSCB'nin kendi çıkarlarını olumsuz etkilemiştir. Bu aşamada; Stalin'in ölümünün ardından Stalin çizgisinden ayrılan bir kadro değişikliğinin yapılması, 30 Mayıs 1953'te, daha önce Türkiye'ye verilen notaların kendi görüşlerince desteklenmediğine ilişkin ifadelerde

¹⁸⁷ Tellal, 2001: 507-508.

¹⁸⁸ Erhan ve Özkoç, 2018: 44.

¹⁸⁹ Lee, 2002: 309.

¹⁹⁰ Tellal, 2001: 502.

¹⁹¹ Gaddis, 2008: 34.

¹⁹² Best vd. 2008: 228-233.

¹⁹³ Yılmaz ve Yakşi, 2016: 10.

¹⁹⁴ Yel, 2015: 17-18.

¹⁹⁵ Taşcı, 2021: 78.

bulunulması ve en önemlisi de Boğazlar üzerindeki emellerini bıraktıklarına dair resmi bir açıklamada bulunulması¹⁹⁶ gibi bir dizi kritik adımın vakit kaybetmeden atılmış olması da söz konusu hatanın farkına varıldığı ve bunun telafi edilmek istendiğini ispatlamaktadır. Burada hareket noktası, Stalin'den sonra “barış içinde bir arada yaşama” politikasının Batı ile ilişkilerde tatbik edilecek şekilde uygulanması kararı olmuştur.¹⁹⁷

Soğuk Savaş'ın iki ana kutbu olan ABD ile SSCB'nin birbirini paralel olarak takip eden nükleer silah teknolojilerinde kaydettikleri gelişmeler, söz konusu kamplar arasındaki rekabeti arttırarak gerilimi tırmandırmış, kıtalararası uzun menzilli füzelerin varlığı böylesi tehditkar bir atmosferde sadece bu iki lider ülkeyi değil, tüm dünyayı tedirgin etmiştir. Savunma alanını genişletmek ve caydırıcılığı arttırmak için ABD'nin çözümü de, NATO çatısı altındaki ülkelere kritik konumlara orta menzilli füzelerin yerleştirilmesi olmuş ve söz konusu durum, Sovyet tehdidini en yakından hisseden Türkiye gibi ülkelerin de endişelerini bir nebze hafifletmesi bakımından isabet olmuştur. Ne var ki bu senaryo doğal olarak SSCB'yi rahatsız etmiş ve NATO üyesi ülkeleri uyarak bu girişimin gerçekleşmesini engellemek istemiştir. Bu doğrultuda, söz konusu hoşnutsuzluk, Kruşçev'in 1959 yılında Türkiye'ye nazaran yaptığı şu ifadesinden de açık bir biçimde anlaşılmaktadır:

“Türkiye yardım alabilmek için toprağında üsler kurulmasına razı olmuştur. Türkiye NATO'nun ve CENTO'nun üyesidir. Bu suretle silah deposu haline gelmiştir. Rusya Atatürk döneminde kurulan dostluğu canlandırmak istemektedir. Fakat teşebbüslerimiz netice vermemiştir”¹⁹⁸

Neticede, Sovyetlerden gelebilecek herhangi bir tehdide karşı koymak isteyen Türkiye, Ekim 1959 yılında Jupiter isimli füzelerin İzmir'deki ABD üssüne konuşlandırılması için gerekli anlaşmayı imzalamış ve 1962 senesinde söz konusu sistem kurulumu tamamlanmıştır.¹⁹⁹

Türkiye'nin özellikle 1950'li yıllarda dış politikada ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevrelemek adına yürüttüğü siyasi çizgiye oldukça paralel bir biçimde uymasında, İkinci Dünya Savaşı'nın SSCB'nin lehine dönmeye başladığı yıllardan itibaren hissettiği tehdit kadar, o dönemin başta Adnan Menderes olmak üzere yönetim kadrosunun benimsediği güvenlik odaklı aktif dış politika²⁰⁰ ve Batı ittifakına daha sıkı bağlantılarla dahil olmanın diğer getirilerine atıfla yaptıkları bir takım hesaplama²⁰¹ da etkili olmuştur. Tüm bunlarla birlikte, Ankara'nın Batı merkezli ve dolayısıyla tek yönelimli politikasının Türkiye'nin çıkarlarını ne ölçüde desteklediğine ilişkin sorgulamalara sebep olan gelişmeler çok

¹⁹⁶ Kurban, 2014: 257-258.

¹⁹⁷ Tellal, 2001: 510.

¹⁹⁸ Gülmez ve Tahancı, 2014: 202-203.

¹⁹⁹ Bağcı, vd. 2012: 138.

²⁰⁰ Özçelik, 2010: 206-208.

²⁰¹ Ahmad, 1993: 198.

geçmeden hasıl olmuştur. Bu noktada, 1950’li yıllardan itibaren gündemde yer alan önemli sorunlardan biri olmuş Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin, ABD’den beklediği yeterli destek ve yardım alamaması ve hatta Türkiye’nin haklı girişimini engellemeye yönelik hazırlanan 1964’teki Johnson Mektubu, 1962 Küba Füze Krizi’nde Türkiye’nin güvenliğini hiçe sayarak ABD’nin, Sovyetler’in Türkiye’deki füzelerin kaldırılması talebinin kabulü ve Afyon meselesi bağlamında gerçekleşen bir dizi gerginlik²⁰², söz konusu sorgulamanın zeminini oluşturan olaylara örnek verilebilir. Nitekim bu olayların her birinde ABD ve Batı ile ittifakına karşı Türkiye’nin yaşadığı hayal kırıklığı, Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkilerinin yeni bir perspektif kazanmasına vesile olmuştur. Tüm bu yaşananlar, Batı’nın güvenlik garantilerinin Türkiye için her koşulda geçerli olmayabileceğini göstermiş olması ve bu doğrultuda çok yönlü bir dış politika yönelimini²⁰³ gündeme taşımış olması bakımından oldukça önem taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri, Türkiye’nin NATO ittifakı içerisinde daha otonom bir duruş sergileme çabasıyla, çok taraflılık anlayışı çerçevesinde yeniden ivme kazanmıştır.²⁰⁴ Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak ise ilk operasyonu desteklemiş olan Sovyetler, ikinci operasyona karşı çıkarak sorunun uluslararası arenada çözümünü savunmuşlar da, kullandıkları dilde itinalı davranmış, adanın iki ulusunun da eşit hakları ile adanın bağımsızlığı ve bütünlüğünü vurgulamışlardır. Bu noktada ABD’nin Türkiye’ye uyguladığı silah ambargosu, SSCB ile Türkiye arasındaki işbirliğinin askeri alanda da gelişmesine katkı sağlamıştır.²⁰⁵ ABD, 1974’te Kıbrıs’a yönelik eylemlerinde Türkiye ile empati kurmakta başarısız olurken, SSCB ise kendi bakış açısına göre, sabırlı bir diplomasinin meyvesini giderek gelişen Türkiye-Sovyet ilişkilerinde görmüştür.²⁰⁶

Sovyetler Birliği ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler, 1964 yılından sonra karşılıklı yüksek düzeyli ziyaretlerle tekrar dinamizm kazanmaya başlamış ve 1965-1979 yılları arasında gerçekleştirilen diplomatik ziyaretler sonucu iki önemli anlaşma imzalanmıştır. Hatta Türkiye’nin, Sovyetler Birliği’nden ekonomik yardım kabul ettiği, taraflar arasında tam bir işbirliği dönemi yaşanmıştır. Sovyet Başbakanı Kosigin’in 1966’daki Türkiye ziyareti, başbakanlık düzeyinde yapılan ilk ziyaret olması bakımından önem taşımıştır. Cumhurbaşkanı Sunay’ın 1969’da SSCB’yi ziyareti ise devlet başkanlığı seviyesinde Sovyetler’e gerçekleştirilen ilk ziyaret olmuştur. 1967 yılında imzalanan

²⁰² İlyas, 2015: 167-170.

²⁰³ Erol ve Ozan, 2011: 30.

²⁰⁴ Baba ve Karagül, 2012: 26.

²⁰⁵ Gürtuna, 2006: 31.

²⁰⁶ Gökay, 2006: 100.

Ekonomik-Teknik İşbirliği Antlaşması ile 1972 yılında ilan edilen İyi Komşuluk İlkeleri Bildirgesi, söz konusu yakınlaşmanın, ortak ekonomik çıkarlara dayalı olduğunu ve uzun vadeli bir gelişmeyi yansıtmıştır. Bu dönemde hem Türkiye’de yaşanan ekonomik sıkıntılar hem de SSCB’nin Türk sanayisine yatırım yapmaya ilişkin şevkinin bir araya gelmesi de ilişkileri olumlu etkilemiştir. Türkiye’nin 1967 senesinden itibaren SSCB’den almaya başladığı kredi ve yardımlar bu kredi ve yardımlar, yedi sanayi kompleksinin kuruluşuna kaynak sağlamıştır. Türkiye sanayisi için SSCB’den aldığı maddi ve teknik desteği Batılı müttefiklerinden bulamamıştır.²⁰⁷

Öte yandan elbette, Türkiye-SSCB ilişkileri için bahsi geçen bu yeni perspektifte, dönemin Soğuk Savaş dinamiklerinin de etkisi olduğunu ifade etmekte fayda vardır. Zira 1960-70 dönemlerinde ABD-SSCB arasındaki güç dengesi bağlamında bir yumuşama evresine²⁰⁸ girilmiştir. Aslında söz konusu yumuşama, Soğuk Savaş’ın en tehlikeli fazını²⁰⁹ yansıtmaktadır çünkü nükleer kapasitelerin birbirine yakınlığı ve bunun, nükleer bir savaşı oldukça mümkün kılmasından kaynaklı bir yaşamsal tehdidin varlığı sebebiyle oluşmuştur. Söz konusu bu kapasiteler arasındaki yakınlıktan hareketle dönemin ABD ve SSCB liderleri, nükleer silahların üst sınırını belirlemek üzere anlaşmayı uygun görerek, yüksek düzeyli zirve diplomasisi yürütmüşlerdir fakat bu olumlu atmosfer, yapıcı bir sistematige dönüştürülemediğinden, kısa bir süre sonra başarısızlığa uğramıştır.²¹⁰

Kısa ömürlü bu yumuşama, Türkiye-SSCB ilişkilerine de bir anlamda yansımış olsa da, taraflar arasında Soğuk Savaş’ın bitip, Sovyetler Birliği’nin dağıldığı yıllara değin çeşitli konularda anlaşmalar imzalanmaya devam edilmiştir. Bu minvalde, 1980’li yıllarda doğalgaz kullanımına geçme kararı alan Türkiye, doğalgaz sahasında ön plana çıkan Sovyetler ile 1984 yılında Doğalgaz Antlaşması imzalamış ve böylece ekonomik ilişkilerde gelişim kaydetmeye devam edilmiştir. Bunlara ek olarak Türkiye’de Cumhurbaşkanı Özal iktidarı sırasında Türk müteahhitlerince ilk kez 932 işçinin çalışmak üzere Rusya’ya gönderilmesi ve yine aynı yılda Sınır ve Kıyı Ticareti Antlaşması’nın imzalanması, Sarp sınır kapısının açılması ve buna bağlı olarak artan bavul ticareti ise diğer önemli gelişmeler olmuştur.²¹¹ Ancak öte yandan, SSCB’nin 1979 Afganistan işgalinin söz konusu ilişkilerde büyük bir olumsuzluğa yol açtığı da bu noktada ifade edilmelidir.²¹² Nitekim Afganistan, kendisini ilgilendiren her gelişmenin

²⁰⁷ Tellal, 2001: 776-782.

²⁰⁸ Bağcı, vd. 2012: 159.

²⁰⁹ McMahan, 2003: 78.

²¹⁰ Best vd. 2008: 271-272.

²¹¹ Tokgöz, 2011: 10.

²¹² Baev ve Kirişçi, 2017: 3.

bir şekilde hem Türkiye'yi hem Rusya'yı yakından etkileyebilme potansiyeline sahip bir konumda bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ın güvenlik odaklı konjonktüründe Afganistan, taraflar arasında bloksal bir çatışma alanı yaratmış olsa da, yine aynı ülke, Soğuk Savaş sonrası düzende taraflar için yeni işbirliği fırsatları da sunabilecek kapasiteye sahip bir bölge²¹³ olarak özel bir yere haizdir.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş'ın bitmeye ve ardından yeni bir düzenin kurulmaya yüz tuttuğu özellikle son on yıl zarfında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında uzun bir zaman sonra yeniden dinamizm kazanan ekonomi merkezli ilişkiler, Soğuk Savaş sonrası Türkiye ile Rusya ilişkileri için hem bir dönüm noktası hem de daha güçlü bir ekonomik partnerlik için temel oluşturmuştur.²¹⁴ Sovyetler Birliği dağılırken Türkiye ile SSCB'nin vârisi olarak ortaya çıkan Rusya²¹⁵ arasındaki ilişkiler, tarihin bıraktığı diğer tüm tecrübelerle birlikte bu zemin üzerinden yeni bir boyut kazanarak devam etmektedir. Soğuk Savaş sürecinde vuku bulan ikili, bölgesel ve uluslararası hadiseler nedeniyle taraflar arasında bir türlü kırılmamış olan güvensizlik ile düşmanlık algısı, bu dönemin sona ermesiyle gerek her iki ülkedeki liberalleşme hareketi gerekse yönetime gelen yeni karar alıcıların etkisiyle kayda değer bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır.²¹⁶

45 yıllık Soğuk Savaş dönemi, komünist rejimlerin 1989 senesinde birer birer çökmesi ve Ukrayna, Belarus ile Rusya'nın 1991 yılında SSCB'nin fiilen sona ermesine ilişkin anlaşmaları imzalamaları ile son bulmuştur. Soğuk Savaş dönemi süresince varlık gösteren kutuplardan biri olan Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte uluslararası sistemde ABD önderliğinde tek kutupluluk argümanları öne çıkmıştır. SSCB'nin dağılması ile birlikte ortaya çıkan güç boşluğu, yeni birtakım bölgesel krizler için istikrarsız bir ortam yaratmıştır.²¹⁷ Bu yeni süreci, kutupsuzluğun tamamen sona erdiği bir küreselleşme dönemi olarak ele alan kişilere göre ise daha sınırsızlaşmış, ekonomi odaklı bir sistem yapısı, Vestfalyan siyasal düzeni ile yer değiştirmiştir.²¹⁸ Bu minvalde 1990'lı yıllardan itibaren, Soğuk Savaş'ın bitişi ardından Türkiye'nin savunma odaklı güvenlik kültürünün, liberal ekonomi politikalar ve çok taraflı dış politika yaklaşımı ile daha geniş bir perspektif kazandığı²¹⁹ düşüncesi de ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, Soğuk Savaş'ın bitişiyle bir takım güvenlik sorunlarının

²¹³ Karakullukçu ve Trenin, 2014: 13.

²¹⁴ Erol, 2015: 89.

²¹⁵ Çiftçi, 2017: 90.

²¹⁶ Dönemin dinamiklerine ayrıntılı bakış için bkz. Taşcı, 2021: 78-79.

²¹⁷ Erşen, 2018: 57-60.

²¹⁸ Buzan ve Wæver, 2003: 31.

²¹⁹ Kaya, 2005: 214.

küresel boyuttan bölgesel boyuta kayması ve dağılan Sovyetler Birliği coğrafyasındaki istikrarsız alanların Türkiye'ye coğrafi yakınlığı, Türkiye'nin güvenlik kaygılarının aynen devam etmesine sebep olmuştur. Keza Balkanlar ile Kafkaslarda yoğunlaşan çatışmalar ve kronik olarak sorunları devam eden bir Ortadoğu bölgesi, bu anlamda Türkiye için güvenli bir siyasal ortam sunmamıştır. SSCB'nin yıkılmasıyla Batı ittifakı içinde kendi misyonunun ortadan kalkmasına bağlı olarak yalnızlaşma endişesi içine düşen Türkiye, bu yeni düzende Orta Asya'da yeni kurulmuş olan Türk cumhuriyetleriyle bir diyalog açılımı yapma ve böylelikle bu yeni ülkeler için Batılı bir model sunarak Batı için önemini vurgulama düşüncesi içine girmiştir.²²⁰

Diğer taraftan, Sovyetler Birliği'nin dağılışının ardından Rusya ise, sosyalist ekonomik modeli daha piyasa odaklı kapitalist bir model ile yer değiştirecek radikal piyasa reformlarını başlatmıştır.²²¹ Kendi siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına odaklanarak geçen 1990'lı yılların ilk yarısında Devlet Başkanı Yeltsin'in izlediği Batı'ya nispeten yakın dış politikası, ülkeden gelen tepkiler neticesinde 1993'te Yakın Çevre doktrininin ilan ettiği bir duruşa evrilmiştir.²²² Eski Sovyet Cumhuriyetlerini kendi doğal etki alanı içerisinde değerlendiren bu doktrin ile birlikte, Türkiye'nin yukarıda bahsi geçen Avrasya açılımı doğal olarak Rusya ile Türkiye'yi bölgede bir rakip haline getirerek ilişkilere olumsuz yansımıştır.²²³ Nitekim Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk-Müslüman halklarla tarihi bağlantıları üzerinden Türkiye'nin bu bölgelerle ilişki ve diyaloglarını ilerletme girişimi, bu bölgeleri kendi nüfuz alanı olarak gören Rusya'nın, 1990'lar boyunca Türkiye'yi ABD'nin yörüngesinde bir ülke olarak görmesinde önemli sebeplerden biri olmuştur.²²⁴

Ancak ikili ilişkiler söz konusu bu dönemde tamamen olumsuz bir seyir izlememiştir çünkü SSCB'nin dağılmasının üzerinden çok geçmeden, 1992 senesinde "Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Prensipleri Üzerine Antlaşma" yı imzalamıştır. Bu antlaşma, taraflardan birine yapılan herhangi bir saldırı durumunda diğer tarafın, saldırganı desteklemeyeceği noktasında 1925 yılındaki Dostluk Antlaşması ile benzerlik göstermesi bakımından da önem taşımaktadır. Aynı şekilde, yine 1992 yılında tarafların girişimiyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulması, ilişkilere kurumsal bir boyut ekleyen, kayda değer bir gelişme olmuştur.²²⁵ 1992-1996 yılları arasında ekonomik,

²²⁰ Erol ve Ozan, 2011: 31-32.

²²¹ Masumova, 2018: 35.

²²² Erşen, 2018: 61.

²²³ Yanık, 2007: 351.

²²⁴ Hill ve Taspınar, 2006: 83.

²²⁵ Aktürk, 2006: 340.

teknolojik, bilimsel, kültürel ve turizm başlıklarını içeren yirmiden fazla anlaşma imzalanmış, taraflar arasında günümüz ekonomik ilişkilerin temelini atan Birleşik Ekonomik Komisyon (Joint Economic Commission) da yine 1992 yılında kurulmuş ve 1990'lar boyunca Türkiye ve Rusya arasındaki ticaret, istikrarlı bir biçimde ilerlemiştir.²²⁶ 1993-2000 yılları arasında kimisi tarihsel kimisi konjonktürel birtakım sebeplerden kaynaklı siyasal sorunlar olsa da, bu siyasal sorunların, tarafların ikili ekonomik ilişkilerine yansımamış olması²²⁷, ilişkilerin gelecekte kazanacağı perspektife katkı sağlayan önemli bir boyut olmuştur. Nitekim iki ülke arasındaki ticaretin sadece beş yıl içerisinde (1990-1995) 200.000 dolar seviyesinden, 2,5 milyar dolar seviyesine çıkmış olması ve 1995 yılında Rusya'nın, ihracat ve ithalat toplamı bakımından Türkiye'nin 4. büyük ticaret ortağı pozisyonunda olması²²⁸, söz konusu durumu destekler niteliktedir.

Tablo 1 . 1. Rusya'nın Türk Dış Ticaretindeki Yeri (1992-1999)

Yıl	Rusya'ya İhracat (Milyon USD)	Toplam İhracattaki Pay (%)	Rusya'dan İthalat (Milyon USD)	Toplam İthalattaki Pay (%)	Ticaret Hacmi (Milyon USD)
1992	441	3.00	1.040	4.55	1.481
1993	505	3.29	1.542	5.24	2.047
1994	820	4.53	1.044	4.49	1.864
1995	1.232	5.70	2.082	5.83	3.314
1996	1.494	6.48	1.900	4.43	3.394
1997	2.056	7.84	2.174	4.48	4.230
1998	1.347	5.01	2.154	4.69	3.501
1999	588	2.21	2.374	5.84	2.962

Kaynak: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/1993/TradeFlow/EXPIMP> (erişim tarihi: 3.5.2021).

Söz konusu ekonomik ilişkilerin genel görünümü bu şekilde iken, elbette tarafların ikili ilişkilerinde bir takım siyasi sınamalar da mevcut olmuştur. Yukarıda öz bir biçimde ifade edilmiş olan Yakın Çevre Doktrini çerçevesinde Rusya'nın Sovyetsonrası coğrafya ile daha entegre olma girişimi her ne kadar Türkiye ile tam anlamda bir krize neden olmamışsa da, jeopolitik odaklı rekabet, işbirliğinin stratejik bir perspektif kazanmasının önüne geçmiştir. Zirâ Dağlık Karabağ mevzusu, tarafların birbirlerini PKK ve Çeçen ayrılıkçıları

²²⁶ Özel ve Uçar, 2019: 10.

²²⁷ Büyükkakıncı, 2012: 795.

²²⁸ <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/1995/Summary> (erişim tarihi: 3.5.2021).

destekleme ile suçlamaları²²⁹, Kıbrıs ve S-300 füzeleri meselesi, Boğazlar ile alternatif enerji hatları konuları, Kafkaslardaki Rus askeri üslerinin varlığı ve NATO'nun Türkiye bağlantısı yoluyla etkinlik tesis etme çabaları²³⁰ söz konusu dönemde ikili ilişkilerdeki önemli sorun alanlarını oluşturmuştur.

Enerji alanı ise, ekonomi alanı gibi ikili ilişkilerde bir takım gelişmelerin kaydedilebildiği bir alan olmuştur. Nitekim enerji ihtiyacı olan Türkiye ile enerji zengini Rusya arasında uzun vadeli yatırım fırsatlarını gözardı etmeksizin 1997 yılında Mavi Akım Antlaşması gibi oldukça önemli bir antlaşmaya imza atmışlardır.²³¹ Aynı şekilde, 1986 yılında her iki tarafın dev enerji şirketleri olan Soyuzgaseksport ile BOTAŞ'ın 25 yıl süre için imzaladığı, yıllık 6 milyar metreküplük doğal gaz alımını kapsayan anlaşma ile bu anlaşmaya ek olarak 1998 yılında ilave 8 milyar metreküplük doğal gaz alımını içeren bir anlaşmanın daha imzalanmış olması taraflar arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurması açısından önemli gelişmeler olmuştur.²³²

1994 yılında Rusya-Türkiye savunma sanayi alanında askeri ve teknik sorunlara karşı iş birliğini kapsayan bir antlaşmanın imzalanması, Rusya'nın bir NATO ülkesi ile askeri işbirliğine gitmiş olması bakımından önem arz etmektedir.²³³ Nitekim tarafların söz konusu dönemde yukarıda öz bir biçimde bahsedilmiş olan çeşitli sorunlardan kaynaklı olarak birbirlerine karşı güven sorunu ve olumsuz algıları²³⁴ da mevcuttu. Ancak ikili ilişkilerin ticaret, enerji ve dolayısıyla ekonomi perspektifinin taraflar arasında oluşturduğu ortak çıkar ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi, bahsi geçen olumsuz algıların değişimini olumlu yönde etkilemiştir. Nitekim PKK ve Çeçenistan konularında birbirlerine çeşitli suçlamalarda bulunmuş olan Türkiye ile Rusya, 1995'te "Terörizmi Önleme Protokolü" ile 1996 yılında "Terörizmle Mücadele Alanında İşbirliğine İlişkin Memorandum"u imzalamıştır.²³⁵

Asya finansal krizini takiben 1998 yılında Rusya'da meydana gelen ekonomik kriz ise, ekonomilerini düzeltme çabaları esnasında Türkiye ile ekonomik ilişkileri genişletme isteğini arttıran faktörlerden bir tanesi olurken, sonrasında ise Rus karar alıcılarının, o dönemde Türkiye'nin Orta Asya ile Karadeniz'de nüfuz alanını ilerletmek için gerekli kaynaklardan yoksun olduğunu fark etmeleri sonucunda da genel olarak Türkiye'ye karşı tutumlarında bir

²²⁹ Balta, 2019: 75.

²³⁰ Çelikpala, 2015: 123.

²³¹ Tokgöz, 2011: 11.

²³² İsmayıl ve Aliyev, 2016: 190-191.

²³³ Kelkitli, 2017: 27.

²³⁴ Kemaloglu, 2015: 83.

²³⁵ Kelkitli, 2017: 79.

yumuşama söz konusu olmuştur.²³⁶ 2000 yılında Rusya’da Vladimir Putin döneminin başlamasıyla birlikte hem etnik çatışmalarının yoğunluğundaki görece azalma hem de Rusya’nın genel olarak bir toparlanma sürecine girmesiyle birlikte etki alanını ekonomik nüfuz kurarak gerçekleştirme eğilimi belirginleşmeye başlamıştır.²³⁷ Benzer şekilde, Türkiye de bahse konu 1994-1999-2001 yıllarında ekonomik krizler yaşamış, siyasi bakımdan da bir takım iç politik istikrarsızlıklar mevcut olmuştur. Bu bakımdan hem Türkiye hem de Rusya açısından karşılıklı ilişkileri geliştirmek hem ekonomik hem de siyasi bakımdan faydalı görülmüştür.²³⁸ Türkiye’deki iç siyasetin, Recep Tayyip Erdoğan liderliği ve AKP yönetiminin başa geçmesi ve istikrarsızlıktan kurtulmasıyla Türkiye-Rusya ilişkileri için yeni bir dönem, 2000’li yıllar itibariyle başlayacaktır.

²³⁶ Weitz, 2012: 35.

²³⁷ Yılmaz, 2011: 30.

²³⁸ Sariaslan, 2019: 183-184.

İKİNCİ BÖLÜM YİRMİBİRİNCİ ASRIN BAŞINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE – RUSYA İLİŞKİLERİ

2.1. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1918 yılından günümüze kadar geçen süre zarfı, ihtiyatlı barış dönemi olarak ifade edilmiş; SSCB'nin dağılışını takiben 25 Mayıs 1992'de iki ülke arasında imzalanan antlaşmayla ise oldukça yoğun bir şekilde doğrudan temasların başladığı, çok perspektifli yeni bir dönemin başladığı tespit edilmiştir.²³⁹ Yaklaşık 45 yıl sürmüş olan Soğuk Savaş döneminin, 1991 yılının son ayında Rusya, Belarus ve Ukrayna devlet başkanlarının bir araya gelerek SSCB'nin mevcudiyetine fiili olarak son veren anlaşmaları imzalamaları sonrasında bitmesiyle Soğuk Savaş sonrası dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde uluslararası sistem; 11 Eylül terör saldırıları, 1997'de başlayan finansal kriz, iletişim teknolojilerinde büyük atılımlar, küreselleşme tartışmaları, bölgesel krizler ve entegrasyon girişimleri, Körfez Savaşları, Filistin İntifadaları ve Renkli Devrimler gibi pek çok olay, olgu ve gelişmelerle oldukça hareketli, bir o kadar da kaotik bir başlangıç yapmıştır.²⁴⁰ Söz konusu dönemde SSCB'nin yerini alan Rusya Federasyonu, siyaset ve ekonomide yeniden yapılanma sürecine girerek hızlı bir şekilde bu yeni döneme adaptasyon adımları atarken,²⁴¹ Türkiye de gerek ekonomik krizler gerekse PKK kaynaklı terör sorunlarıyla mücadele ile bu yeni döneme başlangıç yapmıştır.²⁴²

14 Ağustos 2001'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kurulması ve 2002 meclis seçimlerinde TBMM üyeliklerinin 2/3'sine karşılık gelen 363 sandalye alması²⁴³ ile Türkiye için de yeni bir dönem başlamıştır. Söz konusu dönem, Türkiye'nin de kendi dış politikasını revize ettiği, “komşularla sıfır sorun” perspektifi çerçevesinde yapıcı ve işbirliğinin önünü açan bir yaklaşım ile yola çıktığı dönemin başlangıcı olmuştur.²⁴⁴ Sınırının olduğu-olmadığı tüm bölgelerle müşterek menfaatler çerçevesinde yapıcı bir perspektifle ilişkiler tesis etme ilkesinden hareketle, geçmiş yıllarda olduğu şekilde bir “köprü” veya “model” ülke olduğu değil, fakat “merkez” ülke olduğu bir rol üstlenmeyi arzulamıştır. Bunun yanı sıra bir diğer

²³⁹ Purtaş, 2021: 119.

²⁴⁰ Belirtilen dönem hakkında kapsamlı bir özet için bkz. Erşen, 2018: 57-76.

²⁴¹ Kantarcı, 2012: 15.

²⁴² Palabıyık, 2018: 89-90.

²⁴³ Özbudun, 2010: 115.

²⁴⁴ Kazdal, 2018: 53.

önemli husus da, söz konusu dönemde ekonomik bilhassa ticari ilişkilerin siyasi neticelerine vurgunun verildiği ve dış politika bağlamında daha çok ağırlık verildiği bir düsturun benimsenmiş olduğudur.²⁴⁵

Bu noktada 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleşen terör saldırısı için de parantez açmak gerekmektedir. Nitekim, bu saldırının sonrasında, devlet dışı aktörlere yeterince analitik bir ağırlık verilmediği anlaşılmış ve aynı zamanda sadece ulus-devletlerin merkezde olduğu uluslararası sistem de oldukça fazla eleştiriye maruz kalmıştır.²⁴⁶ Esasında 11 Eylül saldırılarını da içeren Irak ve Afganistan gibi çeşitli topraklarda ABD müdahalesinin yapılması, ABD'li karar alıcıların aşırı özgüven ile kibre dayalı olarak oradaki halkların bu müdahaleler ile rejim değişikliklerini hoş karşılayacakları yönünde yanlış algılamaya sahip olmalarına neden olduğu ileri sürülmektedir²⁴⁷ ki bu da tezin, algıların önemi konusunda altını çizdiği argümanlara örnek teşkil etmektedir. Bürokratları da kapsayan karar alıcıların bu yanlış algılamaları, 11 Eylül saldırıları ve diğer müdahaleler şeklinde somut çıktılara dönüşmüştür.

Söz konusu terör saldırısı sonrasında teröre karşı başlatılan küresel boyutta mücadeleye ise hem Türkiye hem de Rusya kayda değer destek veren iki ülke olmuştur.²⁴⁸ Zaten Mart 2001 yılında kendi aralarında da askeri işbirliği anlaşması imzalamış olan iki ülke, 11 Eylül saldırılarını takiben Ocak 2002 yılında yine bir askeri işbirliği anlaşması imzalamışlardır. Bu anlamda 11 Eylül saldırıları, Türkiye ve Rusya'yı küresel terörizmle mücadelede aynı safta yer almaları ve hali hazırda kendi terörizm sorunları olan bu ülkelerin, bu anlamdaki hassasiyetlerini arttırarak, birbirlerine karşı Çeçen ve PKK kartlarını oynama siyasetinden vazgeçmesi ve ilişkilere diğer alanlarda da gelişme fırsatı vermesi bakımından önemli dönüm noktalarından biri olmuştur.²⁴⁹

Taraflar arasındaki stratejik ortaklık kavramının ilk defa söz konusu yıllarda dillendirilmeye başlanması ile rekabet yerine işbirliği söyleminin ön plana çıkarılması²⁵⁰, ilişkilerin günümüze kadar geçirdiği dönüşümün zeminini oluşturması bakımından önem teşkil etmektedir. Nitekim 2000'li yılların başlarında Türkiye'de de dış politikanın etki alanı geliştirmeyi kimlik yoluyla değil, ekonomik işbirliği politikaları üzerinden gerçekleştirmeye meyletmesi, ilişkilerin daha olumlu bir perdeden ilerlemesine katkı sunmuştur. Bu minvalde,

²⁴⁵ Güder ve Mercan, 2012: 59-68.

²⁴⁶ Erdem, 2018: 703.

²⁴⁷ <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/the-ironic-legacy-of-the-911-attacks> (erişim tarihi: 19.9.2021).

²⁴⁸ Purtaş, 2015: 72.

²⁴⁹ Gürtuna, 2006: 71-72.

²⁵⁰ Çelikpala, 2019: 7.

2001 yılında Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in öncülüğünde Türkiye-Rusya-Orta Asya'dan oluşan "stratejik üçgen"ın arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerde işbirliği alanlarının keşfedilmesi amacıyla bir çalışma grubu kurulmuştur. Bunu, yine 2001 yılında dışişleri bakanları nezdinde imzalanmış olan "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa"²⁵¹ isimli belge takip etmiştir ki bu, Türkiye ve Rusya'nın ilişkileri jeopolitik rekabet havasından kurtarması ve üstelik işbirliğine Avrasya gibi rekabetin söz konusu olduğu bir bölgeyi dahil etmeleri bakımından son derece önemli olmuştur.²⁵² Bahsi geçen eylem planı, ilişkilerin "güçlendirilmiş yapısal ortaklık" seviyesine çıkarıldığına işaret eden ilk belge olması bakımından önem taşımaktadır.²⁵³

2001 yılında bir diğer atılım da, tarafların askeri alanda diğer Karadeniz ülkeleri ile birlikte görevleri insani arama kurtarma, çevreyi koruma ve iyi niyet ziyaretleri gerçekleştirmek olan Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu'nu (BLACKSEAFOR) kurması olmuştur.²⁵⁴ 1992 yılında Türkiye'nin de girişimleriyle kurulmuş olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü²⁵⁵ ise bu anlamda söz konusu girişim için önemli bir kurumsal zemin teşkil etmiştir.

Seçim zaferleri yaklaşık olarak aynı zamana tekabül eden Rusya'daki Putin yönetimi ile Türkiye'deki AKP yönetimi için enerji güvenliği başlığı ise, iki ülkenin artan işbirliği minvalinde vurguladığı başlıklardan bir diğeri olmuştur.²⁵⁶ Esasen muhafazakar bir köke dayanan AKP'nin iktidara gelmiş olması Çeçen meselesi bağlamında Rusya'yı bir takım endişelere sürüklemiş olsa da, gerek dönemin Başbakanı Abdullah Gül'ün verdiği mesajlar, gerekse de sonrasında AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2002'de Rusya'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaret, Rusya'nın bu noktadaki endişelerini gidermiştir.²⁵⁷

İlişkilerin bu olumlu seyrini başka bir boyuta taşıyan gelişme ise 2003 yılında TBMM'nin Irak tezkeresini reddetmesi olmuştur. ABD'nin Irak'a operasyonuna ilişkin olarak Türkiye'nin, Amerikan askerlerinin Türkiye'deki üsler ve limanları kullanmasına izin vermemesi,²⁵⁸ Rusya'nın Türkiye'yi salt ABD yörüngesinde hareket eden bir aktör olarak

²⁵¹ <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/rusya-ile-yeni-ortaklik-5270349> (erişim tarihi: 17.5.2021).

²⁵² Balta ve Özkan, 2016: 28.

²⁵³ <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/rusya-ile-yeni-ortaklik-5270349> (erişim tarihi: 17.5.2021).

²⁵⁴ Yanık, 2007: 357.

²⁵⁵ [https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlici-kei---orgutunun-dunu-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa#:~:text=Karadeniz%20Ekonomik%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20%C3%96rg%C3%B Ct%C3%BC%20\(KE%C4%B0,%2C%20Ukrayna%20ve%20Yunanistan'd%C4%B1r.](https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlici-kei---orgutunun-dunu-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa#:~:text=Karadeniz%20Ekonomik%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20%C3%96rg%C3%B Ct%C3%BC%20(KE%C4%B0,%2C%20Ukrayna%20ve%20Yunanistan'd%C4%B1r.) (erişim tarihi: 14.5.2021).

²⁵⁶ Üstün, 2016: 5.

²⁵⁷ Arafat ve Alnuaimy, 2011: 110.

²⁵⁸ Balta, 2019: 77.

gören bakış açısını değiştirmesinde etkili olmuştur.²⁵⁹ Böylece Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin derinliğinin artırılması yönünde daha güçlü bir zemin elde edilmiştir. Türkiye-Rusya ilişkileri açısından 2004-2008 yılları ise üst düzey ziyaretler ve ikili anlaşmalarla oldukça yoğun ve verimli geçen bir dönem olmuştur. Nitekim 1996 yılından sonra Dışişleri Bakanı seviyesinde Rusya'ya resmi ilk ziyaret 2004 yılında Abdullah Gül tarafından gerçekleştirilmiş ve söz konusu ziyaret sırasında “Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Arasında 2004-2005 İstişare Programı” imzalanmıştır. Böylelikle tüm boyutlarıyla ele alınan ikili ilişkilere kurumsal bir nitelik kazandırılmıştır. Aynı yıl Vladimir Putin'in Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret ise 1972'den sonra başkanlık seviyesindeki ilk ziyaret olmuştur.²⁶⁰ Enerjiden ekonomiye, savunma ve güvenlikten diğer pek çok konunun işbirliği çerçevesinde ele alınmasının yanında, taraflar Güney Kafkasya ve Kıbrıs gibi bölgesel meselelerde de birbirlerinin farklılaşan tutumlarını anlamak için çaba sarf etmişlerdir. Söz konusu ziyaret sırasında imzalanan birçok anlaşma ve protokole ek olarak, tarafların imzaladığı “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Dostluk ve Çok Boyutlu Ortaklık Üzerine Ortak Deklarasyon”, ilişkilerinin gelecekteki seyri açısından tarafların bu yöndeki kararlılığına işaret etmektedir.²⁶¹ Mevzu bahis yıllarda Türkiye ile Rusya, birbirlerini uluslararası arenadaki çeşitli girişimlerde de desteklemiş, Rusya Türkiye'ye AB üyeliği noktasında, Türkiye de Rusya'ya İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci üye statüsü alması noktasında destekleyici bir tavır sergilemiştir.²⁶² Dolayısıyla 2004-2005 dönemi, ikili ilişkilerin kurumsallaşması açısından somut adımların atıldığı, son derece olumlu etkileşimlerin gerçekleştiği yıllar olmuştur.²⁶³

2007 yılında ulus aşırı organize suç ve terörle ortak mücadele konusunda bir memorandum imzalanmıştır.²⁶⁴ Aynı zamanda Münih Konferansı'nın yapıldığı 2007 yılı, Rusya'nın vermiş olduğu mesajlar itibarıyla da yeni bir dönemin başladığına dair önemli bir sinyal olmuştur. Zira söylemlerinde ABD'yi ve Batı'yı hedef alan Başkan Putin²⁶⁵, tek kutuplu bir yapının kabul edilemez olduğunu ifade etmiş, çok kutuplu bir sistemin varlığına vurgu yapmış ve Rusya'nın da artık uluslararası arenada kayda değer bir aktör olarak öne çıkacağına

²⁵⁹ Mammadova, 2019: 37.

²⁶⁰ http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-political-relations-with-russian-federation.en.mfa (erişim tarihi: 16.12.2020).

²⁶¹ Güreş, 2011: 56-57.

²⁶² Kemaloğlu, 2015: 81.

²⁶³ Çelikpala, 2019: 9.

²⁶⁴ Güreş, 2011: 57.

²⁶⁵ Purtaş, 2017: 27.

dikkat çekmiştir.²⁶⁶ Söz konusu eleştiri ve söylemlerin reel politığe yansması ise 2008 yılında gerçekleşen Rusya-Gürcistan savaşı olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁷

2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'ı işgal etmesi ile Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıması, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin olumlu seyri açısından bir sınamaya olmuştur. Nitekim Türkiye'nin, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunan duruşuna karşın Rusya'nın tam tersi istikametteki eylemleri, taraflar arası ilişkilerde işbirliği yerine tekrar rekabet ve gerilimin öne çıkması endişesi yaratmıştır. Ancak yaşanan tüm gerilim ve endişelere rağmen taraflar arasında yeniden normalleşme ve işbirliği girişimlerinin eski ivmesini yakalaması uzun sürmemiştir.²⁶⁸ Hatta Rusya, 2008 yılında Türkiye'nin en büyük ticari ortağı olmuştur.²⁶⁹ 2009 yılı aynı zamanda Rusya'nın girişimleri bağlamında Türkiye-Ermenistan ilişkileri bakımından da oldukça dikkat çekici bir yıl olmuştur. Nitekim Türkiye, Dağlık Karabağ sorunundan dolayı 1993'ten beri kapalı olan Türkiye-Ermenistan sınırının açılması ve resmi diplomatik ilişkilerin kurulması niyetini ortaya koymuş ve ön protokol imzalamışlardır. Aynı şekilde, Şubat 2009'da dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Rusya'ya yaptığı ve devlet ziyareti olarak ifade edilmiş olan ziyaret²⁷⁰ de, söz konusu durumu destekler niteliktedir.

21. asır Türkiye-Rusya ilişkileri ise bu yeni yüzyılın ilk 10 yılında büyük bir ivme yakalamıştır. Özellikle karşılıklı ticaretteki rakamlarda bunu tespit etmek oldukça kolaydır. Keza 2000 yılında yaklaşık 5 milyar dolar olan ticaret 2008 yılında 38 milyar dolara ulaşmıştır. Küresel ekonomik kriz ise doğal olarak hem iki ülkenin ekonomilerini hem de ikili ekonomik ilişkilerini etkileyen bir husus olmuştur.²⁷¹ 2010 yılından Uçak Krizi'nin vuku bulduğu 2015 yılına kadar siyasi ilişkiler de genel itibarıyla olumlu seyrini devam ettirmiş, bu anlamda 2010 yılında Türkiye'nin Rusya'yı Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nden (Kırmızı Kitap) yani ülkeyi tehdit eden ülkeler listesinden çıkarması kayda değer bir adım olmuştur. Öte yandan, 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı hadisesi, ilişkilerde pürüz yaratan hususlardan birini teşkil ederken, 2015 yılında yaşanan Uçak Krizi ise ilişkileri kopmanneşiğine getirecek kadar şiddetli sonuçlar doğurmuştur.²⁷²

Öte yandan, 2014 yılı içerisinde Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ise ikili ilişkiler ve bölgesel dinamikler bakımından yeni bir konjonktür ortaya çıkarmış ve halihazırda Suriye

²⁶⁶ Kantarcı, 2012: 24-25.

²⁶⁷ Purtaş, 2017: 27.

²⁶⁸ Çelikpala, 2015: 135-136.

²⁶⁹ Weitz, 2012: 37.

²⁷⁰ Çelikpala, 2019: 14.

²⁷¹ Russian International Affairs Council, 2016: 4.

²⁷² Çopuroğlu ve Karpuzcu, 2017: 471-474.

meselesinde olduğu gibi görüş ayrılıkları yaşamakta olan taraflar için mevcut ayrışmalara bir yenisini eklemiştir. Türkiye'nin de üyesi olduğu NATO'nun bu hususa ilişkin eleştiri ve suçlamaları, Rusya ile NATO işbirliğinin seyrine olumsuz yansırken, Türkiye ise daha hassas bir diplomatik dil kullanarak, Kırım Tatarları konusundaki endişelerini ifade etmiştir.²⁷³ Rusya'yı kendisinden tamamen zıt kampa oturtmak istemeyen Türkiye, Kırım mevzuuyla alakalı olarak, ortaklık geçmişi 1960'lı yılların başına dayanan²⁷⁴ Avrupa Birliği (AB)'ninyaptırımlarına katılmamış ve hatta bazı noktalarda AB'yi fazla sert olmakla dahi eleştirmiştir.²⁷⁵ Dolayısıyla Rusya'nın bu hamlesi ile Karadeniz'deki deniz gücünü ve hareket kabiliyetini arttırarak kendi lehine bir dinamik oluşturması²⁷⁶, Türkiye'nin endişelerini körüklemesine rağmen tamamen Rusya'nın karşısında yer almamıştır.

Ukrayna hadisesinin bir diğer sonucu da, Avrupa ülkelerinin konuyla alakalı olarak Rusya'ya yaptırım uygulaması neticesinde Rusya'nın, Güney Akım doğal gaz boru hattı projesinden vazgeçmesi ve onun yerine Türkiye üzerinden geçecek Türk Akımı projesinin gündeme getirmesi olmuştur.²⁷⁷ Bununla birlikte, söz konusu proje ve genel anlamda olumlu ilişkiler 2015 yılında akamete uğramıştır. Türk havasının ihlali gerekçesiyle 24 Kasım 2015'te SU-24 Rus savaş uçağının, bir Türk F-16'sı tarafından ateş açılarak düşürülmesi, iki ilişkilerde mühim bir kırılma noktası olmuştur. Nitekim o zamana kadar çeşitli gerginlik ve krizlerden etkilenmeyen ilişkiler, bu kriz neticesinde sekteye uğramıştır. Nitekim Rusya, Türkiye'nin bu hamlesini oldukça düşmanca addederek, ağır yaptırımları yürürlüğe koymuştur.²⁷⁸ Ekonomik ve siyasi boyutlar başta olmak üzere taraflar arası ilişkilerin yönünü etkileyen pek çok faktör, söz konusu krizden payını almıştır.

2016 yılında Türkiye tarafından Rusya'ya gönderilen mektup neticesinde ilişkiler yumuşamaya başlamış, öyle ki, Türkiye'de 15 Temmuz 2016 yılında vuku bulan darbe teşebbüsünden sonra Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan'ı arayan ilk yabancı ülke lideri Vladimir Putin olmuştur.²⁷⁹ Cumhurbaşkanı Erdoğan ise, darbe girişimi sonrası ilk yurt dışı seyahatini Rusya'ya gerçekleştirmiştir.²⁸⁰

İlişkilerin yeniden düzelme eğilimine girmesinin, her iki taraf için de kriz sürecinde ortaya çıkan maddi zararların telafisi açısından da ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

²⁷³ Çopuroğlu ve Karpuzcu, 2017: 471.

²⁷⁴ https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (erişim tarihi: 11.5.2021).

²⁷⁵ Balta, 2019: 79.

²⁷⁶ International Crisis Group, 2018: i.

²⁷⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807#> (erişim tarihi: 24.12.2020).

²⁷⁸ Yeşilot ve Özdemir, 2016: 63-64.

²⁷⁹ <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisiminin-karsisinda-turkiyenin-yaninda-durdular/1531276> (erişim tarihi: 11.5.2021).

²⁸⁰ Yeltin ve Işık, 2017: 47.

Zira Türkiye'ye uygulanan ambargodan dolayı 2016 yılının ilk çeyreği için mevcut zarar 209 milyon dolar iken, Rusya da kendi ülkesinde artan gıda fiyatları sebebiyle zarara uğramış ve Orta Asya, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Çin pazarlarından yapılan ithalatın, lojistik maliyetler ve diğer yasal prosedürler bakımından Türkiye'ye karşı kayda değer bir alternatif bulmakta başarısız olduğunu görmüştür.²⁸¹ İlişkilerin yeniden ivme kazanmasının önemine atıfla, Türkiye ve Rusya, birbirlerini dış siyasi ve ekonomik ilişkilerde tekrar esaslı ortak ilan etmişlerdir.²⁸² 2016 yılında ilişkiler açısından bir sınama da, Rus Büyükelçisi Andrey Karlov'un Türkiye'de suikasta uğraması olmuştur. Ancak beklentilerin aksine, söz konusu trajik olay, her iki taraf açısından da ilişkilerdeki normalleşmeyi hedef alan bir saldırı olarak addetmiş ve ortak düşman olan terörizm sorumlu tutularak, ilişkilerin yeniden bozulmasının önüne geçilmiştir.²⁸³

Öte yandan, Rusya'dan satın aldığı S-400 sistemi sebebiyle ABD'nin yaptırımlarına uğrayan ve bu haseple F-35 parçalarının sevkiyatı durdurulan Türkiye, bu süreçten vazgeçmemiş ve ilk bataryalar Temmuz 2019'da gerçekleştirilmiştir. Hatta savunma konusundaki işbirliğini derinleştirme arzusunun bir göstergesi olarak Recep Tayyip Erdoğan Ağustos 2019'da, yıllık olarak düzenlenen Rus havacılık ve uzay fuarı olan MAKS-2019'a katılım göstermiştir.²⁸⁴

Rusya'da yapılan anayasa değişikliği, %78'lik bir oy oranı ile kabul edilmiş ve bu değişiklik ile Vladimir Putin'in 2036 yılına kadar görevine devam etmesinin önü açılmış, cumhurbaşkanlığı makamının gücü arttırılmış ve bürokraside yerleşmeyi sağlayıcı adımlar atılmıştır.²⁸⁵ Başkan Erdoğan da, 13 Temmuz'da Vladimir Putin ile gerçekleştirdikleri telefon görüşmesinde ele aldıkları diğer konularla birlikte, başarıyla sonuçlanan oylama için de tebriklerini iletmiştir.²⁸⁶

Türkiye ve Rusya, rekabetin, savaşın, diplomasinin ve işbirliğinin yer aldığı köklü bir ilişkiler geçmişine sahiptir. İki imparatorluk ve Soğuk Savaş gibi süreçlerin ardından iki ülke arası ilişkiler, zamanın değişen dinamikleriyle birlikte ilerlemeye devam etmektedir. Soğuk Savaş sonrası süreçte hem Türkiye'nin hem Rusya'nın ortak çıkarlarına yön veren Güney Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu ve Karadeniz gibi pek çok bölgede bu ülkelerin birbirleriyle ilişkilerini yakından etkileme potansiyeline sahip, birbirleri ile örtüşen ve ayrışan pek çok

²⁸¹ Kelkitli, 2017: 109.

²⁸² Balta, 2019: 70.

²⁸³ Coşkun, 2019: 45.

²⁸⁴ Köstem, 2020: 10-11.

²⁸⁵ Tuncel, 2020: 1-5.

²⁸⁶ https://turkey.mid.ru/tr/press_center/news/rusya_devlet_ba_kan_vladimir_putin_turkiye_cumhurbaşkanı_recep_tayyip_erdogan_ile_görüşme (erişim tarihi:2.1.2021).

mesele ortaya çıkmıştır.²⁸⁷ Asimetrik güç ilişkileri, Batı ile diyalogun seyri, iç siyasi rejimde meydana gelen dönüşümler ile ekonomik ve sosyal bağlantıların ortaya koymuş olduğu kompleks nedensellik, Türkiye ve Rusya arasındaki problemleri teşhis etmek için göz önünde bulundurulması gereken unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁸

Türkiye ve Rusya ilişkilerinde meydana gelen pek çok sorunun temelinde yatan ve hatta stratejik ortalığın oluşumuna engel olan faktörün, bu iki aktör arasındaki güvensizlik sorunu olduğu düşünülmektedir. Söz konusu güvensizliğin kurumsal ve kimliksel boyutu, dönem dönem ilişkilere olumsuz aksetmiştir. Örneğin, Türkiye'nin bir NATO üyesi olması, Rusya için daima bir huzursuzluk kaynağı olmuştur.²⁸⁹ Öte yandan jeopolitik konumları itibariyle de birbirlerini zaman zaman karşı pozisyonda bulunmaları²⁹⁰ da bazı dönemlerde işbirliğini engelleyici fikir ayrılıklarına rol açmaktadır.

Her ikisi de bir imparatorluk varisi olan bu ülkelerin devraldıkları tarihi miraslar, birçok coğrafyaya ilişkin olarak birbirinden farklılaşan politikalar izlemelerinde rol oynamıştır.²⁹¹ Birbirinden farklılaşan bu pozisyonlar, taraflar arasında bazı sorunları kronik bir hale getirirken, bazıları ise zamanla değişen siyasi konjonktür ve yönetimlerin yaklaşımları ile stratejik hesaplamalarına bağlı olarak evrilmektedir. Bu bakımdan çalışmanın bu kısmında, güncel bağlantıları da olan sorunlardan, tarafların farklılaşan pozisyonları bakımından Suriye, Kıbrıs, Ukrayna-Kırım, Karabağ Sorunu-Ermenistan ve Libya meseleleri ana hatlarıyla ortaya konacak, Türkiye ve Rusya'nın siyasetlerine ve ikili ilişkilere yansıması öz biçimde incelenecektir.

2.1.1. İkili Siyasi İlişkiler ve Sorun Alanları

2.1.1.1. Suriye

Sovyet öncesi Rusya'nın Orta Doğu ile ilişkileri esasen İran ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan mütevellit olmakla birlikte 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Rusya, bahse konu bölgeye ilişkin sömürgeci faaliyetlere dahil olmamıştır. Rusya'nın Arap dünyası ile dış ilişkileri, SSCB döneminin başlamasıyla ideolojik bir boyut kazanırken İkinci Dünya Savaşı sonrasında ciddi anlamda ilerleme kaydetmiştir. Bilhassa 1950-1960 yılları, Orta Doğu'daki Sovyet askeri ve ekonomik yardımlar ile siyasi nüfuzun zirve yaptığı dönem

²⁸⁷ Kelkitli, 2017: 33.

²⁸⁸ Balta, 2019:73.

²⁸⁹ Kazdal, 2018: 55.

²⁹⁰ Karimov, 2018: 323-324.

²⁹¹ Harmoon Center For Contemporary Studies, 2017: 2.

olmuştur. 1990'lara gelindiğinde ise SSCB'nin zayıflayarak nihayete ermesi ise Sovyetlerin Orta Doğu'daki aktif rollerinin de sonu olmuştur.²⁹²

Soğuk Savaş sürecinde ABD ile SSCB arasındaki siyasi nüfuz rekabetinin alanlarından biri olan Orta Doğu'da, ABD'yi dengelemek isteyen SSCB, pragmatik bir karar alarak ideolojik olarak uyuşmasalar da olabildiğince Orta Doğu devletleri ile ittifak kurma siyaseti takip etmiştir.²⁹³ SSCB'yi Orta Doğu'dan uzak tutmak için ortaya çıkarılan Bağdat Paketi'ne çeşitli nedenlerle katılmak istemeyen Mısır ve Suriye bu anlamda SSCB'nin Orta Doğu'daki ittifaklık ilişkilerine zemin hazırlayan aktörler olmuştur.²⁹⁴ Öte yandan İsrail Devleti'nin kuruluşunun ardından bölgede yaşanan bir dizi savaş, buhran ve krizler, Çarlık Rusyası'nda I. Petro zamanlarından beri Orta Doğu coğrafyasına erişme emelleri için beklenen fırsatı yaratmıştır.²⁹⁵ Nitekim Rus İmparatorluğu'nun, 1797 yılı sonlarından başlayarak hazırladığı Karadeniz donanmasını Boğazlar'dan geçirip stratejik önemi haiz Akdeniz'e çıkarmak için Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak antlaşması yapması da Rusya'nın bölgeye ilişkin siyasetinin tarihi uzantısına işaret etmektedir.²⁹⁶

Soğuk Savaş sona erdikten sonraki süreçte Rusya'nın kendi finansal ve mali yapısını yeniden toparlayarak uluslararası arenada daha aktif bir şekilde görünmeye başladığı 2000'li yıllardan itibaren yakından ilgilendiği bölgelerden bir tanesi de Orta Doğu olmuştur. Orta Doğu'ya yönelik Rus dış politikasının iki temel ayağından birini, Soğuk Savaş'tan miras alınan kamplaşmanın bir uzantısı olarak, Soğuk Savaş sonrası küresel düzende ABD'nin etki alanının hafifletilmesi küresel stratejisi oluştururken diğerini de büyük güç statüsüne uyumlu olarak küresel bir güç olma iddiasına bağlı genel siyaset oluşturmaktadır. Rusya'nın Orta Doğu'ya bakış açısı ise bölgenin iki temel alandan oluştuğu ve bunlardan ilkinin; Sovyet sonrası coğrafyaya bitişik olan Türkiye ile İran oluştururken, diğerini ise İsrail ve diğer Arap ülkeleri oluşturmaktadır. Bu bakış açısından hareketle, Rusya'nın politikası her iki alana karşı farklı varsayımları temel alan stratejiler içermektedir. Bu anlamda Rusya; Türkiye ve İran'ı, uluslararası düzende çok kutupluluğu ve Sovyet sonrası coğrafyada istikrarı birlikte icra edebileceği ciddi bölgesel aktörler olarak görmekte ve bu ülkelerle ilişkilere siyasi gündemlerinde önemli bir yer vermektedir. Diğer alandaki ülkelere karşı ise Rusya'nın yaklaşımı daha konjonktürel bir nitelikte olmuştur.²⁹⁷

1990-2000 arası dönemde Soğuk Savaş'tan çıkan Rusya'nın kendi iç dinamiklerine odaklanması, dış politikada ABD'nin manevra kabiliyetinin artmasına katkı sunmuş iken, bu

²⁹² Kreutz, 2007: 2-3.

²⁹³ Schneider, 2012: 26.

²⁹⁴ Primakov, 2009: 31-33.

²⁹⁵ Armaoğlu, 2019: 246.

²⁹⁶ Armaoğlu, 1997: 83-84.

²⁹⁷ Rodkiewicz, 2017: 8-10.

durum 2000’li yıllardan itibaren değişmeye başlamış, petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından zengin Rusya, artan enerji fiyatlarının katkısıyla ekonomisini hızla toparlayarak siyasi arenada da bu değişimin sinyallerini vermeye başlamıştır.²⁹⁸ 2000 yılı başlarında “Büyük Rusya” sloganıyla yola çıkmış olan Vladimir Putin, ulusal öncelikler, pragmatizm ve ekonomik etkinlik olarak açıkladığı kriterleri ile dış politikasının izolasyonist olmayan karakterini ilan ederken²⁹⁹, Rusya için çok daha dinamik bir dönemin başlayacağı da aşık olmuştur. Bunu, 28 Haziran’da ilan edilen ve Sovyetsonrası topraklarda Rusya’nın çıkarlarını önceleyen yeni dış politika konseptinde de görmek mümkündür. Buna göre, diğer bölgesel güçlerin söz konusu topraklarda etki alanı oluşturmalarının önüne geçilecektir.³⁰⁰

Orta Doğu bölgesi için istikrarın sağlanması ve korunması konusunu vurgulayan Rusya için Arap Baharı süreci bu duruma zıt bir ortam yaratmıştır. Bu bakımdan ABD öncülüğünde Libya’ya yürütülmüş olan 2011 yılındaki operasyonunun, Libya’ya ve bölgeye istikrar getirmedeğini savunan Rusya, aynı türden bir operasyonun ne Suriye’ye ne de bölgeye istikrar getirmeyeceğini düşünmektedir. Bu noktada Başkan Putin’in ifade etmiş olduğu şu sözler de Rusya’nın söz konusu tutumunu yansıtmaktadır:

“Uluslararası ilişkilerde en önemli değer öngörülebilirlik ve istikrardır. Parçalara ayrılmış ve çökmüş Libya’da 2011’deki olayları hatırlayacak olursak, ne tür bir istikrar ve öngörülebilirlik olabilir? Orada nasıl bir istikrar ve öngörülebilirlik vardı? Afganistan’daki birliklerin varlıkları hakkında devam eden konuşmalar vardı. Sonra aniden ne oldu? Birlikler Afganistan’dan çekiliyor. Bu yine istikrar ve öngörülebilirlik mi? Şimdi ise Orta Doğu olayları... Bunların hepsi bizi nereye vardır? Veya Suriye’de? Bununla ilgili istikrar ve öngörülebilir olan nedir?.. Eğer bir sonraki adımda ne olacağını bilmiyorsanız neden mevcut olanı değiştirirsiniz? (Suriye) İkinci bir Libya veya başka bir Afganistan olabilir. Bunu ister miyiz? Hayır.”³⁰¹

Rusya için bu dönemde Orta Doğu bölgesine ilişkin önemli meselelerden biri Çeçen ayrılıkçıların gerek insan gücü gerekse materyal kaynağının önemli bir kısmının Suudi Arabistan, Arap monarşileri ve güneybatı Asya’dan gelmesi olmuş ve buna ilişkin verilere dayanarak Putin yönetimi, Orta Doğu ve İslam dünyasına yönelik bir strateji geliştirme ihtiyacı görmüştür. İslam ve Ortodoksluğun yüzlerce yıl birlikte barışçıl bir şekilde var olduğunu vurgulayan bir dil geliştirmesi ve Avrupa ile Asya değerlerini harmanlayan bir Avrasya ülkesi imajı oluşturma, Rusya’nın bu coğrafyaya yönelik pek çok aktörle diyalog başlatabileceği bağımsız bir dış politikanın önünü açmıştır.³⁰² Bu noktada Başkan Putin’in şu

²⁹⁸ Kantarcı, 2012: 23-24.

²⁹⁹ Selezneva, 2003: 16-17.

³⁰⁰ Balta, 2019: 76.

³⁰¹ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/65861> (erişim tarihi: 2.7.2021).

³⁰² Roussos, 2019: 348-349.

cümleleri de, hem Rusya'nın bölgeye ilişkin politikasında kendi tarihsel referanslarını vurgulamasına örnek teşkil etmektedir:

“Bu ülke, Ortadoğu bölgesi ile uzun süredir devam eden tarihi, manevi, ticari ve ekonomik bağlar geleneğine sahiptir. Bu nedenle, o topraklardaki devletler ile dini ve etnik topluluklar arasında uyumun tesis edilmesiyle gerçekten ilgileniyoruz. Ve biz, etki alanlarıyla mücadele etme işinde değiliz. Orada kimsenin rakibi olmayacağız. Amacımız, başta Orta Doğu devletleri ve halkları olmak üzere tüm uluslararası toplumun çıkarlarını karşılayan bir barıştır... Sonuç olarak Rus dış politikasının temel özelliklerinin süreklilik ve tutarlılık olduğunu vurgulamak isterim.”³⁰³

Bu doğrultuda Rusya, uluslararası prestijini arttırmak ve ekonomi ilişkilerini inşa etmek için Asya ve Orta Doğu bölgelerine daha aktif bir şekilde angaje olmuştur. Önemli bir gelir kaynağı oluşturan sektörlerden askeri malzeme ile silah ihracında Suriye, Cezayir, Birleşik Arap Emirlikleri ve İran, Rusya'nın kayda değer miktarlarda ihracat gerçekleştirdiği ülkeler olmuştur. SIPRI verilerine göre Rusya'nın 2000-2020 yılları arası seçili Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine silah ihracatı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Boş bırakılan yerlerin değeri 0.5 milyondan az olarak belirtilmiştir.

Tablo 2. 1. Rusya'nın bazı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine silah ihracı (milyon)

	Cezayir	Mısır	Suriye	İran	Irak	Türkiye	Ürdün	S.Arabistan	BAE	Fas	Katar	Libya
2000	241		9	341					44			
2001	380		8	298			8			6		
2002	99	60	25	92								
2003	145	60	25	85								
2004	237	60	5	15								
2005	92	135	15	15						69		1
2006	202	60	26	368	68					27		13
2007	503	75		283	27					27		13
2008	1498		62	15	95				1	27		13
2009	1010	8	85	50		16	60		149			
2010	690	367	353	37	68	16	80		324			15
2011	979	416	410	33	81		40		126			
2012	649	68	496	15			44		126			
2013	304	27	496	4	51				126			36
2014	313	110	2	4	333							
2015	549	6	16	4	472							
2016	1588	178	3	413	352							
2017	1013	1111	25	4	173							
2018	1140	813	181	4	493		60		40		20	
2019		763		3	175	280	60	12	80		20	
2020	437	454	72	2		32			80			
Total	12070	4769	2313	2080	2386	344	352	12	1090	156	40	90

Kaynak:2000-2020 arası silah ihracı yapılan tüm ülkeleri görmek için bkz.

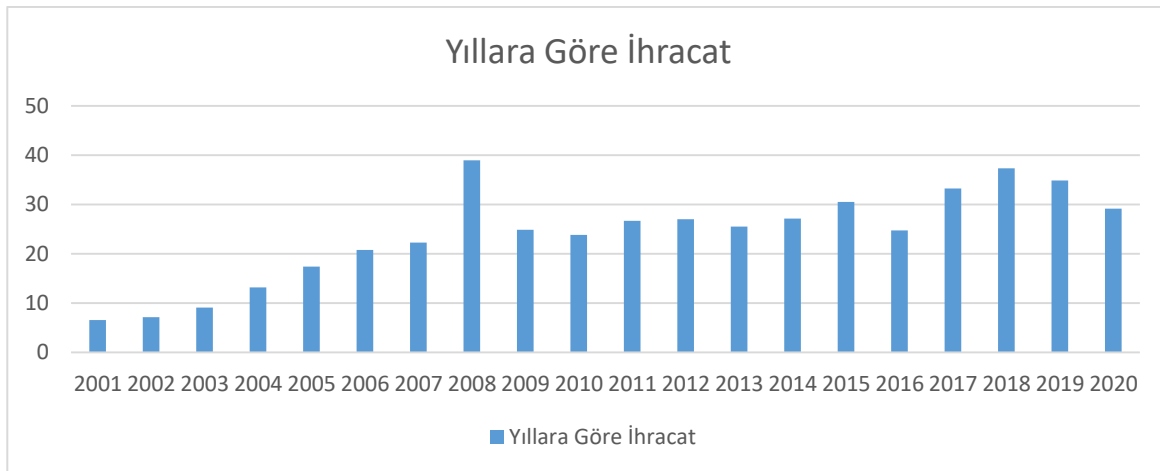
https://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php (erişim tarihi: 5.7.2021).

³⁰³<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21114>(erişim tarihi: 30.6.2021).

Öte yandan özellikle nükleer silahsızlanma çabalarında da aktif bir rol üstlenerek uluslararası bir aktör olarak önemini arttıran Rusya, İsrail-Filistin ve Suriye meseleleri gibi uzun soluklu sorun alanlarında da çeşitli diyaloglar kurarak bu konularda söz sahibi olan nüfuzlu bir aktör olma yolunda siyaset izlemektedir. Bölge ile ticaret yapma ve istikrar oluşturma hedefleri bir yana, Orta Doğu'da da nüfuzlu bir devlet olma arzusunun ardında da Rusya'nın büyük bir güç olarak kendine atfettiği vizyonun yattığı ifade edilmektedir. Rusya'nın 2005 yılında İslam Konferansı Örgütü'nde gözlemci statüsü kazanması da bu manada değerlendirilebilecek bir husustur.³⁰⁴ Başkan Putin'in, yapmış olduğu bir konuşmada sarf ettiği ifadeler, yukarıda anlatılmak istenen Rusya'nın bu daha aktif Orta Doğu politikasına dair ipuçları içermektedir:

“(Orta Doğu’ya yapılan ziyaret) geçmişteki gelenekleri sürdürüyor ve aynı zamanda bölgedeki temaslarımızı genişletiyor. Sovyet yıllarında Suudi Arabistan ve Katar ile oldukça soğuk ilişkilerimiz vardı ve Ürdün ile bile ilişkilerimiz olabileceği kadar iyi değildi. Durum son yıllarda büyük ölçüde değişti. Şimdi bu ülkelerle aktif bağlar geliştiriyoruz ve bu sonuçları güçlendirmenin ve geliştirmenin zamanı geldi... Rusya’da Orta Doğu kültürüne her zaman büyük ilgi olmuştur ve ülkemizin mükemmel bir Arap çalışmaları okulu vardır.”³⁰⁵

Rusya, bölge ülkeleriyle ilişkilerini pek çok perspektiften bağlar kurarak ilerletecek adımlar atma çabası göstermektedir. Rusya’da Vladimir Putin döneminin başladığı 2000 yılından itibaren Orta Doğu ile geliştirilen ticaretin seyrini görmek için aşağıdaki grafikte Rusya'nın bölge ülkelere ihracat rakamları yıl bazında verilmektedir.

Şekil 2. 1. Yıllara Göre Rusya'nın Toplam Orta Doğu İhracat Rakamları (Milyon dolar)

Kaynak: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c%7c22%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1 (erişim tarihi: 10.7.2021).

³⁰⁴ Oliger, Crane vd., 2009: 80, 113-115.

³⁰⁵ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931> (erişim tarihi: 30.6.2021).

Türk dış politikası açısından da genel olarak Orta Doğu, özel olarak ise Suriye'nin yerine bakılacak olursa, bölgeyle ilişkilerin tarihi; Osmanlı'nın Orta Doğu'da egemenlik tesis ettiği 16. yüzyıla dayanmaktadır ki buradaki hakimiyet yüzyıllarca devam etmiştir. Bundan dolayı, coğrafi olarak kendisi de bir Orta Doğu ülkesi olan Türkiye, bölge ülkeleriyle tarihsel, dini ve kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır.³⁰⁶ Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra Orta Doğu devletleri birden bire tam bağımsızlığa kavuşmamış; Suriye ve Lübnan Fransız manda yönetimi altına girerken, Irak ve Ürdün ise İngiliz manda yönetimi altına girmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzende manda idarelerinden kurtulan Orta Doğu ülkeleri için yeni bir dönem başlarken Türkiye ise Orta Doğu meselelerine ilk etapta çok fazla karışmamıştır. Soğuk Savaş'ta Batı bloğundan yana taraf olan Türkiye, doğal olarak söz konusu bölgeye ilişkin güvenlik politikalarını SSCB'nin hareket alanı odaklı, dış politikasını da Batı ittifakı perspektifinde yürütmüştür. Soğuk Savaş sonrası süreçte ise PKK terörizmi bağlamında güvenlik boyutu yoğun bir politika bir müddet daha ağırlığını korumuştur. Bölgenin bir parçası olması hasebiyle güvenlik meselelerinden ekonomiye Orta Doğu'da vuku bulan birçok hadisenin Türkiye'nin çıkarlarını doğrudan etkilemesi, o zamana kadar takip edilmiş geleneksel siyasetin maliyetini arttırmıştır. Dolayısıyla Türkiye 2000'li yılların başlarından itibaren Orta Doğu meselelerine çok boyutlu bir perspektiften yaklaşmama tutumunu bırakmıştır.³⁰⁷ Türkiye'nin Orta Doğu ve dünyanın diğer bölgelerinde aktif bir ülke olmasını öngören bu yeni yaklaşım tarzında hem ülke ekonomisinde ihracat güdümlü yapısal değişikliklerin hem de bu dönemde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin küresel bir aktör olma vizyonu taşıyan liderlik profilinin etkisi olduğu öne sürülmektedir.³⁰⁸ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yapmış olduğu bir konuşmada ifade ettiği şu sözler de, Türkiye'nin Ortadoğu ve bulunduğu coğrafyaya karşı yeni bakış açısını yansıtmaktadır:

“İşte bugünlerde de gündemimizde yeni boyutlar kazanarak derinleşen Suriye Krizi var. Suriye konusu tıpkı Irak gibi, Mısır gibi, Libya gibi, tıpkı Balkanlar gibii Kırım gibi, Kafkasya gibi bizim asli meselemizdir. Bizim tüm bu coğrafyaya bakış açımız asla diğer ülkeler gibi olamaz. Diğer ülkelerin bu bölgeye ve orada yaşayan insanlara bakış açısı günün şartlarına, kendi çıkarlarına, konjonktüre göre değişebilir. Biz tarihle, kültürle, inançla, kardeşlik hukukuyla, velhasıl ortak bir kaderle bağlı olduğumuz bu büyük coğrafyadaki her meseleye kendi meselemiz olarak bakmak mecburiyetindeyiz. Bu bakımdan, Suriye meselesine diğer ülkelerin yaklaşımıyla bizim yaklaşımımız arasında derin farklar vardır... Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi başkaları için bataklık olabilir. Ama bizim için oralar bin yıllık hatıralarımızın bulunduğu ayrılmaz bir parçamızdır... Milletimizin ve coğrafyamızın işte bu köklü

³⁰⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, 196-197.

³⁰⁷ Arı ve Pirinççi, 2010: 2-3.

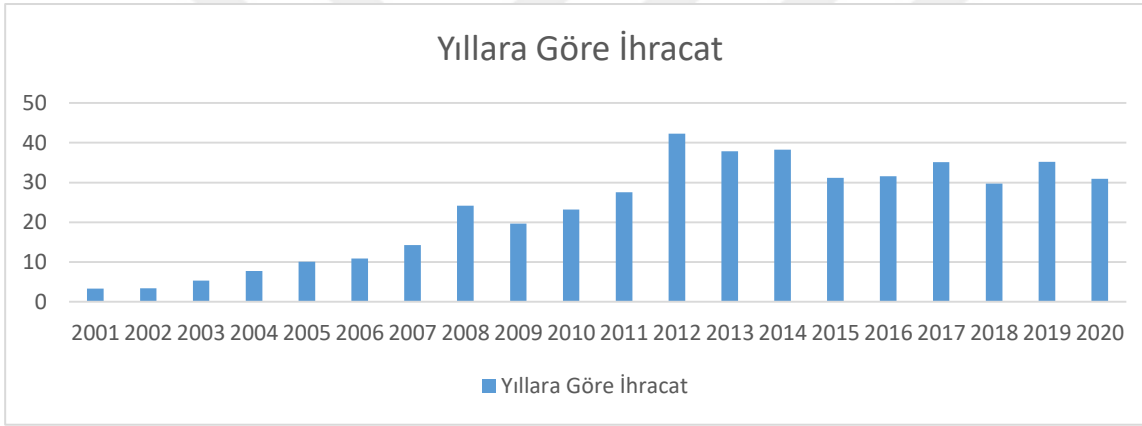
³⁰⁸ Barkey, 2011: 1-2.

geçmişini bilmeyenler, bizim Suriye başta olmak üzere bölgemizdeki sorunlara yönelik samimiyetimizi de anlamayabilirler.”³⁰⁹

Bu bakış açısı aynı zamanda söz konusu dönemde değişen liderliğin de ülkenin dış siyaset yaklaşımına etkisini teyit etmektedir. Benzer bir vurguyu Doğu Akdeniz için de yapmış olan Cumhurbaşkanı Erdoğan şu sözleri sarf etmiştir:

“Bölgemizi kardeş kavgasına sürüklemeye çalışanlar, Türkiye’nin barış ve adaleti savunan politikalarından rahatsız oluyor... Ülkemizi enerji rekabetinin dışında bırakmak isteyenler, bizim haklarımıza sahip çıkmamızdan da rahatsız oluyor... Hukuksuz adımların bir başka amacı da, Akdeniz’e en uzun kıyı şeridi olan ülkemizi Antalya Körfezi’ne hapsetmektir. Tüm bunlar, Türkiye’yi denizden çevrelemeye dönük hamlelerdir.”³¹⁰

Türkiye siyasetinde R. Tayyip Erdoğan liderliği döneminin ortaya çıktığı 2000’li yıllardan itibaren Orta Doğu bölgesine yönelik ticaretin seyrini görmek için aşağıdaki grafikte bölge ülkelerine yıl bazında gerçekleştirilen ihracat rakamları gösterilmektedir.

Şekil 2.2. Yıllara Göre Türkiye’nin Toplam Orta Doğu İhracat Rakamları (Milyon dolar)

Kaynak: https://www.trademapp.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7c22%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1 (erişim tarihi: 10.7.2021).

Tüm bu verilerden yola çıkarak, gerek Türkiye gerek Rusya, R. T. Erdoğan ve Vladimir Putin liderlikleri döneminin başlamasıyla Orta Doğu bölgesinde daha aktif ve çok boyutlu bir siyasetin takipçisi olmuştur. Bu bölge aynı zamanda Türkiye-Rusya ilişkileri bakımından yeni bir işbirliği alanının önünü açarken aynı zamanda birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Güncel döneme bakıldığında söz konusu ülkelerin hem işbirliği yaptıkları hem de görüş ayrılıkları yaşadığı ülkelerden biri olarak Suriye ön plana çıkmaktadır.

³⁰⁹ Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuşmasının tam metni için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/36107/15-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 6.7.2021).

³¹⁰ Konuşmanın tümü için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/121798/-dogu-akdeniz-de-cozumun-yolu-diyalog-ve-muzakeredir-> (erişim tarihi: 8.7.2021).

Suriye ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi, Rusya'nın Arap dünyasındaki etkisini korumak için de kritik görülmektedir. Zirâ böylelikle Arap-İsrail çatışmasında bir arabulucu ve Orta Doğu Barış Süreci'nin eş sponsorlarından biri olma rolüne sahip olabilmektedir. Hatta bu husus, Çeçenistan'daki sivil savaş ile Rusya'nın kendi içinde artan Müslüman nüfus bağlamında barışçıl bir imaj oluşturmaya katkı sağlamaktadır. Bu şekilde, kendi dış politikasının; "dünya genelinde ABD hegemonyasını dengeleme ve çok kutuplu bir sistemi temin etme" stratejisini sürdürmektedir ki bu, "ABD hegemonyasına alternatif bir küresel güç" kaynağı teşkil edebilecek bir aktör olma hedefi ile de bağlantılıdır.³¹¹ Başkan Putin'in Suriye'deki Himeymim askeri üssünde Rus askerlerine yapmış olduğu hitapta ifade ettiği şu cümleler, Rusya'nın Suriye'ye ilişkin misyonunu yansıtmaktadır:

"Burada, Suriye'de evinizden uzakta tam olarak bunu yapıyorsunuz-ülkemizi koruyorsunuz. Suriye halkının devletlerini korumalarına, teröristlerin saldırılarına karşı savaşmalarına yardım ederek, ülkemizi doğrudan, yüzüstü ve açıkça tehdit edenlere yıkıcı bir darbe vurdunuz... Tartus ve Himeymim'deki iki üs, kalıcı olarak faaliyet göstermeye devam edecek. Teröristler bir kez daha başlarını kaldırırlarsa, daha önce hiç görmedikleri gibi görülmemiş saldırılar gerçekleştireceğiz."³¹²

J. Mankoff'un ifadesiyle Suriye "Pek çok Rusyalının ortadan kaybolmasından hiç hoşlanmayacağı, Arap Dünyası'nda Moskova'nın etkisinin son kalesi" dir.³¹³

Doğu Akdeniz'de gerçekleştirilen hidrokarbon rezervi keşifleri ise, mevcut Orta Doğu jeopolitiğine yeni bir rekabet alanı kazandırarak bölgenin önemini daha da arttıran bir husus olmuştur. Ülkelerin enerji güvenliğini yakından ilgilendiren bu gelişme, doğal olarak bu bölgeye yönelik stratejik hesapları etkileyerek bölgedeki ana jeopolitik rakiplerden ABD ve Rusya'nın rekabetine yeni bir boyut eklemiştir. Bu rekabetin en gözle görülür yansıması ise Suriye'de gerçekleşmiştir.³¹⁴

Doğu Akdeniz'deki Tartus deniz üssünün, aynı zamanda Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına yakın olması hasebiyle Rusya'ya, Orta Doğu'dan Avrupa'ya enerji iletiminde hızlı bir şekilde etki etme imkanı veren bir çeşit kontrol noktası sağlamaktadır.³¹⁵ Suriye ile ilişkisi Sovyetler dönemine uzanan Rusya, Soğuk Savaş döneminde burada kurduğu üs ile Orta Doğu ve Doğu Akdeniz gibi stratejik öneme haiz bir bölgede askeri varlık elde etmiştir.³¹⁶ Akdeniz'in doğusuna Rus donanmasının çıkarılması yanında Tartus, Rusya'nın prestij ve büyük güç iddiasını simgelemektedir ve Ukrayna'daki Turuncu Devrim'den sonra öneminin

³¹¹ Bartz, 2016: 5.

³¹² <http://en.kremlin.ru/events/president/news/56351> (erişim tarihi: 2.7.2021).

³¹³ Mankoff, 2012: 259.

³¹⁴ Tziarras, 2019: 6-7.

³¹⁵ Janik, 2013: 82.

³¹⁶ Tellal, 2015: 1049.

daha da arttığı ifade edilmiştir.³¹⁷ Nitekim Rusya'nın Suriye'deki müdahalesinin, yalnızca bir müttefike destek olmak için değil, Lazkiye'de bulunan askeri üssündeki varlığı ve Doğu Akdeniz'deki enerji politikalarının bir gereği olarak yapıldığı ifade edilmiş ve stratejik bir hamle olarak bu müdahaleden sonra açtığı Suriye'deki ikinci askeri üsse işaret edilmiştir.³¹⁸ Bahsi geçen Himeymim hava üssü ile Tartus deniz üssü haricinde Suriye, Rusya'ya, yapılış tarihleri SSCB dönemlerine dayanan Tıyas ve 2015'te Rus askerlerinin konuşlandığı Şeyrat hava üslerine de ev sahipliği yapmıştır ki bu husus da, Rusya için Suriye'nin jeopolitik önemini teyit etmektedir.³¹⁹

Suriye ile 911 kilometre gibi oldukça uzun bir sınırı paylaşan Türkiye; PKK ve IŞİD gibi terör örgütlerinin faaliyetleri bir yana, Arap Baharı süreciyle birlikte Suriye'de patlak veren iç savaş neticesinde karşı karşıya kaldığı kitlesel göç nedeniyle de hem güvenlik hem ekonomik hem de sosyal ve siyasal sorunlar ile mücadele etmektedir.³²⁰ Genel tanımla otoriter rejimlere karşı Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde çeşitli ülkelerde ardı ardına meydana gelen halk hareketlerini demokratikleşme dalgası şeklinde lanse eden bir ifade olan Arap Baharı, 18 Aralık 2010'da Tunus ve Mısır'daki ihtilallerle başlayan bir süreç olmuştur.³²¹ Söz konusu sürecin Türkiye'nin sınır komşusu Suriye'ye sıçraması neticesinde ilk etapta daha çok gözlemci bir pozisyonda gelişmeleri takip eden Türkiye, sürecin çetrefilleşmesiyle birlikte çok daha aktif bir politikaya girişmiş ve Esad rejimine muhalif grupları desteklemeye başlamıştır. Rejim değişiklikleri sonucu yakın coğrafyasındaki bölgelere Batı yönelimli grupların iktidara gelmesinden tedirgin olan Rusya ise Ortadoğu bölgesindeki etkisi bakımından oldukça önemli olan Suriye'ye, hem Arap coğrafyasında kendisi ile müttefik olması hem de askeri üssüne ev sahipliği yapması bakımından oldukça stratejik bir rol atfetmiştir.

Akdeniz'e açılan kapısı Suriye'yi kaybetmek istemeyen Rusya, Arap Baharı süreci boyunca mevcut yönetimi destekleme politikası benimsemiş ve esas hedeflerinin bir şahsı desteklemekten çok geçerli yapıyı muhafaza etmek olduğunu vurgulamıştır.³²² İkili ilişkilerdeki işbirliğinde önemli bir kırılma noktası teşkil etmiş olan bu dönemde³²³ Türkiye

³¹⁷ Wlovdowska-Bagan, 2017: 31.

³¹⁸ Çopuroğlu ve Karpuzcu, 2017: 476.

³¹⁹ Himeymim hava üssü hakkında bkz. <https://www.globalsecurity.org/military/world/syria/baselalassad.htm> (erişim tarihi: 2.7.2021). Şeyrat hava üssü için bkz. <https://www.globalsecurity.org/military/world/syria/shayrat.htm> (erişim tarihi: 2.7.2021).

³²⁰ Erşen, 2016: 154.

³²¹ Doğan ve Durgun, 2012: 62.

³²² Demir, 2016: 143.

³²³ Ayata, 2017: 9.

ve Rusya zaman zaman önemli kriz ve karşılaşmalar yaşamış olsalar da, işbirliği ve diyalog girişimlerinden vazgeçmemişlerdir.

Arap Baharı'nın bölgede yarattığı gerginlik devam ederken 2012 yılında Rusya ile Türkiye arasında her iki liderin de ikili ilişkilere uzun süre aksettirmedikleri bir uçak krizi yaşanmıştır. Rusya'dan Suriye'ye giden uçağın silah taşıdığı şüphesiyle Türkiye tarafından indirilmesi her ne kadar hukuki bir hakka dayanmış olsa da Rusya tarafından olumsuz bir şekilde algılanmış, ancak bu meseleyle alakalı tepkileri şiddetli olmamıştır. Bu husus da, her iki tarafın da ikili ilişkilerin sekteye uğramasını istemediğini göstermiştir.³²⁴ Öte yandan, 25 Ocak 2012 yılında Türkiye ile Rusya arasında Ortak Stratejik Planlama Grubu'nun ikinci toplantısının düzenlenmesi ve akabinde ikili ilişkilerde kaydedilen gelişim ile ilişkilere dair uzun vadeli perspektifinin ele alındığı bir ortak bildiri ilan edilmesi, kayda değer bir gelişme olmuştur.³²⁵ Bir diğer değinilmesi gereken husus da Vladimir Putin'in 2012'de Türkiye'ye gerçekleştirmiş olduğu resmi ziyaretinin, eski Sovyet ülkeleri dışında bir ülkeye yaptığı ilk ziyaretlerden bir tanesi olmasıdır.³²⁶

İkili ilişkiler bahsi geçen bu yıllarda gerek bölgesel gerekse de kurumsal boyutları ile gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Bu doğrultuda, çok kutupluküresel sisteme adapte bir siyaset izleyen Türkiye, Rusya ve Çin'in üyesi olduğu Şangay İşbirliği Örgütü'nde, Nisan 2013 yılı itibarıyla diyalog ortağı olmuştur. Böylelikle, Arap Baharı sürecinde bilhassa Suriye mevzusunda karşı taraflarda yer almış olan Türkiye ve Rusya gerekli diyalog kanallarına sahip olmayı sürdürmüştür.³²⁷ Suriye'deki bölgesel etkileşimin, Türk-Rus ilişkilerini yeni bir boyuta ulaştırdığı ve bunun iki ülkenin diyalog tesis etme ile birbirlerine zıt düştükleri uluslararası meselelerde bile ortak çıkar bulma kabiliyetlerini gösterdiği vurgulanmıştır.³²⁸ Taraflar, Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda ortak görüşe sahip olmalarına rağmen, farklı cephelere destek olmuşlardır. Öyle ki Esad rejimi, kendisine İran ve Rusya tarafından yapılan ekonomik ve askeri yardım ve muhalif güçler arasındaki bölünmenin katkısıyla 2013 yılı civarında ülkenin kuzeyde Humus'tan güneyde Şam'a kadar olan kısmının büyük çoğunluğunda otoritesini yeniden kazanabilmiştir.³²⁹

Türkiye ise kendi rejiminin karşısında bulunanlara karşı zalimce bir savaşa girişmiş olan Esad yönetiminin değişmesinden yana tavır alarak mevcut yönetimin değişmesini

³²⁴ Kazdal, 2018: 57-58.

³²⁵ <https://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=104&lang=TR> (erişim tarihi: 22.12.2020).

³²⁶ <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri> (erişim tarihi: 22.12.2020).

³²⁷ Magen ve Lindenstrauss, 2013: 63.

³²⁸ Svistunova, 2021: 10.

³²⁹ Balta, 2015: 14.

desteklemiş, bu anlamda Rusya ile karşı saflarda yer almıştır.³³⁰ Çözümün Beşar Esad'ı içerip içermeyeceği üzerinden anlaşmazlığa düşen bu iki ülke arasındaki gerilim³³¹, çalışmanın önceki kısmında da bahsi geçmiş olan jet krizi ile daha da vahim bir hal almıştır. Esad rejim güçlerine hava desteği vermekte olan Rusya'nın savaş uçağının, Türk hava sahasını ihlali gerekçesi ile Suriye sınırında düşürülmesi, iki ülke arasında büyük kriz yaratmış ve bu durum ancak 2016 yılında Türkiye'nin atmış olduğu olumlu adımla yumuşamaya başlamıştır.³³² Suriye'deki iç savaşa farklı nedenlerle müdahil olan aktörlerden Türkiye, Rusya ve İran, nihai çözüm noktasında her ne kadar farklı argümanlara sahip olsalar da, en azından vahim bir hal alan insani krize son verilmesi için işbirliği ve diyalog mekanizması oluşturmaktan geri durmamışlar ve bu minvalde Astana müzakerelerini başlatmışlardır. Bu sürecin katkısıyla Türkiye, Suriye krizinin önemli aktörlerinden biri haline gelmiş olan Rusya'nın da uzlaşısını kazanarak, 2016'dan itibaren Suriye'nin kuzeyinde sınır ötesi hareketler düzenlemiştir.³³³ 2016 senesinde başlattığı Fırat Kalkanı Harekatı ile Türkiye, Suriye'de askeri olarak önemli bir aktör konumuna erişmiştir.³³⁴ Cenevre, esas olarak küresel aktörlerin müzakere platformu olarak ön plana çıkarken, Astana ise daha çok bölgesel aktörlerin toplandığı bir müzakere noktası olmuştur.

2017 yılında gerçekleştirilen sekiz turluk görüşme ve 22 Kasım 2017'de liderlerin Soçi'de düzenlenen zirve neticesinde ortaya çıkan tablo, pek çok yönden çakışan hesaplamalarına rağmen Türkiye, Rusya ve İran'ın, uzlaşma hedefiyle yapıcı çözümler ortaya çıkarmaya çalışmaları bakımından kayda değer bulunmuştur. Rusya'nın, Türkiye'nin güvenlik kaynaklı hassasiyetlerini anlaması, İdlib çatışmasızlık bölgesinin Türkiye'nin garantörlüğüne bırakması ve Suriye'nin kuzeyindeki terörle alakalı olarak Türkiye'nin 20 Ocak 2018'de Zeytin Dalı Harekatı'nı başarıyla sonuçlandırması, söz konusu diyalog sürecinin meyveleri olmuştur.³³⁵ Azez-Cerablus-El-Bab üçgeninin batısında Rusya tarafından, doğusunda ABD tarafından korunmuş olan PYD'ye karşı gerçekleştirilen bu harekat, Rusya-Türkiye arasındaki yakınlaşmanın en önemli ve doğrudan sonucu olarak addedilmiştir. Nitekim Rusya'nın, bu operasyonun yürütülmesi noktasında Türkiye ile uzlaşması, Türkiye'nin endişelerini anlama ve Suriye için sürdürülebilir bir çözüme ulaşmak

³³⁰ <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Political-Economy-of-BRICS-and-near-BRICS-in-an-Y%C4%B1lmaz-%C3%96ni%C5%9F/fb781d6c170a6acfcd2b61973ca88267bf946d> (erişim tarihi: 4.1.2021).

³³¹ Kelkitli, 2017: 8.

³³² Yeltin ve Işık, 2017: 46-47.

³³³ Köstem, 2020: 1.

³³⁴ Koçak, 2017: 10.

³³⁵ Çelikipala, 2019: 25.

için Türkiye ile anlaşma isteğini göstermesi bakımından ikili ilişkiler için pozitif bir dönüm noktası olmuştur.³³⁶

Astana sürecindeki başarılar, 2018’de Soçi’de düzenlenen Suriye Ulusal Diyalog Kongresi’nde Esad yönetimini ve muahlefeti destekleyen bir dizi etnik, siyasi ve dini grubun Suriye’de barışı sağlama çabalarına dahil edilmesinde oldukça katkısı olmuştur.³³⁷ Hatta söz konusu Astana sürecine atıfla AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell’in:“Dağlık Karabağ, Libya ve Suriye gibi anlaşmazlıklarda, bölgesel uyuşmazlıkların Astanizasyonunu gözlemliyoruz.”³³⁸ şeklindeki ifadesi de bir anlam da sürecin yapıcılığına vurgu yapan bir konsepti simgelemektedir. 2017 yılından itibaren başlatılan Astana süreci ile iki ülke, Suriye konusunda çeşitli anlaşmazlıklar yaşasalar dahi bu sürecin devamlılığını önemsemiştir. 2018 yılında da Suriye’nin yeniden yapılandırılmasına ilişkin görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Her iki ülkenin lideri de, sürekli diyalog içerisinde olmuşlar, sadece 2018 yılında Recep Tayyip Erdoğan ile Vladimir Putin arasında 13 toplantı ve 8 telefon görüşmesi gerçekleştirilmiştir.³³⁹ Suriye konusunda işbirliği ve diyalog içerisinde olan iki ülke, liderlerin 2018 yılında Soçi’de İdlib meselesini görüşerek, silahsızlandırılmış bir tampon bölge oluşturma konusunda anlaşmaya varmıştır.³⁴⁰ Ayrıca Türk Akımı projesinin denizdeki kısmının tamamlanması sebebiyle 19 Kasım 2018’de İstanbul’da gerçekleştirilmiş olan törende Vladimir Putin, ikili ilişkilerdeki güvenin tesisine atıfta bulunarak, ilişkilerin siyasi boyutundaki perspektifi de vurgulamıştır.³⁴¹ Türkiye’yi, İran ve Rusya ile işbirliği ve diyalog girişimlerine teşvik eden unsurlardan biri ise, ABD’nin, Türkiye’nin terör örgütü olarak ilan ettiği YPG/PKK ile Suriye konusunda tesis etmiş olduğu bağlantılar ve 15 Temmuz Darbe girişimi süreci sonrasındaki tutumları olduğu ileri sürülmüştür.³⁴² Buna karşın ABD ve diğer Batı’lı ülkelerin Orta Doğu’da diledikleri gibi hareket etmesini istemeyen Rusya³⁴³ için de Türkiye ile işbirliği ve diyalog mekanizmaları yoluyla hareket etmek daha “verimli” olarak görülmüştür.³⁴⁴

Bahsedilmesi gereken gelişmelerden biri de, ilki 2018 Aralık olmak üzere 2019 Ekim ayında Amerikan askerlerinin Suriye’den çekileceğine ilişkin açıklamalar olmuştur. Aynı şekilde, Ekim 2019’da ABD Başkanı Trump’ın, Türkiye’nin, YPG güçlerini Suriye’nin

³³⁶ Aktürk, 2019: 106-107.

³³⁷ Kortunov, 2019: 57.

³³⁸ Svistunova, 2021: 11.

³³⁹ Stilo, 2019: 43.

³⁴⁰ Rekha, 2018: 2.

³⁴¹ Çelikpala, 2019: 25-27.

³⁴² Erşen, 2017: 96.

³⁴³ Çiftçi, 2017: 102.

³⁴⁴ Erşen, 2017: 97.

kuzeydoğusundan temizlemeyi hedef alan Barış Pınarı Harekatı'nın önünde durmayacağını ifade etmesiyle başlatılan söz konusu üçüncü operasyona Rusya, zımnen destek vermiştir.³⁴⁵ Bu hareketin akabinde 22 Ekim 2019 tarihinde Türkiye ile Rusya arasında Soçi'de altı saatlik bir toplantı yapılmış ve erişilen mutabakat ile ikili ilişkiler kuvvetlenmiştir. Soçi Mutabakatı uyarınca, Barış Pınarı Harekatı sonucu yerleşik statükonun korunması, İdlib'in güneyindeki M4 karayolunda ortak devriyelere başlanması, YPG unsurlarının Münbiç ve Tel-Rıfat'tan çıkarılması ve Anayasa Komitesi'nin faaliyetlerini destekleme gibi oldukça önemli hususlarda uzlaşılmıştır. Bununla birlikte, İdlib'de çatışmaların sürmesi, rejimin sivil halkı hedef almayı bırakmaması, ikili ilişkilerde sorun olmaya devam etmiştir.³⁴⁶ Yine de her iki lider nezdinde Türkiye ve Rusya, bu meseledeki ortak girişimlerinin önemini vurgulamaya devam ederek, sorunlu alanlara yönelik yapıcı çabalarda ikili ilişkilerdeki olumlu gelişmelerin altını çizmişlerdir. Dolayısıyla, Soçi'deki toplantı akabinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, "Putin ile varmış olduğumuz bu mutabakatın Suriye'deki kalıcı istikrarı ve terörden arındırılması yolunda yeni bir dönemi başlatacağına inanıyorum"³⁴⁷ sözleri de her iki ülkenin ihtilaflara rağmen ortak girişimlerdeki kararlılığına işaret etmektedir.

Diğer yandan Suriye meselesi bakımından Astana sürecinin kendisi, birbirlerinden farklı çıkar ve görüşlere sahip olan ve zaman zaman güven sorunu yaşayan devletlerin (Türkiye-Rusya-İran) işbirliğine tanık oluması nedeniyle dikkat çekmiştir. Aynı şekilde bu formatla ortaya çıkan Türkiye-Rusya-İran üçgeninden oluşan ortaklık; müşterek bir hedeften çok, ayrı hedeflere ulaşma arzusuyla biraraya gelmiştir. Lakin her biri, diğer ikisinin tüm bu hedefleri mümkün kılacağına farkında olarak yeni bir ortaklık türü geliştirmiştir. Bu anlamda Astana formatı, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un "ağ diplomasisi" adını verdiği; ideolojileri, dünya görüşleri veya politikaları ne olursa olsun, Rusya'nın çıkarlarıyla ters düşmediği müddetçe çeşitli devlet ve devlet dışı aktörlerle duruma özgü ortaklıklar kurmaya odaklı strateji ile de uyumlu gözükmektedir.³⁴⁸ Nitekim Astana sürecinin Rusya'ya pek çok getirisi olmuştur. Bunlardan bazıları; Türkiye ve İran'ın bölgesel kuvvetleri ile Rusya arasında bir danışma mekanizmasının kurumsallaştırılması, içinde lider bir rol oynayabileceği bölgesel güçleri birbirine bağlayacak bir ortaklığın temelini atması ve Rusya'nın çatışma çözümü çalışmalarına destek veren bir aktör olma imajı inşa etmesidir.³⁴⁹

³⁴⁵ Köstem, 2020: 13-14.

³⁴⁶ Güler, 2020: 157-158.

³⁴⁷ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/112255/-turkiye-ve-rusya-suriye-topraklarinda-ayrilikli-hicbir-gundeme-izin-vermeyecektir-> (erişim tarihi: 8.7.2021).

³⁴⁸ Roussos, 2019: 355-356.

³⁴⁹ Rodkiewicz, 2017: 25.

Katılmış olduğu bir toplantıda Vladimir Putin'in, Astana mekanizmasına ilişkin olarak söylediği şu sözleri ile de Astana mekanizmasının önemi, bizzat liderin kendi ağzıyla teyit edilmektedir:

“Astana formatı, ortaklarımız ve BM'nin desteğiyle birlikte Suriye içi siyasal bir süreç başlatmayı ve İran, Türkiye, İsrail, Suudi Arabistan, Ürdün ve Orta Doğu'nun diğer ülkeleri ve aynı zamanda ABD ile yakın çalışma temasları kurmayı başardık. Meslektaşlarım, birkaç yıl önce bile birbirinden çok farklı duygulara sahip farklı devletlerin katılımıyla bu kadar karmaşık bir diplomatik gruplaşmayı hayal bile etmenin zor olduğunu kabul edersiniz. Ama bu şimdi bir *fait accompli* ve biz bunu başardık.”³⁵⁰

Aynı önemi Cumhurbaşkanı Erdoğan da “Astana garantörleri olarak sergiyeleceğimiz iş birliği hiç şüphesiz bu ülkenin geleceğinde belirleyici olacaktır”³⁵¹ ile “Astana platformu Suriye'deki yangının söndürülmesi için etkili çözümler üretebilen ve bunların hayata geçirilmesi amacıyla somut adımlar atabilen yegâne girişimdir”³⁵² cümleleri ile ifade etmiştir.

Suriye konusundaki işbirliği ve koordinasyon devam etmiş, aralarında İran'ın da bulunduğu üç ülke, Ekim 2019'da Astana'da bir araya gelerek, 13. toplantıyı gerçekleştirmişlerdir. Bununla birlikte, eş zamanlı olarak gelişen Türkiye-Rusya ilişkilerinde gerçekleştirilen S-400 ve Akkuyu projeleri gibi stratejik adımların da söz konusu sürece katkısını ifade etmek gerekmektedir. Bilhassa bahsi geçen S-400 süreci ile birlikte taraflar savunma ve güvenlik konularındaki işbirliği ve bağlantılarını arttırma yönünde eğilim göstermişlerdir. Bu minvalde Türkiye'nin, Rus yapımı MiG-35 ve Su-35'lere ilgisi ve çeşitli görüşmeleri de söz konusu olmuştur. Tüm bunlarla birlikte, 2019 yılına gelindiğinde Astana görüşmeleri üzerinden iki yıl geçmiş olmasına rağmen Suriye'nin kuzeybatısındaki terör örgütlerinin tanımlanması konusunda uzlaşma sağlanamamıştır. Rusya, Türkiye'nin çıkar ve endişelerinin meşruiyeti noktasında Türkiye'yi haklı bulmuş olsa da, Türkiye'yi Suriye'deki rejim ile doğrudan müzakereye sevk etme konusundaki çabalarından da geri durmamışlardır.³⁵³

Rejimin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait 12 gözlem noktasını kuşatması, sivil halka yönelik katliamlara devam etmesi ve saldırılar neticesinde Türkiye'nin şehitler vermesi ile Türkiye, 27 Şubat 2020'de Suriye'ye Bahar Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır.³⁵⁴ Gelişmeleri müteakip, 5 Mart tarihinde bir araya gelen liderler, İdlib gerginliği azaltma bölgesi teması hattı

³⁵⁰ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/61719> (erişim tarihi: 16.7.2021).

³⁵¹ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/109646/turkiye-rusya-federasyonu-iran-uclu-zirvesi-oncesi-yaptiklari-aciklama> (erişim tarihi: 16.7.2021).

³⁵² <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/120522/-astana-garantorleri-olarak-sergiyelecegimiz-is-birligi-suriye-nin-geleceginde-belirleyici-olacaktır-> (erişim tarihi: 16.7.2021).

³⁵³ Stilo, 2019: 42-43.

³⁵⁴ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bahar-kalkanı-harekatına-giden-surecte-neler-yasandı-464860.html> (erişim tarihi: 5.1.2021).

boyunca askeri faaliyetlerin durdurulması, M4 karayolu üzerinde güvenli bir koridor tesis edilmesi ve burada ortak devriyeler yapılması üzerinde uzlaştıklarını ilan etmişlerdir.³⁵⁵ Bunun ardından Esad rejiminin ihlallerinin devam etmesine karşın, bir kısım sivil halk İdlib'e dönebilmiştir. Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, Suriye'deki ekonomik durum kötüleşmeye devam etmiş, sınır ötesi insani yardımın kapsamını arttırmayı hedefleyen BM Güvenlik Konseyi kararını Rusya ve Çin'in veto etmesi de söz konusu durumu daha da ağırlaştırmıştır. Öte yandan tüm dünyada hayli can kaybına sebep olan koronavirüs pandemisi Suriye'deki koşullara bir diğer darbeyi vurmuş, 600'ü aşkın can kaybı söz konusu olmuştur. Son toplantısını 30 Kasım-4 Aralık tarihleri arasında gerçekleştiren Anayasa Komitesi ise, herhangi bir somut ve sürdürülebilir bir çıktı elde edememiştir.³⁵⁶ Esad rejimi, 26 Mayıs tarihinde seçimlerin yapılacağını duyurmuşsa da, pek çok insanın hayatını kaybetmesinden ve topraklarından edilmesinden sorumlu tutulan Esad'ın adaylığından dolayı yapılacak seçimler birçok Suriyeli nezdinde meşru görülmemektedir.³⁵⁷

Batı'nın ötekileştirdiği iki ülke şeklinde tasvir edilen Türkiye ve Rusya, liderleri Erdoğan ve Putin öncülüğündeki diyaloglarıyla sadece ikili ilişkilerin geleceği açısından değil; Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Avrasya olmak üzere birçok coğrafyanın şekillenmesi ile uluslararası sistemdeki inşa süreçlerine önemli etkilerde bulunmaktadır. İki devlet açısından bir diğer kriz vakası olarak tartışma konusu olan Suriye de bu doğrultuda iki ülke arasındaki verimli diyaloglar neticesinde ortak iş alanlarından biri olma potansiyeline haiz olmuştur. İki devlet, Batı'nın kendilerine karşı yapmakta olduğu plan ve projeleri, birlikte hedefledikleri stratejik ortaklık girişimleriyle bozarak, içerisinde çeşitli ihtilaflar barındıran birçok krizi, etkin işbirliğiyle yönetmeyi başarmıştır.³⁵⁸

2.1.1.2. Kıbrıs

İkili ilişkilerde tarafların farklı eğilim ve düşünce içerisinde oldukları meselelerde bir pencere de Kıbrıs için açılmalıdır. Öncelikle belirtilmesi gereken hususlardan biri, Kıbrıs adasının, hem Türkiye hem de Rusya için, Suriye gibi pek çok perspektiften önem arz ettiğidir. Kıbrıs ile ekonomik bağları olan Rusya için bu ada, bilhassa Rus şirketler ve silah

³⁵⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/turkiye-ve-rusya-idlibde-ateskes-uzerinde-anlasti/1756201> (erişim tarihi: 5.1.2021).

³⁵⁶ <https://www.dailysabah.com/world/syrian-crisis/syria-achieves-relative-peace-in-2020-thanks-to-turkeys-efforts> (erişim tarihi: 5.1.2021).

³⁵⁷ <https://www.dailysabah.com/world/syrian-crisis/assad-regime-attacks-kill-2-civilians-wound-6-in-syrias-idlib> (erişim tarihi: 5.1.2021).

³⁵⁸ Erol, 2021: 102.

sektörü için “kıyı aşırı bir cennet” olarak ifade edilmiştir.³⁵⁹ Tarihsel olarak ise Kıbrıs, Sovyetler döneminden bu yana Rusya için, askeri-jeopolitik hesaplamaların ağır basarak bu yönde gerekli siyasi adımların atıldığı bir mesele olmuştur. Soğuk Savaş dönemindeki karşılaşma sahalarından biri de, ticaret ve güvenlik boyutuna ek olarak, petrol faktörünün de dahil olduğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesi olmuştur. Kıbrıs ise, söz konusu dönemde süregiden Batı-SSCB mücadelesine konu olan önemli yerlerden bir tanesi olmuştur. Dolayısıyla Sovyetler, adadaki nüfuzunu arttırma, adayı NATO/Batı bloğu dışında tutma ve İngiliz hakimiyetinden kurtarma gibi hedefler benimsemiş, Taksim ve Enosis’e de karşı çıkmıştır. Doğal olarak bir NATO üyesi olan Türkiye’nin adadaki girişimlerini de bu perspektiften değerlendirmiştir. Bu anlamda, Kanlı Noel olarak bilinen katliamları bir iç mesele, Türkiye’nin bu olaylar sebebiyle yaptığı girişimleri ise iç işlerine müdahale olarak addetmişlerdir. Ayrıca, Soğuk Savaş koşullarının dayattığı şartlar altında SSCB, iki NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan’ın, Kıbrıs üzerinden çatışmasını ve bu yolla NATO/Batı ittifakının temellerini oymayı, çıkarlarına uygun bulmuştur.³⁶⁰ Bununla birlikte, ABD ile Türkiye arasında 1964 yılında Kıbrıs meselesiyle ilgili vuku bulan Johnson Mektubu olayı ve Türkiye’nin bir garantör ülke olarak 1974 yılında Kıbrıs’a müdahalesinin ardından kendisine karşı uygulamaya konulan ABD silah ambargosu sonrasında Türk-Sovyet ilişkilerinde gelişme gözlenmiştir.³⁶¹

Rusya, adadaki bu kronikleşmiş ve oldukça çetrefilli olan açmazın çözülmesini yani adadaki statükonun bozulmasını, siyasi süreçte kendi nüfuzuna bir tehdit olarak görmüştür.³⁶² Soğuk Savaş’ın sonlanmasının üzerinden çok geçmemişken, 1995 yılında Kıbrıs Rum kesimine S-300 füzelerinin satılması ve bu füzelerin menzillerinin, Türkiye’nin güneyini vurabilecek erimde olması, ikili ilişkiler açısından olumsuz bir gelişme olmuştur. Ancak ticari ilişkiler, bu sorundan ciddi bir biçimde etkilenmemiştir.³⁶³ Nitekim söz konusu füzeler, KKTC’nin, Türkiye’ye katılma ihtimali üzerinden başlattığı söylemler neticesinde Rum tarafının, kararından vazgeçmesinde etkili olurken, Türkiye’nin karşı çıkışı ile de Kıbrıs’a gönderilmeyen S-300’ler, Girit’e konuşlandırılmıştır.³⁶⁴

2004 yılında Annan Planı referandumu öncesinde BM Güvenlik Konseyi’nde Rusya’nın, GKRY’nin menfaatlerini desteklemek için ilgili kararı veto etmesi de ikili

³⁵⁹ Yanık, 2007: 364.

³⁶⁰ Şahin, 2017: 323-325.

³⁶¹ Sariaslan, 2019: 179.

³⁶² Baev ve Kirişçi, 2017: 9.

³⁶³ Yılmaz, 2011: 30.

³⁶⁴ Yeşilot ve Özdemir, 2016: 62.

ilişkilerde tarafların ayrıştığı noktalardan birini teşkil ederken, bahsi geçen bu tavrı kimi gözlemciler Ortodoks dayanışması olarak yorumlamış, kimileri ise bunu Türkiye'ye karşı bir denge siyasetinin izlenmesi olarak görmüştür.³⁶⁵ Rusya tarafından yapılan açıklamaya göre ise, söz konusu karar tasarısının, referandum sonucunu etkileme teşebbüsü olarak görüldüğü için veto edildiği şeklinde olmuştur. Ancak, Irak krizinde dahi kullanmamış oldukları böylesi bir vetonun ardında çok daha derin anlamlar yattığını ifade eden Sinan Oğan'a göre, Rusya bu hamlesi ile; Kıbrıs konusunda kendisine de danışılması gereken bir aktör olduğunu hatırlatmak istemiş, Çeçenistan meselesi ile benzer bağlantılar kurulabilme ihtimali sebebiyle kendi toprakları açısından kaygı duymuş, küresel meselelerde BM nezdinde sahip olduğu veto hakkını hatırlatarak küresel bir aktör olduğu algısını oluşturmak istemiştir.³⁶⁶ Öte yandan, 2004 yılında Vladimir Putin'in Türkiye'ye yapacağı ziyaret öncesi, Türkiye'nin ikili ilişkilerde olumlu bir hava oluşturmak adına, burada yaşayan dokuz Çeçen'i tutuklaması ve bu kişilerin El-Kaide bağlantılı olduğunu duyurması ve 2005 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, pek çok iş adamıyla birlikte yaptığı Rusya ziyareti sonrası Vladimir Putin'in Kıbrıs'a ilişkin söyleminde değişikliğe gitmesi ve KKTC'ye yönelik ekonomik tecridin adaletli bir yaklaşım olmadığını ifade etmesi, ikili ilişkiler adına olumlu bir gelişme olmuştur.³⁶⁷

Tüm bunlarla beraber, Rusya ile GKRY arasındaki özel ilişki devam etmiş, 2010 yılında Rusya Dışişleri Bakanlığı Sergey Lavrov, Rusya ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Akdeniz'de sadece ortak çıkarları paylaşmadığını, aynı zamanda prensipler, ortak değerler ve karşılıklı sempatiye sahip olduklarını ifade etmiştir. Öte yandan Rusya, ABD'nin GKRY ile Doğu Akdeniz'de artan işbirliği ve nüfuzundan endişe duymaktadır.³⁶⁸

Arap Baharı süreci ile birlikte Suriye'de süregiden savaşta, bölgedeki nüfuzu iyice artan bir aktör olan Rusya için Kıbrıs'ın jeopolitik ve jeostratejik önemi daha da artmıştır.³⁶⁹ Öte yandan, Doğu Akdeniz'deki petrol ve doğal gaz keşifleriyle kızıışan küresel rekabetle birlikte, bu rekabetin merkezinde yer alan Kıbrıs adasına ilişkin olarak aktörler arası tartışmalar da hararetlenmiştir. Türkiye, GKRY'nin tek taraflı olarak doğal gaz araması yapmaya hakkının olmadığını ve sahip olunan kaynakların KKTC ile ortak olarak paylaşılması gerektiğini ileri sürerken, tarihsel olarak GKRY'yi desteklemiş ve gelişmiş

³⁶⁵ Büyükakıncı, 2012: 835.

³⁶⁶ <https://turksam.org/rusya-federasyonu-nun-kibris-politikasi> (erişim tarihi: 7.1.2021).

³⁶⁷ Yeşilot ve Özdemir, 2016: 66.

³⁶⁸ <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780190064891.001.0001/oxfordhb-9780190064891-e-12> (erişim tarihi: 7.1.2021).

³⁶⁹ <https://ankasam.org/rusyanin-kibris-muzakerelerindeki-tutumu/> (erişim tarihi: 7.1.2021).

ekonomik ve askeri ilişkilerinin olduğu Rusya ise GKRY'den yana taraf olarak, Türkiye'nin, "Kıbrıs'ın" egemenliğine saygı duyması çağrısında bulunmuştur.³⁷⁰ Ancak, Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridinde sahip olan Türkiye, Yunanistan ve GKRY'nin, uluslararası hukuk sınırlarını aşan deniz yetki alanı iddialarını, Türkiye ve KKTC'nin egemen haklarının ihlali olarak görmekte birlikte barışçıl bir çözüm için tüm Akdeniz ülkelerinin dahil olacağı bir diyalog mekanizması çağrılarını yapmaya devam etmektedir.³⁷¹

Sonuç olarak, hem Türkiye hem de Rusya için siyasi, ekonomik, güvenlik ve tarihsel pek çok boyutu ile önem arz eden Kıbrıs, taraflar arasında çok büyük bir krize sebep olmamışsa da, farklı görüş açısı ve yaklaşım benimsemeleri itibarıyla zaman zaman gerilimlere ve ilişkilere yansıyan olumsuz söylemlere neden olmaktadır. Tüm bunlarla birlikte, Türkiye ve Rusya çok boyutlu ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir.

2.1.1.3. Ukrayna ve Kırım

Doğusu ve güneydoğusunda oldukça verimli topraklara sahip olan Ukrayna, ağır sanayinin de gelişmiş olmasıyla SSCB'nin en önemli ikinci üyesi konumundaydı. Kırım yarımadasıyla birlikte Karadeniz'de en uzun kıyı şeridinde haiz olan Ukrayna'da önemli kömür kaynaklarının kuzey kesimde yer alan Donetsk havzasında yer aldığı tespit edilmiştir. Karadeniz gibi oldukça stratejik bir bölgede bulunan Ukrayna; Rusya'dan Avrupa'ya gaz iletiminde de aynı zamanda bir transit ülkesi, bir kara bağlantısı olarak önemli bir konuma haizdir.³⁷² "Karadeniz'in Kıbrıs'ı" olarak tasvir edilmiş Kırım yarımadası ise; doğusunda Azak Denizi, batısı ve güneyinde Karadeniz'e komşu konumuyla, birçok liman ve iskeleye sahip olmasıyla, etrafında vuku bulan çeşitli bölgesel çatışmalara müdahil olunabilecek bir manevra alanı sunmasıyla ve Karadeniz'den geçen enerji hatları üzerinde kontrol sağlama potansiyeli ile jeopolitik ve jeoekonomik değeri oldukça yüksek bir toprak parçasıdır.³⁷³ Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının ardındaki esas sebebin de bahse konu bu stratejik değer olduğu, bu yarımadanın, Rusya'nın güvenliği açısından en önemli deniz üssü olduğu ve olacağı ifade edilmekte, bundan dolayı da Ukrayna'nın NATO üyesi olmasının, Rusya'nın güvenliğine en büyük tehdidin olabileceği düşünülmektedir.³⁷⁴ Bu bağlamda, Rusya'nın periferisini oluşturan Güney Kafkasya, Irak, Afganistan ve Orta Asya'da NATO ve ABD askeri varlığı ile Ukrayna

³⁷⁰ ISPI & Atlantic Council. 2019: 122.

³⁷¹ <https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/turkey-in-favor-of-east-med-dialogue-erdogan-says> (erişim tarihi: 7.1.2021).

³⁷² Störk, 2015: 27-38.

³⁷³ Akman, 2014: 3-11.

³⁷⁴ Dawa, 2015: 1.

ve Gürcistan'da Batıcı hareketler kaydadeğer derecede güvensizlik hissiyatı yaratmaktadır zirâ Çeçen Savaşı ve Ukrayna ile Gürcistan'daki renkli devrimler gibi hadiseler, Vladimir Putin liderliğinin jeopolitik bakış açısına hayli etki etmiştir.³⁷⁵ Yaptığı bir konuşmasında Başkan Putin'in şu sözleri de kendisinin bu eylemlere bakış açısını yansıtmaktadır:

“Devlet egemenliği kavramının kendisi aşınıyor. İstenmeyen rejimler, bağımsız bir politika yürüten veya basitçe birilerinin çıkarlarının önünde duran ülkeler istikrarsızlaşır. Bu amaç için kullanılan araçlar, renkli devrimler veya basit bir ifadeyle, dışarıdan başlatılan ve finanse edilen devralmalardır.”³⁷⁶

Rusçada uç ülke/sınır ülkesi anlamına gelen Ukrayna, Ruslar için stratejik bir bariyer ve kendileri ile Batılı ülkeler arasında bir tampon bölgeyi ifade etmiştir.³⁷⁷ Enerji sektörünün Rusya ekonomisi için önemi göz önünde bulundurulduğunda, bir enerji koridoru olan Ukrayna'nın, petrol ve doğal gaz yönünden zengin bir ülke olmaması bu iki ülke arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi yaratmıştır.³⁷⁸ Gerek Çarlık döneminde gerekse SSCB döneminde Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya açılan bir kapı olması hasebiyle Ukrayna, tarihsel açıdan da geleneksel Rus dış politika yönelimleri için kritik bir konumda olmuştur. Brzezinski ve Dugin gibi stratejist ve düşünürler açısından da burası Rusya açısından “son savunma hattı”³⁷⁹, Batı ittifakı açısından ise “Avrupa güvenlik düzenlemelerinin Batıdaki çekirdeği”³⁸⁰ olarak tasvir edilmiştir.

İlişkilerin kaydettiği pek çok olumlu gelişmenin yanında, tarafların pozisyonları arasında farklılığın olduğu bir meseleyi de iki ülkenin Ukrayna ile ilişkileri ve Kırım meselesine bakış açıları teşkil etmektedir. Jeopolitik olarak Rusya için bölgede etkilerinin ve güçlerinin devamı için bir merkez³⁸¹ olagelmış olan Ukrayna toprakları, Türkiye'nin de aynı derecede köklü tarihsel bağlantılara sahip olduğu bir mıntıka olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sı arasındaki jeostratejik rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı bu topraklar³⁸², günümüzde de boyut ve faktör bakımından evrilerek devam etmektedir. Çarlık Rusyasının çökmesinin ardından kısa bir dönem bağımsızlık yaşamış olsalar da, 24 Ağustos 1991'de asıl bağımsızlıklarını elde edene kadar SSCB bünyesinde varlığını devam ettirmiş olan Ukrayna'nın³⁸³ bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri Türkiye olmuştur.³⁸⁴ Karadeniz

³⁷⁵ Roussos, 2019: 348-349.

³⁷⁶ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/46305> (erişim tarihi: 15.7.2021).

³⁷⁷ Bilener, 2004: 311.

³⁷⁸ Sönmez vd., 2015: 657.

³⁷⁹ İmanov, 2008: 205.

³⁸⁰ Brzezinski, 1997: 123.

³⁸¹ Özel, 2015: 74.

³⁸² Topsakal, 2016: 34-36.

³⁸³ <http://www.etonet.org.tr/ulke-raporlari> (erişim tarihi: 8.1.2021).

jeopolitiğinin belirleyici unsurlarından biri olan Ukrayna, enerjinin Asya'dan Avrupa'ya geçişi ve Karadeniz'in güvenliği gibi pek çok önemli konu bakımından hem Rusya hem de Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. 2004 yılında vuku bulan renkli devrim ve sonrasında pek çok siyasi kriz ve iç karmaşa yaşamış olan Ukrayna³⁸⁵, Türkiye-Rusya ilişkilerinin de önemli unsurlarından bir tanesi olmuştur. Bu kompleks tablonun bir parçasını da, bahsi geçen her üç ülkeyi de ilgilendiren Kırım oluşturmaktadır. Nitekim 1954 senesinde SSCB lideri Kruşçev'in, Ukrayna'ya bıraktığı Kırım'ın bu transferini, Rusya 1992 yılında yasadışı olduğunu ilan etmiştir. Bu gerginlik, 1998 yılında Rusya'nın, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü tanıdığı antlaşmanın onaylanmasına kadar sürmüştü olsa da, Rusya için Kırım, Rus topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak görülmeye devam etmiştir.³⁸⁶

Öte yandan, Türkiye'nin de Ukrayna ile gerek Kırım'daki Tatar nüfusu gerekse tarihi ve stratejik faktörler bakımından bağları mevcuttur.³⁸⁷ Bu noktada, Tatarlar ile Müslüman Türk toprakları arasındaki tarihi, etnik ve dini devamlılıkta Osmanlı egemenliği altındaki uzun geçmişin rolünün altı çizilmektedir. Nitekim Osmanlı hâkimiyeti bittikten sonra toprakları Rus egemenliği altına girmesine rağmen burada Tatarlar, Türkiye'yi ata yurdu ve Tatarların koruyucu devleti olarak görmeye devam ettikleri belirtilmiştir.³⁸⁸ Ukrayna'da yaşayan diğer etnik Türklerle birlikte Kırım Tatarları, Ukrayna ve Türkiye arasındaki dostluk köprüsü ve insani alandaki işbirliğinin motoru olarak ifade edilmiştir.³⁸⁹ Nitekim bu hususu, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu sözlerinde de görmek mümkündür:

“Kırım Tatarları kardeşlerimiz Türkiye ile Ukrayna arasındaki tarihi ve insani bağların önemli bir unsurudur. Soydaşlarımızın tarihi ana vatanları Kırım'daki varlıklarının devamı, kimliklerinin ve kültürlerinin korunması, temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınması önceliğimiz olmayı sürdürecektir.”³⁹⁰

Ukrayna açısından ise Kırım Tatarları, Rus ayrılıkçılığına karşı bir denge unsuru olarak görülmüştür.³⁹¹ Dolayısıyla Türkiye ve Rusya'nın, Ukrayna'ya ilişkin siyasetlerinde Kırım faktörü, Türk-Rus ikili ilişkilerinde doğrudan yansıma bulma kapasitesine sahiptir. Esasen Rusya'yı Kırım'ın ortak anavatanı olarak gören Devlet Başkanı Putin'in yapmış olduğu bir konuşmada aşağıdaki şu ifadeleriyle de bu hususa vurgu yapmıştır:

³⁸⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-ukrayna-iliskilerinde-hassas-denge-/1724963#> (erişim tarihi: 8.1.2021).

³⁸⁵ <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-ukrayna-iliskileri-neden-onemli> (erişim tarihi: 8.1.2021).

³⁸⁶ Purtaş, 2017: 28-29.

³⁸⁷ Özel, 2015: 85.

³⁸⁸ Cupcea, 2018: 116.

³⁸⁹ Vorotnyuk, 2016: 15.

³⁹⁰ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/108237/-soydaslarimizin-tarih-ana-vatanlari-kirim-daki-hurriyetlerinin-guvence-altina-alinmasi-onceligimizdir-> (erişim tarihi: 13.7.2021).

³⁹¹ Kınıklioğlu, 1996: 34.

“Daha da önemlisi, genel olarak Rusya’daki ve özel olarak Kırım’daki herkes -Kırım çok uluslu bir bölgedir- topraklarında kendilerini evlerinde hissetmeli, birbirleri için orada olmalı ve dinleri ne olursa olsun komşularının yardımsever omuzlarını hissetmelidir. Ülkemizin her vatandaşına kendi çocukları gibi muamele eden Rusya’nın onların ortak vatani olduğunu hissetmelidir.”³⁹²

“Ruslar ve Ukraynalıların Tarihsel Birliği Üzerine” başlıklı makalesinde Vladimir Putin, esasında Rusları ve Ukraynalıları tek bir halk ve aynı insanlar olarak gördüğünü, Rusların, Ukraynalıların ve Belarusluların kökenlerini, bir zamanlar Avrupa’nın en geniş devletine sahip olarak tasvir ettiği kadim Ruslara dayandığını izah etmektedir. Eski Rus topraklarının özellikle doğu ve güney kısımlarda konuşulan ortak dile ve Ortodoksluğa vurgu yapan Başkan Putin, bugün gelinen tabloyu, geçmişteki böl ve yönet siyasetinin trajik bir sonucu olarak görmektedir. Ukrayna kelimesinin tarihi arşivlerde dış sınırları koruyan sınır muhafızlarına karşılık geldiğini ifade eden Vladimir Putin, süreç içinde aynı topraklarda farklı ulus egemenliklerinin geçişleri etkisiyle etnik, dini ve dilsel çeşitliliğin oluştuğunu fakat tablonun tamamına geniş bir tarihi perspektiften bakılması gerektiğini yazmıştır.³⁹³ Bu bağlamda, yapmış olduğu bir mülakatta sarf etmiş olduğu sözleri ile de bahse konu düşüncelerini dile getirerek pek çok platformda vurgulamıştır:

“Birçok kez söylediğim ve bugün tekrar edeceğim gibi, Kırım ve Sivastopol’un Rusya, genel olarak Kırım ve Sivastopol, özelde Hersonesos ile yeniden birleşme günü özel bir öneme sahiptir, hatta kutsaldır. Prens Vladimir burada vaftiz edildi ve savaşçıları vaftiz edildi. Bundan sonra Rusya Hristiyanlığı benimsemeye başladı. Bir dereceye kadar, bu bizim manevi kimliğimizin beşiğidir. Daha sonra Rus ulusu, bu topraklarda yaşayan sayısız Slav kabilesinden şekillenmeye başladı. Daha sonra, merkezi bir Rus devleti yaratma merkezlerinden biri haline geldi... Umarım Kırım Tatarlarının hayatında ve Kırım’daki yerlerini anlamalarında çok şey değişmiştir, çünkü Kırım Tatarlarının uzun yıllardır hayalini kurdukları ve asla başaramadıkları bir şey oldu. Birincisi, tamamen maddi meselelerle ilgili olarak, aslında mülkiyetin yasallaştırılmasıyla ilgilidir. Her şeyin yürürlükteki yasalara ve federal ve bölgesel düzenlemelere uygun olarak uygulanacağını umuyorum. Mülkiyetin yasal hale gelmesi, insanların kendilerini güvende hissetmeleri için kritik öneme sahiptir. İkincisi, muhtemelen kimsenin hayal bile etmediği bir şey yaptık: Kırım Tatarcasına Kırım’da devlet dili statüsü verildi. Bunun Kırım Tatarcasını ana dili olarak gören herkes için de son derece önemli olduğunu düşünüyorum.”³⁹⁴

Diğer yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan da, tarihi süreçte topraklarından edilmiş Kırım Tatarlarının yaşadıkları tecrübeye atıf yaparak, o topraklarda uzun yıllar hüküm sürmüş Osmanlı yönetiminin varlığı hasebiyle tarihsel bağa pek çok kez referans yapmıştır. Bu noktada, bir konuşmasında yaptığı: “Ana vatanlarını terk etmek zorunda kalan Kırım Tatarı

³⁹² <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65172> (erişim tarihi: 12.7.2021).

³⁹³ Makalenin tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/66181> (erişim tarihi: 16.7.2021).

³⁹⁴ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65172> (erişim tarihi: 16.7.2021).

kardeşlerimizin hayat standartlarının iyileştirilmesi, bizim için tarihi ve insani bir mesuliyettir”³⁹⁵ sözü bu hususa bir örnek teşkil etmektedir. Kırım Tatarlarının yurtlarını terki; esasında 1783 yılında Rus Çarlığının Kırım yarımadasını ilhakı sonucu ilk dalga Kırım Tatarı göçlerine dayanmakta, bunu 1800’lü yıllardaki ikinci dalga takip etmekte ve en trajik olanlardan biri olarak tasvir edilen ve 208.000’den fazla insanın zorla yerinden edildiği 1944 yılı olarak kaydedilmektedir.³⁹⁶ Velhasıl, her iki lider de Kırım ve Kırım Tatarları mevzuuna kendi perspektiflerinden tarihsel sürece atıf yaparak bakmakta ve meseleye kendi ulusal değerlerini vurgulayarak yaklaşmaktadırlar. Denklemde bir de Ukrayna devletinin yer alması, diğer hususlarla birlikte tabloyu girift bir yapıya sokmaktadır.

Bir NATO üyesi olarak Türkiye’nin Karadeniz jeopolitiğinde Rusya’yı rahatsız eden bir unsur olmasının yanında Ukrayna’nın da NATO ile işbirliğine eğilim göstermesi, Rusya’yı tedirgin etmiştir.³⁹⁷ Türkiye ise Ukrayna’nın AB ile bütünleşme ve NATO üyeliği gibi konularda Ukrayna’ya destek veren bir ülke olmuştur.³⁹⁸ Bununla beraber, Ukrayna üzerinden süregelen Batı-Rusya rekabetinin yönüne göre, Batı veya Rus yanlısı yönetimlerin tercih ettikleri siyaset, birbirine zıt bir biçimde tezahür ettiği için Ukrayna’nın Batı perspektifli kurumsal girişimleri istikrarlı ve kalıcı olamamıştır.³⁹⁹ Diğer yandan ise Ukrayna’nın NATO üyesi olma senaryosunun özellikle son dönemde NATO ve Ukrayna makamlarınca daha çok dile getirilmesi, Rusya ve Türkiye ilişkileri arasında Ukrayna-Kırım meselesindeki boyutu daha çetrefilli bir hale getirmektedir. Bu kapsamda Ukrayna Devlet Başkanı Zelensky şu şekilde ifadelerde bulunmuştur:

“NATO partnerlerimizin yüzyüze kaldığımız zorluklar konusundaki anlayışını takdir ediyorum. Liderler Ukrayna’nın ittifakın bir üyesi olacağını doğrulayarak, Üyelik Eylem Planı’nın bu sürecin önemli bir parçası olduğunu belirtti. Ukrayna, Avrupa-Atlantik güvenliğinin sağlanmasında oynadığı rol konusunda hak ettiği değeri görmeli.”⁴⁰⁰

Bu paylaşımdan sonra Rusya Devlet Başkanı Putin’in, kendisiyle yapılan bir röportajdaki söylemleri, bu kapsamda geniş bir yankı uyandırmıştır ve Rusya’nın en üst düzey karar alıcı pozisyonundaki liderin meseleye bakış açısını yansıtmaktadır:

“NATO’nun doğuya genişlemeyeceği sözü verilmişti. Nerede bu vaatler? Bizim saldırgan davrandığımızı söylemeden önce NATO’yu doğuya doğru genişletmenin ve bu altyapıyı sınırlarımıza

³⁹⁵ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/126541/-karadeniz-in-bir-baris-huzur-ve-is-birligi-denizi-olmaya-devam-etmesi-temel-hedefimizdir-> (erişim tarihi: 16.7.2021).

³⁹⁶ Crimean Tatar Resource Center, 2019: 1-3.

³⁹⁷ Karimov, 2018: 324.

³⁹⁸ <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-ukrayna-iliskileri-neden-onemli> (erişim tarihi: 8.1.2021).

³⁹⁹ Öztürk, 2014: 5.

⁴⁰⁰ <https://www.sabah.com.tr/dunya/2021/06/15/ukraynanin-nato-uyeligi-ihimali-putini-kizdirdi-bizi-kandirdilar?paging=3> (erişim tarihi: 13.7.2021).

getirmenin anlamı nedir? Nedenmiş o? Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya, ABD'ye veya Avrupalı ülkelere karşı bir tehdit oluşturdu mu? Biz gönüllü bir şekilde askerlerimizi Doğu Avrupa'dan çektik... Karşılığında ne aldık? Bu altyapının sınırlarımızın hemen bitişiğine ulaşmasını aldık. Ve şimdi siz bizim tehditkâr olduğumuzu söylüyorsunuz.”⁴⁰¹

Her ne kadar Ukrayna Başkanı, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da bu meseleye ilişkin destek verdiğini öne sürmüş olsa da⁴⁰², Cumhurbaşkanı Erdoğan bu konu hakkında şimdiye kadar doğrudan bir yorum yapmamış, sadece Kırım'ın ilhakı konusundaki tavırları hakkında net ifadelerde bulunmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin, Ukrayna'nın NATO üyesi olması hakkında doğrudan bir beyanda bulunmaması, bu problematik meselede Rusya'yı tamamen karşı kampa oturtmaktan imtina ettiği izlenimi uyandırmaktadır.

Taraflar arasında gerilimi arttırıcı nitelikte bir diğer husus da Türkiye'nin Ukrayna'ya SİHA satışı mevzuu olmuştur. Bazı Rus uzmanlar, Donbas gibi istikrarsız bir bölgede yeni düşmanlıklara yol açabileceği ve dengeyi reforme edilmiş ve donatılmış Ukrayna ordusu lehine kaydırabileceği endişesi taşımaktadır.⁴⁰³ Bu hususa ilişkin olarak Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un şu şekilde kullandığı ifadeler de Rusya'nın bu konuya ilişkin duyduğu hoşnutsuzluğu ve Türkiye'den bu hususa ilişkin beklentilerini ortaya koymaktadır:

“Temas içinde olduğumuz, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkelere, Kiev rejiminin hiçbir zaman bitmeyen askeri açıklamalarını iyi analiz etmelerini güçlü bir şekilde tavsiye ediyoruz ve onları, Kiev'in militarist eğilimlerinin teşvik edilmemesi konusunda uyarıyoruz.”⁴⁰⁴

Aynı şekilde Rusya Devlet Başkanı Putin'in, Federal Meclis üyelerine hitabında söylediği şu vurguları da söz konusu mevzuyla ilişkilendirilmiştir:

“Birileri bizim iyi niyetimizi kayıtsızlık veya zayıflıkla karıştırırsa ve bu köprüleri yakmaya, hatta havaya uçurmaya niyet ederse, Rusya'nın tepkisinin asimetrik, hızlı ve sert olacağını bilmelidir. Güvenliğimizin temel çıkarlarını tehdit eden provakasyonların arkasındakiler, yaptıklarından uzun süredir pişmanlık duymadıkları şekilde pişmanlık duyacaklardır.”⁴⁰⁵

Vladimir Putin'in bu hitabı akabinde Rusya Başbakan Yardımcısı Borisov'un: “Ankara'nın Ukrayna'ya insansız hava araçları teslim etmesi halinde Rusya'nın Türkiye ile askeri ve teknik işbirliği olasılığını gözden geçirecek”⁴⁰⁶ vurgusuyla yapmış olduğu açıklama da Rusya'nın konuya ilişkin tepkisini yansıtmaktadır. Diğer yandan, Kremlin sözcüsü Dimitri Peskov'un, Türkiye'nin Ukrayna'ya ilişkin tutumuyla ilgili olarak aşağıda kurmuş olduğu şu

⁴⁰¹ Röportajın tam metni için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65861> (erişim tarihi: 13.7.2021).

⁴⁰² <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202104161044285646-zelenskiy-erdogan-ukraynanin-natoya-katilim-talebini-destekliyor/> (erişim tarihi: 13.7.2021).

⁴⁰³ Baev, 2021: 19.

⁴⁰⁴ <https://tr.euronews.com/2021/04/12/rusya-d-sisleri-bakan-lavrov-dan-ukrayna-ya-sat-lan-siha-larla-ilgili-turkiye-ye-uyar> (erişim tarihi: 14.7.2021).

⁴⁰⁵ Konuşmanın tam metni için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/65418> (erişim tarihi: 14.7.2021).

⁴⁰⁶ <https://tass.com/politics/1281075> (erişim tarihi: 14.7.2021).

cümleler, Rusya'nın Türkiye ile yaşadıkları anlaşmazlıklara rağmen ortak bir zemin bulunabileceği algısını göstermektedir:

“Kırım ile ilgili açıklamaları, hala ciddi fikir ayrılıklarımız olan bir dizi soruna işaret ediyor. Bu anlaşmazlıklar, Ukrayna tarafı ile zor çözümlenebilir, ancak tutarlı çizgimizin Türk ortaklarımızı, Kırım'daki mevcut pozisyonlarının oldukça yanlış olduğuna ikna edeceğini umuyoruz.”⁴⁰⁷

Bu noktada Türkiye'nin Ukrayna ile yaptığı iş birliği kapsamında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın: “İş birliğimiz hiçbir surette üçüncü ülkelere karşı bir girişim değildir”⁴⁰⁸ açıklaması da esasında Türkiye'nin, Rusya'nın bu anlamdaki kaygılarını anladığına yönelik bir izlenim vermektedir. Bu doğrultuda Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun şu sözleri de bahse konu durumu destekler niteliktedir:

“Herkes anlaşabilirse herkese savunma sanayii ürünü verebilir. Bu, Rusya karşıtlığının bir tezahürü değildir. Bugün Rusya da bizim savunma sanayii ürünlerimize ihtiyaç duyarsa, biz onlardan nasıl S-400 aldysak, biz de oturur Rusya ile müzakere ederiz.”⁴⁰⁹

Netice itibariyle bu mevzuu her ne kadar taraflar arasında gerilimi tetikleme potansiyeli haiz olsa da, Türkiye-Rusya ilişkilerinin esas gidişatında şimdiye dek kayda değer bir etkisi olmamıştır. Her iki ülke de birbirlerinin kaygılarını anlamakla birlikte genel anlamda çalışmada Ukrayna-Kırım meselesinin bir parçasını teşkil eden bu husus da, bahse konu problematik alana olumsuz yönde katkı yapmaktadır.

Esas Ukrayna krizinin ortaya çıkmasında ise, AB ile Rusya'nın, Ukrayna'yı kendi tarafına çekmeye çalışmak için giriştikleri mücadelenin rolü oldukça etkili olmuştur. 2013 yılında gerçekleştirilmiş olan Vilnius Zirvesi'nde, Ukrayna yönetiminin, AB ile ortaklık anlaşması imzalamama yönündeki açıklaması ve bunun yerine Rusya ile ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atması, Ukrayna'da AB yanlısı olan kişilerin ülke çapında protesto başlatmasına neden olmuştur. EuroMaidan olarak bilinen bu gösteriler neticesinde Ukrayna hükümeti el değiştirmiş ve bu sefer AB-NATO yanlısı grup yönetiminde söz sahibi olmuştur.⁴¹⁰ Bu durumu, Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç yönetimine karşı bir darbe olarak niteleyen Rusya, bu olaydan kısa bir süre sonra Kırım'ı ilhak etmiş ve 16 Mart 2014 yılında Kırım'ın Rusya'ya katılıp katılmaması ile ilgili bir referandum düzenlemiştir.⁴¹¹ Yapılan referandum sonucunda Kırım Özerk Cumhuriyeti ile Sivastopol'dan, Rusya'yla birleşme yönünde %96'lık bir oy çıkmış ve Kırım Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanı ile Sivastopol

⁴⁰⁷ <https://tass.com/politics/1278939> (erişim tarihi: 14.7.2021).

⁴⁰⁸ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/126541/-karadeniz-in-bir-baris-huzur-ve-is-birligi-denizi-olmaya-devam-etmesi-temel-hedefimizdir-> (erişim tarihi: 14.7.2021).

⁴⁰⁹ <https://www.yeniakit.com.tr/haber/cavusoglu-yeni-bir-teklifte-bulundu-rusyadan-turkiyeye-kustah-siha-tehdidi-1532143.html> (erişim tarihi: 14.7.2021).

⁴¹⁰ Erdoğan, 2015: 50.

⁴¹¹ International Crisis Group, 2018: 7.

Şehir Yönetim Kurulu Başkanı, Kırım'ın Rusya'ya katılımı için anlaşma imzalamışlardır.⁴¹² BM ise 68/262 sayılı Genel Kurul kararı ile hem 2014'te yapılan Kırım referandumunun geçersizliğini vurgulamış hem de Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Yanı sıra tüm devletleri, uluslararası örgütleri ve ilgili ihtisas kuruluşlarını söz konusu referandum temelinde Sivastopol şehri ile Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin statüsünde herhangi bir değişikliği tanımamaları çağrısında bulunmuştur.⁴¹³

Türkiye ise, gerek yukarıda da bahsedildiği şekilde Kırım ile olan bağlantıları, gerekse Ukrayna ile olan ilişkileri dolayısıyla bu duruma kayıtsız kalmamış, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuş ve Kırım'ın ilhakını tanımadığını ve tanımayacağını her fırsatta vurgulamıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da şu sözleri hem Türkiye'nin Kırım Tatarları ile bağına hem de Ukrayna'ya ilişkin siyasal duruşa atıf yapmaktadır:

“Bu çerçevede Ukrayna'nın egemenliğini, Kırım dahil toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini hep destekledik, destekleyeceğiz. Türkiye, Kırım'ın yasadışı ilhakını tanımamıştır ve tanımayacaktır. Türkiye ile Ukrayna arasındaki tarihi ve insani bağların önemli bir unsuru olan Kırım Tatarı kardeşlerimize Ukrayna makamları ile birlikte desteğimiz devam edecektir.”⁴¹⁴

Bununla birlikte Türkiye, Rusya'yı açık bir biçimde eleştirmekten ve kriz için Rusya'yı açıkça suçlamaktan kaçınmıştır.⁴¹⁵ Söz konusu krizden dolayı Batı tarafından ekonomik yaptırıma tabii tutulan Rusya, Türkiye ile yakınlaşarak Güney Akımı yerine Türk Akımı projesini gündeme sokmuştur.⁴¹⁶ Taraflar arasındaki birtakım zıt argümanlara karşın Ukrayna krizinde tüm NATO üyesi ülkelerin Rusya'ya yaptırım kararına Türkiye'nin katılmamış olması bu anlamda ikili ilişkilerin gelişmesinin akamete uğratılmaması iradesini ve tarafların bu husustaki gayretlerini göstermiştir.⁴¹⁷

Dolayısıyla Ukrayna Krizi, tarafların farklı pozisyonlarına rağmen işbirliğini sürdürdüğü hatta ilerlettiği bir hadiseye dönüşmüştür. Taraflar arasında büyük bir gerginliğe neden olmamakla birlikte Ukrayna-Kırım meselesinde iki ülkenin söylem ve pozisyonlarındaki farklılıklar devam etmektedir. Neticede, ortada 2014 yılında Rusya tarafından ilhak edilmiş bir Kırım, bunu kabul etmeyen bir Ukrayna, buradaki Kırım Tatarlarının hakları hususunda vaatler ve girişimlerde bulunması yanı sıra bu topraklarda egemenlik tesis eden bir Rusya ve ilhakı tanımayı reddeden bir Türkiye bulunmaktadır.

⁴¹² Alizade, 2015: 20.

⁴¹³ A/RES/68/262 Sayılı BM Genel Kurulu kararı için bkz. <https://undocs.org/en/A/RES/68/262> (erişim tarihi: 10.5.2021).

⁴¹⁴ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/122378/-ukrayna-nin-egemenligini-kirim-d-hil-toprak-butunlugunu-ve-siyasi-birligini-hep-destekledik-destekleyecegiz-> (erişim tarihi: 13.7.2021).

⁴¹⁵ Devlen, 2014: 2.

⁴¹⁶ Kazdal, 2018: 56.

⁴¹⁷ Taşcı, 2021: 83.

2.1.1.4. Karabağ Sorunu ve Ermenistan

Hassas güç dengelerinin ve stratejik hesapların yapıldığı bir diğer bölge ise Transkafkasya olarak adlandırılan ve Türkiye ile Rusya'yı yakından ilgilendiren bölgedir. Bu bölgenin esas unsurlarını teşkil eden; Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan da doğal olarak söz konusu stratejik hamlelerin kapsadığı ana aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mutat bir gerçek haline gelmiş olan Ermenistan-Azerbaycan mücadelesinde, Transkafkasya'da büyük bir gücün oluşmasına karşı olan Rusya ile İran'ın, bu bağlamda Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı destekler bir pozisyon alması da bölge dinamiklerini yansıtmaları açısından bir örnek teşkil etmektedir.⁴¹⁸ Buna mukabil, bir NATO üyesi ve AB ile önemli ilişkileri olan Türkiye ile Gürcistan ve Azerbaycan arasında da güvenlik, savunma, altyapı ve enerjiyi baz alan bir ilişki süregelmiştir.⁴¹⁹ Şüphesiz bu ilişkisel dinamikler, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemi çerçevesinde şekil almıştır ve almaktadır. Bölgenin jeopolitik önemine bakılacak olursa, Güney Kafkaslar; kısaca MENA olarak ifade edilen Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesine ve Orta Asya'ya bağlanan⁴²⁰ ve Orta Asya ile birlikte enerji kaynaklarına erişimin ve bunların ulaştırılması meselesinde stratejik bir rekabete konu olan⁴²¹ bir bölgeye tekabül etmektedir. Doğuda Hazar Denizi, batıda Azak Denizi ile Karadeniz'e uzanan ve güneyinde ise Türkiye ile İran'ın yer aldığı stratejik konumuyla Kafkasya için, her iki yanında denizlerin var olması sebebiyle "kara boğazı" nitelemesi yapılmıştır ve Akdeniz, Ege, Marmara, Karadeniz ve Azak Deniz'inden müteşekkil su yolunun doğu ucunda bulunan bu saha; doğu, batı, kuzey ve güney yollarının birleştiği bir "düğüm noktası" olarak değerlendirilmiştir.⁴²²

Güney Kafkasya ve Orta Asya, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nin uzun yıllar kapsama alanı içinde kalmasının ardından bu bölge, Rusya tarafından da tarihsel olarak nüfuz alanı şeklinde addedilmiştir. Aynı şekilde Türkiye de söz konusu bölge ile etnik, kültürel, dinsel ve dilsel bağlara sahip bulunan bir ülke olarak, Orta Asya ve Güney Kafkasya'da bu bağları güçlendirecek siyasi ve ekonomik araçlarla hareket etmektedir. Bu kapsamda her iki ülkenin Avrasya temelindeki rekabetinin odak noktasını Güney Kafkaslar teşkil etmiş ve yerel bazı ihtilaflarda farklı cepheleri destekledikleri bir alan olmuştur.⁴²³ Rusya, bu bölge ile ilgili

⁴¹⁸ Freedman, 2002: 510.

⁴¹⁹ Crisis Group Europe Report, 2018: 18.

⁴²⁰ Kortunov, 2019: 61.

⁴²¹ Moga ve Alexeev, 2013: 48.

⁴²² Sapmaz, 2008: 19.

⁴²³ Kelkitli, 2017: 36-37.

ihtilaflarda kendisini kilit arabuluculardan görme eğilimi içerisinde olurken, Türkiye de kendisini bu ihtilaflarda etkili bir arabulucu ya da en azından eş-arabulucu konumunda görmeye başlamıştır.⁴²⁴ Bu bağlamda, liderlerin söz konusu bölgeye bakış açıları da yukarıda sayılmış olan bağlar temelinde gelişmiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan bir konuşmasında söylemiş olduğu şu sözleri ile geçmişten günümüze süregelen tarihsel bir ilişki çerçevesinde Türkiye’yi çevreleyen bu bölgelere bakışını bir vizyon ile ortaya koymuştur:

“Türkiye hiçbir zaman sadece 780 bin kilometrekare vatan toprağından ibaret bir yer olmadı. Bugün de sorumluluğumuz sadece kendi sınırlarımızdan ibaret değil. Balkanlardan çekilmiş olabiliriz ama oradaki kardeşlerimizle, gönül bağımızla, akrabalık bağımızla güçlü şekilde devam ediyor. Kafkasya’dan uzaklaşmış olabiliriz... Orta Asya bizim için asla atalarımızın bin yıl önce geldikleri meçhul topraklar anlamına gelmedi.”⁴²⁵

Rusya Devlet Başkanı Putin de bir Kafkasya forumunda yapmış olduğu konuşmada aşağıdaki ifadeleri ile Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın yaklaşımına benzer şekilde, kültürel ve tarihsel boyutları vurgulayan bir bakış açısını dile getirmiştir:

“Kuzey Kafkasya çeşitli ama birleşik Rus manevi kültürünün önemli bir merkezidir. Bu birliği kırmaya yönelik her türlü girişim, Kafkas halklarının kendileri de dahil olmak üzere her zaman direnişle karşılandı... Rusya halkı ve Kafkas halkları, ortak bir kaderi paylaşıyor.”⁴²⁶

Bu noktalardan hareketle, ikili ilişkilerde tarafların farklı cephelerde yer aldığı meselelerden bir tanesi de Ermenistan’la ilişkilidir. Ukrayna’da olduğu gibi, Ermenistan hususunda da her iki ülkenin köklü tarihsel mirasları ve tecrübeleri mevcuttur. Günümüze kadar geçen süre içerisinde de tarafların pozisyonlarında kayda değer bir değişme olmamıştır. Eski zamanlarda Roma ve Bizans egemenliği altında yaşamış olan Ermeniler, uzun bir zaman dilimi boyunca Selçuklu ve Osmanlı hakimiyeti altında varlık göstermiş, ancak değişen siyasi dinamikler, milliyetçilik akımı ve dinsel ideoloji gibi etkenler, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki nüfuzlarını arttırmak isteyen Fransa, Çarlık Rusya, İngiltere, ABD ve Almanya gibi pek çok devletin, Ermeniler üzerindeki manipülatif eylemleri neticesinde kendi bağımsızlıklarını kazanma emeli edinmişlerdir.⁴²⁷ 1877-78 Osmanlı-Çarlık Rusya arasında geçen savaştan sonra ortaya çıkan Ayestefanos Antlaşması ve Berlin Antlaşması’nın kararları ile Ermenistan bağımsız bir bölge olarak ilk kez uluslararası bir belgede tanınmıştır.⁴²⁸ Dolayısıyla Ermenistan meselesi, kökleri derin bir tarihi geçmişe dayanan ve ikili ilişkilerin

⁴²⁴ Warhola ve Bezci, 2013: 8-9.

⁴²⁵ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/29721/bolgemizde-ve-dunyada-yasanan-donusumun-sancilarini-cekenler-turkiyeyi-takip-ediyor-ve-rehber-olarak-goruyor> (erişim tarihi: 20.7.2021).

⁴²⁶ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22396> (erişim tarihi: 20.7.2021).

⁴²⁷ <http://dunyasavasi.ttk.gov.tr/tr/turk-ermeni-kulliyati/ix-cilt-ermeni-meselesinin-ortaya-cikisi-kilise-ve-misyonerlik/tarih-boyunca-turk-ermeni-iliskileri-ve-ermeni-sorununun-ortaya-cikisi-doc-dr-senol-kantarci-517.html> (erişim tarihi: 11.1.2021).

⁴²⁸ Erdoğan vd., 2012: 16.

uzun zaman boyunca bir parçası olmuş bir konudur. 18. yüzyıl itibarıyla Ermenilerle bir nevi ittifaklık ilişkisi içine girmiş olan Ruslar, Ermenilerin hedeflerini kendi emellerini gerçekleştirmek için bir araç haline getirmişler ve Ermeniler üzerinde kendi hakimiyetlerini kurmuşlardır.⁴²⁹ Nitekim, Rusların kontrolü altında bağımsızlıklarına kavuşacaklarına inanarak, Doğu Anadolu'nun Rus işgalinde onlarla işbirliği yapmışlardır.⁴³⁰

Bağımsız bir devlet kurma düşüncesinde olan; Kara Haç Cemiyeti, Anavatan Müdafileri Derneği, İhtilalci Armenakan Partisi, Hınçak ve Taşnaksutyun gibi Ermeni örgütleri, Osmanlı toprakları üzerinde suikastler, bombalama olayları ve isyanlara girişerek Türklere karşı çeşitli terörist muamelelerde bulundukları rapor edilmiştir.⁴³¹ Ermenilerin Ruslarla işbirliği yapması ve bağımsızlık için isyanlar çıkarmaları, 27 Mayıs 1915 yılında Tehcir Yasası'nın çıkarılmasını gerekli kılmış, Çarlık Rusya'nın, Anadolu'yu işgal girişimlerine karşı Osmanlı Devleti, savunma hattının güvenliğini sağlamak için oradaki Ermenileri topluca Suriye'ye göndermiştir. Tehcir sürecinde yaşanan çete saldırıları sonucu yaşanan can kayıpları, günümüzde hala ülkeler arasında tartışma konusu olmaya devam eden soykırım suçlamalarının referans noktası olmuştur.⁴³² Ne var ki, Rus ve Ermeni çetelerin katlettiği çoğunluğu sivil halkın miktarı, tehcire konu olan Ermeni nüfusundan fazla olduğu tespit edilmiştir.⁴³³ Bununda ötesinde, bağımsızlık kurmak istedikleri topraklarda karşı karşıya kaldıkları nüfus sorunu aşabilmek adına 1915 yılındaki tehcir olayının gerçekleşmesinden önce, göç etmeleri için o bölgelerde yaşayan Müslüman halka sabotaj ve katliamlara girişerek binlerce Müslüman insanı öldürdükleri kayıtlara geçmiştir.⁴³⁴ Türkiye hem soykırım iddialarına karşı taviz vermeyen duruşunu korumuş hem de her şeye rağmen Ermeni tarafında da yaşanan kayıplara atıfla, yapıcı bir tavır seğilemekten de kaçınmamıştır. Bu duruma güncel dönemden Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu sözleri örnek teşkil etmektedir:

“Birinci Dünya Savaşı'nın zor şartlarında hayatlarını kaybeden Osmanlı Ermenilerini saygıyla yâd ediyor, torunlarına taziyelerimi sunuyorum. Etnik kökeni, dili, dini, rengi fark etmeksizin hepimiz insanlık ailesinin fertleriyiz... Ortak kültürümüz Ermeni toplumunun mimari, musiki ve sanattaki katkılarının yanı sıra yetiştirdiği nice hekim, mühendis, hukukçu, iş insanı ve meslek erbabının bilgi ve alın teriyle zenginleşmiş, gelişmiştir. Türkler ile Ermenilerin yüzyıllarca süren ve insanlığa örnek olan birlikte yaşama kültürünün unutulmasına izin veremeyiz... Türkler ve Ermeniler olarak bütün engelleri birlikte aşacak olgunluğa eriştiğimizi artık ortaya koymamız gerekiyor... Ermenistan ile iyi komşuluk

⁴²⁹ Sarıay, 2008: 70-71.

⁴³⁰ Age,; 87.

⁴³¹ Halaçoğlu, 2006: 15-16.

⁴³² Erdoğan vd., 2012: 21.

⁴³³ Attar, 2007: 15.

⁴³⁴ Halaçoğlu, 2006: 16-17.

ve karşılıklı saygı temelinde ilişkilerimizi geliştirmeye hazır olduğumuzu farklı vesilelerle hep ifade ettik.”⁴³⁵

Cumhurbaşkanı bu hitabıyla, aynı zamanda iki milletin Osmanlı geçmişine de referans yaparak ortak tarihi mirası da vurgulamıştır. Benzer bir vurguyu Rusya Devlet Başkanı Putin de şu sözleri ile yapmıştır: “Ermeni halkından bahsetmişken, Rusya ve Ermenilerin uzak bir geçmişe dayanan asırlık ilişkileri var. İlişkilerimiz kültürel ve dini yakınlığa dayanıyor ve tarihte bizi birbirimize bağlayan çok şey var”.⁴³⁶ Görüldüğü üzere gerek Türkiye gerekse Rusya, Ermeni halkı ile tarihsel boyutu haiz bağlara sahip bulunmaktadır.

Tarihsel sürece tekrar dönecek olursak, 1917 yılında meydana gelen Bolşevik ihtilali sonrasında 1. Dünya Savaşı’nın Osmanlı İmparatorluğu ile Bolşevik Rusya arasındaki kısmını nihayete erdiren ve 1918’de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması’nı tanımak istemeyen Gürcü, Azeri ve Ermeniler, 1917’de Bolşeviklerin girişimiyle kurulmuş olan Transkafkasya Meclisi’ni lağvederek, 1918 senesinde kendi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 1920 senesinde ise Kazım Karabekir’in Doğu Harekatı ile Ermenilerin Doğu Anadolu üzerindeki emelleri sona erdirilmiştir.⁴³⁷ Lakin Sovyet Rusya’nın da Ermeni yanlısı tutumları devam etmiş, Ermeniler için toprak taleplerine karşı Türkiye, duruşundan taviz vermemiştir. Sovyetlerin bu konuyla ilgili arabuluculuk faaliyetleri ve Türkiye-SSCB ilişkilerinde tarafların sürdürdükleri diplomasi neticesinde 3 Aralık 1920 tarihinde Türkiye ile Ermenistan arasında Gümrü Antlaşması imzalanarak, Türk-Ermeni sınırı çizilmiştir. SSCB ile Türkiye arasında söz konusu dönemdeki olumlu ilişkiler, Türkiye’nin Kafkas ülkeleri ile de ilişkilerine olumlu yansımış ve 1921 yılında Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri arasında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.⁴³⁸ 19 Kasım 1921 yılında imzalanan Kars Antlaşması ile de Türkiye’nin bahsi geçen bu üç ülke ile sınırı kesinlik kazanmıştır.⁴³⁹ Ancak tüm bu gelişmelerle birlikte Sovyet Rusya, Lozan’ da da Ermenilere yurt talebini öne sürmüş olmaları, Türkiye ile ilişkileri oldukça etkilemiştir. Türkiye, burada da kararlılığını sürdürmüş, Anadolu’da bir Ermeni devletinin kurulmasını engellemiştir.⁴⁴⁰ 2. Dünya Savaşı’nın sona erdiği dönemde olumsuz bir görünüm arz eden Türkiye-SSCB ilişkilerinde Ermenistan meselesi de bu minvalde yeniden gün yüzüne

⁴³⁵ Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, Türkiye Ermenileri Patriğine gönderdiği mesajın tam metni için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/127685/cumhurbaskanimiz-sayin-recep-tayyip-erdogan-in-turkiye-ermenileri-patrigi-sayin-sahak-masalyan-a-gonderdikleri-mesaj> (erişim tarihi: 17.7.2021).

⁴³⁶ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64431> (erişim tarihi: 17.7.2021).

⁴³⁷ Sapmaz, 2008: 26-27.

⁴³⁸ Benhür, 2008: 282-287.

⁴³⁹ Şen, 2006: 14.

⁴⁴⁰ Age,; 47-53.

çıkarılmış, Karadeniz kıyılarının Ermenistan adına SSCB tarafından talep edilmesi⁴⁴¹, SSCB'nin Türkiye ile ilişkilerinin olumsuz seyrinin bir başka tezahürü olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde iki ülkeyi karşı karşıya getiren sorunlardan bir tanesi de yine Ermenistan ile ilgili olarak, Dağlık Karabağ sorunu olmuştur. Dağlık Karabağ'ın jeopolitik önemine bakılacak olursa; Kafkasya, Asya ve Avrupa arasındaki transit ticaret yollarının kesiştiği güzergâhta bulunması⁴⁴² ve jeostratejik açıdan İran ve Ermenistan'ı kontrol altında tutacağı bir konumda yer alması nedeniyle, Orta Asya ve Avrupa arasında İpek Yolu'nun kavşak noktası olarak addedilen Karabağ, tarihten bu yana güçlü aktörlerin ilgisini celp etmiştir.⁴⁴³ Ayrıca, Hazar havzasının zengin doğal kaynak ve enerji rezervlerine yakınlığı ile buradaki kaynakların üretimi, temini ve sevkini denetlemeye elverişli konumu hasebiyle Karabağ'ın önemi daha da artmaktadır.⁴⁴⁴

1988 yılında vuku bulan Dağlık Karabağ sorununun tarihsel kökeni ise, Karabağ Sovyeti'nin, Azerbaycan'dan ayrılma kararı almasının ardından Azerbaycan Yüksek Sovyeti bu eylemi yasadışı ilan ederken, Ermenistan Yüksek Sovyeti ise Karabağ'ın Ermenistan'a ait olduğunu ileri sürmüştü ve böylece şiddet eylemlerine dayanmaktadır.⁴⁴⁵ Taraflar, Dağlık Karabağ'a diğer tarafın kendisinden sonra geldiğini ve dolayısıyla söz konusu topraklar üzerinde kendi varlıklarının meşru olduğunu savunmuşlardır.⁴⁴⁶ Türkiye ve Rusya ise, 1992'den itibaren AGİK kapsamında oluşturulmuş olan Minsk Grubu çalışmaları içerisinde yer almış olsalar da, Türkiye, olayın başından itibaren Azerbaycan'ı desteklemiş ve toprak bütünlüğünden yana olmuştur. Bu bağlamda da 1993-1995 yılları arasında Ermenistan'a yönelik uçuş yollarını kapatarak Türkiye, kendi duruşunu göstermiştir.⁴⁴⁷ Türklerin ve Müslüman toplumun yüzlerce yıl çoğunluğu oluşturduğu Karabağ'ın Türk özelliğinin, Ruslar tarafından dahi reddedilemediği ifade edilmiştir. Bölgedeki önemli kaynaklara yakınlığı, sunduğu jeostratejik fırsatlar ve tarihsel, etnik, kültürel bağların yanı sıra gerek Türkiye'nin sınırlarının muhafazası konusunda hassas olması gerekse de Azerbaycan'ın Türk dış politikasındaki önemi sebebiyle Türkiye, Karabağ ve Nahçıvan'a karşı saldırılara tepkisini net bir biçimde göstermekten çekinmemiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴¹ Yılmaz ve Yakşı, 2016: 27.

⁴⁴² Pashayeva, 2009: 56.

⁴⁴³ Yılmazçelik ve Özdem, 2013: 5.

⁴⁴⁴ Kaldor, 2007: 4.

⁴⁴⁵ Akgün ve Aydın, 1999: 23.

⁴⁴⁶ Şihaliyev ve Mustafayev, 2016: 110.

⁴⁴⁷ Büyükkakıncı, 2012: 802.

⁴⁴⁸ Aydın, 2013: 155-156.

Rusya ise, Dağlık Karabağ'ın işgalinde Ermenistan'dan yana tavır alarak, Ermenistan'ın, Karabağ ile birlikte Azerbaycan topraklarının %20'sini işgalinde oldukça büyük rol oynamıştır. Bu durum, Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli ölçüde gerilim yaratmıştır.⁴⁴⁹ Rusya'nın Ermenistan'ı desteklemesinde; Azerbaycan'ın kendi sınırları içinde Rus askeri üslerini kabul etmemesi, Moskova'nın taleplerini reddetmesi ve iki ülke arasındaki güven sorunu etkili olmuş, Rusya Ermenistan'daki askeri varlığını yasallaştırmıştır. Kendisine Rusya'nın Kafkasya'daki jeopolitik operasyon sahası rolünü atfeden Ermenistan'ın durumu bu anlamda, Orta Doğu'da ABD'siz nefes alamayacağı iddia edilen İsrail'e benzetilmiştir. Azerbaycan'da askeri varlığı bulunmayan ve Gürcistan'a da güveni olmayan Rusya'nın, menfaatlerini takip edebileceği tek ülke konumunda görülmüştür. Rusya açısından Ermenistan'ın jeopolitik perspektifte faydaları ise şu şekilde sıralanmıştır; Türkiye, ABD, NATO ve ABD'nin Kafkasya politikalarına karşı Ermenistan'ın denge unsuru olarak kullanılması, Kafkasya'daki politik ve askeri mevcudiyeti muhafaza ederek burada konuşlandığı üslerle Azerbaycan'ın kuzeyi ile Gürcistan'ı kontrol altında tutmak, bölgedeki olası etnik çatışmalarda avantajlı bir konum sağlamak ve Rusya'ya güneyden yönelebilecek bir tehdide karşı gerekli önlemleri almak.⁴⁵⁰ Bu noktada, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki tek askeri üssüne Ermenistan'ın ev sahipliği yaptığını belirtmekte de fayda vardır ki bunlar Gümrü askeri üssü ile Erebuni askeri üssü olmak üzere iki tane olduğu belirtilmektedir. Bunlardan 102. üs olarak da bilinen Gümrü'deki üssün, Transkafkasya Askeri Dairesi'nin 127. Tümen bünyesinde 1994 yılında tesis edildiği ve 13 savaş birliği ile 17 yardımcı birlikten müteşekkil 30 birlikten oluştuğu ifade edilmektedir. Erebuni hava üssü ise 1995 senesinde oluşturulmuş ve Rusya'nın Güney Kafkasya'daki 3624. Hava üssü olarak faaliyet gösterdiği belirtilmektedir.⁴⁵¹

Türkiye açısından ise Azerbaycan, Ermenistan'a kıyasla geçmişteki yakın etnik, dini ve kültürel bağlar ile uluslararası pazara Türkiye üzerinden taşınarak Türkiye'nin jeopolitik önemini arttıracak ve iletim hasılatı kazandıracak zengin enerji kaynaklarına sahip olması hasebiyle daha değerli addedilmiştir.⁴⁵² Orta Doğu ve Balkanlar ile birlikte dünyanın üç sınır ucundan biri olarak değerlendirilen Kafkaslarda, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ'ın Türkiye açısından önemi ise Türkiye'yi fiziksel olarak Türk dünyası ile

⁴⁴⁹ Yeşilot ve Özdemir, 2016: 61.

⁴⁵⁰ Şihaliyev ve Mustafayev, 2016: 117-118.

⁴⁵¹ <https://www.globalsavunma.com.tr/ermenistan-daki-rus-askeri-usleri-bolgesel-guvenligi-tehdit-ediyor.html> (erişim tarihi: 25.7.2021).

⁴⁵² Kelkitli, 2017: 41.

birleştirmesi ve dolayısıyla Türkiye'nin bu yöndeki politikasına fiziksel anlamda Orta Asya ile bir köprü oluşturması şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁵³

1994 yılında her ne kadar ateşkeste uzlaşmış olsa da ateşkes, pek çok kere ihlal edilmiş, pek çok uluslararası arabuluculuk girişimi sonuçsuz kalmıştır. AGİT kapsamında Rusya, Fransa ve ABD'nin eş başkanlık yaptığı Minsk Grubu, her ne kadar bu konuyla ilgili olarak oluşturulmuş esas uluslararası girişim olsa da, sorunun çözümüne giden yoldaki tikanıkları çözememiştir.⁴⁵⁴ 2008 yılında BM Genel Kurulu'nun, "Ermeni güçlerinin kayıtsız şartsız işgal edilmiş Azerbaycan topraklarını derhal terk etmeleri" yönündeki talebini içeren 62. Oturumun 2. maddesinin, oylamaya sunulduğu Minsk grubu eş başkanlarınca (Rusya, Fransa, ABD) reddedilmesi hem sorunun doğrudan taraflarından biri olan Azerbaycan'ın bu oluşuma yönelik güvenini bozmuş hem de sorunun çözümünü engellemiştir.⁴⁵⁵ Bu oluşumu, amacı doğrultusunda somut adımlar atmaktan çok bir oyalama, deyim yerindeyse sürüncemede bırakma stratejisi izleyen bir kurum olarak değerlendirmiş olan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadeleri ile bu hususu dile getirmiştir:

"28 yıl süren bu acımasız işgale (Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali) Minsk Üçlüsü çözüm üretmedi. Hep oyalamaca hep oyalamaca. Bunu kendileriyle de konuştuğumuzda da bize hiçbir zaman çözüm üretmediler. Çünkü çözüm üretmek gibi bir derdleri yoktu."⁴⁵⁶

Tam da bu noktaya değinerek, Emekli Amerikan Büyükelçisi Hoagland, kaleme almış olduğu makalesinde, kendisinin de görev yapmış olduğu Minsk grubunun, geçen zaman dilimi içinde ortaya efektif bir performans koyamadığını ifade etmiş ve artık Azerbaycan-Ermenistan ilişkileri için yeni bir fırsat penceresinin açılmasıyla grubun misyonunu daha verimli olabilecek bu yönde yeniden yapılandırması gerektiğini savunmuştur.⁴⁵⁷ Rusya Devlet Başkanı Putin ise eşbaşkanlarından olduğu Minsk Grubu'nu bu hususta bir temel mekanizma olarak görmeye devam ettiğini şu sözleri ile de teyit etmiştir:

"İnsani çabalarımız ve ilgili uluslararası kuruluşların katılımı, nihayetinde Dağlık Karabağ ihtilafında güvenilir ve uzun vadeli bir siyasi çözüm bulmamıza yardımcı olacaktır. AGİT Minsk Grubu'ndaki ortaklarımızla bu temel üzerinde iş birliğini geliştirmeye devam edeceğiz."⁴⁵⁸

Ermenistan ve Azerbaycan arasında bitmeyen çatışma açısından 2017 yılı ise önemli bir dönüm noktası olmuş zirâ 4 gün boyunca süren askeri çatışmada en az 200 kişi hayatını

⁴⁵³ Konuşmayı dinlemek için bkz. <https://video.haber7.com/video-galeri/172428-karabagin-onemi-cok-buyuk-turk-dunyasi-birlesecek> (erişim tarihi: 23.7.2021).

⁴⁵⁴ Weitz, 2010: 75-76.

⁴⁵⁵ Şihaliyev ve Mustafayev, 2016: 112.

⁴⁵⁶ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/122735/12-buyukelciler-konferansi-nda-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 20.7.2021).

⁴⁵⁷ Makalenin tümü için bkz. <https://icrcenter.org/does-the-minsk-group-still-have-a-role/> (erişim tarihi: 20.7.2021).

⁴⁵⁸ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64455> (erişim tarihi: 20.7.2021).

kaybetmiştir. Bu krizin yatıştırılmasında Rusya her ne kadar önemli rol oynamış olsa da, bazı analistler bu olayı, Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkilerinde dikkatli olması gerektiği yönünde Rusya tarafından yapılan bir uyarı olarak yorumlamıştır.⁴⁵⁹ Esasında Rusya'nın bu soruna ilişkin takip yolu yorumlarken, Ukrayna için söz konusu olduğu gibi, Azerbaycan'ın da Batı/NATO ile yakın bağlar tesis etmesi hususunda taşıdığı endişeleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu bağlamda Karabağ meselesinde Türkiye ve Rusya arasında etnik ve dini faktörlerin de ötesinde, bir çıkar çatışması olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁶⁰

Ancak 2020 yılında ortaya çıkan gelişme, hem Türkiye-Rusya ilişkileri hem de bölgesel kapsamda var olan dinamikler açısından pek çok tabuyu yıkmıştır. 27 Eylül 2020'de Ermeni saldırıları ile patlak veren ve 44 gün boyunca süren 2. Karabağ Savaşı, Güney Kafkasya'da yeni bir sürecin başlangıcı olmuş, 28 yıl boyunca var olmuş statükonun ise sonu gelmiştir.⁴⁶¹ 2003'te Gürcistan'daki Gül Devrimi, 2004'te Ukrayna'daki Turuncu Devrim ve 2005'te Kırgızistan'daki Lale Devriminden oluşan bu “renkli devrimleri”, Batının bu devletleri istikrarsızlaştırma girişimi olarak nitelendiren Rusya, 2014'te Ukrayna'daki Euromaidan olaylarında da, Batı'yı, Rusya'nın desteklediği Ukrayna Başkanı'nı devirmekte suçlamıştır. 2015'te Ermenistan'da gerçekleştirilen anayasal değişikliğin ardından protestoların başlaması ve Sarkisyan yönetiminin el değiştirmesi ile söz konusu süreci Kadife Devrim olarak ilan eden ve 8 Mayıs 2018'de seçilen Paşinyan, Rusya tarafından Batı odaklı bir siyasetçi olarak algılanmıştır. Nitekim Nikol Paşinyan, başbakan seçilmeden önce Rusya ile söz konusu olan anlaşma ve üyeliklerle ilgili Rusya karşıtı eylem ve söylemlerde bulunmuş ve kendisi başbakan olduktan sonraki süreçte de Rusya'nın nüfuz alanı olan yerlerde Batının artan nüfuzunu inkâr etmek ve buna da Rusya'yı ikna etmek olanaksız hale gelmiştir. Dolayısıyla da, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki donmuş çatışmanın yeniden alevlendiğinde, beklentilerin aksine Rusya, çatışmanın Ermenistan toprakları üzerinde olmadığını belirterek, Paşinyan'a arka çıkmamıştır.⁴⁶² Yapmış olduğu bir açıklamada bu meseleyle ilgili olarak Vladimir Putin şu cümleleri ile tavırlarının çıkış noktasını bu şekilde ifade etmiştir:

“Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığını ve egemenliğini tanımadı. Uluslararası hukuk bağlamında bu, Dağlık Karabağ ve bitişik bölgelerin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devredilemez bir parçası olduğu anlamına geliyordu. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü kolektif güvenlik anlaşması,

⁴⁵⁹ Çelikpala ve Erşen, 2018: 79.

⁴⁶⁰ Örmeci, 2020: 136.

⁴⁶¹ https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html (erişim tarihi: 13.1.2021).

⁴⁶² <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/how-vladimir-putin-punished-nikol-pashinian> (erişim tarihi: 13.1.2021).

KGaÖ üye devletlerinin topraklarına karşı bir saldırı olması durumunda karşılıklı yardımlaşmayı şart koşuyor. Hiçkimse Ermenistan topraklarını işgal etmeye teşebbüs etmedi. Bu nedenle, bu düşmanlıklara doğrudan karışmaya hakkımız yoktu.”⁴⁶³

Daha dikkat çekici olan ise Vladimir Putin’in, Azerbaycan-Ermenistan arasında kronikleşmiş olan Karabağ ihtilafında Türkiye’nin de argümanlarını haklı bulduğunu ifade etmesi olmuştur. Nitekim kendisi, yapmış olduğu bir konuşmada şu sözleri sarf ederek bu hususu ortaya koymuştur:

“Türkiye ise ‘Azerbaycan’ın haklı davasını’ savunuyordu, yani 1990’lı yıllarda işgal edilen toprakların geri verilmesini istiyordu. Uluslararası hukuk çerçevesinde bakarsak da bunlar gerçekten de Azerbaycan’ın topraklarıydı. Fakat durum bundan daha karmaşık. Taraflardan her birinin kendi doğrusu var. Karabağ’daki Ermeniler de zamanında hayatlarını savunmak adına silaha sarılmıştı.”⁴⁶⁴

Bu durum, geleneksel olarak Ermenistan’ın yanında yer almış olan Rusya’nın, karar alıcı lideri ağızından sergilemiş olduğu bakış açısındaki ton farklılaşması bakımından kayda değerdir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan ise ortaya çıkan bu yeni durumu, tüm taraflar için açılacak yeni bir sayfa olması, yeni iş birliği ve ortak girişimlere kapı aralaması üzerinden şu şekilde yorumlamıştır:

“Karabağ’ın azat edilmesi, Azerbaycan’ın bağımsız geçen son 30 yılının en önemli hadisesidir. Bu zaferle, Kafkaslarda kanayan bir yara kapanmış, bölgede kalıcı barış ve huzur için büyük bir fırsat doğmuştur. Kafkalardaki barış ve huzurdan yalnız Azerbaycan değil, Ermenistan da dâhil olmak üzere, tüm bölge ülkeleri hatta tüm dünya kazançlı çıkacaktır. Karabağ’da 30 yıldır süren ihtilafın çözümsüz kalmasına seyirci olanlar, daha doğrusu krizin sürmesi yönünde gayret gösterenler ise hep kazabab tarafta olmuşlardır. Kalıcı barışa giden yolun, bölgedeki tüm halkların ve devletlerin karşılıklı güven temelinde geliştirecekleri iş birliklerinden geçtiğine inanıyoruz... Mesela Zengezur Koridoru’nda çalışmaya başlayacak demiryoluyla Ermeniler de kolayca Moskova’ya ve tüm dünyaya ulaşabilecekler... Neydi teklifimiz? Gelin altı ülke bir platform oluşturalım: Rusya, Türkiye, Azerbaycan, İran, Ermenistan ve Gürcistan. Bu platformla birlikte artık bölgede bir sükûnet meydana gelsin, düşmanlıklar ortadan kalsın... Velhasıl bu zaferi hepimizin ortak zaferi haline getirmek bizlerin elindedir.”⁴⁶⁵

Bu çatışmanın bir yönünü de Türk-Rus ilişkilerine zarar verme çabasının oluşturduğunu düşünen Rusya, her ne kadar Kafkasyada çıkarlarına kimseyi ortak etmeyi istemese de, Türkiye’yi dışlamak istememiştir.⁴⁶⁶ Dolayısıyla bölüm boyunca anlatılmış bu müzmin sorun,

⁴⁶³ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64431> (erişim tarihi: 20.1.2021).

⁴⁶⁴ <https://tr.sputniknews.com/20201217/putin-yil-sonu-basin-toplantisini-duzenliyor-1043420996.html?norescaler> (erişim tarihi: 11.9.2021).

⁴⁶⁵ Cumhurbaşkanının yaptığı konuşmanın tamamı için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/128340/-kafkaslardaki-baris-ve-huzurdan-yalniz-azerbaycan-degil-tum-bolge-ulkeleri-kazancli-cikacaktır> (erişim tarihi: 25.7.2021).

⁴⁶⁶ <https://fikirturu.com/jeo-strateji/rusyanin-daglik-karabag-icin-cozum-plani-ne/> (erişim tarihi: 14.1.2021).

iki ülke için aynı zamanda yeni bir işbirliği fırsatı için de kapı aralamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile yaptıkları görüşmenin ardından “Türkiye de Karabağ meselesinin çözümü için yapılan görüşmelere katılmalıdır”⁴⁶⁷ şeklinde beyanda bulunan Başkan Vladimir Putin de Türkiye ile söz konusu topraklarda ortak gözetim merkezinin tesis edilmesi ile ilgili olarak söylemiş olduğu sözler ile de iki ülke arasındaki bu ortak girişime değinmiştir:

“Türkiye anlaşmanın uygulanmasını gözetmek ve denetlemek üzere bölgede kurulacak olan ortak barış gücünde Rusya ile birlikte yer alacaktır. Ateşkesin kontrolü ve denetimi için oluşturacağımız ortak Türk-Rus Merkezi ile ilgili mutabakat zaptı bu sabah imzalandı. Bu Merkez, Azerbaycan’ın işgalden kurtarılan toprakları üzerinde kurulacaktır. Dağlık Karabağ’daki ateşkesin ihlalini önlemeye yönelik tüm tedbirler bu Merkez tarafından alınacaktır.”⁴⁶⁸

Bahsi geçen ateşkese ve taraflar arasındaki ortak girişime giden yol, Türkiye’nin Azerbaycan’a sağlamış olduğu askeri ve diplomatik desteğin büyük katkısıyla Azerbaycan’ın, 44 günlük bir sürecin ardından, işgal edilmiş topraklarını yeniden kazanması ile ortaya çıkmıştır.⁴⁶⁹ Sonuçta ortaya çıkan görünüm, Sovyetler döneminden kalma bir arka bahçe olmaktan çıkarak, Rusya’nın, Türkiye ile işbirliğini daha çok ön plana çıkaran ve yeni bir güç dengesinin oluşmaya başladığı bir Kafkasya olmuştur.⁴⁷⁰ Azerbaycan’ın başarı ile sonuçlanan operasyonundan sonra 10 Kasım 2020’de Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan arasında anlaşmaya varılmış ve 10 Aralık 2020 tarihinde Rusya’da anlaşılan mutabakat gereği Ermeni birlikler, Laçın, Kelbecer ve Ağdam’dan çekilmiştir. Diğer önemli hususlar ise bölgeye Rus Barış Gücü’nün yerleştirilmesi ve Laçın koridorunun açılması olmuştur.⁴⁷¹ Bu bağlamda gerek Türkiye tarafından gerekse Rusya tarafından söz konusu ortak çabalara ilişkin açıklamalar gelmiştir. Vladimir Putin’in ifadeleriyle Türkiye ile çeşitli bölgelerdeki ortak girişim tecrübelerinin, Kafkasya’daki bu ihtilaf konusunda da bu yönde bir devamlılığa ışık tuttuğunu göstermiştir:

“Azerbaycan’ın talebi üzerine hareket eden Türkiye’nin, ateşkes şartlarının uygunluğunun izlenmesinde yer alacağı konusunda mutabık kaldık. Bunu Türkiye ile birlikte yapacağız. Demek istediğim, İdlil bölgesinde ve Suriye-Türkiye sınırında ortak devriyeler ve konvoylar düzenlemek için Türkiye ile birlikte çalıştığımız Suriye de dâhil olmak üzere Orta Doğu’da olumlu bir iş birliği deneyimimiz var.”⁴⁷²

⁴⁶⁷Çaycıoğlu, 2021: 116.

⁴⁶⁸https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-daglik-karabag-aciklamasi,PXamE401_Um_Hz9aEs9j-w(erişim tarihi: 25.7.2021).

⁴⁶⁹https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html (erişim tarihi: 14.1.2021).

⁴⁷⁰<https://www.dailysabah.com/opinion/columns/turkish-presence-in-caucasus-ushers-in-new-balance-of-power> (erişim tarihi: 14.1.2021).

⁴⁷¹Bilgin, 2020: 17-18.

⁴⁷²Vladimir Putin’in yapmış olduğu mülakatın tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64431>(erişim tarihi: 27.7.2021).

Aynı şekilde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da aşağıda kullanmış olduğu şu ifadeler, Türkiye ve Rusya'nın bölgede kalıcı bir huzur için gerekli adımları atmaktaki kararlılıklarını vurgulamakta ve bu husustaki işbirliğinin altını çizmektedir:

“Türkiye olarak, biz de coğrafi komşuluk ilişkilerimizi daha derin iş birliklerine yöneltmek istiyoruz. Ermenistan'ın kendisine uzatılan bu iyi niyet ve dayanışma elini tutmasını, ortak geleceği birlikte şekillendirme fırsatını iyi kullanmasını temenni ediyoruz. 'Altılı bir platform' dedik. İşte bu Altılı Platform'da bildiğiniz gibi Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve İran var. Platform ile artık istiyoruz ki bölge suhuletle barış içerisinde yaşanan bir bölge olsun. Bu adımı atmak için biz kardeşim (İlham Aliyev) ile her türlü fedakârlığa varız, Sayın Putin aynı şekilde bu tür fedakârlıklara var. Bu konuda atılacak adımlarla bölge bir barış bölgesi hâline gelmiş olur.”⁴⁷³

Bahse konu gelişmeler oldukça kısa süre önce gerçekleşmiş olup, bölgedeki dinamiklerin orta ve uzun vadeli görünümü üzerinde tartışmalar da bu yeni gelişmeler minvalinde yapılmaya başlamıştır. Ancak bu çalışmada öz bir biçimde verildiği üzere, tarihi köklü bir mücadele ve çatışma konusu olmuş bu meselede de, çıkarları çatışan iki aktör olarak görülmüş Türkiye ile Rusya, gerek ikili ilişkiler gerekse bölgedeki dinamikler bağlamında sorunun çözümüne oldukça yeni bir perspektif kazandırmışlar ve bu doğrultuda, hangi gerekçe ve hesaplama ile ilgili olursa olsun, beklentilerin ötesine geçmişlerdir. Derin ayrışmaların mevzu bahis olduğu Ermenistan-Azerbaycan meselesinde; Türkiye ve Rusya'nın birbirlerinin ve diğer aktörlerin durumlarını ve beklentilerini doğru okuması, hem ikili ilişkiler hem de bölgesel dinamikler bağlamında işbirliği mekanizmaları oluşturmuş olmaları, kayda değer bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.1.5. Libya

İkili ilişkiler için bir sına alanı ise, yeni gelişmelerle güncelliğini korumakta olan Libya meselesi ile ilgilidir. Ekonomisi, sahip olduğu zengin petrol ve gaz rezervleri itibariyle büyük ölçüde bu kaynakların ihracına dayanan Libya'da günlük ham petrol üretimi 1.039 milyon varil olarak gerçekleşirken, 48 milyarı aşkın varil petrol rezervi ile dünyada 9. sırada yer almaktadır. Doğalgaz rezervi bakımından ise 1.5 trilyon küpmetre ile dünyada 21. sırada yer almaktadır.⁴⁷⁴ Jeostratejik rekabetin artan bir şekilde odak noktası haline gelmiş olan Libya, Akdeniz ile Mağrip'in kalbinde yer alan konumuyla, Sahraaltı Afrika'ya açılan bir

⁴⁷³ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmasının tamamı için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/128334/-bolge-uzerinde-etkisi-olan-herkesi-hakikatleri-gormeye-azerbaycan-halkinin-zaferini-kabullenmeye-ve-gelecege-bakmaya-davet-ediyoruz> (erişim tarihi: 27.7.2021).

⁴⁷⁴ Libya'ya dair detaylı rakamlar için bkz. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/libya/> (erişim tarihi: 29.7.2021).

kapı olmasıyla ve sahip olduğu enerji kaynaklarıyla jeopolitik önemi oldukça yüksek bir ülke olarak bilinmektedir.⁴⁷⁵

Libya ile tarihsel bağları asırlara dayanan Türkiye için Doğu Akdeniz siyasetinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan Libya⁴⁷⁶, Rusya için de Avrupa'ya uzanan ve doğal olarak Doğu Akdeniz'i de kapsayan bir siyaset için oldukça önem taşımaktadır.⁴⁷⁷ 1551 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş olan Libya'da yerel yöneticilerin oldukça yüksek bir otonomiye sahip oldukları belirtilmektedir. Libya'daki bu Osmanlı hâkimiyeti 1911'deki İtalyan işgali ardından 1912'de bu bölgelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınmasına kadar tam 400 yıllık bir egemenlik tesis edilmiştir.⁴⁷⁸

Söz konusu bu önemi ve tarihsel bağları, liderlerin söylemlerinde de görmek mümkündür. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadeleri ile de iki ülkenin bir zamanlar aynı sınırlar içerisinde olduğu Osmanlı İmparatorluğu geçmişine atıf yaparak Libya ile ortak tarihsel bağı vurgulamıştır:

“Libya’yla 500 yılı aşan köklü, derin ve özel münasebetlere sahibiz. İki dost, kardeş ve akraba millet olarak bekalarımız ve ay-yıldızlarımız için yüzyıllardır kader birliği yaptık, egemenliğimize kastedenlere karşı yekvücut halinde mücadele verdik. Bu ortak tarihimizden aldığımız güçle istikbalimizi inşa ediyoruz.”⁴⁷⁹

Rusya'nın tarihsel bağlantısı ise esasen SSCB döneminde Kaddafi yönetimiyle geliştirilmiş olan diyalog ve sağlanan silahlar ile askeri eğitimler üzerinden köklerini almış olup, Amerikan nüfuzunu bölgesel ve küresel çapta dengeleme genel stratejisi üzerinden ise ideolojik bağlamda da Libya ile bir bağlantının söz konusu olduğu ileri sürülmüştür. Bu genel siyasetin bir parçası olarak; Akdeniz limanlarına ulaşımı güvence altına almak ve Kuzey Afrika'da etkisini arttırarak siyasi anlamda AB ve NATO'ya karşı da bir avantaj elde etme noktalarında da Libya, Rusya açısından jeostratejik öneme haiz bir ülke konumunda yer almaktadır.⁴⁸⁰ Dolayısıyla Libya'yı da içine alan MENA ülkeleri ile Rusya arası ilişkilerin başlangıcına Soğak Savaş kodları hâkim olmuş; MENA ülkeleri SSCB kartını Batı'ya karşı siyasetlerinde bir koz olarak görürken SSCB ise ideolojik ve materyal nüfuzunu bu bölge üzerinde tesis etme saiki ile hareket etmiştir. Örneğin bu ülkeler SSCB'nin silah ihracı için

⁴⁷⁵ Megerisi, 2020: 1-3.

⁴⁷⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/libya-nin-jeo-stratejik-onemi-ve-turkiye-libya-iliskilerinin-arka-plan/1703301> (erişim tarihi: 14.1.2021).

⁴⁷⁷ <https://foreignpolicy.com/2020/06/19/russia-and-turkeys-proxy-war-in-libya-heats-up/> (erişim tarihi: 14.1.2021).

⁴⁷⁸ Siebens ve Case, 2012: 4.

⁴⁷⁹ Konuşmanın tamamı için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/126571/-libya-nin-egemenliginin-toprak-butunlugunun-ve-siyasi-birliginin-korunmasi-ocelikli-hedefimizdir-> (erişim tarihi: 29.7.2021).

⁴⁸⁰ Fredriksen ve Tziarras, 2020: 13.

önemli bir pazar oluşturmuştur.⁴⁸¹ SSCB devri kapandıktan sonra Rusya ise Vladimir Putin'in 2007'deki Münih Konferansı'nda da vurgusunu yaptığı yeni çok kutuplu dünya düzeni eksenindeki siyaset tarzının da bir yansıması olarak Sovyet sonrası MENA politikasının karakteristiğinin; pragmatizm, ortaklara karşı ideolojik olmayan yaklaşım ve seçici fırsatçılıktan oluştuğu tespit edilmiştir.⁴⁸² Vladimir Putin'in 2008'de Libya'ya yapmış olduğu resmi ziyarette bir dizi teknik, ekonomik ve siyasi anlaşmalara mukabil milyar dolarlık borcunu silmesi bu hususa bir örnek olarak verilmiştir.⁴⁸³ Bir diğer örnek ise Rusya'nın Libya gaz piyasasına girmek için İtalyan doğalgaz şirketi ENI ile işbirliği yapma girişimi olmuştur.⁴⁸⁴

Burada dikkat çekici nokta ise, Suriye'deki Esad rejimi ile geliştirilmiş olan diyalogun benzerinin Libya'daki Kaddafi yönetimi ile geliştirilmiş olmasıdır. Bu noktada Avrupa enerji piyasasındaki Rus etkisini azaltmaya yönelik Katar'ın Libya'nın 2011'de devrilmeden önceki lideri Kaddafi'ye yapmış olduğu yatırım teklifi reddedilmesi söz konusu hususa örnek teşkil etmektedir. Hatta Libya, Kaddafi döneminde Rusya ile pek çok silah, petrol ve altyapı antlaşması imzalayarak ilişkileri oldukça iletletmiştir. Dolayısıyla, Rusya, Batı'nın Libya'ya yapmış olduğu müdahalenin Kuzey Afrika'daki kaosu ve aşırıcılığı arttırdığını düşünmüştür.⁴⁸⁵ Vladimir Putin'in, 2011'deki olaylar akabinde Kaddafi yönetimine karşı Libya'da düzenlenmiş olan operasyona binaen söylemiş olduğu sözler de bu düşüncüyü doğrular niteliktedir:

“Libya'ya gelince, askeri operasyonların yarattığı kaos hala hüküm sürüyor, ancak bu durumda Batılı ortaklarımız yerel terimi kullanarak bize bir oyun oynadı (bunun nasıl tercüme edileceğini bilmiyorum). Rusya, ilgili Güvenlik Konseyi kararı için oy kullandı. Sonuçta, dikkatlice okursanız, bu karar ne diyor? Karar, Kaddafi'nin isyancılara karşı havacılık kullanmasını yasakladı. Ancak Libya topraklarında herhangi bir hava saldırısına izin verme konusunda hiçbir şey yoktu. Ama gerçekte olan buydu. Yani, temelde, orada olanlar BM Güvenlik Konseyi'ni atlatarak yapıldı. Ve sonra ne olduğunun hepimiz farkındayız. Hala kaos ve karışıklık var; Libya üzerinden Avrupa'ya bir göçmen akını oldu. Kaddafi bu konuda her zaman uyarmıştı, Afrikalı göçmenlerin Avrupa'ya gitmesini engellediğini söyledi.”⁴⁸⁶

Operasyon için yapılan BM Güvenlik Konseyi oylamasında çekimser kalmış olan Rusya'nın, söz konusu müdahaleye karşı düşünce tutumu, her en kadar Kaddafi'nin görevi bırakması gerektiğini düşünse de müdahaleye karşı çıkmış olan Türkiye ile benzerlikler taşımaktadır.

⁴⁸¹ Poti, 2018: 4.

⁴⁸² Stepanova, 2018: 89.

⁴⁸³ Tekir, 2020: 199.

⁴⁸⁴ Blank, 2018: 33.

⁴⁸⁵ Chorin, 2017: 18-19.

⁴⁸⁶ Röportajın tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/interviews/61792> (erişim tarihi: 30.7.2021).

Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan söz konusu müdahaleyle ilgili olarak şu ifadeleri ile esasında bu müdahaleyi onaylamadıklarını dile getirmiştir :

“Libya'daki olaylar karşısında müdahale ya da yaptırımların gündeme alınmasını Libya halkı adına, Libya'daki yabancılar adına kaygı verici buluyoruz. Yönetimlerin yanlışlarının faturası, halklara ödetilmemelidir. Libya halkının cezalandırılması anlamına gelecek her türlü yaptırım ve müdahale büyük ve kabul edilemez sıkıntılara sebep olabilir. Şimdi bize basın mensupları soruyor, çok enteresan! NATO Libya'ya müdahale etmeli midir? Böyle bir saçmalık olur mu yahu? NATO'nun ne işi var Libya'da? NATO mensubu olan ülkelerden birine herhangi bir müdahale yapılması halinde böyle bir şeyi gündeme getirebilir. Bunun dışında Libya'ya nasıl müdahale edilebilir? Bakın Türkiye olarak biz bunun karşındayız, böyle bir şey konuşulamaz, böyle bir şey düşünülemez.”⁴⁸⁷

Diğer yandan sonraki süreçte kendisinin de bir parçası olduğu NATO'nun müdahalesine şartlı olarak müsaade etmiştir ve Cumhurbaşkanı Erdoğan bu şartları şu şekilde izah etmiştir:

NATO, Libya'nın Libya'lılara ait olduğunu tespit ve tescil için oraya girmelidir... Yeraltı kaynaklarının, zenginliklerinin birilerine dağıtımı için değil... Libya'lı kardeşlerimiz, güçlü, istikrarlı, huzurlu bir geleceği inşa etmek için her türlü imkana sahipler. Libya halkına bu fırsat tanınmalı, operasyon işgale dönüşmeden, Libya'lıların kendi kararlarını vermeleri için fırsat tesis edilmelidir.⁴⁸⁸

Dolayısıyla gerek Rusya gerekse Türkiye esasında her ne kadar böyle bir müdahaleye karşı olduklarını beyan etmişler de, uluslararası siyasetteki çeşitli dengeler, konjonktür ve çeşitli stratejik hesaplamalar itibarıyla bu düşüncüyü tam anlamıyla aksettirememişlerdir. Ancak her iki ülke de söz konusu müdahaleye ve bu müdahalenin sonuçlarına ilişkin benzer kanılar paylaşmışlardır. Rusya açısından bu karşı duruş, Libya'ya Batı'nın müdahalesinin Rusya'nın Orta Doğu- Doğu Akdeniz-Kuzey Afrika bölgelerindeki nüfuzuna tehdit oluşturması bağlamında okunmuş ve aynısının Suriye'de de gerçekleşmemesi hedefinin Rusya'nın Suriye politikasına yön verdiği ileri sürülmüştür.⁴⁸⁹

Türkiye açısından jeostratejik önemine bakılacak olursa, Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan hidrokarbon keşifleri ile kızışan jeopolitik rekabette Yunanistan, GKRY, İsrail ve Mısır'ın bir iş birliği bloğu oluşturmaları, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki menfaatlerinin takibinde Libya'yı daha da kritik bir ülke olarak ortaya çıkarmıştır. Nitekim oluşan bu bloğu, bölgedeki ekonomik çıkarlarına ve nüfuzuna tehdit olarak algılamış olan Türkiye'nin, Libya ile imzalamış olduğu deniz yetki alanı sınırlarını içeren anlaşma da bu bağlamda değerlendirilmiştir.⁴⁹⁰ Bu antlaşma ile birlikte askeri işbirliği antlaşması da Türkiye'nin

⁴⁸⁷ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6VO1xU5PmkGhAGJtyRD3qA> (erişim tarihi: 30.7.2021).

⁴⁸⁸ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdoganin-petrol-sarti,NH0ROBR-FUS285swXXwTag> (erişim tarihi: 30.7.2021).

⁴⁸⁹ Rodkiewicz, 2017: 15.

⁴⁹⁰ Megerisi, 2020: 6.

Libya'daki pozisyonunun sağlamlaştığı tespit edilmiştir. Mısır ile Yunanistan'ın girişimlerine karşı El-Sarraj hükümeti ile imzalanmış olan bu anlaşmalar ve bu yönetimin bekası, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki varlığı için oldukça kritik görülürken; uluslararası arenada Sarraj hükümetinin yasal konumu da Türkiye'nin bu doğrultudaki desteği ile anlaşmalarına meşru bir zemin kazandırmıştır.⁴⁹¹

Arap Baharı süreciyle birlikte Suriye'den sonra bir diğer vekalet savaşı da Libya çatışması üzerinden, arka planında yukarıda anlatılmış olan jeopolitik ve jeostratejik hesaplar etkisinde yürütülmeye başlanmıştır. BM, ABD, Türkiye, Katar ve AB'nin Milli Mutabakat Hükümeti'ni; Rusya, Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri ve Fransa'nın da Libya Ulusal Muhafızları'nı desteklediği bu mücadelede Türkiye ve Rusya için yeni bir karşılaşma noktası ortaya çıkmıştır.⁴⁹² Muammer Kaddafi'nin 2011 senesinde devrilmesinin ardından ülkedeki siyasi ve askeri unsurlar arasında çıkan çatışmanın bir iç savaşa dönüşmesiyle ülkede fiilen iki başlı bir yönetimin oluşması, günümüze kadar süren bir mücadelenin fitilini ateşlemiştir. Bu yönetimler, BM ve diğer birçok uluslararası aktör tarafından meşru olarak tanınan, ülkenin batısındaki Ulusal Mutabakat Hükümeti ve ülkenin doğusuna hakim olan Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktadır.⁴⁹³ Libya'da stabil bir siyasi ortamın oluşmasına en büyük engellerden biri ise Halife Hafter liderliğindeki askeri güçlerin eylemleri olmuş, 2019'da Trablus'a saldırılar düzenlemiştir.⁴⁹⁴ Dolayısıyla iki ayrı siyasi merkez arasında bölünmüş olan Libya'da, az önce bahsi geçen şekilde pek çok ülke kendi seçtiği tarafı desteklemiştir. Tarafların çatışmadaki taraflara ilişkin açıklamalarına bakılacak olursa, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu ifadeleri ile Milli Mutabakat Hükümeti'ne desteğini gerekçesi ile birlikte kendi ağzından izah etmiştir:

“Hafter bizim için bir muhatap değil. Niye değil? Hafter orada bir defa maaşlı lejyoner, meşru birisi değil, illegal, gayrimeşru. Orada meşru olan, uluslararası camianın Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği lider Sarraj'dır, dolayısıyla dikkat ederseniz biz hep Sarraj'la görüştük.”⁴⁹⁵

Rusya Devlet Başkanı Putin ise çatışmanın başlangıcından bu yana, taraflardan biri olan Hafter'e doğrudan bir destek dile getirmemiş, daha çok Libya'daki mevcut ihtilafta bir arabulucu olarak girişimlerde bulunmaktan yana ifadeler kullanmıştır. Bu anlamda, Vladimir Putin'in şu şekilde yapmış olduğu konuşma da bu hususu doğrulamaktadır:

⁴⁹¹ Tekir, 2020: 192.

⁴⁹² <https://investigativejournal.org/erdogans-libyan-adventure-turkey-russia-gas-pipelines-and-missiles/> (erişim tarihi: 14.1.2021).

⁴⁹³ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-rusya-nin-libya-politikasi/1794069> (erişim tarihi: 15.1.2021).

⁴⁹⁴ <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/turkish-visit-to-libya-is-of-strategic-importance/2091193> (erişim tarihi: 15.1.2021).

⁴⁹⁵ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116749/-rusya-devlet-baskani-putin-ile-idlib-deki-tum-gelismeleri-ele-alacagiz-> (erişim tarihi: 29.7.2021).

“Bir ateşkes tesis etmek ile ülkedeki bölünmenin üstesinden gelecek siyasi süreci yeniden başlatacak ve ulusal devlet kurumlarını oluşturacak adımları atmak için Libya Ulusal Ordusu Mareşalı Hafter ile Ulusal Mutabakat Hükümeti Başkanı Sarraj arasındaki silahlı mücadeleye son vermek elzemdir. Bu hedeflere Türkiye Cumhurbaşkanı ile gerçekleştirdiğimiz ortak açıklamada da vurgu yapıldı.”⁴⁹⁶

Bu tabloda Rusya, Akdeniz’deki enerji pazarında nüfuzlu bir oyuncu olmaya çabalamaktadır. Türkiye ise, Libya krizinde pozisyonu en net olan bir aktör olarak, bu meselede Rusya ile tamamen zıt kamplarda yer almışlardır. Ancak, Suriye’den kazanılan tecrübeyle her iki ülke de birbirleriyle müzakere etmenin ve ortak girişimler için çaba harcamanın önemini kavramışlardır. Nitekim 13 Ocak 2020 yılında Hafter ile Sarraj güçleri arasında bir ateşkesin sağlanması için görüşen Türkiye ve Rusya, Libya krizinde de birlikte hareket etmeye hazır olduklarını göstermişlerdir.⁴⁹⁷ Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan da, Rusya Devlet Başkanı Putin ile yapmış olduğu bir video konferans sırasında söylediğişü cümlelerle Türkiye-Rusya işbirliğinin ikili ilişkiler dışında bölgesel istikrar ve barış için de kilit rol oynadığını beyan etmiştir:

“Değerli dostumla tesis ettiğimiz diyalog sadece ikili ilişkilerde de değil, bölgesel barış ve istikrarın korunmasında da kilit rol oynuyor. Libya’dan, Dağlık Karabağ, Suriye’den diğer meselelere kadar birçok alanda Türk-Rus diyalogunun neticelerini sahada görme fırsatı bulduk. Önümüzdeki dönemde bu işbirliğini geliştirmeye kararlıyız.”⁴⁹⁸

Vladimir Putin de aynı şekildeşü ifadeleri ile Türkiye-Rusya diyalogunun bölgedeki olumlu somut çıktılarına vurgu yapmıştır:

“Faaliyet gösterdiğimiz hemen hemen tüm alanlarda gerçekten çok nazik, yapıcı, güvene dayalı ilişkiler kurduk. Diyalogumuz iş gibi olsa da her zaman kolay değildir. Ancak anlaşmalara varmayı öğrendik, her iki taraf için de kabul edilebilir uzlaşmalar aramayı ve bulmayı öğrendik. Bana göre bu, komşular arasındaki yapıcı işbirliğinin çok güzel bir örneğidir. Sayın Başkan, uluslararası politikanın birçok kilit alanında, özellikle bölgesel nitelikte olanlarda gerçekten çok etkili bir şekilde çalışıyoruz. Suriye’yi kastediyorum, İran’ın nükleer programıyla ilgili her şeyi kastediyorum ve kesinlikle Libya ihtilafının çözümünü kastediyorum...”⁴⁹⁹

Milli Mutabakat Hükümeti’ne verdiği aktif destekle diplomatik olmanın yanında askeri olarak da sahada dengeleri değiştirici bir aktör olduğunu gösteren Türkiye’nin, Hafter güçlerini yenilgiye uğratması; aynı zamanda Hafter’i Wagner gibi gruplar üzerinden desteklediği öne sürülen Rusya’yı da bir anlamda başarısız olarak göstermesi, Türk yapımı

⁴⁹⁶ Almanya Şansölyesi Angela Merkel ile Vladimir Putin arasındaki ortak açıklamadan alınmıştır. Tam metin için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62565> (erişim tarihi: 29.7.2021).

⁴⁹⁷ https://insamer.com/en/russias-strategy-in-libya_3078.html (erişim tarihi: 15.1.2021).

⁴⁹⁸ Konuşmanın tamamı için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/125207/akkuyu-nukleer-guc-santrali-nin-ucuncu-unitesi-nin-temel-atma-toreni-nde-yaptigi-konusma>(erişim tarihi: 29.7.2021).

⁴⁹⁹ Görüşmenin tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62611>(erişim tarihi: 29.7.2021).

insansız hava araçlarının, Rus yapımı silahlara üstünlük sağlaması, Rusya'nın prestijine de zarar vermeye başlayan bu sürece el atmayı zaruri kılmıştır. Nitekim Suriye'nin aksine, Libya'da askeri üslere sahip olmayan Rusya için, Türkiye ile karşı karşıya gelmenin, Rusya'nın çıkarına hizmet etmediği ileri sürülmüştür.⁵⁰⁰ Rusya'nın Libya politikasındaki bu hassas durum; Rusya'nın özellikle bölge dışı bir meselede sadece diplomatik angajmanın yerel aktörler ve kriz üzerinde önemli derecede söz sahibi olmaya yeterli olmayacağının bilincinde olarak, sahada faaliyet gösteren askeri unsurlarla iletişim ile yüksek güvenlik meselelerinde nüfuzunu bir derece sağlayabileceği ifade edilmiştir. Bu nokta da Rusya'nın; sahada askeri olarak oldukça etkili olmuş bir aktör olarak Hafter öncülüğündeki Libya Ulusal Ordusu ile diyalog halinde olmak, yanı sıra Akdeniz'deki donanma gücü ile periyodik bir şekilde faaliyet göstermek ile bunu sağlayabileceği öne sürülmüştür.⁵⁰¹

Güncel durumda, Birleşmiş Milletler Libya Destek Misyonu nezdinde kalıcı ateşkesin sürdürülmesi⁵⁰² ve ilerleyen tarihlerde genel ve parlamento seçimleri yapılması yönünde çalışmalar yürütülmektedir.⁵⁰³ Bu kapsamda 5 Şubat 2021'de BM nezdinde İsviçre'de bir araya gelen Libya Siyasi Diyalog Forumu'ndan çıkan oylama sonucu ülkede 24 Aralık 2021'de seçimlerin yapılmasına karar verilmiş ve seçimlerin yapılmasına kadar Başkanlık Konyesi Başkanlığına Muhammed El-Menfi ile Başbakanlığa Abdülhamid Dibebe seçilmiştir.⁵⁰⁴ Neticede, Libya'da güncel olarak gelişen olaylar her ne kadar Türkiye-Rusya ilişkileri açısından çeşitli sınamalar barındırmış olsa da, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin liderliğinde ikili ilişkiler bu testten de geçerek işbirliği adımlarını atmaktan geri durmamışlardır. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Vladimir Putin'e hitaben söylemiş olduğu şu sözler bahsi geçen durumu açıkça ortaya koymaktadır:

“Sevgili dostum,

Bu zor durumda samimi diyalog ve karşılıklı anlayışa dayalı işbirliğimiz kritik öneme sahiptir. Bilindiği gibi günümüzdeki diplomatik ilişkilerimiz 1920'de, yani yüz yıl önce kuruldu. 2020-2021 yılları Ortak Tarihimizin Yılı ilan etmeye karar verdik. Ortak çabalarımızın bu süreçte göreceli bir istikrar getirdiğine inanıyorum. Çabalarımız da bugün Berlin Konferansı'nın toplanması gibi verimli bir sonuç verdi. Bu bağlamda, ateşkesin sağlanmasındaki çabalarınızı ve rolünüzü kabul ediyoruz.”⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ https://iramcenter.org/rusyanin-libyadaki-hedefleri/?send_cookie_permissions=OK (erişim tarihi: 15.1.2021).

⁵⁰¹ Stepanova, 2018: 97.

⁵⁰² <https://www.dailysabah.com/world/africa/un-foresees-deployment-of-international-cease-fire-monitors-in-libya> (erişim tarihi: 16.1.2021).

⁵⁰³ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-onculugundeki-libya-siyasi-diyalog-forumu-tekrar-toplanacak/2071582> (erişim tarihi: 16.1.2021).

⁵⁰⁴ <https://tr.euronews.com/2021/05/06/merkel-erdogan-a-libya-dan-yabanc-askerlerin-cekilmesinin-onemli-mesaj-olacag-n-soyledi> (erişim tarihi: 11.5.2021).

⁵⁰⁵ Görüşmenin tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62611> (erişim tarihi: 29.7.2021).

Aynı şekilde Başkan Putin'in deşu ifadeleri, söz konusu diyalogun katkısını somut çıktılarıyla belirtmektedir:

“Faaliyet gösterdiğimiz hemen hemen tüm alanlarda gerçekten çok nazik, yapıcı, güvene dayalı ilişkiler kurduk. Diyalogumuz iş gibi olsa da her zaman kolay değildir. Ancak anlaşmalara varmayı öğrendik, her iki taraf için de kabul edilebilir uzlaşmalar aramayı ve bulmayı öğrendik. Bana göre bu, komşular arasındaki yapıcı işbirliğinin çok güzel bir örneğidir. Bence siz ve ben İstanbul'daki görüşmemizde Libya taraflarını ateşkese, düşmanlıklara son vermeye çağırarak çok büyük bir adım attık ve bazı olaylar olsa da iki taraf da çağrımıza kulak verdi ve büyük çaplı düşmanlıklar durdu. Benim düşünceme göre bu, şu anda bulunduğumuz Berlin'de bugünkü çok taraflı toplantıya zemin hazırlayamasıyla şimdiden çok iyi bir sonuçtur.”⁵⁰⁶

İkili ilişkilerdeki sorunlu alanların ve liderlerin bu meselelere ilişkin pozisyonları, Türkiye-Rusya ilişkilerinin güncel olarak genel bir panoramasını göstermek adına ana hatlarıyla bu şekilde verilmiştir. Aynı maksatla, ikili ilişkilerde ekonomik ve ticari ilişkiler öz bir biçimde ele alınacaktır.

2.1.2. Ekonomik ve Ticari İlişkiler

2.1.2.1. Doğal Gaz

Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2015 yılı itibariyle 23 trilyon metreküplük doğal gaz üretimi yapmış olan Rusya, bu miktarı 2019 yılı itibariyle 2 katrilyon metreküpe çıkarmıştır.⁵⁰⁷ Taraflar arasında 1997 yılında imzalanmış olan Mavi Akım antlaşması çerçevesinde doğal gaz boru hattı inşasının 2002 yılında tamamlanması ile Türkiye, Rusya'dan doğal gaz ihtiyacının yaklaşık 2/3'sini giderme noktasına gelirken, bu doğrultuda artan karşılıklı bağımlılık ilişkisi, hem Rusya'nın hem de Türkiye'nin birbirlerini önemli bir ekonomik partner olarak görmelerine katkı sağlamıştır.⁵⁰⁸ Enerji kaynakları bakımından yeterince zengin olmayan fakat söz konusu enerjinin kıtalararası aktarılması noktasında önemli bir transit ülke olan Türkiye ve toplam ihracatının yaklaşık %85 gibi büyük bir kısmı enerji ve enerjiye bağlı ürünlerden oluşan Rusya için taraflar arasındaki işbirliğinin enerji sektörlü boyutu, iktisadi ve siyasi çıkarlarını birbirine yaklaştırması bakımından oldukça önem arz etmektedir.⁵⁰⁹

Fiilen 2003 yılında, resmen ise 2005 yılında açılmış olan Mavi Akım doğalgaz boru hattının devreye girmesiyle Türkiye'nin Rus doğalgazına bağımlılık oranı %65 gibi oldukça

⁵⁰⁶ Görüşmenin tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62611> (erişim tarihi: 29.7.2021).

⁵⁰⁷ T.C. Ticaret Bakanlığı Rusya Raporu, 2020: 4.

⁵⁰⁸ Purtaş, 2017: 19.

⁵⁰⁹ Duman ve Samadov, 2003: 41-42.

yüksek bir rakama ulaşmış, ilerleyen yıllarda Türkiye'nin çeşitli hat ve girişimlerle alternatiflerini arttırması ile bu oran düşüşe geçmiş olsa da Rusya, Türkiye'nin doğal gazda en büyük tedarikçisi olmaya devam etmiştir.⁵¹⁰ Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli adımlardan bir tanesi olan Türk Akımı projesi ise, 8 Ocak 2020'de İstanbul Haliç Konferans Merkezi'nde düzenlenen bir organizasyon ile açılmıştır.⁵¹¹ Böylece, stratejik ortaklığın dev projesi⁵¹² hayata geçirilmiştir.

Ekim 2016 yılında ise vuku bulan uçak krizi sebebiyle sekteye uğramış olan Türk Akım projesi için taraflar hükümetlerarası anlaşmayı imzalamışlardır.⁵¹³ Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu görüşmede proje ile ilgili olarak şu ifadeleri ile Türk Akımı projesine kaldığı yerden hızla devam edilmesi kararlılığını vurgulamıştır:

“Türk Akımı ile ilgili olarak, bildiğiniz gibi, Rusya'dan 28 milyar metreküp doğalgaz alıyoruz: 18 milyarı devlet kuruluşlarına, 10 milyarı da özel sektöre ait şirketler tarafından satın alınıyor. Dolayısıyla bu projeyi, biri Avrupa'ya Rus gazı tedariki olmak üzere iki alanda uygulamayı ve hızlandırmayı planlıyoruz.”⁵¹⁴

Aynı görüşmede Vladimir Putin de aşağıdaki sözleriyle Türk Akımı'nın hem kazanımları hem de önemiyle birlikte tamamlanması kararlılığını yinelemiştir:

“Başlangıçta Türk Akımı'nı Güney Akım'a bir alternatif olarak bile değil, hem Türkiye hem de Avrupa ile gaz işbirliğimizi bir bütün olarak genişletmek için bir fırsat olarak gördük. Türk Akımı'nın bir kısmı, Türkiye Cumhuriyeti'nin büyüyen ekonomisi göz önüne alındığında, Türkiye'nin yerli tüketicileri için özel olarak tasarlandı. Bugün konuyu bu şekilde tartıştık. Bu kısım şüphesizdir ve uygulaması çok yakında başlatılabilir.”⁵¹⁵

2017 yılında yapılan görüşmelerde de önemli konulardan biri Türk Akımı projesi olmuş ve bu görüşmede Vladimir Putin şu değerlendirmede bulunmuş ve proje hakkında bilgi vermiştir:

“Doğal olarak enerji, işbirliğimizde öncelikli bir alandır. Rusya, Türkiye'ye güvenilir bir şekilde enerji kaynakları sağlıyor. Mavi Akım gaz boru hattı yıllardır istikrarlı bir şekilde çalışıyor. Bu yıl Gazprom, bir başka büyük enerji güzergâhı olan Türk Akımı'nın inşasıyla ilerlemeyi planlıyor. Karadeniz yatağına her biri yılda 15,75 milyar metreküp kapasiteli iki hat dönecek. Birincisi, yakıtı Türkiye iç pazarına taşıyacak, ikincisi - Avrupalı ortaklarımızın ilgilenmesi şartıyla - Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz getirecek.”⁵¹⁶

⁵¹⁰ Kurt, 2019: 178.

⁵¹¹ <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkakim-dogal-gaz-boru-hatti-aciliyor/1695772> (erişim tarihi: 1.1.2021).

⁵¹² Urankyzy, 2020: 13.

⁵¹³ <https://www.e-ir.info/2019/09/11/russia-and-turkey-an-ambiguous-energy-partnership/> (erişim tarihi: 25.12.2020).

⁵¹⁴ Görüşmenin tamamı için bkz. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/52673 (erişim tarihi: 29.8.2021).

⁵¹⁵ Görüşmenin tamamı için bkz. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/52673 (erişim tarihi: 29.8.2021).

⁵¹⁶ Görüşmenin tamamı için bkz. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/54023 (erişim tarihi: 29.8.2021).

Cumhurbaşkanı Erdoğan ise şu sözlerle ikili ilişkilerde kilit öneme sahip enerji alanındaki projelerin ortaya çıkmasında liderler arası ilişkilerin rolüne vurgu yapmıştır:

“Akkuyu Nükleer Santrali ve Türk Akımı doğalgaz boru hattı gibi projelerin hayata geçirilmesinde yapılacak işbirliğinin diğer alanlarda da iş birliğine örnek olacağına inanıyorum. 2017-2020 Ara Dönem Programı ve bugün imzalanan diğer belgeler, iki ülke liderliğinin ilişkileri geliştirme konusundaki kararlılığını ve siyasi iradesini ortaya koymaktadır. Bunun pratiğe yansımaları umuyorum.”⁵¹⁷

Projenin inşasının tamamlanması içinse 2019 yılı hedef gösterilmiştir. Bir diğer olumlu gelişme ise, krizle birlikte durdurulmuş olan charter uçuşların tekrar başlatılması olmuştur. Dolayısıyla, Türk Akımı projesinde önemli bir aşama kaydedilmiş, 15 Ekim 2019 itibarıyla gaz alımına başlanmış ve Türkiye kısmındaki tüm kara ve deniz bağlantıları nihayete erdirilmiştir.⁵¹⁸ 8 Ocak 2019 tarihinde yapılmış olan seramonide Vladimir Putin’in ifadeleriyle düşüncelerini paylaşmıştır:

“Yeni doğal gaz boru hattı olan TürkAkım’ın resmi açılışında hazır bulunanlar, sadece Rusya ve Türkiye için değil, aynı zamanda güney Avrupa ülkeleri ve tüm Avrupa kıtası için çok önemli bir olaya tanık oluyorlar. Bir trans-Karadeniz doğalgaz boru hattı olan bu büyük ortak projenin başarılı bir şekilde uygulanması, Rus-Türk stratejik ortaklığının önemli ve somut sonuçlar ürettiğini açıkça göstermektedir. Rusya ve Türkiye arasındaki etkileşim hemen hemen her alanda istikrarlı bir şekilde büyüyor. Karmaşık uluslararası duruma ve bir dizi küresel oyuncunun ülkelerimiz arasındaki karşılıklı yarar sağlayan işbirliğinin genişlemesini engelleme girişimlerine rağmen, çalışmalarımız istikrarlı bir şekilde ilerliyor. Rusya’nın herkes bilmese de 30 yıldır Türkiye’ye gaz ihraç ettiğini belirtmek isterim. Sadece geçen yıl Türk ortaklarımıza 24 milyar metreküp yakıt teslim edildi. Şimdi Rus gazı yeni bir rota olan TürkAkım üzerinden Türkiye’ye sevk edilecek. Bu, birçok yönden, bazı parametrelerde benzeri görülmemiş, benzersiz bir derin deniz gazı taşıma sistemidir. Her biri yaklaşık 16 milyar metreküp gaz kapasiteli iki paralel hat inşa edildi. Bu, bazıları iki kilometreden fazla derinlikte olmak üzere 1.800 kilometreden fazla boru döşemeyi içeriyordu. Bu zordu, zor bir işti. Aynı zamanda yüksek teknoloji bir projedir, çünkü gaz boru hattı çok düşmanca bir ortamda olduğu kadar muazzam bir derinlikte de ilerlemektedir. Yine Rus gazının TürkAkım üzerinden tedariki şüphesiz sadece Türkiye ekonomisi ve Karadeniz bölgesi için değil, birçok Güney Avrupa ülkesinin kalkınmasına da olumlu etki yapacak ve Avrupa’nın genelinde gelişen enerji güvenliğine katkı sağlayacaktır. Ve tabii ki, boru hattının inşası için gereken tüm izin ve ruhsatları zamanında veren Türk hükümetine, Türkiye Cumhurbaşkanı’na şükranlarımı sunuyorum. Geçen sefer buradayken söylediğimi tekrarlamak istiyorum: Türk liderlerin ulusal öneme sahip projeleri uygulama ve ülkelerinin ulusal çıkarlarını karşılama konusunda gösterdikleri siyasi irade için minnettarım. Gelecekte Rusya ve Türkiye’nin hem enerjide hem de diğer alanlarda çok daha ortak faydalara sahip ortak projeleri hayata geçireceğine eminim. Birlikte iki ülke, halklarımız ve komşularımız ve ortaklarımızın yararına her türlü karmaşık ve iddialı hedefe ulaşabiliriz. Sonuç olarak bir şey daha söylemek istiyorum: Karmaşık bir dünyada

⁵¹⁷ Görüşmenin tamamı için bkz. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/54023 (erişim tarihi: 29.8.2021).

⁵¹⁸ Güler, 2020: 160.

yaşıyoruz ve maalesef bulunduğumuz bölgede durumun daha da ağırlaştığına dair işaretler görüyoruz. Ancak Türkiye ve Rusya, halklarımızın, Avrupa halklarının ve tüm dünyanın yararına bir etkileşim ve işbirliği örneği olarak tamamen farklı davranışları modelliyor. Gelecekte de aynı şekilde hareket edeceğimizi ve yeni başarılarla imza atacağımızı biliyorum.”⁵¹⁹

Cumhurbaşkanı Erdoğan da şu sözleriyle önemli anekdotlarda bulunmuştur:

“Değerli Dostum Putin,

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki yakın iş birliğinin son nişanesi olan TürkAkım Doğalgaz Boru Hattı’nın açılışı münasebetiyle bir araya gelmiş bulunuyoruz. TürkAkım, Rus dostlarımızla beraber büyük emek harcadığımız, hem ikili ilişkilerimiz, hem de bölgemizdeki enerji haritası bağlamında tarihi nitelikte bir projedir. Proje hattının deniz bölümünün tamamlanması münasebetiyle değerli dostum Putin’le geçtiğimiz yıl yine İstanbul’da bir tören düzenlemiştik. Allah’a hamdolsun geride bıraktığımız bir sene içerisinde hedeflediğimiz şekilde hattı başarıyla tamamladık ve işte şimdi de açılışını yapıyoruz. Proje sayesinde 31,5 milyar metreküplük doğalgazın 15,75 metreküpü aracı hiçbir ülke olmadan doğrudan ülkemize ulaşacaktır. Böylece 15 milyon hanenin yıllık doğalgaz ihtiyacını da karşılamış olacağız. TürkAkım Projesi’nin ülkelerimiz ve bu hattan faydalananak tüm dostlarımız için hayırlara vesile olmasını diliyorum. Rusya ise, ülkemizin önde gelen doğalgaz tedarikçilerinin başında geliyor. Geride bıraktığımız 33 senede Rusya Federasyonu’ndan yaklaşık 400 milyar Metreküp doğalgaz tedariki sağladık. Bu tablo ülkelerimizin karşılıklı çıkarına dayalı kazan-kazan temelli iş birliğinin en güzel örneğidir. Enerji alanındaki iş birliğimiz her türlü sınamayı diğer alanlarda olduğu gibi başarıyla atlatmıştır. Türkiye ve Rusya olarak bu örnek iş birliği, bu iş birliğinin zemini üzerinde yeni projelere, yeni başarılarla imza atmaya devam edeceğiz. Ve TürkAkım isminin sahibi de, hak sahibi Değerli Dostum Sayın Putin’dir. Türk-Rus dostluğu ortak projelerle son yıllarda bu gerçeği defalarca ete, kemiğe büründürmüştür. İnşallah önümüzdeki dönemde de Türkiye ve Rusya’nın iki komşu ülke olarak yol arkadaşlığını kararlılıkla sürdüreceklerine inanıyorum. Bu projenin mimarı olarak gördüğüm Değerli Dostum Sayın Putin’e ve heyetine huzurlarınızda çok teşekkür ediyorum.”⁵²⁰

Türkiye’nin Rusya’dan 2005-2020 yılları arasında ithal etmiş olduğu doğal gaz miktarı ise aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2. 2. Rusya’nın bazı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine silah ihracı (milyon)

Yıllar	Doğal Gaz Miktarı (Smetreküp)
2005	17.524
2006	19.316
2007	22.762
2008	23.159

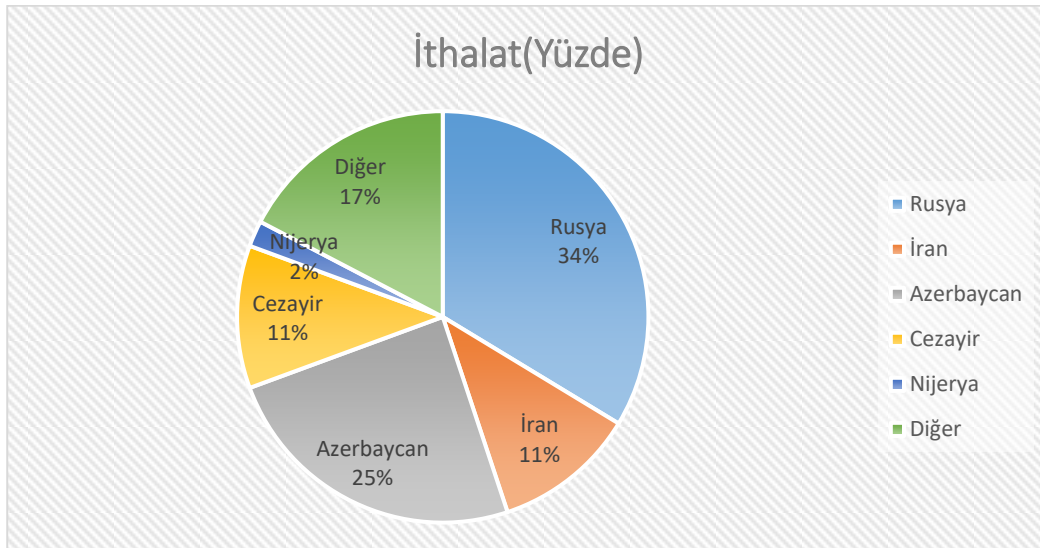
⁵¹⁹<http://en.kremlin.ru/events/president/news/62553> (erişim tarihi: 25.7.2021).

⁵²⁰<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/115235/turkakim-projesi-acilis-toreni-nde-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 30.8.2021).

2009	19.473
2010	17.576
2011	25.406
2012	26.491
2013	26.212
2014	26.975
2015	26.783
2016	24.540
2017	28.690
2018	23.642
2019	15.196
2020	16.166

Kaynak: Tablodaki veriler EPDK'nin 2005-2020 yıllarını kapsayan raporundan alınmıştır. 2020 yılı Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu için bkz. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/dogal-gazyillik-sektor-raporu> (erişim tarihi: 30.8.2021).

Aşağıdaki pasta grafiğinde ise Türkiye'nin 2020 yılında doğal gaz ithalatı yaptığı ülkeler gösterilmektedir.

Şekil 2. 3. Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı Yaptığı Ülkeler

Kaynak: EPDK'nin 2005-2020 yıllarını kapsayan raporundan alınmıştır. 2020 yılı Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu için bkz. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/dogal-gazyillik-sektor-raporu> (erişim tarihi: 30.8.2021).

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin doğal gazda asıl tedarikçisi Rusya'dır. Dolayısıyla bu sektör, Türkiye-Rusya ilişkileri açısından önemli bir ayağı teşkil etmektedir.

2.1.2.2. Petrol

Doğal gaz miktarından daha az olmakla birlikte, aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere Türkiye'nin petrol ithal ettiği ülkeler arasında ikinci sırada yer alan Rusya, enerji sektörünün bu dalı ile de Türkiye için önemli bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar enerji alanında Türkiye'nin Rusya'ya bağımlı olduğu belirtilmekteyse de Rusya'nın doğal gaz ve petrol ihracında da Türkiye'nin, AB'den sonra en büyük paya sahip olması hususu da gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır. Ayrıca, aşağıdaki grafikte de görüleceği üzere Türkiye'nin, Rusya'ya alternatif ve hatta Irak gibi Rusya'dan daha fazla alım yaptığı ülkelerin mevcut olması da söz konusu iki ülke arasında bir çeşit denge oluşturmaktadır. Bilindiği gibi, Türkiye'nin jeostratejik konumu gereği, doğal gaz ve petrolün Avrupa kıtasına taşınmasında sahip olduğu rol de Türkiye ve Rusya arasında enerji alanında da karşılıklı iş birliğine temel oluşturmaktadır.⁵²¹ Bahsi geçen ticari dengelerle ilgili olarak kendisine yöneltilmiş bir soruda Vladimir Putin şu ifadeleriyle hem Türkiye-Rusya ticari ilişkileri hakkında genel bir portre çizmiş hem de söz konusu ekonomik ilişkilerde maksimum dengeyi sağlama çabalarına vurgu yapmıştır:

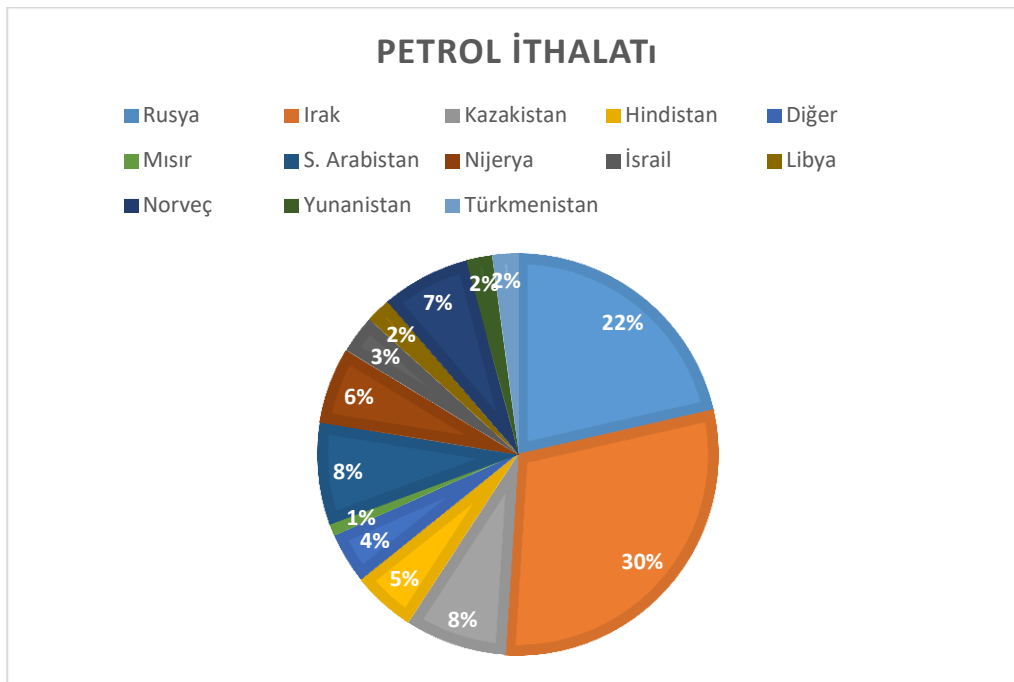
“Ticaret dengesi hakkında konuşursak, bu gerçekten Rusya'nın lehine olabilir. Ancak bu, tüm ticari ilişkilerin Rusya'nın lehine sonuçlandığı anlamına gelmiyor. Bu kesinlikle doğru değil. Mutlaka dengeli ticari ilişkiler için çalışmalıyız. Bugün de tüm konuşmalarımızın çok pembe olduğunu, sadece birbirimize övgüler yağdırıp başarılarından bahsettiğimizi düşünüyorsanız... Hayır, öyle değil. Elbette Türk ortaklarımız kendi çıkarları için savaşıyor, biz de kendi çıkarlarımız için. İnşaat sektörü pazarında da çalışmalar devam ediyor. Son birkaç yılda Türk şirketleri Rusya'da 70 milyar dolarlık projeleri hayata geçirdi. Bu istatistikleri bir düşünün. Soçi Olimpiyatları ve 2018 FIFA Dünya Kupası hazırlıkları sırasında birçok tesis inşa edildi ve bu inşaat projeleri devam ediyor. Bugün Türk iş dünyası temsilcileriyle yol yapımı ve diğer projeleri görüştük. Hem nakliye hem de araç üretimi dahil olmak üzere metalurji endüstrisi ve kimyası, gübre sektörü ve karayolu taşımacılığında mükemmel beklentiler var. Askeri-teknik işbirliğinden bahsetmiyorum bile. Bu, yüksek teknolojili üretimi kapsıyor. Ortak araştırma geliştirme projeleri başlatabilir ve ortaklaşa yüksek teknolojili askeri teçhizat üretebiliriz. Dolayısıyla burada kalıp yargılar kullanmak ve bunun Rusya'ya fayda sağlayıp sağlamadığını söylemek uygun olmaz. Bu, Türkiye halkının ve Rusya halkının yararınadır ve dengeli bir yaklaşım üzerinde çalışacağız. Ülkelerimiz arasındaki ilişkiler çok aktif, verimli ve güzel sonuçlarla gelişiyor. Bu arada, bu tüm boyutları içermektedir. Ekonomik alanda ve bölgesel güvenlikte ilerleme görebiliriz; birlikte çalışmaya ve tüm zorluklara rağmen güzel sonuçlar vermeye devam ediyoruz. Büyük enerji projeleri

⁵²¹ Çopuroğlu ve Karpuzcu, 2017: 473.

üzerinde çalışıyoruz ve tarım da dahil olmak üzere diğer alanlarda ilişkileri genişletiyoruz. Türkiye son zamanlarda Rusya pazarına yaptığı tarımsal ürün teslimatlarını birkaç kat artırdı.”⁵²²

İstanbul ve Çanakkale boğazları ile Karadeniz’deki konumu, Orta Asya, Kafkaslar ve Avrupa kıtaları arasındaki köprü işlevi ile petrol taşımacılığında dünya günlük tüketiminin %3,7’sinin boğazlardan geçişini sağlaması Türkiye’ye bu faktörler bakımından Rusya ile rekabet etmede önemli kozlar vermektedir.⁵²³ Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı ile Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı, Türkiye’nin gerek ulusal gerekse uluslararası petrol arzının temini için önemli taşıma hatları olarak ön plana çıkmaktadır.⁵²⁴

2020 yılı verilerine göre Türkiye’nin petrol ithalat ettiği ülkeler, ithal edilen petrol miktarı yüzdesine göre aşağıdaki gibidir.

Şekil 2. 4. Türkiye’nin Petrol İthal Ettiği Ülkeler

Kaynak:TPAO Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu’ndan alınmıştır. Rapor için bkz. <https://www.tpao.gov.tr/file/2106/2020-petrol-ve-dogal-gaz-sektor-raporu-47460b743c70c609.pdf> (erişim tarihi: 30.8.2021).

2.1.2.3. Tarım Ürünleri

Rusya, zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarına ek olarak; kömür, alüminyum, bakır, demir, elmas, altın, gümüş maden kaynakları ve ormancılık ürünleri ile dünya ham madde ihracatında da önemli ülkelerden biridir. Ülkenin sahip olduğu doğal kaynakların üretiminin

⁵²²<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/60247> (erişim tarihi: 2.9.2021).

⁵²³ Koutrompis, 2019: 1-2.

⁵²⁴<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-petrol-boru-hatlari> (erişim tarihi: 31.8.2021).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana artış göstermiş olduğu tespit edilmiştir. Ancak, Sovyet döneminin hızlı sanayileşme sürecinden miras kalmış olan çevre problemleri ise Rusya'nın mücadele ettiği sorunlar arasında yer almaktadır. Belirli sanayi bölgelerindeki hava ve su kirliliği, tarımsal alanların azalması ve toprak verimliliğindeki düşüş, ormanların özellikle Sovyet dönemi süresince yok edilmesi bu sorunlara örnektir.⁵²⁵ Bunlara ek olarak iklim şartları gereği yılda sadece üç-dört ay meyve ve sebze üretimi yapılabilen Rusya, ziraat alanındaki verimi arttıracak çeşitli stratejiler geliştirip uyguluyor olsa da büyük miktarlarda tarım ürünleri ithalatı gerçekleştirmektedir.⁵²⁶ İçinde bulunduğu ılıman iklim kuşağı gereği tarımsal ürün çeşitliliği ve verimi açısından zengin bir ülke olan Türkiye ise bu konuda önemli bir avantaja sahiptir. Dolayısıyla tarım ürünleri alanında iki ülkenin ticaretine bakılacak olursa Tarım ve Orman Bakanlığı 2020 Yılı Faaliyet Raporu'na göre Rusya, Türkiye'nin tarım ürünü ihracatı yapmış olduğu 5 ülke (ABD, Belçika, Endonezya, Polonya, Rusya) arasında yer almaktadır.⁵²⁷

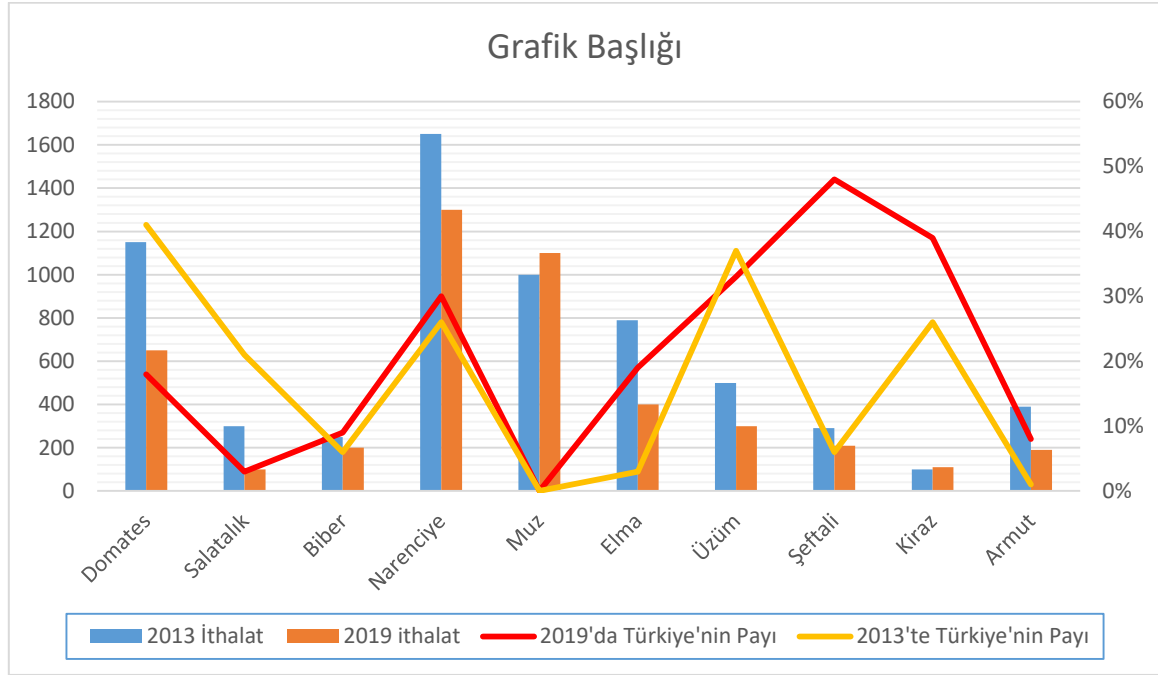
Yaş Meyve Sebze Ürünleri Sektör Raporu 2020 verilerine göre 1 milyon ton ürün değeri olarak 744 milyon dolarlık parasal tutar ve %32'lik payla Rusya, bu sektörde Türkiye için en önemli ithalatçı ülke olarak tespit edilmiştir.⁵²⁸ Aşağıdaki grafikte 2013-2019 yılları bandında çeşitli meyve ve sebze kategorisinde Rusya'nın yapmış olduğu ithalat miktarları ile Türkiye'nin bu ithalattaki payı yüzdeler şeklinde gösterilmiştir.

⁵²⁵ T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020: 4.

⁵²⁶ Bu konuda ayrıntılı inceleme için bkz. <https://www.bloomberght.com/yorum/irfan-donat/2002329-rusyanin-tarim-stratejisi> (erişim tarihi: 1.9.2021).

⁵²⁷ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2020: 210.

⁵²⁸ Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2020: 2.

Şekil 2. 5. Rusya'nın Ürün Bazında Yaş Meyve-Sebze İthalatı (milyon dolar) ve Türkiye'nin Payı (2013-2019)

Kaynak: Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Sektör Raporu'ndan alınmıştır. Bkz. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2020: 2.

Grafikte Rusya'nın yaş meyve-sebze alımlarındaki düşüşler, bu tarım sektöründe takip etmiş oldukları ithal ikameci politika ve stratejilerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Türkiye'nin payının ise genel olarak birçok üründe artmış olduğu gözlenmektedir.

2.1.2.4. Sanayi Ürünleri ve Hizmetler

1992'den 2004 yılına kadar geçen süre zarfında taraflar arası ticaret miktarı 1,482 milyon dolardan 8,445 milyon dolara yükselmiştir.⁵²⁹ Bu ivme, Türk ve Rus karar alıcıların azimli girişimleri ile desteklenmiştir. 2005 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya'ya yaptığı ziyaretlerden bir tanesi de Moskova'da bir Türk Ticaret Merkezi'ni açmak için gerçekleştirilmiştir.⁵³⁰

2008 yılında ise iki ülke arasındaki ticaret hacmi 35 milyar dolara çıkarak, o zamana kadarki en yüksek rakama ulaşmıştır. Bununla birlikte, 2008 yılında küresel çapta vuku bulan

⁵²⁹ Gürtuna, 2006: 78.

⁵³⁰ http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-political-relations-with-russian-federation.en.mfa (erişim tarihi: 16.12.2020).

ekonomik krizden her iki ülke ekonomileri de olumsuz etkilenmiştir.⁵³¹ Nitekim söz konusu etkiler neticesinde 2009 yılında hem ihracatta hem de ithalatta gerileme ortaya çıkmış, taraflar arasındaki dış ticaret hacmi %39 azalmıştır. Öte yandan 2009 yılı, tarafların uzlaşması neticesinde birbirleri arasındaki ticarete ruble kullanma kararının alınması ve uygulanmaya başlanması bakımından da dikkat çekmektedir.⁵³²

Tablo 2. 3. Rusya'nın bazı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine silah ihracı (milyon)

Yıl	Rusya'ya İhracat (Milyon USD)	Toplam İhracattaki Pay (%)	Rusya'dan İthalat (Milyon USD)	Toplam İthalattaki Pay (%)	Ticaret Hacmi (Milyon USD)
2000	0.639	2.33	3.879	7.17	4.518
2001	0.924	2.95	3.435	8.30	4.359
2002	1.168	3.27	3.863	7.53	5.031
2003	1.367	2.89	5.451	7.86	6.818
2004	1.859	2.95	9.033	9.26	10.892
2005	2.377	3.24	12.905	11.05	15.282
2006	3.237	3.79	17.806	12.76	21.043
2007	4.726	4.41	23.508	13.82	28.234
2008	6.483	4.91	31.364	15.53	37.847
2009	3.189	3.12	19.450	13.80	22.639
2010	4.628	4.06	21.600	11.64	26.228
2011	5.992	4.44	23.952	9.95	29.944

Kaynak: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/StartYear/2000/EndYear/2011/TradeFlow/Import/Partner/BY-COUNTRY/Indicator/MPRT-PRTNR-SHR> (erişim tarihi: 4.5.2021).

⁵³¹ Aydın, 2017: 221-222.

⁵³² Zengin, 2015: 85-88.

Grafikte de görüldüğü üzere, 2000’li yıllardan itibaren taraflar arasındaki ihracat, ithalat ve dış ticaret hacmi daima artan bir seyir izlemiştir. Türkiye’nin ithalatı ile ihracatı arasındaki fark ise sahip olmadığı ancak ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarından dolayı ortaya çıkmaktadır. Bir diğer neden ise 2002 yılından itibaren artan bir seyir izlemiş olan petrol ve doğal gaz fiyatları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵³³ Çeşitli sanayi ürünleri bazında Türkiye’nin Rusya’dan yapmış olduğu ithalatın görünümü ise aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

2002’den 2013 yılına kadar geçen perspektifte ise ikili ticaret 5 katına çıkmıştır.⁵³⁴ Ticari ilişkilerde bu olumlu seyre paralel şekilde yatırımlar da ilerlemeye devam ederek, 2009 yılı itibari ile Türkiye’ye Rus yatırımı 4 milyar dolara ulaşmıştır.⁵³⁵ Türk firmalarının Rusya’daki yatırımları ise söz konusu dönemde 6 milyar dolar olarak açıklanmıştır.⁵³⁶ 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle 2009’da taraflar arasındaki ticaret hacmi 22.6 milyar dolara gerilemiş olsa da, ikili ticarete ve ülke ekonomilerinde toparlanma kısa sürmüştür.⁵³⁷ Turizm sektörü bağlamında da 2009 yılında 3.5 milyon Rus turist Türkiye tarafından ağırlanmıştır.⁵³⁸ İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin 90. Senesi olan 2010 yılında Rusya’dan ülkemizi ziyaret eden turist sayısı da 4 milyonu aşmıştır.⁵³⁹ Tüm bu risk ve belirsizlik faktörlerine rağmen 2011 yılında vizelerin kaldırılması adımı, Türkiye - Rusya ilişkileri açısından oldukça olumlu bir gelişme olmuştur.⁵⁴⁰

Aşağıdaki grafikte 2000-2020 yılları arası süreçte Türkiye’ye gelen Rus turist sayısı gösterilmektedir.

⁵³³ Zengin, 2015: 82.

⁵³⁴ Baev ve Kirişçi, 2017: 6.

⁵³⁵ Büyükkakıncı, 2012: 833.

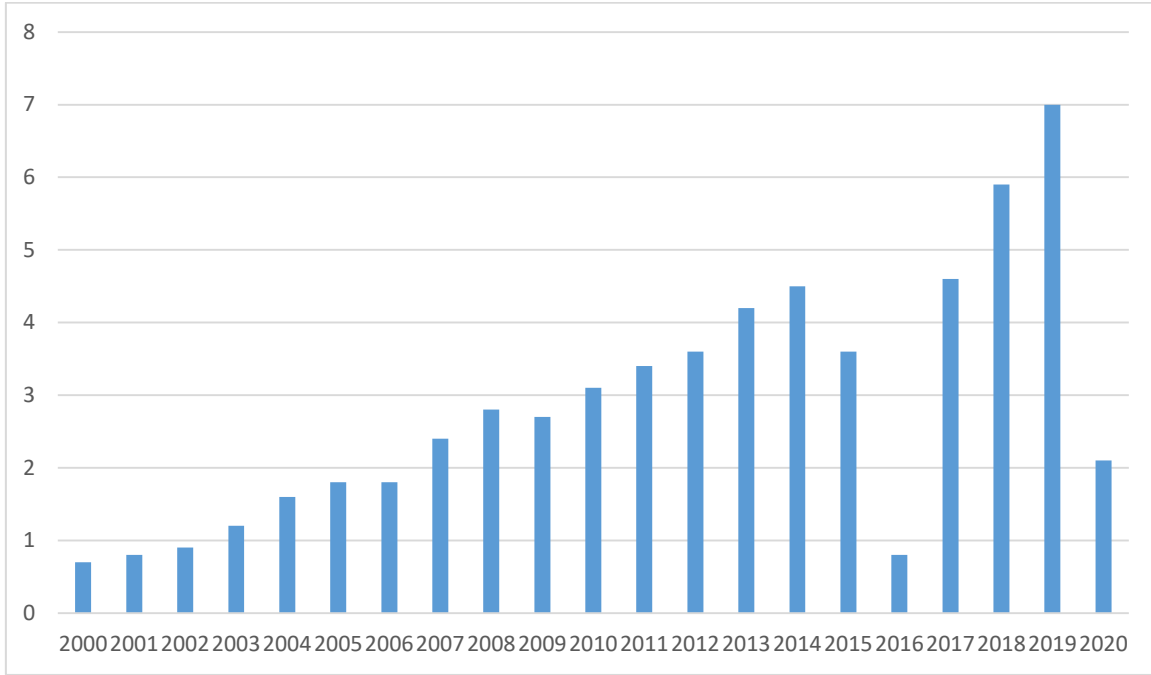
⁵³⁶ Weitz, 2010: 71.

⁵³⁷ Sariaslan, 2019: 186-187.

⁵³⁸ Mammadova, 2019: 77.

⁵³⁹ Koçak, 2017: 11.

⁵⁴⁰ Büyükkakıncı, 2012: 834.

Şekil 2. 6. Türkiye’ye Gelen Rus Turist Sayısı (Milyon)

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket> (erişim tarihi: 7.5.2021).

İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin niteliğine paralel olarak seyretmiş olan turist sayısı, özellikle 2016 yılında yaşanan uçak krizinin etkisiyle keskin bir dalgalanma yaşamıştır. Sonraki yıllarda iki ülke arası ilişkilerde yaşanan toparlanmayla birlikte Türkiye’ye gelen Rus turist sayısında da artış göstermiştir. Öyle ki 2017 yılında Rusya Devlet Başkanı Putin, Türkiye’ye turist akışı ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmış ve bizzat kendi deneyim ve izlenimlerini paylaşmıştır:

“Rusya’dan Türkiye’ye turist akışı Türk ekonomisinde önemli bir faktör. Ancak biz Ruslar için, Rusya için son yıllarda hayatımızın da önemli bir parçası oldu. Yüzbinlerce, milyonlarca Rus vatandaşı Türkiye’de tatil yaptı ve burayı çok hoş ve arkadaş canlısı buldu. Bunu hepimiz biliyoruz. Moskova’da, Kremlin’de çalışmadan önce sık sık Türkiye’de tatil yapardım. Ve o tatillerle ilgili sadece en iyi hislere ve anılara sahibim.”⁵⁴¹

2018 yılında yapılan ortak basın konferansında Rusya Devlet Başkanı Putin, konu başlıkları arasında turizme de parantez açarak şu sözleri ile Türkiye’yi ziyaret eden Rus turist sayısı için 6 milyon hedefini ortaya koymuştur:

“Ülkelerimizin sivil toplumları arasındaki kültürel ve insani temasları ve bağları genişletmeye öncelik veriyoruz. Rus turistlerin Türkiye’ye akışı dinamik bir şekilde büyümeye ve gelişmeye devam

⁵⁴¹ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/54023> (erişim tarihi: 2.9.2021).

ediyor. Daha önce de söylediğimiz gibi, geçen yıl Türkiye'yi yaklaşık beş milyon kişi (4,7 milyon) ziyaret etti. Önümüzdeki yıl bu rakamın altı milyona çıkabileceğine inanıyoruz.”⁵⁴²

2019 yılında ülkemizi ziyaret eden Rus turist sayısı 7 milyonun üzerine ulaşarak, tüm zamanların en yüksek seviyesine erişmiştir. 8. ÜDİK toplantısı da aynı yıl içerisinde gerçekleştirilmiştir.⁵⁴³ Bu kapsamda imzalanan bildirge ile 2019 yılının Türkiye-Rusya Kültür ve Turizm Yılı ilan edilmesi de, ivme kazanan ilişkiler açısından olumlu bir gelişme olmuştur.⁵⁴⁴ Cumhurbaşkanı Erdoğan ile 2019 yılında yapmış oldukları görüşmede ise Vladimir Putin, ikili ilişkilerde turizm sektörü ile ilgili olarak aşağıdaki değerlendirmesi ile de söz konusu ivmeye vurgu yaparak, krizin etkisiyle vize konusunda yaşanan problemlerin atlatılmasına ilişkin de olumlu mesajlar vermiştir:

“Yüksek düzeyde turist değişimi, Rus-Türk ilişkilerinin tipik bir özelliğidir. Türkiye, yalnızca Türk tatil beldelerini değil, aynı zamanda çok sayıda tarihi ve kültürel simgeyi de ziyaret eden Rus turistler arasında giderek daha popüler hale geliyor. Geçen yıl Rusya, altı milyon turist ile Türkiye Cumhuriyeti'ni ziyaret eden yabancı turist sayısında yine ilk sırada yer aldı. Buna karşılık, Türk yetkililerin Rus turistlerin güvenliği ve rahatlığına odaklanmasını takdir ediyoruz ve karşılıklı vize düzenlemelerini kolaylaştırmak için sürekli olarak çalışacağız.”⁵⁴⁵

Türkiye'ye gelen Rus turist sayısında 2020 yılında gözlenen düşüşte ise Covid-19 pandemisinin etkisi göze çarpmaktadır.

1920'lerde iki ülke arasında başlayan diplomatik ilişkilerin 90. yılı olması sebebiyle de özel bir önem atfedilmiş olan 2010 senesinde⁵⁴⁶ ilişkilerin kurumsal derinliği artarken, ticari ve ekonomik ilişkilerde de hedefler ve beklentiler giderek artan bir profil çizmiştir. Dış ticaret verilerine bakılacak olursa 2010 yılında Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı 4.6 milyar dolar iken Rusya'dan ithalatı ise 21.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁵⁴⁷

Bunlara ek olarak, Rus doğrudan yatırımları da Türkiye'ye 2011 sonrasında hızlanmış ve daha strateji odaklı bir görünüm arz etmiştir.⁵⁴⁸ Aynı şekilde, taraflar arasındaki dış ticaret hacmi de bir önceki yıla göre artış göstererek 29.945.548 dolara yükselmiştir.⁵⁴⁹ Finans ve bankacılık alanlarında da işbirliği açılımları gerçekleştirilmiş, 4 Mart 2011'de iki ülke merkez bankaları yetkililerini kapsayan bir “Türk-Rus Bankacılık ve Finans Alanında İşbirliği

⁵⁴² <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57192> (erişim tarihi: 2.9.2021).

⁵⁴³ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (erişim tarihi: 31.12.2020).

⁵⁴⁴ Güler, 2020: 161.

⁵⁴⁵ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/60247> (erişim tarihi: 2.9.2021).

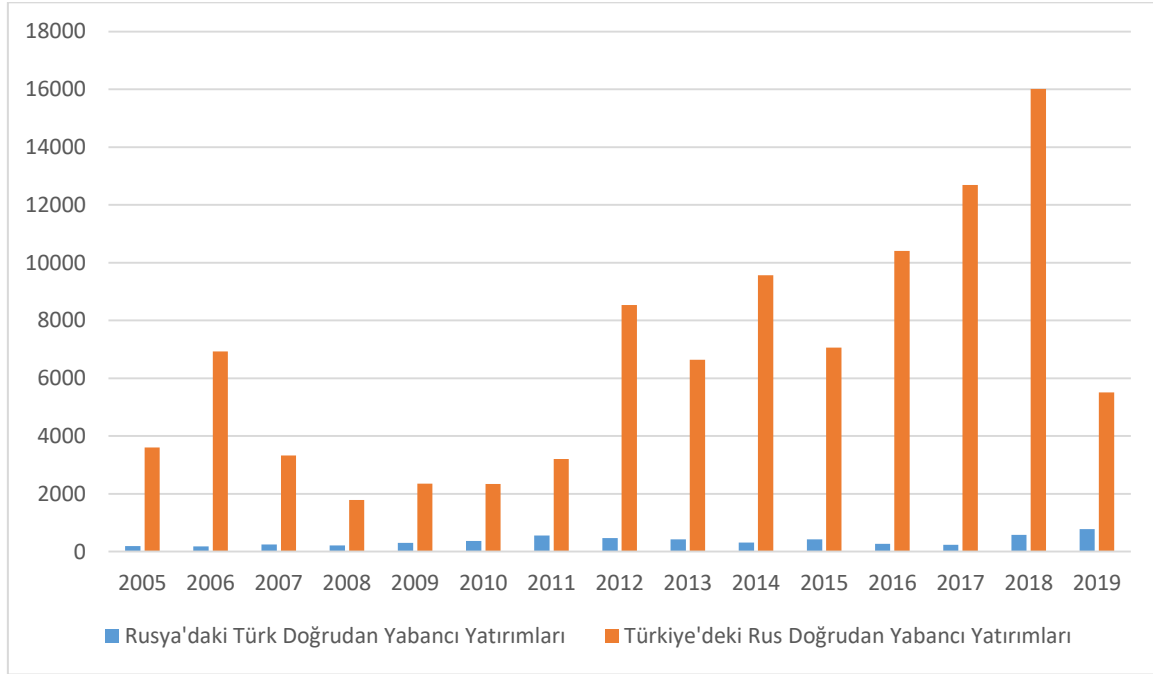
⁵⁴⁶ Çelikpala, 2015: 136.

⁵⁴⁷ Tokgöz, 2011: 12.

⁵⁴⁸ Özel ve Uçar, 2019: 15.

⁵⁴⁹ Zengin, 2015: 84.

Çalışma Grubu”, Türkiye- Rusya 11. Dönem Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Protokolü uyarınca oluşturulmuştur.⁵⁵⁰

Şekil 2. 7. İkili Doğrudan Yabancı Yatırım Rakamları (milyon dolar)

Kaynak:Grafikteki veriler Merkez Bankası verilerinden elde edilerek oluşturulmuştur. Verilere ulaşmak için bkz. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket> (erişim tarihi: 5.5.2021).

Bunların yanı sıra, 2012 yılı, iki ülke arasındaki ticaret hacmi, önceki yıla nazaran artmaya devam ettiği ve %26'ya ulaştığı bir yıl olmuştur.⁵⁵¹ 2014 yılında karşılıklı yatırımların değeri 10 milyar dolara ulaşmış⁵⁵² ve 31 milyar dolarlık bir ticaret hacmiyle Rusya söz konusu yılda, Almanya'dan sonra Türkiye'nin ikinci en büyük ticaret ortağı konumunda yer almıştır. Aynı şekilde, başkanlık ve bakanlık düzeyinde yapılan karşılıklı ziyaretler ise muttat bir olay haline gelmiştir.⁵⁵³

İki ülke arası ilişkilerin ekonomik boyutuyla ilgili bir diğer husus da iki ülke arası ticarete yerli para bilimlerinin kullanılması meselesi olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Aynı şekilde millî paralarla ticaretin artırılmasına da büyük önem veriyoruz. Bugün tekrar bu konuyu gündemimize aldık, merkez bankalarımıza da daha önce de bu talimatlarımızı vermiştik ve bu şekilde

⁵⁵⁰ Sariaslan, 2019: 209.

⁵⁵¹ <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri> (erişim tarihi: 22.12.2020).

⁵⁵² Karakullukçu ve Trenin, 2014: 5-10.

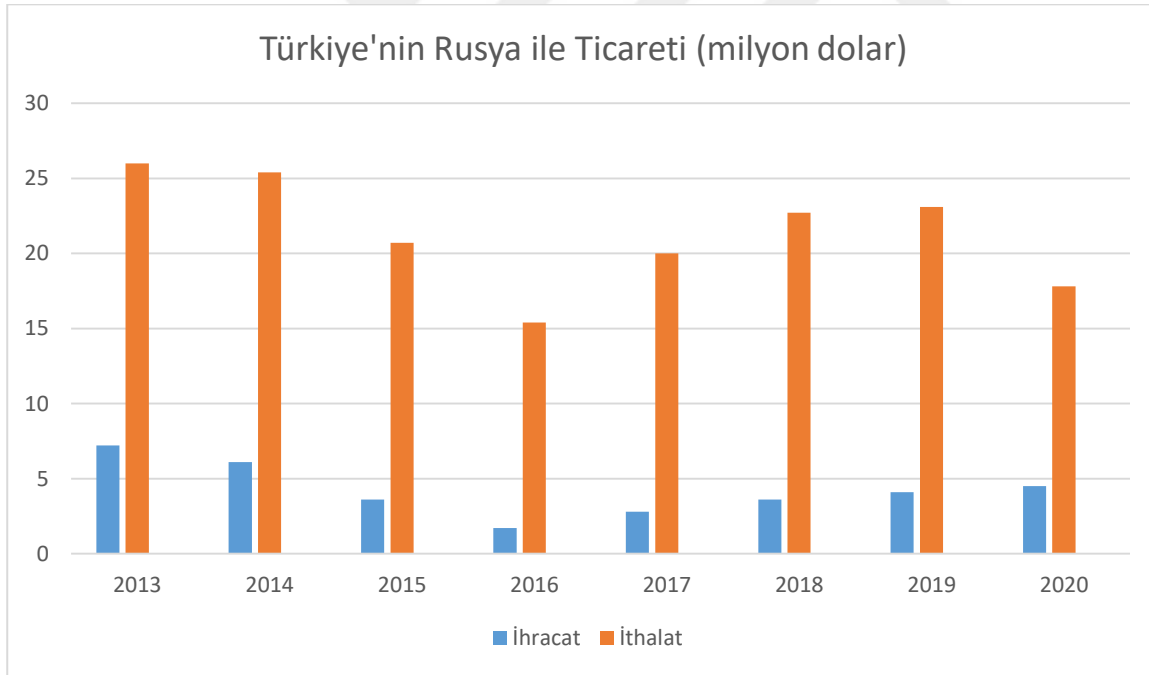
⁵⁵³ Kelkitli, 2017: 5.

Rus vatandaşları ülkemizde Rubleyle bütün ticari faaliyetlerini sürdürecekleri gibi, Türk Lirasıyla da Rusya'da Türkler aynı şekilde bu tür faaliyetlerini sürdürebilecekler ve ticaretimizin üzerindeki kur baskısını böylece hafifleteceğimizi düşünüyorum.”⁵⁵⁴

Vladimir Putin deşuifadelerle Cumhurbaşkanı Erdoğan ile aynı hususa dikkat çekmiştir:

“Ekonomik egemenliğimizi garanti altına almak için elimizden geleni yaptığımızı söylemek mümkün müdür? Hayır, şimdiye kadar yeterince başaramadık. Bu nedenle Türkiye Cumhurbaşkanı bugün ödemelerimizde ve ödemelerimizde ulusal para birimlerini daha aktif kullanmamız konusunda ısrar etti. Karşılıklı çıkarları ilgilendiren başka konular da var. Tüm bu planların uygulanmasının ekonomik bağlarımızın gelişmesine fayda sağlayacağını söylemeye gerek yok. Bunun ülkelerimizde sosyal sektör üzerinde de olumlu bir etkisi olacağına eminim.”⁵⁵⁵

Aşağıda verilen grafikte de görülebileceği üzere, çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinilecek olan bir takım kriz ve gerginlikler neticesinde 2013-2019 yılları bandında ikili ticaret değerlerinde bir düşüş seyri söz konusu olsa da, bahsi geçen düşüş 2019 yılına doğru tekrar toparlanma eğilimine geçmiştir. İki ülke arasındaki ticaret trendi, küresel, bölgesel ve ikili ilişkilerde yaşanan kriz ve anlaşmazlıklar dolayısıyla kesintiye uğramadan gelişimini zaman zaman artan, zaman zamansa azalan oranlarla sürdürmeye devam etmiştir.⁵⁵⁶

Şekil 2. 8. Türkiye'nin Rusya ile Ticareti (milyon dolar)

Kaynak: TÜİK verilerinden alınarak hazırlanmıştır. Bkz <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> (erişim tarihi: 7.5.2021).

⁵⁵⁴ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87316/rusya-ile-iliskilerimizi-eskisinden-ileriye-tasimak-istiyoruz> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁵⁵⁵ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/60247> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁵⁵⁶ Şimşek vd., 2017: 7.

Uçak krizi ve çeşitli gerginliklerin etkilerini ikili ticaret rakamlarında da görmek mümkündür. Öyle ki, 2013 yılında Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı 7 milyar dolar iken, 2017 yılında bu sayı 3 milyar doların aşağısına düşmüş, aynı düşüş ithalatta da söz konusu olarak 2013 yılındaki sayıya göre 5 milyar dolar azalmıştır.⁵⁵⁷ Diğer yandan, yaşanan uçak krizi sonrası tekrar toparlanma sürecine girilmesiyle birlikte 2014'ten beri yapılmamış olan Türk-Rus Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) 'nin 6. toplantısı da 2017 yılında yapılmış ve zirve sonunda ortak yatırım fonu kurulmasını hedefleyen bir anlaşmanın yanında yedi anlaşma daha imzalanmıştır. Mayıs ayında yapılan görüşme sonrasında ise ilişkilerde normalleşme sürecinin tamamlandığı ve vize ile tarım ürünlerine uygulanan kısıtlamaların dışında tüm kısıtlamaların kalktığına ilişkin Vladimir Putin'in açıklamasının da gösterdiği gibi ilişkilerde kriz öncesi döneme geçiş hızla sağlanmıştır.⁵⁵⁸

Söz konusu bu hızlanma, kendini ekonomik verilerde de açık bir biçimde göstermiştir. Öyle ki, 2018 yılında Türkiye – Rusya arasındaki ticaret 2017 yılına göre %37 artış göstermiş ve Türkiye, Rusya'nın 5. en büyük ticaret ortağı olmuştur. Rusya ise Türkiye'nin ilk nükleer reaktörünü inşa eden ülke konumunda yer almıştır. S-400 füze savunma sisteminin Türkiye tarafından satın alınmak istemesiyle savunma alanında da iki ülke, oldukça yakın bağlar tesis etmeye başlamıştır.⁵⁵⁹ Rusya, 2018 yılında Türkiye'ye yaklaşık 6 milyona varan ziyaretçi göndererek, bu kategoride Türkiye için 1. sırada yer almıştır. Türkiye 2018 yılında doğal gaz ithalatının %47'sini Rusya'dan gerçekleştirerek bu kategoride en fazla alımı Rusya'dan yapmaya devam etmiştir.⁵⁶⁰

Ekonomi ve ticaretin itici güç olduğu ikili ilişkilerde, 2019 yılında 26.309 milyar dolara ulaşan ticaret hacminin yanı sıra ekonomik değeri 75.7 milyar dolar olan, toplam adedi 1972'yi bulan proje sayısı da dikkat çekmektedir.⁵⁶¹ 2019 yılında Moskova'da gerçekleştirilen Sekizinci Üst Düzey İşbirliği Konsey Toplantısı'nda Cumhurbaşkanı Erdoğan, iki ülke arası ticari ve ekonomik ilişkilerle alakalı olarak şu şekilde düşüncelerini paylaşmıştır:

“Ticaret hacmimiz 2018 yılında yüzde 15 gibi ciddi bir artışla 26 milyar dolara ulaştı. Ancak bu rakam hâlen 100 milyar dolarlık hedefimizin gerisinde. Özellikle işlenmiş tarım ürünleri, ilaç, kozmetik ürünleri, otomotiv yan sanayi ürünleri, hazır giyim, inşaat malzemeleri, makine ve mobilya gibi ürünlerde Rusya'nın önemli miktarda ithalatı bulunuyor. Ülkemiz ise bu sektörlerde dünyaya kaliteli ve

⁵⁵⁷ Karasar, 2019: 13-14.

⁵⁵⁸ <https://tr.sputniknews.com/rusya/201712311031613880-2017-turk-rus-iliskileri-ucak-krizi-oncesine-dondu/> (erişim tarihi: 29.12.2020).

⁵⁵⁹ ISPI & Atlantic Council, 2019: 120.

⁵⁶⁰ Sariaslan, 2019: 190-200.

⁵⁶¹ <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-russian-federation.en.mfa#:~:text=Economic%20and%20trade%20relations%20constitute,and%2022%2C454%20billion%20USD%20imports> (erişim tarihi: 31.12.2020).

uygun fiyatlı ürün arz ediyor. Fakat bu ürünlerde bile Rusya'ya ihracatımız olması gerekenin şu anda çok altında seyrediyor. Amacımız, dengeli bir ticaret yapısıyla değerli dostumla hedef olarak belirlediğimiz 100 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşmak için yeni yollar bulmaktır.”⁵⁶²

Aynı toplantıda Vladimir Putin ise şu sözleri ile değerlendirmede bulunmuştur:

“2018'de ticaret yüzde 16 artarak neredeyse 26 milyar dolara ulaştı. Karşılıklı yatırım önemliydi ve 20 milyar dolara ulaştı. Karma Hükümetlerarası Komisyon, ekonomik işbirliğimizi organize etmede büyük bir rol oynuyor. Rus-Türk İş Konseyi aktif olarak çalışıyor. Küçük ve orta ölçekli işletmeleri temsil edenler de dâhil olmak üzere iki ülkenin girişimcileri arasında doğrudan temasların geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Rusya Doğrudan Yatırım Fonu ve Türkiye Varlık Fonu, yeni ortak projelerin uygulanmasını kolaylaştırıyor. Az önce 1 milyar dolarlık bir yatırım platformu oluşturmak için bir anlaşma imzaladılar. Böyle bir yatırım sermayesi ile çeşitli projeler için en az 5 milyar dolar toplayabileceklerine inanıyorum. Metalurji endüstrisi, otomotiv endüstrisi, tarım ve ayrıca inovasyon odaklı ve yüksek teknoloji sektörlerinde işbirliğini derinleştirmek için iyi fırsatlar var. Sonuç olarak, İşbirliği Konseyi'nin mevcut toplantısının ve ikili görüşmelerimizin son derece başarılı geçtiğini söylemek isterim. Bugünkü anlaşmaların her alanda Rus-Türk işbirliğini daha da geliştirmeye yardımcı olacağına inanıyorum.”⁵⁶³

Günümüze geldiğimizde, bahsedilmesi gereken ilk gelişmelerden biri tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs pandemisi olmaktadır. Dünya çapında 3 milyondan fazla can kaybına⁵⁶⁴ sebep olan pandemi; sağlık, ekonomi, siyaset, çevre, eğitim, teknoloji ve daha diğer pek çok alanda etkisini göstermiş ve beraberinde pek çok sorgulama ve değişiklik getirmiştir. Virüsle mücadele için alınan sıkı tedbirler, izolasyon süreci ve pek çok iş yerinin kapatılması ve işsizlik oranındaki yüksek artış, küresel ekonomide daralma ve krize yol açmıştır.⁵⁶⁵ Salgın sebebiyle uygulanan kısıtlamaların etkisiyle petrol fiyatlarının düşmesi, hali hazırda ham petrol fiyatı konusunda anlaşmazlık içerisinde olan Rusya ile OPEC ülkeleri arasındaki gerilimi daha da arttırmıştır zira OPEC ülkeleri, fiyatların daha da düşmesini engellemek isterken, Rusya'nın daha farklı bir stratejisi mevcuttu. Dolayısıyla Rusya ve Suudi Arabistan arasında bir sürtüşme yaşanmış⁵⁶⁶, ancak daha sonra yapılan görüşmeler sonucunda taraflar arasında günlük 10 milyon varil kesintide uzlaşılmıştır.⁵⁶⁷

Küresel salgının yaratmış olduğu iç talep düşüşünün de etkisiyle Rusya ekonomisinde 2020 yılında %3.1 oranında bir daralma yaşanmış olsa da, Rus ekonomisinin 2021 yılı

⁵⁶² <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/103848/-rusya-ile-enerji-alanindaki-is-birligimiz-ekonomik-iliskilerimizin-tasiyici-sutunlarindandir-> (erişim tarihi: 12.5.2021).

⁵⁶³ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/60247> (erişim tarihi: 2.9.2021).

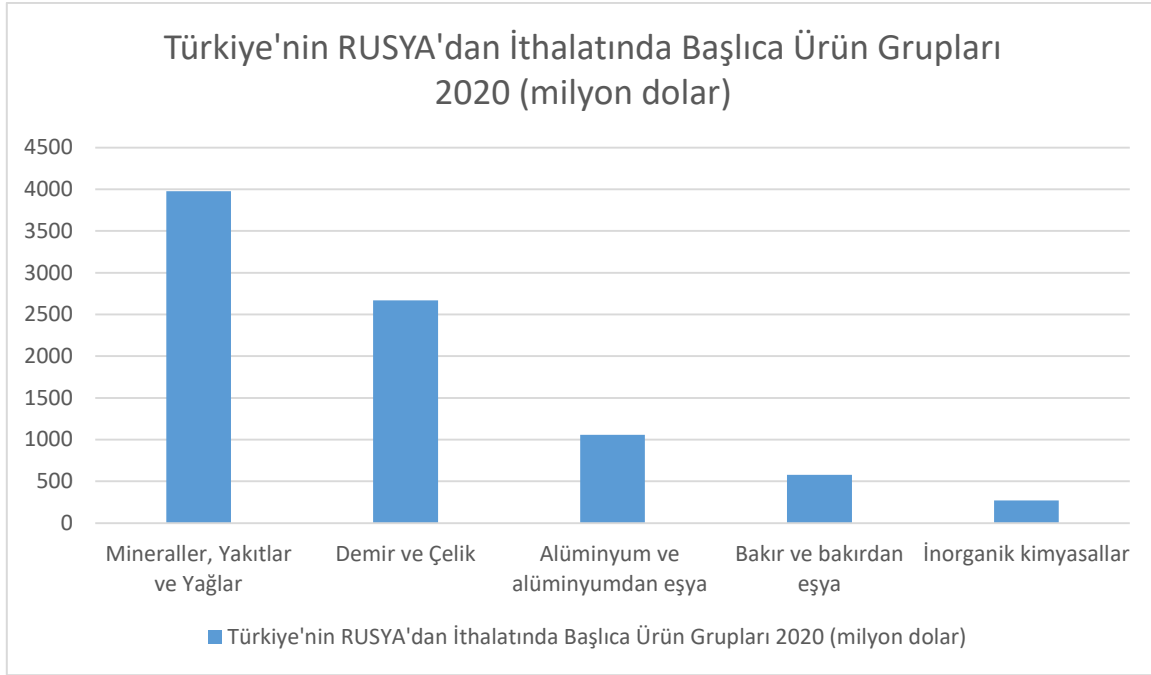
⁵⁶⁴ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56785965> (erişim tarihi: 5.5.2021).

⁵⁶⁵ <https://www.dailysabah.com/world/2020-our-worst-year/news> (erişim tarihi: 2.1.2021).

⁵⁶⁶ <https://tr.euronews.com/2020/03/12/2020-petrol-savaslar-nda-rusya-ve-suudi-arabistan-n-hedefleri-neler> (erişim tarihi: 2.1.2021).

⁵⁶⁷ <https://www.indyturk.com/node/160926/ekonomi%CC%87/suudi-arabistan-ve-rusya-petrol-%C3%BCretimi-kesintisinde-anla%C5%9Ft%C4%B1-petrol-fiya%C4%B1> (erişim tarihi: 2.1.2021).

itibariyle %3.8 oranında büyüyeceği tahmin edilmiştir.⁵⁶⁸ Aynı oranda daralma tahmini Türkiye için de yapılmış olsa da, 2021 yılı için tekrar büyüme ön görüşü yapılmıştır.⁵⁶⁹ Pandemi koşullarına rağmen iki ülke arasındaki ticaret cirosu 2019 yılının aynı ayına göre 81.6 milyon dolarlık bir artış göstermiştir.⁵⁷⁰ Ticaret Bakanlığı'nın 2021 yılında yayınlamış olduğu rapora göre Türkiye'nin Rusya'dan temin etmiş olduğu başlıca sanayi ürün grupları ise aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 2. 9. Türkiye'nin Rusya'dan ithal etmiş olduğu başlıca sanayi ürün grupları 2020 (milyon dolar)

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr/data/5ef4643b13b8767a5802184f/Rusya%20%C3%9Clke%20Profili.pdf> (erişim tarihi: 2.9.2021).

2021 yılı mayıs ayı verilerine göre ise Ocak-Mayıs periyounda ithalatı ilk sırayı Çin, 12 milyar 286 milyon dolar ile alırken, bu ülkeyi sırasıyla; 10 milyar 312 milyon dolar ile Rusya, 9 milyar 354 milyon dolar ile Almanya, 4 milyar 700 milyon dolar ile ABD, 4 milyar 575 milyon dolar ile İtalya takip etmiştir. İlk 5 ülkeden yapılan bu alımlar, toplam ithalatın %39,8'ini teşkil etmiştir.⁵⁷¹

2.1.3. Sosyo-Kültürel İlişkiler

⁵⁶⁸ <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/ulke-profili> (erişim tarihi: 2.1.2021).

⁵⁶⁹ Adıgüzel, 2020: 195.

⁵⁷⁰ <https://www.russia-briefing.com/news/despite-covid-19-russia-turkey-2020-bilateral-trade-9.html/> (erişim tarihi: 2.1.2021).

⁵⁷¹ Kapsamlı bilgi için bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Mayis-2021-37417> (erişim tarihi: 2.9.2021).

İki toplum arasında kalıplaşmış düşünce ve ön yargıların, pejoratif imaj ve algıların dönüşmesinde kültür ve sanat alanları ile bu kapsamda girilen faaliyetlerin rolü de yadsınamayacak derece önemli görülmüştür. Keza bu doğrultuda atılan adımlar hem taraflar arasındaki köklü toplumsal etkileşime yeniden ivme kazandırmış hem de karşılıklı güveni bambaşka bir düzeye erdirmiştir.⁵⁷² Türkiye’de 2007 yılının Rusya Kültür yılı, 2008 yılında ise Rusya’da Türkiye Kültür yılı ilan edilmesi ve bu bağlamda çeşitli kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, ilişkilerin çok boyutluluğuna katkı sağlaması bakımından kayda değer gelişmeler olmuştur.⁵⁷³

Yapılan yüksek düzeyli ziyaretler, ticaret ve enerjide süregelen işbirliği, bölgesel ve uluslararası konulardaki ortaklığa ek olarak inşa edilen kültürel bağlar neticesinde 2010 yılında Türkiye-Rusya ilişkilerinin stratejik ortaklık noktasına eriştiği, doğrudan dönemin Rusya Devlet Başkanı Medvedev tarafından dile getirilmiştir.⁵⁷⁴ Keza Dmitri Medvedev’in 2010 yılında Türkiye’ye gerçekleştirdiği resmi ziyarette Üst Düzey İşbirliği Konseyi’nin kurulması da dahil çeşitli konu başlıklarını da içeren on altı belge ve anlaşma imzalanmıştır.⁵⁷⁵ Söz konusu Konsey, ilerlemekte olan Türkiye-Rusya ilişkilerinin esas yönelimlerini ve stratejisini ayarlayan, kültürel ve insani alanlarda da işbirliğinin kolaylaştıran ve önemli siyasi, ticari ve ekonomik projelerin koordinasyonunu yürüten bir mekanizma olarak oluşturulmuştur.⁵⁷⁶

2019 yılında yaptıkları görüşmede Vladimir Putin şu şekilde kurduğu cümleler ile iki ülke arası kültürel ilişkileri, turizm rakamları ile birlikte ele almanın, yanında yapılması planlanan aktiviteler ile birlikte ele almıştır:

“Türk iş dünyasının Rusya pazarındaki operasyonları genişletmeye olan ilgisini memnuniyetle karşılıyoruz. Bu kapsamda Temmuz ayında Yekaterinburg’da düzenlenecek olan INNOPROM-2019 Uluslararası Sanayi Ticaret Fuarı’na Türkiye’yi partner ülke olarak davet ettik. Elbette kültürel ve insani bağlarımızı da görüştük. Kültür ve turizmin uzun yıllarını Rusya ve Türkiye’de gerçekleştirmeye hazırlanıyoruz. Rusya, Türkiye’yi ziyaret eden yabancı turist sayısında kesinlikle ilk sırada yer alıyor. 2018 yılında yaklaşık altı milyon Rus turist Türkiye’yi ziyaret etti. Türk ortaklarımız, Rus ziyaretçilerin konforunu ve güvenliğini sağlamak için bizimle yakın işbirliği geliştirdi.”⁵⁷⁷

Cumhurbaşkanı Erdoğan da turizm sektörünün, ekonominin yanı sıra sosyal ve kültürel anlamdaki etkilerine de kısaca: “Turizm konusunda söylediğiniz gibi Rusya ve Rus

⁵⁷²Purtaş, 2021: 119.

⁵⁷³Kemaloğlu, 2015: 82.

⁵⁷⁴Güreş, 2011: 5.

⁵⁷⁵http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-political-relations-with-russian-federation.en.mfa (erişim tarihi: 20.12.2020).

⁵⁷⁶Kelkitli, 2017: 22.

⁵⁷⁷<http://en.kremlin.ru/events/president/news/59718> (erişim tarihi: 2.1.2021).

vatandaşlarının ülkemize olan sevgisi her geçen gün artıyor. Halkımız ve turizm için, turizm sektörü için çok şey ifade ediyor ve bir diğer önemli güçtür.” ifadeleriyle değinmiştir.⁵⁷⁸

2020 yılı, ikili ilişkilerin 100. Yılı olması münasebetiyle de önem taşımış, bu minvalde iki ülke birbirini tebrik ederek, iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel zeminine atıfta bulunulmuştur.⁵⁷⁹ Bu vesileyle de Rusya’da posta pullarının basım ve dağıtımını gerçekleştiren Marka isimli federal devlet kurum, üzerinde Süleymaniye Camii ile Moskova Ulul Camii’nin yer aldığı iki posta pulu çıkarmıştır.⁵⁸⁰

Aynı yıl patlak veren Koronavirüs pandemisi de ülkeler arasında sağlık alanında çeşitli işbirliği alanlarını beraberinde getirmiştir. Öyle ki, Türkiye ile Rusya, koronavirüse karşı Rusya’da geliştirilen Sputnik-V aşısının hem Türkiye’ye 50 milyon dozluk tedariki hem de bu konuda yapılacak teknoloji transferi konusunda işbirliğine gitmişlerdir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, konuyla ilgili olarak iki ülkenin birçok alanda yaptıkları işbirliğine aşı üretiminin de eklenmesinden memnun olduğunu ifade etmiş, iki lider yakın zaman içerisinde diğer konularla birlikte bu hususta da bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir.⁵⁸¹

İki ülke arasında yaşanan dayanışmanın bir diğer örneği ise 2021 yılı Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde Antalya-Manavgat, Muğla, Adana ve İzmir gibi pek çok şehir ve ilçede meydana gelen orman yangınları ile mücadele olmuştur. Vladimir Putin liderliğindeki Rusya, Türkiye’nin yangınlarla mücadelesine destek olmak için 5 uçak ile 3 helikopter göndermiş olmasıyla önemli bir dayanışma sergilemiştir.⁵⁸² Rusya’nın sergilemiş olduğu bu dayanışma, yaklaşık aynı zaman diliminde Sibiry bölgesinde de çıkmış olan yangınla⁵⁸³ mücadele etmekte olması bakımından ayrıca değerli bir yaklaşım olmuştur. Bu dayanışma, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın şu şekilde sarf ettiği sözlerle de ortaya konmuştur:

“Mesela Rusya yanarken ben Sayın Putin’le görüştüm, sağ olsun üç tane uçak bize o hâldeyken gönderdi ve dört tane de helikopter bu noktada yine gönderdi ve onlar da bizim şu andaki bu çalışmaların içerisinde yer alıyor. Bu bir dayanışmadır ve bu dayanışmayı en güzel şekilde ortaya koyuyor. Rusya’dan beş uçak ve üç helikopterle yangın söndürme çalışmalarımız devam ediyor.”⁵⁸⁴

⁵⁷⁸ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/60852> (erişim tarihi: 2.1.2021).

⁵⁷⁹ <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/russia-celebrates-100th-year-of-diplomatic-relations-with-turkey> (erişim tarihi: 2.1.2021).

⁵⁸⁰ <https://tr.sputniknews.com/20201103/rusya-turkiye-diplomatik-iliskilerinin-100-yildonumu-anisina-iki-pul-kullanima-sunuldu-1043144386.html?norescaler> (erişim tarihi: 11.9.2021).

⁵⁸¹ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/erdogan-ve-putin-sputnik-v-asisinin-tedarikini-gorustu-578561.html> (erişim tarihi: 9.5.2021).

⁵⁸² <https://www.trthaber.com/haber/gundem/6-ulkeden-turkiyeye-yaniginla-mucadelede-hava-destegi-599415.html> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁵⁸³ <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/rusyada-orman-yaniginlari-asiri-yanigin-tehlikesi-uyarisi-yapildi,t2YCY2Plh068XDb2OlyO9w/aZqSf8XNEKcjBYy1NEWOg> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁵⁸⁴ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/128914/cumhurbaskani-erdogan-a-haber-atv-ozel-yayinina-katildi> (erişim tarihi: 12.9.2021).

Rusya'dan bu amaçla kiralanmış bir yangın uçağının Kahramanmaraş'ta düşmesi ve talihsiz olayda 3'ü Türk, olmak üzere 8 kişilik mürettebatın hayatını kaybetmesi olayında ise iki ülke de birbirlerine taziyelerini iletirken Vladimir Putin'in ise konuya ilişkin olarak şu değerlendirmesi, söz konusu dayanışma sırasında meydana gelmiş olan bu vahim hadiseyi, kendisinin de ayrı bir bağ oluşturması bakımından da ele alması önemli bir açıklama olmuştur:

"Bu nedenle can kaybı acısı bizleri birleştiriyor. Ölenlerin aileleri ve yakınlarına üzüntü ve desteğimi iletmenizi rica ederim. Onlara, bu zor zamanda cesaret ve metanet diliyorum."⁵⁸⁵

Aslında Türkiye'nin Rusya ile yangınlarla mücadele konusundaki işbirliği daha geriye gitmektedir. Bu konuda 2019'da gerçekleştirilen çeşitli ziyaretlerin katkısıyla, 2020 yılında Rusya'nın seri olarak ürettiği; yangın söndürme, afet bölgelerine acil yardım ulaştırma, suda arama kurtarma çalışmaları, ambulans ve yük taşıma ve ayrıca çevre izleme gibi maksatlar için geliştirilmiş olan Be-200ChS amfibi tipi uçakların Türkiye'deki yangınlarla mücadelede kullanılması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Hizmet sözleşmesinin imzalanması ve uçakların transferi hususları, Rusya Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Rusya Acil Durumlar Bakanlığı'nın desteği ve devlet savunma sanayi şirketi Rostec'in Ankara Temsilciliği'nin etkin katkılarıyla, şirket bünyesindeki Birleşik Uçak Şirketi tarafından yürütülmüştür. Rostec Uluslararası İşbirliği ve Bölgesel Politika Direktörü Viktor Kladov bu konuyla ilgili olarak şu ifadelerde bulunarak taraflar arasındaki koordineli çalışmaya dikkat çekmiştir:

"Bu yıl seve seve Türk ortaklarımızın yardımına geldik. Organizasyonel sorunlar, Rus ve yerel makamların ve Rostec'in Türkiye'deki temsilciliğinin koordineli çalışmaları sayesinde mümkün olduğunca çabuk çözüldü."⁵⁸⁶

Birleşik Uçak Şirketi Genel Müdürü Yuriy Slyusar ise:

"Türk ortaklarla ortak çalışmamız, Türkiye'nin itfaiye hizmetinin filosunu yenileme amacıyla yeni uçakların teslimi konusu dahil işbirliğini geliştirmek için iyi bir potansiyele sahip olduğumuzu gösteriyor."⁵⁸⁷

Şeklinde açıklamada bulunarak iki ülke arasında geliştirilen diyaloglar ile yelpazesi genişlemekte olan işbirliği potansiyeline vurgu yapmıştır.

2.1.3.1. Karma Evlilikler

⁵⁸⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kahramanmarasta-yanigin-sondurme-ucagi-dustu/2334673> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁵⁸⁶ <https://tr.sputniknews.com/20200616/rus-be-200-ucaklari-turkiyede-yaniginlarin-onlenmesi-amaciyla-nobete-basliyor-1042258238.html?noescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁵⁸⁷ <https://tr.sputniknews.com/20200616/rus-be-200-ucaklari-turkiyede-yaniginlarin-onlenmesi-amaciyla-nobete-basliyor-1042258238.html?noescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

SSCB zamanında uygulanan milli kimliklerin ortadan kaldırılması politikasına yardımcı olabilecek bir araç olarak yabancılarla evlilikler desteklendiği ve bilhassa bu evliliklerin Rus ve diğer Hristiyan kadınlar ile Türk Müslüman erkekler arasında görüldüğü ifade edilmektedir. Nitekim SSCB'nin kurulduğu ilk yıllarda her kırk evliliğin sadece birinin karma evlilikten oluşurken bu oranın 1970'lerde ise her yedi evlilikten birine çıktığı saptanmıştır. Öte yandan, Türk toplumlarında Müslüman kadınların Rus ve diğer topluluklardan biri ile evlenmesi oldukça nadir görüldüğü, bunun temel sebebinin ise din faktörü olduğu ileri sürülmektedir çünkü İslam dininde, Müslüman bir kadının Hristiyan veya başka bir din mensubu bir erkekle evlenmesi yasak addedilmiştir. Burada bahsedilmesi gereken bir diğer husus da Rus ya da başka dinden biri ile Müslüman bir kişi arasında yapılan evliliklerde konuşulan dilin genellikle Rusça olduğudur.⁵⁸⁸

Sovyet Birliği'nin dağılmasının ardından iki ülke arasında sosyal ve toplumsal ilişkilerdeki yakınlaşmanın ise en önemli sonuçlarından biri de iki ülke vatandaşları arasında yapılan karma evlilikler olmuştur. Eşlerden birinin başka ülke vatandaşı olduğu karma evlilikler, yukarıda da bahsedildiği gibi geçmişte daha çok siyasi amaçlar doğrultusunda yapılmışken, küreselleşen dünyanın koşulları artık bireylere; ülkelerarası, inançlar arası, etnikler arası ve kültürlerarası karma evlilikler yapma olanaklarını da beraberinde getirmiştir. Toplum anlayışının tüm dünyada değişmesiyle birlikte Türkiye ve Rusya gibi çok kültürlü ülkelerde de sayısı gittikçe artan karma evliliklerin bu artışı; çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlere bağlanmıştır. SSCB'nin dağılmasını takip eden sürecin başında Rusya'da meydana gelen; siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan önemli değişikliklerle bağlantılı olarak ekonomik şartların zorluğu, şiddetli geçimsizlik ve aile içi huzursuzlukların yaşanmasına zemin yaratarak boşanma oranlarının yüksek seviyelere ulaşmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu boşanmalar sonucu, buradaki kadınlar hem ev geçimini hem de çocuk bakımını tamamen kendisi üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu durum, benzer durumdaki kişileri daha istikrarlı ve uygun ekonomik koşullara sahip başka bir ülkeye göç etme ve başarılı bir evlilik ile mali durumunu iyileştirme isteğine doğru iterek karma evliliklerin önünü açmıştır.⁵⁸⁹

Geçmişte, çok kültürlü bir yapı mozaigine sahip Türkiye'de de dini, etnik, mezhepsel ve bölgesel farklılıkları olan karma evlilikler fazla tasvip edilmezken, günümüzde yabancı ülke vatandaşlarıyla yapılan evliliklere karşı bakış açısındaki değişimin başlamasıyla bu evliliklerin sayısının yüz binlere ulaştığı tespit edilmiştir.⁵⁹⁰ İki ülke arasındaki kültürel

⁵⁸⁸ Süleymanov, 2009: 11-13.

⁵⁸⁹ Taganova, 2020: 2.

⁵⁹⁰ Taganova, 2020: 2.

ilişkilerin gelişmesinde, Yeltsin döneminde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin artmasının rolü önemli bulunmuştur.⁵⁹¹ Çoğu durumda olduğu gibi ekonomik girişimler, diğer alandaki ilişkilerin geliştirilmesine önayak olmuştur. Bu anlamda, Türkiye-Rusya arasında karma evliliğe giden yolda dikkat çekici bir örnek ise Soğuk Savaş dönemi sonrasında Doğu Almanya'dan çekilen Rus askeri personeli için ülkede inşası başlayan mekanların yapımında Türk müteahhit şirketlerine pay verilmesi olayıdır. Öyle ki ENKA İnşaat ve Sanayi şirketinin yürütmüş olduğu projelerde Türk müteahhitlerinin, Rusya'daki önemli inşaatların gerçekleştirilmesinde başarılı bir performansla çalışmaları sürecinde bu şantiyelerdeki Türklerin çoğunun Rus kadınlarla evlenmesi, karma evliliklerin kayda değer oranda artmasında önemli bir rol oynamıştır.⁵⁹² 2004 yılında gerçekleştirilmiş olan Rusya-Türkiye İş Forumu'nda Vladimir Putin ise Türk-Rus karma evliliklerdeki cinsiyet dağılımı ile ilgili olarak yarı nükteci bir ton ile sarf etmiş olduğu şu sözler ile Türkiye ve Rusya arasındaki karma evliliklere karşı destekleyici bakış açısını ortaya koymuştur:

“Son olarak, dengesizlik sorunu. Bugünkü tartışmaya katılanlar, Türkiye'de çok sayıda karma evlilik olduğundan, birçok yerli gelinin Rusya'dan olduğundan bahsetti. Bunun bariz bir dengesizlik olduğuna inanıyorum. Ziyaretim sırasında daha çok araba penceresinden bakmak zorunda olduğum için pek çok şeyi fark etme şansım olmasa da burada çok fazla seçenek olduğunu fark ettim. Ve girişimcilerimiz Türkiye'de iş kurmak için gerekli tüm koşulları sağlarsa, burada daha fazla Rus meslektaşımız çalışacak. Türk kadınlarının ne kadar güzel olduğunu fark edecekler. Ve kesinlikle öyle olduklarını onaylıyorum.”⁵⁹³

Rus Eğitim, Kültür ve İşbirliği Merkezi verilerine göre 1996-2006 yılları arasında Türk ve Rus vatandaşlarının yaptıkları karma evlilik rakamları 200 yaklaşmıştır. Yine istatistiklere göre, Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yapılan karma evlilikler sıralamasında Rus uyruklular ile yapılan evlilikler üçüncü sırada yer almıştır.⁵⁹⁴

Türkiye'nin, Rusların çeşitli yönlerden tercih ettiği bir ülke olmasında; coğrafi açıdan yakınlık, uygun seyahat ve tatil olanakları, kazançlı iş fırsatları gibi faktörler etkili olmuştur. Bunlara ek olarak, Türklerle evlenmiş Rus kadınların kendi tecrübelerini başkalarıyla paylaşması da Rusların Türkiye'ye yerleşme konusunda heves ve cesaretlerini arttırıcı bir unsur olarak görülmüştür.⁵⁹⁵ Türkiye – Rusya ilişkilerinde 90'lı yıllardan bu zamana geçen sürede siyasi, ekonomik, eğitim, enerji ve kültürel alanlarda oldukça aşama kaydedilmiş ve

⁵⁹¹ Başaran, 2015: 130-137.

⁵⁹² Taganova, 2020: 2.

⁵⁹³ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22729> (erişim tarihi: 5.9.2021).

⁵⁹⁴ Taganova, 2020: 2.

⁵⁹⁵ Deniz ve Özgür, 2013: 161.

karma evlilikler ile birlikte sosyal ve toplumsal temaslarda da ilerleme gerçekleşmiştir.⁵⁹⁶ 2009 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, dönemin Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev ile birlikte gerçekleştirmiş oldukları bir görüşme sırasında karma evliliklerle ilgili söylemiş olduğu sözler, karma evlilik olgusunun iki ülke arası diyalogun her alanda gelişimine zemin hazırlama işlevini vurgulamıştır:

“Türk halkı da Rus halkını gittikçe daha yakından tanımaktadır. Sayıları her geçen gün artan karma evlilikler ve bu ailelerin çocukları, gelecekte Türk-Rus dostluğunun en sağlam temellerini oluşturacaklardır.”⁵⁹⁷

Türkiye-Rusya arasında da bu türden evliliklerin çoğalması ve oluşan bu karma ailelerin gittikçe yaygınlaşması, toplumsal kabulün artışını da delalet etmektedir.⁵⁹⁸ Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov ile 2012 yılında yaptıkları bir görüşme sırasında dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun şu ifadeleri, karma evlilikleri destekleyici bakış açısını yansıtmaktadır:

“Türk-Rus evliliklerinin sayısının artması önemli. Ben Rus gelinlerin sayısı artsın istiyorum. Çünkü Rus gelinler, Türk aile yapısına çok uygun. Rus aile kültürü Türk aile kültürüne çok yakın, çok uyumlu. Tabii az da olsa arada anlaşmazlıklar çıkabiliyor, ama genellikle çok uyumlu aileler oluşuyor. Benim eşim kadın doğum doktoru. Onun çok sayıda Rus gelin hastası var. Eşimin gözlemi de Rus gelinlerin Türk ailesi için çok uyumlu olduğu yönünde. Hatta benim danışmanım Gürcan'ın eşi de Rus'tur. Çok güzel bir örnek, çok da mutlular.”⁵⁹⁹

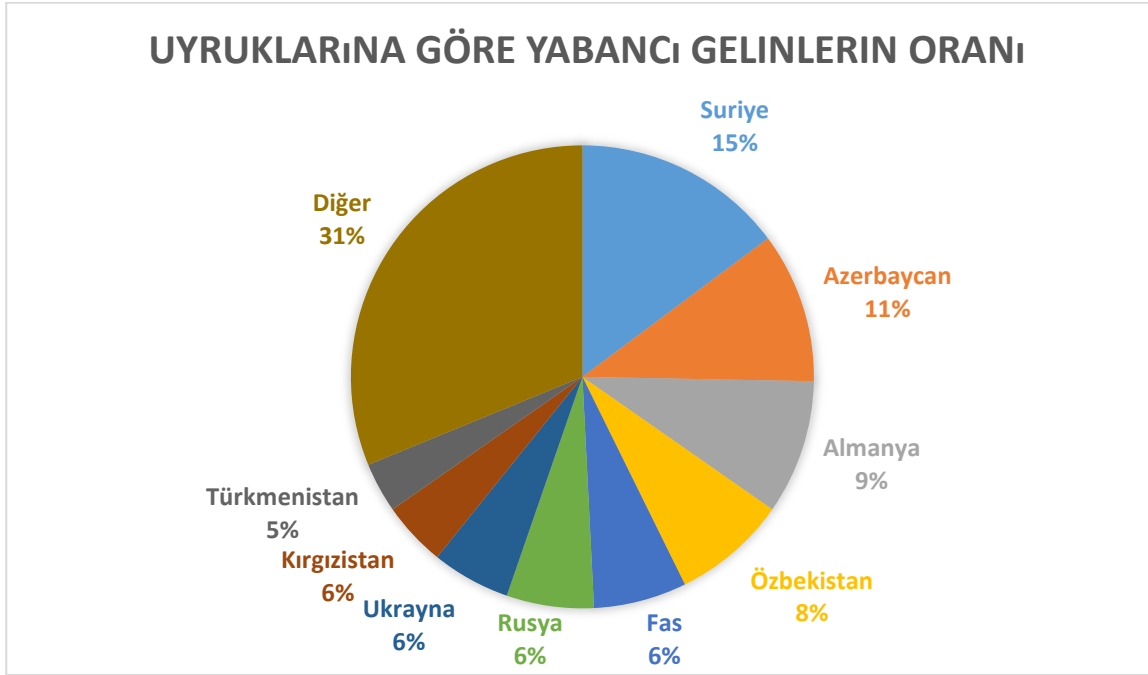
2020 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'deki yabancı uyruklu gelinlerin dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

⁵⁹⁶ Taganova, 2020: 9.

⁵⁹⁷ <https://t24.com.tr/haber/turkiyedeki-gizli-rus-ordusu,266239> (erişim tarihi: 5.9.2021).

⁵⁹⁸ Taganova, 2020:

⁵⁹⁹ <https://t24.com.tr/haber/turkiyedeki-gizli-rus-ordusu,266239> (erişim tarihi: 5.9.2021).

Şekil 2. 10. Uyruklarına göre yabancı gelinlerin dağılımı (yüzde)

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211> (erişim tarihi: 5.9.2021).

2020 yılı TÜİK verilerine göre toplam evlenmeler içinde yabancı uyruklu kişiler ile evlenmelerde, yabancı gelinlerin sayısı 2020 yılında 18 bin 909 olup bu oran, toplam gelinlerin %3,9'una tekabül ederken, yabancı damatların sayısı ise 3 bin 828 olarak tespit edilmiştir. Bu sayı ise 2020 yılı için hesaplanmış toplam damatların %0,8'ini oluşturmuştur. Yabancı gelinler uyruklarına göre incelendiğinde, yukarıdaki grafikte de görüleceği üzere yabancı gelinler içinde %14,8 ile Suriyeli gelinler birinci sırada yer almıştır. Rus gelinlerin sayısı ise toplam gelinlerin %6'sına karşılık gelerek küsurat farkı ile altıncı sırada yer almıştır. Uyruklarına göre yabancı damatlar kategorisinde pasta grafiğinde Rusya, ayrı olarak yer almamıştır.

2.1.3.2. İbadethaneler

İzmir Rus Dil ve Kültürü Derneği Başkanı Andrey Ponomarev⁶⁰⁰, in vermiş olduğu bilgilere göre İstanbul'daki Rus elçilik binasının yanında bulunan İstanbul Rus Ortodoks Kilisesi, resmî niteliğe haiz olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu kilise dışında başka Rus Ortodoks kilisesinin bulunmadığını belirten Ponomarev, bu konuda R. Tayyip

⁶⁰⁰Tez çalışmasının bu başlığı için Ankara'daki Rusya Bilim ve Kültür Merkezi Başkanı Aleksandr Sotniçenko'nun yönlendirmeleri ile İzmir Rus Dil ve Kültürü Derneği Başkanı Andrey Ponomarev ile 8.9.2021 tarihinde telefon görüşmesi gerçekleştirilmiştir.

Erdoğan ile Vladimir Putin'in teşvikleri olduğunu hatta 2021 senesinde tamamlanması için bu konuda taraflarca anlaşmaya varıldığını fakat Covid-19 pandemi koşulları sebebiyle şu anda bir duraksama yaşandığını ifade etmiştir. Eğitim ve kültür alanlarına ek olarak ibadethaneler mevzusunun iki ülke halkları nezdinde manevi bir etkisi olması nedeniyle bu konudaki ilerlemede, halkın istek ve kararlığına vurgu yapan Ponomarev, ibadethaneler konusunda iki ülke arasındaki adımların yeni yeni ivme kazandığını söylemiştir. Sözlerine, Antalya'nın Alanya ilçesinde ve İzmir'in Karşıyaka ilçesinde bulunan Rus dil ve kültür derneklerinin eğitim ve kültürel faaliyetler yanı sıra dini ayinler ve organizasyonlara iştirak ettiklerini de eklemiştir.

İki ülke arası diplomatik ilişkilerin 100. Yılı olması vesilesiyle Rusya'da posta pullarının basım ve dağıtımını gerçekleştiren Marka isimli federal devlet kurumun, çıkardığı iki posta pulunun üzerinde Süleymaniye Camii ile Moskova Ulul Camii'nin yer alması⁶⁰¹ da ikili ilişkilerde tesis edilen dini bağların sembolü olan ibadethanelerin rolünü göstermektedir. İki ülke arasında tesis edilen dini bağların, ilişkilerde diğer sektörlere de olası etkileri bulunmaktadır. Nitekim Pisidia Metropolit Sotirios Trambas'ın şu ifadesi de ibadethanelerin aynı zamanda turizme katkısını vurgulamaktadır:

“Bir kilise olması halinde Rusların Alanya'ya daha çok geleceğini düşünüyorum. Alanya'ya kilise yapma kararı 30 yıl önce alındı. Ancak izin alabilirsek şimdi yapmayı düşünüyoruz. İhtişamlı bir kilise olmayacak. İnsanları bir araya toplamak için basit görünümlü bir yapı olacak.”⁶⁰²

Keza din turizmi kavramı da yurtdışına gerçekleştirilen dini ziyaretler ve faaliyetler kapsamında ortaya çıkmaktadır.⁶⁰³ İki ülke arasında söz konusu dini bağların oluşturulması konusunda Vladimir Putin'in deşu cümleleri, ikili ilişkilerde dini-manevi bir köprünün inşasının rolüne vurgu yapmaktadır:

“Uzmanlar ve bilim adamları, Rusya'da yaşanan Hristiyanlığın, İslam dinine, Katolik dinine olduğundan daha yakın olduğunu söylüyor. Bunun doğruluğunu tartışmıyorum. Ancak ülkemizde yüzyıllar boyunca oluşan ve barış içinde yaşamamızı sağlayan dinler arası diyalog kültürümüz mevcut.”⁶⁰⁴

Rusya'nın 2005 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı'na gözlemci üye olmasında Türkiye, Rusya Devlet Başkanı Putin'i desteklemiş ve Rusya'nın söz konusu teşkilata gözlemci üye olması için önemli katkı sağlamıştır. Rus Ortodoks Kilisesi aracılığıyla Türkiye ile ilişkilerin olumlu olması, Türkiye-Rusya ilişkilerinin diğer yönlerine de olumlu etki etmektedir.

⁶⁰¹ <https://tr.sputniknews.com/20201103/rusya-turkiye-diplomatik-iliskilerinin-100-yildonumu-anisina-iki-pul-kullanima-sunuldu-1043144386.html?norescaler> (erişim tarihi: 11.9.2021).

⁶⁰² <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/antalya/alanya-ya-ortodoks-kilisesi-yapilacak-10157888> (erişim tarihi: 11.9.2021).

⁶⁰³ Detaylı bilgi için bkz. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-10173/inanc-turizmi.html> (erişim tarihi: 14.9.2021).

⁶⁰⁴ <https://www.dikgazete.com/rus-ortodoks-kilisesi-ve-turkiye-makale,2564.html> (erişim tarihi: 14.9.2021).

Örneğin, 2016'da vuku bulmuş olan uçak krizi sebebiyle ikili ilişkilerde yaşanan gerginlik sürecinde Rus Ortodoks Kilisesi Patriği Kirill'in, Türkiye'nin Hristiyan azınlıklara yönelik politikasını överek barış mesajı vermesi, iki ülke arası siyasi ilişkiler bakımından da yapıcı bir adım olmuştur. ABD'nin 1915 olaylarını Ermeni Soykırımı olarak tanımlamasının ardından, iki ülke arasındaki uçak krizinin etkisinin yoğun bir şekilde sürdüğü 2016 yılında devlet televizyonu Rossiya-1 kanalına yaptığı konuşmada Patrik Kirill'in sözleri şöyle olmuştur:

“Bugün yaşananların hiç biri, daha önceden İslam dünyasında yaşanmadı. İşte Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu örneği. Evet Osmanlı'da Hristiyan azınlıklar vardı. Ama kimse onları katletmedi.”⁶⁰⁵

Patrik Kirill, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesinin, Rus-Türk ilişkilerinin daha da artırılmasına önemli katkı sağlayacağını dile getirerek Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı tebrik etmesi⁶⁰⁶ de Türkiye-Rusya ilişkilerinde diyalogların geliştirilmesinde liderlerin rolünü destekleyen bir husus olmuştur. Patriğin dikkat çekici bir diğer açıklaması ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2009 yılında Davos'ta İsrail Cumhurbaşkanı'na karşı yapmış olduğu çıkış ile ilgili olmuştur. Bununla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'a söylemiş olduğu ifadeleri de bir lider olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, söylemleri ve duruşuyla Rusya'nın en önemli manevi şahıslarından biri üzerinde oluşturmuş olduğu etki ve algıyı göstermektedir.⁶⁰⁷

“Biz, Rusya'da Davos'taki tavrınızı çok takdir ettik. Televizyonlardaki konuşmanızı izleyen Ruslar sizi alkışlayarak duygularını dile getirdi... Türkler ile Ruslar yüzyıllardır yakın komşuluk münasebeti içinde yaşamakta. İki halk karşılıklı olarak dini hoşgörüyü muhafaza etmekte. Bugün de iki ülke arasındaki ilişkilerde geline aşama çok olumlu. Türkiye'ye gelen Rus turistler, halkların birbirini daha yakından tanınması için vesile oluşturuyor.”⁶⁰⁸

Bunların yanı sıra 2011 yılından başlayarak, Rus Ortodoks Kilisesi ile Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı arasında “Ortak Çalışma Grubu” faaliyet göstermekte ve bu platform, zaman zaman her iki tarafın bir araya gelerek görüşmesine ve gelecek işbirliği projelerini ele almasına katkı sunmaktadır. Bu verimli görüşmelere her iki devletin elçileri de katılmaktadır.⁶⁰⁹ 2012 yılında dönemin TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Volkan Bozkır'ın, Rus Ortodoks Kilisesi Dış İlişkiler Departmanı Başkanı Metropolit Hilarion ve beraberindeki heyet ile görüşmelerinde Metropolit Hilarion, Ortak Çalışma Grubu ile ilgili

⁶⁰⁵ <https://haberrus.ru/politics/2016/01/11/rus-patrigi-kirill-osmanlida-kimse-hristiyanlari-katletmedi.html> (erişim tarihi: 14.9.2021).

⁶⁰⁶ <https://www.turkcrs.com/643819-patrik-kirill-de-erdogani-kutladi-vatandaslar-lider-olarak-yeniden-size-guvendi-xh.aspx> (erişim tarihi: 14.9.2021).

⁶⁰⁷ Rus Ortodoks Kilisesi ve idari yapısı ile ilgili tarihsel süreç ve bilgi için bkz. <https://www.milelvenihal.org/din-kultur-arastirmalari/rus-ortodoks-kilisesinin-yapisi-ve-isleyisi> (erişim tarihi: 14.9.2021).

⁶⁰⁸ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/patrik-ten-davos-ovgusu-1114903> (erişim tarihi: 14.9.2021).

⁶⁰⁹ <https://www.dikgazete.com/rus-ortodoks-kilisesi-ve-turkiye-makale,2564.html> (erişim tarihi: 14.9.2021).

olarak kurmuş olduğu şu cümlelerle Ortak Çalışma Grubu'nun iki ülke arası diyaloga sağlayacağı katkıyı dile getirmiştir:

“Ortak çalışma Grubu'nun oluşturulmasıyla ilgili karar, Moskova'da Sayın Diyanet İşleri Başkanı ile Patrik arasındaki görüşmelerde kararlaştırılmıştı. İki heyet ve bizim ortak çalışma grubumuzun kararı doğrultusunda, dini azınlıkların hakları ve din temelinde aşırıcılık gibi güncel ve ciddi konuları ele almaya karar verdik. Aynı zamanda hac turizminin gelişmesiyle ilgili konuları da görüşeceğiz. Biz iki ülke olarak bu gündem üzerinde somut ve ciddi diyalog içinde olmaya hazırız.”⁶¹⁰

Aynı görüşmede Volkan Bozkır'ın da şu sözleri, Türkiye-Rusya ilişkilerinde dinsel-manevi diyalogun önemini vurgulamıştır:

“Diyanet İşleri Başkanlığımızın ve Rus Ortadoks Patrikliği'nin, Türkiye-Rusya arasındaki mükemmel ilişkilere böyle bir boyuttan katkıda bulunması çok önemli. Dinlerarası hoşgörü ortamının güçlendirilmesi, Rus Ortadoks hacıların Türkiye'yi ziyaretleri konusu, birlikte yaşama tecrübesi, dini değerlere karşı saygının önemi... Tabi ilerideki bir toplantıda da hem Rus Ortodoks Patriği'nin hem de Türk Diyanet İşleri Başkanı'nın katılacağı büyük bir toplantıyı birlikte tertiplemeyi gerçekten arzu ediyoruz.”⁶¹¹

2019 yılında Efes Antik Kenti'nde, Başkanı Andrey Ponomarev olan İzmir Rus Dil ve Kültür Derneği, Rus Ortodoks Kilisesi ve Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ile Meryem Ana Kilisesi'nde düzenlenen ayin ile ilgili olarak, böylesine büyük bir organizasyonun Türkiye'de ilk kez gerçekleştirildiğini söylemiş olan Ponomarev şu ifadeleriyle hem bu konudaki eksiklikler doğrultusunda yapılması gerekli hususlara değinmiş hem de ibadethaneler ve diğer manevi elementlerin Türkiye-Rusya ilişkilerindeki rolüne vurgu yapmıştır:

“Artık düzenli bir şekilde yılda 4 kez bu ayinleri gerçekleştireceğiz. Ancak bizim ciddi anlamda ibadet yapacak yerimiz yok. Sadece İstanbul'daki konsolosluk hariç hiç Rus Ortodoks kilisemiz yok. Daha önceleri Rum kiliselerine gidiyorduk. Ancak Ukrayna ile Rusya arasındaki gerginlik sonrası buraya da gidemiyoruz. Bu ülkeyi ve insanlarını çok seviyoruz. Harika arkadaşlıklar, dostluklar kurduk. Türkiye ve Rusya ilişkileri her geçen gün daha da gelişiyor, sağlamlaşıyor. Sadece İzmir'de yerleşik olan Rusça konuşanların sayısı 10 bini aşıyor. Ama sayılarımızın büyük olmasına rağmen kilisemiz yok. Türkiye'de birçok boş kilise var. Yüksek Rus nüfusuna sahip olmamıza rağmen bizim kilisemiz yok. Rus Dili ve Kültür Derneği olarak bu sorunu çözmek için Büyükşehir Belediyesi'ne başvurduk. Rusya'da yaşayan Müslümanlar için camiler yapılıyor. Bunun gibi en azından en büyük şehirlerde Ortodoks kiliseleri açılabilir. Ayrıca mezarlıklarımız yok. Vefat eden yurttaşlarımızı Rusya'ya gönderiyoruz. Ama biz

⁶¹⁰ <https://www.haberler.com/rus-ortadoks-kilisesi-temsilcileri-tbmm-de-4173726-haberi/> (erişim tarihi: 14.9.2021).

⁶¹¹ <https://www.haberler.com/rus-ortadoks-kilisesi-temsilcileri-tbmm-de-4173726-haberi/> (erişim tarihi: 14.9.2021).

Türkiye'de yaşıyoruz. Çocuklarımız burada doğuyor. Mezarlarımızın da burada olması bizleri mutlu eder.”⁶¹²

Dolayısıyla, Türkiye-Rusya ilişkilerinde ibadethaneler başlığı, iki ülke arasındaki manevi ve kültürel boyutlarıyla önemli donelerden birini teşkil etmektedir.

2.1.3.3. Yunus Emre Enstitüsü'nün Rusya Faaliyetleri

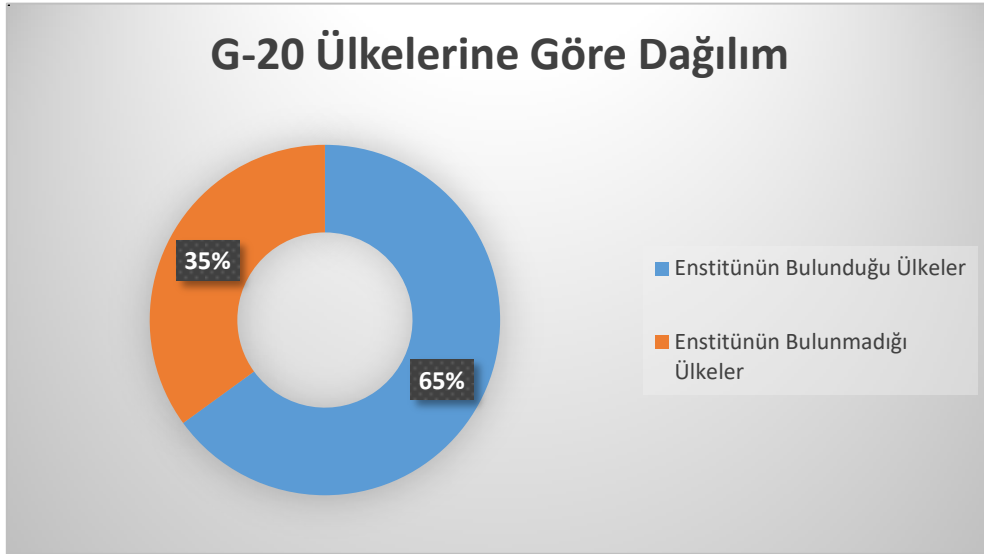
2007 yılında devlete bağlı olarak kurulmuş olan Yunus Emre Vakfı'na bağlı olarak 2009 yılında faaliyetlerine başlamış olan Yunus Emre Enstitüsü; Türk dilini, tarihini, sanat ve kültürünü ülke sınırları dışında tanıtmak, yabancı ülkelerle kültürel ilişkiler vasıtasıyla temas ve iletişim kurmak temel saikiyle kurulmuştur. Bunların yanı sıra yurt dışında Türkçe öğretilmesi için de çalışan Yunus Emre Enstitüsü, söz konusu bu faaliyetlerini yurt dışında tesis edilmiş olunan Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Yurt dışında bulunan çeşitli eğitim kurumları ile işbirliği yapan Yunus Emre Enstitüsü, yurt dışındaki Türkoloji bölümlerini de destekleyici çalışmalarda bulunmaktadır.⁶¹³

Türkiye'nin yumuşak güç kurumu olarak faaliyet gösteren Enstitü, 37 ülke ve 46 şehirde yer alan ofisleri ile bu eğitim faaliyetlerini yürütmektedir. Yunus Emre Enstitüsü'nün önemli faaliyetleri arasında; yeterlilik sınavları ile Türkiye'de yapılan yükseköğretime geçiş sınavlarında yabancı öğrenciler için soruların ve seviye tespit sınavlarının hazırlanması ile yapılması, yurtdışında seçmeli yabancı dil olarak Türkçe öğrenimi sunan okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere çalışmalar yapma, Türkçenin seçmeli yabancı dil olarak eğitim müfredatlarına girmesi için lobi faaliyetleri yürütmek gösterilebilir.⁶¹⁴ Aşağıdaki şekilde Yunus Emre Enstitüsü 2020 yılı raporuna göre kurumun kültür merkezlerinin, içinde Rusya'nın da bulunduğu G-20 ülkelerine göre dağılımı verilmiştir.

⁶¹² <https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2019/09/24/izmirde-antik-efeste-tarihi-rus-ayini> (erişim tarihi: 14.9.2021).

⁶¹³ Arslan, 2019: 54.

⁶¹⁴ Arodirik, 2019: 16.

Şekil 2. 11. Kültür Merkezlerinin G-20 Ülkelerine Göre Dağılımı

Kaynak:Enstitünün bulunduğu G-20 ülkeleri:ABD, Almanya, Avustralya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, İngiltere, İspanya, İtalya, Japonya, Meksika, Rusya, Türkiye, Çin. Yunus Emre Enstitüsü 2020 Yılı Faaliyet Raporu için bkz. <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=23> (erişim tarihi: 7.9.2021).

Yunus Emre Enstitüsü Moskova'daki kültür merkezi 2017'de açılmıştır. 2018 yılında Moskova Yunus Emre Enstitüsü; Andrey Karlov Sergisi, Moskova Türk Festivali, Moskova Türk Sineması Günleri, Arşiv Dokümanlarına Göre Rusya Türkiye İlişkilerinin 500. Yılı, Tarihi-Kültürel Bağlamda Rusya ve Türkiye, Türk Kültür Günü, 2019 Rusya-Türkiye Karşılıklı Kültür Yılı Münasebetiyle Belediyeler Buluşması, Demre ve Klitsi Belediyeleri Buluşması, Moskova Yunus Emre Enstitüsü Kitap Tanıtım Günleri (Rusya'da Türk Edebiyatı ile İlgili Basılan Kitapların Tanıtımı) gibi etkinlik ve programlar gerçekleştirmiştir.⁶¹⁵ 2018 yılında Rusya Devlet Başkanı Putin ile yaptıkları görüşmede Cumhurbaşkanı Erdoğan da Yunus Emre Enstitüsü'nün Moskova'da açılışına değinerek şu ifadeleri ile bu kurumun iki ülke arası ilişkilere yapmakta olduğu katkılara olan inancını dile getirmiştir:

“Kültürel ve sosyal ilişkileri de geliştiriyoruz. 2019'da Rusya ve Türkiye, kültür ve turizmin yıllar arası çerçevesinde etkinlikler düzenleyecek. Moskova'da açılan Yunus Emre Kültür Merkezi ve Ankara'da Rusya Bilim ve Kültür Merkezi'nin buna ciddi katkı sağlayacağına inanıyorum.”⁶¹⁶

2019'da gerçekleştirilen faaliyetler ise raporda; 2019 Türkiye Yılı Kapsamında Rusya ve Türkiye Arasında Ortak İsimlerden Olan Nazım Hikmet'i Anma Programı, Dünyanın En Büyük Müzesi Türkiye Fotoğraf Sergisi, Rus ve Türk Diplomatların Objektifinden Türkiye ve Rusya, 12 Mart İstiklâl Marşı'nın Kabûlü ve Mehmet Akif'i Anma Günü Programı, Türkiye'nin Güzellikleri Konulu Karma Fotoğraf Sergisi, Moskova Çocuk Bayramı,

⁶¹⁵ Yunus Emre Enstitüsü Faaliyet Raporu, 2018: 61.

⁶¹⁶ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57192> (erişim tarihi: 7.9.2021).

Geleneksel Türk Sanatları Sergi ve Atölyesi, Aile Film Festivali, Rus Ressamların Fırçasıyla Türkiye, Türklerin Kamerasından Rusya, Petersburg Türk Film Haftası, Yıldız Sarayı Fotoğraf Koleksiyonundan Çarlık Rusyasına Bakmak, Kaliningrad Dünya Okyanus Müzesi Türkiye Etkinliği, Moskova Yunus Emre Enstitüsü Tanıtım Etkinliği, Türk Müziği Tanıtım Konseri, Türk Tasavvuf Düşüncesi ve Türk Musukisinin Önemli Enstrümanlarından Olan Ney Hakkında Konuşmalar, Türkçe Konuşma Klubü, Ekaterinburg Türk Sineması Günleri, TRT Program Çekimi, Tanıtım Etkinliği, Kitap Tanıtım Günleri, Türkiye Buluşmaları Programı, Uluslararası Kültür Günü Tanıtım Etkinliği, Türkiye'ye Güvendiler Ruslar Fotoğraf Sergisi, Hacivat Kara Göz Gösterimi, Türkiye Günü, Orel Şehri Türkiye'nin Güzellikleri Fotoğraf Sergisi ve Tanıtım Etkinliği, Tarihi-Kültürel Bağlamda Türkiye Rusya II şeklinde yer almıştır.⁶¹⁷

Yakın bir tarihte gerçekleştirilmiş bir etkinlik olarak 15.12.2020 tarihinde Moskova Yunus Emre Enstitüsü ile St.Petersburg Devlet Üniversitesi Çağdaş Türkiye Araştırmaları Merkezi iş birliği ile 'Kovid-19'un Sosyal Hayatımıza Etkileri' temalı çevrim içi konferans programı yapılmıştır.⁶¹⁸

2.1.3.4. Rusya Federasyonu Bilim ve Kültür Merkezi'nin Türkiye Faaliyetleri

Türkiye Cumhuriyeti Temsilciliği merkezi Ankara'da bulunan olan Rusya Bilim ve Kültür Merkezi; Rusya-Türkiye ilişkileri güçlendirmesini, toplumsal alanında sıkı işbirliğinin gerçekleştirilmesi ve Rusya'nın Türkiye'de olumlu bir profile sahip olmasını amaçlayan projeler üzerinde çalışmaktadır. Bu merkezin faaliyetleri; eğitim ve bilim, Türkiye'de ikamet eden yurttaşlara yardım, Rusya'ya ait kültürlerin tanıtılması, Rus dilinin popülerleştirilmesi, Rusya için tarihi önem taşıyan yerlerin korunması, Rusya Federasyonu bölgelerinin uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve kamu diplomasisi başlıkları altında toplanmıştır. 2018'de Vladimir Putin ile gerçekleştirmiş oldukları görüşmede Cumhurbaşkanı Erdoğan şu ifadeleri ile bahsi geçen kurumların iki ülke arası sosyokültürel ilişkiler açısından önemine vurgu yapmıştır:

"Kültürel ve sosyal ilişkileri de geliştiriyoruz. 2019'da Rusya ve Türkiye, kültür ve turizmin yıllar arası çerçevesinde etkinlikler düzenleyecek. Moskova'da açılan Yunus Emre Kültür Merkezi ve Ankara'da Rusya Bilim ve Kültür Merkezi'nin buna ciddi katkı sağlayacağına inanıyorum."⁶¹⁹

⁶¹⁷ Yunus Emre Enstitüsü Faaliyet Raporu, 2019: 85.

⁶¹⁸ Yunus Emre Enstitüsü Faaliyet Raporu, 2020: 15; 136.

⁶¹⁹ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57192> (erişim tarihi: 10.9.2021).

Rusya Bilim ve Kültür Merkezi Türkiye Cumhuriyeti Temsilciliği Eğitim Konsepti çerçevesinde çalışma alanları; Rus okullarına ve Rus dilinde eğitim veren eğitim kurumlarına destek olmak, Rusça ders veren Türk eğitim kurumlarına katkı sağlamak, İkili ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesinde Rus ve Türk eğitim ve bilim kurumlarına aracı olmak, İlişkilerin kurulması ve geliştirilmesi için Rusya ve Türkiye eğitim ve bilim kurumlarına yardımcı olmak, Rusya üniversitelerinin eğitim ve bilimsel potansiyelinin tanıtmak, Rusya Federasyonu federal bütçesi kapsamında Rusya’da burslu eğitim almak için Türk vatandaşların ve Türkiye’de devamlı olarak ikamet eden Rusya vatandaşlarının yönlendirmek ve Rusya üniversitelerinden mezunlar ile etkileşimde bulunmak şeklinde belirtilmiştir. Bahse konu alanlarda merkez temsilciliğinin ortakları ise: Rusya Federasyonu Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Rusya ve Türkiye eğitim, bilim ve araştırma kuruluşları şeklinde sayılmıştır.

Türkiye’de ikamet eden yurttaşlara yardım alanına bakıldığında, yaklaşık 30 milyonluk bir sayıya tekabül ettiği belirtilen Rus diasporası, Temsilcilik sayfasında dünyanın en büyük diasporası olarak belirtilmiştir. İki ülke arasındaki dostane ilişkilerin geliştirilmesi için Merkez,vatandaşların oluşturdukları kuruluşlar ile aktif işbirliğinde birçok ortak projeler ve etkinlikler gerçekleştirmektedir. Yurt dışında yaşayan Rus vatandaşlarının kültürel, dilsel ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması ve buralardaki Rus gençlerine destek alanlarında işbirliği programlarının uygulanması sorumluluğunu da üstlenmiş olan Merkez; tarihi anavatan ile bağların güçlendirilmesi, ulusal kültürel mirasın korunması, etno-kültürel orijinaliğinin korunması, Rus kültürünün ve Rus dilinin yurtdışında geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması temel hedefleri edinmiştir.

Rusya için tarihi önem taşıyan yerlerin korunması başlığı altında ise Temsilcilik, bu kapsamda Türkiye’deki bazı noktalara yer vermiştir. Rusya’nın 11 Kasım 2010 tarihine ait 1948-p No’lu Hükümet Talimatı uyarınca, Rusya için tarihi önem taşıyan yerler listesine Gelibolu şehrinde yer alan Rus anıtı eklenmiştir. Anıtın korunması Merkez’in sorumluluğu altına alınmıştır. Türkiye ve Rusya için tarihi ve kültürel önem taşıyan yerler arasında ise 1917 Ekim devriminden sonra “beyaz göçün” olduğu Beyoğlu’na yer verilirken (binalar, kitapçılar, çarşılar, yayın evleri vb) Şişli semtinde ise Konstantinopolis Rus Büyükelçiliği görevlilerinin yattığı Ortodoks mezarlığı da sayılmıştır. Heybeliada ve Marmara Denizi’nde ise 1828-1829 yılları arasında Osmanlı ile yapılan savaşta esir düşerek hayatını kaybeden Rus askerlerine adanan anıt, Büyükada’da bulunan Kutsal Nikolay Monastırı’nda ise 1853-1856 yılları arasında Kırım savaşında yer alan Rus askerlerinin anısına dikilmiş anıt ve Rusya Federasyonu İstanbul Başkonsolosluğu’nun yaz konağında Boğaziçi’nde 1917 yılı civarında

“Morzh” denizaltında hayatını kaybeden Rus denizcilerin anısına inşa edilmiş olan anıt da yine korunması gereken yerler arasında belirtilmiştir.

Son olarak, 2014 yılı Aralık ayında Ankara’nın tarihi semti olan ve 20. yy’ın 20’li yıllarında SSCB’nin Türkiye’deki ilk diplomatik misyonunun yer aldığı Hamamönü’nde açılışı yapılan Saint-Petersburg meydanı ile 2015 yılında kurulmuş olan Türk-Rus Dostluk Evi de Merkez’in söz konusu başlık altında bahsettiği diğer önemli yer arasında yer almaktadır.⁶²⁰

Merkezin güncel olarak yapmakta olduğu kültürel faaliyetlere bakılacak olursa; Türkiye-Rusya Kültür ve Turizm Yılı kapsamında 18-20 Kasım 2019 tarihlerinde Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu Yurtdışında Yaşayan Yurttaşlar ve Uluslararası İşbirliği İşlerinden Sorumlu Federal Ajansı’nın Türkiye Temsilciliği (Rossotrudniçestvo Türkiye) ile Devlet Sanatçısı Suna Korat Vakfı işbirliğinde genç öğrencileri keşfetmek amacıyla Ankara’da Rusya Bilim ve Kültür Merkezi’nde piyano yarışması düzenlenmiştir. Etkinlikle ilgili olarak Rossotrudniçestvo Türkiye: “İnanıyoruz ki bu etkinlik iki ülke arasındaki kültür ve dostluk ilişkilerini daha da geliştirecek ve yarınlara entelektüel düşünceye sahip gençlerin yetişmesinde etkili olacaktır. “ şeklinde açıklama yaparak söz konusu etkinliklerin iki ülke arası diyaloglar için önemini ortaya koymuştur.⁶²¹ Ankara’daki Rusya Bilim ve Kültür Merkezi’nde düzenlenmiş bir diğer etkinlik ise Paskalya nedeniyle 28 Nisan Pazar 2019 günü kutlaması yapılmış ve geliri kimsesiz çocuklara bağışlanacak kermes etkinliği olmuştur.⁶²² 2021 yılı Mart ayında ise “1919-1923 Türkiye Cumhuriyeti Kurtuluş Savaşı Sırasında Rus-Türk İşbirliği” konulu uluslararası öğrenci çalışmaları yarışması düzenlemiştir.⁶²³

2.1.3.5. Üniversiteler Arası İlişkiler

Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki bağların oldukça zayıf olması, bu iki ülke dili ve tarihi gibi akademik alanlarda uzman yetiştirilmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Söz konusu dönemde SSCB’yi ziyaret eden ya da herhangi bir sebeple Rusça öğrenmek isteyen kişiler bu alanda kaynak sıkıntısı çekmiş ve dönemin ideolojik

⁶²⁰ Faaliyetler, haberler ve duyurulara daha ayrıntılı bakış için bkz. <https://tur.rs.gov.ru/tr/activities> (erişim tarihi: 7.9.2021).

⁶²¹ <https://tr.sputniknews.com/20191112/rusya-bilim-ve-kultur-merkezinde-piyano-yarismasi-1040607997.html> (erişim tarihi: 7.9.2021).

⁶²² <https://tr.sputniknews.com/20190425/rusya-bilim-ve-kultur-merkezi-paskalya-kutlamalarına-ev-sahipligi-yapacak-kermes-geliri-kimsesiz-1038871863.html> (erişim tarihi: 7.9.2021).

⁶²³ <https://tr.sputniknews.com/20210217/rusya-bilim-ve-kultur-merkezinin-tuk-rus-isbirliginin-tarihiyle-ilgili-yarisma-1043830631.html> (erişim tarihi: 7.9.2021).

konjonktüründen kaynaklı olarak güvenlik güçlerinin takibatına uğramıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla sona eren Soğuk Savaş atmosferinin dağılmaya başlamasıyla ise bölgede ortaya çıkan devletlerle ilişki kuracağı bu yeni uluslararası sisteme karşı Türkiye'nin bu konudaki eksikliklerini idrak etmesine yol açmıştır.⁶²⁴ Türkiye'de 1991 yılına kadar Rus tarihi eğitimi veren bir üniversite bulunmamıştır fakat bu durum hızla değişmektedir. Bazı üniversitelerde Rus dili, tarihi ve siyaseti bir arada verilmektedir. Ancak Ruslar, bu konuda Türklerden çok daha erken hareket etmişler nitekim 1754 yılında Rusya'daki Kazan Üniversitesi'nde Türkoloji okutulmaya başlanmıştır. 1818'de ise Moskova'da Doğu Enstitüsü kurulmuş, bu zamana kadar yazılan kitap ve makale sayısı on bini geçmiştir. Hâlihazırda birçok üniversitede Türkoloji çalışmaları yapılmaktadır.⁶²⁵ Bu konuda St. Petersburg Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesi Türk Filolojisi Bölümü Öğretim Üyesi Aleksey Pılöv'ün Türk-Rus ilişkileri çalıştayında söylemiş olduğu ifadelerle Rusya'nın akademik anlamda, Osmanlı'dan başlayarak Türkiye'nin dil ve tarihine yönelik köklü çalışmalarına işaret etmiştir:

“St. Petersburg'da Rusya İmparatorluğu'nun en büyük komşusu Osmanlı Devleti'nin resmî dili olan Osmanlı'nın araştırılması ve okutulması, daha 1822 yılında başlamıştır. Bu süreç hiç kesilmeden günümüze kadar devam etmektedir. St. Petersburg Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türk Filolojisi Bölümü, Osmanlıca ve bu dilin çeşitli yazı türlerini okutma geleneğine sahiptir. Türkoloji, ilmî bir disiplin olarak üniversitede yeniden 1925'te canlandırılmıştır. Başta Türkoloji disiplini, Maddî Kültür Tarihi ve Dil Bilimi Fakültesi Şarkiyat Bölümü içerisinde, sonbahar 1934'ten itibaren ise üniversiteden ayrılan Leningrad Tarih-Felsefe-Dil Enstitüsü'nde yer almıştır. Enstitüde Türk-Moğol kürsüsü açılmış ve başkanlığına da N. K. Dmitriev getirilmiştir. 1944'te Leningrad Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi ve Türk Filolojisi Bölümü yeniden kurulduktan sonra Osmanlıca ve Türkçe eğitime hep büyük önem verilmiştir. Günümüzde St. Petersburg Devlet Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümü'nde Osmanlıca/Türkçe'yi öğrenme ve öğretme sürecinin teorik temelini, Prof. Dr. Viktor Grigoryeviç Guzev (1939-) tarafından ortaya atılan Türkçe gramere semantik yaklaşım oluşturmaktadır. Guzev günümüzde de üniversite öğrencilerine Osmanlıca dersleri vermektedir. St. Petersburg Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde Osmanlıca ve günümüz Türkçesindeki Osmanlıca Ögeler gibi dersleri okutma geleneğinin korunması ve gelişimi, büyük kültürel-tarihî ve pratik bir önem taşımaktadır. Çünkü Osmanlıca okuyup-yazmak, öğrenci ve uzmanların Osmanlı Devleti'nin kültürel ve edebî mirasını tanımlarının, Osmanlıca eserleri orijinalinden okumayı, ilmî çalışmalarda tarihî ve edebî eserleri kullanmayı ve modern Türkçe ile ilgili pratik bilgileri geliştirmeyi sağlamaktadır.”⁶²⁶

Ekonomi ve siyaset alanlarındaki ivme, taraflar arasındaki sosyokültürel alana da sirayet etmiştir. Nitekim 21. yüzyılın başında Rusya, Türkiye'nin (Almanya'dan sonra) en

⁶²⁴ Koçak, 2017: 18.

⁶²⁵ Mikail, 2013: 301.

⁶²⁶ Pılöv, 2015: 121-124.

büyük ikinci ticaret ortağı haline gelirken bu süreçte meydana gelen binlerce Rus-Türk evliliği, birçok Rus ve Türk şehrinde yeni bir melez kimlik yaratmıştır. Geçmişte Rusça öğrenenlerin yalnızca çok az sayıda kararlı komünist olduğu ifade edilirken yeni yüzyılda binlerce Türk, hem Türk üniversitelerinde hem de Rusya'da artan bir şekilde Rusça öğrenmeye başlamıştır.⁶²⁷

Dolayısıyla, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde gelişmekte olan başlıklardan bir tanesi de eğitim konusu olmuştur. Her yıl bini aşkın Türk öğrencinin Rusya'daki çeşitli üniversitelerde eğitim almakta olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu öğrencilerin büyük bir kısmı, buralardaki eğitimlerini tamamladıktan sonra Rusya'da faaliyet gösteren muhtelif Türk şirketlerinde görev alabilmekte veya kendi işini kurma imkânına sahip olmaktadır. Rusya'da eğitim gören Türk öğrencilerinin, Moskova merkezli olarak faaliyet göstermekte olan bir de öğrenci birliğinin bulunduğu ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluğu'nun sağladığı burslar aracılığıyla her sene Rusya'nın her bölgesinden onlarca öğrenci Türkiye'ye gelip üniversite seviyesinde eğitim almaktadır.⁶²⁸

St. Petersburg Şark Elyazmaları Enstitüsü Uzmanı Aleksandr Vitol, St. Petersburg'da 28-29 Eylül 2010 yılında yapılan ve 2015'te bildiri kitabı şeklinde yayınlanan Soğuk Savaşın Günümüze Türk Rus İlişkiler 2. Çalıştay Bildirileri'nde yer alan şu konuşmasında iki ülke arası ilişkilerin entelektüel boyutuna ilişkin önemli bir durum değerlendirmesi yapmıştır:

“Ancak durum değişmiştir. Bizler artık farklı tarihî şartlarda yaşıyoruz. Türkiye, Rusya'nın dostluk münasebetleri geliştirdiği ülkelerden biridir. Geçmişte münasebetleri zorlaştıran bütün engel ve yaklaşımlardan kurtulmamız gerekiyor. Birbirimize karşı olan mental/entelektüel ilgi, ilmî temaslarımız için de özel sorumluluğu beraberinde getirmektedir. Millî edebiyatlarımızın yüksek seviyesine uygun hareket etmemiz gerektiğini de çekinmeden söyleyebilirim. Türkiye bu bağlamda Rusya'dan daha öndedir. Onlarca Türk üniversitesinde Rus dili ve edebiyatı dersleri okutulmaktadır. Rus klasik eserleri ve modern Rus edebiyatından eserler Türkçeye tercüme edilmektedir. Gazi ve Ankara üniversitelerindeki Rus dili ve edebiyatı uzmanlarının (Zeynep Günal ve Zeynep Zafer) çalışmalarını takdirle karşılıyoruz. Okan ve Boğaziçi üniversitelerinde de Rus dili ve edebiyatı uzmanları yetiştirilmektedir.”⁶²⁹

2014 yılında Antalya'da gerçekleştirilen 2. Türk-Rus Entelektüeller Buluşması'nda 40 akademisyen, ikili ilişkilerde potansiyel sorunlar ile çözüm önerilerini ele almış ve yayınlanan bildiride de uluslararası arenada meydana gelen sorunların, Türk-Rus ilişkilerine kalıcı bir etki etmediğini vurgulamıştır.⁶³⁰ 2015 rakamlarına göre Rusya'da yükseköğretim

⁶²⁷ Aktürk, 2013: 4.

⁶²⁸ Koçak, 2017: 14.

⁶²⁹ Vitol, 2015: 115.

⁶³⁰ <https://tr.sputniknews.com/rusya/201412311013317491/> (erişim tarihi: 23.12.2020).

kurumlarında yaklaşık 300'ü nükleer teknolojide uzmanlaşan takribi 1.100 Türk öğrencinin, Türkiye'deki üniversitelerde ise 1.157 Rus öğrencinin eğitim gördüğü saptanmıştır.⁶³¹ 19 ve 20 Ekim 2018 tarihlerinde Türkiye ve Rusya'dan saygın akademisyenler Moskova'da bir araya gelmiştir. İstanbul Üniversitesi ve Moskova Lomonosov Üniversitesi tarafından düzenlenen toplantı, her iki üniversite ile sınırlı kalmayıp, Türkiye ve Rusya'dan geniş bir katılımı gerçekleştirildi. Teması “Türkiye ve Rusya: Uluslararası Bağlamda İkili İlişkiler” olan toplantıda, her ülkenin kendi ulusal sorunlarının ikili ilişkiler bağlamında tartışılmıştır. Birçoğu onlarca yıllık bilgi ve tecrübeyi masaya yatıran katılımcılar, söz konusu konuları ilk kez bu ikili perspektiften değerlendirmiştir. Üniversitelerin önemli bir görevinin de siyasete alet olmadan ülkelerinin yolunu ilmin ışığıyla aydınlatmak olduğu vurgulanmıştır. Bu vazifenin yerine getirilmesinde her ilim dalının kendine has bir rolü vardır. Yine de en büyük görevin “kazanılmış bilgi deposu” olarak nitelendirilen Tarih dalına düştüğü ifade edilmiştir.⁶³²

Üniversiteler arası işbirliği adına en çarpıcı adım ise 2019 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Vladimir Putin'in üzerinde anlaştıkları Türk-Rus Ortak Üniversitesi girişimi olmuştur. Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı Milli Ekonomi ve Devlet Yönetimi Akademisi Türkiye Resmi Temsilcisi Talat Enveroviç Çetin ile Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı Milli Ekonomi ve Devlet Yönetimi Akademisi Başkanı Prof. Dr. Vyacheslov Yuryevch Kartukhin'in konuyla ilgili olarak Manisa Celal Bayar Üniversitesine gerçekleştirdikleri ziyarette Moskova'nın Vladimir eyaletinde kurulacak olan Türk-Rus Ortak Üniversitesinin temelleri atılmıştır. Bu toplantıda Kartukhin şu ifadelerde bulunarak bu inisiyatifin önemine ve liderlerin arasındaki güçlü diyalogun bu girişimdeki rolüne değinmiştir:

“Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Sayın Putin'in aralarındaki mükemmel üst düzey ilişkinin de verdiği kuvvet ve cesaretle, Türk-Rus Ortak Üniversitesinin kuruluşu için geldim. Vladimir Bölgesinin üst yönetimini ve Rusya Devlet Başkanlığı Akademisini temsilen geldim. Vladimir, tarihi itibarıyla Rus Çarlığının ve Rus Devleti Federasyonunun ilk başkenti olmuştur. Manisa'nın da şehzadelere devlet yönetiminin öğretildiği yer olduğunu gördüm ve bundan büyük kıvanç duydum. Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Sayın Putin'in aralarındaki mükemmel üst düzey ilişkinin de verdiği kuvvet ve cesaretle, özellikle Türk-Rus Üniversitesinin kuruluşu için geldim. Bundan sonraki aşamalarda daha önce imzalanmış olan protokolü kağıt üzerinde bırakmayıp, gerçeğe dönüştürmek için çaba harcayacağım. Aynı zamanda Vladimir Bölgesindeki Türk yatırımlarından da bahsetmek isterim ki son 5 yılda Vladimir eyaletimizdeki Türk yatırımı 10 milyar doların üzerinde gerçekleşmiş, 6 bin Rus vatandaşının istihdamı sağlanmıştır. Bu göstermektedir ki Türkiye ile Rusya arasında bir potansiyel vardır ve bunun

⁶³¹ Kelkitli, 2017: 24-25.

⁶³² Konferansın çıkarılan bildiri kitabı için bkz. <http://www.tdbb.org.tr/?p=16201&lang=tr> (erişim tarihi: 9.9.2021).

devamı lazımdır. O yüzden bu işbirliğinin ne kadar doğru ve önemli olduğunu da anlamış bulunmaktayım. Rusya davetimi tekrar ederek, teşekkürlerimi sunuyorum.”⁶³³

Yine 2019 yılında R. T. Erdoğan ile Vladimir Putin arasında gerçekleştirilen görüşmede Vladimir Putin’in ifadeleri kullanarak iki ülke arası ilişkilerin kültürel elementlerine atfedilen önemi vurgulamıştır:

“Tabii ki kültürel ve sivil toplum bağlarımıza da değindik. Rus-Türk Kamu Forumu bu alanda iyi bir iş çıkarıyor. Rus ve Türk üniversitelerinin rektörleri Şubat ayında Ankara’da bir araya geldi. Türk gazeteciler, haber ajansları arasındaki değişim programı kapsamında Moskova’ya geldi. Rus gazeteciler de bu yaz Türkiye’ye gidecek. Bilim, eğitim, sanat ve turizmdeki bağlar, ülkelerimiz arasındaki güven ve anlayış ortamını her zaman güçlendirmeye yardımcı olmuştur. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve ben, bugün Moskova’daki Bolşoy Tiyatrosu’nda Türk operası “Troya”nın performansı ile açılacak olan Rusya ve Türkiye Kültür ve Turizm Yılı’na büyük önem verdiğimizizi belirtmek isterim.”⁶³⁴

2021 yılında ise Akkuyu Nükleer Santrali’nin üçüncü ünitesinin inşaatına başlanması için düzenlenmiş törende Rusya Devlet Başkanı Putin’in sözleri, iki ülke arası siyasi, askeri ve ekonomik ilişkilerde atılan adımların aynı zamanda iki ülke arası entelektüel birikim anlamında sosyo-kültürel diyaloglara yansımaya bir örnek teşkil etmiştir:

“Daha önce de belirtildiği gibi, Rus üniversiteleri Türkiye’ye nükleer mühendisler yetiştiriyor. Şu anda Rusya’da 100’den fazla Türk öğrenci okuyor ve sonunda Akkuyu NGS’de iş bulacaklar. 2021’de 200’ün üzerinde Türk öğrenci mezun olacak. Böylece nükleer santral faaliyete geçmeden önce Türk nükleer endüstrisi için yeterince ulusal uzman yetiştirilmiş olacak. Sonuç olarak, Türkiye Cumhurbaşkanı dostuma, bu etkinlik için özel bir tören düzenleme girişiminden dolayı teşekkür etmek istiyorum.”⁶³⁵

Nitekim iki ülke arasındaki bu önemli enerji projesi için aynı zamanda üniversiteler arasındaki işbirliği şeklinde akademik bir boyut da kazanmıştır.

Türkiye’de Rusya’yı bilen araştırmacı, gazeteci ve akademisyen eksiği iki ülkenin iş birliği alanlarının daha ileri aşamalara taşınması önünde hâlâ bir handikâp zikredilmektedir. Bunun aşılabilmesi için üniversitelerde bu alanda oluşturulmuş enstitüler ve ilgili projelerin desteklenmesi, lisans seviyesinde Rusça öğrenimini müfredatına koyan üniversitelerin teşvik edilmesi ve bilhassa Türkoloji dâhil birçok alanda Türkiye’ye pek çok katkı sunabilecek Rus üniversiteleri ve enstitüleri ile Türk üniversiteleri arasında iş birliği alanlarının tesis edilmesi gerekliliği öne çıkmaktadır.⁶³⁶

⁶³³ <https://www.aydinlik.com.tr/erdogan-ve-putin-anlastigi-ortak-universite-kuruluyor-turkiye-temmuz-2019> (erişim tarihi: 9.9.2021).

⁶³⁴ Konuşmanın tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/60247> (erişim tarihi: 10.9.2021).

⁶³⁵ Törenin tamamında yapılan konuşmalar için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65133> (erişim tarihi: 10.9.2021).

⁶³⁶ Koçak, 2017: 18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OPERASYONEL KOD ANALİZİ ÇERÇEVESİNDE R. TAYYİP ERDOĞAN VE VLADİMİR PUTİN'İN LİDERLİK ÖZELLİKLERİ

3.1. Dış Politika Analizi ve Karar Alıcıların Rolü

Bir devletin, bir diğer devlete-devletlere ve genel olarak uluslararası alanı teşkil eden diğer tüm unsurlara karşı izlediği politika olarak tanımlanan dış politika, uluslararası sistemdeki diğer tüm dış politikalarla birlikte uluslararası ilişkilere yön verir.⁶³⁷ Esasında dış politika, bağımsız bir siyasi otoritenin eylemlerine yön veren bir dizi kural ve eylemlerden oluşmaktadır.⁶³⁸ Bu noktadan hareketle, dış politikanın oluşum süreçlerinde etki sahibi olan liderlerin rolü dolayısıyla dış politika analizi ile politik psikoloji alanlarına konu olmuştur.⁶³⁹ Dış politika analizi devlet mekanizmasının içerisinde bir role sahip olan unsurlarla birlikte devletin davranışlarının incelenmesidir. Dış politika karar alıcı aktörler, kurumlar ve bunlar arasındaki etkileşim ile bu seçimlerin ortaya çıktığı ortam ve dinamikler gibi karar alma sürecine etkisi olan pek çok faktörü kapsayan geniş ve kompleks bir alandır. Dış politika kararlarını makro kararlar, mikro kararlar ve kriz kararları olmak üzere üçe ayıran Pearson ve Roehchester ise söz konusu dış politika çıktılarını, kapsadığı zaman, içerdiği aktörlerin sayısı ve eylemlerin türüne göre kategorize etmiştir.⁶⁴⁰

Bölgesel ve küresel uluslararası sistemdeki etkileşimleri, makro siyasi ve yapı merkezli inceleyen uluslararası ilişkilere kıyasla, aktör merkezli ve liderler tarafından alınan kararların mikro siyasi bir incelemesi olan dış politika analizi, küresel siyaseti etkileyen pek çok büyük kararın, küçük bir grup tarafından alındığını göz önünde bulundurarak, söz konusu karar alıcı bireylerin daha küçük ölçekli ve kısa dönemli davranışlarını da analiz etmeye önem verir. Nitekim bu davranışlar, daha geniş siyasi sistemlerde değişiklik ve devamlılık örüntülerini tamamlamaktadır.⁶⁴¹ Aşağıdaki şekilde dış politika karar alma sürecinin yürütülme akış şeması verilmiştir.

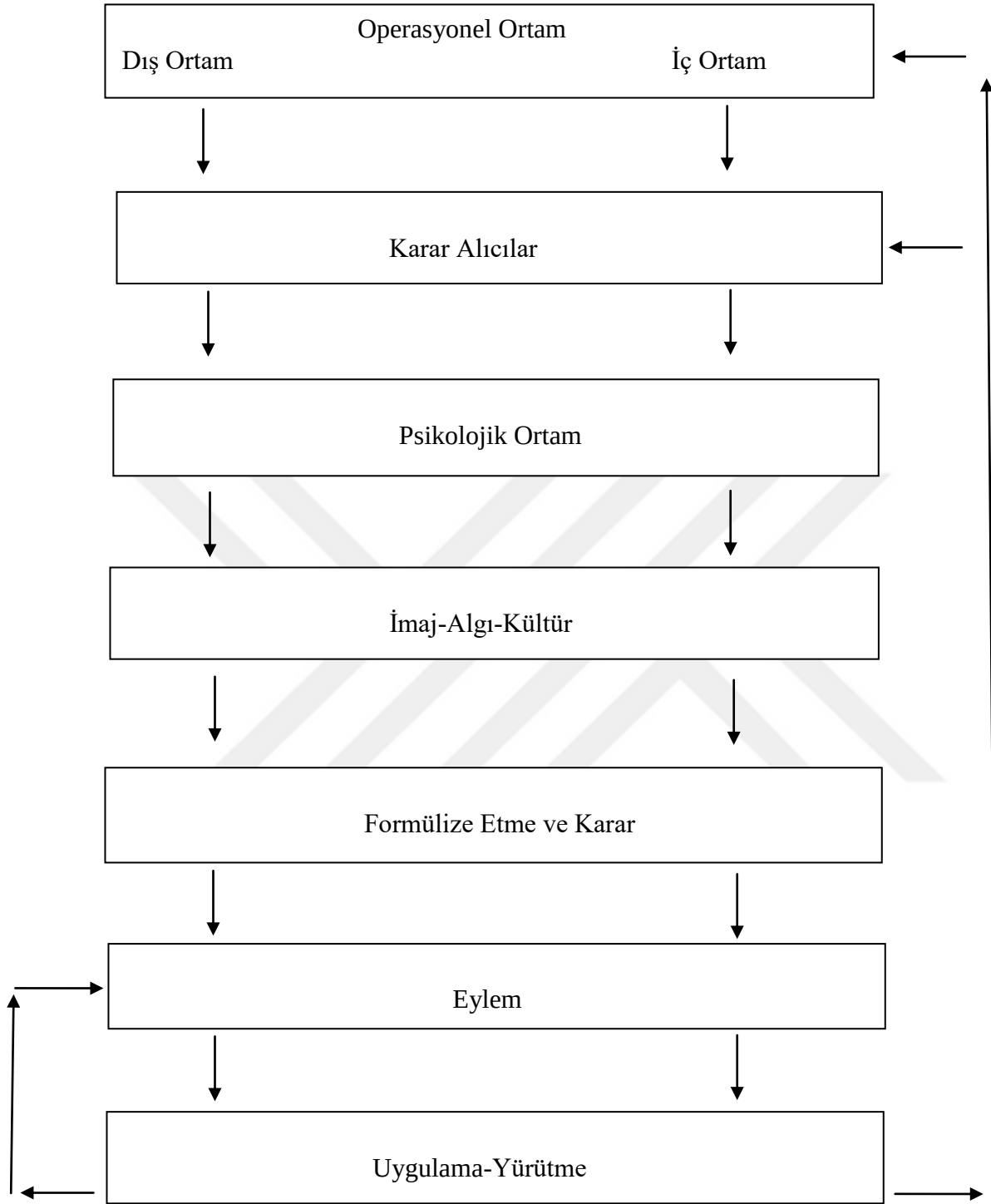
⁶³⁷ Kürkçüoğlu, 1980: 311-312.

⁶³⁸ Morin ve Paquin, 2018: 3.

⁶³⁹ Erhan ve Embel, 2015: 146.

⁶⁴⁰ Partowazar vd., 2014: 345-346.

⁶⁴¹ Walker, 2011: 6.

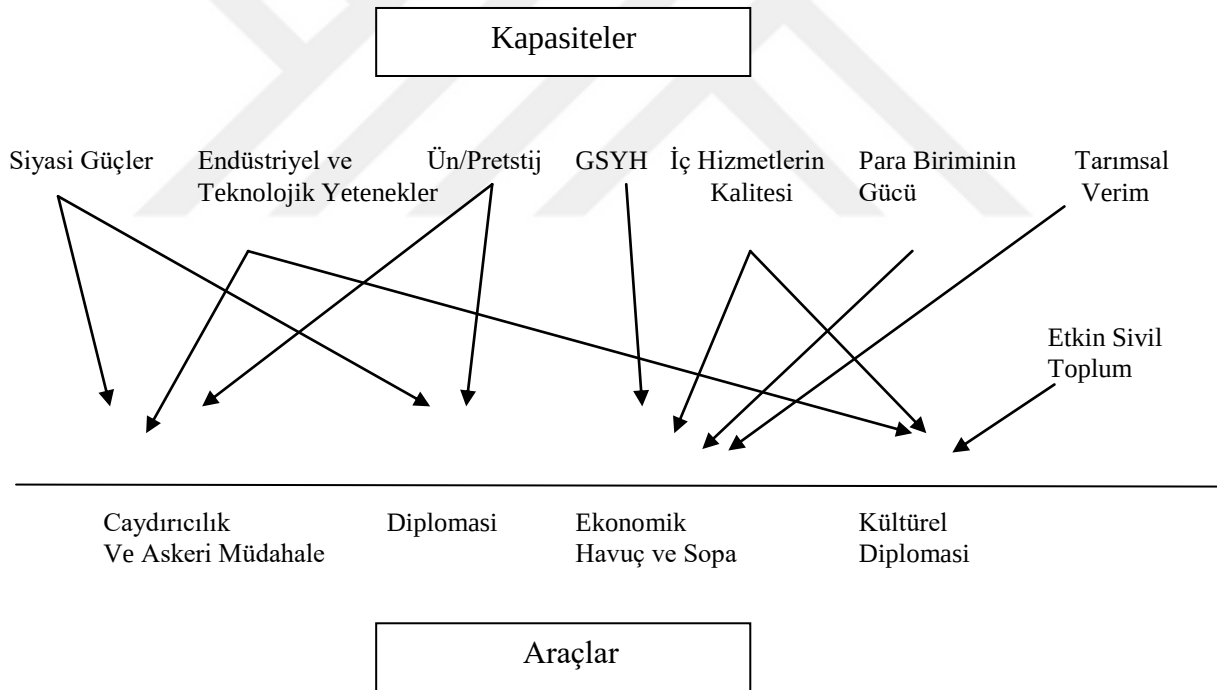
Şekil 3. 1. Dış politikada karar alma süreci ve uygulaması

Kaynak: Brighi ve Hill, 2012: 151.

İç dinamikler ile dış dinamiklerden oluşan operasyonel ortam içerisindeki karar alıcılar; psikolojik ortam, sahip olduğu imaj-algı ve kültür süzgecinden geçirerek somut bir kararı formüle ederler ve bu kararı bir eyleme dönüştürürler. Söz konusu kararın uygulanması sonucunda da yeni iç ve dış dinamikler oluşarak yeni bir operasyonel ortam meydana gelir. Bu döngü, yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi kendisini tekrar ettirir.

Farklı liderlerin benzer durumlar içerisindeki davranışları ve etkilerinin karşılaştırılması ise, söz konusu karar alıcıların inanışları ve eylemlerinin belirleyiciliğini ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla bu noktadan hareketle, liderlerin kişiliklerinin, altta yatan motivasyonlarının, düşünüş tarzları ve alışkanlıklarının detaylıca incelenmesinin gereği ortaya çıkmış ve bu amaçla çeşitli metodolojiler geliştirilmiştir.⁶⁴²

Dış politika analizinde liderlerin yanı sıra, bürokratik kurumlar, liderlerin etkileşim halinde bulunduğu çevre ve danışmanlar gibi diğer faktörlerin de incelemeye tabi tutulduğu belirtilmelidir. Daha geniş analiz birimi olan devlet düzeyinde ise, devlet kurumları, devlet-dışı kurumlar, lobiler ve örgütler gibi pek çok unsur da birincil derecede etkili karar alıcıların siyaset yapım sürecine etkileri perspektifinde değerlendirmeye alınmaktadır.⁶⁴³ Aşağıdaki şekilde, dış politikanın araçları ile materyal kapasite arasındaki bağlantının ilişkisel dinamiği gösterilmiştir.

Şekil 3. 2. Dış politikada kapasite-araç etkileşimi ve dinamikler

Kaynak:Brighi ve Hill, 2012: 163.

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi siyasi güç, sanayi, GSYH ve sivil toplum gibi somut güç kapasitelerini oluşturan unsurlar; caydırıcılık, diplomasi veya havuç-sopa gibi

⁶⁴² Hart ve Rhodes, 2014: 3-4.

⁶⁴³ Güleş, 2018: 83.

çeşitli araçlarla etkileşimli olarak yürütülmektedir. Tüm bu dinamiksel süreç sonucunda da somut politika çıktıları üretilmektedir.

Bunlarla birlikte, karar alıcı pozisyonundaki bireylerin önemi bilhassa ani karar almanın gerektiği kriz anlarında kritik olmaktadır. Nitekim böyle zamanlarda vakit oldukça kısıtlıdır ve rasyonel muhakeme yapmak bir hayli zorlaşmaktadır. Bu durumda karar alıcının baskıyı kaldırabilme ve odaklanma kabiliyetinin belirleyicisi etkisi kendisini göstermektedir.⁶⁴⁴ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, 2009 yılında Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu panelinde, liderlerin karşılıklı konuşmaları esnasında gelişen duygusal-psikolojik atmosferin etkisiyle dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e karşı kullanmış olduğu ve "one minute" çıkışı kendi çapında küçük bir kriz addedilirse, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu olayla ilgili olarak şu sözleri, hem liderin vermiş olduğu tepkilerde sahip olduğu algıların etkisi hem de karar alıcının özellikle böylesi ani gelişen durumlardaki rolü hakkında önemli ipuçları vermektedir:

"Siz lider olarak orada gerekli olan adımı atarsınız, gerekli olan kararı kendi dünyanızda da zaten vermişsiniz ve buna göre de orada gerekli cevabı gerekli olan kişiye verme fırsatınız olur. Zaten Davos denilen olay da böyle olmuştur."⁶⁴⁵

Ek olarak, Cumhurbaşkanı, *Daha Adil Bir Dünya Mümkün* isimli eserinde de kriz yönetişiminin önemine dair şu yorumu yapmaktadır:

"BM dışında küresel sorunlarla baş etme konusunda öne çıkan birçok uluslararası kuruluş da korona salgını döneminde etkin bir yönetim süreci takip edemedi ve sorunlar konusunda acil önlemler alarak krizin etkilerinin sınırlandırılması noktasında başarılı olamadı."⁶⁴⁶

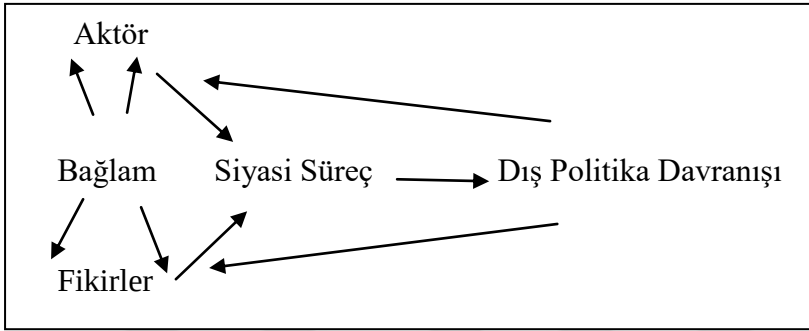
Bu konuda, belirli bir senaryonun varsayılması halinde alınacak karar(lar) ile söz konusu senaryonun bir kriz şeklinde kısa süre içinde patlak vermesi durumunda alınan karar(lar) oldukça farklı olabilmektedir. Örneğin; ABD Başkanı Kennedy'e danışmanları, eğer bir U-2 uçağı vurulursa ABD'nin füzesavarı yok etmesi şeklinde tavsiye vermiş ve Başkan Kennedy bunu kabul etmiştir. Lakin bu olasılık Küba füze krizi olarak somut bir hâl aldığı anda daha önce kabul etmiş olduğu saldırı kararını vermemiştir. Bir diğer örnek de ABD Başkanı Johnson'ın, Vietkog'daki ABD tesislerine yapılan saldırıdan iki ay önce herhangi bir ABD tesisine karşı yapılan saldırıya karşılık vermeyi planladığı halde bu saldırı gerçekleştiğinde bir karşılık vermemiş olmamasıdır. Dolayısıyla bu yeniden değerlendirmelerde karar alıcıların hedefleri ve risklere karşı koyma düşüncesinin, varsayılan bir senaryonun gerçekleşmesi durumunda daha yumuşak bir hal alması, insanların çoğunlukla kendi temel

⁶⁴⁴ Mintz ve DeRouen Jr, 2010: 19-25.

⁶⁴⁵ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/113897/-her-insan-bir-dunya-temali-programda-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 13.9.2021).

⁶⁴⁶ Erdoğan, 2021: 15.

inançları/düşüncelerini bir şok ya da can sıkıcı seçeneklerle yüzyüze gelmedikçe sınamamalarına bağlanmıştır.⁶⁴⁷ Özetle, gerçekleşen bir kriz durumunda karar alıcının yaşadığı sınamanın sonucuna göre verilen cevabın niteliği ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki modelde de, herhangi bir dış politika davranışını ortaya çıkaran ilişkiyel-stratejik süreç gösterilmiştir.

Şekil 3.3. Stratejik-ilişkiyel dış politika yaklaşımı

Kaynak:Brighi ve Hill, 2012: 150.

Karar alıcı aktör ve bu aktörlerin sahip olduğu fikirler, içinde bulundukları siyasi, sosyal, kültürel vb bağlamın dinamikleriyle etkileşir ve bu siyasi süreç sonrasında belli bir dış politika davranışı ortaya çıkar. Aynı sistem, kriz durumlarında ise daha hızlandırılmış bir şekilde gerçekleşir.

Yaklaşık iki senedir yoğun bir şekilde ve bir o kadar da aniden tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisini de bu nedenle bir kriz olarak algılamış olan Vladimir Putin'in şu şekilde kurmuş olduğu cümleler de tam anlamıyla devletlerin ve dolayısıyla karar alıcıların kriz yönetişimine vurgu yapmaktadır:

“Koronavirüs tehdidiyle mücadele, kriz durumunda yalnızca kabiliyetli devletlerin etkili şekilde hareket edebileceğini gösterdi. Devletin küresel dünyadaki rolünün azaldığını ve gelecekte bunun yerini birtakım sosyal örgütlenme biçimleri alacağını düşünen ve savunuların aksine, kabiliyetli devletlerin önemi görülüyor.”⁶⁴⁸

Öte yandan belirlenen ve uygulamaya konulan politika kararlarının, saptanan hedefe ulaşması, bu kararların salt doğru bir mantık içerisinde alınmış olmasına bağlı olmayıp söz konusu kararların muhatabı olan aktörlerin reaksiyonlarına ve bu kararlara ilişkin algılamalarına ve bu karar alıcıları motive eden faktörlere de bağlıdır. Örneğin; Saddam Hüseyin'in, ABD öncülüğünde oluşan ülkeler koalisyonuna karşı kazanamayacağı bir savaşa

⁶⁴⁷ Jervis, 1976: 123.

⁶⁴⁸ <https://tr.sputniknews.com/20201022/putin-kovid-19-pandemisinin-insanoglunun-gelecegini-nasil-degistirecegi-uzerine-derinlemesine-1043075437.html?norescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

sürüklenme yolunda aldığı kararlara, İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda yatıştırma politikasına adını veren İngiltere Başbakanı Chamberlain'in düşüncelerine ve Küba füze krizi ile ülkesini neredeyse bir savaşın eşiğine getiren Kruşçev'in kararlarına bakıldığında bunlar her ne kadar irrasyonel olarak değerlendirilseler de; bu dış politika kararlarını açıklamak için bahse konu kararların nasıl verildiğine ve bu kararları veren liderlerin motivasyonlarına bakmak gerektiğine dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla, ortaya konulan bir dış politika kararının iyi bir karar olduğunu tespit etmek görüldüğünden daha karmaşıktır. Bu bağlamda, dış politikanın incelenmesinin merkezinde, ülkelerin diğer ülkelere karşı eylem ve davranışları ile uluslararası arenayı bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir.⁶⁴⁹

Çalışmanın önceki kısımlarında değinilmiş olan neoklasik realizm ile sosyal inşacı kuram da, bu anlamda benzer noktalara işaret etmişlerdir. Nitekim neoklasikler, dış politika analizinde salt sistemik unsurları değil, karar alıcılar ve yerel dinamiklere de belirleyici bir nitelik verirlerken,⁶⁵⁰ Sosyal inşacılar da, uluslararası sistemi ve bu sistemi oluşturan her unsurun sosyal olma yönünü vurgulamış ve birbirlerini karşılıklı olarak inşa eden öznelerle dikkat çekmiştir.⁶⁵¹ Dolayısıyla gerek kuramsal çalışmalar, gerekse siyasi psikoloji gibi multi-disipliner sahaların ortaya koymuş olduğu pek çok araştırma, dış politika analizinde karar alıcı birimlerin rolünü hem vurgulamış hem de karar alıcının davranışlarına yön veren içsel ve dışsal tüm faktörleri bütünsel olarak incelemiştir. Araştırmacıların dış politika analizine özel geliştirdikleri ve uyguladıkları metotlar ve ortaya attıkları teoriler çeşitlilik göstermektedir. Lakin hepsi de bu kompleks sahayı daha anlaşılır ve tahmin edilebilir kılma hedefinde ortaktırlar. Bundan hareketle, çalışmanın sonraki başlığında, dış politika analizi literatüründe sıkça karşılaşılan rasyonel seçim teorisi ve bilişsel (cognitive) modeller kısa bir biçimde incelenecektir.

3.1.1. Rasyonel Seçim Teorisi ve Bilişsel Modeller

Genel itibarıyla rasyonel seçim yaklaşımları, karar alıcıların bilgiyi nasıl işlediği hakkında bir takım varsayımlarda bulunarak, bu varsayımları dış politikada uygulanan tercihleri-seçimleri tahmin etmek için kullanmaktadır. Dolayısıyla da rasyonel seçim modelleri için çıktının-sonucun geçerliliği birincil önemdedir.⁶⁵² Devletin bekası için gerekli olarak algılanan değer ve faydaları hesaplayabilen ve bilinçli kararlar alabilen rasyonel bireyi,

⁶⁴⁹ Breuning, 2007: 3-5.

⁶⁵⁰ Kiraz, 2018: 421.

⁶⁵¹ Büyüktanır, 2015:5-6.

⁶⁵² Redd, 2003: 102.

dış politikanın ana unsuru addeden bu model, en iyi kararı verebilmek için karar alıcılara eksiksiz bilgi sağlanabilirliğini varsaymaktadır. Bu doğrultuda, rasyonel aktörün karar verme sürecinde dört adımın olduğu ifade edilmektedir. Bunlar; sorunu tanımlama, istenen sonuçları tanımlama, potansiyel politika seçimlerinin sonuçlarını değerlendirme ve faydalı sonuçları en üst düzeye çıkarmak için rasyonel kararı verme şeklindedir.⁶⁵³

Rasyonel seçim teorisinin, siyasi meselelerde bilinçli pozisyonların oluşumunda bilginin yapısı, dikkatli kasıt ile çıkara ağırlık verme üzerine yaptıkları vurgu, siyasi psikoloji araştırmalarına da temel oluşturmaya devam etmektedir.⁶⁵⁴ Bununla beraber bu yaklaşım, bilginin tamamıyla erişilebilir olmadığı vakalar, rasyonelliğin öznelliği ve rasyonel karar almayı engelleyebilecek faktörlerin varlığı bakımından eleştiriye tabi tutulmaktadır.⁶⁵⁵ Nitekim farklı anlayış, değer algıları ile farklı itaat düzeyleri yerine herkesin “ortak iyi” kavramının aynı olduğunu varsayarak⁶⁵⁶ rasyonel seçim yaklaşımlarının, insanı daha mekanik-otomatik bir aktör olarak ele aldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada rasyonel seçim yaklaşımı; aktörleri, aynı risk toleransı ile tek bir kriter tarafından tanımlanmış aynı fayda fonksiyonuna sahip olarak gören ve kendi tercihleriyle ilgilenmeyen karar alıcılar olarak değerlendirmektedir.

Bununla birlikte, rasyonel seçim teorisinin, herhangi bir sınır çizen yapıda olmadığı, yani öz saygı ve motivasyon gibi çeşitli kriterlerle birlikte tanımlanabilecek bir teoriyi tahayyül ederken faydalanılabilecek bir perspektif teşkil ettiğini de belirtmek gerekmektedir. Sadece belirlenmiş bir politika için kâr-zarar oranı sunmaktan öte, farklı politikalara bağlı olarak farklı kâr-zarar oranlarını da karşılaştırma imkanı sunan rasyonel seçim teorisi, aktörler arasındaki stratejik etkileşimi açıklayabilmesi bakımından da faydalı bir yaklaşımdır ve eleştiriye konu olan yönlerine rağmen, davranış modellemesi için temel oluşturarak⁶⁵⁷, dış politika analizine önemli katkılar sağlamıştır. Rasyonel karar alma modeli; Graham T. Allison, Phillip Zelikow ve Vesna Danilovic gibi dış politika analistlerince ele alınmıştır.⁶⁵⁸ Bu modelin uygulanmasına ilişkin yaşanmış bir uygulama örneğini ise Rex Brown şu şekilde açıklamıştır:

⁶⁵³ <https://online.norwich.edu/academic-programs/resources/5-key-approaches-to-foreign-policy-analysis> (erişim tarihi: 28.1.2021).

⁶⁵⁴ Huddy vd., 2013: 6.

⁶⁵⁵ <https://online.norwich.edu/academic-programs/resources/5-key-approaches-to-foreign-policy-analysis> (erişim tarihi: 28.1.2021).

⁶⁵⁶ Crenshaw, 2002: 142.

⁶⁵⁷ Morin ve Paquin, 2018: 220-226.

⁶⁵⁸ Marijke Breuning tarafından da tavsiye edilmiş olan, rasyonel modeller hakkında detaylı inceleme için şu eserlere bkz. Graham T. Allison, *Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis*, Graham T. Allison and Philip Zelikow, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis, 2nd ed*, Vesna Danilovic, *The Rational- Cognitive Debate and Poliheuristic Theory*.

“Lübnan’daki düşmanlıklarda ani bir artış yaşanırken, ABD’nin, ABD’li sivilleri tahliye edip etmeme konusunda hızlı bir karar vermesi gerekiyordu. Savunma Bakanlığı’nın acilen tavsiyesini yapması gerekiyordu. DDI (Decisions and Designs, Inc.) iş arkadaşım Cam Peterson, üç gün boyunca sürekli olarak bir grup generalle bir araya geldi ve bu süre içinde anlaşmaya varmadan şu döngüyü defalarca tekrarladılar: Generalleri mevcut düşüncelerine göre sorgulayın; bu düşünmeye dayalı olarak basit bir karar modeli oluşturun; sonuçları generallerle tartışın; ve bu tartışmayı yansıtmak için modeli gözden geçirin. Sonunda acil tahliye kararını desteklediler.”⁶⁵⁹

Söz konusu şekilde izah edilen, sonuca varma döngüsü, yukarıda açıklanmış rasyonel seçim modeli sistematığının, gerçek bir vakaya uygulanması bakımından önemli bir fikir vermektedir.

Bilişsel (cognitive) modellere ise bakılacak olursa, rasyonel seçim yaklaşımının aksine, bireyin rasyonellikten sapabileceği noktalara ışık tutarak, çeşitli güdüler, duygular, hafıza ve hesaplama kapasiteleri gibi pek çok faktörün rolüne dikkat çekmektedirler.⁶⁶⁰ Bu sebeple, rasyonel seçim modelleri nispeten daha yapılandırılmış durumlar için daha başarılı açıklamalar sunarken, bilişsel modeller daha karmaşık ve belirsizliklerin olduğu durumlar için daha açıklayıcı olmaktadır.⁶⁶¹ Bilişsel teoriler, insanların -dış politikada karar alıcıların- bilgiyi olduğu gibi alma ve özümsemesinin mümkün olmadığını, zira bu bilgiyi bozabilecek, değiştirebilecek veya engelleyebilecek bilişsel ve ön yargısal mekanizmaların olduğunu ileri sürerek, liderlerin gerçeklik algılarını şekillendiren inançlara (beliefs) kritik önem atfetmektedirler. İnançların bu rolünün, bilginin kıt, muğlak, çelişkili olabildiği belirsiz bir ortamda veya yeni gelen bilginin, liderin önceden sahip olduğu basmakalıp düşünceler, eski bilgi, korku, öfke ve nefret gibi güçlü duygular veya menfaatlere ilişkin tehdit ve diğer bilişsel algılara ters düştüğü zaman oldukça belirgin olacağı ileri sürülmüştür.⁶⁶² Bu bağlamda, eski ABD Başkanı George Bush’un, Irak’a savaş açma kararı çerçevesinde bir inceleme yapmış olan Renshon’a göre; Başkan Bush, bu kararın doğru olduğu konusunda ısrarlıydı çünkü uluslararası sisteme bilhassa ABD’ye karşı oldukça tehlikeli olarak gördüğü tehditlere ilişkin esas düşüncesi değişmiyordu. Bu doğrultuda gerek incelediği vakanın zaman aralığını genişletmek (böylece süreç içinde kendi argümanına ters düşen olayların etkisini azaltarak) gerekse kendi kararını destekleyen tarihsel benzerlikler kurmak gibi bazı bilişsel ve retorik stratejiler uygulamıştır.⁶⁶³

⁶⁵⁹ Brown, 2005: 27.

⁶⁶⁰ Aydın, 2019: 186.

⁶⁶¹ Mintz, 2002: 3.

⁶⁶² Walker ve Schafer, 2006: 5.

⁶⁶³ Renshon, 2011: 178.

Rasyonel seçim ile bilişsel yaklaşımları uzlaştırma çabası ise çoklu-sezgisel (poliheuristic) teori tarafından ortaya konulmuş, buna göre karar alma süreci iki aşamalı olarak düşünülmüştür. İlk aşamada ihtiyacı tatmin etmeyen alternatifler karar alıcı tarafından elenirken, ikinci aşamada ise kalan alternatifler arasında analitik/rasyonel bir mukayese yapılarak nihai karara ulaşılır. İlk aşamada uygulanan bilişsel kestirme (cognitive short cut) sayesinde zihinsel efor azalarak, daha yönetilebilir bir seçenek kümesi oluşturulmuş olur. Eldeki verinin yorumlanması ve organize edilmesinde ise aktörler, olaylar ve çevre gibi pek çok unsurdan oluşan uluslararası nesnelere ilişkin inançlar, operasyonel kodlar ve şemalardan oluşan bilişsel yapı, karar alıcının uluslararası olaylara ilişkin algı ve tepkilerine yön vermektedir.⁶⁶⁴ Örneğin, Taylor-Robinson ve Redd'in yaptığı bir vaka çalışmasında, çoklu sezgisel teorinin; bilgiyi ve seçenekleri işleme sürecinin, alternatiflerin sırasına karşı duyarlı olduğu varsayımından, yani alternatiflerin bir dizi farklı yolla komplo kurmaya zemin hazırlayabilecek şekilde bir etkinin oluşabileceğinden hareketle 1954 yılında Guetemala'daki ABD öncülüğünde yapılmış olan darbe incelenmiştir. Buna göre, Birleşik Meyve Şirketi, ABD'li karar alıcılara karşı Arbenz hükümetini başarılı bir şekilde komünist olarak suçlayarak, Guetamala'daki durum üzerinden komplo kurmuş ve ABD'li karar alıcıların, demokratik şekilde seçilmiş olan Arbenz'in devrildiği darbeye sponsor olma kararı almalarına yol açmıştır. Bahsi geçen bu karar alma süreci, çoklu sezgisel teorinin vurgulamış olduğu "bilgileri/seçenekleri değerlendirme sürecindeki etiketleme etkisini" göstermektedir.⁶⁶⁵

Bilişsel teorinin savunduğu gibi, liderlerin bilgiyi alma ve işleme evresinde bilişsel kestirmelerle sadeleştirmesi ve elemesi, ön yargılara yatkın oluşları ve kendi düşünceleriyle uyuşmayan bilgileri kabullenmede zorlanmaları ile çekirdek inanışlarından taviz vermemeye meyilli olmaları, karar alıcıların bu duygu ve inanışları ile bunlardaki değişimlerin hesaplanmasının zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Bundan hareketle, Bilişsel Haritalama ve Operasyonel Kod Analizi gibi bazı teknikler geliştirilmiştir. Bir sonraki başlıkta Operasyonel Kod Analizi ile Lider Özelliği Analizine kısa bir bakış atılacaktır.⁶⁶⁶

⁶⁶⁴ Brule vd., 2014: 4-5.

⁶⁶⁵ Redd, 2003: 104-107.

⁶⁶⁶ Boin vd., 2012: 123-124.

3.1.2. Operasyonel Kod Analizi ve Liderlik Özelliği Analizi

Siyasi psikoloji alanında Nathan Leites⁶⁶⁷ tarafından geliştirilmiş olan operasyonel kod analizi, kavram olarak 1940'lara uzanmaktadır. Leites'in, Politbüro'nun Operasyonel Kodları ve Bolşevizm üzerine çalışmaları, operasyonel kod analizinin inşasına öncülük etmiştir.⁶⁶⁸ Bir liderin operasyonel kodlarının incelenmesi, inanç sistemleri ile uluslararası ilişkiler arasındaki bağlantıyı kurmak olarak karakterize edilmiştir.⁶⁶⁹ Karar alma sürecini ilgilendiren normları, standartları ve ilkeleri sağlayan, liderlerin temel inançlarını tanımlamayı amaçlayan operasyonel kod metodolojisi, spesifik olarak liderlerin ne karar alacağını söylemese de, liderlerin dünya hakkındaki değerlendirme ve algılarını, belirli bir eyleme özgü menfaat ve riskleri nasıl ölçtüğüne ilişkin fikir edinilmesini sağlamakta, yani karar alıcının "zihninin içine girme" imkanı sunmaktadır.⁶⁷⁰

Politik hayat hakkında bir aktörün sahip olduğu bir dizi inanç, operasyonel kodun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Hesaplama yaparken, hedefler seçerken ve belirsizlikler ile risklerle mücadele ederken farklı siyasi kültür ve kurumsal yapılara sahip siyasi liderlerin birbirlerinden nasıl farklı yollar takip ettiği ve hangi tür siyasi muhakeme ile stratejilerin geliştirildiğine ilişkin sorular ve konular, operasyonel kod inşasının bir parçasını teşkil etmektedir. Siyasi bir aktör tarafından bu sorulara verilen yanıtlar ise o aktörün, araç ve amaç ilişkisine dair inançlarını kapsayan "enstrümantal inançlarını" ortaya koymaktadır. Operasyonel kod inşasının bir diğer önemli parçasını ise bir aktörün, siyasetin ve siyasi çatışmaların doğası ve tarihte bireylerin rolü ve benzerine ilişkin varsayımlarını kapsayan "felsefik inançları" oluşturmaktadır. Operasyonel Kod Analizi kapsamında önemli isimlerden olan Aleksandır L. George, söz konusu bu iki inanç türüne ilişkin konu başlıkları, sorular ve bu sorulara verilen cevaplarla birlikte operasyonel kod kavramını yeniden tanımlamış ve inşa etmiştir.⁶⁷¹

⁶⁶⁷ Kültür ve siyaset çalışmalarına psikanaliz araçlarını uygulayan siyaset bilimci Leites, Joseph Stalin ile Sovyet Politbürosu hakkında Operasyonel Kod Analizi çalışmalarıyla tanınmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.lib.uchicago.edu/e/src/findingaids/view.php?eadid=ICU.SPCL.LEITESN> (erişim tarihi: 8.5.2021).

⁶⁶⁸ Derman ve Oba, 2016: 48.

⁶⁶⁹ Schafer ve Walker, 2001: 21.

⁶⁷⁰ Breuning, 2007: 38-39.

⁶⁷¹ George, 1967: 11-14.

Tablo 3. 1. Operasyonel Kod Analizinde Temel Sorular

Felsefik İnançlar	Enstrümantal İnançlar
1-Siyasi yaşamın özü nedir? Siyasi evren esas olarak çatışma mı yoksa uyum mu içerisindedir? Birinin siyasi rakibinin temel karakteri nedir?	1-Siyasi eylem için hedefler seçmede en iyi yaklaşım nedir?
2-Birinin kendi temel değerleri ve arzularının farkında olmasının getirileri nelerdir? Bu bağlamda, biri pozitif olabilir mi veya karamsar olmalı mıdır?	2-Eylemlerin hedeflerien etkin nasıl takip edilir?
3-Siyasi gelecek tahmin edilebilir mi? Hangi anlamda ve bağlamda?	3-Siyasi eylemin riskleri nasıl hesaplanır, kontrol ve kabul edilir?
4-Biri, tarihsel gelişmeler üzerinde ne kadar kontrol veya ustalığa sahip olabilir? İstenilen doğrultuda tarihe şekillendirme ve yön vermede birinin rolü nedir?	4-Birinin çıkarlarını ilerletirken eylem için en iyi zamanlama nedir?
5-Tarihsel gelişmeler ile meselelerde şansın rolü nedir?	5-Birinin çıkarlarını ilerletirken farklı araçların faydası rolü nedir?

Kaynak: Walker ve Schafer, 2006: 8.

Gerek Leites, gerek George, gerekse diğer pek çok akademisyenin bu doğrultuda mutabık kaldıkları nokta, ulusal liderlerin birbirlerini ve dünyayı algılama biçimlerinin temel olarak siyaset seçimlerine yansıdığı olmuştur. Ardı sıra yapılan pek çok çalışma ile operasyonel kod analizi, hem liderler için geliştirilen tipolojiler bakımından temel oluşturmuş, hem de Holsti, Walker ve Falkowski gibi pek çok akademisyen tarafından revize edilerek geliştirilmiştir. Truman, Marshall, Eisenhower, Dulles, Kennedy ve Johnson, haklarında operasyonel kod analizi çalışmaları yürütülen liderler olmuştur.⁶⁷² Schafer ve Gassler, Enver Sedat'ın operasyonel kodlarını incelenmişler ve tecrübeye dayalı öğrenme özelliğinin Enver

⁶⁷² Walker, 1990: 407-412.

Sedat'ın değişime olan inancına sebep olduğunu saptayarak bunun, İsrail'e yapmış olduğu tarihi ziyaretle barış sürecini başlatma kararını almasına katkı sağladığını öne sürmüşlerdir. Schafer ve Crichlow ise Bill Clinton'ın zamanla değişkenlik gösteren operasyonel kodları ile birkaç dış politika hadisesinde ABD'nin davranış değişikliği arasında bağlantı kurmuşlardır. Walker ve Schafer'ın yaptığı başka bir çalışmada da, Bill Clinton ile Tony Blair'ın operasyonel kodlarının farklı olduğu ve bu liderlerin demokratik olmayan rejimlere karşı farklı dış politika davranışları sergilediklerini tespit edilmiş ve Kosova çatışması üzerinden bu farklılıklar ortaya koyulmuştur.⁶⁷³

SSCB'nin en üst karar mercii Politbüro'nun operasyonel kod çalışması sonucunda, tarihin tesadüfi olmadığı Marksist ideolojinin oldukça etkili olduğu saptanmıştır. Bu çalışmayla; Politbüro üyelerinin, belirli bir durum karşısında hangi politika alternatiflerini ele alacağını ve hangilerini de kolayca eleyeceğini anlamak hedeflenmiştir. Vietnam Savaşı'nın son bulmasındaki ve mekik diplomasinin ortaya çıkmasındaki rolüyle Henry Kissinger'ın operasyonel kodları ise çoğunlukla kendi akademik yazınları temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Tarihin genel akışında bireylerin kontrol düzeyinin oldukça sınırlı olduğuna inanan Kissinger'ın, şansın rolünün ve geçmiş olayların etkisinin daha çok önemli olduğunu düşündüğü ifade edilerek, belirli olaylar karşısında liderlerin stratejik yanıtlarının belli bir durum bağlamında etkiler doğurabileceğine inandığı tespit edilmiştir. ABD'nin Vietnam'daki varlığının son bulması bağlamında Kissinger'ın uyguladığı, müzakereleri takip eden stratejik güç gösterileri gibi taktikleri söz konusu operasyonel kodlar tarafından açıklanabildiği keza Kissinger'ın, gelecek dünya düzeni hakkında büyük bir vizyondan değil; ulusal çıkarlar için liderlerin taktikleri ve stratejik seçimlerine odaklandığı ifade edilmiştir.⁶⁷⁴

İnançların, karakterin daha bilinçli kısmını oluşturduğu, nitelik/özellikler ve dürtülerin ise karakterin daha bilinç dışı parçasını temsil ettiği düşünülmüştür.⁶⁷⁵ Bu sebeple, liderler üzerine yapılan detaylı analizler, bu kavramlar arasındaki nüansları göz önünde bulunduracak şekilde çok boyutlu olarak sistemleştirilmeye çalışılmıştır. Kişiliği siyasi psikolojinin ön saflarına taşımakta önemli katkıları olan Margaret Hermann'ın geliştirmiş olduğu liderlik özelliği analizi⁶⁷⁶, istatistik olarak söylem analizi metodunu kullanarak, bahsi geçen yedi özellik çerçevesinde liderin profilini çıkartarak, bu perspektiften diğer liderlerle

⁶⁷³ Walker ve Schafer, 2006: 10.

⁶⁷⁴ Breuning, 2007: 39-43.

⁶⁷⁵ Schafer vd., 2011: 113.

⁶⁷⁶ Houghton, 2009: 103.

karşılaştırmalı analiz yapma imkânı sağlayan nicel bir sistematik ortaya koyması yönünden oldukça önemli bir yaklaşım olmuştur.⁶⁷⁷

Liderlik özelliği analizi (Leadership trait analysis), karar alıcının liderlik stili hakkında çıkarımlarda bulunmak için liderin bireysel karakteristik özelliklerine odaklanmaktadır. Buradaki hedef, siyasi liderleri çeşit veya derece bakımından ayırt etmeyi sağlayacak nispeten istikrarlı özellikleri tanımlamaktır. Söz konusu bu özellikler; kavramsal karmaşıklık (conceptual complexity), öz güven (self-confidence), olaylar üzerinde hakimiyet (control over events), güç gereksinimi (need for power), iç grup ön yargısı (in-group bias), başkalarına karşı güvensizlik (distrust of others) ve göreve odaklılık (task orientation) şeklinde sınıflandırılmıştır. Liderlik değerlendirmesinde yeterince sağlıklı bir analiz için söz konusu liderin sarf ettiği en az 5000 kelimenin gözden geçirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁶⁷⁸

Tablo 3. 2. Operasyonel Kod Analizinde Temel Sorular

Baskılara karşı tutum	1) Olayları kontrol edebildiğine dair kendine olan inancı	Meydana gelen durumlar üzerinde sağlanan kontrol algısı
	2) Güç ve etki ihtiyacı	Diğerleri üzerinde kendi nüfuzunu kurma, sürdürme ve yenileneme kaygısı
Yeni bilgiye açık olma	3) Kavramsal karmaşıklık	Diğer insanlar, yerler, siyasetler, fikirler ve şeyleri tanımlarken veya tartışırken ayrışma
	4) Özgüven	Kibir duygusu
Motivasyon	5) Görev-Kişiler arası	Politikanın içeriği (problem çözme)-Kişiler arası ilişkiler (takım çalışması) üzerine odaklanma
	6) Başkalarına karşı güvensizlik	Diğerlerinin niyetlerine ilişkin şüphe duyma eğilimi
	7) Grup içi ön yargı	Dünya karşısında kendi grubunun merkezi olma derecesi

Kaynak: Breuning, 2007: 44.

Yukarıdaki tabloda liderlik özelliği analizinin yapılandığı yedi soru, temsil ettiği üç ana boyut etrafında gruplandırılarak gösterilmiştir. Bu parametreler ışığında liderlere ilişkin nitelik analizi, kantitatif içerik analizi teknikleri kullanılarak ortaya çıkarılmaktadır. Sonuç

⁶⁷⁷ Morin ve Paquin, 2018: 76.

⁶⁷⁸ Lazarevska vd., 2006: 172-173.

olarak, gerek operasyonel kod analizi, gerekse liderlik özelliği analizi gibi metotlar, liderlerin zihinlerini, algılayış ve düşünce dünyalarını daha iyi anlayabilmeyi sağlayarak, dış politikadaki diğer karar alıcılara, bu liderlerle nasıl daha iyi müzakere edilebileceği ve bu liderlere nasıl daha doğru bir şekilde yaklaşılabileceği konusunda yardım ederek, disiplindeki araştırmacılar için de oldukça kullanışlı bir perspektif sunmaktadır.⁶⁷⁹ Bu noktada Başkan Putin'in şu sözü, bireylerin şahsi kodlarından, bir ülkeyi oluşturan toplumların kodlarına kadar bunlara özgü farklılıkların altını çizerken, bir anlamda bu elementlerin önemini de ortaya çıkarmaktadır:“Onlara benzediğimizi düşünüyor olabilirler, ama biz sahip olduğumuz; farklı genetik, kültürel ve moral kodlar ile farklıyız”⁶⁸⁰.

Dış politika analizine ilişkin metodolojilere bu şekilde bir giriş yapıldıktan sonra tezin esas aktörleri olan R. Tayyip Erdoğan ile Vladimir Putin'in biyografileri ile liderlik profillerine bakılacaktır.

3.2. Karar Alıcılar: Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin

Güçlü karaktere sahip olan liderlerin diğer liderlerle kurdukları ilişkilerde yarattıkları etkiler ile daha geniş çapta ikili siyasi ilişkilerde daha büyük bir tesire sahip oldukları ileri sürülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin diplomatik hamleleriyle birlikte, Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın, diğer başkanlar ve dünya liderleri ile tesis etmiş olduğu kişisel bağların, gelişen pek çok olayda hesaba katılması gereken kendine özgü bir değişken olduğu düşünülmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin ABD ve Rusya ile ilişkilerinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, ABD'nin bir önceki Başkanı D. Trump ve Rusya Devlet Başkanı V. Putin ile sahip olduğu şahsi diyalogun anahtar bir faktör olduğu pek çok analist tarafından ileri sürülmekte, günümüz dünyasında ülkeler arası diplomatik ilişkilerin, devletlerin liderleri ile bu liderlerin karakterlerine oldukça bağlı olduğu beyan edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye-Rusya ilişkilerinde de kendine özgü bir dengenin bu sayede var olduğu öne sürülerek, bir konuda karşı taraflarda yer alan bu iki ülkenin, bir diğerinde yan yana yer alabildikleri ifade edilmektedir. Uzlaşmayı zorlaştıran pek çok çetrefilli konuya rağmen bu iki ülkenin liderleri arasındaki şahsi iletişim ve diyalogun rolünün altı çizilmektedir.⁶⁸¹ Söz konusu bu benzerliği, hükümet sözcüsü Dimitri Peskovşu şekilde ifade etmiştir:

⁶⁷⁹ Breuning, 2007: 44-46.

⁶⁸⁰ <https://www.newswwc.com/united-states/as-military-tensions-rise-on-ukraine-border-putin-addresses-the-russian-nation-live-updates/> (erişim tarihi: 4.10.2021).

⁶⁸¹ <https://www.dailysabah.com/politics/news-analysis/30-years-post-cold-war-turkey-tries-to-strike-balance-with-us-russia> (erişim tarihi: 4.2.2021).

“Putin ile Erdoğan bu bakımdan (sözünü verdiği şeyi yerine getirmede) birbirlerine benziyorlar, bu nedenle de çok, çok güç ve karmaşık durumlarda dahi bir sonuç ve çözüm elde edebiliyorlar. Hem Putin hem de Erdoğan dediklerinin sorumluluğunu alıyorlar, her ikisi de durumun kontrolünü elinde tutuyor, her ikisi de belirleyici ve hızlı kararlar alabiliyorlar.”⁶⁸²

Gerek Rusya gerek Türkiye’yi ilgilendiren bir takım gelişmelerin bu iki ülkeyi birbirine daha çok yakınlaştırdığı yadsınamaz ise de, her iki lider arasındaki şahsi diyalog, iki ülke arası ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştır. Vladimir Putin, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı “sözünün eri”⁶⁸³ şeklinde övüp, “esnek ve güvenilir bir ortak”⁶⁸⁴ olarak ifade ederken kendisiyle ilgili olarak:

“Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bazı konularda farklı, zaman zaman karşıt görüşlerimiz var. Ama sözünü gerçek bir adam gibi tutar. Samimidir. Ülkesi için bir şeyin iyi olduğunu düşünüyorsa, onun için sonuna kadar gider. Bu öngörülebilirlikle ilgili. Kiminle muhatap olduğunuzu anlamak için önemlidir.”⁶⁸⁵

Şeklinde kişisel duygu ve düşüncelerini paylaşmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise Rusya Devlet Başkanı Putin’in, kendisi için söylemiş olduğu “özü sözü bir, verdiği sözde duran” sözüne cevaben şu ifadeleri kullanarak, Vladimir Putin’in şahsına karşı pozitif algısını ortaya koymuştur:

“Sayın Putin’in ifadeleri aynen kendini de ifade eden ifadelerdir. Sayın Putin ile tanıştıktan bu yana ben de aynen bu şekilde kendisini tanıdım. Özü sözü bir, verdiği sözde duran, ikili ilişkilerimizde gerçekten bu tür münasebetlerimizi güçlü götürebildiğimiz ülke nadirdir. Şu ana kadar sürdürdüğümüz münasebetleri aynı şekilde temenni ederim ki sürdürürüz. Aramızdaki ticaret hacmine baktığımız zaman hedeflerimize de aynı kararlılıkla yürütürüz.”⁶⁸⁶

Bu doğrultuda, dış politika anlayışları ile Türkiye-Rusya ilişkilerine olumlu ve verimli bir zemin, attıkları adımlar ile de stratejik bir boyut kazandıran bu liderlerin⁶⁸⁷ biyografilerine kısaca göz atıldıktan sonra her iki liderin de Türkiye-Rusya ilişkileri hakkında ortak basın toplantılarında yaptıkları konuşmalar ve bu konuşmalar sırasında sorulan sorulara verdikleri yanıtlar, Profiler Plus yazılımı yardımıyla analiz edilecektir.⁶⁸⁸ Her iki liderin operasyonel kod

⁶⁸² <https://tr.sputniknews.com/20200717/peskov-putinle-erdogan-birbirine-benmiyor-bu-nedenle-ortak-cozum-bulabiliyorlar-1042473955.html?norescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁶⁸³ <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/turkey-sanctioned-by-the-us-praised-by-russia> (erişim tarihi: 4.2.2021).

⁶⁸⁴ <https://www.dw.com/tr/putin-erdo%C4%9Fan-esnek-ve-g%C3%BCvenilir-bir-ortak/a-55365959> (erişim tarihi: 4.2.2021).

⁶⁸⁵ http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/64671 (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁶⁸⁶ <https://www.yenisafak.com/gundem/putinin-erdoganin-ozu-sozu-bir-aciklamasina-cumhurbaskani-erdogandan-cevap-bu-ifadeleri-kendini-tarif-ediyor-3591366> (erişim tarihi: 4.2.2021).

⁶⁸⁷ Tüfekçi, 2017: 145.

⁶⁸⁸ Çalışmanın konusunu oluşturan liderler R. Tayyip Erdoğan ile Vladimir Putin olduğundan, bu liderlerin yaklaşık aynı zaman diliminde devlet başkanı olarak görev yaptıkları 2005-2021 yılları arasında Türkiye-Rusya ilişkileri üzerine yapmış oldukları konuşmalar, çalışmadaki verilerin güvenilirliği açısından Türk ve Rus resmi devlet sitelerinden alınmış olup konuşma zaman diliminin 2005’ten başlama sebebi de bu konuşma metinlerine resmi sitelerden ulaşılabilecek en erken tarih olmasıdır. Sağlıklı bir analiz için liderlerin ortak basın

analizi ile liderlik özelliği analizi verileri karşılaştırmalı olarak incelenecek, elde edilen bulgular, Türkiye-Rusya ilişkileri bağlamında değerlendirilecektir.

Lider/birey odaklı dış politika analizi çalışmalarında psikoloji biliminin de katkılarıyla karar alıcıların biyografileri, bu bireylerin karakter yapıları hakkında bilgi edinmek için önemli kaynaklardan biri olarak görülmeye başlanmıştır. Siyasi kişiliğin ortaya çıkarılmaya başlandığı çalışmalar mikro-hümanistik dal olarak adlandırılan çatı altında toplanmaya başlamış ve psiko-biyografi veya psiko-tarih şeklinde isimlendirilen incelemeler gerçekleştirilmiştir. Biyografilerin bu bağlamda ele alındığı ilk çalışmalar Leonardo da Vinci ve Marthin Luther gibi siyasi olmayan şahıslar üzerinden gerçekleştirilirken, siyasi karakterlerin psikobiyografi kapsamına alınması daha sonraki aşamalarda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda George ve George'un, Woodrow Wilson'ın çocukluk yıllarında edindiği tecrübelerin, örneğin babasının karakterinin, Wilson'ın kişiliğine nasıl yansıdığı ve bunun üzerinden karar alıcı bir birey olarak otorite sahibi olduğu davranış biçimlerinin yorumlandığı çalışma ilk önemli katkıları sunmuştur.⁶⁸⁹

Dolayısıyla, karar alıcıların çocukluklarını kapsayan hayat geçmişlerinde edindikleri tecrübeler ve maruz kaldıkları davranış biçimleri, bu bireylerin karakter kodlarının oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin SSCB lideri Stalin ile Irak lideri Saddam Hüseyin'in diktatör liderler olarak biyografilerinin incelendiği bir çalışmada; her ikisinin de genç yaşlarda iken, ailelerini terk etmiş istismarcı ebeveynlere sahip olduklarına dikkat çekilmiş ve psikologların, ebeveynleri istismacı olan çocukların da istismarcı ebeveynler olma ihtimalinin yüksek olduğu bulgusuna yer verilerek, bu liderlerin çocukluk tecrübelerinin ülke yönetimlerindeki performanslarına yansıdığı öne sürülmüştür.⁶⁹⁰

Jervis'e göre de bireyler, gündelik yaşamlarında farkında olmadıkları birtakım faktörlerden bilinçsiz şekilde olmaksızın etkilenebilmektedir. Psiko-biyografilerin bulgularına işaret eden Jervis, kendini yetiştirmiş bireylerin dahi bu aşamaya tamamen bilinçli süreçlerle gelmediklerine dikkat çekmiştir. Bu konuda çoğu insanın; derin bir şekilde sahip olduğu inançlara özenli ve bilinçli bir düşünce süzgecinden sonra sahip olduğuna inanmak istediğini ve farklı ebeveynler tarafından yetiştirilme veya farklı bir toplumda dünyaya gelme durumlarında temel değer ve inançlarının farklı olabileceğini kabul etmekte isteksiz olduklarını ifade etmektedir.⁶⁹¹ Verilen bu örneklerle karar alıcıların biyografilerini

toplantılarında yaptıkları konuşmaların yanı sıra burada sorulan sorulara verdikleri cevaplar da metinler halinde analize dahil edilmiştir.

⁶⁸⁹ McGuire, 2004: 30.

⁶⁹⁰ Breuning, 2007: 36.

⁶⁹¹ Jervis, 1976: 43.

incelemenin önemi ortaya konduktan sonra çalışmanın ana aktörleri olan R. T. Erdoğan ile Vladimir Putin'in biyografilerine göz atılacaktır.

3.2.1. R. Tayyip Erdoğan'ın Biyografisi

Aslen Rizeli olan Recep Tayyip Erdoğan, İstanbul'un Kasımpaşa semtinde 1954 yılında dünyaya gelmiştir. 1965 yılında Kasımpaşa Piyale İlkokulu'ndan, 1973 yılında ise İstanbul İmam Hatip Lisesi'nden mezun olan Erdoğan, fark dersleri vererek Eyüp Lisesi'nden de diploma sahibi olmuştur. Üniversite diplomasını ise 1981 senesinde Marmara Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi'nden almıştır.⁶⁹² Erken yaşlardan itibaren sosyal ve siyasi yönlerden aktif bir hayata atılan Erdoğan'ın, 1969-1982 yıllarında amatör olarak ilgilendiği futbolun da katkısıyla disiplin, ekip çalışması ve takım ruhunun önemini de iyi kavramıştır. Yanı sıra memleket meseleleri ile toplumsal sorunlarla da ilgilenmeye başladığı bu yıllarda, aktif siyasete de girişerek, 1976 yılında MSP Beyoğlu Gençlik Kolu Başkanlığı ile aynı yıl MSP İstanbul Gençlik Kolları Başkanlığı'na seçilmiştir.⁶⁹³

1978 yılında eşi Emine Hanım ile evlenen Erdoğan, 4 evlat sahibi olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra bir müddet özel sektörde çalışan ve 1982 yılında askere giden Erdoğan için 1983 yılında kurulan Refah Partisi ile siyasi hayat yeniden başlamış, 1984 yılında Beyoğlu İlçe Başkanı, 1985'te İl Başkanı ve MKYK üyesi seçilmiştir. Parti bünyesinde 1984-1994 yılları arası pek çok seçim tecrübesi edinmiş olan Erdoğan, 27 Mart 1994 seçimlerine kadar İstanbul İl Başkanlığı görevini yürütmüş ve bu seçimlerden sonra İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olmuştur.⁶⁹⁴ Recep Tayyip Erdoğan'ın, Türkiye siyasetinde kalıcı ve yüksek profilli bir lider olmasının en önemli unsurlarından birinin de bu süreçte ortaya koymuş olduğu siyaset tarzı ve mirası olduğu ifade edilmektedir. Zira bu dönem, Erdoğan'ın liderlik oluşumunun çerçevesinin olduğu dönem olarak görülmüştür.⁶⁹⁵

Yürüttüğü yerel siyaset başarıları ile gönülleri hızla kazanmaya başlayan Erdoğan için, hayatının belki de en trajik olaylarından biri de bu dönemde vuku bulmuştur. Eşi Emine Erdoğan'ın memleketi Siirt'te yapmış olduğu bir konuşmada dillendirdiği, Ziya Gökalp'in şiirinden dolayı hapis cezası alan Tayyip Erdoğan, 24 Temmuz 1999 yılında cezaevinden çıkmıştır.⁶⁹⁶ Bu süreç, Erdoğan'ın mücadeleci karakterini daha da perçinlemiş, söz konusu dönemde elde ettiği deneyimler, sonraki süreçlerde karşılaşacağı çeşitli meydan okuma ve

⁶⁹² Besli ve Özbay, 2010: 17-19.

⁶⁹³ <https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/biyografi/> (erişim tarihi: 6.2.2021).

⁶⁹⁴ <https://www.biyografi.info/kisi/recep-tayyip-erdogan> (erişim tarihi: 6.2.2021).

⁶⁹⁵ Miş ve Aslan, 2014: 9.

⁶⁹⁶ Akkır, 2018: 38.

dayatmalara karşı daha isabetli kararlar almasında etkili rol oynamıştır.⁶⁹⁷ Cezaevinden çıktıktan sonra gerek kamuoyunun etkisi gerekse içinde bulunan sürecin sonucu olarak 14 Ağustos 2001’de Adalet ve Kalkınma Partisi kurarak, Kurucu Genel Başkan seçilen Erdoğan, başlattığı bu girişim ile daha ilk yıldan Türkiye’nin en geniş halk desteğini alan bir siyasi hareket haline getirdiği partiyi, 2002 yılı genel seçimlerinde mecliste tek başına iktidara taşımıştır.⁶⁹⁸ Bununla birlikte, kendisine ilişkin seçim yasağının sona ermemiş olmasından ötürü meclise giremeyen Erdoğan, seçim kazanıp iktidar olmuş bir partinin Genel Başkanı olmasına rağmen milletvekili olmamıştı. Bu çelişkili durum bir müddet sonra, Anayasa’nın 76. Maddesinde yapılan değişiklikle ortadan kalkmış, fakat Erdoğan’ın milletvekili olabilmesi için yeni bir seçime kadar beklemesi gerekmiştir. YSK’nın 3 Kasım seçimlerinde yapılan usulsüzlük sebebiyle Siirt’teki seçimleri yenileme kararından sonra yapılan 9 Mart 2003 Siirt seçimleri neticesinde Erdoğan, Siirt Milletvekilliğini kazanmıştır.⁶⁹⁹

59. Hükümet’in başbakanı olan Erdoğan, 2007 yılındaki genel seçim öncesi e-muhtıra karşısında geri adım atmamış, önderliğindeki AK Parti 2007 yılındaki genel seçimler ile 2009 yılındaki yerel seçimlerde oldukça başarılı sonuçlar elde etmiştir. Parti, 2011 genel seçimlerinde de aynı profili sürdürürken başkanlık sistemi tartışmasını gündeme taşıyan Erdoğan, 2013 Gezi Olaylarında kritik bir test vermiştir. Başbakan Erdoğan ile liderliğindeki AK Parti’nin bu zorlu süreç içerisinde yapılan yerel seçimlerde de başarısı devam etmiştir. 2014 yılında ise ilk kez doğrudan halkın oyları ile seçilen Recep Tayyip Erdoğan, 12. Cumhurbaşkanı olmuştur. 15 Temmuz 2016 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan, hükümet ve Meclis’in hedefte olduğu darbe girişiminde kritik bir sınav daha vermiş, 16 Nisan 2017 anayasa değişikliği referandumunun onaylanması ile ortaya koymuş olduğu yol haritasında ilerlemeye devam etmiştir.⁷⁰⁰ Kabul edilen anayasa değişikliği ile ortaya çıkan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin ilk Cumhurbaşkanı olan Erdoğan, 24 Haziran 2018’de yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve 9 Temmuz 2018’de bu görevine başlamıştır.⁷⁰¹

Hayatının önemli bir kesitini geçirmiş olduğu Kasımpaşa, Erdoğan için özel bir yere sahip olmuş, Kasımpaşalı olmakla özdeşleşmiş olarak ifade ettiği samimiyet ve halka yakınlık, onun liderliğine has bir karakter katmıştır. Yahudi, Müslüman ve ekseriyetle Karadenizli orta sınıf mensubu insanların yaşamış olduğu bu semtte, Cumhurbaşkanı Erdoğan

⁶⁹⁷ Miş ve Aslan, 2014: 11.

⁶⁹⁸ <https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/biyografi/> (erişim tarihi: 6.2.2021).

⁶⁹⁹ Besli ve Özbay, 2010: 353-354.

⁷⁰⁰ <http://www.aljazeera.com.tr/portre-recep-tayyip-erdogan> (erişim tarihi: 10.2.2021).

⁷⁰¹ <https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/biyografi/> (erişim tarihi: 10.2.2021).

için de hayat mücadelesi oldukça erken yıllarda başlamıştır. Bu mücadele, şahsında hakkını arama ve girişken olma gibi hasletlerin var olmasına vesile olmuştur. Ayrıca, içinden çıkmış olduğu ortam, orta sınıfa ait değerlerini kolayca benimseme ve halkla samimi bağlar kurma noktasında, şahsının ve ileride kurmuş olduğu AK Parti'nin, geniş kitlelere açılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.⁷⁰² Doğup büyüdüğü Kasımpaşa kültürünün en önemli özelliğinin insan ve kültür zenginliği olduğunu beyan etmiş olan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "O aldığım kültür bana baş eğdirmeydi. Hiçbir zaman namertlerin karşısında baş eğmedim."⁷⁰³ şeklindeki ifadesi, yetiştiği çevrenin insan karakterine etkilerini vurgular niteliktedir.

Türkiye siyasi tarihine adını yazdırmış olan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'de siyaseti restore ederek düzen kurucu bir misyon ile hem ülke içerisinde büyük atılımlar gerçekleştirmiş hem de ülkeyi uluslararası alanda da merkezi bir pozisyona taşımıştır. Geleneksel ve yerel olanı vurgulayan bir retorik ile reformist bir siyaset vizyonunu aynı potada eritme fonksiyonu da bu anlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kurucu siyasetinin temel çizgisini oluşturmuştur.⁷⁰⁴ Tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet ilkelerini her daim vurgulamış olan Erdoğan, istikrarlı bir ortamın tesisi için çaba göstermiştir.⁷⁰⁵

Siyasi hayatı boyunca karşılaştığı çeşitli sına ve zorluklar, kendisini vesayete ve dayatmaya karşı son derece hassas kılmış ve vesayet altına alınması oldukça zor bir karakter özelliğini şahsında pekiştirmiştir. Vesayete karşı mücadelecî tutumu, meşruiyeti için sivil halka daha çok yaslanmasında etkili olmuştur. Reformcu bir yapıya da sahip olduğu ifade edilen Erdoğan için, sorun olarak gördüğü bir meseleyi yüzeysel olarak ele almanın aksine dönüştürmeye çalışan, zor meselelerde cesur ve risk içeren adımlar atabilen, sorunlarla yüzleşebilen bir siyaset anlayışına sahip olduğu öne sürülmektedir. Erdoğan'ın bu siyaseten dönüştürücü niteliğine ek olarak pek çok projeye girişme ve tamamlama konusunda işe dönük bir lider olduğu ve bu anlamda teknik bir yönetici olma vasfı taşıdığı ifade edilmektedir.⁷⁰⁶ Nitekim, kendisinin adeta markalaştırdığı proje belediyciliği kavramı da söz konusu durumu desteklemektedir.⁷⁰⁷ Pragmatik politikalar yürütmenin avantajından faydalandığı öne sürülen

⁷⁰² Akkır, 2018: 36.

⁷⁰³ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kandili-cokertecegiz-41807085> (erişim tarihi: 9.5.2021).

⁷⁰⁴ Miş ve Aslan, 2014: 7-8.

⁷⁰⁵ <https://www.yenisafak.com/recep-tayyip-erdogan-kimdir-erdogan-kac-yasinda-h-2652002> (erişim tarihi: 10.2.2021).

⁷⁰⁶ <https://www.star.com.tr/acik-gorus/erdogani-siyaseten-ozel-kilan-dort-ozellik-haber-878613/> (erişim tarihi: 13.1.2021).

⁷⁰⁷ Miş ve Aslan, 2014: 10.

Erdoğan'ın⁷⁰⁸, doktrinden ve katı ideolojilerden uzak, pragmatik bir siyaseti kucakladığı savunulmuştur.⁷⁰⁹

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir diğer göze çarpan özelliğinin ise yerlilik olduğu öne sürülmektedir. Öyle ki, ülkesinin hâkim kültürel değerlerini benimseyerek ortaya koymuş olduğu kimlik ile kapsayıcı olması, şahsının başarısında önemli bir unsur olarak görülmektedir.⁷¹⁰ Yerli ve milli değerlerin yanında evrensel doneler ile de uyumlu siyaset üretmeyi hedeflemiş olan Cumhurbaşkanı Erdoğan, sergilemiş olduğu güçlü liderlik profili ile Türk siyasal hayatını pek çok bakımdan etkilemiş olan bir liderdir.⁷¹¹

Bir liderin önem vermesi gereken en elzem kavramlar olarak hak, hukuk ve adaleti gördüğünü belirten Cumhurbaşkanı, bir liderin dikkat etmesi gereken hususları şu şekilde ifade etmiştir:

“Hak, hukuk, adalet, bu üç kavram biliyorsunuz bizim olmazsa olmazımızdır. Bir liderin veya bir cumhurbaşkanının da dikkat etmesi gereken, üzerinde hassasiyetle durması gereken konu budur. Bu üç kavramda adeta insanlığın tüm meseleleri saklı, bunları halletmemiz gerekiyor. Ve biz yola çıkarken de dedik ki, ülkemizin ayağa kalkışını dört temel unsur üzerinde sağlayacağız, bu da eğitimidir, sağlıktır, adalettir, emniyettir. İşte bunları hak, hukuk, adaletle birleştirdiğimiz zaman, inanıyorum ki, o cumhurbaşkanı da halkıyla olan bütünleşmesini başarılı bir şekilde sağlamış olacaktır. Ve göreve geldiğimizden bu yana tırmanışımızın arkasındaki en önemli sebep de bunlardır.”⁷¹²

Bu unsurlar, aynı zamanda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şahsının da bir lider olarak taşıdığı hassasiyetleri yansıtmaktadır.

3.2.2. Vladimir Putin'in Biyografisi

Adını dünya siyasetine yazdırmış bir diğer lider Vladimir Putin, 7 Ekim 1952'de Saint Petersburg'da doğmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman güçlerinin Leningrad kuşatmasının zorlu zamanlarını yaşamış yoksul bir ailenin mensubu olarak hayata ilk adımlarını atan Putin, hayatın zorluğunu erken yaşlarda tatmıştır. Sovyetler Birliği'nin istihbarat birimi KGB'ye girmeyi genç yaşlardan itibaren isteyen Putin, hem derslerinde başarılı olmuş hem de çeşitli ilgi alanları olan aktif bir gençlik hayatı yaşamıştır. Spora ilgi duyan Putin, daha sonraları özellikle dövüş sanatları ile haşır neşir olmuş, bilhassa Judo ve bir

⁷⁰⁸ Topuzoğlu ve Okur, 2019: 11.

⁷⁰⁹ Derman ve Oba, 2016: 57.

⁷¹⁰ <https://www.star.com.tr/acik-gorus/erdogani-siyaseten-ozel-kilan-dort-ozellik-haber-878613/> (erişim tarihi: 14.1.2021).

⁷¹¹ Akkır, 2018: 46.

⁷¹² <https://www.tcgb.gov.tr/konusmalar/353/113897/-her-insan-bir-dunya-temali-programda-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 13.9.2021).

çeşit Rus sporu olarak bilinen Sambo ile uğraşmıştır. Bu aktiviteler Putin'e öz-kontrol, hedefler koyma ve onları başarma azmi gibi özellikler kazandırmıştır.

Kendisine KGB'ye girme hedefini korumuş olan Putin, 1970 yılında liseden mezun olmuş, ardından ise Leningrad Devlet Üniversitesi'ne kabul edilerek burada uluslararası hukuk okumuştur. 1975 yılında üniversiteden mezun olduğunda KGB'den bir iş teklifi alarak kariyerine başlamıştır. Bundan yıllar sonra istihbaratta çalışma hedefinin gerçekleşmiş olmasıyla ilgili olarak şu ifadeleri; koyduğu hedefi başarma azmi, çalışma şevki ve disiplini hakkında bilgi verirken vatana hizmet isteğinin genç yaşlardan itibaren başlaması ile de vatana hizmet tutkusunu yansıtmaktadır:

“Çoğu erkek gibi önce pilot, denizci olmak istedim ama sonra istihbarat ajanı olmak istedim; istediğim şey buydu. Sonra tüm hayatımı buna ulaşmak için yönlendirdim. Bazen ben bile nasıl gerçekleştiğine şaşırıyorum. ‘Ben istihbaratçı olmak’ istiyorum demek ve sonra da seni istihbarata almaları zor bir iş. Gerçeküstü görünüyor ama bir şekilde oldu. Oradaki insanların gerektiğinde kendilerinden ne kadar çok feda ettiklerini gördüm. Benim de amacım vatana hizmet etmektir ve bugün de tam da bununla uğraşıyorum. Kendimi de bu anlamda hayalini kurduğum şeye ulaşmayı başarmış sayıyorum.”⁷¹³

Bu yıllarda bir de evlilik yapmış olan Putin, 16 yıl boyunca KGB'de görev yapmıştır. KGB'de rütbesi git gide yükselirken Rusya ve SSCB'nin karmaşa içerisine girdiği ve SSCB'nin dağılmaya başladığı 1991 yılında KGB'den ayrılan Putin, Saint Petersburg'da başkan danışmanı olarak çalışmaya başlamıştır. 1994 yılında Saint Petersburg başkan yardımcısı olan Putin, 1996 yılında Devlet Başkanı Yeltsin için çalışmaya başlamıştır. Bir müddet sonra Yeltsin, KGB'den FSB'ye dönüştürülen istihbarat örgütünün başına Putin'i getirmiş, 1999 yılında ise onu başbakan olarak atamıştır. Kendinden önce pek çok kez değiştirilen başbakanların aksine Putin, kamuoyunun da takdirini kazanarak Yeltsin'den farklı olarak güçlü ve dürüst bir lider olarak görülmüştür. Aynı yıl içinde görevden çekilen Yeltsin'in yerine fiili başkan olmuştur.⁷¹⁴ Kolaylıkla kazandığı 2000 yılı başkanlık seçiminin ardından 2004 yılında ikinci dönem için de başkanlığı elde eden Putin, Rus anayasası gereğince üçüncü dönem için görevine başbakan olarak devam etmiş, 2012 yılında ise üçüncü başkanlık döneminde başlamaya hak kazanmıştır. 2018 yılında da bu göreve altı yıllık bir süre için tekrar seçilmiştir.⁷¹⁵

Eski rejimin eksiklikleri ve hatalarına ilk elden tanıklık etmiş olan biri olarak Putin'in, bunu restore etme arzusu olmadığı belirtilmiş; vatanseverlik, Rusya'nın büyük bir güç oluşu, devletçilik, sosyal bütünlük ve güçlü devlet anlayışı olmak üzere geleneksel Rus değerleri

⁷¹³ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/putin-cocukluk-hayalini-acikladi-ben-bile-sasiriyorum-1865877> (19.10.2021).

⁷¹⁴ Sylvan, 2015: 13-27.

⁷¹⁵ <https://www.bbc.com/news/world-europe-15047823> (erişim tarihi: 9.2.2021).

olarak gördüğü bu olgulara karşı hassasiyetini ve sempatisini muhafaza ettiği ifade edilmiştir. Başkanlığı boyunca istikrar ve konsolidasyon prensipleri ile devletin ayrıcalıklarını ön plana çıkarmaya odaklı olduğu ileri sürülmüştür.⁷¹⁶ Ayrıca, petrol ve doğal gaz şirketleri gibi kilit endüstrileri de yeniden millileştirme adımları atarak buralarda devletin pay oranını arttıran bir politika takip etmiştir.⁷¹⁷

Karar alma hiyerarşinin merkezinde yer aldığı ifade edilen Putin'in, mutlak bir otorite sahibi olarak düşünülmüştür. Bu doğrultuda, Rus dış politikasının geniş biçimde Putin'in karakteri ile ilişkili olduğu ve kendisini ilgilendiren tüm konularda son sözü kendisinin söylediği ifade edilmektedir.⁷¹⁸ Rus haber ajansı TASS'ın, Başkan Putin ile yaptığı mülakatta güvene çok önem verdiğini belirten Vladimir Putin; insanın kaderin seyrini etkileyebileceğine inandığını, bunun için insanın kendine ve yeteneklerine güvenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷¹⁹

Rus halkını anlama konusunda yetenekli bir lider olarak belirtilen Putin, post Sovyet dönemdeki ekonomik ve siyasi kaosa karşın düzen ve istikrarı sağlayabilmekte başarılı olmuş ve post Sovyet tarihinde Rusya'nın en güçlü ismi haline gelmiştir. Bununla beraber Başkan Putin, 2011 yılında meydana gelen birtakım olaylar ve genel anlamda Batı ile yaşadığı gerilimler gibi çeşitli zorluk ve sınamalardan da geçmekte olan bir lider olarak görülmüştür.⁷²⁰

Dış politikada esnek ve pragmatik bir yaklaşım benimsemiş olan Putin, çıkarları ile çatışmadığı müddetçe herkesle iş birliği yapacaklarını ifade ederek söz konusu yaklaşımı ortaya koymuştur.⁷²¹ Geleneksel Rus değerleri ile serbest piyasayı ortak bir potada eritmeyi ideal olarak gören bir anlayış içerisinde Başkan Putin, ülkesi için milli bir kimlik tesis etmeye de oldukça önem vermiş ve bu konuda çeşitli adımlar atmıştır.⁷²² Ayrıca Putin, jeo-ekonomi ile jeo-politik arasındaki bağlantıyı iyi çözümleyebilmiş ve bunu pratiğe dönüştürebilmiş bir lider olmuştur.⁷²³ Ancak, ülke ekonomisinin, ahlaki, manevi ve ideolojik kıstaslar içerisinde gelişmesi gerektiğini düşünmüştür. Bunun garantörü olacak güçlü devlet ise Putin'e göre etkin, demokratik, vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini koruyup, uygun refah koşullarını sağlayabilen, dolayısıyla meydan okumalara karşılık verebilen bir devlettir. Bu bakımdan, bir devletin her şeyden önce kendi içinde istikrarlı ve bütün olması gereğinden hareketle Putin,

⁷¹⁶ Sakwa, 2008: 881.

⁷¹⁷ Dawa, 2015: 2.

⁷¹⁸ Hussain ve Sako, 2017: 9-13.

⁷¹⁹ Görüşmeyi izlemek için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=DjYa0RC4AZo> (erişim tarihi: 9.5.2021).

⁷²⁰ <https://www.forbes.com/sites/jamesrodgerseurope/2020/07/01/what-vladimir-putins-quest-for-new-powers-says-about-his-leadership/?sh=4b85f8795ddb> (erişim tarihi: 10.2.2021).

⁷²¹ Yılmaz, 2011: 30.

⁷²² Mikail, 2013: 309-310.

⁷²³ Yanık, 2007: 363.

federasyondaki merkezkaç unsurları bertaraf ederek, merkezîyetçi bir yapı tesis edebilmiş, ekonomik problemleri çözebilmek için de askeri ve sanayi sektörleri ile enerji ham madde kaynaklarını harekete geçirerek, yükselen enerji fiyatlarının da katkısıyla ülke ekonomisini kalkındırmayı başarmıştır.⁷²⁴ Uzun soluklu siyasi kariyerinde Rus dış politikasının yüzü olan Devlet Başkanı Putin⁷²⁵, bu bakımdan Türkiye ile ilişkilerin seyrinde de önemli rol oynamaya devam etmektedir.

Yukarıda öz biçimde verilen biyografilerden yola çıkarak çocukluk ve gençlik yıllarına bakıldığı zaman, her iki lider arasında birtakım benzerlikler göze çarpmaktadır. Yaşam koşulları bakımından zorluk içerisinde mücadele eden aileler içerisinde dünyaya gelmiş olan her iki lider de sporla uğraşarak benzer kişilik özellikleri kazanmıştır. Her iki lider de derslerinde başarı gösteren, sosyal hayatta aktif ve koydukları hedeflere ulaşmada kararlı davranan şahsiyetler olarak öne çıkmaktadır. Gerek Cumhurbaşkanı Erdoğan gerekse Başkan Putin, gençliklerinde oldukça haşır neşir oldukları spor ve uğraşların bir yansıması olarak takım çalışması ile iş birliği ruhuna önem vermektedirler. Bu hususta Cumhurbaşkanı şu ifadelerinde bahsi geçen takım ruhunu bizzat zikretmiştir:

“Her ekonomik gelişmenin ilgili ülkeyle birlikte tüm dünyayı da etkilediği bir dönemde, bu anlayışla (küresel sorunlara küresel çözümler konusunda anlayış birliği) hareket edilmesi çok daha büyük önem taşıyor. Ülkelerin içine düştükleri sıkıntıları aşma yönündeki gayretlerinin güçlü bir iş birliğiyle desteklenmesi, yani bir takım oyunu şeklinde bunun sergilenmesisorunların daha kolay aşılmasını sağlayacaktır.”⁷²⁶

Aynı şekilde bir ekip oyuncusu olarak nitelendirilen Başkan Putin⁷²⁷ de şu sözleri ile takım ruhuna verdiği önemi nasıl bir değer olarak gördüğünü ortaya koyarak Cumhurbaşkanı Erdoğan ile aynı mefhumu vurgu yapmışlardır:

“Gelecek, ekip olarak çalışan, büyük ve küçük problemleri halleden insanların yeteneklerine bağlıdır. Diğer ülkelerde herşeyden önce özel başarılarla önem verilir. Bu son derece önemlidir. Ama halkımızın kalbinde ve ruhunda takım ruhu hala çok güçlü. Bu rekabet için büyük bir avantaj.”⁷²⁸

Bunların yanında, her iki lider de güçlü bir devleti, ortak değerler ve tarihi yüceltmekte ve önemsemektedir. Kendi ulusal değerleri ile çağın gerektirdiği mekanizmaları tek potada eritme anlayışı ile dış politikada esnek ve pragmatik bir yaklaşımda oldukça benzer bir görünüm sergileyen her iki lider de bilhassa ikili ilişkilerde örtüşen çıkarlara erişmek için

⁷²⁴ Sönmez, 2010: 42-46.

⁷²⁵ Hussain ve Sako, 2017: 14.

⁷²⁶ Erdoğan, 2021: 125.

⁷²⁷ Rutland, 2000: 317.

⁷²⁸ <http://haber7.ru/putin-rus-halki-rekabette-avantajli.html> (erişim tarihi: 28.11.2021).

pragmatik bir yaklaşıma sahip görünmektedir.⁷²⁹ Her iki liderin de sahip olduğu kazan-kazan yaklaşımı ile bu liderler arasındaki uyum, Türkiye-Rusya ilişkilerinin büyük bir ivme yakalamasında önemli bir rol oynamıştır.⁷³⁰

Kendi ülkeleri için gerekli gördükleri gelişmenin temeli olarak öne çıkan güçlü devlet anlayışı ve kapsamında aynı noktada buluşan bu liderler, iç siyasi yapıda da merkezkaç unsurları elimine edici düzenlemeler yapmaya çalışmışlardır. Öte yandan her iki lider de Batı'nın uyguladığı siyasete karşı duyduğu güvensizlik ve Avrupa entegrasyonu sürecinden algıladıkları dışlanmaya karşı hisleri açısından da benzer duyguları paylaşmıştır.⁷³¹ Her ikisi de hırslı ve fırsatları iyi analiz edebilen liderler olarak, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlü ve işler durumda olmasının, ülkelerinin Avrupa ve ABD ile olan diyaloglarına da olası tesirini aynı ölçüde kavramışlardır.⁷³²

Çok kutuplu dünya düzenini vurgulamış olan Putin⁷³³ ve küresel anlamda kapsayıcı addedilen karar alma örgütü Birleşmiş Milletler'de sadece beş ülkenin mutlak pozisyonunu eleştiren Erdoğan⁷³⁴, bu anlamda uluslararası sistemde birkaç güçlü ülkenin hakim pozisyonunun reddi bağlamında benzer argümanları paylaşmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, yeni çıkardığı eserinde şu sözleriyle hem çok kutupluluğa olan vurgusunu hem de BM'nin mevcut yapısına eleştirisini ifade etmiştir:

“Adil ve daha sürdürülebilir bir küresel barışın temini için çok kültürlülüğü ve çok kutupluluğu yansıtan bir BM'ye ihtiyaç vardır. Dünya ne tek kutupludur ne de iki kutupludur, ne hakim bir kültürün ne de birkaç imtiyaz sahibi aktörün kültürel hegemonyası altındadır. Çok kutuplu, çok merkezli, çok kültürlü, daha kapsayıcı ve adil bir dünya tesis etmek mümkündür. Böylesi bir dünya için ilk adres BM'dir. Barışın, istikrarın, adaletin ve etkin küresel yönetişimin yolu, BM'nin reforma tabi tutulmasından geçmektedir.”⁷³⁵

Başkan Putin de kendi görüşünü şu ifadelerle paylaşmıştır:

“Rusya Birleşmiş Milletler'in verimliliğini artırma görevlerine bağlıdır ve örgütün modern zamanın taleplerine uyum ve reformlarını destekliyoruz. Örgütün işleyişinde herhangi bir değişikliğin oldukça iyi düşünülmüş ve herkesin anlaşmasıyla olmasa da küresel topluluk katılımcıların geniş bir uzlaşısıyla olması gerektiğine inanıyoruz.”⁷³⁶

Liderlerin biyografilerinde de değinilen geçmiş tecrübeleri ile onların güç ve disipline karşı eğilimleri arasında ilişki kurulmuştur. Örneğin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, küçük

⁷²⁹ Harmoon Center For Contemporary Studies, 2017: 16.

⁷³⁰ Örmeci, 2020: 130.

⁷³¹ Baev ve Kirişçi, 2017: 1.

⁷³² Baev ve Kirişçi, 2017: 12.

⁷³³ Köylü, 2015: 103.

⁷³⁴ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-dunya-5ten-buyuktur> (erişim tarihi:14.2.2021).

⁷³⁵ Erdoğan, 2021: 29-30.

⁷³⁶ <https://tass.com/politics/968665> (erişim tarihi: 12.9.2021).

yaşlarda futbol ile haşır neşir olması ve böylelikle takım ruhu, disiplin ve takım çalışması gibi olguları içselleştirmesinde rol oynamıştır. Kendisinin bu konuyla ilgili olarak şu ifadelerinde de katılmış olduğu aktiviteler ile siyasi hayata girişi arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur:

“İlkokul yıllarımda siyasetin içinde değildim. Tek yaptığım, gelecekte siyaset için bir altyapı oluşturmaktı. Liseye başladığımda bu etkinliklerin çoğuna katılmaya başladım. Okulun tüm kültürel ve sportif etkinliklerine katıldım. Liseyi bitirdiğimde kendimi siyasette aktif buldum.”⁷³⁷

Aynı şekilde Başkan Putin de kendisine dövüş sanatlarında antrenörlük yapmış olan Anatoly Rakhlin hakkında konuşurken kurduğu şu cümleler de sporun kendisine kattığı niteliklerigöstermektedir:

“Ailemle konuştu; sporun sadece derslerime ve formda kalmama değil, aynı zamanda hayatta da bana yardımcı olacağına onları ikna ettim. Onu sevdim ve bana spor yapma şansı vererek bilincimi ve yaşam önceliklerimi büyük ölçüde değiştirdi. Bu anlamda kaderimi gerçekten etkiledi.”⁷³⁸

Liderlerin söz konusu deneyimleri, kendi zihinsel altyapılarına etkilerini desteklemesi bakımından kayda değerdir. Türkiye-Rusya ilişkileri, kurumsal bağlantıların ötesinde bu siyasi liderlerin katkısıyla ilerlemeye devam etmiş ve gelişmiştir.⁷³⁹

3.3. Liderlerin Karşılaştırmalı Operasyonel Kodları ve Liderlik Özelliği Analizi

Çalışmanın kapsamı ve hedefi gereği, 21. asır Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyrine önemli ölçüde yön veren karar alıcı liderler Recep Tayyip Erdoğan ile Vladimir Putin, dış politika analizi alanının karar alıcılara atfettiği belirleyicilik faktörünü göz önünde bulundurularak birim analiz düzeyinden incelenmek istenmiştir. Uluslararası ilişkilerin ana aktörünün sosyal bir varlık olan insan olması gerçeğinden hareketle; bu aktörler arasındaki farklılıkları, bu aktörlerin eylem ve söylemlerinin oluşturduğu etki ve potansiyellere gereği kadar analitik ağırlık vermemek, uluslararası ilişkilerde meydana gelen olayları yorumlarken ve meydana gelebilecek olayları tahmin ederken yeterince sağlıklı bir analizin ortaya çıkmasını engelleyecektir.

Bu bakımdan söz konusu liderlerin, iki ülke arası ilişkilerin kat ettiği yolda birer karar alıcı olarak etkilerine ışık tutmak adına düşünsel arka planları ve zihinsel kodları hakkında fikir edinmek için biyografileri öz biçimde verildikten sonra, çalışmada daha önce zikredilmiş olan Operasyonel Kod Analizi ve Liderlik Özelliği Analizi metotları ile incelemeye tabi tutulmuştur. Bu hedefle, her iki liderin birlikte yapmış oldukları Türkiye-Rusya ilişkilerini

⁷³⁷ Derman ve Oba, 2016: 53.

⁷³⁸ <https://www.rt.com/russia/474478-putin-judo-coach-russia/> (erişim tarihi: 20.9.2021).

⁷³⁹ Özertem, 2017: 134.

kapsayan basın açıklamaları ile bu toplantılarda kendilerine yöneltilen ve yine sadece iki ülke arası ilişkileri ilgilendiren sorulara vermiş oldukları yanıtlardan müteşekkil metinler, M. D. Young ve N. Levine tarafından geliştirilen Profiler Plus⁷⁴⁰ yazılımı ile analiz edilmiştir. Rusya Federasyonu'nun resmi başkanlık sitesi ile Türkiye Cumhurbaşkanlığı resmi sitesinden elde edilmiş olan konuşma metinleri, Operasyonel Kod Analizi ve Liderlik Özelliği Analizi kullanılarak sayısal verilere dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler, JMP istatistik veri analizi programı yardımı ile yüzdelik aritmetik ortalamaları hesaplanarak, kolay bir analiz yapmak için veriler sadeleştirilmiş ve aşağıdaki tablolara yerleştirilmiştir. Çalışmanın amacı liderleri bu analizler kapsamında karşılaştırmak olduğundan, her bir lider için hesaplanmış değerler aynı tablo içerisinde gösterilmiştir. Tablolar sırasıyla; Liderlerin Karşılaştırmalı Operasyonel Kod Analizi Değerleri, Liderlerin Karşılaştırmalı Liderlik Özelliği Analizi Değerleri ve son olarak ise Liderlerin Karşılaştırmalı Bütünleştirici Karmaşıklık Analizi Değerleri şeklindedir. Söz konusu tabloların verilmesinden sonra ise her bir tablo için gerekli analiz, açıklama ve değerlendirme bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

Liderlerin operasyonel kod tablosuna bakmadan önce, buradaki parametrelerin açıklamalarına bakılmalıdır. Aktör B'nin davranışları üzerinde kontrol sağlamak isteyen Aktör A, arzuladığı etkiye ulaşmak için bir veya birden fazla güç unsurunu içeren; geleceğe dönük, yani henüz gerçekleşmemiş eylemlere veya geçmişte yapılmış bir eyleme işaret eden kelimeler kullanır.⁷⁴¹ Farklı güç uygulama yollarını oluşturan altı temel davranış formu saptanmıştır. Bunlar; ödüllendirme, vaat, destekleme, direnme/karşı çıkma, tehdit etme ve cezalandırmadır. Aktörlerin konuşma metinlerini belirli anahtar kelimelere göre kodlayan yazılımlar; eğer cümledeki fiilin öznesi, konuşan kişiye veya konuşan kişinin tanımladığı bir özneye aitse self, yani öznesi belirli cümle şeklinde kodlarken, eğer cümledeki fiilin öznesi, konuşan kişinin tanımlamadığı, belirsiz bir özneye aitse other, yani öznesi belirli olmayan cümle şeklinde kodlamaktadır. Eğer kullanılan anahtar ifade işbirliği veya işbirliği anlamına gelen bir ifade ise pozitif (+), eğer ifadenin içeriği çatışma veya bunu çağrıştıran bir ifade ise negatif (-) değer verilmektedir.⁷⁴² Operasyonel kod analizinde yazılım tarafından taranan

⁷⁴⁰ Tez çalışması için yararlanılmış olan yazılımın tam atfı: Levine, N. ve Young, M. D., "Leadership Trait Analysis and Threat Assessment with Profiler Plus". <https://profilerplus.org/> (erişim tarihi: 23.3.2021).

⁷⁴¹ Yabancı literatürde geleceğe dönük, yani henüz gerçekleşmemiş fiillere işaret eden ifadeler "words", geçmişte yapılmış eylemleri ifade eden kelimeler ise "deeds" şeklinde açıklanmaktadır. Örneğin, "saldıracağız" ifadesi henüz gerçekleşmemiş bir eylemi bildirdiği için operasyonel kod sisteminde "words" olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın, "işgal ettik" ifadesi ise "deeds" olarak belirlenmektedir. Bu konuya ilişkin ayrıntılı bir açıklama için bkz. Schafer ve Walker, 2006: 40-41.

⁷⁴² ABD Başkanı Barrack Obama için yapılmış örnek operasyonel kodlama metni için bkz. Walker, 2011: 14, 73.

kelimeler, Profiler Plus yazılımı geliştiricilerinden Michael D. Young tarafından bu tez çalışması için paylaşılmış ve ekte gösterilmiştir.

Schafer ve Walker'ın Operasyonel Kod endekslerini ele aldığı kitap bölümünde, aşağıdaki tabloda da yer verilmiş olan I-1, I-2, P-1 ve P-2 endekslerinin açıklaması şu şekilde verilmiştir:

Stratejilerin Yönelimi (I-1): İşbirlikçi, Çatışmacı: Bu endeks, bir liderin herhangi bir eylem için en iyi stratejinin hangisi olduğuna dair inancını saptamak için oluşturulmuştur. Bu endeks, konuşmayı yapan öznenin daha çok kendisi hakkında yapmış olduğu işbirlikçi eylemler ile işbirliği doğrultusundaki stratejilerini hesaplamaktadır. Sayısal değerleri -1 ile +1 arasında değişen endekste; düşük değerler öznenin çatışmacı stratejileri daha faydalı gördüğünü, yüksek değerler ise işbirlikçi stratejileri daha çok benimsediğini göstermektedir. İşbirliği yönündeki ifadeler (+) değerle, çatışmacı ifadeler ise (-) değerle kodlanarak hesaplanmaktadır.

Taktiklerin Yoğunluğu (I-2): Bu endekste liderin belirli taktikleri takip ederken daha çok hangi yoğunluklu yöntemleri tercih ettiği hesaplanmaktadır. Bunlar endeksin kodladığı sayısal değerler ile birlikte şu şekildedir: Cezalandırma -3, Tehdit Etme -2, Karşı Çıkma -1, Destekleme +1, Vaat Etme +2, Ödüllendirme +3. Kodlamada özenin kullandığı her fiil, verilen şekilde sayısal değerlerle ölçüldükten sonra konuşmadaki fiillerin öznesinin konuşmacının kendisi olmasına göre bölünmekte ve işbirliği veya çatışmacı yoğunluğun ortalama değerine ulaşılmaktadır. Endeksin total değeri -1 ile +1 arasında değişmektedir ve düşük değerler aktörün düşmanca taktiklere olan inancını gösterirken yüksek değerler işbirlikçi taktiklere olan inancına işaret etmektedir.

Siyasi Evrenin Doğası (P-1): Dostça, Karışık, Düşmanca: Geniş ve genel bir endeks olan bu kriter, liderin siyasi evren içerisindeki diğer aktörler hakkındaki görüşlerindeki dengeyi saptamaya çalışmaktadır. Liderin diğer aktörlerin politikaları ve eylemlerine ilişkin tahayyülünün, liderin; politika, siyasi çatışma ile diğer aktörlerin doğasına ilişkin inançlarını yansıttığı varsayılmaktadır. Burada, konuşmacı liderin siyasi evren içerisinde diğerleri hakkında konuşurken kullandığı pozitif ve negatif ifadelerinin frekansı hesaplanmaktadır. Değeri -1 ile +1 arasında değişen bu indeks, düşük ve ortalama değerlerde liderin siyasi evrende diğerlerini hasım olarak gördüğüne işaret ederken, yüksek değerlerde ise liderin, diğerlerini daha dostça algıladığını göstermektedir.

Temel Değerleri Algılama (P-2): İyimserlik-Karamsarlık: Diğer endekslerle ilişkili olarak, dış evreni dostça ve pozitif olarak gören bir liderin, kendi temel değerlerinin farkındalığında da iyimser olacağı ifade edilirken, hedeflerine odaklanmasını engellemeye

çalışan aktörlerden mütevellit hasım bir dünya algılayan liderin ise daha karamsar olacağı saptanmıştır. Dolayısıyla bu endeksle tespit edilmek istenen, liderin, diğerlerinin eylemlerindeki motivasyonu algılama biçimidir. Bir lider, P-1 endeksinden anlaşılacağı gibi siyasi evreni iyi ve kötü arasında dengelenmiş olarak algılayabilirken, düşmanca algıların ağır basması durumunda ise liderin başarıya olan inancının da daha karamsar olacağı belirlenmiştir. Endeks hesaplanırken ilgili kelimeler, yukarıdaki kısımda değinilen yoğunluklara göre -3 ile +3 arasında değerlendirilerek kodlanan toplam kelime sayısına bölünmektedir. Değeri -1 ile +1 arasında değişen endekste düşük skorlar karamsarlığın, yüksek skorlar ise iyimserliğin baskınlığını ortaya koymaktadır.

Cezalandırma: “Cezalandırma” kategorisi altında kodlanmış tüm ifadelerin toplamının, tüm öznesi belirli ifadelere bölünmesi ile hesaplanır.

Tehdit Etme: “Tehdit Etme” kategorisi altında kodlanmış tüm ifadelerin toplamının, tüm öznesi belirli ifadelere bölünmesi ile hesaplanır.

Karşı Olma: “Karşı Olma” kategorisi altında kodlanmış tüm ifadelerin toplamının, tüm öznesi belirli ifadelere bölünmesi ile hesaplanır.

Destekleme: “Destekleme” kategorisi altında kodlanmış tüm ifadelerin toplamının, tüm öznesi belirli ifadelere bölünmesi ile hesaplanır.

Vaat Etme/Söz Verme: “Vaat Etme/Söz Verme” kategorisi altında kodlanmış tüm ifadelerin toplamının, tüm öznesi belirli ifadelere bölünmesi ile hesaplanır.

Ödüllendirme: “Ödüllendirme” kategorisi altında kodlanmış tüm ifadelerin toplamının, tüm öznesi belirli ifadelere bölünmesi ile hesaplanır.

Çalışmada da kullanılmış olan Profiler Plus kodlama yazılımı, öznelere ifade eden kelimeleri otomatik olarak ayrıştırarak kodlamaktadır. Örneğin, ABD Başkanı Jimmy Carter’ın, “Egemen bir devlet olan Afganistan’a karşı bu saldırgan harekete oldukça karşıyız” cümlesindeki biz kelimesi baz alınarak buradaki kodlama: öznesi belirli olan, karşı olma söylemi şeklinde olacak ve -1 değeri ile hesaplanacaktır. Eğer Carter’ın cümlesi, “ABD bu saldırgan eyleme oldukça karşıdır” şeklinde olsaydı, buradaki kodlama: öznesi belirli olmayan şeklinde hesaplanacaktır. Tüm bunları belirtirken, yazılım dilinin İngilizce olması ve dolayısıyla öznelere belirlenme mantığının da İngilizce gramer kurallarına göre işlediği unutulmamalıdır.⁷⁴³

Esas olarak yedi farklı kişilik değişkeni üzerinden gerçekleştirildiği ifade edilen liderlik özelliği analizinde ise her bir kişilik parametresi için oluşturulan kodlamalar

⁷⁴³ Operasyonel kod analizi ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Schafer ve Walker, 2006: 33-42.

sonucunda incelenen karar alıcının liderlik profili ortaya çıkarılmaktadır. Bu analizin parametreleri ise kısaca şu şekilde izah edilebilir⁷⁴⁴:

Liderin Olaylar ve Gelişmeler Üzerinde Etki/Kontrol Sahibi Olabileceğine Dair İnancı: Lider veya liderin içinde bulunduğu grup tarafından gerçekleştirilen fiillerin dikkate alındığı bu parametrede; “yaptım(k)”, “ortaya koydum(k)”, “başlattım(k)” gibi eylem bildiren kelimeler kodlanmaktadır.

Liderin Güç ve Nüfuz Sahibi Olma İsteği ve Beklentisi: Bu kriterde liderin; kendisi için güç temin etmek, mevcut gücünü idame ettirmek ve arttırmak doğrultusundaki tutum ve eylemleri hesaba katılmaktadır. Bu noktada, liderin; karşısındaki kişilerin davranış ve düşüncelerine etki edecek tekliflerde bulunması, prestiji ve konumunu muhafaza etme ve sağlamlaştırmaya dönük hareket etmesi, kendisinden yardım beklentisinin bulunmaması durumlarında dahi destek teklif etmesi, karşısındaki muhataplara yönelik ithamlarda veya sözlü saldırıda bulunması gibi hususlar bu parametre için yol göstermektedir. Örneğin; “boyun eğmeyiz”, “karşılarında bizi bulurlar” veya “uyarıyorum” gibi söylemler, bu göstergede kodlanan ifadeler olarak belirtilmektedir.

Liderin Bilişsel Kapasitesi: Bu parametre, liderin belirli bir olayın farklı açılardan değerlendirme kapasitesini yansıtmakta, bakış açısının siyah-beyaz mı yoksa daha kapsayıcı bir şekilde mi olduğunu ortaya koymaktadır. Siyah-beyaz bir algılama biçimi; “şüphesiz”, “kuşkusuz”, “imkansız” gibi ifadelerle kodlanırken daha yüksek bir bilişsel kapasiteye işaret eden; “bunun yanı sıra”, “birtakım”, “diğer yönden” gibi kelimeler de bu doğrultuda analiz edilmektedir.

Liderin Özgüveni: Bu parametre için en önemli kelimelerin ben ve biz şeklindeki zamirler olduğu belirtilmiş ve liderin kendisini ne kadar önemli gördüğüne ilişkin çeşitli ifadelerin de kullanılabildiği kaydedilmiştir.

Liderin Başarı Odaklılık veya İlişki Odaklılık Yoğunluğu: “Başarı”, “amaç”, “hedef”, “mücadele” gibi kelimelerin dikkate alındığı başarı odaklılık parametrelerine ek olarak “hep birlikte”, “dayanışma”, “diyalog”, “iletişim” gibi ifadelerin açığa çıkardığı ilişki odaklılık parametresi, liderin temel odak noktaları hakkında fikir vermektedir.

Liderin İç-Grup Önyargısı: Bu parametre için liderin, bir parçası olduğu grup hakkında kullandığı; “başarılı”, “büyük”, “aziz”, “kıymetli” gibi övücü kelimeler yanısıra grup bütünlüğünü vurgulayan; “bölünmez bir bütün”, “ülke olarak”, “toplum olarak” gibi ifadeler analize tabii tutulmaktadır.

⁷⁴⁴ Ak, ..: 10-11.

Liderin Duyduğu Güvensizlik ve Şüphe: Söz konusu gösterge için özellikle “şüphe”, “komplo”, “hain”, “kışkırtma” gibi kelimeler ayırt edici olmaktadır.

Tablo 3. 3. Operasyonel Kod Analizinde Temel Sorular⁷⁴⁵

	Recep Tayyip Erdoğan	Vladimir Putin
Öznesi “ben” / “biz” olan cezalandırma söylemi	0.56	0.4
Öznesi “ben” / “biz” olan tehdit etme söylemi	0.28	0.4
Öznesi “ben” / “biz” olan karşı olma/direnme söylemi	0.48	0.2
Öznesi “ben” / “biz” olan destekleme söylemi	0.56	0.49
Öznesi “ben” / “biz” olan vaat söylemi	0.8	0.48
Öznesi “ben” / “biz” olan ödüllendirme söylemi	0.01	0.92
Öznesi belirli olmayan için cezalandırma söylemi	0.18	0.14
Öznesi belirli olmayan için tehdit söylemi	0.52	0.32
Öznesi belirli olmayan için karşı olma/direnme söylemi	0.01	0.76

⁷⁴⁵ Operasyonel kod tablosunun standart kriterlerinin yabancı literatürdeki karşılıkları şu şekildedir:

Self-Punish: Öznesi “ben” veya “biz” olan cezalandırma söylemi

Self-Threaten: Öznesi “ben” veya “biz” olan tehdit etme söylemi

Self-Oppose: Öznesi “ben” veya “biz” olan karşı olma/direnme söylemi

Self-Appeal: Öznesi “ben” veya “biz” olan destekleme söylemi

Self-Promise: Öznesi “ben” veya “biz” olan vaat söylemi

Self-Reward: Öznesi “ben” veya “biz” olan ödüllendirme söylemi

Other-Punish: Öznesi belirli olmayan cümlede cezalandırma söylemi

Other-Threaten: Öznesi belirli olmayan cümlede tehdit söylemi

Other-Oppose: Öznesi belirli olmayan cümlede karşı olma/direnme söylemi

Other-Appeal: Öznesi belirli olmayan cümlede destekleme söylemi

Other-Promise: Öznesi belirli olmayan cümlede vaat söylemi

Other-Reward: Öznesi belirli olmayan cümlede ödüllendirme söylemi

Öznesi belirli olmayan için destekleme söylemi	0.56	0.66
Öznesi belirli olmayan için vaat söylemi	0.16	0.18
Öznesi belirli olmayan için ödüllendirme söylemi	0.03	0.03
I-1: Liderin strateji seçimi / 1. Enstrümantal inanç sorusu	0.76	0.83
I-2: Liderin stratejisini takip ederken en etkin gördüğü taktikler / 2. Enstrümantal inanç sorusu	0.36	0.35
P-1: Liderin siyasi evreni algılama biçimi / 1. Felsefi inanç sorusu	0.57	0.71
P-2: Liderin siyasi evreni algılama biçimine bağlı olarak karamsar veya optimist olma eğilimi / 2. Felsefi inanç sorusu	0.30	0.39

Tablo 3. 4. Liderlerin Liderlik Özelliği Analizi Değerleri⁷⁴⁶

	Recep Tayyip Erdoğan	Vladimir Putin
Diğerlerinin niyetleri ve hareketlerine ilişkin liderin duyduğu şüphe ve güvensizlik - Ölçülen Yüksek Değer	0.19	0.15
Diğerlerinin niyetleri ve hareketlerine ilişkin liderin duyduğu şüphe ve güvensizlik - Ölçülen Düşük Değer	0.13	0.20
Diğerlerinin niyetleri ve hareketlerine ilişkin liderin duyduğu şüphe ve güvensizlik	0.09	0.4
Çalışmanın özünde sorunu çözmeye veya takım çalışmasına odaklanma - Ölçülen Yüksek Değer	0.17	0.20

⁷⁴⁶ Liderlik Özelliği Analizi standart kriterlerinin yabancı literatürdeki karşılıkları şu şekildedir:

HD-High Distrust: Diğerlerinin niyetleri ve hareketlerine ilişkin liderin duyduğu şüphe ve güvensizlik - Ölçülen Tavan Değer

LD-Low Distrust: Diğerlerinin niyetleri ve hareketlerine ilişkin liderin duyduğu şüphe ve güvensizlik - Ölçülen Taban Değer

DIS-Distrust Score: Diğerlerinin niyetleri ve hareketlerine ilişkin liderin duyduğu şüphe ve güvensizlik

HT-High Task: Çalışmanın özünde sorunu çözmeye veya takım çalışmasına odaklanma - Ölçülen Tavan Değer

LT-Low Task: Çalışmanın özünde sorunu çözmeye veya takım çalışmasına odaklanma - Ölçülen Taban Değer

TASK-Task Score: Çalışmanın özünde sorunu çözmeye veya takım çalışmasına odaklanma

IC-Internal Control: Liderin sahip olduğu iç kontrol

BACE-Belief in Ability to Control Events: Durumlar ve olaylar üzerinde sağlanan kontrol algısı

HB-High Ingroup Bias: İç grup yanlılığı - Ölçülen Tavan Değer

LB-Low Ingroup Bias: İç grup yanlılığı - Ölçülen Taban Değer

IGB-Ingroup Bias Score: İç grup yanlılığı

HS-High Self-Confidence: Liderin öz güveni - Ölçülen Tavan Değer

LS-Low Self-Confidence: Liderin öz güveni - Ölçülen Taban Değer

SC-Self-Confidence: Liderin öz güveni

HC-High Complexity: Diğer insanları, yerleri, siyasetleri, fikirleri ve şeyleri tanımlama ve tartışmada farklılaşma - Ölçülen Tavan Değer

LC-Low Complexity: Diğer insanları, yerleri, siyasetleri, fikirleri ve şeyleri tanımlama ve tartışmada farklılaşma - Ölçülen Taban Değer

CC-Conceptual Complexity: Diğer insanları, yerleri, siyasetleri, fikirleri ve şeyleri tanımlama ve tartışmada farklılaşma

HP-High Need for Power: Diğerleri üzerinde nüfuz oluşturma, sürdürme ve yenileme ihtiyacı-Ölçülen Tavan Değer

LP-Low Need for Power: Diğerleri üzerinde nüfuz oluşturma, sürdürme ve yenileme ihtiyacı- Ölçülen Taban Değer

PWR-Need for Power Score: Diğerleri üzerinde nüfuz oluşturma, sürdürme ve yenileme ihtiyacı

Çalışmanın özünde sorunu çözmeye veya takım çalışmasına odaklanma - Ölçülen Düşük Değer	0.102	0.102
Çalışmanın özünde sorunu çözmeye veya takım çalışmasına odaklanma	0.64	0.65
Liderin sahip olduğu iç kontrol	0.97	0.77
Durumlar ve olaylar üzerinde sağlanan kontrol algısı	0.41	0.34
İç grup yanlılığı - Ölçülen Yüksek Değer	0.34	0.58
İç grup yanlılığı - Ölçülen Düşük Değer	0.23	0.19
İç grup yanlılığı	0.11	0.40
Liderin öz güveni - Ölçülen Yüksek Değer	0.30	0.25
Liderin öz güveni - Ölçülen Düşük Değer	0.58	0.49
Liderin öz güveni	0.40	0.29
Diğer insanları, yerleri, siyasetleri, fikirleri ve şeyleri tanımlama ve tartışmada farklılaşma - Ölçülen Yüksek Değer	0.12	0.15
Diğer insanları, yerleri, siyasetleri, fikirleri ve şeyleri tanımlama ve tartışmada farklılaşma - Ölçülen Düşük Değer	0.10	0.13
Diğer insanları, yerleri, siyasetleri, fikirleri ve şeyleri tanımlama ve tartışmada farklılaşma	0.55	0.51
Diğerleri üzerinde nüfuz oluşturma, sürdürme ve yenileme ihtiyacı-Ölçülen Yüksek Değer	0.74	0.67
Diğerleri üzerinde nüfuz oluşturma, sürdürme ve yenileme	0.16	0.16

ihtiyacı- Ölçülen Düşük Değer		
Diğerleri üzerinde nüfuz oluşturma, sürdürme ve yenileme ihtiyacı	0.30	0.26

Tablo 3. 5. Liderlerin Motivasyon Parametre Değerleri⁷⁴⁷

	Recep Tayyip Erdoğan	Vladimir Putin
Kelime Sayısı	13614	15116
Farklılaşan bakış açılarını benimseme kapasitesi	0.10	0.11
Bağlantılar kurarak bütüncül bir yargıya ulaşma kabiliyeti	0.18	0.18
Diğerleri üzerinde etki kurma araçlarına sahip olma arzusu	0.07	0.06
Liderin, mükemmellik standartlarını zorlayarak başarıya ulaşma arzusu	0.52	0.55

3.3.1. Bulguların Değerlendirilmesi

Yukarıda gösterilmiş olan tablolardan görüleceği üzere, liderlerin Türkiye-Rusya ilişkileri üzerine eş zamanlı yapmış oldukları konuşmalardan elde edilmiş veriler, bazı parametreler bakımından oldukça yakın değerler taşımakla birlikte değerler arasında kayda değer farklılıkların olduğu birkaç parametre de söz konusu olmuştur.

Kriterlerden, değerleri aynı sayısal veriye sahip olan parametreler:

Öznesi belirli olmayan cümlede ödüllendirme söylemi, çalışmanın özünde sorunu çözmeye veya takım çalışmasına odaklanma, diğerleri üzerinde nüfuz oluşturma, sürdürme ve

⁷⁴⁷ Liderlerin motivasyon parametre değerlerinin yabancı literatürdeki karşılıkları şu şekildedir:

Differentiation: Farklılaşan bakış açılarını benimseme kapasitesi

Integration: Bağlantılar kurarak bütüncül bir yargıya ulaşma kabiliyeti

nPWR: Diğerleri üzerinde etki kurma araçlarına sahip olma arzusu

nACH: Liderin, mükemmellik standartlarını zorlayarak başarıya ulaşma arzusu

yenileme ihtiyacı vebağlantılar kurarak bütüncül bir yargıya ulaşma kabiliyeti değerleri olmuştur.

Kriterlerden, değerleri 0.01-0.1 değer aralığı içerisinde giren parametreler:

Öznesi “ben” / “biz” olan destekleme söylemi, öznesi belirli olmayan cümlede cezalandırma söylemi, öznesi “ben” / “biz” olan vaat söylemi, Liderin strateji seçimi, liderin stratejisini takip ederken en etkin gördüğü taktikler, liderin siyasi evreni algılama biçimine bağlı olarak karamsar veya optimist olma eğilimi, diğerlerinin niyetleri ve hareketlerine ilişkin liderin duyduğu şüphe ve güvensizlik (tavan değer), diğerlerinin niyetleri ve hareketlerine ilişkin liderin duyduğu şüphe ve güvensizlik (taban değer), çalışmanın özünde sorunu çözmeye veya takım çalışmasına odaklanma (tavan değer), çalışmanın özünde sorunu çözmeye veya takım çalışmasına odaklanma, durumlar ve olaylar üzerinde sağlanan kontrol algısı, iç grup yanlılığı (taban değer), liderin öz güveni (tavan değer), liderin öz güveni (taban değer), diğer insanları, yerleri, siyasetleri, fikirleri ve şeyleri tanımlama ve tartışmada farklılaşma (tavan değer), diğer insanları, yerleri, siyasetleri, fikirleri ve şeyleri tanımlama ve tartışmada farklılaşma (taban değer), diğer insanları, yerleri, siyasetleri, fikirleri ve şeyleri tanımlama ve tartışmada farklılaşma, diğerleri üzerinde nüfuz oluşturma, sürdürme ve yenileme ihtiyacı (tavan değer), diğerleri üzerinde nüfuz oluşturma, sürdürme ve yenileme ihtiyacı, farklılaşan bakış açılarını benimseme kapasitesi, diğerleri üzerinde etki kurma araçlarına sahip olma arzusu, liderin, mükemmellik standartlarını zorlayarak başarıya ulaşma arzusu.

Kriterlerden, değerleri 0.1- 0.2 değer aralığı içerisinde giren parametreler:

Öznesi “ben” / “biz” olan cezalandırma söylemi, öznesi “ben” / “biz” olan tehdit etme söylemi, öznesi belirli olmayan cümlede tehdit söylemi, öznesi belirli olmayan cümlede destekleme söylemi, liderin siyasi evreni algılama biçimi, liderin sahip olduğu iç kontrol, liderin öz güveni,

Kriterlerden, değerleri 0.2-0.3 değer aralığı içerisinde giren parametreler:

Öznesi “ben” / “biz” olan karşı olma/direnme söylemi, iç grup yanlılığı (tavan değer), iç grup yanlılığı,

Kriterlerden, değerleri 0.3-0.4 değer aralığı içerisinde giren parametreler:

Öznesi “ben” / “biz” olan vaat söylemi, diğerlerinin niyetleri ve hareketlerine ilişkin liderin duyduğu şüphe ve güvensizlik,

Kriterlerden, değerleri 0.7-0.9 değer aralığı içerisinde giren parametreler:

Öznesi belirli olmayan cümlede karşı olma/direnme söylemi, öznesi “ben” / “biz” olan ödüllendirme söylemi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Liderlerin; vaat-ödüllendirme söylemleri, görev odaklılıkları ve güç isteklerinin, cezalandırma söylemleri ve güvensizlik-kuşku duygularının birbirine yakın değerlere işaret etmesi, Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyrine etki eden söz konusu bu karar alıcıların liderlik özellikleri ve operasyonel kodlarının, birbirlerine yakın profillere sahip oldukları izlenimi vermektedir.

Gerek Cumhurbaşkanı Erdoğan gerekse Başkan Putin, verilen vaat ve sözlerin yerine getirilmesinin öneminden, dış politika anlayışlarının temel taşlarına kadar çeşitli platformlardaki söylemleriyle aralarındaki benzerlikleri ortaya koymuşlardır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, yayınladığı yeni eserinde şu ifadeleriyle hem verilen sözlerin tutulması konusundaki hassasiyetlerini hem de dış politikada adalet, barış ve değerleri merkeze alan yaklaşımını vurgulamıştır:

“Cumhurbaşkanı olarak ilk günden itibaren Türk milletine verdiğimiz sözleri yerine getirmenin gayreti içerisinde olduk. Barış, adalet ve değer eksenli dış politika anlayışımız sadece söylemde kalmadı; Suriye’den Filistin’e, Irak’tan Somali’ye, Libya’dan Myanmar’a, Balkanlar’dan Orta Asya’ya kadar birçok bölgede ete kemiğe büründü.”⁷⁴⁸

Vladimir Putin de verilen sözlerle alakalı olarak kurmuş olduğu cümleler ile benzer bir hassasiyetin altını çizmiştir:

“Verdiğimiz tüm sözleri yerine getirmeye çalışıyoruz. Birşeyi yerine getirmezsek neden istenilen şekilde yapmadığımızı ve üzerinde anlaştığımız şeyi eninde sonunda ne zaman yerine getireceğimizi açıklarız.”⁷⁴⁹

Başarı azimleri, bilgileri kendi zihinlerinde işleme şekilleri, siyasi evreni algılama biçimleri ve stratejik eğilimlerinin de aynı şekilde birbirlerine yakın değerler olarak ortaya çıkmış olması, Türk ve Rus karar alıcı liderler olarak Recep Tayyip Erdoğan ile Vladimir Putin’in birbirlerine karşı yaklaşımlarında ve aralarındaki iletişimde söz konusu olan yapıcı diyaloga ışık tutmaktadır. Örneğin, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın sıkı sıkıya bağlı olduğu ilkeler olarak belirtilen istikrarın merkeziliği, kendisinin, siyasi evrenin doğasına ilişkin algısı hakkında ipuçları vermektedir. Bu ilkenin temelinde ise yasa ve kuralların, sistemin sağlamlığına ve sürdürülebilirliğine uygun olarak tasarlanması düşüncesi yatmaktadır. Yasalar ve istikrar arasındaki bağlantı, kendisinin retoriğinde de ifadesini bulmaktadır: “Nerede istikrar varsa, orada güvenlik vardır. Bir ülke istikrarlı ve güvenli olduğunda, dünya oraya gelir, aksi halde kimse gelmeyecektir.”⁷⁵⁰ Benzer bir bakış açısı, Vladimir Putin’in de: “Uluslararası ilişkilerde en önemli değer istikrar ve öngörülebilirliktir” ifadesinde

⁷⁴⁸ Erdoğan, 2021: 23.

⁷⁴⁹ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57201> (erişim tarihi: 20.10.2021).

⁷⁵⁰ Derman ve Oba, 2016: 53.

görülmektedir.⁷⁵¹ Liderlerin, siyasi evreni algılarken istikrarı merkeze almaları, liderlerin, operasyonel kodlardan P-1 endeksi hakkında bilgi vermektedir.

Liderlerin uluslararası sistemi nasıl algıladıkları hakkında fikir veren söylemlerine bakılacak olursa, Cumhurbaşkanı Erdoğan şu ifadelerde bulunarak mevcut düzene ilişkin algısını yansıtmıştır:

“Dünya ekonomisinde ağırlık merkezleri kaydı. Değişen askeri, ekonomik ve diplomatik dengeler sayesinde dünya düzeni yeniden kuruluyor. Yeni dünya düzeni, 19. Ve 20. Yüzyılın Avrupa merkezli jeopolitik düzeninin Doğu’ya doğru kaydığına işaret ediyor. Dünya düzeni Batı merkezli olmaktan hızla uzaklaşıyor. Böylesi bir süreçte BM’yi mevcut haliyle sürdürmek yeni dönemin jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel dinamiklerine aykırılık teşkil ediyor. Her üç alanda da dinamik bir dünyayla karşı karşıyayız. Her üç alan da birbiriyle bağlantılıdır. Birinde yaşanan kriz diğerindeki istikrarı doğrudan etkiliyor.”⁷⁵²

Aynı şekilde Vladimir Putin de şu sözleriyle Cumhurbaşkanı ile benzer bir algıyı paylaştığını göstermektedir:

“Güçler dengesindeki değişim şimdiye kadar kendilerini arkada bırakılmış hissedenden gelişmekte ve büyümekte olan ülkelerin lehine payların yeniden dağıtımına işaret etmektedir. Küresel meselelerde birkaç yüzyıl önce başlayan ve 20. Yüzyılın sonlarına doğru kısa bir süre için de olsa mutlak hale gelmiş olan Batı hakimiyeti artık yerini çok daha kompleks bir sisteme bırakıyor.”⁷⁵³

Aynı şekilde, liderlerin ABD ve AB ülkelerinden müteşekkil Batılı ülkelere karşı algıları da kayda değer derecede benzerlik göstermektedir. Özellikle halen NATO çatısı altında Batı ittifakının bir parçası olan ve Soğuk Savaş yıllarında Batı bloğunun tartışmasız üyelerinden biri olmuş olan Türkiye’nin, süreç içinde dönüşüm geçiren dış politika anlayışına paralel olarak karar alıcılar nezdinde de Batı algısı oldukça değişmiştir. Bu değişim, karar alıcıların söylemlerinde ifadesini bulmaktadır. Öyle ki Cumhurbaşkanı Erdoğan, Batılı ülkelere ilişkin eleştirilerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ülke olarak yıllarca terörün her türlüüne karşı ilkel bir tavır etrafında birleşmek gerektiği fikrimizi paylaştık. Ancak Batılı ülkeler konuyu sadece kendileri açısından değerlendirme eğiliminde oldular. Bir terör örgütüne karşı mücadele adı altında başka terör örgütlerine destek verilmesi bir alışkanlık halini aldı. Teröre karşı takınılan iki yüzlü tavır bugün en büyük sorunlarımız arasında yer alıyor. Batılı ülkeler bu düzenin kurucusu olmalarına rağmen maalesef bu sorunlarla yüzleşmek yerine sorunları dünyanın diğer bölgelerine hapsedip kendilerini ayrıcalıklı bir konuma getirmenin peşindeler. Kendi konforlarını sürdürmek adına dünyanın diğer bölgelerinde yine uluslararası düzenin çarpıklıklarının neden olduğu

⁷⁵¹ <https://tr.sputniknews.com/20210615/putin-uluslararası-iliskilerde-en-onemli-deger-istikrar-ve-ongorulebilirliktir-1044734304.html> (erişim tarihi: 20.9.2021).

⁷⁵² Erdoğan, 2021: 132.

⁷⁵³ <https://tass.com/politics/1352515> (erişim tarihi: 26.10.2021).

sorunlardan kaçmaya çalışıyorlar. Demokrasi söyleminin havariliğini yaparken kendi dışındaki ülkelerdeki demokrasiyle ilişkisini harita üzerinden kuran bir Batı dünyasıyla karşı karşıyayız.”⁷⁵⁴

Bu şekilde, Cumhurbaşkanı Batılı ülkelerin tavırlarına ilişkin algıları hakkında da ipuçları vermiştir. Başkan Putin ise Batılı ülkelerin tavır ve tutumuna ilişkin kendi algısını şu cümlelerle paylaşmıştır:

“Batılı ortaklarımız durmadılar. Kendilerinin galip ve bir imparatorluk olduklarına, geriye kalanların ise vasal olduklarına ve bir köşeye atılmaları gerektiğine karar verdiler.”⁷⁵⁵

Bu sözlerine ek olarak Avrupa Parlamentosu nezdinde Rus basınına ilişkin alınmış bir kararla ilgili olarak söylemiş olduğu şu değerlendirmeleri de kendisinin Batılı ülkelerin demokrasi söylemi ve uygulamalarının durumuna ilişkin göndermesi ile Cumhurbaşkanı’yla benzer bir eleştiriyi barındırmaktadır:

“Eğer böyle bir karar alındıysa Batı toplumunun demokrasi anlayışında açık bir bozukluk gözlemliyoruz demektir. Bize yakın zamanda demokrasiyi öğretmeye çalıştılar ve bu çabalar devam ediyor. Biz bu demokrasi öğretmenlerinden birşeyleri yasaklamanın en kısır yol olduğunu ve bunun demokratik normlara ve prensiplere uymadığını duyduk.”⁷⁵⁶

Gerek Erdoğan gerekse Putin, Batılı ülkelerin genel tavırlarıyla ilgili benzer noktalara vurgu yapmışlardır.

Batılı ülkeler nezdindeki bu düşünceler, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, ABD özelinde ise şu sözleriyle ifadesini bulmuştur:

“Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin önderliğinde ortaya çıkan düzen istikrar sağlayamamıştır. Tam tersine, dünyanın birçok bölgesinde kriz üretmiştir. Bu krizlerin en önemlisi 11 Eylül 2001 yılından bu yana yaşadığımız güvenlik krizidir. Soğuk Savaş’ın hemen sonrasında yeni dünya düzeni iddiasında bulunan bir ABD artık yok. Yeni bir dünya düzeni ortaya çıkıyor. O dönem, ABD uluslararası sistemin demokratik bir biçimde dönüşeceği yönünde bir beklentinin doğmasına neden olmuştu. Fakat bugünden baktığımızda tam tersi oldu. Çünkü demokrasiyi bir sopa gibi kullandılar. Doğal yollarla değil, gayrimeşru yollarla demokrasiyi getireceklerini sandılar. Irak’ı işgal ederken de aynı düşünceye sahiptiler. Afganistan’a müdahale ederken de rejim değişikliğinin terörü bitireceğini düşündüler. Ancak ne oldu? Ne Irak’ta ne de Afganistan’da tam bir istikrar sağlanabildi.”⁷⁵⁷

Bu hususlara ilişkin benzer ifadeler kullanmış olan Başkan Putin de ABD’nin Afganistan özelinde takip ettiği siyaseti şu şekilde eleştirmiştir:

“Amerikan birlikleri o topraklarda (Afganistan) 20 yıldan beri varlık göstermekte ve bu 20 yıl boyunca oradaki yerel halkı uygarlaştırmaya ama aslında toplumun siyasi örgütlenmesini de kapsayacak şekilde en geniş ifadeyle kendi yaşam norm ve standartlarını empoze etmeye çalıştılar. Sonuç ise bunun

⁷⁵⁴ Erdoğan, 2021: 39-44.

⁷⁵⁵ <https://www.abc.net.au/news/2014-12-19/putin-says-west-behaving-like-empire-as-russian-economy-slides/5977744?nw=0&r=HtmlFragment> (erişim tarihi: 26.10.2021).

⁷⁵⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-devlet-baskani-putin-batinin-demokrasi-anlayisinda-bozukluk-gozlemliyoruz/691789> (erişim tarihi: 28.11.2021).

⁷⁵⁷ Erdoğan, 2021: 44-55.

uğraşını veren ABD ve özellikle Afganistan topraklarında yaşayan insanlar için sadece trajediler ve kayıplar oldu. Bu negatif olarak değilse de sıfır neticedir. Dışarıdan bir şey dayatmak imkansızdır.”⁷⁵⁸

Kendisinin bu görüşleri yanısıra ABD’nin uluslararası sistemdeki konumuna ilişkin olarak şu değerlendirmeleriyle de Cumhurbaşkanı ile benzer bir düşünceyi paylaşarak aynı noktaya ulaşmıştır:

“Bir imparatorluk daima bazı ufak hatalar yapabilme ve bazı fazladan maliyete katlanabilme lüksünün olduğunu düşünür çünkü kendi gücünün yanında bunlar bir anlam ifade etmez. Ama bu maliyetlerin ve hataların miktarı kaçınılmaz olarak artar. O vakit geldiğinde ise ne güvenlik alanında ne de ekonomik alanda kontrolü sağlayamaz. Tanrıya şükür tek kutuplu dünyanın bu durumu, bu tekel, son buluyor. Pratik olaraksa çoktan sona erdi.”⁷⁵⁹

Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan şu sözleriyle de hem ABD’nin uygulamış olduğu birtakım stratejileri ve takınmış olduğu tutumu eleştirmiş hem de Türkiye’nin ABD’ye karşı dönüşen bakış açısını kendi algılamasıyla ortaya koymuştur:

“Bu (uluslararası) kurumlar hiçbir zaman adil olmadı. Hep uluslararası hegemonya arayışına ve büyük güçlere hizmet etti. Bu kurumların siyasi ayağı olan BM beş daimi üyenin kaprislerine terk edildi. En çok da ABD’nin araçsallaştırdığı bir kurum oldu. Batılı ülkelerin geliştirmekte olan dünyaya yardımı veya finans piyasalarının istikrarı adı altında bu kurumlar (IMF, Dünya Bankası) geliştirmekte olan ülkelerin siyaset ve ekonomilerine müdahale için bolca kullanıldı. Dünya Ticaret Örgütü daha ziyade gelişmiş ülkelerin ticaret çıkarlarını destekledi. Bunların başında da ABD geliyordu. Soğuk Savaş sonrası ister BM’yle ister BM’siz birçok askeri operasyona girişen ABD’nin bu operasyonları düzen kurucu ve istikrar sağlayıcı etkiler üretmedi. Irak 1991’den bu yana toparlanmadı, toparlanamıyor. Kitle imha silahları bahanesiyle koca bir ülke işgal edildi. Savaşı tüm dünyanın itirazlarına rağmen başlatan Amerika, savaşın sonuçlarından en çok şikayet eden ülke oldu. ABD Suriye’deki iç savaşta adil ve sorumlu bir rol oynamak yerine teröre karşı terörü destekleme yoluna gitti.”⁷⁶⁰

Vladimir Putin’in de ABD’nin terörizm konusundaki tutum ve siyasetine ilişkin şu sözleriyle Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın vurgu yaptığı noktalara yakın bir görüş paylaşmıştır:

“İkili bir oyun oynamak her zaman zordur- bir yandan teröristlere karşı savaş ilan etmek ama aynı zamanda bunlardan bazılarını Orta Doğu satranç tahtasında lehinize kullanmaya çalışmak. Kelimelerle oynamaya ve teröristleri ılımlı ve ılımlı olmayan şekilde ayırmaya gerek yok.”⁷⁶¹

Kendileri dışındaki dünyaya bakış açılarının ve karakter yapılarının benzer eğilimlere sahip olması, bu liderlerin algılamalarında yansıma bularak daha yapıcı, daha arzulanan ve

⁷⁵⁸ <https://www.aljazeera.com/news/2021/9/1/putin-says-us-achieved-zero-in-afghanistan> (erişim tarihi: 30.10.2021).

⁷⁵⁹ <https://abcnews.go.com/International/putin-us-dominance-ending-mistakes-typical-empire/story?id=58611354> (erişim tarihi: 26.10.2021).

⁷⁶⁰ Erdoğan, 2021: 56-57.

⁷⁶¹ <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/22/vladimir-putin-accuses-us-backing-terrorism-middle-east> (erişim tarihi: 28.11.2021).

daha tahmin edilebilir çıktılar üretilmesine zemin oluşturmaktadır. Bu hususu Rusya Hükümet Sözcüsü Dimitriy Peskov da şu ifadelerle ortaya koymuştur:

“Putin ile Erdoğan bu bakımdan (sözünü verdiği şeyi yerine getirmek) birbirlerine benziyorlar, bu nedenle de çok, çok güç ve karmaşık durumlarda dahi bir sonuç ve çözüm elde edebiliyorlar. Hem Putin hem de Erdoğan dediklerinin sorumluluğunu alıyorlar, her ikisi de durumun kontrolünü elinde tutuyor, her ikisi de belirleyici ve hızlı kararlar alabiliyorlar.”⁷⁶²

Başka bir konuşmasında yine Peskov, Türkiye ile Rusya arasındaki Karabağ meselesinde iki lider arasındaki bazı fikir ayrılıkları hakkında şu ifadeleri kullanarak, çeşitli farklılıklara rağmen Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Devlet Başkanı Putin arasındaki uyumlu ve sağlam diyalogun, bu sıkıntıları aşmadaki rolünü vurgulamıştır:

“Biliyorsunuz, devlet başkanımız da Türk mevkidaşının, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın yapıcı yaklaşımını çok takdir ediyor. Liderler çok sıkı ve sağlam bir diyalog yürütüyor, ancak elbette bu tarz karmaşık meselelerde yaklaşımlar konusunda nüanslar, fikir ayrılıkları oluyor. Bunları da Türk partnerlerimizle gerçekleştireceğimiz diyalog sırasında çözüme kavuşturacağız.”⁷⁶³

Burada parantez açılması gereken bir husus da liderlerin, diğer liderlerin de liderlik profilleri hakkında kendi izlenim ve algılamaları olduğudur. Bu noktada kendisinin beğendiği liderlerin kim olduğu sorusuna cevabında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın:

“Avrupa’ya girdiğimiz zaman, Avrupa’da şu anda ciddi manada bir lider krizi var, lider boşluğu var. Yani Avrupa’da şu lider örnektir diyebilecek cesareti bulamıyorum. Son dönemde de doğrusu, seversiniz-sevmezsiniz, yani Sayın Trump bu noktada önemli bir isim, gizli ajandası yok. Ne biliyorsa bunu çok açık, net söyler. Saklısı, gizlisi bu noktada yok. Bana karşı da çok açık, net söyler. Ben de kendisine karşı çok açık söylerim. Bir diğer isim de Rusya Devlet Başkanı Putin’dir, o da bu noktada aynı şekilde ikili görüşmelerimizde birbirimize karşı gizli ajandamız yok ve attığımız adımları da şu anda birbirimize karşı çok açık, net oyunlarımızı oynuyoruz, adımlarımızı atıyoruz ve bölgede barışı inanıyorum ki yine de beraber sağlayacağız.”⁷⁶⁴

Başkan Putin de Türkiye ile bazı konularda yaşadıkları ihtilaflara ilişkin bir değerlendirmesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkındayaptığı şu değerlendirme de kendisinin liderlik kriterleri hakkında ipuçları vermekte ve bu bağlamda Başkan Putin’in liderliğini takdir ederek kendi liderliği ile uyumunu aktarmaktadır:

“Erdoğan’ın tutumu ne kadar sert görünürse görünsün, onun esnek bir kişi olduğunu, onunla ortak dil bulunabileceğini biliyorum. Bu nedenle durumun normale döneceğini düşünüyorum. Biz, diğer ülkeler arasındaki çatlakları hiçbir zaman suistimal etmedik. Türkiye ile Rusya arasındaki etkileşim önemli.

⁷⁶² <https://tr.sputniknews.com/20200717/peskov-putinle-erdogan-birbirine-beniyor-bu-nedenle-ortak-cozum-bulabiliyorlar-1042473955.html?norescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁷⁶³ <https://tr.sputniknews.com/20201112/peskov-putin-erdoganin-yapici-yaklasimini-cok-takdir-ediyor-karabag-konusunda-fikir-ayriliklari-1043211354.html?norescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁷⁶⁴ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/113897/-her-insan-bir-dunya-temali-programda-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 12.9.2021).

Türkiye'yle işbirliği hacmimiz artıyor. Türkiye ve Rusya için ülkelerimiz arasındaki işbirliğinin ne kadar önemli olduğunu daha detaylı şekilde anlatabilirim.”⁷⁶⁵

İfadelerini kullanarak kendisine ilişkin izlenimlerini ve aralarındaki etkileşimin önemini belirtmiştir.

Diğer yandan, bir başka göze çarpan husus da her iki liderin Birleşmiş Milletler’in çağın gerektirdiği koşullar çerçevesinde bir reforma tabi tutulması konusunda benzer noktalara değinmiş olmalarıdır. BM’de veto hakkına haiz Rusya için veto gücünün devamı gerekli görülse de her iki lider de BM’nin şu veya bu şekilde bir reformdan geçmesi noktasında hemfikir gözükmemektedir. Bu konuyu kapsamlı olarak *Daha Adil Bir Dünya Mümkün* isimli eserinde ele almış olan Cumhurbaşkanı Erdoğan şu cümleler ile bu hususu vurgularken:

“İnsanlık koşar adım savaşa gidiyor. Bugün çözüm bulunmazsa yarın çok geç olabilir. Savaş küresel bir sorundur. Engellemek de ancak küresel çabalarla mümkün olur. İnsanın elinde bulunan tek araç tüm sorunlarına rağmen hala BM zeminidir. BM kesinlikle ve acilen reform edilmelidir.”⁷⁶⁶

Başkan Putin de 2017 yılındaki bir konuşmasında şu sözleriyle veto imtiyazına sahip bir ülke olmasına karşın bazı açılardan yapılabilecek reformlara karşı olumlu düşüncelerini paylaşmıştır:

“Rusya Birleşmiş Milletler’in verimliliğini arttırma görevlerine bağlıdır ve örgütün modern zamanın taleplerine uyum ve reformlarını destekliyoruz. Örgütün işleyişinde herhangi bir değişikliğin oldukça iyi düşünülmüş ve herkesin anlaşmasıyla olmasa da küresel topluluk katılımcıların geniş bir uzlaşısıyla olması gerektiğine inanıyoruz.”⁷⁶⁷

Tüm bu hususlarla beraber, çalışmada liderlerin sadece Türkiye-Rusya ilişkilerini kapsayacak ölçüde bir mukayese ve inceleme altına alındıkları, dolayısıyla da ortaya çıkan bulguların liderler hakkında genel bir yargıya ulaşmak yerine söz konusu kapsam çerçevesinde değerlendirmenin amaçlandığı unutulmamalıdır. Dış politika analizi literatürünün birim düzeyde karar alıcı liderlere atfetmiş olduğu rol bağlamında güncel dönem Türkiye-Rusya ilişkilerinin oluşumu ve gelişiminde kayda değer etkileri olan Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başkan Putin bu kapsamda çalışmanın ana odağı olmuştur. Psikolojik alt yapıları hakkında ipuçları veren biyografileri ve dış politika analizi metodolojileri ile kuramları ışığında liderlik ve kişilik kodları, iki ülke arası ilişkilere etki boyutlarını anlayabilmek adına karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu çerçevede edinilen veriler ise söz konusu karar alıcıların birbirlerine oldukça yakın frekanslarda bulunduklarına işaret ederek, bu minvalde iki

⁷⁶⁵ <https://tr.sputniknews.com/20201022/putin-kovid-19-pandemisinin-insanoglunun-gelecegini-nasil-degistirecegi-uzerine-derinlemesine-1043075437.html?norescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁷⁶⁶ Erdoğan, 2021: 145.

⁷⁶⁷ <https://tass.com/politics/968665> (erişim tarihi: 12.9.2021).

ülke arası mevcut ilişkilerin yorumlanması ve analizi süreçlerine birim düzey perspektifinden bir katkı sunmaktadır.

3.3.2. Liderlerin Karar Aldıkları Ortam ve Siyasal Sistem Karşılaştırması

Dış politika analizinde, dış politika kararı almaktan bir kişinin, bir grubun veya çeşitli örgütlerin mi sorumlu olduğu, belli bir toplumun yönetim/hükümet kurumlarının yapısına bağlıdır. Buna ek olarak, bir ülke içerisinde dış politika kararları farklı zaman dilimleri veya farklı konular için birbirinden farklı karar birimlerince de alınabilir. Bunu yanı sıra liderlerin kişilik özellikleri ve karakterleri de yürütme erkini nasıl organize edeceği üzerinde etkiye sahiptir. Nitekim bazı liderler, danışmanlarıyla birlikte bir konunun münakaşa edilmesi sonucu bir bakış açısı edinirken, bazı liderler ise danışmanlarının kendilerine sunduğu fikirleri tek başlarına değerlendirmeyi tercih ederler. Aynı şekilde, bazı liderler kendi tercihlerinin takip edilecek politikayı şekillendirmesinden yana olurken bazı liderler ise alınan siyasi kararların çeşitli görüşlerin uzlaşısını yansıtmalarını isterler. Dolayısıyla liderin şahsiyeti ortaya konulan bilgi kümesinin işlenmesi ve bir çıktıya dönüşmesi sürecinde oldukça kritiktir. Bir bu kadar kritik olan husus ise liderin kendi etrafını çevreleyen kişilerdir. Zira liderlerin en verimli oldukları şeklin, kendi karakterleri ile danışma sisteminin en çok uyum sağladığı durum olduğu ifade edilmektedir. Bu minvalde konuya ilişkin üç yaklaşımdan bahsetmek mümkündür: Resmi yaklaşım (formalistic approach), rekabetçi yaklaşım (competitive approach) ve eşitlikçi yaklaşım (collegial approach). Resmi yaklaşımda danışmanların her biri lidere kendi uzmanlık alan ve yetkilerini kapsayacak şekilde bilgi sağlarken, bu bilgi akışı bir hiyerarşi içerisinde gerçekleşir ve burada vurgu analiz ile mümkün olan en iyi kararı seçmek üzerinedir.⁷⁶⁸

Öte yandan liderin bu danışmanlar hiyerarşisini en sağlıklı şekilde oluşturmasının her zaman mümkün olmaması ve dolayısıyla da bu hiyerarşi basamaklarında gözden kaçan veya deformasyona uğrayan bilgilerin olabilmesi, diğer yaklaşımlar için çıkış noktası oluşturmuştur. Rekabetçi yaklaşımda, danışmanlar arasında çok az işbirliği bulunmakta ve lider, düz bir hiyerarşi çizgisini takip etmeksizin pek çok farklı kanaldan bilgiye erişime sahip olmaktadır. Bu nedenle de alınan siyasi kararların şekillendirilmesi veya temsilinde önemli bir role sahip olmak isteyen danışmanlar arasında lidere en yeni bilgiyi ulaştırma konusunda bir rekabet oluşmakta ve bunun sonucunda da lidere taraflı, ön yargılı ve eksik bilgiler

⁷⁶⁸ Breuning, 2007: 86-96.

ulaşılabilmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre lider de tüm bu bilgi yığınının; tamamlanmış, dengelenmiş ve bakış açıları uzlaştırılmış bir görüş edinmektedir.

Bununla birlikte bu modelle ortaya çıkan yoğun iç kaos ve çatışmadan kaçınmak isteyen fakat olası bir bilgi kaybı veya bozulmasından da uzak durmak isteyen liderler için üçüncü yaklaşım alternatif olarak geliştirilmiştir. Buna göre eşitlikçi yaklaşımda, odak noktası rekabet değil, takım çalışmasıdır. Fakat bu yaklaşımında takımdaki tartışmanın kontrolden çıkması riski veya takımın çok fazla tekdüze fikre sahip olması ihtimali bulunmaktadır. Dolayısıyla da bu yaklaşım; farklı fikirler arasında hassas bir denge yakalama, farklılıkları uzlaştırma ve takım ruhunu güçlendirme gibi oldukça zor hasletler gerektirmektedir.

Belirli bir toplumun siyasi sisteminin yapısına göre ise liderlerin, danışmanlarını seçme ve danışma sistemini oluşturma kabiliyeti ile kapasitesi de değişmektedir. Bu kabiliyet arttıkça liderin kişiliği ve karakteri de örgütsel yapı üzerinde o ölçüde artar. Yasama ve yürütme kollarının kesin olarak ayrıştığı başkanlık sisteminde başkanın, yürütme sahasını liderlik stiline uygun olarak organize etmesi için daha müsaittir. Parlamenter sistemde ise yürütme erkinin organizasyonu tek bir kişinin kendi inisiyatifiyle belirlemesi daha az mümkün ve daha çok ülkenin seçim sistemine göre parlamentodaki dağılıma göre şekillenmektedir. Karar alıcının, yürütme erki çerçevesinde danışma mekanizmasının yapısı da karar alma sürecinin işleyişine önemli ölçüde yön vermektedir. Rasyonel model ve rasyonel modele ilişkin eleştirilerden türemiş örgütsel süreç modeli ile bürokratik siyaset modeline göre dış politika süreçlerinde politikanın hangi faktör veya faktörlerce belirlendiği, bu süreçteki anahtar aktör(ler) ve sürecin adımları ise aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.⁷⁶⁹

⁷⁶⁹ Breuning, 2007: 86-96.

Tablo 3. 6. Karar Alma Modelleri Tablosu

	Rayonel Politika Modeli	Örgütsel Süreç Modeli	Bürokratik Süreç Modeli
Politikanın Belirlendiği Faktör(ler):	Ulusal çıkar	Örgütsel akış ve uygulanabilirlik	Bireyler ile bürolar arasındaki kompleks pazarlık
Anahtar Aktör(ler):	Tek rasyonel karar alıcı olarak hareket eden hükümet	Standart işleme prosedürü temelinde hareket eden örgütler	Rolü ve öz çıkarı rehberliğinde hareket eden bireyler
Karar Süreci:	1- Ulusal çıkarı tanımla	1- Örgütsel uzmanlık ve çıkarları belirleyen tercihler	1- Yatay: Çalışan büro ve rol tarafından belirlenen çıkarlar
	2- Seçenekleri tanımla	2- Standart işleme prosedürlerinin adaptasyonu	2- Dikey: Hiyerarşideki yer tarafından belirlenen çıkarlar
	3- Seçeneklerin zarar-fayda analizini yap	3- Politika seçimini belirleyen fizibilite	3- Politika seçimini belirleyen pazarlık ve diğer siyasi manevralar
	4- Ulusal çıkara en iyi hizmet eden politika alternatifini seç		

Kaynak:Breuning, 2007: 97.

Dolayısıyla görülmektedir ki bürokrasinin kurumsal tasarımı, dış politika çıktılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Nitekim ne kadar büro, kurumsal olarak hükümetten bağımsız ise kendi çıkarlarını o kadar takip etmekte, daha çok otonomi hedeflemektedir. Bu da karar alıcı kadronun dış politika hedeflerini karşılamasını o kadar zorlaştırmaktadır. Bunun yanında, farklı yönetim tarzları ile dış politikada karar alma süreçlerini de farklı işleten liderlerin bu yönetim tarzları ise dört değişken bakımından analiz edilmektedir. Bunlardan biri, liderin karar almadan önce danıştığı çevrenin mahiyetidir. Nitekim bu iç çember, lider ile geriye kalan hükümet aygıtı arasında filtre görevi görmektedir. Bazı liderler, kendilerine daha az sayıda ve daha yakın, sadık müttefiklerden oluşan bir çemberi tercih ederken; bazıları ise bu çemberi genişleterek ilk elden bilgiye ve alanında uzmanlara doğrudan erişim imkânına sahip olmaktadır. İkinci değişken ise danışmanlar arasındaki etkileşimin çerçevesidir ki Richard Johnson ve Aleksandır George tarafından geliştirilerek resmi, eşit ve rekabetçi olarak tasnif edilmiştir ve yukarıda öz biçimde açıklanmıştır. Liderin yönetim tarzını etkileyen bir diğer değişken ise karar alma sürecinin merkezileşme derecesidir. Buna göre lider, nihai kararı

kendi başına veya danışılan kişilerin sayısından ve etkileşim bağlamından bağımsız olarak bir gruba dağıtarak verebilmektedir. Dolayısıyla da dış politika çıktısı, sürece dâhil olan farklı aktörler arasındaki güç dağılımının bir yansıması olarak şekil almaktadır. Son değişken ise liderin kişiler arası (interpersonal) yeteneğidir. Eğer bir lider etkili konuşma ve karizmatik özelliklere sahip ise danışmanlarını ikna etmekte başarılı olacak ve grup dinamiğini şekillendirmek için farklı manipülatif stratejilere başvurabilecektir.⁷⁷⁰

Yukarıda belirtilen bilgiler ışığında, dış politikada karar alma ve çıktılar elde etme sürecinde liderlerin operasyonel kodları, karakter ve kişilik özelliklerinin yanında, bu sürece dâhil edilen kadro, bu kadronun oluşumuna yön veren siyasal sistem ve bu kararların alındığı ortam/bağlam da oldukça önemli bir role sahiptir. Bu kısımda gerçekleştirilen mukayese, metin analizi parametreleri içinde yer almayıp, çalışmanın ana aktörleri olan Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başkan Vladimir Putin'in, söz konusu başlıkta kısaca açıklanan faktörler bakımından da değerlendirilmesi gerekli görülmüştür.

Türk dış politikasında karar alma mekanizması; resmi-resmi olmayan belirli birkaç birim arasında ve içerisinde gerçekleşmektedir. Cumhurbaşkanı, dış politikada karar alan ana otorite iken, danışmanlık rolleri; Dışişleri Bakanlığı, Güvenlik ve Dış Politika Komitesi, Milli Güvenlik Kurulu, Milli İstihbarat Teşkilatı, Başkan için resmi olarak atanmış danışmanlar, Başkanlık mekanizması dışından çeşitli bağlantılar (resmi olmayan danışmanlar) ile dışarıdan bir etki rolüne sahip Genelkurmay'a aittir. Bu birimler arasında herhangi bir hiyerarşi olmayıp, her bir birim Başkan'a doğrudan bilgi sağlamaktadır. Güvenlik ve Dış Politika Komitesi ile resmi/gayri resmi danışmanlar değerlendirmeler sunarken; Dışişleri Bakanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı ve askeriye ise pratik/uygulamaya dönük bilgiler sağlamaktadır. Nihai olarak izlenecek politikaya karar veren ise Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'dır. Bu mekanizma içerisinde kararların oldukça yüksek bir oranla birbirinden ayrıştırılarak liderin kişisel niteliklerinin önemli derecede etki gösterdiği bir biçimde alındığı ifade edilmiştir. Ayrıca, Cumhurbaşkanı'nın bu karar alma mekanizmasında, Başkanlık bünyesinde karar alma sürecine bilgi akışı sağlayan tüm birimlerden ayrı olarak, kendine yakın bir danışmanlar çemberi ile çalıştığı saptanmıştır. Parlamenter sistemden Başkanlık Sistemi'ne benzer fakat kendine has özellikleri de olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte, karar alıcı en üst birim olan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, danışman çemberinin ve bu kişilerin düşünsel arka planlarını analiz etmenin önemi daha da artmıştır. Nitekim böylece nihai karar alıcı birime iletilen bilgi ve önerilerin niteliği ve dolayısıyla karar alıcının bu süreçte hangi

⁷⁷⁰ Morin ve Paquin, 2018: 101-104.

temelde hareket ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte, geleneksel olarak Türk siyasi kültürünün, dominant bir liderlik temeline sahip olduğu hususu da göz önünde bulundurulması gereken önemli bir faktördür. Abelson'ın da ifade ettiği gibi “aynı siyasi olayı deneyimleyen liderlerin, konuya ilişkin kendi inanışları ve tanımlarını göz ardı etmeden benzer hedefleri olacağı ve benzer yanıtlar vereceğini varsaymak hatadır.”⁷⁷¹

Sovyetler Birliği'nin son bulması ile birlikte yerine kurulan Rusya'nın pek çok şey ile birlikte dış politikada karar alma mekanizması da değişikliğe uğramıştır. Bu geçiş sürecinde ortaya çıkan başkanlık yönetimi, çok partili sistem, oligarklar gibi yeni çıkar grupları ve düşünce kuruluşları, yeniden oluşturulan dış politika sisteminin önemli unsurlarını teşkil etmiştir. Rusya'nın dış politika karar alma mekanizmasına bakılacak olursa, Devlet Başkanlığı, yürütme birimleri (bakanlıklar ve bağlı kurumlar), Rusya Parlamentosu ve bölgesel hükümetler ilk grubu oluştururken; lobiler, siyasi partiler, düşünce kuruluşları ve yerel medya gibi birimler ise ikinci grubu temsil etmektedir. Bu mekanizma içerisinde diplomasi ve politika, ulusal güvenlik, ekonomi, toplum ve kültür olmak üzere dört ana kategori için sorumlu birimler; birincisi için Dışişleri Bakanlığı, ikincisi için Savunma Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı, üçüncüsü için Ekonomi ve Kalkınma Bakanlığı ve sonuncusu için de Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır.⁷⁷² Rusya Anayasası'nda da ifade edildiği biçimde, iç ve dış politikanın belirlenmesi devlet başkanına aittir. 2020'de Devlet Başkanı Putin tarafından anayasada düzenleme yapma teklifinden sonra Parlamento'da kabul edilen düzenlemelerin halk oylamasına sunulması beklenmektedir. Bu düzenlemelerden bir tanesine ilişkin hükümde; devletin temel iç ve dış politikaları ile ekonomik kalkınmanın önceliklerini belirleyecek olan Devlet Konseyi'nin Devlet Başkanı tarafından şekillendirileceği ifade edilmektedir.⁷⁷³ Farklı görüşler de olmakla birlikte, Rusya'nın siyasi kültürü, güçlü ve otokratik bir yönetime meyleden bir siyasi kültür olarak görülmüştür. Çarlık yönetiminden Politbüro merkezli Komünist yönetime hükümetlerin otokratik stili, güçlü siyasi figürlerle birlikte Rusya tarihinin sabit bir özelliği olarak kalmıştır. Dolayısıyla, demokrasi geleneği hâlâ gelişim sürecinde ilerlemekte ve özellikle dış politika alanında bazı çıkar grupları ile siyasi elit, izlenen politikalarla anlaşmazlığa düşse bile nihai sözün yürütme -mevcut dönemdeki Devlet Başkanı Putin- tarafından söylendiği ifade edilmektedir. Nihai karar alıcı olarak bir dizi kaynaktan öneriyi değerlendirmeye almakta ve seçici şekilde yüksek profilli

⁷⁷¹ <https://www.cmi.no/publications/6854-turkish-foreign-policy-structures-and-decision-making-processes> (erişim tarihi: 14.3.2021).

⁷⁷² <https://www.ilimvedenediyet.com/rusya-federasyonu-dis-politika-karar-alma-mekanizmasi.html> (erişim tarihi: 16.3.2021).

⁷⁷³ <https://kriterdergi.com/dis-politika/rusyada-sistem-yapi-ve-putinin-iktidari> (erişim tarihi: 16.3.2021).

konulara özelce eğilmektedir. Önem sırasında daha geri plana düşen ve rutin olan meseleleri ise diğer birimlere dağıtmaktadır.⁷⁷⁴

Görüldüğü üzere, Türkiye ve Rusya dış politika karar alma mekanizmasının genel görünümü, ağırlık noktaları ve dinamiklerinde çeşitli benzer noktalar göze çarpmaktadır. Nitekim gerek siyasi kültürlerinin dominant/güçlü bir lideri benimsemeye yatkın oluşları, liderlerin dış politika karar sürecinde takip edilecek politikalara nihai şekli vermesi ve söz konusu mekanizmadaki ağırlıkları, yakın bir danışman kadrosu ile çalışmalarının yanı sıra bilgi akışını sağlayan birimlerin çeşitliliği bunlardan bazıları olarak ortaya çıkmaktadır.

⁷⁷⁴ Hussain ve Shakoar, 2017: 10-14.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - RUSYA İLİŞKİLERİNDE R. TAYYİP ERDOĞAN VE VLADİMİR PUTİN'İN ROLÜ

4.1. Liderlerin Algıları Çerçevesinde Kritik Uluslararası Gelişmeler

İnsanların aynı durum içerisinde farklı davranış biçimleri gösterebilmesi, bu kişilerin genel olarak dünyaya ilişkin ve diğer aktörlere karşı farklı algılamalara sahip olmalarına bağlanmıştır. Dolayısıyla aktörlerin davranışlarının ilk elden sebeplerinden birini bu algılayış biçimleri oluşturmaktadır. Bunun yanında, iki aktörün aynı algıya sahip olması da bir olaya karşı aynı şekilde tepki vermelerini garanti etmemektedir. Ancak böyle durumlarda farklılığın sebepleri daha kolay bir biçimde saptanabilmektedir. Öte yandan izlenecek politikalar hakkında pek çok önemli tartışmanın köklerinde, aktörlerin bu farklılaşan algılarının yattığı ifade edilmektedir. Bu bakımdan, anlama fiilinin çoğunlukla bir eylemi algılama ve bunlardan çıkarımlar yapmaktan oluştuğu ifade edilmektedir. Bu süreçlerin yeniden inşası ise aynı davranışın neden gerçekleştiğine dair aktörlerin kendi yorumlarına bağlı olarak farklı bir şekilde yanıt vermelerine olanak tanımaktadır. Bunu anlamak için bir öğretmenin ortaya çıkan bir başarısızlığı; bir öğrencisinin tembelliğine, bir diğer öğrencisinin zayıf bir eğitim almasına ve bir diğerinin ise kapasitesinin sınırlı olmasına bağlamasına göre farklı şekillerde davranış örüntüleri göstereceği örneği verilmiştir.⁷⁷⁵ Görüldüğü gibi, aktör olarak insanların şeylere ve diğer insanlara karşı sahip olduğu algılamalar, aynı durumu farklı şekillerde yorumlamalarına ve dolayısıyla farklı şekillerde tepkiler vermelerine sebep olan önemli bir faktördür. Nitekim rasyonalitenin, liderin gerçekliğe ilişkin algısına ve o gerçekliğe özgü problemin yapısına bağlı olduğu ifade edilmiştir.⁷⁷⁶

Çalışmanın önceki kısımlarında da değinildiği gibi, 11 Eylül saldırılarında Irak ve Afganistan gibi çeşitli topraklarda ABD müdahalesinin yapılmasında, ABD'li karar alıcıların aşırı özgüven ile kibre dayalı olarak oradaki halkların bu müdahaleler ile rejim değişikliklerini hoş karşılayacakları yönünde yanlış algılamaya sahip olmalarının etkili olduğu ileri sürülmektedir.⁷⁷⁷ Bu da çalışmanın, algıların önemine yaptığı vurgulara örnek teşkil etmektedir. Bürokratlarla birlikte karar alıcıların, bu yanlış algılamaları, 11 Eylül saldırıları ve diğer müdahaleler şeklinde somut çıktılara dönüşmüştür.

⁷⁷⁵Jervis, 1976: 13-28.

⁷⁷⁶Hermann, 2014: 7.

⁷⁷⁷<https://www.dailysabah.com/opinion/columns/the-ironic-legacy-of-the-911-attacks> (erişim tarihi: 19.9.2021).

Bu noktada verilebilecek bir diğer örnek de I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesinde etkili olarak savaşın süresi ve savaşıyla birlikte Osmanlı'nın akıbetine yön veren bir karar alan başta Enver Paşa olmak üzere Talat Paşa ve Cemal Paşa'nın Almanya'ya karşı algıları ve dönemin konjonktürünün analizini bu bakış açıları çerçevesinde yapmalarının somut çıktısını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde dönemin bu üç önemli devlet adamının, I. Dünya Savaşı bitip Osmanlı Devleti'nin son bulunduğu süreçte İtilaf bloğu karşısında Türkiye'nin yanında olabilecek tek güç olarak SSCB'yi görmesi ve bu belirsizlik ortamında Bolşevikler nezdinde yürüttükleri çabalar da Milli Mücadele döneminde Türkiye ile SSCB arasında olumlu ilişkilerin tesis edilmesine önemli bir katkıda bulunmuştur. Öte yandan söz konusu yıllarda Kafkasya'daki istikrarsız dengeler, Sovyet liderlerinin imparatorluk devrinden miras kalan güvenlik algılarının kolayca tetiklenme potansiyelini de göstermiştir.⁷⁷⁸ Tüm bunlar liderlerin, somut etkileri oldukça belirleyici olan kararlarında sahip oldukları ve miras aldıkları algıların rolüne örnek teşkil etmektedir. Keza Türk karar alıcıları açısından da Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kaybedilen Balkan topraklarının yanı sıra Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya Berlin Antlaşması ile bırakılması, yönetimde bulunan devlet adamlarının zihinlerinde Rusya'ya karşı olumsuz ve antipatik bir imajın pekişmesinde etkili olmuştur.⁷⁷⁹ Dolayısıyla karar alıcıların ileriye dönük hesaplamalarında geçmişten miras kalan bu algı ve imajların gün yüzüne çıkarak tetiklenmesi, esasında bilişsel zemindeki kayganlığı göstermekte ve bu kayganlıkların somut kararlara yansımaya işaret etmektedir.

Bu anlamda, çalışmanın esas aktörleri olan karar alıcılar olarak Rusya Devlet Başkanı Putin'in yapmış olduğu bir mülakat sırasında sarf ettiği şu sözler de, bahse konu algı oluşumlarını yansıtmaktadır:

“Biliyor musun, ben çocukken bahçede oynadığımız zamanları hatırlıyorum, ara sıra tartıştık ve şöyle derdik: kişi karşısındakini kendisi gibi bilirmiş. Bu bir tesadüf veya sadece bir çocuk deyişi veya şakası değildir. Bu ifade oldukça derin bir psikolojik alt anlama sahiptir. Kendimizi her zaman başka bir insanda görür, o kişinin de tıpkı bizim gibi olduğunu düşünür ve onun eylemlerini, kendi hayata bakış açımıza göre değerlendirir.”⁷⁸⁰

Aynı şekilde aktörlerin sahip oldukları algılarda birtakım değişikliklere neden olabilecek olay veya faktörler meydana geldiğinde de söz konusu aktörler, takip edecekleri politikayı dramatik bir şekilde değiştirme kabiliyeti gösterebilmektedirler. Bu kabiliyet, karar

⁷⁷⁸Dönemin hassas dengeleri ve karar alıcıların sahip oldukları düşünceler ile bu yönde atılmış oldukları adımlara detaylı bakış için bkz. Tanrıverdi, 2021: 16-23.

⁷⁷⁹Öztürk, 2021: 37.

⁷⁸⁰<http://en.kremlin.ru/events/president/news/65172> (erişim tarihi: 12.7.2021).

alıcıların bakış açılarının izdüşümüne paralel olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda liderlerin geçmişteki ve şimdiki olayları nasıl yorumladığı, aldıkları kararlara yansarak yeni gerçeklikler oluşturmaktadır. Vladimir Putin'in şu sözleri, oluşan algılar ile bunlardaki değişimin somut siyasi çıktıların varlığını ve niteliğini belirleyici etkisini ortaya koymaktadır:

“Çok uzun olmayan bir zaman önce Avrupa kıtasında Avrupalıların doğulu ve batılı veya kuzeyli ve güneyli olarak ayrılmadığı gerçek manada ortak bir çatı inşa edilebilir gibi göründü. Fakat söz konusu fay hatları hala var olmaya devam ediyor. Bunun esas sebebi ise Soğuk Savaş'ın birçok stereotipinden ve ideolojik klişelerinden kendimi kurtarıp özgürleştiremememizdir.”⁷⁸¹

Aşağıdaki ifadeleri ise geçmişteki örneklerden hareketle kendi bölgesel politikası ile Türkiye-Rusya ilişkilerine nasıl bir bakış açısı geliştirdiğine çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır:

“Yüzyıllar boyunca Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin tarihini, genellikle dramatik tarihini biliyoruz. Ama genellikle neye odaklanmak istiyorum biliyor musun? Pek çok Avrupa ulusunun, diyelim ki, birbirleriyle eşit derecede zor ve trajik bir ilişki geçmişine sahip olduğu gerçeğine. Fransa ve Almanya buna örnektir. Birbirleriyle kaç savaş yaptılar? Bugün NATO savunma ve güvenlik görevlerini ortaklaşa yerine getiriyorlar ve Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde işbirliği yapıyorlar. Bütün bunların üstesinden geldiler ve adımlarını attılar ve milletlerinin geleceği için ilerliyorlar. Aynı şeyi neden biz de Karadeniz bölgesinde yapamıyoruz? Elbette konumlarımız ve bakış açılarımız her zaman aynı olmadığı gibi her bakımdan da aynı değildir. Bazen taban tabana zıttırlar. Ama diplomasi sanatının konusu budur: Uzlaşma bulmak ve herhangi bir uzlaşma, kişinin ortağına saygı duymasına dayanır.”⁷⁸²

Cumhurbaşkanı Erdoğan da tarihsel bir perspektiften Türkiye-Rusya ilişkilerini şu ifadeleri kullanarak, iki ülke arası diyalogların geçmişine dair algıladığı olumlu doneleri vurgulamıştır:

“Bu sene Rusya Federasyonu ile modern dönemdeki diplomatik ilişkilerimizin kuruluşunun 100. yılını kutluyoruz. Ancak komşumuz Rusya ile münasebetlerimiz çok daha köklüdür. Osmanlı Sultanı II. Beyazıt'a 1492 yılında Çar III. İvan'ın gönderdiği mektup, Türk-Rus ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul ediliyor. Dolayısıyla iki komşu devlet arasındaki münasebetler 500 seneyi aşan bir derinliğe ulaşıyor. Avrasya coğrafyasının iki köklü devletinin iş birliği yaptıklarında bunun hem insanlarımız, hem bölgemiz için nasıl olumlu neticeler getirdiğini biliyoruz. İstiklal Harbimizde Rus dostlarımızdan gördüğümüz desteği untabilmemiz mümkün değildir. Soğuk savaşın en keskin dönemlerinde dahi Rusya ve Türkiye komşuluk hukukunun zedelenmesine müsaade etmemişlerdir. Son dönemde de fikir ayrılıklarımızın ortak çıkarlarımızın önüne geçmesine izin vermedik. Sayın Putin'in güçlü iradesiyle ilişkilerimizde çok farklı bir ivme yakaladık. 1980'lerde 300-400 milyon dolar civarında seyreden ticaret hacmimiz de artık 100 milyar dolarlık hedefi konuşuyoruz.”⁷⁸³

Türkiye-Rusya ilişkilerinde de tarafların birbirlerine karşı edinmiş oldukları birtakım kalıplaşmış algı ve yaklaşımlar, süreç içerisinde hem uluslararası hem de bölgesel

⁷⁸¹ Timmins, 2005: 85.

⁷⁸² <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64431> (erişim tarihi: 25.7.2021).

⁷⁸³ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/115235/turkakim-projesi-acilis-toreni-nde-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 12.9.2021).

konjonktürde meydana gelen çeşitli değişikliklerin ve bizzat aktörlerin kendilerine has bilişsel arka planları (operasyonel kodları) ile tarihsel olarak yerleşmiş düşünsel arka planların etkisiyle bazı açılardan değişime uğrayabilmiştir. Bu noktadan hareketle, sonraki başlıklarda kısaca değinilen olayların da bazısı söz konusu bu değişimde büyük rol oynarken bazısı ise bu değişimler sonucu ortaya çıkan ve daha önceden tahayyülü zor olabilecek gelişmelerdir.

Güncel olarak meydana gelen bir olay da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Vladimir Putin hakkında sahip olduğu olumlu algılamının niteliğini yansıtmaktadır. Nitekim ABD Başkanı Joe Biden'ın, Vladimir Putin'e katil yakıştırmaları yapması ve Rusya'nın, ABD seçimlerine müdahale ettiğini öne sürerek bunun bedelini ödeyeceği yönündeki ifadeleri hakkında Cumhurbaşkanı Erdoğan kullandığı ifadelerde söz konusu olayda Başkan Putin'i desteklemiştir:

“Böyle bir ifade kullanması kabul edilebilir, yenilir yutulur değildir. Sayın Putin gerçekten çok akıllıca, çok şık bir cevap vermek suretiyle gereğini yaptı.”⁷⁸⁴

Başkan Putin, ABD Başkanı Biden'a sağlık dileyerek kendisine cevaben, “Başka bir ülkeyi, devleti, halkı ya da kişileri değerlendirmek aynaya bakmak gibidir. Orada her zaman kendimizi görürüz” ifadelerini kullanarak aynı zamanda karar alıcı liderler arasındaki diyalogun niteliğinin, o ülke hakkında sahip olunan algıya etkisini de göstermiştir.

Türkiye ile aralarındaki çeşitli ihtilaflara karşın Başkan Putin şu cümlelerle sahip olduğu diyalog kültürünü ve siyasete ilişkin algısını ortaya koymuştur:

“(Erdoğan'ın) konumu tutarlı, Kırım'ı tanımıyor, Dağlık Karabağ'ı tanımıyor. Ama bizim tarafımızdan ne? Herkesle ısrarlı bir şekilde çalışmamız gerekir, sabırlı olmamız gerekir ki bunu yapıyoruz ve herkese, duruşumuzun doğru olduğunu kanıtıyoruz ve bu duruşumuzu savunmaya devam edeceğiz. Orada konularımız ve yaklaşımlarımız örtüşmüyor, uzlaşma aramamız gerekiyor. Biz, bu tür tartışmalı konuların güç yardımıyla, silah yardımıyla değil, diplomatik mecrada, müzakere masasında çözümlenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Evet, görüşmelerin 30 yıldır devam ettiğini ama bir faydası olmadığını söyleyebilirsiniz. Bence bu, ateş etmeniz gerektiği anlamına gelmez.”⁷⁸⁵

Aynı diyalog kültürü ile alakalı olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da şu sözleri, Başkan Putin'in düşünceleri ile uyumaktadır:

“Bütün konularda hemfikir olmasak da iletişim kanallarını açık tuttuk, tutmaya devam edeceğiz. Terör örgütlerinin ikili ilişkilerimizi zehirlemesine izin vermeyeceğiz. Her konuda hemfikir olmasak da, iletişim kanallarını açık tuttuk, tutmaya devam edeceğiz.”⁷⁸⁶

⁷⁸⁴ <https://tr.sputniknews.com/20210321/rus-uzman-erdoganin-putinin-yaniti-ile-ilgili-gorusu-bircok-kisinin-gorusuyle-ortusuyor-1044077890.html> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁷⁸⁵ <https://tr.sputniknews.com/2021022/putin-kovid-19-pandemisinin-insanoglunun-gelecegini-nasil-degistirecegi-uzerine-derinlemesine-1043075437.html?norescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁷⁸⁶ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-putinle-gorustu-0> (erişim tarihi: 12.9.2021).

Buna ek olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan, Vladimir Putin ile başlattıkları kilit projelerle ikili ilişkilerde kaydedilen gelişmelerin genel panoramasını çizerken, şu sözlerle Başkan Putin'i bir yol arkadaşı olarak tasvir etmiştir:

Özellikle son üç yılda ikili ticaretimizde düzenli artış yaşıyoruz. Turizmde her sene yeni bir rekor kırılıyor. Müteahhitlerimizin Rusya'da üstlendikleri işlerin toplamı 75 milyar dolara ulaştı. Karşılıklı yatırımlarımız 10'ar milyar doları aştı. Akkuyu Nükleer Güç Santrali Projesi'nde de ciddi bir aşamaya geldik. İnşallah ülkelerimiz için son derece önemli olan bu projeyi de planladığımız takvime uygun şekilde tamamlayacağız. Bugün açılışını yaptığımız TürkAkım Projesi ise, yeni dönemin sembol eserlerinden biri olacaktır. Sahip olduğumuz potansiyeli tam manasıyla harekete geçirdiğimizde ortaya çıkacak katma değerden tüm bölgenin istifade edeceğine inanıyoruz. Tıpkı bir Rus atasözünde ifade edildiği gibi, "Akıllı yol arkadaşı yolun yarısı demektir." Biz de "Önce refik, sonra tarık" diyen, yani yol kadar yol arkadaşının da önemli olduğuna inanan bir milletiz. Elimizdeki tüm imkânları seferber ederek bölgemizin kan ve gözyaşına boğulmasına izin vermeyeceğiz. Bu süreçte Rusya Federasyonu ve Değerli Dostum Sayın Putin'le de sürekli diyalog ve istişare halinde olacağız. Rus dostlarımızın da katkısı ve destekleriyle inşallah bu sıkıntılı süreci suhuletle atlatacağımıza inanıyorum.⁷⁸⁷

Parantez açılması gereken bir diğer önemli anektot ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, İkinci Dünya Savaşı'nda SSCB'ye karşı Nazi Almanyası'nın yenilgisinin 75. yıl dönümü vesilesiyle Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e gönderdiği mesaj olmuştur. Bu mesajda Cumhurbaşkanıkullandığı şu ifadelerle söz konusu zamandan bugüne Türkiye ile Rusya'nın geçirdiği kayda değer algı dönüşümünü göstermesi bakımından oldukça kritiktir:

"Sayın Devlet Başkanı, değerli dostum. 75. yıl dönümünde 9 Mayıs Zafer Gününüzü en içten duygularımla tebrik ediyorum. İnsanlığa büyük acılar getirmiş ve milyonlarca Sovyet vatandaşının da hayatına mal olmuş II. Dünya Savaşı'nın bitişini belirleyen günlerden biri olan bu yıl dönümü, uluslararası barışın kıymetini en çarpıcı biçimde hatırlamamıza yardımcı oluyor. Türkiye ve Rusya'nın son dönemde özellikle bölgesel barış ve istikrarın korunması için sarf ettikleri ortak gayretlerin önemini bu fırsattan yararlanarak bir kez daha vurgulamak istiyorum. Bu vesileyle, tüm insanlığı olumsuz etkileyen koronavirüs salgınıyla mücadelenizde Türk halkının dayanışma duygularını bildiriyor, Zat-ı Devletlerine ve dost Rusya halkına esenlik temennilerimi yineliyorum."⁷⁸⁸

Dolayısıyla, Rusya'da Vladimir Putin'in, Türkiye'de de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderliğindeki AK Parti'nin eş zamanlı olarak yönetimde bulundukları 2000'li yılların başlarından itibaren ikili ilişkilerde iş birliğine verilen önemin, uzun yıllar boyunca etkisini gösteren rekabetin önüne geçtiği ifade edilmektedir.⁷⁸⁹ Söz konusu tespit, iki ülke arası diyalogun dönüşümünde karar alıcıların rolünü vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, sıradaki

⁷⁸⁷ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/115235/turkakim-projesi-acilis-toreni-nde-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁷⁸⁸ <https://tr.sputniknews.com/20200509/erdogandan-putine-mesaj-degerli-dostum-zafer-gunuzu-en-icten-duygularimla-tebrik-ediyorum-1042005647.html?norescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

⁷⁸⁹ Taşcı, 2021: 92.

başlıklarda verilecek olan bazı misaller, hem algıların etki gücü hem algılardaki değişimin olasılığı hem de bu değişimin meydana getirebileceği çıktılar bakımından sahip olduğu potansiyeli göstermesi açısından kayda değer görülmüştür.

4.1.1. 2003 Tezkeresi

Türkiye ve Rusya, Orta Doğu meselelerinde zaman zaman benzer zaman zaman ise değişen düşüncelere sahip olmuştur. İki ülke arasında bilhassa Rus karar alıcıları bakımından Türkiye'ye ilişkin bakış açısında kayda değer bir gelişime yol açan hadise de Türkiye'nin 2003 tezkeresini reddetmesi olmuştur. Bu önerenin reddedilmesi sonucunda Kuzey Irak'a Türkiye sınırından girmesi planlanan ABD Dördüncü Piyade Tümeni, Kuveyt üzerinden yönlendirilmek zorunda kalmıştır. Tezkere için yapılan oylamının sonucu oldukça yakın çıkmış; 19 çekimser oy, 264 lehte ve 250 aleyhte oy kullanılmış ve önerenin geçmesi için gereken 267 oya ulaşılammıştır.⁷⁹⁰ Bu konuda ABD'nin yaşamış olduğu hayalkırıklığını ise dönemin ABD Başkanı George W. Bush şu şekilde aktarmıştır:

Türlkrel, topraklarını kullanmamıza izin vermesi için aylardır baskı yapıyorduk, böylece 4'üncü Piyade Tümeni'nden 15 bin askeri kuzeyden Irak'a sokabilecektik. Ekonomik ve askeri yardımda bulunma, Türkiye'ye Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kilit programlarına erişim sağlaması için yardım etme ve Türkiye'nin AB'ye katılımına güçlü desteğimizi sürdürme sözü vermiştik. Bir noktada, izni alacağız gibi görünüyordu. (Dönemin Başbakanı) Abdullah Gül'ün kabinesi, talebimizi onaylamıştı. Ancak TBMM 1 Mart'ta tezkereye ilişkin nihai oylamayı yaptığında, tezkere az farkla kabul edilmedi. Hayal kırıklığına ve hüsrana uğramıştım. Şimdiye kadar yaptığımız en önemli taleplerimizden birinde, NATO müttefikimiz Türkiye, Amerika'yı yarı yolda bırakmıştır.⁷⁹¹

Görüldüğü üzere, Türkiye uzun yıllardır müttefiki olduğu NATO'daki ortağı ABD'nin talebini kendi meclisindeki karar alıcıların değerlendirme süreci sonucu reddetmiş ve bu durum Rus kamuoyu da dâhil olmak üzere Rus karar alıcıları nezdinde olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. Nitekim bir sonraki yıl Rusya Devlet Başkanı Putin'in, 32 yıldan sonra ilk defa Türkiye'yi en üst düzeyde ziyaret eden lider olması ve akabinde "Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Bildiri" ile birlikte enerji, finans ve güvenlik alanlarında çeşitli iş birliği anlaşmaları imzalanması, 2003'teki söz konusu hadiseye ilişkin Türkiye'ye karşı algıdaki olumlu değişimin somut çıktıları olarak göze çarpmaktadır.⁷⁹²

⁷⁹⁰ Henke, 2017: 121.

⁷⁹¹ ABD Başkanı George W. Bush'un *Decision Points* adlı kitabından <https://www.stratejikortak.com/2017/03/14-yilinda-1-mart-tezkeresi.html> tarafından aktarılmıştır.

⁷⁹² Büyükkakıncı, 2012: 826.

Her iki ülke de ABD öncülüğünde bir ordunun Irak'a karşı operasyona girişmesine karşı çıkmış ve TBMM, Mart 2003 yılında ABD askeri birliklerince Irak'ın kuzeyine ikinci bir cephenin açılmasının önüne geçilmesi bakımından oldukça kritik bir rol oynamış olan tezkereyi reddetmiştir. Ayrıca ortak olarak paylaştıkları siyasi diyalog ve Irak ile Suriye'nin, uluslararası sisteme yeniden entegre edilmesi argümanlarını iki ülke de desteklemiştir.⁷⁹³ Bu karar, Türkiye'nin dış politikada Batı yönelimini değiştirmese de, Rusya-Türkiye ilişkilerinin güçlenmesine sebep olmuştur. Nitekim bu hadise Türkiye'yi, dış politikada çok boyutluluğa daha çok sevk etmiştir. Rusya ise çoğunlukla ABD'den bağımsız hareket edemeyen bir aktör olarak gördükleri Türkiye'yi, daha bağımsız bir siyasi aktör olarak görmeye başlamışlardır.⁷⁹⁴

Tezkerenin reddedilmiş olmasından oldukça memnun kalan Devlet Başkanı Putin'in de, AKParti'nin söz konusu tutumunu, ABD'nin bölgedeki politikalarına karşı bir tavır olarak değerlendirmiş, geleneksel NATO-ABD çizgisinden farklı bir yol takip etmesini takdir etmiştir.⁷⁹⁵ Nitekim konuya ilişkin olarak kendisinin sarf etmiş olduğu şu sözleri ile de bu düşüncesini ortaya koymuştur:

"Irak ve çevresinde neler olup bittiğini, sizlerle birlikte yakından izliyoruz. Geçen hafta Türkiye Parlamentosu'nun aldığı kararın, en önemli gelişme olduğunu düşünüyorum; ülkesindeki askeri üslerin, Irak'a yönelik düzenlenecek ABD askeri operasyonunda kullanılmasını engelledi. Bu karar belki bazıları için sürpriz oldu ama Rusya için öyle olmadı. Türk Parlamentosu'nu buna neyin sevk ettiği anlaşılır bir durum. Irak çevresindeki durum, bütün İslam dünyasındaki durum ve (Türkiye'deki) iç politik durum dikkate alındığında, kısa bir süre önce Parlamento'da çoğunluğu ele geçiren Adalet ve Kalkınma Partisi'nin farklı bir karar almasını beklemek çok güçtü."⁷⁹⁶

Türkiye'nin bu hareket tarzı, Vladimir Putin ve diğer yetkili karar alıcı kitle tarafından algıyı değiştirmesi ve değişen bu algının, iki ülke arasındaki ilişkiler açısından dönüm noktası olmasına zemin oluşturmuştur. Aynı şekilde, bir basın toplantısında kullanmış olduğu şu ifadeler de bahsi geçen algı dönüşümüne ve bunun ikili ilişkilerdeki pek çok alana yansımaya işaret etmektedir:

"Türkiye'nin bağımsız dış politikasından etkilendik. Dürüst olmak gerekirse, Irak ile durumun nasıl geliştiğini düşünüyordum. Türkiye'nin bu konudaki bağımsız duruşu, şahsi olarak bana, tüm Rus liderliği ve bence tüm dünyadaki meslektaşlarım için bir sürpriz olarak geldi. Türkiye'nin duruşu, her şeyin üstünde kendi ulusal çıkarlarınca belirlendi ve Rusya'nın kendi pozisyonu ile oldukça ortak şey paylaşmaktadır. Anladığımız kadarıyla, Irak meselesi, Orta Doğu'daki durum ve bir dizi karmaşık

⁷⁹³ Kelkitli, 2017: 86.

⁷⁹⁴ Balta, 2019: 77.

⁷⁹⁵ <https://www.turkrus.com/188513-su-24-ile-kaybedilen-dostluk-xh.aspx> (erişim tarihi: 17.2.2021).

⁷⁹⁶ Vladimir Putin'in 4 Mart 2003'te Kremlin'de düzenlenen Bakanlar Kurulu açılış konuşmasından alınmıştır. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21930> (erişim tarihi: 17.2.2021).

mesele bugün anti-terör eylemleriyle yakından ilişkilidir. Pozisyonlarımızın ve menfaatlerimizin ne kadar yakın olduğunun farkına varmanın, ilişkilerimizdeki özel alanlarda etkili olacağını umuyorum.”⁷⁹⁷

O dönemde AKParti’nin Genel Başkanı olarak görev yapan Tayyip Erdoğan, söz konusu tezkerenin geçmesinden yana bir tutum almıştır. Bununla birlikte Erdoğan’ın, tezkerenin geçmesi yönündeki tavrının, esasında bölgedeki gelişmelerde ülkenin menfaatleri doğrultusunda Türkiye’nin, komşusu olduğu ülkede askeri anlamda daha aktif olması düşüncesinden kaynaklandığı, yani NATO müttefiki ABD’nin isteğini gerçekleştirme olmadığı, kendisinin de şu ifadeleri ile daha net anlaşılabilir:

1 Mart tezkeresi ilk anda kabul edilip Türkiye, Irak’ta olsaydı, Irak’ın durumu böyle olmazdı. 1 Mart tezkeresi ilk anda geçseydi, Türkiye masada olacaktı... Ufku görmek çok önemli. Şimdi Suriye’de bu iş ancak bir yere kadar böyle gider. Bir yerden sonra böyle gitmez. Türkiye olarak hassasiyetlerimizi korumak zorundayız.⁷⁹⁸

Dolayısıyla görülmektedir ki, Cumhurbaşkanı’nın 1 Mart tezkeresine ilişkin bakış açısının odağında Türkiye’nin askeri ve diplomatik anlamda komşusu olduğu ülkelere ilişkin meselelerde söz sahibi olması yer almaktadır. Keza kendisi, 1 Mart tezkeresi olayı ile Suriye’deki olaylar arasında bağlantı kurmuştur. Söylemlerinde ABD’nin bu yöndeki talebinin haklılığına veya Türkiye’ye getirilerine ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Aradan geçen 15 yıllık süreç sonrasında da Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kullanmış olduğu şu ifadeler de yine 2003’teki tezkere olayında esasen ABD’nin bölgeye girmesini istemediklerini ortaya koymaktadır:

“Biz Irak’a ABD’nin girmesini istememiştik, bunu kendilerine söyledik. ‘Gelin bu işi diplomatik yollardan çözelim’ dedik. Dinlemediler ve girdiler. Sonra dikkat ederseniz bir şey söylendi Obama’nın gelişinden önce, ‘geliyorum ve biz Irak’ta durmayacağız’ dediler, ‘kalmayacağız’ dediler, ‘Irak’ı tamamen boşaltacağız’ dediler. Boşalttılar mı? Boşaltmadılar. Şu anda Irak’ta hâlâ var mı? Var. Yani dünya ahmak değil. Bazı gerçekler maalesef farklı söyleniyor; ama uygulaması farklı oluyor.”⁷⁹⁹

Daha Adil Bir Dünya Mümkün adlı eserinde de bu olayı ele alarak şu sözlerle eleştirmiştir:

Örneğin 2003 yılındaki Irak müdahalesinde BM Güvenlik Konseyi Irak’ın kitle imha silahlarına sahip olduğuna ve terörizmi desteklediğine dair Amerikan yönetiminin iddialarını inandırıcı bulmamıştır. Ancak BM kararını hiçe sayarak Irak’a müdahalede bulunan ABD’ye yönelik bu davranışını sorgulayan bir mekanizma BM tarafından geliştirilememiştir.... 2003 yılında Irak Savaşı’na giden ABD, BM’den kendi istediği sonucu alamayacağını anladığında, BM’siz yürüme kararı alarak BM’ye ve onun barış misyonuna çok büyük darbe vurdu.⁸⁰⁰

⁷⁹⁷ Vladimir Putin’in basın toplantısından alınmıştır. Tam metin için bkz. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/22732 (erişim tarihi: 12.8.2021).

⁷⁹⁸ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/1-mart-tartismasi-2190915> (erişim tarihi: 16.8.2021).

⁷⁹⁹ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87309/turkiye-zor-zamanlarda-bolgedeki-kardeslerinin-yaninda-yerini-almistir> (erişim tarihi: 16.8.2021).

⁸⁰⁰ Erdoğan, 2021: 143.

Her ne kadar ilk başta tezkerenin geçmesine olumlu bakmış olsa da sonraki süreçte bu söylemlerinde de görüldüğü üzere ABD'nin bu adımının yanlışlığına kanaat getirmiştir.

Gelinen noktada, tezkerenin reddiyle ABD'nin Irak operasyonunda pürüz çıkarmış olan Türkiye ile, ABD'nin Irak savaşına şiddetle karşı olan Rusya yan yana gelmiş ve bu durum Rusya'nın Türkiye hakkındaki "NATO müttefiki, ABD'den bağımsız hiçbir bir adım atmaz" algısının değişmesine yol açmıştır.⁸⁰¹

Esasında aynı doğrultuda olumlu algı dönüşümü, Türk karar alıcıları ile kamuoyunda da gerçekleşmiştir. Nitekim gerek TBMM'nin tezkereyi reddi gerekse Rusya'nın BM nezdinde güç kullanımına karşı çıkışının yanısıra aynı dönemde Türkiye'nin İran'a karşı Batı'nın uyguladığı yaptırımlara katılmaması gibi faktörler neticesinde hem Türkiye hem de Rusya, dışlanmışlar eksenine dâhil edilmiştir. 2003 Irak Krizi akabinde de her iki ülke nezdinde birbirine karşı olumlu algı dönüşümü yaşanmaya başlamıştır. Söz konusu krizden sonra doruk noktaya ulaşmış olan ötekileştirme durum neticesinde iki ülke, ilişkileri hızla kurumsallaştırma mekanizmaları oluşturmaya başlamıştır.⁸⁰²

Neticede, 1 Mart 2003'te vuku bulan bu olay, 40 yıldan fazla süredir SSCB'yi düşman bilen bir NATO üyesi ülkenin, Sovyet ardılı Rusya'yı hızla dostça algılamaya başlaması⁸⁰³ ve Batı/ABD/NATO ekseninden kopmamış olsa da, gerektiğinde karşısında yer alabilmesi ve böylelikle algısal dönüşümün rolünü açığa çıkarması bakımından oldukça önemli bir gelişme olmuştur.

4.1.2. 2008 Gürcistan Savaşı

Rusya açısından Türkiye'nin bağımsız bir aktör olarak karar alabilen ve bu anlamda güvenilir bir müttefik olabileceği yönündeki algısının kuvvetlendiği bir diğer olay da 2008 yılında vuku bulmuş olan Gürcistan-Rusya Savaşı olmuştur. Bu savaşa giden yol, 2008 yılından seneler öncesinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Esasında SSCB'nin çöküşünün ardından bahse konu bölgeye ilişkin farklı ulusal projeksiyonlar ile ilgili bir vakum oluşması, 2008 yılında meydana gelen hadisenin köklerinde yatan bir faktör olarak ifade edilmektedir.

SSCB'ye karşı oluşmuş olan Gürcü ulusal hareketinin ise özünde etnik bir çıkış noktasının bulunmadığı ve odak noktasının SSCB'den ayrılarak bağımsızlık olduğu belirtilmiştir. Buna göre, Gürcü önderler, Abhazya ve Osetlerin kendilerini bu yolda destekleyeceklerini düşünmüşler, fakat bu azınlıklar Gürcü ulusal hareketiyle, SSCB hükmü

⁸⁰¹ <https://www.turkrus.com/188513-su-24-ile-kaybedilen-dostluk-xh.aspx> (erişim tarihi: 16.8.2021).

⁸⁰² Çelikpala, 2015: 129-134.

⁸⁰³ Hill ve Taspınar, 2006: 83.

altında sahip oldukları birtakım hakların yok olacağından korkarak Gürcüleri desteklememişlerdir. Dolayısıyla ortaya çıkan tabloda bağımsızlık için SSCB ile mücadele eden bir Gürcistan, ayrılıkçı Gürcülerle çatışan bir Moskova ve diğer yanda da kendi haklarını Gürcü milliyetçiliğine karşı müdafaa etme ve Moskova'nın koruyuculuğu arayışında olan Abhazya ve Güney Osetyaliderleri şeklinde üçlü bir mücadele hasıl olmuştur. SSCB'nin yıkılışından sonraki 1990'lı yılların başlarında Abhazya ve Güney Osetya'da savaş başgösterdiğinde, Gürcistan kendi devlet kurumlarını yeni oluşturmaya başlamıştır. Bu dönemde Abhazya ve Güney Osetya'daki fiili yönetimlere karşı muğlak bir siyaset izlemiş olan Gürcü otoriteler, önerileri reddedildiği zaman tehditlerini sürdürmüştür.⁸⁰⁴ Sonuçta, etnik olarak başlamayan bir bağımsızlık hareketi, azınlıkların mücadele ettiği bir çatışmaya dönmüştür. Bu noktada Rusya Devlet Başkanı Putin'in söylemiş olduğu şu sözler de etnik açıdan Rusya'nın Gürcü halka bakış açısını ortaya koymuştur:

“(Çatışmalar) Bizim için özel bir trajedi, çünkü birlikte yaşadığımız uzun yıllar boyunca Gürcü kültürü - Gürcü halkı kadim bir kültür ulusu olarak- şüphesiz Rusya'nın çok uluslu kültürünün bir parçası haline geldi.”⁸⁰⁵

Abhazya ile Güney Osetya, Gürcistan'dan özgürlüklerini ilan ettiklerinde bu bölgelerin bağımsızlık ve egemenliklerini tanıyan ilk ülke olan Rusya⁸⁰⁶, çıkan çatışma ve şiddet olaylarının ardından 1992 yılında Güney Osetya ve Gürcistan ile birlikte bir ateşkes anlaşması imzalamıştır.⁸⁰⁷ Ne var ki Gürcistan'da süregiden istikrarsızlıklar ve yönetimin adının yolsuzluklara karışması neticesinde 2003 yılında seçimlere hile karıştırıldığı iddiasıyla başlayan Gül Devrimi sonucunda Şevardnadze yönetimi son bulmuş ve 2004'te tekrar yapılan seçimler sonucunda Mihail Saakaşvili dönemi başlamıştır.⁸⁰⁸ Ancak, M. Saakaşvili ile Rusya Devlet Başkanı V. Putin, birbirlerinden farklı yönelimlere sahip olmuşlardır. Avrupa-Atlantik ittifakına entegre olma ve Rus nüfuzunu azaltma hedefinde olan Gürcistan, çatışma bölgelerindeki Rus barışgüçlerinin çekilmesi için uluslararası forumlardan beklenti içine girmiştir. Bu süre zarfında da Abhazya ve Güney Osetya'ya karşı askeri baskısını daha da arttırmıştır.⁸⁰⁹ Neticede tansiyon düşmemiş, 2008 yılında Gürcistan kuvvetleri Güney Osetya'yı işgale girişmiş ve bunun üzerine Rusya da Güney Osetya'yı savunmayı gerekçe göstererek askeri müdahalede bulunmuştur. Bu gelişmelerle patlak veren savaş, Rusya'nın

⁸⁰⁴ Cheterian, 2009: 156-157.

⁸⁰⁵ Röportajın tam metni için bkz. <https://edition.cnn.com/2008/WORLD/europe/08/29/putin.transcript/index.html> (erişim tarihi: 17.8.2021).

⁸⁰⁶ Kelkitli, 2017: 7.

⁸⁰⁷ <https://tr.euronews.com/2018/08/09/-avrupa-gurcistan-ve-osetya-savasina-gerekli-tepkiyi-verseydi-rusya-kirimi-ilhak-edemezdi> (erişim tarihi: 17.5.2021).

⁸⁰⁸ Commission on Security and Cooperation in Europe, 2004: 1-2.

⁸⁰⁹ Cheterian, 2009: 158-159.

zaferiyle son bulmuştur. Hem Batı yanlısı Saakaşvili yönetimi mağlup edilmiş hem de Rusya, Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıyarak bölgedeki nüfuzunu sağlamlaştırmıştır.⁸¹⁰

Bu kriz, bir zamanlar Soğuk Savaş'ta olduğu gibi birbirine zıt iki ayrı kampta yer alan ABD-Rusya karşısında, uzun yıllar ABD kampının bir üyesi olarak politika tercihlerini bu doğrultuda yapmış olan Türkiye'nin, yine birbirine zıt tarafta yer alan bu iki ülke⁸¹¹ karşısında tamamen farklı bir yol izlemesi bakımından oldukça önemlidir. Soğuk Savaş'ın katı ideolojik atmosferinin kaybolması ve ülkelerin buna göre şekil alan algıları, bir zamanlar hayal edilmesi oldukça güç politika tercihlerinin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Rusya'nın askeri güç kullanarak Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdığı ve Gürcistan ile askeri bir çatışmaya girmiş⁸¹² olduğu bir dönemde Türkiye, hem sahada oluşan durumu Rusya ile değerlendirmiş, ortak bir mekanizma girişimi olarak Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu'nun kurulması önerisinde bulunmuştur. Bu şekilde iki ülke arasındaki ilişkileri çok boyutlu ileri ortaklık düzeyine taşıma kararlığını ortaya koymuştur.⁸¹³ Bölgenin iki önemli gücü Rusya ve Türkiye'nin yanı sıra Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan olmak üzere 3+2 şeklinde formülize edilen Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu ile Türkiye hem adı geçen ülkeler arasındaki işbirliğini sağlamaya çalışırken hem de Rusya'yı karşısına almayacak politik bir zemin oluşturmuştur. Dönemin gazetelerinde atılmış olan bir başlıkta da ifade edildiği gibi: "Türkiye, Rusya'nın Gürcistan işgali sırasında Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü Rusya ile yakınlaşarak sağlamaya çalıştı".⁸¹⁴

Her ne kadar Rusya'nın bu işgalini ılımlı bir perdeden kınamış olsa da Türkiye, Batılı müttefiklerinin siyasetine de körü körüne katılmamış ve kendi çıkarları doğrultusunda gerekli ölçüde tarafsız bir tutum ortaya koymuştur.⁸¹⁵ 1 Mart Tezkeresi'nde de olduğu gibi bu olay da Rusya'nın Türkiye'ye bakış açısı ve güvenini olumlu yönde değiştiren bir gelişme olmuştur.⁸¹⁶ Türkiye'nin sergilediği bu yaklaşım, Soğuk Savaş yıllarından beri Rus karar alıcıların hafızasında yer etmiş olan; Türkiye'nin, Atlantik cephesinin ileri bir karakolu olduğu algısının yıkılmasına önemli bir katkı sağlamıştır.⁸¹⁷ Nitekim Recep Tayyip Erdoğan'ın, Gürcistan meselesine ilişkin değerlendirmesinde şu ifadeleri de, Türkiye'nin

⁸¹⁰ Erşen, 2017: 151-152.

⁸¹¹ Güreş, 2011: 60.

⁸¹² Oğuzlu, 2019: 4-5.

⁸¹³ Çulha, 2016: 293.

⁸¹⁴ Balcı, 2013: 273.

⁸¹⁵ Aydın, 2020:3.

⁸¹⁶ Çopuroğlu ve Karpuzcu, 2017: 471.

⁸¹⁷ Taşcı, 2021: 84.

Gürcistan meselesine ve bununla bağlantılı aktörlere ilişkin bakış açısı ve izlediği siyaset tarzını ortaya koymaktadır:

“Türkiye’nin taraflardan birine doğru itilmesi doğru olmayacaktır. Bazı kesimler Türkiye’yi Gürcistan meselesinden sonra ABD veya Rusya arasında köşeye sıkıştırmak istiyor. Bir tarafta en yakın müttefikimiz ABD yer alıyor. Öteki tarafta ise önemli bir ticaret hacmimizin olduğu Rusya bulunuyor. Bu noktada Türkiye’nin ulusal çıkarlarının gerektirdiği çizgide hareket edeceğiz.”⁸¹⁸

Gürcistan’ın toprak bütünlüğünden yana⁸¹⁹ olsa da, söz konusu meselede tarafsızlığını muhafaza etmeye itina etmiş olan Türkiye, Batı ittifakının bir parçası olmasına rağmen savaş süresince gerek Montrö Antlaşması’nın tam anlamıyla uygulama yönünde kararlılığını ortaya koyması gerekse olaya ilişkin tarafsız kalması, Rus karar alıcılarının gözünde Türkiye önemli derecede saygınlık kazanmıştır. Söz konusu dönemde de Rusya’nın önde gelen diplomatlarından biri olarak geçen Sergey Lavrov’un, Türkiye’nin meseleye karşı izlediği politikayla alakalı olarak söylemiş olduğu sözler de Rus karar alıcıları nezdinde Türkiye’nin Gürcistan hadisesi ve genel olarak Kafkasya politikasındaki tavrına yönelik takdir edici bakış açısını göstermektedir:

“Benim fikrime göre Türkler, hadisenin özgünlüğünü oldukça yerinde kavradılar ki bu da bölgedeki profillerini arttırmalarına olanak tanımaktadır. Onlar Kafkasya’nın bitişik komşularıdır ve aynı zamanda neredeyse tüm Kafkas ülkeleriyle iyi ilişkilere sahip bir aktördürler. Herşeyin üstünde, tüm bölgesel ülkelerin kolektif bir şekilde düşünerek Kafkasya’da istikrar ve iş birliği için bir platform oluşturmaya çabalamasına dair düşünceleri Türk diplomasisin olgunluğunu yansıtmaktadır.”⁸²⁰

Öte yandan, Kafkasya ülkelerinin toprak bütünlüğü ile bölgedeki sorunların barışçıl çözümü konusunda ortak noktada kesişen Türkiye ile Rusya, bölgesel konularda ayrı düştükleri bazı hususların varlığına rağmen işbirliği mekanizmalarını hayata geçirme konusunda birbirlerine destek vermişlerdir.⁸²¹ Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu hususa ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır:

“Kafkas İş Birliği Anlaşması önemlidir. ABD bizim müttefikimiz. Fakat Rusya bizim stratejik komşumuzdur. İhtiyacımız olan enerjinin üçte ikisini Rusya’dan satın alıyoruz. Bu ülke Türkiye’nin ticaretteki birinci ortağıdır. Hiç kimse bizim bu hususları göz ardı etmemizi beklememelidir. Müttefiklerimiz anlayışlı bir yaklaşım benimsemelidir.”⁸²²

Dolayısıyla Türk karar alıcıları, komşusu olduğu bölgelere ilişkin meselelerde Türkiye’nin menfaatlerini birinci sıraya koyarak, salt ideolojik, kurumsal veya tarihsel anlamda

⁸¹⁸ <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/erdogan-rusyayi-goz-ardi-edemeyiz-985699> (erişim tarihi: 5.11.2021).

⁸¹⁹ Kelkitli, 2017: 7.

⁸²⁰ Torbakov’un kaynakçada gösterilen eserinden aktarılmıştır. Rossiiskaia gazeta, October 7, 2008.

⁸²¹ Tüfekçi, 2017: 151.

⁸²² <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aman-ermenistan-da-karizmayi-cizdirmeyin-9833192> (erişim tarihi: 5.11.2021).

sürdüregeldiği müttefiklerinin siyasetlerini takip etmemiştir. Böylece Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi adeta bir blok siyasetine sıkışmayarak hareket etmeye çalışan bir yaklaşım tarzı sergilemiştir. Diğer NATO ülkelerinden farklı olarak Türkiye, Abhazya bölgesine ilişkin olarak kendi politikalarını takip etmiş ve söz konusu dönemlerde gerek Gürcistan gerekse Ukrayna'nın NATO üyesi olmaları için lobi yapmamıştır.⁸²³

Her ne kadar söz konusu meselede, Türkiye NATO ülkeleriyle Gürcistan'ın toprak bütünlüğü konusunda Batı ile ortak noktada buluşmuş olsa da⁸²⁴ pragmatik bir karar alıcı olarak Erdoğan, klasik bir Batı müttefiki şeklinde koşulsuz bir şekilde Batıdan taraf olmayarak kendisini, ülkesinin ulusal çıkarları zemininde hareket etmiştir.⁸²⁵ Yani Türkiye'nin, ABD karşısındaki tutumu ile aktif bir tarafsız devlet oluşu,⁸²⁶ Soğuk Savaş'tan günümüze güvenlik algıları ile karar alıcıların fayda-zarar analizlerine etki eden faktörlerin ne ölçüde dönüştüğü hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ayrıca, 2008 yılında gerçekleşen bu savaşa ilişkin her ne kadar bir takım farklılıklara sahip olmuş olsalar da hem Türk hem de Rus karar alıcıları, Karadeniz/Güney Kafkasya bölgesinin en güçlü ülkeleri olarak bu bölgede barış ve güvenliğin sürdürülmesinde belirleyici rolün kendilerinde olması gerektiği algısını paylaşmıştır.⁸²⁷

Savaş sona erdikten sonra yürütülen müzakereler sonucunda 12 Ağustos 2008 yılında kabul edilmiş olan ateşkesten sonra Rusya, Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlığını tanımış ve birliklerini Gürcistan'dan çekmiştir. Fakat bağımsızlığını tanıdığı Abhazya ve Güney Osetya'daki birliklerini muhafaza etmiştir.⁸²⁸ Ne var ki, zemini kaygan olan Kafkasya'daki bu jeopolitik kapışma nihayete ermekten oldukça uzak kalmıştır.⁸²⁹ Ancak Türkiye'nin bu meselede takip ettiği yol ile kendisine karşı sahip olunan şüphe dolu algıları önemli ölçüde değiştirmiş, bunun Rusya tarafından somut karşılığı ise 2009 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Moskova ve Kazan'ı ziyareti olmuştur. Zirâ ilk defa bir Türk Cumhurbaşkanı Rusya'nın Özerk Tataristan Cumhuriyeti'ni ziyaret etmiştir. Bu tabloda; Rusya'nın bu ziyareti teşvikinin, iki ülke arasında tesis edilmeye başlanan güvenin bir simgesi olduğu tespit edilmiştir.⁸³⁰

⁸²³ <https://carnegieendowment.org/2011/08/19/turkey-and-russia-evolving-relationship-pub-45383> (erişim tarihi: 17.5.2021).

⁸²⁴ Topsakal, 2016: 49.

⁸²⁵ Torbakov, 2008: 6.

⁸²⁶ Erol, 2015: 89.

⁸²⁷ Weitz, 2010: 82.

⁸²⁸ <https://tr.euronews.com/2018/08/09/-avrupa-gurcistan-ve-osetya-savasina-gerekli-tepkiyi-verseydi-rusya-kirimi-ilhak-edemezdi> (erişim tarihi: 17.5.2021).

⁸²⁹ Torbakov, 2008: 33.

⁸³⁰ Taşcı, 2021: 84.

4.1.3. Vizelerin Kaldırılması

2009 yılında dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül'ün Moskova'ya yapmış olduğu ziyarete karşılık 2010 yılında Türkiye'ye üç günlük resmi ziyaret gerçekleştiren dönemin Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev ile söz konusu görüşmeler sırasında tarım, ticaret, gümrük gibi konuların yanında vizelerin kaldırılmasını da içeren 17 anlaşma imzalanmıştır. Vizesiz seyahat için son düzenlemeler de dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 16 Mart 2011'de Moskova'ya ziyareti sırasında yürürlüğe girmiştir. Bu adım, son yıllarda Türkiye-Rusya ilişkileri adına en büyük başarılarından biri olarak kayda geçmiştir.⁸³¹ Türkiye-Rusya ilişkilerindeki son derece samimi ve sıcak diyaloga vurgu yapmış olan R. Erdoğan, bu alandaki işbirliğini daha da arttırma isteğini ifade etmiş ve bu diyalogun halklar arasındaki etkileşime de olumlu yansımadaki rolünü şu ifadelerle de belirtmiştir:

“Vize muafiyeti de görüşmemizin gündeminde yer alıyordu. Tam muafiyet sağlanması, ilişkilerimizin eriştiği noktanın bir gereği olarak inanıyorum ki halklarımızın kaynaşmasını çok daha güçlendirecektir.”⁸³²

İmparatorluklar döneminde savaş ve mücadelelerle, Soğuk Savaş döneminde de ideolojik rekabetle dolu hatıralara sahip Türkiye ve Rusya arasında ilişkilerin diğer pek çok girişimin yanında vizelerin kaldırılması dikkate değer bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana stratejik yönelimini muhafaza ettiği, kurumsal bağlarla müttefiklik ilişkileri tesis etmeye ve üye olmak hedefiyle bir parçası olmaya çalıştığı Avrupa Birliği'nin, çeşitli girişimler olsa da Türkiye ile vizeleri kaldırma konusunda nihai bir adım atmamış olması⁸³³ da göz önünde bulundurulduğunda, Rusya ile karşılıklı atılan bu adımın, kendinden öte işaret ettiği anlamlar daha net biçimde ortaya çıkmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu ifadeleri de bu kapsamda oldukça dikkat çekicidir:

“Bu kimin aklına gelirdi? Yıllar yılı, Türkiye, Rusya ile vizeleri kaldırabilir mi? Sayın Medvedev de Putin de olumlu baktı. Büyük bir ihtimalle Mayıs ayında Sayın Medvedev ile yüksek düzeyli bir stratejik işbirliği anlaşması inşallah imzalıyoruz. Burada da vizeleri büyük ihtimalle kaldıracağız. Rusya ile Türkiye arasında inşallah vizesiz bir dönemi başlatacağız. Bu, karşılıklı güven. Yani bu Schengen ülkeleri arasında oluyor da Schengen ülkeleri dışında biz bunu niçin yapamayalım?”⁸³⁴

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türkiye ile Rusya arasında vizelerin kaldırılması adımı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da atıf yaptığı gibi iki ülke arasındaki güven ilişkisinin bir

⁸³¹ Öncel ve Liapina, 2018: 80.

⁸³² <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/101683/-turkiye-ve-rusya-is-birligi-suriye-nin-baris-guvenlik-ve-istikrari-acisindan-bir-mihen-k-tasidir-> (erişim tarihi: 13.9.2021).

⁸³³ Duran, 2017: 11.

⁸³⁴ <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/tayyip-erdogan-rusya-ile-de-vizeleri-kaldiriyoruz-1221313> (erişim tarihi: 17.8.2021).

nişanesi olmuş, iki ülke arasındaki ilişkilerde kaydedilen aşamayı vurgulamıştır. Vizelerin kaldırılması meselesinde Avrupa ülkeleri arasında uygulanan Schengen uygulaması ile Cumhurbaşkanının yapmış olduğu mukayese de, Türkiye'nin Rusya ile birlikte atmış olduğu bu adıma daha derin bir boyut katması bakımından dikkat çekici olmuştur.

Ne var ki 2015 yılında taraflar arasında yaşanan uçak krizi hadisesi Rusya'nın, vizesiz seyahat hakkını kaldırması sonucunu doğurmuştur.⁸³⁵ Bununla birlikte aradan çok uzun bir süre geçmeden, 2016 yılında tekrar düzelmeye başlayan ilişkiler ile beraber vizesiz seyahat anlaşması da kısmi olarak restore edilmiştir. Bu konuda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamasıyla ikili ilişkilerde hızla eski duruma dönme ve vize adımını kaldığı yerden devam ettirme motivasyonunu ortaya koymuştur:

“Putin ile yaptığımız görüşmeler, gerekse arkadaşlarımızın yaptığı görüşmelerle vizelerin kısmi olarak kaldırılması kararını Sayın Putin verdi. Biz tabii bu işin tamamına yönelik bu kararın alınmasını kendilerinden talep ettik. Temenni ederim ki tamamına yakını da vizeler konusunda alınır.”⁸³⁶

2018 yılında ise ülkeler arası ilişkilerin hızla eski seviyesine dönmesiyle birlikte Türkiye, Rus turistler için tekrar en popüler destinasyon olmuştur.⁸³⁷ İki ülke liderlerinin bir araya geldiği görüşmelerde vize konusunda eski duruma geri dönme iradesi tekrarlanmaya devam etmiş, 2019'da liderler arası görüşme akabinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu ifadeleri de söz konusu iradeyi teyit etmektedir:

“Son iki yıldır Türkiye’de misafir ettiğimiz turistler arasında Ruslar ilk sırada yer alıyor. Geçen yıl 6 milyona yakın Rus misafirimizi ağırladık. Bu sayının 2019 yılında daha da artacağına inanıyorum. Vize muafiyeti de görüşmemizin gündeminde yer alıyordu. Tam muafiyet sağlanması, ilişkilerimizin eriştiği noktanın bir gereği olarak inanıyorum ki halklarımızın kaynaşmasını çok daha güçlendirecektir.”⁸³⁸

Ne olursa olsun, Rusya'nın BDT ülkeleri dışında çok az ülke ile karşılıklı olarak vizeleri kaldırdığı⁸³⁹ düşünülürse, bu adımın taraflar arasındaki müzmin güven sorunun aşılması adına ne kadar değerli olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.4. Suriye Meselesi

Suriye’de 2011 yılından beri süregelen iç savaş,⁸⁴⁰ Türkiye-Rusya ilişkileri için ciddi bir sınaı teşkil eden bir süreç olagelmıştır. Nitekim bu ülkeler hem birbirine zıt taraflardan

⁸³⁵ Yeltin ve Işık, 2017: 46.

⁸³⁶ <https://www.yenisafak.com/ekonomi/erdogan-putin-vizeler-kismi-olarak-kaldirilsin-kararini-verdi-3412464> (erişim tarihi: 5.11.2021).

⁸³⁷ Balta, 2019: 80-85.

⁸³⁸ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/101683/-turkiye-ve-rusya-is-birligi-suriye-nin-baris-guvenlik-ve-istikrari-acisindan-bir-mihenk-tasidir-> (erişim tarihi: 21.8.2021).

⁸³⁹ Mammadova, 2019: 45.

⁸⁴⁰ Intelyse LLC, 2020: 6.

yana destek vermişler hem de bu zıt taraflara yardımları, sahadaki dengeyi değiştirici nitelikte olmuştur.⁸⁴¹ Suriye üzerindeki siyasi anlaşmazlık, Rus jetinin düşürülmesinden sonra küçük çaplı askeri bir çatışmaya dönüşmüş ve bu olay, ikili ilişkilerin gidişatına önemli derece zarar vermiştir.⁸⁴² Ancak yaşanan kriz sonrası normalleşme sürecinin bir olumlu yansıması da Suriye meselesi üzerinden gerçekleşmiş, Rusya Türkiye'nin, Suriye topraklarında Fırat Kalkanı Operasyonu'nu başlatmasına karşı çıkmayarak bir anlamda destek olmuştur. Nitekim Türkiye'nin Rusya ile uzlaşmaya varması yoluyla Suriye'deki YPG güçlerine karşı müdahalede bulunmasının yolunun açılmış olduğu ileri sürülmüştür.⁸⁴³

Öte yandan söz konusu kriz hariç tutulursa, her iki ülke de Suriye üzerindeki fikir ayrılıklarını genellikle kamuoyunun önüne öncelikli bir mesele olarak çıkarmamış ve iki ülke arası ilişkilerdeki devamlılığı korumaya özen göstermişlerdir.⁸⁴⁴ Hatta Suriye açmazının çözümünde etkin adımlar atmadığı yönünde BM Güvenlik Konseyi'ne eleştiriler yöneltilmiş olan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, aynı zamanda Şangay İşbirliği Örgütü'ne üyelik talebinine ilişkin açıklama da yapmıştır.⁸⁴⁵ Bu hususun dillendirilmiş olması dahi bir NATO ittifakı üyesinin mevcut sistem ve aktörlere ilişkin algılamasındaki kayda değer devingenliği göstermiştir.

Türkiye ve Rusya, fikir ayrılığına düştükleri Suriye meselesini, bölgedeki bir diğer aktör İran da dâhil olmak üzere üçlü bir diyalog mekanizması oluşturarak, karşılıklı girişimlerle birbirlerini bu meselede garantör ülke konumuna getirmişlerdir. İlk toplantısı 2017 yılında Astana'da yapılan bu süreç, tarafların ikili ve bölgesel ilişkilerinin seyrini koruma adına başlatmış oldukları yapıcı bir adım olması bakımından değer taşımaktadır. Zirâ söz konusu Astana süreciyle artan diyalog, çeşitli işbirliği konularıyla da güçlendirilerek stratejik bir boyut kazanmıştır.⁸⁴⁶ Her ne kadar Rusya'nın desteklemiş olduğu Esad yönetimine karşı olma noktasında Türkiye, ABD ile aynı tarafta yer almış olsa da, gerek 15 Temmuz darbesi sonrası süreçte ABD'nin tutumu gerekse ABD'nin YPG güçlerine yapmış olduğu askeri desteğin artması, Türkiye'yi, Suriye'nin toprak bütünlüğü noktasında uzlaştığı Rusya ve İran ile Suriye konusunda işbirliği yapmaya sevk eden önemli faktörlerden biri olmuştur. Nitekim her ne kadar Rusya da Suriye'deki Kürtlerle yakın bağlar tesis etmiş olsa da gerek Türkiye ile uzlaşma sürecinin ivme kazanması gerekse ABD'nin YPG ile artan

⁸⁴¹ Balta ve Çelikipala, 2020: 8.

⁸⁴² Kelkitli, 2017: 8.

⁸⁴³ Balta, 2019: 80.

⁸⁴⁴ Yeltin ve Işık, 2017: 40.

⁸⁴⁵ Taşcı, 2021: 86.

⁸⁴⁶ Güler, 2020: 156.

askeri bağlantıları, Rusya'nın meseleye ilişkin algısını etkilemiştir. Bu minvalde yoğunlaşan Türkiye-Rusya-İran işbirliğinin sahada kısa sürede önemli sonuçların elde edilmesini sağlamıştır.⁸⁴⁷

Rusya ile Suriye meselesinde işbirliği yapma girişimlerinde bulunan Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde bir tampon bölgenin oluşturulmasına ayak sürümüş olan ABD ve NATO'ya, bunun için onları daha fazla beklemeyeceği mesajını verdiği gibi, aynı mesaj Avrupa ülkelerini de kapsamıştır. Rus askeri güçlerinin koruması altındaki Afrin'de, 2018 yılında YPG güçlerine karşı Zeytin Dalı Operasyonu adıyla ikinci darbesini indiren Türkiye'nin bu operasyonuna, desteklediği Esad rejiminin aksi yöndeki isteğine rağmen Rusya'nın onay vermesi, meselenin özüne ilişkin anlaşmazlık içinde bulunmasına karşın bu Suriye ihtilafının çözümünde Türkiye ile birlikte hareket etmeye verdiği önemi göstermesi bakımından altı çizilmesi gereken bir husus olmuştur. Bunun karşılığında Türkiye de, Esad rejiminin gerçekleştirdiği eylemlerde Rusya'yı açıkça eleştiren bir söylemden kaçınmaya imtina etmiştir.⁸⁴⁸ Söz konusu bu işbirliğine atfen Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu ifadeleri, geleneksel olarak müttefiki olagelmiş ve halen de NATO çatısı altında askeri bir ittifakın içerisinde olduğu ABD'ye karşın, Suriye meselesinde, sahip oldukları ihtilaflara rağmen Rusya ile ortak çabalarda bulunulması ve somut çıktılara ulaşılmasına işaret etmektedir:

“Biz Amerika'ya zamanında şunu söyledik: Gelen biz burada bu mücadeleyi sizlerle beraber yürütelim, ama ne yazık ki Amerika bizi dinlemedi onlarla beraber hareket etme kararını verdi. Ama şu anda da biz mesele İdlip'de, Afrin'de Rusya'yla olan dayanışmamız sebebiyle de orada da bu işi başarılı bir şekilde sürdürdük. Zaman zaman bazı ihtilaflar olsa da sonunda görüşmelerin neticesinde bir yere varıyoruz.”⁸⁴⁹

Başkan Putin ile Cumhurbaşkanı Erdoğan arasındaki kişisel diyalogun, ülkeler arasındaki ihtilafların çözülerek yapıcı girişimlere zemin hazırlamasındaki bu rolü, Hükümet Sözcüsü Dimitriy Peskov da şu şekilde açıklamıştır:

“Rusya ile Türkiye arasında elbette ki çok çeşitli ikili ilişkiler var. Ve bu bağlamda iki devlet, birbirine bu şekilde davranan, birbirini söz sahibi ve eylem adamı olarak gören liderler tarafından yönetildiği taktirde, bu, arada anlaşmazlıklar çıksa ve çıkar çatışması olsa bile, liderlerin bu yapıcı tutumunun durumdan uyumlu şekilde çıkacağının teminatıdır.”⁸⁵⁰

Neticede her ne kadar ayrıştıkları pek çok konu bulunsu da, Türkiye ve Rusya, karşılıklı diyalog ve işbirliği mekanizmaları yoluyla Suriye meselesinde 2018 yılında Soçi'de

⁸⁴⁷ Erşen, 2017: 96.

⁸⁴⁸ Köstem, 2020: 8-9.

⁸⁴⁹ <https://www.tccb.gov.tr/mulakatlar/1709/102318/kanal-24-baskan-ozel-> (erişim tarihi: 13.9.2021).

⁸⁵⁰ <https://tr.sputniknews.com/20201227/peskov-putin-ile-erdogan-arasindaki-kisisel-iliski-ihtilafli-konularin-uyumlu-sekilde-cozulmesini-1043471122.html> (erişim tarihi: 29.11.2021).

olduğu gibi birbirlerini Suriye'deki ateşkes ve statükonun garantörleri ilan etmişlerdir.⁸⁵¹ Astana ve Soçi süreçleri gibi söz konusu bu işbirliği adımları sonucu her iki ülkenin de Suriye'de ortak hareket etme kabiliyetlerini arttırmıştır. Söz konusu mekanizmaların önemini Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kurduğu şu cümleler ile ihtilaflı meselelerin çözümünde iletişim olgusunun önemini vurgulamıştır:

“Bütün konularda hemfikir olmasak da iletişim kanallarını açık tuttuk, tutmaya devam edeceğiz. Terör örgütlerinin ikili ilişkilerimizi zehirlemesine izin vermeyeceğiz. Her konuda hemfikir olmasak da, iletişim kanallarını açık tuttuk, tutmaya devam edeceğiz. Buna bağlı olarak Astana görüşmeleri ve gerginliği azaltma muhtırası, sahada şiddetin azaltılmasına önemli katkı yaptı. Gelinecek noktada, siyasi çözüme odaklanabileceğimiz bir zemin olduğu hususunda mutabıkız.”⁸⁵²

Ek olarak kendisinin şu sözleri ile de Rusya ile yapılan bu işbirliğine değinmiştir: “Siyasi çözüm umutlarının tekrar yeşermesine vesile olan birçok adımı beraber attık. Suriye'de akan kanın bir an önce durması, ülkenin toprak bütünlüğü korunarak siyasi çözüme ulaşılması ortak hedefimizdir.”⁸⁵³ ifadelerini kullanmıştır. Aynı zamanda şu cümleleri de yine söz konusu iş birliğine ilişkin kararlığı vurgulaması açısından önemli olmuştur:

“Türkiye ve Rusya iş birliği Suriye'nin barış, güvenlik ve istikrarı açısından bir mihenk taşıdır. Yakın diyalogumuz ve iş birliğimiz sayesinde pek çok başarıya, pek çok olumlu gelişmeye imza attık. Rus dostlarımızla koordinasyonumuzu güçlendirmekte kararlıyız.”⁸⁵⁴

Değerlendirmesinde bulunarak, yaşadıkları çeşitli ihtilafları barındıran Suriye meselesinde iki ülke arasındaki işbirliğini, bu meselenin çözümünde kilit role haiz görmüştür.

2019 yılında Türkiye'nin Suriye'deki terör yapılanmasına karşı başlattığı Barış Pınarı Harekâtı için ABD'nin olumsuz ifadeleri, NATO Genel Sekreteri'nin desteği hariç Avrupalı ülkelerin endişeleri söz konusu olmuşken, Rusya her ne kadar kendi bölgesel çıkarları ve hesaplamaları dahilinde de olsa Türkiye'ye desteğini devam ettirmiştir.⁸⁵⁵ Barış Pınarı Harekâtı sonrası Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başkan Putin liderliğinde Türkiye-Rusya arasında varılan Soçi Mutabakatı, ikili ilişkilerin sahaya yansımaları açısından oldukça olumlu bir gelişme olsa da, İdlib'de farklı tarafları desteklemeye devam eden bu iki ülke için sınamalar da doğal olarak pürüz yaratmaya devam etmiştir.⁸⁵⁶ İdlib'de ateşkes için iki ülke 5 Mart 2020'de bir araya gelmiş, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya ile işbirliği ruhunun, Suriye

⁸⁵¹ Aktürk, 2019: 108.

⁸⁵² <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87316/rusya-ile-iliskilerimizi-eskisinden-ileriye-tasimak-istiyoruz> (erişim tarihi: 13.9.2021).

⁸⁵³ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/75056/turkiye-rusya-iliskilerinin-eski-seviyesinin-ustune-cikmasi-icin-yogun-caba-harciliyoruz> (erişim tarihi: 9.3.2021).

⁸⁵⁴ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/101683/-turkiye-ve-rusya-is-birligi-suriye-nin-baris-guvenlik-ve-istikrari-acisindan-bir-mihenk-tasidir-> (erişim tarihi: 9.3.2021).

⁸⁵⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/baris-pinari-harekati-ve-rusya-nin-tavri/1610174> (erişim tarihi: 9.3.2021).

⁸⁵⁶ Güler, 2019: 157-158.

meselesinin çözümüne ilişkin uluslararası çabalara yönelik emsalsiz bir katkıda bulunduğu altını çizerken, Başkan Putin de kritik durumlarda Türkiye ile her zaman mutabakata varabildiklerini ve bu şekilde başarıya ulaşarak çözümler üretebildiklerini ifade etmiştir.⁸⁵⁷

Aynı işbirliğine ve uzlaşya vurgu yapan Vladimir Putin de şu ifadelerde bulunmuştur:

“Başlıca uluslararası meseleleri tartışırken, kesinlikle Suriye'deki gelişmelere çok dikkat ettik. Rusya ve Türkiye'nin İran'ın da katılımıyla üçlü Astana formatı çerçevesinde etkin işbirliğini sürdüreceğini vurgulayayım. Artık ana terörist güçler yönlendirildiğine göre, durumun nihai olarak istikrara kavuşturulmasına ve BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı Kararı doğrultusunda siyasi çözüm sürecini teşvik etmeye odaklanmak önemlidir. Bu bağlamda, Sayın Erdoğan ve ben her şeyi yapmaya karar verdik. Suriye Hükümeti, muhalefet ve BM ile koordineli olarak Anayasa Komitesi'nin kurulmasını kolaylaştırabiliriz. Ayrıca İdlib gerilimi azaltma bölgesindeki durumu ve Soçi muhtırasının kapsamlı bir şekilde uygulanmasına ilişkin beklentileri de görüştük. Umuyorum ki ortak çabalarımız, gerilimi azaltma bölgesinde ve çevresinde normalleşmenin sağlanmasına ve nihayetinde bu terörist yuvasını etkisiz hale getirmeye yardımcı olacaktır. Daha da önemlisi, Suriye'nin egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumanın gerekliliği bize rehberlik ediyor. Ülkenin nüfuz bölgelerine bölünmesi kabul edilemez. Suriye'nin çatışma sonrası toparlanması için insani yardım birincil hedeftir. Temel altyapı, konut, hastane, okulların yanı sıra su ve elektrik tedarik tesislerinin inşası ve onarımından bahsediyorum. Tüm uluslararası toplumun bu çabalara katılması önemlidir. Suriyeli mültecilerin ve geçici olarak yerinden edilmiş kişilerin evlerine dönüşleri için gerekli koşulları ancak birlikte oluşturabiliriz.”⁸⁵⁸

Sonuç olarak pek çok bölgesel ve uluslararası dinamiğin, faktörün ve ülkenin dâhil olduğu Suriye sorununda, çalışmada vurgulanmak istenilen nokta; Türk ve Rus karar alıcılarının, birbirlerinden farklı endişelere, çıkarlara ve pozisyonlarına rağmen, ortak hareket etme ve iş birliği mekanizmaları oluşturma, diyalog içerisinde birbirlerinin hassasiyetlerini anlamaya çalışarak, farklılaşan hedefleri ile ikili ve bölgesel ilişkilerinin gelişen seyrini uzlaştırmak için çaba sarf etmeleridir. Nitekim, Soğuk Savaş Dönemi ve hatta ondan da öncesi edinilmiş olan algılamalar, ön kabuller ile tarihsel analogiler doğrultusunda da hareket etme seçeneğine sahip karar alıcı liderler, birbirlerini artık çok daha farklı bir perspektiften gördükleri ve ilişkilerini pragmatik bir yaklaşımla yorumladıkları izlenimini veren girişim ve davranış örnekleri göstermişlerdir. Suriye meselesine ilişkin zaman zaman artan gerginliklere ve mevcut anlaşmazlıklara karşın bir yandan da S-400 alımı ve Türk Akımı projesi gibi stratejik işbirliği adımları atmış, bir yandan da aynı olumlu ivmeyi anlaşmazlık içinde bulundukları Suriye meselesine de taşıma isteği göstererek bu minvalde diyalog ve ortak işbirliği mekanizmaları oluşturmuşlardır. Dolayısıyla Suriye meselesine ilişkin her ne kadar

⁸⁵⁷ <https://www.haberturk.com/moskova-daki-erdogan-putin-zirvesinde-lider-diplomasisi-2604900> (erişim tarihi: 9.3.2021).

⁸⁵⁸ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/60247> (erişim tarihi: 12.9.2021).

geleneksel nokta ve kaydedilen ilerleme tartışma konusu olsa da, tarihsel olarak rakip/düşman algısı mirasına ve uzun yıllar süren bir ideolojik kamplaşma tecrübesine sahip olan bu iki aktörün, bölgesel ve uluslararası dinamikleri göz önünde bulundurarak yapmış oldukları stratejik hesaplamaların yanında, birbirlerine karşı algılarında ve yaklaşımlarında meydana getirdikleri dönüşümün etkisini de hiçe saymamak gerekmektedir.

4.1.5. Akkuyu Nükleer Enerji Santrali ve Türk Akımı Projesi

Türkiye-Rusya ilişkilerinin geldiği nokta bakımından, Akkuyu Nükleer Güç Santrali süreci, Türkiye-Rusya enerji işbirliği yönünden bir diğer köşe taşı olmuştur.⁸⁵⁹ Türkiye'nin ilk nükleer güç enerji santrali projesi olma özelliğine haiz Akkuyu Nükleer Enerji Santrali⁸⁶⁰ için ilk adım 2010 yılında taraflar arasında imzalanan antlaşma ile atılmıştır.⁸⁶¹ Türkiye-Rusya ilişkileri açısından vehim bir tablo yaratmış olan uçak krizi hadisesinin yeni yeni atlatılmaya başladığı bir sonraki yıl olan 2016'da bir araya gelen liderlerin, ilişkilerin normalleşmesi açısından da ayrı bir önem kazanan Akkuyu projesini de gündeme aldığı toplantıda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadeleriyle Akkuyu projesinin getirileri ile stratejik katkısına vurgu yapmıştır:

“Akkuyu projesiyle ilgili olarak bizden beklenen projeyi stratejik bir yatırım olarak belirlemektir. Bu açıdan arkadaşlarımızla, meslektaşlarımızla görüştük ve bir an önce bir karar alıp Rus projesini stratejik yatırım olarak belirlemeyi planlıyoruz. Bu, Akkuyu'nun ülkemizdeki diğer projeler arasında yerini almasını ve bu statünün getirdiği tüm gerekli avantajlardan yararlanmasını sağlayacaktır.”⁸⁶²

Vladimir Putin de ikili ilişkilerin taşıyıcı lokomotif olması hasebiyle Akkuyu Nükleer Santral projesi ve diğer stratejik girişimlerin altını şu şekilde çizmiştir:

“Bu bağlamda, Rusya ile Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik işbirliğinde enerji sektörünün uzun süredir kilit bir yer tuttuğunu belirtmek isterim. Bu alanda devamı somut siyasi kararlar gerektirecek büyük ortak projeleri görüştük. Bu arada, Türkiye daha önce tartıştığımız bir dizi büyük projede zaten kararlar aldı. Akkuyu Nükleer Santrali inşaatı, Türk Akımı doğalgaz boru hattı sistemi gibi projelerden bahsediyorum.”⁸⁶³

Velhasıl, 2015'te yaşanan jet krizi hadisesi sebebiyle bir süreliğine akamete uğramış olsa da, taraflar bu konudaki kararlılığını sürdürmüş ve hızla normalleşen ilişkilerle beraber

⁸⁵⁹ Kelkitli, 2017: 116.

⁸⁶⁰ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyenin-ilk-nukleer-guc-santrali-yerli-temeller-uzerine-yukseliyor-499042.html#:~:text=Akkuyu%20N%C3%BCkleer%20A%C5%9E%20Genel%20M%C3%BCd%C3%BCr%C3%BC,%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1n%20e%C5%9F%20zamanl%C4%B1%20y%C3%BCr%C3%BCt%C3%BCld%C3%BCC%C4%9F%C3%BCn%C3%BC%20s%C3%B6yledi>. (erişim tarihi: 1.3.2021).

⁸⁶¹ Kelkitli, 2017: 116.

⁸⁶² <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52673> (erişim tarihi: 22.8.2021).

⁸⁶³ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52673> (erişim tarihi: 22.8.2021).

2018 yılında Vladimir Putin'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Akkuyu Nükleer Enerji Santrali'nin temel atma töreninde yer almıştır.⁸⁶⁴ Bu törenin önemine binaen Cumhurbaşkanı Erdoğan şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Bugün hem ülkemizin gelişimi hem de Türkiye-Rusya enerji işbirliği açısından tarihi bir olaya tanık oluyoruz. Bugün arkadaşım Sayın Putin ve ben, Akkuyu Nükleer Santrali'nin temelini birlikte attığımız için mutluyuz. Ayrıca heyetin tüm üyelerine ve Sayın Putin'e burada bu törende bulunma fırsatı verdikleri için şükranlarımı sunmak istiyorum. Geçmiş 15 yıllık süre zarfı boyunca uzun bir yol kat ettik ve ülkelerimiz arasındaki gelişen ilişki için bu, güzel bir temel sağlamaktadır. Rusya ile S-400 ve Türk Akımı gibi başka stratejik projeleri de hayata geçiriyoruz. Nükleer santral de bu projelerden biridir. Ayrıca, Suriye'deki terör tehditlerine ve çatışmadan kaynaklanan tüm tehlikelere karşı Rusya Federasyonu ile yakın bir şekilde çalıştığımızı söyleyebiliriz. Arkadaşlar şunu da söylemeliyim ki yarım asırlık hayalimizi gerçekleştireceğiz ve birçok projede olduğu gibi Akkuyu'yu inşa edeceğiz. Akkuyu ile devam etmeye karar verdiğimiz andan itibaren, her şeyden önce Sayın Putin ve ilgili Rus makamlarıyla yakın işbirliği içindeyiz. Özellikle Rus meslektaşlarımızla çok iyi ve yakın bir işbirliği yaşadık. Böylesine zor bir dönemde, irademizi ve konuya olan ciddi yaklaşımımızı göstermenin bir sonucu olarak, kısa sürede çok yol kat ettik. Bu bağlamda öncelikle arkadaşım Sayın Putin'e ve tüm Rus meslektaşlarımıza şükranlarımı sunmak istiyorum.”⁸⁶⁵

Vladimir Putin de şu sözleri ile kendi düşüncelerini paylaşmıştır:

“Aslında bugün sadece ilk Türk nükleer santralinin yapımında bulunmuyoruz, Türkiye'nin nükleer sanayisinin temellerinin atıldığına tanık oluyoruz. Yeni bir sektör yaratıyoruz. Türkiye, teknoloji ve ekonomi açısından oldukça gelişmiş bir ülkedir, ancak bu, Türk ekonomisinin gelişmesinde yeni bir aşama, yeni bir adımdır. Sevgili arkadaşım Recep Tayyip Erdoğan ve ben bu hedefe ulaşmak için elimizden gelenin en iyisini yapacağımız konusunda mutabık kaldık. İlgili Rus ve Türk profesyoneller arasındaki yakın etkileşim sayesinde planlarımızın uygulanacağından eminim. Bu projenin başarılı bir şekilde uygulanması, Rus-Türk etkileşiminin, ortaklığının ve dostluğunun dinamik ve tutarlı gelişiminin bir sembolü haline gelecektir.”⁸⁶⁶

Dolayısıyla Akkuyu projesi, her iki ülke liderince de ilişkilerin stratejik boyutunu arttıran bir inisiyatif olarak teyit edilmiş ve böylesi girişimler için karşılıklı güvene referans yapılması, Türkiye-Rusya ilişkilerinin kaydettiği aşamayı göstermektedir. Bu anlamda, liderlerin geliştirdikleri diyalog ve güvenin böylesi stratejik adımların atılmasındaki katkısının önemi, liderlerin söylemlerinden de ifadesini bulmaktadır.

⁸⁶⁴ Köstem, 2020: 10.

⁸⁶⁵ Törendeki konuşmaların tümü için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57190> (erişim tarihi: 22.8.2021).

⁸⁶⁶ Törendeki konuşmaların tümü için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57190> (erişim tarihi: 22.8.2021).

İkinci ünitesinin yapımına 2020 yılında geçilmiş olan projenin⁸⁶⁷ üçüncü reaktörünün temeli için 10 Mart 2021’de yapılan programa ise video konferans yöntemiyle katılan liderler, önemli açıklamarda bulunmuşlardır. Cumhurbaşkanı Erdoğan şu cümlelerle değerlendirme yapmıştır:

“Rusya Federasyonu Başkanı, sevgili dostum Sayın Putin’e de inşaatın başlamasına ilişkin törene uzaktan katıldığı için ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti’nin yüzüncü yılını kutladığımız 2023’te Türkiye bir “nükleer enerji” ülkesi olacak. Meslektaşımın dediği gibi bu, Rusya ile Türkiye arasındaki işbirliğinin sembollerinden biridir. Birlikte yeni projeler geliştirmeye devam edeceğiz. Hem Başkan Putin hem de ben bu işbirliği için güçlü bir eğilim gösterdik. Diyalogumuz sadece ikili ilişkileri ilgilendirmez, aynı zamanda tüm bölgede güvenliğin sağlanmasına yöneliktir. Rusya ve Türkiye, Karabağ ve Suriye konularında diyalog yürütüyor. Ortak bir dil için fırsatlar bulduk ve diyalogumuzu geliştirmek için motive olduk.”⁸⁶⁸

Vladimir Putin de şu ifadelerinde bulunmuştur:

“Türk liderliği ve Sayın Erdoğan, bu proje başlatıldığında bu görevi üstlendiler. Biz de buna çok önem veriyoruz; Sayın Cumhurbaşkanı ile Akkuyu projesine gerekli yardım ve desteği sağlamaya devam etmek konusunda mutabık kaldık. Bugün Rosatom, geleceğin nükleer santralinin teknik personelinin eğitmek için Akkuyu’da bir merkez işletiyor. Daha önce de belirtildiği gibi, Rus üniversiteleri Türkiye’ye nükleer mühendisler yetiştiriyor. Şu anda Rusya’da 100’den fazla Türk öğrenci okuyor ve sonunda Akkuyu NGS’de iş bulacaklar. 2021’de 200’ün üzerinde Türk öğrenci mezun olacak. Böylece nükleer santral faaliyete geçmeden önce Türk nükleer endüstrisi için yeterince ulusal uzman yetiştirilmiş olacak. Sonuç olarak, Türkiye Cumhurbaşkanı dostuma, bu etkinlik için özel bir tören düzenleme girişiminden dolayı teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca Akkuyu Nükleer Santrali’nin inşasında emeği geçen herkese teşekkür ediyor ve bu gerçek anlamda en iyisi olan projenin başarılı bir şekilde uygulanmasının sadece enerji işbirliğimizi temelden yeni bir düzeye taşımakla kalmayıp, aynı zamanda çok yönlü Rus-Türk ortaklığının daha da geliştirilmesini kolaylaştıracağına ve halklarımız arasındaki dostluğun ve karşılıklı anlayışın güçlendirilmesini destekleyeceğine olan inancımı bir kez daha ifade etmek istiyorum.”⁸⁶⁹

Böylelikle her iki lider de Akkuyu inisiyatifinin iki ülke arası ilişkiler açısından taşıdığı önemi, çeşitli kazanımlarıyla birlikte ele almışlardır.

Türkiye için enerji kaynaklarını çeşitlendirmesine ve Rusya için de nükleer alanda kendi bilimsel ve teknik kabiliyetini geliştirme imkânı sunan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. yıl dönümü olan 2023’te bitirilmesi hedeflenen bu proje,⁸⁷⁰ görüldüğü üzere her iki ülke için de kazan-kazan durumu yaratmaktadır. Bu projenin, ilk ünitesi 5 Ağustos 2016 yılında işletmeye alınmış olan Novovoronej NGS-2 Projesi referans alınarak

⁸⁶⁷ <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/akkuyu-nukleer-santrali-icin-onemli-aciklama-41748446> (erişim tarihi: 2.3.2021).

⁸⁶⁸ Görüşmenin tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65133> (erişim tarihi: 21.8.2021)

⁸⁶⁹ Görüşmenin tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65133> (erişim tarihi: 21.8.2021).

⁸⁷⁰ Masumova, 2018: 43.

geliştirildiği ve inşaatı tamamlandıktan sonra yılda takribi 35 milyar kW/saat üreteceği ifade edilmektedir. Yanı sıra santralin işletmenin ömrünün de en az 60 yıl olduğu tespit edilmiştir.⁸⁷¹ Taraflar arasında imzalanmış olan hükümetler arası anlaşma uyarınca ikiyüzden fazla Türk öğrenci, Rusya Ulusal Nükleer Araştırma Üniversitesi ve St. Petersburg Politeknik Üniversitesi'nde nükleer uzman yetiştirme programına katılmıştır.⁸⁷²

Cumhurbaşkanı Erdoğan, söz konusu adımın, iki ülke arasındaki ilişkilerde bilhassa son onbeş yılda katedilen mesafe adına önemli bir referans olduğunu ifade ederken, Devlet Başkanı Putin de projenin, iki ülke arasındaki işbirliğinin dinamik bir şekilde gelişmesinin ve aynı zamanda Rus-Türk dostluğunun bir simgesi olacağını belirtmiştir.⁸⁷³ Görüldüğü üzere, Akkuyu Nükleer Enerji Santrali adımı, ikili ilişkiler açısından oldukça stratejik bir inisiyatif olmuştur. Prof. Mesut Hakkı Caşın'ın da ifade ettiği gibi, Türkiye'nin 60 yıl boyunca Batı'dan istediği ancak bu konuda karşılık görmediği nükleer inisiyatif, Rusya ile gerçekleştirilebilmiştir. Söz konusu adım, ilişkilere stratejik bir boyut katmıştır.⁸⁷⁴ Bunun da ötesinde, böylesine kritik bir konu ve yüklü bir yatırımın; imparatorluk döneminden çağdaş siyasi döneme ve son olarak Soğuk Savaş'ta tarafların birbirlerine karşı pozisyonları, rekabet söylemleri ve müzmin güvensizlik algısı hatırlandığında, günümüzdeki ilişkilerin aldığı şekil bakımından ne kadar büyük bir değişim yaşandığı görülmektedir. Taraflar geçen bunca yıllık süre boyunca karşılıklı algılarını güncelleyerek, iki ülke arası ilişkilerin bir zamanlar tahayyül edilemeyecek bir boyut kazanmasını mümkün kılmıştır.

Bu noktada bahsedilmesi gereken bir diğer mesele de Türk Akımı projesidir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de kısaca belirtildiği üzere bu projenin başlangıç hikâyesi, Ukrayna'da vuku bulan hadiselerle dayanmaktadır. Ukrayna üzerinden yaşanan Rusya ile AB-ABD arasındaki rekabet ve kendisine karşı uygulanan yaptırımlara karşı ekonomik krizle yüz yüze gelen Rusya, karşı hamlesini elindeki en büyük koz olan enerji üzerinden icra etmiştir. 2014'te Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Vladimir Putin, Rus doğal gazını Karadeniz'den Avrupa'ya taşımayı amaçlayan Güney Akım projesinin iptal edildiğini ve bunun yerine aynı gazın Türkiye üzerinden iletimini sağlayacak Türk Akımı projesinin gündeme alındığını duyurmuştur. Her ne kadar bu kararda; AB ve ABD ambargolarına karşı alternatifler üretmek ve Güney Akım projesinin yüksek maliyeti gibi faktörlerin etkisi

⁸⁷¹ <https://rosatom.ru/tr/rosatom-in-country/> (erişim tarihi: 12.5.2021).

⁸⁷² <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-n%C3%BCkleer-enerji-sahibi-%C3%BClkeler-ligine-kat%C4%B1laca%C4%9F%C4%B1z/a-56828705> (erişim tarihi: 12.5.2021).

⁸⁷³ <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/akkuyu-nukleer-santralinin-temeli-atildi/1107089> (erişim tarihi: 2.3.2021).

⁸⁷⁴ <https://tr.sputniknews.com/columnists/201804041032910324-bati-turkiye-rusya-nukleer-akkuyu-savunma-sistemi-gorus/> (erişim tarihi: 2.3.2021).

kaçınılmaz olsa da, Rusya'nın yeni alternatif için Türkiye'yi seçmesinde, Türkiye'ye karşı duyduğu güvenin de vurgulamak gerekmektedir. Öte yandan, söz konusu proje ile Türkiye'nin de gerek enerji ihtiyacı gerekse projenin sağladığı jeopolitik avantajlar bakımından önemli getirilere sahip olması söz konusu olmuştur.⁸⁷⁵ Bu konuda Vladimir Putin ile birlikte iştirak ettikleri törende Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadelerinde bulunmuştur:

“Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler zirveye ulaştı. Bu bizim enerji işbirliğimize de yansıyor. Şimdi bu yönde bir adım daha atıyoruz – TürkAkım doğalgaz boru hattı. Bugün Türkiye Cumhuriyeti kıyılarına ulaşması bizim için çok önemli ve bundan çok mutluyuz. İlk adım 2014'te atıldı. 2016'da hükümetler arası anlaşma zaten projenin somut çerçevesini tanımladı ve şimdi son aşamaya, yani projenin tamamlanmasına ulaştık. Rus dostlarımızla birlikte, hem ülkelerimiz arasında hem de bölge ülkeleri arasında jeopolitik olarak tarihi öneme sahip bu projeye çok emek harcadık. Ülkelerimizin birbirini tamamlayan ekonomileri bize bir fırsat daha veriyor. Bunu ikili ticaretimizi geliştirmek için avantajımıza kullanabiliriz. Geçen yıl yüzde 30 büyüdü. 100 milyar dolara çıkarmayı hedefliyoruz. Sayın Putin, elbette, sizinle işbirliğinin yeni projeler ve yeni sonuçlar doğuracağına eminim.”⁸⁷⁶

Vladimir Putin de şu ifadeleriyle TürkAkımı inisiyatifinin ortaya çıkmasında ikili ilişkiler arasındaki güvenin, liderler arasındaki diyalogun rolüne atıfta bulunarak projenin iki ülke ekonomileri ve jeopolitiği açısından önemine vurgu yapmıştır:

“En zor ve iddialı projelerin başarılmasında ülkelerimizin ortak benzeri işbirliğinin etkinliğini kanıtlayan gerçek anlamda bir sinyal etkinliğinde yer alıyoruz. İki boru hattından ilki Rus gazını Türkiye'nin batısına, ikincisi ise transit olarak Güney ve Güneydoğu Avrupa ülkelerine pompalayacak. Elbette bu, Türkiye'yi ciddi bir Avrupa merkezi haline getiriyor ve bu da Türkiye'nin jeopolitikteki rolüne şüphesiz yansıtacak. Rusya ve Türkiye'nin, Sayın Cumhurbaşkanı'nın da dediği gibi, uzun süredir enerji alanında işbirliğini başarıyla geliştirdiğini belirtmek isterim. Bu bağlamda, 13 yıl önce Sayın Erdoğan'la birlikte Rusya ile Türkiye'nin doğusunu doğrudan birbirine bağlayan ilk trans-Karadeniz doğalgaz boru hattı Mavi Akımı'nı başlattık. Bugün Türkiye pazarı için satın alınan Rus gazının yarısından fazlası buradan geçiyor. Bu boru hattının zorlu kış ayları da dahil olmak üzere uzun ve istikrarlı bir şekilde işletilmesi, Rusya'nın güvenilir bir doğal gaz tedarikçisi olduğunu kanıtlamış ve Türkiye ekonomisine çevre dostu ve verimli bir yakıt türü sağlamıştır. Türk Akımı'nın başlatılmasının, ülkelerimizin gaz sektöründeki işbirliğini önemli ölçüde genişletmesine olanak tanıyacağını, Türkiye'nin ekonomik kalkınması için büyük önem taşıyacağını ve ayrıca ortak Avrupa enerji güvenliğinin korunmasında önemli bir faktör olacağını söylemeye gerek yok. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Erdoğan'a gösterdiği siyasi irade ve cesaret için teşekkür ediyorum. Neden? Çünkü bu nitelikler olmadan artan rekabet koşullarında böyle projeleri hayata geçirmek mümkün değildir. Türk meslektaşımın beş dakika önce bahsettiği güven buna bağlı. Ve yine, bu tür projeler güven olmadan yürütülemez. Türk-Akım'ın diğer ortak stratejik projemiz olan

⁸⁷⁵ Karagöl ve Kızılkaya, 2015: 2-4.

⁸⁷⁶ TürkAkımı törenindeki konuşmaların tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59152> (erişim tarihi: 23.8.2021).

Türkiye'nin ilk Akkuyu Nükleer Santrali gibi, Rus-Türk farklı ortaklığının ilerici gelişiminin olağanüstü bir sembolü ve milletlerimiz arasındaki dostluk vaadi olacağına eminim.”⁸⁷⁷

Türk Akımı projesi gündeme gelmeden evvel her iki ülkenin de birbirine rakip projeler Rusya/Güney Akım ve Türkiye/Nabucco- üzerinde çalışırken uluslararası konjonktürde meydana gelen çeşitli siyasi, askeri ve ekonomik gelişmeler ile iki ülke arasında mevzubahis olan çok boyutlu işbirliği neticesinde taraflar, söz konusu işbirliğinin stratejik boyutunu arttıran söz konusu bu yeni inisiyatifi de eklemişlerdir.⁸⁷⁸ 2015'te yaşanan krizden sonra 2016 yılında tekrar normalleşmeye başlayan ilişkilerle birlikte 2017'de hattın yapımına başlanmış ve böylece Ukrayna'yı bypass eden Rusya, AB ile olan enerji ilişkisinde Ukrayna'ya koz vermemiştir.⁸⁷⁹ 2020 Ocak ayında her iki liderin de iştirak ettiği resmi törenle faaliyete geçen Türk Akımı⁸⁸⁰, Türkiye ile Rusya'yı birbirine daha çok yakınlaştırarak, Suriye ve Libya gibi çetrefilli dış politika meseleleri bakımından da çeşitli kazanımlar sunmaktadır.⁸⁸¹

Her biri yıllık 15,75 milyar metreküp kapasiteye sahip iki hattan oluşan, deniz ve kara bölümüne haiz olan bu boru hattı sistemi, Rusya'dan başlayarak Karadeniz üzerinden Türkiye'nin Bulgaristan sınırına uzanmaktadır.⁸⁸² Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, bu proje ile Türkiye'nin uluslararası enerji merkezi haline geleceğini ifade ederken, Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan, Türk Akımı projesinin; enerjinin uluslararası ilişkilerde bir çatışma sebebi olmak yerine barış için birleştirici bir araç olabileceğini gösteren, dış politika ve kazan-kazan yaklaşımlarının güzel bir sembolü olduğunu belirtmiştir.⁸⁸³

Çalışmada bahsedilen diğer projeler ile birlikte özellikle Akkuyu Nükleer Enerji Santrali ile Türk Akımı gibi büyük çaplı enerji projeleri, Türkiye-Rusya arasında vuku bulan önemli krizlerden biri olan Uçak krizi sonrasında akamete uğramasının ülke ekonomilerine olumsuz etkileri, tarafları, ikili ilişkileri normalleştirmeye daha çok sevk etmesi bakımından da olumlu bir role sahip olmuştur.⁸⁸⁴ Nitekim Uçak krizini takip eden yıllarda liderlerin konuşmalarında da bahsi geçen toparlanma sürecine ilişkin Akkuyu ve Türk Akımı gibi

⁸⁷⁷Türkakımı törenindeki konuşmaların tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59152> (erişim tarihi: 23.8.2021).

⁸⁷⁸<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-rusya-dostlugunun-yeni-sembolu-turkakim-/1697460> (erişim tarihi: 3.3.2021).

⁸⁷⁹<https://tr.euronews.com/2020/01/08/turk-akimi-dogal-gaz-boru-hatti-turkiye-rusya-ve-bolge-icin-ne-anlam-tasiyor> (erişim tarihi: 4.3.2021).

⁸⁸⁰<https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202101081043542543-turkakim-bir-yasinda/> (erişim tarihi: 4.3.2021).

⁸⁸¹<https://www.setav.org/turkakim-turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-konumunu-guclendirecek/> (erişim tarihi: 4.3.2021).

⁸⁸²<https://www.botas.gov.tr/Sayfa/lisans-ogrencileri-icin/196> (erişim tarihi: 12.5.2021).

⁸⁸³ Urankyzy, 2020: 15.

⁸⁸⁴ Erşen, 2016: 161.

inisiyatiflerin rolüne sık sık yer verilmiştir. Bu anlamda Cumhurbaşkanı'nın şu sözleri bu hususu teyit etmektedir:

“Arkadaşım Sayın Putin ile bu yıl sekizinci kez görüşüyorum. Bu yakın diyalog, ikili ilişkilerimiz ve bölgesel meselelerle ilgili çalışma ortaklığımızı göstermektedir. Rus-Türk işbirliği her geçen gün güçleniyor. İkili ilişkilerimizin bir diğer kritik boyutu da enerjidir. Türk Akımı ve Akkuyu Nükleer Santrali projeleriyle bu alandaki ortaklığın yeni bir boyuta taşınacağına inanıyoruz. Her iki taraf da bu projeleri mümkün olan en kısa sürede tamamlamaya kararlıdır.”⁸⁸⁵

Aynı görüşmede Vladimir Putin de şu cümlelerle projenin kapsam ve önemini ikili ilişkiler açısından getirilerine değinmiştir:

“Rusya'nın, Türkiye'nin gaz ihtiyacının yüzde 55'inden, kömür ihtiyacının yüzde 33'ünden ve petrol ihtiyacının yüzde 18'inden fazlasını karşıladığını hatırlatırım. Yeni doğalgaz boru hattı Türk Akımı için ortak çalışmalarımızı sürdürüyoruz. Bu iddialı proje, boru hattının iki kolunu Karadeniz yatağından geçirmemizi sağlayacak. Her şube, biri Türkiye'ye, diğeri ise Avrupa'ya transit olarak 15,7 milyar metreküp doğalgaz taşıyabilecek. Bu projenin uygulanması, Türkiye'nin ve Avrupa'nın enerji güvenliğini önemli ölçüde artıracak ve Rusya'nın gaz ihracat olanaklarını genişletecektir.”⁸⁸⁶

Liderlerin böyle bir projeyi gerçekleştirmeyi istemesi, her iki liderin de kendi ülkeleri, bölgesel ve uluslararası konjonktür ile iki ülke ilişkileri bakımından artılar ve eksilerin tartılmasında birbirlerine yakın bir noktaya ulaştıklarının da göstergesidir zira eğer liderlerden birinin, diğer liderin aksine, eksilerin daha ağır bastığını düşünmesi ve stratejik hesaplamasını bu doğrultuda yapmış olması durumunda böyle bir projenin hayata geçmeme ihtimali güçlü bir zemin kazanırdı. Bu noktada, Türk Akımı Projesi her iki ülkenin de ortak menfaatlerine hitap etmiştir; Rusya'nın, Avrupa gaz piyasası üzerinde hâkimiyetini koruması, Türkiye'nin ise kendi enerji güvenliğini arttırması ve Avrupa pazarına tedarik hatlarını çeşitlendirmesi⁸⁸⁷ imkânı bu getirilerden bazıları olarak ortaya çıkmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-Rusya enerji işbirliği adına önemli bir dönüm noktası olarak görülen proje,⁸⁸⁸ Türkiye ile Rusya arasındaki ortak çıkarlar ağını daha da ilerleten bir adım olmuştur. Rusya'nın, gaz transferinde Türkiye'yi hem Avrupa'nın büyük bir enerji merkezi haline getirecek ve jeopolitik duruşunu arttıracak, bununla birlikte Türkiye'nin gaz tedarikinin güvenilirliğini arttıracak bu projeyi ortaya atması⁸⁸⁹ Soğuk Savaş'tan bu yana Rus karar alıcıların Türkiye'ye bakış açısındaki değişimin altını çizer niteliktedir. Vladimir Putin; tarihi, dini, etnik ve kültürel açıdan çok daha fazla ortak bağları paylaştığı

⁸⁸⁵ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/54444> (erişim tarihi: 25.8.2021).

⁸⁸⁶ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/54444> (erişim tarihi: 25.8.2021).

⁸⁸⁷ Özel ve Uçar, 2019: 23.

⁸⁸⁸ Kelkitli, 2017: 115.

⁸⁸⁹ Balta, 2019: 83.

Ukrayna'yi⁸⁹⁰, Rusya'nın nüfuz alanından çıkması demek olacak birtakım girişimde bulunarak AB/Batı ittifakı aktörlerine yüzünü dönmesi⁸⁹¹ sebebiyle oldukça kritik bir unsur olan enerji noktasında denklem dışı bırakmış⁸⁹², öte yandan karşılıklı olarak çok boyutlu işbirliğinin ilerletildiği ve taraflar arasında güvenin sağlanmaya çalışıldığı Türkiye'yi büyük fırsatlar sunan bir proje için güvenilir bir partner olarak görmüştür.⁸⁹³ 2003 Tezkeresinden bu yana, Türkiye'nin salt Batının/ABD'nin güdümünde bir aktör olmadığına kanaat getirdikten sonra Rusya, Türkiye'yi bölgede kendisine rakip olarak görme algısından, bu projede de olduğu gibi, Türkiye'nin elini güçlendirecek inisiyatifleri birlikte alabileceği stratejik ortak ve güvenilir bir müttefik olarak görme algısının⁸⁹⁴ meydana getirdiği somut değişiklikler, bir kez daha karar alıcı birimlerin algıları ve bakış açılarının önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Rusya ile birlikte girilen Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Projesi ile ilgili olarak sarf ettiği:

“Enerji alanındaki Türk-Rus işbirliği, ekonomik ilişkilerimizin taşıyıcı sütunlarından biridir. Başta Mavi Akım, Türk Akım ve Akkuyu Nükleer Santrali olmak üzere bu konulardaki bütün ortaklıklarımız uzun vadeli ve stratejik tercihlerdir.”⁸⁹⁵

Şeklindeki açıklaması da, ikili ilişkilerde geliştirilen stratejik ortaklık adına atılan adımların kalıcı ve stratejik boyutuna dikkat çekmektedir.

4.1.6. 2015 Uçak Krizi

24 Kasım 2015'te Suriye sınırına yakın bir mevkide Türk hava sahasını ihlal eden Rus Su-24 uçağının, iki Türk F-36 jeti tarafından vurulması ile Türkiye-Rusya ilişkilerinde kritik derecede gerilime yol açan bir kriz ortaya çıkmıştır. Türk tarafı, pilota öncesinde on defa uyarıda bulunduklarını ve bu ihlalin ilk kez gerçekleşmemiş olduğunu ifade ederken Rusya ise bu durumu “sırtından bıçaklanmak” şeklinde tabir etmiştir.⁸⁹⁶ Hadiseyi bu şekilde tabir eden Putin, bu olayın Türkiye-Rusya ilişkileri açısından ciddi sonuçları olacağını belirtmiş⁸⁹⁷ ve Rusya, Türkiye'nin ticaret, inşaat ve turizm sektörlerini oldukça etkileyen ekonomik

⁸⁹⁰ Özel, 2015: 74-75.

⁸⁹¹ Oğuzlu, 2019: 5.

⁸⁹² Köstem, 2018: 15.

⁸⁹³ Çelikpala, 2015: 134-135.

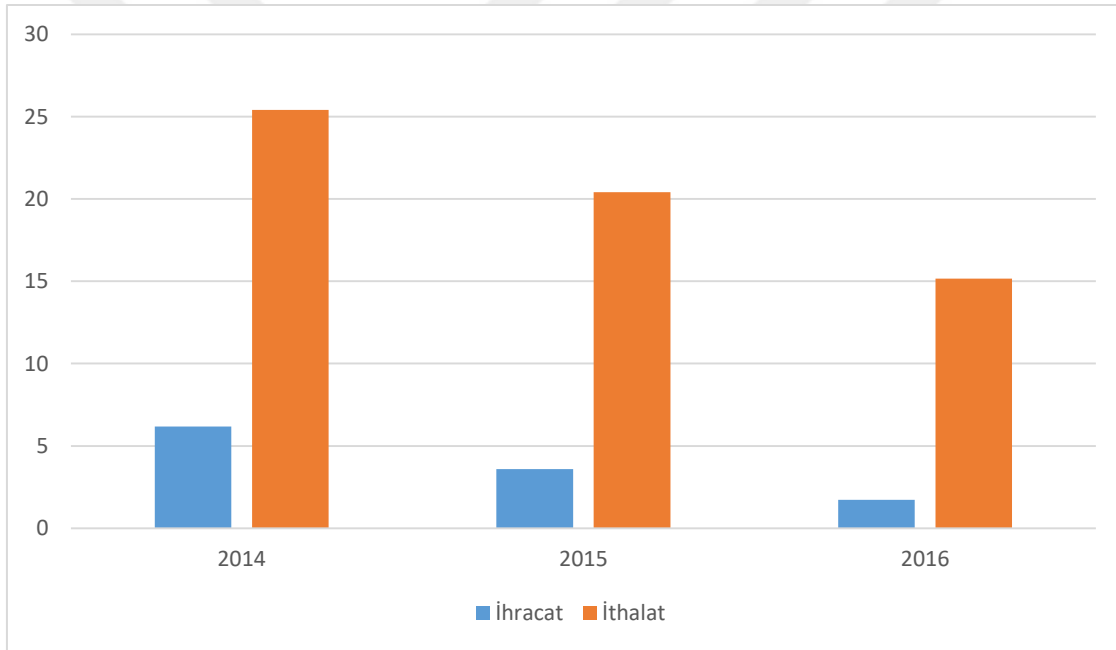
⁸⁹⁴ Tüfekçi, 2017: 150-151.

⁸⁹⁵ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/103848/-rusya-ile-enerji-alanindaki-is-birligimiz-ekonomik-iliskilerimizin-tasiyici-sutunlarindandir-> (erişim tarihi: 12.5.2021).

⁸⁹⁶ <https://studies.aljazeera.net/en/positionpapers/2015/12/201512211923765212.html> (erişim tarihi: 24.2.2021).

⁸⁹⁷ <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34913173> (erişim tarihi: 24.2.2021).

yaptırımları vakit kaybetmeden uygulamaya koymuştur.⁸⁹⁸ Türkiye-Rusya arasındaki charter uçuşlar yasaklanırken, Türk vatandaşları için Rusya'ya vizesiz seyahat kaldırılmıştır.⁸⁹⁹ Dolayısıyla bu ve bunun gibi pek çok yaptırım adımının her iki ülke için de maliyeti yüksek olmuştur. Türkiye'nin Suriye'de yürüttüğü operasyonlar, Rusya tarafından uluslararası platformlarda daha çok tartışılmaya ve eleştirilmeye başlanmış⁹⁰⁰, iki ülke arasındaki ticaret hacminde önemli ölçüde düşüş yaşanmış⁹⁰¹, zaten Ukrayna ve Kırım meseleleri yüzünden kendisine karşı uygulanan yaptırımlarla ve düşme eğilimine girmiş olan petrol fiyatları ile uğraşan Rusya, bu kriz sebebiyle önemli bir ticaret ortağı olan Türkiye'nin de bu süreçte denklem dışı kalması ile ekonomik açıdan sıkıntı yaşamıştır.⁹⁰² Aşağıdaki tabloda krizin ekonomi alanında yarattığı etki gösterilmiştir.

Şekil 4. 1. Türkiye'nin 2014-2016 Yılları Arasında Rusya'ya İhracatı ve İthalatı (Bin ABD Doları)

Kaynak: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c643%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (erişim tarihi: 7.5.2021).

Krizin etkisiyle aynı ekonomik sıkıntı Türkiye için de söz konusu olmuş, nitekim Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı ise 3.6 milyona düşerek 2012 yılındaki seviyesine

⁸⁹⁸ <https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2016/05/10/137131/the-crisis-in-turkish-russian-relations/> (erişim tarihi: 24.2.2021).

⁸⁹⁹ Öncel ve Liapina, 2018: 83.

⁹⁰⁰ Demir, 2016: 146.

⁹⁰¹ <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> (erişim tarihi: 7.5.2021).

⁹⁰² Erşen, 2016: 161.

gerilemiş, Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracat, bir önceki yıla kıyasla % 39.6, Rusya'dan yapılan ithalat ise % 19.3 azalmış ve bu düşüş 2016 yılında da etkisini göstermiştir.⁹⁰³

Bu krizin çözülmesine yönelik Türkiye'den bir takım yapıcı açıklamalar ile adımlara karşın Rusya'nın bir süre kayıtsız durması ve sert tavrı, bir açıdan Vladimir Putin'in siyasi refleksleri ile de ilişkili görülmüştür. Bu noktada Başkan Putin'in, siyasi hayatı boyunca birçok kez ani kararlar aldığına atıf yapılmıştır ki Güney Akım projesinin 2014 yılında ani bir karar ile Türk Akımı projesi ile yer değiştirmesi örneği verilmiştir. Öte yandan kamuoyunda iki ülkenin birbirine karşı algısında da krizin etkisiyle olumsuz yönde değişme eğilimi tespit edilmiştir.⁹⁰⁴

Krizin iki ülke ilişkilerine verdiği zarar ve ilişkilerin üzerinde bıraktığı olumsuz etkinin giderilmesi ve normalleşme sürecini başlatılması, krizden yedi ay sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Rus mevkidaşı Vladimir Putin'e, olanlardan dolayı duyduğu üzüntüyü dile getiren bir mektup yollaması sonrasında gerçekleşmiştir. Bu mektuba Rusya tarafından olumlu olarak ivedi bir şekilde karşılık bulmuş olmasının ise Rusya'nın, ikili ilişkilerin bozulması durumunda ABD'nin yapmış olduğu hesaplara ilişkin algıları temelinde geliştiği ileri sürülmüştür.⁹⁰⁵ Dolayısıyla bu kriz, Türkiye ile Rusya arasında bağların gelişmesinde önemli katkıları olan iki liderin, aynı şekilde gelişmekte olan ilişkilerin etkinliğini azaltma potansiyelini göstermiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, ilişkileri normalleştirmek için yapıcı bir tutum benimsemesi ve Başkan Putin'in de bu adıma karşı olumlu yaklaşması, iki ülke arasında yıllarca üzerine inşa edilen siyasi, ekonomik ve insandan insana bağların, ilişkilerin baltalanamayacak kadar değerli kıldığını gözler önüne sermiştir.⁹⁰⁶

Bu krizle alakalı vurgulanması gereken bir diğer husus da, söz konusu olaya karşı Türkiye'nin verdiği yanıtın, geleneksel düşman söylemi ile yapılmadığıdır zira Cumhurbaşkanı, olaya ilişkin olarak "uçığın Rusya'ya ait olduğu anlaşılıyorsa farklı şekilde bir ikaz yoluna gidilebilirdi" açıklamasında bulunmuştur.⁹⁰⁷ Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Binali Yıldırım'ın, 12 Haziran 2016'da Rusya Günü vesilesiyle Rus mevkidaşlarına göndermiş oldukları mektuplar, ilişkilerde normalleşme için bir dizi eylem planının hazırlanması ve son olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, 27 Haziran 2016'da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e krizle alakalı göndermiş olduğu mektup ile iki ülke arası ilişkilerde yumuşama süreci başlamıştır. Neticede, Türkiye'de vuku bulan 15 Temmuz darbe girişimi

⁹⁰³ Sarıaslan, 2019: 190-191.

⁹⁰⁴ Çopuroğlu ve Karpuzcu, 2017: 478.

⁹⁰⁵ Erol, 2021: 101.

⁹⁰⁶ Kelkitli, 2017: 2-10.

⁹⁰⁷ Yeltin ve Işık, 2017: 46.

öncesinde Rusya ile ilişkileri düzeltmek için Türkiye'nin atmış olduğu adımlar, Rusya tarafından karşılık bulmuş ve ilişkiler tekrar büyük bir ivme kazanmıştır. Öyle ki, 2015 yılında neredeyse bir çatışmanın eşiğine gelmiş olan iki ülke, çok geçmeden farklı bir söylem ile karşı karşıya kaldıkları meselelerde işbirliği ile başarıya ulaşabilecekleri algısını oturtmuşlardır. Nitekim 15 Temmuz 2016'da vuku bulan darbe teşebbüsünün akabinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya'ya yapmış olduğu ziyarette liderlerin iki ülke arası ilişkilere atfettiği önem ve uçak krizi sonrası normalleşme süreci açısından önemli bir gösterge olmuştur. Bu ziyarette Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadeleriyle sürecin normalleşmesindeki siyasi kararlılık ve liderliğin rolüne atıf yapmış ve kendisinin gerçekleştirmiş olduğu ziyaretin zamanlamasının arka planındaki manayı da vurgulamıştır:

“Bugün Başkan Putin ve ben anlamlı ve somut görüşmeler yaptık. Bildiğiniz gibi bunlar olaydan sonraki ilk görüşmelerdi ve bu bizim uzun zamandan sonra ilk yüz yüze görüşmemiz. Ayrıca Rusya'ya yaptığım ziyaret, 15 Temmuz darbe girişiminden bu yana Türkiye'de yaptığım ilk ziyarettir. İlişkilerimizi kriz öncesi ve ötesine taşımaya kararlıyız. Bunu yapacak siyasi iradeye sahibiz. Bence toplumlarımız bizden tam da bunu yapmamızı bekliyor. Bugünkü görüşmelerin sonucunda Rusya ile Türkiye arasındaki siyasi, sosyoekonomik, kültürel ve insani ilişkiler nihayet kriz öncesindeki hak ettiği seviyeye getirilecektir. Ayrıca iki ülke arasında charter seferlerinin yeniden başlatılması, Türk tarım ürünleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ve Türk müteahhitlerin önünün açılması zorunludur. Umarım adım adım bu hedefe ulaşmak için gereken her şeyi yapacağız. Değerli basın mensupları, Türk-Rus ilişkileri sadece ticari ve ekonomik bağlarla sınırlı değildir. Ayrıca ilişkilerdeki restorasyonun ve normalleşmenin bölgeye barış ve istikrar getirmesini umuyoruz ki bu çok önemlidir. Rusya ve Türkiye liderlerinin siyasi iradeleri ve her iki ülkedeki kamuoyunun desteği sayesinde ikili ilişkilerimiz gerçekten de son yıllarda diğer ülkelere örnek olabilecek bir düzeye ulaştı. Ortak bir vizyona ve işbirliği potansiyeline sahibiz. Bunlar bizim başarılarımız. Bugün, sevgili dostum Vladimir Putin ve ben, ilişkilerin normalleştirilmesi konusundaki tutumlarımızın benzerliğini doğruladık. Bölgesel istikrarı artırmak için ülkelerimizin yeteneklerini kullanmalıyız. Rusya-Türkiye ilişkilerinin artık her zamankinden çok daha istikrarlı olduğuna ve her türlü krize karşı koymamıza yardımcı olacağına inanıyoruz.”⁹⁰⁸

Rusya Devlet Başkanı Putin de kriz sonrası ilişkiler için şu değerlendirmelerde bulunarak Uçak krizinin etkilerinin bir an önce giderilmesi hususundaki kararlılığı, iki ülke arası diyalogun rolünü vurgulayarak ve aynı zamanda dostluk ile komşuluk kavramlarını kullanarak ifade etmiştir:

“İlişkilerin tamamen restorasyonu ile ilgili olarak - istiyor muyuz istemiyor muyuz? Evet, bunu istiyoruz ve yapacağız. Hayat çok hızlı ilerliyor. Bazı değişiklikler kısıtlamaların getirilmesinden kaynaklandı. Ticari ve ekonomik bağlarımızı onarmak için planlar uygularken bu değişiklikleri dikkate almalıyız. Bu bağlamda, az önce bahsettiğim 2016-2019 yılları için orta vadeli bir ticari, ekonomik,

⁹⁰⁸ Görüşmenin tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52673> (erişim tarihi: 11.9.2021).

bilimsel, teknik ve kültürel işbirliği programı taslağı hazırlamaya yönelik bir Hükümet kararını kabul ettik. Umarım bu program çok yakında kabul edilir. Koordinasyonu daha uzun süren konulara gelince, onları bu orta vadeli programa dahil edeceğiz. Az önce iş arkadaşlarımızın bürokrasi olmadan günlük olarak temaslarına devam edecekleri konusunda anlaştık. Vize konusuna gelince, evet, ekonomik işbirliği ile ilgili oldukları düşünüldüğünde, bunların da çözülmesi gerekiyor. İlişkilerimizde gerçekten çok zor bir dönemden geçtiğimizi söylemek isterim ama Türk ve Rus vatandaşlarının çıkarları doğrultusunda bu zorlukların üstesinden gelmeyi çok isteriz ve Türk dostlarımızın da bundan hoşlanacağını düşünüyoruz. Uluslarımızın ve ülkelerimizin üstün çıkarları - sadece pragmatik kaygılarla değil, aynı zamanda Türkiye ve Rusya Federasyonu halkları arasındaki uzun vadeli komşuluk bağları ve dostluk da -ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin yeniden kurulmasını gerektiriyor. “⁹⁰⁹

Uçak krizinin üzerinden bir yıl geçmemişken ikinci kez yapmış oldukları görüşmede de liderler, bu olumlu mesajlarını sürdürerek ilişkilerde normalleşme ve ilerleme azmini yinelemişlerdir. Bu görüşmede Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın cümleleri kullanarak Rusya-Türkiye ilişkilerinin, zarar görmeden gelişmesinin değeri ve önemine vurgu yapmış, iki ülke arası ilişkilerin gidişatında liderlerin rolüne dikkat çekmiştir:

“Türkiye ve Rusya, iki ülke arasındaki köklü ve özel ilişkileri ilerletme konusunda kararlıyız. Maalesef 2015 yılı sonunda bizleri derinden yaralayan bir hadise sebebiyle çok ciddi zaman kaybettik. Ancak, iki ülke dostluğunun tüm sınamaları, sıkıntıları, provokasyonları aşacak güce sahip olduğunu da bu arada gördük. Son aylarda attığımız karşılıklı adımlarla iki ülke ilişkilerini normalleştirme yönünde önemli mesafeler kaydettik. Sayın Putin ile 9 Ağustos’ta Saint Petersburg’da, 3 Eylül’de Guangzhou’da, 10 Ekim tarihinde İstanbul’da yaptığımız görüşmeler bu açıdan kritik eşiktir. Tabi bu arada ciddi manada telefon diplomasisini de sürdürdük. Bugünkü konsey toplantısı aynı şekilde çok önemli bir referanstır. Geline aşamayı kayda değer görmekle beraber, yeterli bulmadığımızı belirtmek durumundayız.”⁹¹⁰

Bu ivme, sadece ikili ilişkiler çerçevesinde düşünülemez ise de, tarafların kazandırmış oldukları perspektifin buna katkısı inkâr edilemez boyuttadır.⁹¹¹ 2018 yılında liderlerin gerçekleştirmiş olduğu görüşmede Vladimir Putin’in Türkiye ile ilişkiler hakkında kendisine yöneltilmiş olan bir soruya vermiş olduğu cevap ile de, ikili ilişkilerde uçak krizinin yaratmış olduğu olumsuz havanın geride kaldığı ortaya çıkmaktadır:

“Uluslararası ilişkilerde olumsuz ve hatta kışkırtıcı faktörlerden bahsettiniz. Türkiye ile ilişkilerimizde böyle unsurlar yok. Aksine ikili ilişkilerimiz son derece yapıcı bir şekilde gelişiyor. Sonucu, az önce söylediğim gibi, ticari ve ekonomik işbirliğimizde ve büyük projeleri uygulama hızımızda görebilirsiniz. Türkiye bu alanda ve diğer tüm alanlarda öncelikli ve son derece güvenilir bir ortaktır. Bu, karşılaştığımız ve çözmek istediğimiz birçok büyük bölgesel soruna ilişkin

⁹⁰⁹ Görüşmenin tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52673> (erişim tarihi: 11.9.2021).

⁹¹⁰ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/72278/turk-rus-dostlugunun-tum-sinamalari-asacak-guce-sahip-oldugunu-gorduk> (erişim tarihi: 11.9.2021).

⁹¹¹ Çelikpala, 2019: 23-26.

anlaşmalarımıza uymayı da içeriyor. Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerimizin daha da gelişmesini engelleyecek herhangi bir sorun görmüyorum.”⁹¹²

Aynı şekilde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın da söz konusu görüşmedeki şu ifadeleriyle önemli sınamalardan çıkan Türkiye-Rusya ilişkilerinde krizlerin atlatılarak daha da güçlü bir şekilde yoluna devam ettiğini ortaya koymuştur:

“Son 15 yılda, Rus-Türk ilişkilerinin hızlı gelişimi, komşuluk, ortak çıkarlar ve karşılıklı saygı ile desteklendi. Bazı güçler kesinlikle Rus-Türk ilişkilerini zehirlemek istediler. Allah'a hamd olsun, biz bu imtihandan başarıyla çıktık. Bu provokasyonların hiçbirisi amacına ulaşamadı. İlişkilerimiz güçlenmeye devam etti ve çelik gibi güçlendi. Bugün yapılan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısında ilişkilerimizi daha da güçlendirmeyi başardığımıza inanıyorum.”⁹¹³

2017 yılında yaptıkları görüşmede de Vladimir Putin şu cümleleri ile iki ülke arası ilişkilerin, uçak krizi gibi hadiselerle kurban edilemeyecek kadar değerli olduğunu teyit etmiştir:

“Geleceğe dönük hedefler, planlar belirledik. Türkiye en önemli partnerlerimizden bir tanesi. Rusya ve Türkiye çok yönlü ortaklık yoluna geri döndü. Rusya Türkiye’yi en önemli ortaklarından biri olarak görüyor ve siyasal diyalogu en üst düzeyde geliştirmek istiyor.”⁹¹⁴

Bu kriz, her ne kadar ikili ilişkilerin provokasyonlara karşı ne kadar hassas olduğunu ve kriz önleyici bir mekanizmanın eksikliğini göstermiş olsa da liderlerin itidalli ve kontrollü yaklaşımlarını, iki ülkenin birbiri için önemini farkında olduklarını ve bu türden krizlerin tarafların girişimlerini kısıtlayıcı etkisi ile üçüncü tarafların çıkarlarına hizmet ettiğini algılamada uyuştuklarını teyit etmiştir.⁹¹⁵

4.1.7. 15 Temmuz Darbe Teşebbüsü ve Andrey Karlov Suikastı

2016 yılında Türkiye’de meydana gelen 15 Temmuz darbe girişimine karşı Türkiye’deki hükümete desteğini ve söz konusu girişimini kınadığını ilk ifade eden devletlerden biri Rusya olmuştur. Bu hususun başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere Türk karar alıcılar üzerindeki psikolojik etkisini Cumhurbaşkanı Erdoğan, Vladimir Putin ile görüşmesinde yaptığı şu konuşmayla vurgulamış ve iki ülke arası ilişkilerin kriz öncesi dönemden de ileri noktalara ulaşması azmi şu şekilde ortaya konmuştur:

“Arkadaşıktan bahsetmişken, bir gerçeği görmezden gelemem. 15-16 Temmuz’da ülkemiz en alçak ve en kanlı darbe girişimlerinden birini yaşadı. Fethullah Gülen terör örgütü mensupları, Hükümetimizi devirmek amacıyla bunu gerçekleştirdiler. Bu demokrasimize yönelik bir darbe girişimiydi. Arkadaşlarımızla dayanışma içinde mücadele etmeye devam edeceğiz. Darbe girişiminin ertesi günü, Başkan Vladimir Putin bizi aradı, bu bizim için psikolojik olarak çok önemliydi - bu bir tür

⁹¹² Görüşmenin tamamı için bkz. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57192> (erişim tarihi: 21.8.2021).

⁹¹³ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57192> (erişim tarihi: 10.9.2021).

⁹¹⁴ <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/54023> (erişim tarihi: 13.9.2021).

⁹¹⁵ Erol, 2021: 101.

manevi destek ve Rusya-Türkiye dayanışmasının bir göstergesiydi. Bugün, sevgili dostum Vladimir Putin ve ben, ilişkilerin normalleştirilmesi konusundaki tutumlarımızın benzerliğini doğruladık. Bölgesel istikrarı artırmak için ülkelerimizin yeteneklerini kullanmalıyız. Rusya-Türkiye ilişkilerinin artık her zamankinden çok daha istikrarlı olduğuna ve her türlü krize karşı koymamıza yardımcı olacağına inanıyoruz.”⁹¹⁶

Oysa Türkiye’nin en önemli müttefiki olarak addedilmiş olan ABD, başarısız darbe girişimi sonrasında Dışişleri Bakanı tarafından Türkiye’yi NATO açısından riskli bir ülke olarak ilan etmiştir.⁹¹⁷

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in, Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan’a vermiş olduğu desteğin altında yatan faktörlerin; belirlemiş oldukları dış siyasi duruşun; her türlü darbe-darbe girişimi, devrim ve Arap Baharı nevinden isyanlara karşı çıkma ve seçilmiş yönetimlere destek verme olması, 2015 yılında vuku bulan uçak krizi sonrası Vladimir Putin’in, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın attığı yapıcı adıma karşılık vermek istemesi ve darbe girişiminin arkasında yatan FETÖ’nün, Rusya tarafından zaten aşırı örgüt olarak nitelendirilip yasaklanması olduğu ifade edilmiştir.⁹¹⁸ Yıllık basın toplantısına kendisine şu soru yöneltilmiştir:

“İkinci bir soru sormama izin verin. Siz ve Sayın Erdoğan Ekim 2015’te Suriye konusunda bir anlaşmaya vardınız ama bu gayri resmi bir anlaşmaydı. Ardından bir Rus uçağı düşürüldü. Haziran ayında ilişkiler normalleşmeye başladı. Bunu darbe girişimi izledi. Bugün Rusya ve Türkiye Halep’te bir çözüm için işbirliği yapmaya başladılar, ancak Rusya Büyükelçisi Ankara’da öldürüldü. Sizce bu bir tesadüf değil mi?”⁹¹⁹

Sorusuna Vladimir Putin’in vermiş olduğu yanıtla 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin değerlendirmesini ve normalleşme sürecinde yaşanan Karlov suikastı gibi olayların ikili ilişkileri asla olumsuz etkilemeyeceği kararlılığını ortaya koymuştur:

“Kolluk kuvvetleri ve ordu dâhil olmak üzere Türkiye’nin devlet kurumlarına yıkıcı unsurların sızması kesinlikle derin. Şu anda başka bir yeri işaret etme ve birini bir şeyle suçlama özgürlüğüm yok ama görüyoruz ki bu bir gerçek, bu yaşanıyor. Bunlar Rus-Türk ilişkilerinin gelişmesini engeller mi? Hayır, engellemeyecek, çünkü Rus-Türk ilişkilerinin önemini ve rolünü anlıyoruz ve Türk çıkarlarını ve daha az önemli olmayan Rus çıkarlarını göz önünde bulundurarak bu ilişkileri geliştirmek için her şeyi yapacağız. Geçen yıl boyunca, daha doğrusu normalleşmeden sonra bir uzlaşma bulmayı başardık. Umarım gelecekte de uzlaşma bulma konusunda eşit derecede başarılı oluruz.”⁹²⁰

Dolayısıyla, Rusya Devlet Başkanı’nın Türkiye Cumhurbaşkanı ve yönetimine verdiği destekte, söz konusu darbe girişimine ilişkin algılamasının etkili olan faktörlerden biri olduğu

⁹¹⁶ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52673> (erişim tarihi: 26.8.2021).

⁹¹⁷ Erol, 2021: 101.

⁹¹⁸ Kemaloglu, 2016: 1-2.

⁹¹⁹ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/53573> (erişim tarihi: 26.8.2021).

⁹²⁰ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/53573> (erişim tarihi: 26.8.2021).

gözükmetedir nitekim mevcut rejimlere karşı isyan, darbe ve darbe girişimlerinin, karar alıcıda uyandırdığı anlamlar, bu olaya ilişkin yapılan analojide etkisini göstererek, karar alıcı Putin'in, 15 Temmuz darbe girişimini de bu şekilde değerlendirmesinde etkili olmuştur.

Vladimir Putin liderliğinde Rusya'nın vermiş olduğu bu destek, Türkiye'deki karar alıcıların gözünde Rusya'yı güvenilir bir müttefik olduğunu ispatlayan bir hareket olmuştur zira demokratik bir şekilde seçilmiş olan yönetim, Batılı müttefiklerinden oldukça zayıf bir destek görmüştür.⁹²¹ Bu doğrultuda, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, darbe girişimi sonrası ilk yurt dışı ziyaretini Rusya'ya gerçekleştirmiş olması da, Rusya'nın vermiş olduğu desteğin kıymetini vurgular nitelikte olmuştur. Nitekim söz konusu ziyarette Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı konuşmada da belirttiği gibi, darbe girişiminin ertesi günü doğrudan Devlet Başkanı Putin'in, yapmış olduğu arama ve dolayısıyla liderlik noktasında göstermiş olduğu hassasiyet, Türk kamuoyu ve karar alıcılarını memnun etmiştir.⁹²²

Darbe girişimine karşı yönetime verdikleri cılız destek ve darbe girişimi sonrası ilan edilen olağanüstü hâli eleştirerek kaldırılmasını isteyen bir AB ile darbe girişiminin baş müsebbibi olarak addedilen FETÖ'nün lideri Fettullah Gülen'i Türkiye'ye teslim etmeyen ve bu konuda işbirliği yapmayan bir ABD'nin varlığı, Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğindeki Türkiye için Batının dışında güvenilir ortağın önemi daha belirgin olmuştur. Nitekim kurumsal anlamda bağları bulunan Batılı ülkelerin 15 Temmuz sürecindeki tavır ve tutumları, Cumhurbaşkanı'nın nezdindeki Batı algısına tesir etmiş, bu durum kendisinin şu ifadelerinde de açıkça ortaya çıkmıştır:

“15 Temmuz hain darbe teşebbüsünün ardından bunu bir kez daha gördük. Ülkemizde darbe girişiminde bulunan ve 251 vatandaşımızı şehit eden teröristler, kendileirne Batılı ülkelerde güvenli liman buldular. Darbecilere ilk kucak açan ülkelerin başında en yakın komşumuz yer aldı. Bugün teröre karşı savaş ilan ettiğini ifade eden “dostlarımız”, yanı başımızda bir terör örgütünü desteklemekten çekinmedi.”⁹²³

Bu ifadede Batılı ülkeler için kullanılan dost kelimesinin tırnak içinde belirtilerek imâda bulunmuş olması ve Batılı ülkelerin tavırlarına ilişkin eleştirileri, Cumhurbaşkanı'nın bu ülkelere karşı bakış açısını yansıtmaktadır.

Bu noktada, Türkiye'nin iç siyasi dönüşümüne müdahale etme niyeti taşımayan Rusya, karar alıcı lider Erdoğan ve AK Parti tarafından güvenilir bir ortak olarak algılanmıştır.⁹²⁴ Rusya açısından bakılacak olursa, Vladimir Putin ve yetkili karar alıcı kitlenin, söz konusu meseleye ilişkin nasıl hareket edeceğini belirlemede etkili olan olası

⁹²¹ Usluer, 2016: 37-38.

⁹²² Tüfekçi, 2017: 147-148.

⁹²³ Erdoğan, 2021: 44-45.

⁹²⁴ Köstem, 2020: 7-17.

avantajları ve bu karar alıcıların bakış açıları ile algılamalarının rolünü göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Örneğin, sağlamlaşan ilişkilerin Suriye gibi çeşitli meselelere yansiyacak bağlantıları, ABD-Rusya-Çin ‘in Asya rekabetinde Türkiye’nin jeopolitik konumu ve benzeri gibi hususların⁹²⁵, karar alıcı liderler tarafından algılanma şekli ve buna ilişkin fayda-zarar analizi, bahsi geçen olay gibi durumlarda hangi hareket tarzının seçileceğine ve bunun zamanlamasının belirlenmesine yön vermektedir.

Neticede Rusya’nın, Türkiye açısından oldukça kritik bir gelişme olan bu darbe girişiminde sergilemiş olduğu tutum, zor zamanlarda desteği ile varlığını göstermiş bir Rusya algısının oluşmasında büyük bir rol oynamıştır. Öte yandan, 2015 yılında meydana gelen uçak krizine ilişkin olarak da, iki ülke arasındaki gelişmiş diyalogu bozmak isteyen FETÖ’nün dahli olduğu ve Rus uçaklarını düşüren pilotların söz konusu eyleme ilişkin kararları bizzat kendilerinin verdiği ve 15 Temmuz darbe girişiminde de aynı pilotların bombardmana katıldığına ilişkin bilgi, Türkiye’deki resmi makamlarca paylaşılmıştır. Bu durum, uçak krizi sonrası yeniden düzelmeye sürecinde olan Türkiye-Rusya ilişkilerine olumlu bir perspektif kazandırmıştır.⁹²⁶

15 Temmuz darbe girişimi sonrası güçlenen olumlu algılara paralel olarak, Türkiye ve Rusya arasında diyaloglar hızla artarken, imzalanan birçok anlaşma ile beraber ilişkilerin stratejik boyutunun da hızla ilerlediği görülmektedir. Öyle ki, iki ülke arasında kritik bir gerilime yol açmış olan uçak krizinden bir yıl ve 15 Temmuz olayından çok kısa süre sonra, yoğun bir şekilde yeniden iletişime geçen liderler, Suriye konusundaki ortak girişimlerden Türk Akımı projesine, Akkuyu nükleer santralının tamamlanmasına ilişkin kararlılığın vurgulanmasından NATO-ABD-AB ile Türkiye arasında büyük tartışmalara yol açan Rus S-400 savunma sistemlerinin alınmasına kadar pek çok önemli stratejik adım atılmıştır.⁹²⁷

Sonuç olarak görülmektedir ki, 15 Temmuz sürecinde yaşananlar, gerek kamuoyu gerekse ülke lideri ve yönetici kadronun algısal dönüşümünde, bu dönüşüm neticesinde dış politika anlayışı ve kimlik olgusu gibi kavramların revize edilmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim Soğuk Savaş’tan bu yana sürdürülen dış politika anlayışı çok daha pragmatik bir boyuta erişmiş ve Rusya’ya karşı tarihsel kökenli kaygı ve kuşku hafifletilerek Rusya’ya yönelik bakış açısında ciddi bir dönüşüm yaşanmış; buna karşın Batılı ülkelerin hem söz konusu dönemdeki davranışları hem de bu ülkelere ilişkin toplumsal

⁹²⁵ Harmoon Center For Contemporary Studies, 2017: 7.

⁹²⁶ Mammadova, 2019: 74-75.

⁹²⁷ Erşen, 2017: 95.

hafızaya kazınmış tecrübeler neticesinde Batı ittifakına yönelik olumsuz algıda önemli bir geriye dönüş gerçekleşmiştir.⁹²⁸

Türkiye-Rusya ilişkileri kritik süreçleri henüz yeni atlatmış ve yeniden ivme kazanmaya başlamışken ilişkilerde yankı uyandıran bir diğer hadise ise 19 Kasım 2016'da Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'a düzenlenen suikast olmuştur. Türkiye-Rusya ilişkilerinin en yoğun olduğu bir süreçte meydana gelmiş olan bu suikastın, planlı bir eylemin göstergesi olduğunu ileri sürülen bu hadise ile hem Rusya'ya hem de Türkiye'ye bir mesaj verilmeye çalışılmıştır. Eylemi yapan kişinin çevik kuvvet polisi olma kimliğinden yola çıkılarak, bu eylem ile Türkiye'ye, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası yoğun bir şekilde mücadele verdiği FETÖ, PKK ve IŞİD bileşenlerinin hala güçlü olduğu mesajının verildiği, aynı zamanda bu suikast ile Rus vatandaşları ve Rusya'nın tüm dünyada hedef olarak gösterilmek istendiğini ifade edilmiştir. Bu saldırı ile Türkiye'nin güvensiz bir ülke olduğu algısını oluşturmak hem de dünyanın pek çok yerindeki Rus temsilcilerinin güvenliğini şüpheye düşürmek hedeflenmiş, hayatta iken Andrey Karlov'un, gelişmesi için çaba göstermiş olduğu Türkiye-Rusya ilişkilerinde tesis edilen bağlar zayıflatılmaya çalışılmıştır.⁹²⁹ 2017 yılında yaptıkları görüşmede Cumhurbaşkanı Erdoğan vefat etmiş olan Rusya Büyükelçisi Karlov için duymuş olduğu üzüntüyü şöyle dile getirerek kendisine, Türkiye-Rusya ilişkilerinin dostluğunun bir simgesi nazarıyla bakmıştır:

“Sayın Karlov Türkiye'deki görevi sarısında Türk-Rus dostluğunun kuvvetlenmesi için özveriyle çalışan çok başarılı bir diplomattı. Bizler Sayın Karlov'u ülkemizin ve milletimizin yakın bir dostu olarak hatırlayacağız.”⁹³⁰

Ne var ki tıpkı jet krizinde olduğu gibi, bu hadise ile de Rusya'nın bunu milli bir onur meselesi haline getirerek Türkiye ile diyalog kanallarını koparması beklentisine girmiş olan suikast faili ile azmettiricilerinin hedefleri bu kez suya düşmüş, hem iki ülke liderlerinin vakit kaybetmeden görüşmesi hem de mevcut siyasi konjonktür, bu hadisenin bir krize dönüşmesinin önüne geçmiştir.⁹³¹ Gerek Rusya Devlet Başkanı Putin gerekse Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, suikastı bir provakasyon olarak değerlendirmiş, her iki lider de söz konusu hadiseyi Türkiye-Rusya arasında tesis edilen iyi ilişkileri bozma girişimi olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.⁹³² Nitekim Karlov Suikastına ilişkin olarak Vladimir Putin'in

⁹²⁸ Özcelik, 2017: 158-159.

⁹²⁹ Yılmaz, 2018: 52-64.

⁹³⁰ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/72278/turk-rus-dostlugunun-tum-sinamaları-asacak-guce-sahip-oldugunu-gorduk> (erişim tarihi: 11.9.2021).

⁹³¹ <https://kriterdergi.com/siyaset/karlov-suikasti-bir-kaos-operasyonu> (erişim tarihi: 24.2.2021).

⁹³² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38365002> (erişim tarihi: 24.2.2021).

söylemiş olduğu şu sözler de Rusya'nın baş karar alıcısı Vladimir Putin'in, hadiseye ilişkin algısını yansıtmaktadır:

“Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Andrei Karlov'un vahşice öldürüldüğü Türkiye'den trajik bir haber geldi.Öncelikle vefat eden meslektaşımızın ailesine ve arkadaşlarına en derin taziyelerimi sunarım. Dışişleri Bakanlığı'ndan Bay Karlov'a ölümünden sonra bir devlet nişanı vermesini ve onun anısını en iyi şekilde nasıl onurlandıracağımız konusunda önerilerde bulunmasını rica ediyorum. Görev başında öldü. Bu, Türkiye'de çok saygı duyulan ve Türk üst düzey yetkilileri ve kendisine saygı duyan diğer siyasi güçlerle çok iyi ilişkileri olan seçkin bir diplomattı. Bay Karlov çok zeki, nazik ve kibar bir adamdı. Onu şahsen tanıyordum. Bu sonbaharda Türkiye'ye yaptığım son gezide sürekli yanımdaydı. Bu suç inkâr edilemez bir şekilde, Rusya, Türkiye, İran ve Suriye'deki iç çatışmanın çözümünü ilgilleyen diğer ülkeler tarafından aktif olarak desteklenen Suriye'deki Rus-Türk ilişkilerinin normalleşmesini ve barış sürecini rayından çıkarmayı amaçlayan bir provokasyondur. Suçluların ilk elden öğrenecekleri tek bir yanıt olabilir: terörle mücadeleyi hızlandırmak.”⁹³³

Cumhurbaşkanı Erdoğan da, merhum Büyükelçi ile ilgili duygu ve düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Korkunç bir terör saldırısında hayatını kaybeden Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Andrei Karlov'un anısını bir kez daha onurlandırmak istiyorum. Dul eşine, ailesine ve tüm Ruslara başsağlığı diliyorum. Bay Karlov, Türkiye'deki görevi sırasında Türk-Rus dostluğunu pekiştirmek için özveriyle çalışan çok başarılı bir diplomattı. Onu ülkemizin ve insanımızın değerli bir dostu olarak hatırlayacağız.”⁹³⁴

Bu noktada, kısa bir süre önce gerçekleşmiş jet krizi tecrübesinden sonra her iki karar alıcının da söz konusu suikast olayında verdikleri tepkilerin ve girişime ilişkin algılamalarının aynı olmasının altını çizmek gerekmektedir. İlişkileri sarsıcı nitelikte olmuş olan jet krizinden sonra her iki lider de bu kez ilişkilerin gelişen ivmesini hedef aldığı noktasında ortak kanıya vararak iki ülke arası diyalogu daha da ilerletme kararlılığını vurgulayarak ilişkilerin bu hadiseden olumsuz etkilenmesini engellemişlerdir.

Dolayısıyla, siyasi aktörlerin dönüşüm geçiren algıları ve bu doğrultuda değişen söylemleri, bir NATO üyesi Türkiye'nin, aynı ittifakın üyesi ve hatta Soğuk Savaş bağlamında düşünülecek olursa iki kutuptan biri olan ABD ile ilişkilerinde 15 Temmuz sonrası süreçte derin sorgulamaların yapılması ve Türkiye için öteki/tehdit kavramlarıyla ABD'nin, bir zamanlar Sovyetler Birliği ve Rusya ile yer değiştirmesinde çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta sonraki süreçte, uçak krizinde sorumlu pilotun ABD himayesinde bir FETÖ subayı olarak gösterilmesi, 2015'te söz konusu olan algı ve söylemlerden ne derece farklı bir noktaya geldiğini göstermektedir. Aralık 2016'da vuku bulan Karlov suikastında da her iki ülkenin de, olayın sorumlusu olarak aynı odakları işaret

⁹³³<http://en.kremlin.ru/events/president/news/53500>(erişim tarihi: 26.8.2021).

⁹³⁴<http://en.kremlin.ru/events/president/news/54023>(erişim tarihi: 26.8.2021).

etmesi ve bu defa ilişkileri koruyan bir yaklaşım sergilemeleri de⁹³⁵, karar alıcıların bakış açıları ve algılarının rolünün yarattığı farklılığı göstermesi bakımından dikkate değer bir örnek olmuştur.

4.1.8. S-400 Savunma Sistemi

Bir NATO üyesi olan Türkiye'nin, Rusya'dan S-400 füze savunma sistemini satın alma kararında, yine bir NATO üyesi ülke olan ABD'nin, Türkiye'ye Patriot füzelerinin satışını reddetmesi ve Suriye'deki savaşın doruk noktasına ulaştığı dönemde NATO müttefiklerince Patriotların geri çekilmesi gibi sebepler etkili olmuştur.⁹³⁶ Bilhassa siyasi ve askeri yönlerden istikrarsız bir bölgeye komşu olduğu ve Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve İran gibi ülkeler arasındaki gerilimler ile bu ülkelerdeki füze miktarları düşünülürse, Türkiye'nin kendi hava sahasını ve sınırlarındaki savunmayı arttırması için balistik füzelere karşı nitelikli bir savunma sistemine sahip olması kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan, başlatılması ön görülen proje için aday şirketler; Çin, ABD, Rusya ve Fransa-İtalya menşeli ülkelere oluşmuş ve değerlendirmeler sonucunda 2013 yılında Çinli şirket ile uzlaşmıştır. Karar ilan edildikten sonra ise Türkiye, NATO'dan yoğun bir diplomatik baskı altına alınmış ve Çin sisteminin NATO sistemine entegre edilemeyeceği öne sürülmüştür. Türkiye her ne kadar gerekli uyum sisteminin geliştirileceğini beyan etmiş ise de, neticede 2015 yılında uzun müzakereler ile teknoloji transferi konusundaki anlaşmazlıklardan ötürü iptal edilmiştir.⁹³⁷

Gelişmeler üzerine Çin firmasının, teklifini geri çekmesinden sonra Türkiye ile diğer şirketler arasında yeni görüşmeler başlamıştır. Nihayetinde bir Rus firmasıyla anlaşmaya varılarak S-400 sistemi için kollar sıvanmıştır. Ne var ki bu anlaşma da müttefik devletler ile doğrudan Türkiye'nin içinden bir takım kesimlerin eleştirisi ve tepkisi ile karşılaşmıştır. Hatta bu sefer anlaşmaya ilişkin reaksiyon ve tartışmalar çok daha sert ve somut olmuştur. ABD konuya ilişkin olarak birtakım ekonomik ve askeri yaptırımlara başvurabileceğini dile getirerek tehditkar bir tutum sergilerken, bazıları ise S-400 meselesi ile Rusya'nın, ABD-Türkiye zıtlaşmasının avantajı ile NATO ittifakının altını oyma imkanı elde ettiğini tartışmıştır.⁹³⁸

⁹³⁵ Çelikpala, 2019: 26.

⁹³⁶ Özer, 2019: 8.

⁹³⁷ ORSAM, 2017: 14-15.

⁹³⁸ Kibaroglu, 2019: 7.

Dolayısıyla bu manzara, Türkiye'nin stratejik kimliği ile Transatlantik ittifakındaki pozisyonu bakımından kimileri tarafından büyük bir krize⁹³⁹ işaret etmişse de, Soğuk Savaş'tan bu yana söz konusu aktörlerin birbirlerine karşı pozisyonları ve taşıdığı algılar bakımından en azından önemli bir değişmeyi gözler önüne sergilemektedir zirâ Soğuk Savaş'ta tahayyül edilemeyecek bir stratejik işbirliği dönüşümü söz konusu olmuştur. Nitekim Soğuk Savaş yıllarında çoğu zaman, Batı bloğunun lideri ABD'nin öncülüğündeki Batı'nın takip ettiği blok siyasetinin çizgisinde ilerlemiş olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası gerek sistemik düzeyde gerekse devlet içi ve aktörler düzeyinde değişen dinamikler neticesinde bağımsız bir ülke olarak kendi menfaatlerini, ittifakı içerisinde olduğu Batı'nın çıkarlarının üzerine çıkarmıştır. Bu husus, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu sözlerinde de açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır:

“Bu testler doğrudur yapıldı, yapılıyor ve Amerika'nın bu yaklaşımı kesinlikle bizi bağlamaz. Çünkü biz elimizdeki bu tür imkanların testini yapmayacağız da neyi yapacağız? Herhalde bunu kalkıp Amerika'ya soracak değiliz.”⁹⁴⁰

Bu karar, Türkiye'nin değişen güvenlik algısının bir izdüşümü olarak nitelendirilmiştir.⁹⁴¹ Ticari, ekonomik ve kültürel boyutun ötesinde, askeri alanda böylesine bir işbirliği, ikili ilişkiler tarihinde bir ilk olarak özel bir öneme haiz olmuştur.⁹⁴² Bu konuyla ilgili olarak, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Avrupa ve Avrasya İşlerinden Sorumlu Müsteşar Yardımcısı Matthew Palmer'ın, “Ankara'nın Moskova ile ilişkilerini geliştirmesinden endişe duyduklarına” ve ‘Moskova’nın eninde sonunda Türkiye’yi ihanete uğratacağına” dair açıklamasına, Rus Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mariya Zaharova'nın cevaben şu ifadeleri de S-400 işbirliğinin müttefiklik boyutu bağlamında sahip olduğu rolü vurgulamakta ve NATO çatısı altında ABD-Türkiye müttefikliği ile Rusya-Türkiye diyalogunun niteliği hakkında mukayese yapmaktadır:

“Ankara’yla ilişkilerimizin, tarafların eşit olmadığı türden bir ilişki olduğu; Rusya’nın Suriye üstünden Türk partnerlerine enerji, ticaret ve turizm alanlarında baskı yaptığı yönündeki imalar bizi çokça şaşırtıyor. Tam tersine, çok yönlü işbirliğimizin elle tutulur sonuçlar vermesini -ortada dikte ya da terbiye etme çabası olmadan- karşılıklı yarar ve daha önemlisi karşılıklı saygı temelinde kurduğumuz ilişkilerimize borçluyuz. Washington’ın, Rusya yapımı S-400 savunma sistemi edinmesi nedeniyle NATO bünyesinde müttefiki olan Türkiye’yi yaptırımlarla cezalandırabileceğine yönelik tehditleri; bu açıklamalar ve bu baskılar, Amerikan tipi müttefikliğin kusurlu yanlarını gözler önüne sermekte.”⁹⁴³

⁹³⁹ Özel ve Uçar, 2019: 25.

⁹⁴⁰ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54664164> (erişim tarihi: 28.2.2021).

⁹⁴¹ Çelikpala, 2019: 26.

⁹⁴² Örmeci, 2020: 130.

⁹⁴³ <https://tr.sputniknews.com/20200604/zaharova-amerikan-tipi-muttefikligin-tersine-rusya-turkiye-iliskileri-karsilikli-yarar-ustune-1042190328.html?norescaler> (erişim tarihi: 13.9.2021).

2017 yılında S-400 savunma sisteminin satın alınmasını ön gören anlaşmaya varıldığını ve bu kapsamda ilk ödemelerin gerçekleştirildiğini duyurması⁹⁴⁴ ile Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu meseleye ilişkin kararlılığını korumuştur. Nitekim bu konu hakkında kendisi şu sözleri sarf etmiştir:

“Türkiye'nin S-400 füzeleri ile ilgili kararı bağımsız aldığını belirtmek isterim. Rusya Federasyonu'ndaki sevgili dostlarımız da talebimize olumlu yanıt vermiş ve bunun sonucunda S-400 sistemlerinin tedariki konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu konu kapanmıştır.”⁹⁴⁵

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu sözlerle, bağımsız bir aktör olarak kendi ülkesinin menfaatleri doğrultusunda S-400 alımını gerçekleştirme kararını vurgulaması ve Soğuk Savaş'ta SSCB'nin karşısındaki Batı bloğunun bir parçası olup, NATO ile Batı ittifakı içerisinde varlık gösteren Türkiye'nin, bu karar yüzünden yaptırım söylemleri ile karşılaşması da esasen S-400 antlaşmasının haiz olduğu daha derin boyutları işaret etmektedir. Türkiye'ye karşı yaptırım dili ve tepkilere ilişkin Vladimir Putindeşu ifadelerle kendi ülkeleri ile söz konusu antlaşmayı imzalamış olan Türkiye'nin maruz kaldığı tepkileri sorgulamıştır:

“Baskı enstrümanları, giderek daha fazla ülkeyi kapsıyor. Şimdi ise bizim S-400 sistemlerimizin alımıyla ilgili. Aslında oldukça garip, Türkiye, bir NATO üyesi olarak S-400 hava savunma sistemleriyle en gelişmiş ve abartmadan söylüyorum sınıfta dünyanın en iyisi olan bir sistemi almaya karar verdi. Ne olmuş yani? Bu bir suç mu? Bu baskı durumunu açıklamakta zorlanıyorum. Bu, kesinlikle Türkiye'ye karşı adil olmayan bir yaklaşımdır. Türkiye bu konuda seçim yapma hakkına sahip. Fiyat ve kalite unsurlarını dikkate alarak ulusal çıkarlarını gözetecektir. Bağımsız bir devletin, almaya hazır olduğu ve bu durumda, güvenliğini sağlama konusunda son derece hassas bir ürünü almaya yönelik girişimini kısıtlama getirmeye hangi ülkenin hakkı var? Bence bu kesinlikle aşırı bir davranış.”⁹⁴⁶

Bu kararlığı Cumhurbaşkanı Erdoğan, Vladimir Putin'e hitaben ifade etmiş olduğu şu sözleri ile net biçimde yinelemiştir:

“Sevgili dostum,

Bu zor durumda samimi diyalog ve karşılıklı anlayışa dayalı işbirliğimiz kritik öneme sahiptir. 2019 yılının ikili ilişkiler açısından güzel bir değerlendirmesini yaptık. Çeşitli baskılara rağmen S-400 anlaşmasını kararlılıkla tamamladık.”⁹⁴⁷

Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğindeki Türkiye, S-400 meselesine ilişkin olarak, hali hazırda NATO üyesi Yunanistan'ın da Rus yapımı S-300'lere sahip olduğu ancak Batı tarafından bunun sorun edilmediğini savunarak, Batının bu yanlı tutumunu eleştirmiş ve

⁹⁴⁴ Köstem, 2020: 11.

⁹⁴⁵ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57192> (erişim tarihi: 27.8.2021).

⁹⁴⁶ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62611> (erişim tarihi: 28.2.2021).

⁹⁴⁷ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62611> (erişim tarihi: 28.2.2021).

dolayısıyla Türkiye'nin de kendi ulusal çıkarlarının gerektirdiği şekilde adım atmaktan geri durmayacağını şu ifadeleri ile net bir biçimde ortaya koymuştur:

“Oraya (Yunanistan’a) böyle bir şeyi Amerika soruyor mu veya söylüyor mu? Yok. Yani burada özellikle Rusya’ya ait bir silah olması demek ki bu beyefendileri rahatsız ediyor. Biz kararlıyız, yolumuza da aynı şekilde devam ediyoruz” dedi. S-300 sistemi, NATO ittifakı içinde nasıl kullanılıyorsa biz de S-400’ü aynı şekilde kullanacağız.”⁹⁴⁸

Aslında bu ifade, çalışmada da değinilmiş olan Sosyal İnşacı kuramın, aktörlerin belli bir olguya farklı algılamalar neticesinde farklı anlamlar yükleyerek bu anlamlandırmaya göre hareket ettikleri argümanı açısından da dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Nitekim Batılı aktörler, NATO üyesi Yunanistan’ın Rus yapımı S-300 sistemini kullanmasını tehdit olarak algılamaz iken aynı şekilde NATO üyesi olan Türkiye’nin, yine Rus yapımı olan S-400 sistemini kullanmasını tehdit olarak değerlendirmiş ve bu doğrultuda yaptırım dili kullanma yolunu seçmişlerdir. Burada aktörlerin algıları, birbirine benzer vakalara karşı farklılaşmış ve aktörlerin farklı davranmalarına zemin olmuştur.

Bu noktada, ABD’nin, Türkiye’yi F-35 programından çıkarması ve parasını ödemesine rağmen gerekli teslimatı da yapmamış olması da Türkiye-ABD ilişkilerinde pürüz yaratan noktalardan biri olmuştur. Ayrıca, ABD’nin Türkiye’ye ilişkin olarak bu kapsamda söz konusu edilmiş olan CAATSA (ABD’nin Düşmanları ile Yaptırımlarla Mücadele Yasası) yaptırımları da Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türkiye-ABD ilişkileri için de aynı şekilde eş görülmemiş boyutta bir tepki olmuştur.⁹⁴⁹

Satın alınan S-400’lerin teslimi süreci Temmuz 2019’da başlarken⁹⁵⁰, sistemin operasyonel hâle getirilmesi için Nisan 2020 tarihi hedef gösterilmiştir.⁹⁵¹ Ancak, 2020 yılında meydana gelen ve halen devam etmekte olan Covid-19 pandemisi nedeniyle sistemin etkinleştirilmesinin ertelenmesi kararının ardında, bir bakıma ABD ile ilişkilere ait bir boyut olduğu da ileri sürülmüştür.⁹⁵² Her ne olursa olsun, S-400 sisteminin satın alınması meselesi, Türkiye-Rusya ilişkilerini oldukça etkili bir biçimde şekillendiren hem Türkiye’de hem de Rusya’da dış politikanın kişiselleştirildiği karar alma süreçlerinin, Türkiye bakımından paradigmatik bir örneği olarak da görülmüştür.⁹⁵³ Bunun yanında, 15 Temmuz sonrası süreçte NATO-Batı ülkelerinden beklenen destek ile ihtimamın karşılanmamış olması, öte yandan ise Rusya’nın vakit kaybetmeden tam destek ile varlığını Türkiye’ye hissettirmesinin, karar alıcı

⁹⁴⁸ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54664164> (erişim tarihi: 28.2.2021).

⁹⁴⁹ Yegin, 2019: 4.

⁹⁵⁰ Örmeci, 2020: 134.

⁹⁵¹ Aydın-Düzgit, Balta ve O’Donohue, 2020: 12.

⁹⁵² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52495766> (erişim tarihi: 1.3.2021).

⁹⁵³ Aydın-Düzgit, Balta ve O’Donohue, 2020: 7.

Erdoğan başta olmak üzere Türkiye'nin algısına yansımalarının S-400 ile ilgili alınan bu stratejik karardaki etkisini unutmamak gerekir.⁹⁵⁴

S-400 meselesi ile ilgili olarak dikkat celbedici diğer bir husus ise Vladimir Putin'in, katıldığı Doğu Ekonomi Forumu'nda Türkiye ile ilgili olarak şu söylemi olmuştur:

“Türkiye S-400 aldıktan sonra hava savunmasını güçlendirdi. Çin ve Hindistan'ın yanısıra Türkiye'nin de uluslararası ve bölgedeki rolü çerçevesinde böyle bir formatta (G7) bulunması uygun olacaktır.”⁹⁵⁵

Vladimir Putin böylelikle hem Türkiye ile geliştirilen diyalog zemininde olumlu bir fikir beyan etmiş hem de genel olarak çok kutuplu bir dünyanın gitgide güçlenmesine atıfla Batı'nın liderliğine de göndermede bulunmuştur.

⁹⁵⁴ Yegin, 2019: 4.

⁹⁵⁵ <https://www.ihf.com.tr/haber-putinden-turkiye-cikisi-turkiye-g7ye-alinmali-798985/> (erişim tarihi: 10.5.2021).

SONUÇ

Uzun bir geçmişe sahip olan Türkiye-Rusya ilişkileri, günümüze kadar pek çok aşamadan geçmiş ve dönüşmeye devam etmektedir. İlişkilerin yirminci asırdan itibaren ele alındığı çalışmada, iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel hadiselerin genel bir resmi çizilmiştir. Bu anlamda, gerek Türkiye’de cumhuriyetin gerekse Rusya’da Sovyet rejiminin temellerinin atıldığı ve dolayısıyla kendi iç problemlerine odaklandıkları 1920’li yıllarda Sovyet Rusya ile Türkiye arasında imzalanmış olan 24 Ağustos 1920 yılında bir Dostluk Antlaşması Taslağı, kurulmaya başlanan resmi temasların başlangıç noktası olmuştur. Söz konusu dönemdeki adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Türkiye arasında 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan “Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması” imzalanması ve dolayısıyla SSCB’nin, TBMM Hükümetini ilk tanıyan devlet olması da iki ülke arası diyalog açısından önemli adımlar olmuştur. Geliştirilen bu olumlu diyaloglarda, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile SSCB lideri Lenin’in karşılıklı yazışmalarla bulundukları fikir teatilerinin ve bu doğrultuda izlenen siyasete ilişkin almış oldukları kararların rolleri, karar alıcı liderlerin sahip olduğu değerlerin de altını çizmektedir.

Ne var ki uluslararası konjonktürün giderek ikinci bir dünya savaşına zemin hazırlayacak şekilde; yükselen faşist ideoloji, 1929 Büyük Buhranı, artan revizyonist politikalar gibi gelişmelere sahne olmasından Türkiye-Rusya ilişkileri de etkilenmiştir. Nitekim 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi sürecinde tarafların çeşitli kaygılara girmesi, 1938 yılında konsoloslukların karşılıklı olarak azaltılmasını öngören Türk-Sovyet antlaşması, Sovyetler Birliği ile olası bir cepheleşmeye sürüklenmek istemediğini ifade eden 2 numaralı ek protokol koydurmakla birlikte Türkiye’nin imzalayarak bir parçası olduğu 1939 yılında “Türkiye, İngiltere ve Fransa Arasında Karşılıklı Yardım Antlaşması” ve SSCB’nin aynı yıl Nazi Almanyası ile Almanya-Sovyet Saldırmazlık Pakti’nı imzalaması yanı sıra Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nde bir takım değişiklikler istemesi her iki ülkeyi de derin endişelere sevk ederek karşılıklı bir güven bunalımına sokmuştur.

Nihayetinde patlak veren İkinci Dünya Savaşı, Türkiye ile SSCB’yi iki zıt kampta konumlandıran Soğuk Savaş sürecinin başlangıç noktası olmuştur. Nitekim bu savaşta Türkiye’nin tarafsızlığını koruması ve Birleşmiş Milletler’e üye olmak için savaşın sonunda kural olarak savaş ilan etmesi, SSCB’nin Türkiye’ye karşı olumsuz bir yaklaşım benimsemesine sebebiyet vermiştir. Bunun ilk yansımaları da 1925 yılında Türkiye ile

imzalanmış olan Dostluk Antlaşması'nın uzatılmaması yönündeki iradede ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde, Türkiye'nin SSCB ile ittifak teklifine karşı, Sovyetlerin sınır değişikliği ve üs konusunda taleplerde bulunması, Türkiye tarafından hayati çıkarlara ciddi bir tehdit olarak algılanmış ve bu husus Türkiye'yi Batılı ülkelere daha sıkı olarak yaklaştırmıştır. Böylelikle, birbirinden uzaklaşmaya başlayan Türkiye ve SSCB, kendilerini savaş sonrası yeni uluslararası konjonktürün zıt kutuplarında bulmuşlardır. Zira İkinci Dünya Savaşı'nın ardından galip taraflar arasında Almanya konusunda bir takım anlaşmazlıklarla, diğer bazı gelişmelerin de bunu takip etmesi neticesinde ABD ile SSCB, yani Batı ve Doğu bloklarının arasındaki kutuplaşma arttırmış ve böylece, söz konusu iki bloğun kendi nüfuz alanları boyunca teşkilatlanarak ideolojik boyutu öne çıkan bir mücadeleye girdiği dönem olarak bilinen Soğuk Savaş sürecine girilmiştir.

Her anlamda birbirine zıt oluşumlara girişen ve karşıt siyaset izleyen Doğu ve Batı blokları, SSCB'ninki Varşova Paktı, ABD'nin liderliğindeki NATO olmak üzere kendi askeri/güvenlik örgütlerini kurmuş ve Türkiye, 1949 yılında kurulmuş olan NATO'ya 1952 yılında üye olarak, Batı bloğundaki konumunu tam anlamıyla tescil etmiştir. Tüm bunlarla birlikte, Türkiye ile münasebetleri oldukça sıkıntılı bir sürece sokan Stalin'in 1953 yılındaki vefatının ardından Sovyet Rusya Devlet Başkanı seçilen Kruşçev, Türkiye ile ilişkileri iyileştirmek için çaba göstermiştir. Bu iki liderin, Türkiye-SSCB ilişkilerindeki gidişatındaki etkileri, karar alıcı liderlerin, devletlerin siyasi münasebetlerindeki rolünü de göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Türkiye'nin özellikle 1950'li yıllarda izlediği dış politikada ABD'nin SSCB'yi çevrelemek adına yürüttüğü siyasi çizgiye oldukça paralel bir biçimde uymasında, İkinci Dünya Savaşı'nın Sovyetlerin lehine dönmeye başladığı yıllardan itibaren hissettiği tehdit kadar, o dönemin başta Adnan Menderes olmak üzere yönetim kadrosunun benimsediği güvenlik odaklı aktif dış politika ve Batı ittifakına daha sıkı bağlantılarla dahil olmanın diğer getirilerine atıfla yaptıkları bir takım hesaplama da etkili olmuştur. Bu husus, karar alıcı lider ve kassonun algılamasının, somut politika çıktılarına dönüşmesi ve siyasi konjonktüre şekil vermesi bakımlarından rolüne de örnek teşkil etmektedir.

Tüm bunlarla birlikte, Türkiye'nin Batı merkezli ve dolayısıyla tek yönelimli politikasının Türkiye'nin çıkarlarını ne ölçüde desteklediğine ilişkin sorgulamalara sebep olan; 1964'teki Johnson Mektubu, 1962 Küba Füze Krizi'nde Türkiye'nin güvenliğini hiçe sayarak ABD'nin, Sovyetler'in Türkiye'deki füzelerin kaldırılması talebinin kabulü ve Afyon meselesi bağlamında gerçekleşen bir dizi gerginlik, söz konusu sorgulamanın zeminini oluşturmuştur. Nitekim bu olayların her birinde ABD ve Batı ile ittifakına karşı Türkiye'nin

yaşadığı hayal kırıklığı, Türk karar alıcılarının Batı ittifakına ilişkin algısında derin bir sarsıntıya yol açarak Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkilerinin yeni bir perspektif kazanmasına vesile olmuştur. Tüm bu yaşananlar, Türk karar alıcılarını çok yönlü bir dış politika takip etmeyi gündeme taşımış olması yönünden oldukça kritik olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri, Türkiye'nin NATO ittifakı içerisinde daha otonom bir duruş sergileme çabasıyla, çok taraflılık anlayışı çerçevesinde yeniden ivme kazanmıştır. Görüldüğü üzere devletlerin çeşitli algılamalardan yola çıkarak ortaya çıkarmış oldukları somut politika çıktıları neticesinde edindikleri tecrübeler, bu devletlerde yeni algılamaların yolunu açarak yeni somut çıktılar çerçevesinde siyaset izlemelerine zemin oluşturmıştır.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş'ın bitmeye ve ardından yeni bir düzenin kurulmaya yüz tuttuğu özellikle son on yıllık süreçte ise Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında uzun bir zaman sonra ekonomi merkezli ilişkiler yeniden dinamizm kazanmış, Soğuk Savaş sonrası Türkiye ile Rusya ilişkileri için hem bir dönüm noktası hem de daha güçlü bir ekonomik partnerlik için temel oluşturmıştır. Sovyetler Birliği dağılırken Türkiye ile SSCB'nin vârisi olarak ortaya çıkan Rusya arasındaki ilişkiler, tarihin bıraktığı diğer tüm tecrübelerle birlikte mirâs alınan algılarla bu zemin üzerinden yeni bir boyut kazanarak devam etmektedir.

Sistemin belirleyiciliğinin ön planda olduğu Soğuk Savaş yıllarında devletlerarası analiz düzeyine yapılan vurgu, Soğuk Savaş sonrası diğer analiz düzeylerine yönelimin artmasına mukabil daha yumuşak bir biçim almıştır. Nitekim Kenneth Waltz da bir sistem teorisi olan Neo-Realizm'e ilişkin yaptığı açıklamada bu teorinin, tekrar eden davranış örüntülerini açıklayabilirken değişimi açıklamakta yetersiz olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla bu yeni oluşan sistemi farklı boyutlarıyla inceleyerek çok boyutlu bir analiz yapma ihtiyacı, disiplinde farklı kuramsal yaklaşımlara da kapı aralamıştır. Gideon Rose'un Neoklasik Realizm olarak ifade ettiği yaklaşım, Realizmin varsayımlarını güncelleyerek ve sisteme ederek iç ve dış değişkenleri birleştirmiştir. Örneğin, devletlerin dış politikalarının bağlamının esas olarak uluslararası sistemdeki konumları ile materyal güç kapasiteleri olduğu noktasında klasik realizme katılırken, söz konusu unsurların etkilerinin ise sistemik baskıların birim düzeydeki ara değişkenler aracılığıyla yorumlanması gerektiği için dolaylı ve kompleks olduğunu öne sürmüşlerdir.

Devletlerin dış politika tercihlerinde bireylere de ağırlık veren Neoklasik kuram, siyasi liderlere odaklanarak mikro temelleri güçlendirmektedir. Bu sayede, disipline aynı zamanda rasyonel seçim ve operasyonel kod analizlerinin kullanımı hususunda metodolojik bir çeşitlilik de kazandırmıştır. Aleksandır George tarafından geliştirilmiş olan bu yöntem, Soğuk Savaş dönemindeki karar alıcıları çözümlemek ve liderlerin eylemlerine ilişkin ön görüşleri

arttırabilmek için kullanılmış, daha sonraları ise liderlerin kişilik analizlerine daha çok odaklanan lider kişilik analizi yöntemi ise Margaret Hermann tarafından ortaya konulmuştur. Karar alıcıların objektif bir algılayışı olmadığından hareket ederek, söz konusu bu farklı yorumlamaların, devletlerin hareketlerine yansıdığını ileri sürmektedir. Zirâ bu kuram, ulusal ve küresel ekonomik dinamiklerin ve iç siyasi dengelerin de anarşik uluslararası sistem kadar belirleyici rol üstlendiğini vurgulamaktadır.

Neo-klasik Realizm perspektifinden Türkiye-Rusya ilişkilerine bakıldığında, gerek R. Tayyip Erdoğan'ın gerekse Vladimir Putin'in, Türk ve Rus dış politikasının güncel kesitinde söz sahibi olan karar alıcılar olarak, bu liderlerin algılama, düşünce tarzı, sahip oldukları değer ve düsturlardan oluşan arka planları önemli değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda öncelikle her iki liderin de kendi devlet tarihlerine ilişkin bakış açıları arasında birbirine yakın bir eğilim olduğu gözlenmektedir zirâ her iki lider de kendi devlet geçmişlerini her boyutuyla kucaklayıcı ve bu geçmişle empati kurmaya çalışan bir yaklaşım göstermektedirler. Bu yaklaşım, liderlerin söylemlerinde de kendisini göstermiştir. Öyle ki, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye Cumhuriyeti'nin vârisi olduğu Osmanlı Devleti hakkında sarf etmiş olduğu bu sözler aynı zamanda şahsının, tarihe bakış açısını da yansıtmaktadır:

“Tarih bir milletin sadece mazisi değil, istikbalinin de pusulasıdır. Tarih aynı zamanda bir milletin hafızasıdır... Bilhassa bu topraklardaki bin yıllık varlığımızın hiçbir dönemini yok sayamaz, görmezden gelemeyiz... Tarihe seçici bakmak, hele hele belli dönemleri, ideolojinin o dar kalıplarına hapsedmek kişinin kendisine ve milletine yapabileceği en büyük ihanettir... Artık Osmanlı ile Cumhuriyeti birbirinin zıddı dönemler olarak görmekten vazgeçmeliyiz... Türkiye Cumhuriyeti, tıpkı daha önceki devletlerimizin birbirlerinin devamı olduğu gibi, Osmanlı'nın devamıdır. Elbette sınırlar değişmiştir, yönetim biçimleri değişmiştir, yönetime esas belgeler değişmiştir. Ama öz aynıdır, ruh aynıdır, hatta kurumların pek çoğu aynıdır.”

Aynı şekilde Başkan Putin'in de şu ifadeleri ile kendi devlet tarihlerine karşı düşüncesini ortaya koymaktadır:

“Herşeyden önce, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yüzyılın büyük bir jeopolitik felaketi olduğunu kabul etmeliyiz. Rus ulusu için bu gerçek bir dram oldu. On milyonlarca vatandaşımız kendilerini Rus topraklarının dışında buldu. Dahası, parçalanma salgını, Rusya'nın kendisine de bulaştı.”

Yine yapmış olduğu başka bir konuşmada ise Rusya'nın güçlü bir devlet geleneği ile karakterize olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla liderlerin kendi ülke tarihlerine karşı bakış açılarının benzeştiği görülmektedir.

Diğer yandan, Neoklasik Realizm'in, sadece liderlerin algılarına değil, aynı zamanda iç siyasi dinamiklere ve kurumsal yönetim mekanizmasının etkilerine yaptığı vurgulardan da hareketle, gerek Türkiye'de gerek Rusya'da güçlü bir yürütme erki ile siyasi istikrar korrelasyonu ön plana çıkmaktadır. Söz konusu durum, karar alıcı liderlerin, siyasi kültürleri

ve bu bağlamda sahip oldukları değerler ile tercih ettikleri karar alma mekanizmasıyla kendini belli etmektedir. Bu bakımdan, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başkan Putin'in sahip oldukları bakış açıları, kendi ülkelerinin iç siyasi dinamikleri hakkında da ipuçları içermektedir. Başkan Putin, her ülke demokrasisini, o ülkenin tarihsel gelişim süreci ve siyasi kültür geleneği ile bağdaştırırken Cumhurbaşkanı Erdoğan da demokrasinin tesisini aynı zamanda bulunduğu ülkenin öz değerleri ile harmanlanması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Uluslararası sisteme bakış açıları itibariyle de benzer görüşlere sahip olan Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin, yaptıkları konuşmalarda uluslararası sistemdeki çok kutupluluğu vurgulamaktadır. 43. Münih Konferansı'ndaki konuşmasıyla, uluslararası sistemde tek kutupluluğun kabul edilemezliğini vurgulamış olan Devlet Başkanı Putin, katılmış olduğu bir basın konferansında bu hususu, şu sözleriyle beyan etmiştir:

“Gerçeği söylemek gerekirse, tek kutuplu bir dünya artık mevcut değildir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından bu sistemin mümkün olabileceğini ve uzun bir zaman var olabileceğine ilişkin bir yanılsama mevcuttu. Fakat benim her zaman söylediğim gibi, bu sadece bir yanılsama idi... Dünyanın çok kutupluluğu, esasına ekonomik ilişkilerin bir türevidir... Herşey bir tarafa, dünya, tüm uluslararası topluma hükmeden tek bir merkezin olduğu tek kutuplu bir yapıya sahip olamaz.”

Cumhurbaşkanı Erdoğan da pek çok platformda pek çok kez dile getirdiği “Dünya 5'ten Büyüktür” söylemini, yakın bir zaman önce kaleme almış olduğu Daha Adil Bir Dünya Mümkün isimli kitabında da ayrıntılı olarak savunmuş ve uluslararası sistemin çok kutupluluğunun altını ifadeyle pek çok yerde altını çizmiştir:

“Adil ve daha sürdürülebilir bir küresel barışın temini için çok kültürlülüğü ve çok kutupluluğu yansıtan bir BM'ye ihtiyaç vardır. Dünya ne tek kutupludur ne de iki kutupludur, ne hakim bir kültürün ne de birkaç imtiyaz sahibi aktörün kültürel hegemonyası altındadır. Çok kutuplu, çok merkezli, çok kültürlü, daha kapsayıcı ve adil bir dünya tesis etmek mümkündür.”

Dolayısıyla, genel olarak bakıldığında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Devlet Başkanı Putin; ülke tarihlerine bakış açıları, demokrasi, uluslararası sistemin yapısı ve iç siyasi dinamikler açısından benzer düşünce ve algıları paylaştıkları izlenimi vermektedir. Neoklasik Realizm'in de ağırlık verdiği, karar alıcıların düşünceleri, algıları ve iç siyasi dinamiklere yaklaşımları bakımından Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin'in birbirlerine yakın düşüncelere sahip olmaları; bu liderlerin birbirlerinin eylemlerini daha rahat anlayabilmeleri, daha kolay empati kurabilmeleri ve benzer durumlar karşısında benzer yaklaşımlar sergilemeleri noktasında önem taşımaktadır. Kendi dönemlerinde pek çok sinamaya maruz kalmalarına rağmen Türkiye-SSCB ilişkilerini dostane bir şekilde geliştirme kararlığı göstermiş olan Mustafa Kemal ile İlyiç Lenin gibi, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başkan Putin'in de ilişkilerdeki birçok zorlu hususa karşın aynı iradeyi gösterdikleri görülmektedir.

Uluslararası politikanın değişmez gerçekliği kavramına karşı çıkan Sosyal İnşacılık ise, her olguya kurgulanmış olarak bakması ve olguları var eden şeyin algı olduğunu savunmasıyla anaakım teorilerden ayrılan bir diğer kuramdır. Bu yaklaşımın temel argümanları da; anarşi, egemenlik, çıkar ve güvenlik gibi sorgulanmayan olguları da birer sosyal olgu olarak incelenir, uluslararası ilişkilerin sosyal boyutunu vurgulanır ve hâkim norm, kural, kimlik ve söylemleri ön plana çıkarır, değişmez ve nesnel bir uluslararası ilişkiler olmadığını savunarak, tarihsel ve sosyal bağlamla ilişkili olarak toplumsal ve kültürel dinamiklere önemli bir ağırlık verirler. Dolayısıyla Sosyal İnşacılık da, sadece sistem, materyal kapasite ve ön kabule dayalı pek çok olguyu yeniden tanımlama ve sorgulama sürecine tabii tutarak, sosyal olana yaptıklarıyla vurguyla, kültürel ve toplumsal süreçleri göz ardı eden yaklaşımları reddetmiştir.

Sosyal İnşacı yaklaşımın temel önermelerini ortaya koyarak disipline katkı sağlayanlardan biri olan Nicholas Onuf'a göre, siyaset; onu vasıflandıran aktörlerin sözlerinden bağımsız olarak var olmaz; ancak aktörlerin niyetlerini sözlere döktüklerinde, belirli bir davranış biçimini veya planları gerçekleştirmek için ortaya koyduklarında mevcut olmaktadır. Devletlerin çıkarları ile kimliklerini, belirli tarihi süreçlerin şekillendirdiği bir ürün olarak görmek, onların, öne çıkan söylemlere bu anlamda oldukça önem vermelerini de gerektirmiştir zira söylemler, inançlara ve çıkarlara yansımakta ve onları biçimlendirmekte, yanı sıra kabullenilmiş davranış kalıplarını oluşturmaktadır.

Toplumu sosyal ilişkilerden mütevellit olarak kabul ederek, yapının da, amaçsal eylemler arasındaki etkileşim ile oluştuğu savunulmuştur. Sosyal İnşacılığın önemli isimlerinden Alexander Wendt, yapı ile yapanın birbirini karşılıklı olarak oluşturduğunu ve eşit belirleyiciler olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla aktör ile yapı birbirinden ayrılmaz olgulardır ve devamlı olarak karşılıklı bir biçimde birbirini etkileyen mekanizmalar ve bu mekanizmaların aynı zamanda birer parçası olan bireylerin varlığı, uluslararası ilişkilerdeki devingenliğe yön vermektedir. Wendt, kültür gibi sosyal kodların aktörlerce benimsenme kuvvetine bağlı olarak, yapısal değişimin de o derece zor olacağını da belirtmiştir.

Yapı sadece bir sınırlayıcı değil, aynı zamanda aktörlerin kimliğine de şekil veren bir unsurdur. Bu anlamda da ortak değerler ile normlar da, kurumsal kimliğin oluşumuna zemin oluşturmaktadır. Sosyal İnşacılık'ta normlar ile kurumların rolünün salt bireyden daha çok vurgulandığını da belirtmek gerekmektedir çünkü bu yaklaşımda yapı ile yapanın birbirini karşılıklı inşa etmesi ve bu şekilde ortak norm ve değerlerin oluşması, sosyalleşme süreci aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kişiler söz konusu bu sosyalleşme sürecinde karşılıklı olarak etkileşimde bulunarak sosyal yapıyı ortaya çıkarırlar. Kimlik de, bireyler arası iletişimde,

karşılıklı yorumlama ve sosyal eylem sonucunda oluşmaktadır ve kolektif eylem olarak adlandırılan bu süreç de, dil ve sembolik etkileşimin önemini açığa çıkarmaktadır. Maddi gerçeklik var olmaya devam ederken onun anlamı, söylem yoluyla inşa edilmektedir. Öyle ki, dünya siyasetinin konuları ve süjeleri ile onların eylemleri, söyleme bağlı olarak kabul edilmektedir.

Sosyal İnşacılık kuramının, aktörlerin kimliklerine, kullandıkları dilin işlevine ve bunların birbirlerini karşılıklı olarak yeniden oluşturmalarına yaptığı vurgudan hareketle Türkiye-Rusya ilişkilerine bakılacak olursa, her iki liderin de benimsediği kimlik algısı ile sarf ettikleri kelimeler ele alınmıştır. Her ikisi de çok uluslu bir yapıya sahip imparatorluk varisleri olarak Türkiye ve Rusya'nın, birer ulus devlet olarak da çok etnili yapısını sürdürmesi bakımından, gerek Cumhurbaşkanı Erdoğan gerekse Devlet Başkanı Putin'in kendi ülkeleri nezdinde tanımladıkları milli kimliklerinin benzer şekilde bu çok etnili yapıyı kapsayıcı olduğu görülmektedir. Nitekim Başkan Putin'in şu cümleler ile kendi kimlik algısını ortaya koymaktadır:

“Çok uluslu büyük bir devlet olan Rusya için Rus kimliği ve yurttaşlık bilinciyle bağlantılı olarak halk dayanışması ile Anavatana bağlı yaşama hissiyatını ve onun istikbali için sorumluluk duymayı tesis etmek oldukça önem taşımaktadır... İnsanlarımız farklı etnik gruplardan müteşekkil olsa da, tek bir vatana, Rusya'ya sahiptirler. Aynı husus, dilleirmiz ve geleneklerimiz için de geçerlidir. Bunlar, yüzyıllar boyunca gelişmiştir ve Rusya'nın birliğini ve gücünü arttırarak egemenliğimizi ve bağımsızlığımızı tesis etmektedir.”

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da: “Biz milliyetçilik ayaklarımız altında derken, elbette ki kucaklayıcı bir milliyetçiliği değil, etnik kökene, ırka, kabileye kibre, kafatasçılığına, aşağılamaya dayalı bir milliyetçiliği kast ediyoruz.” ile şu ifadeleri, ülkesinin milli kimliğine ilişkin bakış açısını yansıtmaktadır:

“Kavimler, kabileler, ırklar, inançlar farklı olabilir ama hepsi saygındır. Biz, Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde hep beraber tek milletiz. Bu millet kavramının içinde Türkü var, Kürdü var, Arabı var, Lazı var, Çerkezi var, Abhazası var. Bizim kadim medeniyetimizde asla böyle bir farklılık, asla ayırım olmamıştır...Bin yıllarboyunca bu topraklarda nasıl bir ve beraber olduysak Allah'ın izniyle yine bir olacak, diri olacak bu topraklar üzerinde iri ve güçlü olacağız.”

Her iki liderin de kapsayıcı bir kimlik tanımlamasına vurgu yaptığı görülmektedir.

Sosyal İnşacılık kuramının yapı-yapan ilişkisi bağlamında, Türkiye-Rusya ilişkilerindeki jeopolitik rekabetten stratejik ortaklık söylemine geçiş ile ikili ilişkilerde bu yönde atılan somut adımlarda da yine karar alıcıların bakış açılarının yarattığı fark ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, SSCB'nin dağıldığı Soğuk Savaş sonrası dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in “Adriyetik'ten Çin Seddi'ne Türkiye” söyleminin, söz konusu dönemde Yeni Avrasyacı bir zihniyete sahip bir yönetimin başa geçtiği ve aynı

bölgeyi “Yakın Çevre” olarak addettiği SSCB vârisi Rusya’yı rahatsız etmesi Türkiye ile Rusya ilişkilerinin gelişmesini yavaşlatıcı bir etki göstermiştir.

Öte yandan, Vladimir Putin’in yönetime geçtiği 2000 yılından itibaren Rusya’nın, dış politikada ağırlığı nüfuz alanı vurgusundan ekonomik, bilhassa da enerjiyle alakalı vasıtalarla yöneltmesi ve Türkiye’de de aynı dönemde R. T. Erdoğan’ın kurucularından olduğu Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidar olmasıyla birlikte ortaya atılan yeni söylemler, Türkiye-Rusya ilişkilerinde stratejik ortalığa geçişin yolunu açmıştır. Nitekim bu dönemdeki ifadelere de bakılacak olursa, Vladimir Putin, Türkiye ile ilgili olarak: “Türkiye bizim için önemli bir stratejik ortak, güvenilir bir partner olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Geçen birkaç yıl içinde ilişkilerimizin niteliğini hayli yüksek bir seviyeye ulaştırabildik.” şeklindeki ifadesiyle ikili ilişkilerin eriştiği noktaya işaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan da aynı şekilde şu sözleriyle iki ülke arası ilişkilerin kaydettiği aşamaya ışık tutmaktadır:

“2010 yılında Üst Düzey İşbirliği Konsey’ini oluşturduk. Hedefimiz, ülkelerimiz arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurumsallaşmasını sağlamak ve stratejik seviyeye ulaştırmaktır. Geçtiğimiz yedi yıl boyunca Konsey’in bu görevinde başarılı olduğunu görüyoruz... Yeni işbirliği alanları açmanın yanı sıra, aramızdaki bağları genişletmek için çalışıyoruz.”

Görüldüğü üzere Sosyal İnşacılık kuramının da vurguladığı gibi, aktörlerdeki zihniyet farklılığı, söylem farklılıklarına, söylem farklılıkları bu yönde atılan somut politika çıktılarına ve bunlar da kurumsallaşmaya öncülük ederek teorinin atıf yaptığı yapı-yapan etkileşimine örnek teşkil etmektedir. Zirâ ikili ilişkiler için ortaya atılan stratejik ortaklık söylemi, 2010 yılında oluşturulan ÜDİK ile kurumsal bir yapıda vücut bularak Türkiye-Rusya arası diyalogun ilerletilmesinde önemli bir yapı teşkil etmiştir. Bu bakımdan söz konusu durum, aktör-yapı ilişkisinin karşılıklı tesis edici boyutuna kayda değer bir örnek oluşturmaktadır.

Devlet mekanizmasının içerisinde bir role sahip olan unsurlarla birlikte devletin davranışlarının incelenmesi olan dış politika analizi, dış politika kararları alan aktörler, kurumlar ve bunlar arasındaki etkileşim ile bu seçimlerin ortaya çıktığı ortam ve dinamikler gibi karar alma sürecine etkisi olan pek çok faktörü kapsayan geniş ve kompleks bir alandır. Bahse konu bunun gibi kuramların artarak çeşitlenmesi, analiz birimlerinin sistem ve devletten karar alıcı bireylere doğru uzatılması, uluslararası ilişkilerle ekonomi, kültür ve psikososyal unsurların içiçe geçmesi, dış politika analizinin kapsam ve yöntemlerini genişletmiştir. Bu kapsamda dış politika kararlarını Makro Kararlar, Mikro Kararlar ve Kriz Kararları olmak üzere üçe ayıran Pearson ve Roechester, dış politika çıktılarını; kapsadığı zaman, içerdiği aktörlerin sayısı ve eylemlerin türüne göre kategorize etmiştir.

Bölgesel ve küresel uluslararası sistemdeki etkileşimleri, makro siyasi ve yapı merkezli inceleyen Uluslararası İlişkilere kıyasla, aktör merkezli ve liderler tarafından alınan kararların mikro siyasi bir incelemesi olan dış politika analizi, küresel siyaseti etkileyen pek çok büyük kararın, küçük bir grup tarafından alındığını göz önünde bulundurarak, söz konusu karar alıcı bireylerin daha küçük ölçekli ve kısa dönemli davranışlarını da analiz etmeye önem verir. Farklı liderlerin benzer durumlar içerisindeki davranışları ve etkilerinin karşılaştırılması ise, söz konusu karar alıcıların inanışları ve eylemlerinin belirleyiciliğini ön plana çıkarmıştır.

Dolayısıyla bu noktadan hareketle, liderlerin kişiliklerinin, alta yatan motivasyonlarının, düşünüş tarzları ve alışkanlıklarının detaylıca incelenmesinin gereği ortaya çıkmış ve bu amaçla çeşitli metodolojiler geliştirilmiştir. Bununla beraber, dış politika analizinde liderlerin yanı sıra, bürokratik kurumlar, liderlerin etkileşim halinde bulunduğu çevre ve danışmanlar gibi diğer faktörlerin de incelemeye tabi tutulduğu belirtilmelidir. Daha geniş analiz düzeyi olan devlet düzeyinde ise, devlet kurumları, devlet-dışı kurumlar, lobiler ve örgütler gibi pek çok unsur da, birincil derecede etkili karar alıcıların siyaset yapım sürecine etkileri perspektifinde değerlendirmeye alınmaktadır.

Ancak karar alıcı pozisyonundaki bireylerin önemi bilhassa ani karar almanın gerektiği kriz anlarında kritik olmaktadır. Nitekim böyle zamanlarda vakit oldukça kısıtlıdır ve rasyonel muhakeme yapmanın oldukça zorlaşmaktadır. Bu durumda karar alıcının baskıyı kaldırabilme ve odaklanma kabiliyetinin belirleyicisi etkisi kendisini göstermektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, 2009 yılında Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu panelinde, liderlerin karşılıklı konuşmaları esnasında gelişen duygusal-psikolojik atmosferin etkisiyle dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e karşı kullanmış olduğu ve "one minute" çıkışı olarak hafızalara kazınmış tepkisi de kendi çapında küçük bir kriz addedilirse, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu olayla ilgili olarak şu sözleri, hem liderin vermiş olduğu tepkilerde sahip olduğu algıların etkisi hem de karar alıcının özellikle böylesi ani gelişen durumlardaki rolü hakkında önemli ipuçları vermektedir:

"Siz lider olarak orada gerekli olan adımı atarsınız, gerekli olan kararı kendi dünyanızda da zaten vermişsiniz ve buna göre de orada gerekli cevabı gerekli olan kişiye verme fırsatınız olur. Zaten Davos denilen olay da böyle olmuştur."

Dolayısıyla gerek kuramsal çalışmalar, gerekse siyasi psikoloji gibi multi-disipliner sahaların ortaya koymuş olduğu pek çok araştırma, dış politika analizinde karar alıcı birimlerin rolünü hem vurgulamış hem de karar alıcının davranışlarına yön veren içsel ve dışsal tüm faktörleri bütünsel olarak incelemiştir. Aynı şekilde, dış politika analizi

literatüründe sıkça karşılaşılan Rasyonel Seçim Teorisi ve Bilişsel (Cognitive) Modeller de disipline önemli katkılar sunmuştur.

Genel itibariyle rasyonel seçim yaklaşımları, karar alıcıların bilgiyi nasıl işlediği hakkında bir takım varsayımlarda bulunarak, bu varsayımları dış politikada uygulanan tercihleri-seçimleri tahmin etmek için kullanmaktadır. Dolayısıyla da rasyonel seçim modelleri için çıktının-sonucun geçerliliği birincil önemdedir. Devletin bekası için gerekli olarak algılanan değer ve faydaları hesaplayabilen ve bilinçli kararlar alabilen rasyonel bireyi, dış politikanın ana unsuru addeden bu model, en iyi kararı verebilmek için karar alıcılara eksiksiz bilgi sağlanabilirliğini varsaymaktadır. Bu doğrultuda, rasyonel aktörün karar verme sürecinde dört adımın olduğu ifade edilmektedir. Bunlar; sorunu tanımlama, istenen sonuçları tanımlama, potansiyel politika seçimlerinin sonuçlarını değerlendirme ve faydalı sonuçları en üst düzeye çıkarmak için rasyonel kararı verme şeklindedir.

Bilişsel (cognitive) modeller ise, rasyonel seçim yaklaşımının aksine, bireyin rasyonellikten sapabileceği noktalara ışık tutarak, çeşitli güdüler, duygular, hafıza ve hesaplama kapasiteleri gibi pek çok faktörün rolüne dikkat çekmektedirler. Bu sebeple, rasyonel seçim modelleri nispeten daha yapılandırılmış durumlar için daha başarılı açıklamalar sunarken, bilişsel modeller daha karmaşık ve belirsizliklerin olduğu durumlar için daha açıklayıcı olmaktadır. Bilişsel teoriler, insanların -dış politikada karar alıcıların- bilgiyi olduğu gibi alma ve özümsemesinin mümkün olmadığını, zira bu bilgiyi bozabilecek, değiştirebilecek veya engelleyebilecek bilişsel ve ön yargısal mekanizmaların olduğunu ileri sürerek, liderlerin gerçeklik algılarını şekillendiren inançlara (beliefs) kritik önem atfetmektedirler.

Bu bağlamda, eski ABD Başkanı George Bush'un, Irak'a savaş açma kararı çerçevesinde bir inceleme yapmış olan Renshon'a göre; Başkan Bush, bu kararın doğru olduğu konusunda ısrarlıydı çünkü uluslararası sisteme bilhassa ABD'ye karşı oldukça tehlikeli olarak gördüğü tehditlere ilişkin esas düşüncesi değişmiyordu. Bu doğrultuda gerek incelediği vakanın zaman aralığını genişletmek (böylece süreç içinde kendi argümanına ters düşen olayların etkisini azaltarak) gerekse kendi kararını destekleyen tarihsel benzerlikler kurmak gibi bazı bilişsel ve retorik stratejiler uygulamıştır.

Rasyonel seçim ile bilişsel yaklaşımları uzlaştırma çabası ise çoklu-sezgisel (poliheuristic) teori tarafından ortaya konulmuş, buna göre karar alma süreci iki aşamalı olarak düşünülmüştür. İlk aşamada ihtiyacı tatmin etmeyen alternatifler karar alıcı tarafından elenirken, ikinci aşamada ise kalan alternatifler arasında analitik/rasyonel bir mukayese yapılarak nihai karara ulaşılır. İlk aşamada uygulanan bilişsel kestirme (cognitive short cut)

sayesinde zihinsel efor azalarak, daha yönetilebilir bir seçenek kümesi oluşturulmuş olur. Eldeki verinin yorumlanması ve organize edilmesinde ise aktörler, olaylar ve çevre gibi pek çok unsurdan oluşan uluslararası nesnelere ilişkin inançlar, operasyonel kodlar ve şemalardan oluşan bilişsel yapı, karar alıcının uluslararası olaylara ilişkin algı ve tepkilerine yön vermektedir. Bilişsel teorinin savunduğu gibi, liderlerin bilgiyi alma ve işleme evresinde bilişsel kestirmelerle sadeleştirilmesi ve elemesi, ön yargılara yatkın oluşları ve kendi düşünceleriyle uyuşmayan bilgileri kabullenmede zorlanmaları ile çekirdek inanışlarından taviz vermemeye meyilli olmaları, karar alıcıların bu duygu ve inanışları ile bunlardaki değişimlerin hesaplanması zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Bundan hareketle, Bilişsel Haritalama ve Operasyonel Kod Analizi gibi bazı teknikler geliştirilmiştir. Siyasi bir aktör tarafından bu sorulara verilen yanıtlar ise o aktörün, araç ve amaç ilişkisine dair inançlarını kapsayan “enstrümantal inançlarını” ortaya koymaktadır. Operasyonel kod inşasının bir diğer önemli parçasını ise bir aktörün, siyasetin ve siyasi çatışmaların doğası ve tarihte bireylerin rolü ve benzerine ilişkin varsayımlarını kapsayan “felsefik inançları” oluşturmaktadır.

Gerek Leites, gerek George, gerekse diğer pek çok akademisyenin bu doğrultuda mutabık kaldıkları nokta, ulusal liderlerin birbirlerini ve dünyayı algılama biçimlerinin temel olarak siyaset seçimlerine yansıdığı olmuştur. Ardı sıra yapılan pek çok çalışma ile operasyonel kod analizi, hem liderler için geliştirilen tipolojiler bakımından temel oluşturmuş, hem de Holsti, Walker ve Falkowski gibi pek çok akademisyen tarafından revize edilerek geliştirilmiştir. Truman, Marshall, Eisenhower, Dulles, Kennedy ve Johnson, haklarında operasyonel kod analizi çalışmaları yürütülen liderler olmuştur.

Kişiliği siyasi psikolojinin ön saflarına taşımakta önemli katkıları olan Margaret Hermann’ın geliştirmiş olduğu liderlik özelliği analizi ise, istatistik olarak söylem analizi metodunu kullanarak, bahsi geçen yedi özellik çerçevesinde liderin profilini çıkartarak, bu perspektiften diğer liderlerle karşılaştırmalı analiz yapma imkânı sağlayan nicel bir sistematik ortaya koyması yönünden oldukça önemli bir yaklaşım olmuştur. Bu analiz, karar alıcının liderlik stili hakkında çıkarımlarda bulunmak için liderin bireysel karakteristik özelliklerine odaklanmaktadır. Buradaki hedef, siyasi liderleri çeşit veya derece bakımından ayırt etmeyi sağlayacak nispeten istikrarlı özellikleri tanımlamaktır. Söz konusu bu özellikler; kavramsal karmaşıklık (conceptual complexity), öz güven (self-confidence), olaylar üzerinde hakimiyet (control over events), güç gereksinimi (need for power), iç grup ön yargısı (in-group bias), başkalarına karşı güvensizlik (distrust of others) ve göreve odaklılık (task orientation) şeklinde sınıflandırılmıştır.

Sürdürüle gelen bu diyaloglarda uluslararası sistemdeki dinamiklere paralel olarak liderlerin rolü giderek ağırlık kazanmış, özellikle liderler seviyesinde gerçekleştirilen zirve diplomasipleri uluslararası meselelerin çözümünde görünürlüğünü arttırmıştır. Bu açıdan, karar alıcı konumda bulunan liderlerin takip ettikleri siyasete yön veren düşünce biçimleri, düsturlar ve psikolojik altyapıları özel olarak önem kazanmıştır. Bu doğrultuda, karar alıcıların çocukluklarını kapsayan hayat geçmişlerinde edindikleri tecrübeler ve maruz kaldıkları davranış biçimleri, bu bireylerin karakter kodlarının oluşumunda önemli bir etkiye sahip olması bakımından incelemelere dahil edilmiştir. Örneğin SSCB lideri Stalin ile Iraklı lider Saddam Hüseyin'in diktatör liderler olarak biyografilerinin incelendiği bir çalışmada; her ikisi de genç yaşlarda iken, ailelerini terk etmiş istismarcı ebeveynlere sahip olduklarına dikkat çekilmiş ve psikologların, ebeveynleri istismarcı olan çocukların da istismarcı ebeveynler olma ihtimalinin yüksek olduğu bulgusuna yer verilerek, bu çocukluk tecrübelerinin ülke yönetimlerindeki performanslarına yansıdığı öne sürülmüştür. Dolayısıyla karar alıcıların, kariyerlerinden önceki geçmiş hayatına bakmak; bu liderlerin edindikleri ilkeler, değerler ve düşünce tarzlarına etkileri bakımından dikkate değer bağlantıların ortaya çıkarılabilmesi bakımından faydalı görülmüştür.

Lider odaklı bu tez çalışmasında da bu kuram ve çalışmalardan hareketle, karar alıcıTayyip Erdoğan ve Vladimir Putin'in biyografileri ve çeşitli söylemlerinden de yola çıkılarak, çocukluk ve gençlik yıllarına göz atılmış ve her iki lider arasında birtakım benzerlikler tespit edilmiştir. Yaşam koşulları bakımından zorluk içerisinde mücadele eden aileler içerisinde dünyaya gelmiş olan her iki lider de, sporla uğraşarak benzer kişilik özellikleri kazanmıştır. Her iki lider de derslerinde başarı gösteren, sosyal hayatta aktif ve koydukları hedeflere ulaşmada kararlı davranan şahsiyetler olarak öne çıkmaktadır. Bunların yanında, her iki lider de güçlü bir devleti, ortak değerler ve tarihi yüceltmekte ve önemsemektedir. Kendi ulusal değerleri ile çağın gerektirdiği mekanizmaları tek potada eritme anlayışı ile dış politikada esnek ve pragmatik bir yaklaşımda da oldukça benzer bir görünüm sergileyen her iki lider de bilhassa ikili ilişkilerde örtüşen çıkarlara erişmek için pragmatik bir pencereden bakmışlardır.

Liderlerin çocukluk ve gençlik yıllarından itibaren içinde bulundukları çevre, mensubu oldukları ailenin değerleri ve edindikleri tecrübe, alışkanlık ve uğraşlar, bu karar alıcıların kişilik kodlarının oluşumuna tesir etmiştir. Örneğin, hayatının önemli bir kesitini geçirmiş olduğu Kasımpaşa, Erdoğan özel bir yere sahip olmuş, Kasımpaşalı olmakla özdeşleştirdiği bir samimiyet ve halka yakınlık, onun liderliğine has bir karakter katmıştır. Yahudi, Müslüman ve ekseriyetle Karadenizli orta sınıf mensubu insanların yaşamış olduğu bu semtte,

Cumhurbaşkanı Erdoğan için de hayat mücadelesi oldukça erken yıllarda başlamıştır. Bu mücadele, şahsında hakkını arama ve girişken olma gibi hasletlerin var olmasına vesile olmuştur. Ayrıca, içinden çıkmış olduğu ortam, orta sınıfa ait değerlerini kolayca benimseme ve halkla samimi bağlar kurma noktasında, şahsının ve ileride kurmuş olduğu AK Parti'nin, geniş kitlelere açılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Doğup büyüdüğü Kasımpaşa kültürünün en önemli özelliğinin insan ve kültür zenginliği olduğunu beyan etmiş olan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "O aldığım kültür bana baş eğdirmeydi. Hiçbir zaman namertlerin karşısında baş eğmedim." şeklindeki ifadesi, yetiştiği çevrenin insan karakterine etkilerini vurgular niteliktedir.

Spora ilgi duyan Vladimir Putin de, daha sonraları özellikle dövüş sanatları ile haşır neşir olmuş, bilhassa Judo ve bir çeşit Rus sporu olarak bilinen Sambo ile uğraşmıştır. Bu aktiviteler Putin'e öz-kontrol, hedefler koyma ve onları başarma azmi gibi özellikler kazandırmıştır. Kendisine KGB'ye girme hedefini koymuş olan Putin, 1970 yılında liseden mezun olmuş, ardından ise Leningrad Devlet Üniversitesi'ne kabul edilerek burada uluslararası hukuk okumuştur. 1975 yılında üniversiteden mezun olduğunda, KGB'den bir iş teklifi alarak kariyerine başlamıştır. Bundan yıllar sonrasında istihbaratta çalışma hedefinin gerçekleşmiş olmasıyla ilgili olarak şu ifadeleri; koyduğu hedefi başarma azmi, çalışma şevki ve disiplini hakkında bilgi verirken vatana hizmet isteğinin genç yaşlardan itibaren başlaması ile de vatana hizmet tutkusunu yansıtmaktadır:

"Çoğu erkek gibi önce pilot, denizci olmak istedim ama sonra istihbarat ajanı olmak istedim; istediğim şey buydu. Sonra tüm hayatımı buna ulaşmak için yönlendirdim. Bazen ben bile nasıl gerçekleştiğine şaşırıyorum. 'Ben istihbaratçı olmak' istiyorum demek ve sonra da seni istihbarata almaları zor bir iş. Gerçeküstü görünüyor ama bir şekilde oldu. Oradaki insanların gerektiğinde kendilerinden ne kadar çok feda ettiklerini gördüm. Benim de amacım vatana hizmet etmektir ve bugün de tam da bununla uğraşıyorum. Kendimi de bu anlamda hayalini kurduğum şeye ulaşmayı başarmış sayıyorum."

Çalışmada da yer verildiği üzere her iki liderin biyografilerinde de çeşitli benzer deneyimler saptanmış, bu benzer noktalar, liderlerin belli durumlara karşı ortaya benzer yönde iradeler koymalarına zemin oluşturmuştur. Bununla birlikte, analiz birimi olarak bireyleri merkeze alan dış politika analizi çalışmalarının, biyografilere ek olarak nitel ve nicel veri analizi metodları ile bütüncül bir kod analizi ortaya koymasından hareketle çalışmanın başlıca aktörleri olan Erdoğan ile Putin'in söylemleri de incelemeye alınmıştır. Bu doğrultuda her iki liderin birlikte yapmış oldukları Türkiye-Rusya ilişkilerini kapsayan basın açıklamaları ile bu toplantılarda kendilerine yöneltilen ve yine sadece iki ülke arası ilişkileri ilgilendiren sorulara vermiş oldukları yanıtlardan müteşekkil metinler, M. D. Young ve N. Levine tarafından geliştirilen Profiler Plus yazılımı ile analiz edilmiştir. Rusya Federasyonu'nun resmi

başkanlık sitesi ile Türkiye Cumhurbaşkanlığı resmi sitesinden elde edilmiş olan konuşma metinleri, Operasyonel Kod Analizi ve Liderlik Özelliği Analizi kullanılarak sayısal verilere dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler, JMP istatistik veri analizi programı yardımı ile yüzdelik aritmetik ortalamaları hesaplanarak, kolay bir analiz yapmak için veriler sadeleştirilmiş ve çalışmada yer alan tablolara yerleştirilmiştir.

Bulgular daliderlerin; vaat-ödüllendirme söylemleri, görev odaklılıkları ve güç isteklerinin, cezalandırma söylemleri ve güvensizlik-kuşku duygularının birbirine yakın değerlere işaret etmesi, Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyrine etki eden söz konusu bu karar alıcıların liderlik özellikleri ve operasyonel kodlarının, birbirlerine yakın profillere sahip oldukları izlenimi vermektedir. Liderlerin biyografilerinde de değinilen geçmiş tecrübeleri ile onların güç ve disipline karşı eğilimleri arasında ilişki kurulmuştur. Örneğin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, küçük yaşlarda futbol ile haşır neşir olması ve Vladimir Putin'in de küçük yaşlardan itibaren dövüş sanatları ile uğraşması, bu liderlerin; takım ruhu, disiplin ve takım çalışması gibi olguları içselleştirmesinde rol oynamıştır.

Başarı azimleri, bilgileri kendi zihinlerinde işleme şekilleri, siyasi evreni algılama biçimleri ve stratejik eğilimlerinin de aynı şekilde birbirlerine yakın değerler olarak ortaya çıkmış olması, Türk ve Rus karar alıcı liderler olarak Recep Tayyip Erdoğan ile Vladimir Putin'in, birbirlerine karşı yaklaşımlarında ve aralarındaki iletişimde söz konusu olan yapıcı diyaloga ışık tutmaktadır. Örneğin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın sıkı sıkıya bağlı olduğu ilkelerden olduğu belirtilen istikrarın merkeziliği, kendisinin, siyasi evrenin doğasına ilişkin algısı hakkında ipuçları vermektedir. Bu ilkenin temelinde ise yasa ve kuralların, sistemin sağlamlığına ve sürdürülebilirliğine uygun olarak tasarlanması düşüncesi yatmaktadır. Yasalar ve istikrar arasındaki bağlantı, kendisinin retoriğinde de ifadesini bulmaktadır: “Nerede istikrar varsa, orada güvenlik vardır. Bir ülke istikrarlı ve güvenli olduğunda, dünya oraya gelir, aksi halde kimse gelmeyecektir.” Benzer bir bakış açısı, Vladimir Putin'in de: “Uluslararası ilişkilerde en önemli değer istikrar ve öngörülebilirliktir” ifadesinde görülmektedir. Liderlerin, siyasi evreni algılamak istikrarı merkeze almaları, liderlerin, operasyonel kodlardan Siyasi Evrenin Doğası (P-1) endeksi hakkında bilgi vermektedir. Kendileri dışındaki dünyaya bakış açılarının ve şahsi karakter yapılarının benzer eğilimlere sahip olması, bu liderlerin algılamalarında yansıma bularak, daha yapıcı ve daha arzulanan ve daha tahmin edilebilir çıktılar üretilmesine zemin oluşturmaktadır.

Güçlü karaktere sahip olan liderlerin diğer liderlerle kurdukları ilişkilerde yarattıkları etkiler ile daha geniş çapta ikili siyasi ilişkilerde daha büyük bir tesire sahip oldukları ileri sürülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin diplomatik hamleleriyle birlikte, Cumhurbaşkanı Tayyip

Erdoğan'ın, diğer başkanlar ve dünya liderleri ile tesis etmiş olduğu kişisel bağların, gelişen pek çok olayda hesaba katılması gereken kendine özgü bir değişken olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Türkiye-Rusya ilişkilerinde de kendine özgü bir denge bu sayede var olduğu öne sürülerek, bir konuda karşı taraflarda yer alan bu iki ülkenin, bir diğerinde yan yana yer alabildikleri ifade edilmektedir. Uzlaşılması gereken pek çok çetrefilli konuya rağmen bu iki ülkenin liderleri arasındaki şahsi iletişim ve diyalogun rolünün altı çizilmektedir. Söz konusu bu benzerliği, Hükümet Sözcüsü Dimitri Peskovşu şekilde ifade etmiştir:

“Putin ile (Cumhurbaşkanı Recep Tayyip) Erdoğan bu bakımdan (sözünü verdiği şeyi yerine getirme) birbirlerine benziyorlar, bu nedenle de çok, çok güç ve karmaşık durumlarda dahi bir sonuç ve çözüm elde edebiliyorlar. Hem Putin hem de Erdoğan dediklerinin sorumluluğunu alıyorlar, her ikisi de durumun kontrolünü elinde tutuyor, her ikisi de belirleyici ve hızlı kararlar alabiliyorlar.”

Bu iki liderin Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyrine yön verdiği dönem ise Soğuk Savaş'ın bitişinin ardından geçen on yıllık bir süreci takiben başlamıştır. Her iki liderin de sahip olduğu kazan-kazan yaklaşımı ile bu liderler arasındaki uyum, Türkiye-Rusya ilişkilerinin altın çağı yaşamasında önemli bir rol oynamıştır. Ne var ki süregelen siyasi ilişkilerde çeşitli krizler ve gerilimler de yaşanmıştır. Uluslararası veya bölgesel bazı gelişmelerde bu ülkelerin izlediği siyaset ve takındıkları tutum ise karar alıcıların bir diğerine karşı algısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Söz konusu tez çalışmasında da Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başkan Putin liderliğinde Türkiye-Rusya ilişkilerinde yaşanan çeşitli krizler, gerilimler, önemli proje ve inisiyatifler; bahsi geçen kuramların argümanları, operasyonel kod analizi, liderlik özelliği analizi gibi dış politika analizi metot ve modelleri çerçevesinde bizzat liderlerin kendi söylemleri ve biyografilerinde yer alan tecrübeler temel alınarak incelenmiştir.

Soğuk Savaş dönemi süresince varlık gösteren kutuplardan biri olan Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte uluslararası sistemde ortaya çıkan güç boşluğu, yeni bir takım bölgesel kriz için istikrarsız bir ortam yaratmıştır. Bu sürecin başlangıcında kendini toparlamaya odaklanılan bir on yıllık zaman zarfından sonra “Büyük Rusya” sloganıyla yola çıkmış olan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin; ulusal öncelikler, pragmatizm ve ekonomik etkinlik olarak açıkladığı kriterleri ile dış politikasının izolasyonist olmayan karakterini ilan etmiş ve böylece Rusya için çok daha dinamik bir dönemin başlayacağı sinyallerini vermiştir.

Kurucu üyeleri arasında Recep Tayyip Erdoğan'ın da yer aldığı Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2001'de kurulması ve 2002 meclis seçimlerinde TBMM üyeliklerinin büyük çoğunluğunu elde etmesi ile Türkiye için de yeni bir dönem başlamıştır. Söz konusu dönem,

Türkiye'nin de kendi dış politikasını revize ettiği, “komşularla sıfır sorun” perspektifi çerçevesinde yapıcı ve işbirliğinin önünü açan bir yaklaşım ile yola çıktığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Dolayısıyla gerek Rusya gerek Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası yeni düzende takip edecekleri dış politika yönelimleri, iktidara gelen yeni liderlerle birlikte daha iddialı ve dinamik bir boyut kazanmıştır. Bunun yanı sıra bir diğer önemli nokta da, söz konusu dönemde ekonomik, bilhassa ticari ilişkilerin siyasi neticelerine vurgu yapıldığı ve dış politika bağlamında daha çok ilişkilendirildiği bir düsturun benimsenmiş olmasıdır.

Seçim zaferleri yaklaşık olarak aynı zamana denk gelen Rusya'daki Putin yönetimi ile Türkiye'deki AKP yönetimi için enerji güvenliği başlığı ise, iki ülkenin artan işbirliği doğrultusunda vurguladığı başlıklardan bir diğeri olmuştur. İlişkilerin bu olumlu seyrini başka bir boyuta taşıyan gelişme ise 2003 yılında TBMM'nin Irak tezkeresini reddetmesi olmuştur. ABD'nin Irak'a operasyonuna ilişkin olarak Türkiye'nin, Amerikan askerlerinin Türkiye'deki üsler ve limanları kullanmasına izin vermemesi, Rusya'nın gözünde Türkiye'yi salt ABD yörüngesinde hareket eden bir aktör olarak gören bakış açısını değiştirme üzerinde oldukça etkili olmuştur. Karar alıcılar nezdinde değişen algılar, Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin derinliğinin arttırılması yönünde daha güçlü bir zemin elde edilmesine katkıda bulunmuştur. Nitekim bir basın toplantısında kullanmış olduğu şu ifadelerde Vladimir Putin bahsi geçen algı dönüşümüne ve bunun ikili ilişkilerdeki pek çok alana yansımaya işaret etmektedir:

“Türkiye'nin bağımsız dış politikasından etkilendik. Dürüst olmak gerekirse, Irak ile durumun nasıl geliştiğini düşünüyordum. Türkiye'nin bu konudaki bağımsız duruşu, şahsi olarak bana, tüm Rus liderliği ve bence tüm dünyadaki meslektaşlarım için bir sürpriz olarak geldi. Türkiye'nin duruşu, herşeyin üstünde kendi ulusal çıkarlarınca belirlendi ve Rusya'nın kendi pozisyonu ile oldukça ortak şey paylaşmaktadır. Anladığımız kadarıyla, Irak meselesi, Orta Doğu'daki durum ve bir dizi karmaşık mesele bugün anti-terör eylemleriyle yakından ilişkilidir. Pozisyonlarımızın ve menfaatlerimizin ne kadar yakın olduğunun farkına varmanın, ilişkilerimizdeki özel alanlarda etkili olacağını umuyorum.”

O dönemde AKP'nin Genel Başkanı olarak görev yapan Tayyip Erdoğan, söz konusu tezkerenin geçmesinden yana bir tutum almıştır. Bununla birlikte Erdoğan'ın, tezkerenin geçmesi yönündeki tavrının, esasında bölgedeki gelişmelerde ülkenin menfaatleri doğrultusunda Türkiye'nin, komşusu olduğu ülkede askeri anlamda daha aktif olması düşüncesinden kaynaklandığı, yani NATO müttefiki ABD'nin isteğini gerçekleştirme olmadığı, kendisinin de şu ifadeleri ile daha net anlaşılabilir:

“Biz Irak'a ABD'nin girmesini istememiştik, bunu kendilerine söyledik. ‘Gelin bu işi diplomatik yollardan çözelim’ dedik. Dinlemediler ve girdiler. Sonra dikkat ederseniz bir şey söylendi Obama'nın gelişinden önce, ‘geliyorum ve biz Irak'ta durmayacağız’ dediler, ‘kalmayacağız’ dediler, ‘Irak'ı tamamen boşaltacağız’ dediler. Boşalttılar mı? Boşaltmadılar. Şu anda Irak'ta hâlâ var mı? Var. Yani dünya ahmak değil. Bazı gerçekler maalesef farklı söyleniyor; ama uygulaması farklı oluyor.”

Sonuç olarak tezkerenin reddiyle, ABD Irak operasyonunda pürüz çıkarmış olan Türkiye ile, ABD'nin Irak savaşına şiddetle karşı olan Rusya, yan yana gelmiş ve dönemin Anadolu Ajansı Moskova Temsilcisi Remzi Öner Özkan'ın ifadesiyle, Rusya'nın Türkiye hakkındaki "NATO müttefiki, ABD'den bağımsız hiçbir bir adım atmaz" algısının değişmesine yol açmıştır. Neticede, 1 Mart 2003'te vuku bulan bu olay, kırk yıldan fazla süredir SSCB'yi düşman bilen bir NATO üyesi ülkenin, Sovyet ardılı Rusya'yı hızla arkadaşça algılamaya başlaması ve Batı/ABD/NATO ekseninden kopmamış olsa da, gerektiğinde karşısında yer alabilmesi bakımından diğer faktörleri de unutmamak kaydıyla algısal dönüşümün rolünü açığa çıkarması bakımından oldukça önemli bir gelişme olmuştur.

Münih Konferansı'nın yapıldığı 2007 yılı, Rusya'nın vermiş olduğu mesajlar itibarıyla da yeni bir dönemin başladığına dair bir başlangıcı simgelemiştir zira söylemlerinde ABD'yi ve Batı'yı hedef alan Rusya, tek kutuplu bir yapının kabul edilemez olduğunu ifade etmiş, çok kutuplu bir sistemin varlığına vurgu yapmış ve Rusya'nın da artık uluslararası arenada kayda değer bir aktör olarak öne çıkacağına dikkat çekmiştir. Aynı vurgu Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından da sıklıkla yapılmakta, Birleşmiş Milletler'in örgüt yapısına uluslararası sistemin çok kutupluluğunu yansıtmaktaki handikapları ile çözüm önerilerini ele aldığı *Daha Adil Bir Dünya Mümkün* isimli eserinde bu doğrultuda dikkat çekilmektedir.

Rusya açısından Türkiye'nin bağımsız bir aktör olarak karar alabilen ve bu anlamda güvenilir bir müttefik olabileceği yönündeki algısının kuvvetlendiği bir diğer olay da 2008 yılında vuku bulmuş olan Gürcistan-Rusya Savaşı olmuştur. Bu kriz, bir zamanlar Soğuk Savaş'ta olduğu gibi birbirine zıt iki ayrı kampta yer alan ABD-Rusya karşısında, uzun yıllar ABD/Batı/NATO kampının bir üyesi olarak politika tercihlerini bu doğrultuda yapmış olan Türkiye'nin, yine birbirine zıt tarafta yer alan bu iki ülke karşısında tamamen farklı bir yol izlemesi bakımından oldukça önemlidir. Soğuk Savaş'ın katı ideolojik atmosferinin kaybolması ve ülkelerin buna göre şekil alan algıları, bir zamanlar hayal edilmesi oldukça güç politika tercihlerinin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Rusya'nın askeri güç kullanarak Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıması ve Gürcistan ile askeri bir çatışmaya girmiş olduğu bir dönemde Türkiye, hem sahada oluşan durumu Rusya ile değerlendirmiş, ortak bir mekanizma girişimi olarak Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu konusu ele almış hem de iki ülke arasındaki ilişkileri çok boyutlu ileri ortaklık düzeyine taşıma kararlılığını birlikte ortaya koymuştur. Dönemin gazetelerinde atılmış olan bir başlıkta da ifade edildiği gibi "Türkiye, Rusya'nın Gürcistan işgali sırasında Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü Rusya ile yakınlaşarak sağlamaya çalıştı".

Her ne kadar Rusya'nın söz konusu işgalini ılımlı bir perdeden kınamış olsa da Türkiye, Batılı müttefiklerinin siyasetine de körü körüne katılmamış ve kendi çıkarları doğrultusunda gerekli ölçüde tarafsız bir tutum ortaya koymuştur. 1 Mart Tezkeresi'nde de olduğu gibi, bu olay da Rusya'nın Türkiye'ye bakış açısı ve güvenini olumlu yönde ilerleten bir gelişme olmuştur. Nitekim Recep Tayyip Erdoğan'ın, Gürcistan meselesine ilişkin değerlendirmesinde şu ifadeleriyle Türkiye'nin Soğuk Savaş'taki blok siyasetinin aksine kendi ulusal çıkarlarını önceleyen bağımsız bir aktör olarak dış politika takip ettiğini beyan etmiştir:

“Türkiye'nin taraflardan birine doğru itilmesi doğru olmayacaktır. Bazı kesimler Türkiye'yi Gürcistan meselesinden sonra ABD veya Rusya arasında köşeye sıkıştırmak istiyor. Bir tarafta en yakın müttefikimiz ABD yer alıyor. Öteki tarafta ise önemli bir ticaret hacmimizin olduğu Rusya bulunuyor.

Bu noktada Türkiye'nin ulusal çıkarlarının gerektirdiği çizgide hareket edeceğiz.”

Bu ifadeler, kendisinin, ulusal çıkarların siyasi olduğu kadar ekonomik boyutlarına verdiği ağırlık ile pragmatist; siyasi, ekonomik, askeri vb dengeleri gözetmesi bakımından realist kodlarını yansıtmaktadır. Bu kodlar, karar alıcının mevcut duruma ilişkin algısal hesaplamaları ile birleşerek somut gerçekliklere dönüşmektedir.

Rusya'nın önde gelen diplomatlarından Sergey Lavrov'un, Türkiye'nin meseleye karşı izlediği politikayla alakalı olarak söylemiş olduğu cümleler de Türk karar alıcılarının dengeli dış siyasetine ilişkin algısını ortaya koymaktadır:

“Benim fikrime göre Türkler, hadisenin özgünlüğünü oldukça yerinde kavradılar ki bu da bölgedeki profillerini arttırmalarına olanak tanımaktadır. Onlar Kafkasya'nın bitişik komşularıdır ve aynı zamanda neredeyse tüm Kafkas ülkeleriyle iyi ilişkilere sahip bir aktördürler. Herşeyin üstünde, tüm bölgesel ülkelerin kolektif bir şekilde düşünerek Kafkasya'da istikrar ve iş birliği için bir platform oluşturmaya çabalamasına dair düşünceleri Türk diplomasisin olgunluğunu yansıtmaktadır.”

Liderlerin dış politikada atıkları adımlarla ortaya çıkardıkları realiteye kayda değer bir diğer örnek de Türkiye-Rusya arasında karşılıklı vize muafiyetinin sağlanması girişimi olmuştur. Bu konuda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu ifadeleri de bu noktada oldukça dikkat çekici olmuştur:

“Bu kimin aklına gelirdi? Yıllar yılı, Türkiye, Rusya ile vizeleri kaldırabilir mi? Sayın Medvedev de Putin de olumlu baktı. Büyük bir ihtimalle Mayıs ayında Sayın Medvedev ile yüksek düzeyli bir stratejik işbirliği anlaşması inşallah imzalıyoruz. Burada da vizeleri büyük ihtimalle kaldıracağız. Rusya ile Türkiye arasında inşallah vizesiz bir dönemi başlatacağız. Bu, karşılıklı güven. Yani bu Schengen ülkeleri arasında oluyor da Schengen ülkeleri dışında biz bunu niçin yapamayalım?”

Dolayısıyla vizelerin kaldırılması adımı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da atıf yaptığı gibi iki ülke arasındaki güven ilişkisinin bir nişanesi olmuş, iki ülke arasındaki ilişkilerde kaydedilen aşamayı vurgulamıştır. Ne var ki 2015 yılında taraflar arasında yaşanan uçak krizi hadisesi Rusya'nın, vizesiz seyahat hakkını kaldırması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte aradan

çok uzun bir süre geçmeden, 2016 yılında tekrar düzelmeye başlayan ilişkiler ile beraber vizesiz seyahat anlaşması da kısmi olarak restore edilmiştir. Bu konuda Cumhurbaşkanı Erdoğan şu sözleriyle bahse konu toparlanma sürecinde vize mevzusunun da önemini teyit etmiştir:

“Putin ile yaptığımız görüşmeler, gerekse arkadaşlarımızın yaptığı görüşmelerle vizelerin kısmi olarak kaldırılması kararını Sayın Putin verdi. Biz tabii bu işin tamamına yönelik bu kararın alınmasını kendilerinden talep ettik. Temenni ederim ki tamamına yakını da vizeler konusunda alınır.”

Türkiye-Rusya ilişkilerinin geldiği nokta bakımından, Akkuyu Nükleer Güç Santrali süreci, Türkiye-Rusya enerji işbirliği yönünden bir diğer köşe taşı olmuştur. 2015'te yaşanan jet krizi hadisesi sebebiyle bir süreliğine akamete uğramış olsa da, taraflar bu konudaki kararlılığını sürdürmüş ve hızla normalleşen ilişkilerle beraber 2018 yılında Vladimir Putin'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Akkuyu Nükleer Enerji Santrali'nin temel atma töreninde yer almıştır.

Akkuyu projesi, her iki ülke liderince de ilişkilerin stratejik boyutunu arttıran bir inisiyatif olarak teyit edilmiş ve böylesi girişimler için karşılıklı güvene referans yapılması, Türkiye-Rusya ilişkilerinin kaydettiği aşamayı göstermektedir. Bu anlamda, liderlerin geliştirdikleri diyalog ve güvenin böylesi stratejik adımların atılmasındaki katkısının önemi, liderlerin söylemlerinden de ifadesini bulmaktadır. Karar alıcıların örtüşen stratejik hesaplamaları ve kâr-zarar analizleri, ülkeler arasındaki diyalogu geliştiren somut adımların atılmasına zemin olmuştur.

İki ülke arası ilişkilerin stratejik boyutunu sağlamlaştıran bir diğer proje de Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Projesi olmuştur. Bu konuda Vladimir Putin ile birlikte iştirak ettikleri organizasyonda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadelerle doruk noktasına ulaştığını belirttiği ilişkilerin önemli nişanelerinden biri olan bu girişimin iki ülke tarihi göz önünde bulundurulduğunda ne kadar mesafe kat edildiğini gösterdiğini vurgulamıştır:

“Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler zirveye ulaştı. Bu bizim enerji işbirliğimize de yansıyor. Şimdi bu yönde bir adım daha atıyoruz – TürkAkım doğalgaz boru hattı. Bugün Türkiye Cumhuriyeti kıyılarına ulaşması bizim için çok önemli ve bundan çok mutluyuz. İlk adım 2014'te atıldı. 2016'da hükümetler arası anlaşma zaten projenin somut çerçevesini tanımladı ve şimdi son aşamaya, yani projenin tamamlanmasına ulaştık. Rus dostlarımızla birlikte, hem ülkelerimiz arasında hem de bölge ülkeleri arasında jeopolitik olarak tarihi öneme sahip bu projeye çok emek harcadık. Ülkelerimizin birbirini tamamlayan ekonomileri bize bir fırsat daha veriyor. Bunu ikili ticaretimizi geliştirmek için avantajımıza kullanabiliriz. Geçen yıl yüzde 30 büyüdü. 100 milyar dolara çıkarmayı hedefliyoruz. Sayın Putin, elbette, sizinle işbirliğinin yeni projeler ve yeni sonuçlar doğuracağına eminim.”

Tüm bunları ifade ederken de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, ‘Rus dostlarımız’ şeklinde kullanmış olduğu söylem, iki ülke arasındaki diyalogun eriştiği noktayı göstermesi

bakımından dikkat çekmektedir. Bu meseleye ilişkin Vladimir Putin'in de şu sözleri, Türkakımı inisiyatifinin ortaya çıkmasında ikili ilişkiler arasındaki güvene ve liderler arasındaki diyalogun rolüne atıfta bulunarak projenin iki ülke ekonomileri ve jeopolitiği açısından önemine dikkat çekmiştir:

“En zor ve iddialı projelerin başarılmasında ülkelerimizin ortak benzeri işbirliğinin etkinliğini kanıtlayan gerçek anlamda bir sinyal etkinliğinde yer alıyoruz. İki boru hattından ilki Rus gazını Türkiye'nin batısına, ikincisi ise transit olarak Güney ve Güneydoğu Avrupa ülkelerine pompalayacak. Elbette bu, Türkiye'yi ciddi bir Avrupa merkezi haline getiriyor ve bu da Türkiye'nin jeopolitikteki rolüne şüphesiz yansiyacak. Rusya ve Türkiye'nin, Sayın Cumhurbaşkanı'nın da dediği gibi, uzun süredir enerji alanında işbirliğini başarıyla geliştirdiğini belirtmek isterim. Bu bağlamda, 13 yıl önce Sayın Erdoğan'la birlikte Rusya ile Türkiye'nin doğusunu doğrudan birbirine bağlayan ilk trans-Karadeniz doğalgaz boru hattı Mavi Akımı'nı başlattık. Türk Akımı'nın başlatılmasının, ülkelerimizin gaz sektöründeki işbirliğini önemli ölçüde genişletmesine olanak tanıyacağını, Türkiye'nin ekonomik kalkınması için büyük önem taşıyacağını ve ayrıca ortak Avrupa enerji güvenliğinin korunmasında önemli bir faktör olacağını söylemeye gerek yok. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Erdoğan'a gösterdiği siyasi irade ve cesaret için teşekkür ediyorum. Neden? Çünkü bu nitelikler olmadan artan rekabet koşullarında böyle projeleri hayata geçirmek mümkün değildir. Türk meslektaşımın beş dakika önce bahsettiği güven buna bağlı. Ve yine, bu tür projeler güven olmadan yürütülemez. Türk-Akım'ın diğer ortak stratejik projemiz olan Türkiye'nin ilk Akkuyu Nükleer Santrali gibi, Rus-Türk farklı ortaklığının ilerici gelişiminin olağanüstü bir sembolü ve milletlerimiz arasındaki dostluk vaadi olacağına eminim.”

Bir NATO üyesi ülke olan ABD'nin, Türkiye'ye Patriot füzelerinin satışını reddetmesi ve Suriye'deki savaşın doruk noktasına ulaştığı dönemde NATO müttefiklerince Patriotların geri çekilmesi gibi sebeplerden mütevellit olarak bir NATO üyesi olan Türkiye'nin, Rusya'dan S-400 füze savunma sistemini satın alma kararı da iki ülke arası ilişkiler açısından bir öteki kritik girişim olmuştur. Nitekim Türkiye'nin stratejik kimliği ile Transatlantik ittifakındaki pozisyonu bakımından kimileri tarafından bu adım büyük bir krize işaret etmişse de, Soğuk Savaş'tan bu yana söz konusu aktörlerin birbirlerine karşı pozisyonları ve algıları bakımından en azından önemli bir değişmeyi gözler önüne sermektedir zira Soğuk Savaş'ta tahayyül edilemeyecek bir stratejik işbirliği girişimi söz konusu olmuştur. Bu konuda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın sözleri de bahsedilen bu dönüşümü teyit eder niteliktedir:

“Bu testler doğrudur yapıldı, yapılıyor ve Amerika'nın bu yaklaşımı kesinlikle bizi bağlamaz. Çünkü biz elimizdeki bu tür imkanların testini yapmayacağız da neyi yapacağız? Herhalde bunu kalkıp Amerika'ya soracak değiliz.”

Dolayısıyla bu adım, Türkiye'nin değişen güvenlik algısının bir izdüşümü olarak nitelendirilmiştir. S-400 alımı sebebiyle Türkiye'nin maruz bırakıldığı yaptırım dili ve tepkilere ilişkin Vladimir Putin'in de şu ifadeleri, Türkiye'nin Rusya tarafından kendi

menfaatlerini önceleyen bağımsız bir aktör olarak hareket ettiği algısının paylaşıldığını göstermektedir:

“Baskı enstrümanları, giderek daha fazla ülkeyi kapsıyor. Şimdi ise bizim S-400 sistemlerimizin alımıyla ilgili. Aslında oldukça garip, Türkiye, bir NATO üyesi olarak S-400 hava savunma sistemleriyle en gelişmiş ve abartmadan söylüyorum sınıfında dünyanın en iyisi olan bir sistemi almaya karar verdi. Ne olmuş yani? Bu bir suç mu? Bu baskı durumunu açıklamakta zorlanıyorum. Bu, kesinlikle Türkiye’ye karşı adil olmayan bir yaklaşımdır. Türkiye bu konuda seçim yapma hakkına sahip. Fiyat ve kalite unsurlarını dikkate alarak ulusal çıkarlarını gözetecektir. Bağımsız bir devletin, almaya hazır olduğu ve bu durumda, güvenliğini sağlama konusunda son derece hassas bir ürünü almaya yönelik girişimini kısıtlama getirmeye hangi ülkenin hakkı var? Bence bu kesinlikle aşırı bir davranış.”

Sonuç olarak S-400 hava savunma sisteminin satın alınması adımı, uluslararası bağlama paralel olarak karar alıcılar nezdinde düşünce yapılarındaki değişikliklerin ortaya çıkardığı somut örneklerden bir tanesi olmuştur.

Elbette ikili ilişkilerde oldukça çetrefilli meseleler de yer almakta, fakat tarafların farklı pozisyonlarda bulunmalarına rağmen karar alıcılar, ilişkilerin bu hadiselerden en az hasarı alması ve hatta hiç zarar görmemesi için çeşitli yapıcı girişimlerde bulunmaktadır. Bu yapıcı adımlarda ise karar alıcıların rolü ortaya çıkmaktadır. Bahse konu sınamalardan bir tanesi de 2011 yılından beri süregelen Arap Baharı süreciyle ortaya çıkan Suriye iç savaşı olmuştur. Fikir ayrılığına düştükleri Suriye meselesinde, bölgedeki bir diğer aktör İran da dâhil olmak üzere üçlü bir diyalog mekanizması oluşturarak Astana ve Soçi süreçlerini başlatmaları, uzlaşma sağlanmak istenen hususları barışçıl yollardan çözmek için karşılıklı girişimlerle birbirlerini bu meselede garantör ülke konumuna getirmeleri, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başkan Putin liderliğinin rolünü ortaya koymaktadır. Her ne kadar farklı tarafları destekleyen farklı tezlerden hareket etseler de ortak bir zemin elde etmek için çaba göstermektedirler. Keza Rusya ile yapılan bu işbirliğine değinen Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Siyasi çözüm umutlarının tekrar yeşermesine vesile olan birçok adımı beraber attık. Suriye’de akan kanın bir an önce durması, ülkenin toprak bütünlüğü korunarak siyasi çözüme ulaşılması ortak hedefimizdir” ifadelerini kullanmış ve şu cümleleriyle, anlaşmazlığa düştükleri Suriye ihtilafında dahi çözümün yine kendilerinin diyalog ve işbirliklerinden geçtiğine olan inancını ortaya koymuştur:

“Türkiye ve Rusya iş birliği Suriye’nin barış, güvenlik ve istikrarı açısından bir mihenk taşıdır. Yakın diyalogumuz ve iş birliğimiz sayesinde pek çok başarıya, pek çok olumlu gelişmeye imza attık. Rus dostlarımızla koordinasyonumuzu güçlendirmekte kararlıyız.”

Aynı şekilde Devlet Başkanı Putin de şu sözleri ile Türk ve Rus liderliğinin, Suriye’de çatışan tüm tarafların biraraya getirilebileceği bir mekanizmanın işletilmesindeki rolün altını çizmiştir:

“Başlıca uluslararası meseleleri tartışırken, kesinlikle Suriye'deki gelişmelere çok dikkat ettik. Rusya ve Türkiye'nin İran'ın da katılımıyla üçlü Astana formatı çerçevesinde etkin işbirliğini sürdüreceğini vurgulayayım. Artık ana terörist güçler yönlendirildiğine göre, durumun nihai olarak istikrara kavuşturulmasına ve BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı Kararı doğrultusunda siyasi çözüm sürecini teşvik etmeye odaklanmak önemlidir. Bu bağlamda, Sayın Erdoğan ve ben her şeyi yapmaya karar verdik. Suriye Hükümeti, muhalefet ve BM ile koordineli olarak Anayasa Komitesi'nin kurulmasını kolaylaştırabiliriz.”

Liderlerin bizzat iştirak ettikleri aktif diplomasi ile sergiledikleri yapıcı tutum, Türkiye-Rusya ilişkilerinin Suriye ihtilafından mümkün olduğunca az etkilenmesini sağlamıştır.

İkili ilişkilerin seyrini dramatik ölçüde sarsan kriz ise 2015 yılında vuku bulan Uçak krizi olmuştur. 24 Kasım 2015’te Suriye sınırına yakın bir mevkide Türk hava sahasını ihlal eden Rus Su-24 uçağının, iki Türk F-36 jeti tarafından vurulması ile Türkiye-Rusya ilişkilerinde kritik derecede gerilime yol açan bir kriz ortaya çıkmıştır. Başkan Putin, bu olayın Türkiye-Rusya ilişkileri açısından ciddi sonuçları olacağını belirtmiş ve Rusya, Türkiye’nin ticaret, inşaat ve turizm sektörlerini oldukça etkileyen ekonomik yaptırımları vakit kaybetmeden uygulamaya koymuştur. Türkiye-Rusya arasındaki charter uçuşlar yasaklanırken, Türk vatandaşları için Rusya’ya vizesiz seyahat kaldırılmıştır. Dolayısıyla bu ve bunun gibi pek çok yaptırım adımının her iki ülke için de maliyeti yüksek olmuştur. İki ülke arasındaki ticaret hacminde önemli ölçüde düşüş yaşanmış, zaten Ukrayna ve Kırım meseleleri yüzünden kendisine karşı uygulanan yaptırımlarla ve düşme eğilimine girmiş olan petrol fiyatları ile uğraşan Rusya, bu kriz sebebiyle önemli bir ticaret ortağı olan Türkiye’nin de bu süreçte denklem dışı kalması ile ekonomik açıdan sıkıntı yaşamıştır. Bu krizin çözülmesine yönelik Türkiye’den bir takım yapıcı açıklamalar ile adımlara karşın Rusya’nın bir süre kayıtsız durması ve sert tavrı, bir açıdan Vladimir Putin’in siyasi refleksleri ile de ilişkili görülmüştür. Bu noktada Başkan Putin’in, siyasi hayatı boyunca birçok kez ani kararlar aldığına atıf yapılmıştır ki Güney Akım projesinin 2014 yılında ani bir karar ile Türk Akımı projesi ile yer değiştirmesi örneği verilmiştir. Dolayısıyla özellikle kriz gibi ani tepkilerin söz konusu olduğu durumlarda karar alıcıların reflekslerinin etkisi daha çabuk ve daha etkili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kriz, Türkiye ile Rusya arasında bağların gelişmesinde önemli katkıları olan iki liderin, aynı şekilde gelişmekte olan ilişkilerin etkinliğini azaltma potansiyelini göstermiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, ilişkileri normalleştirmek için yapıcı bir tutum benimsemesi ve Başkan Putin’in de bu adıma karşı

olumlu yaklaşması, iki ülke arasında yıllarca üzerine inşa edilen siyasi, ekonomik ve insandan insana bağların, ilişkilerin baltalanamayacak kadar değerli kıldığını gözler önüne sermiştir.

Bu krizle alakalı vurgulanması gereken bir diğer husus da, söz konusu olaya karşı Türkiye'nin verdiği yanıtın, geleneksel düşman söylemi ile yapılmadığıdır zirâ Cumhurbaşkanı, olaya ilişkin olarak “uçanın Rusya’ya ait olduğu anlaşılıysaydı farklı şekilde bir ikaz yoluna gidilebilirdi” açıklamasında bulunmuştur. İlişkilerde normalleşme için bir dizi eylem planının hazırlanması ve son olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, 27 Haziran 2016’da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’e krizle alakalı göndermiş olduğu mektup ile iki ülke arası ilişkilerde yumuşama süreci başlamıştır. Neticede, Türkiye’de vuku bulan 15 Temmuz darbe girişimi öncesinde Rusya ile ilişkileri düzeltmek için Türkiye’nin atmış olduğu adımlar, Rusya tarafından karşılık bulmuş ve ilişkiler tekrar büyük bir ivme kazanmıştır. Öyle ki, 2015 yılında neredeyse bir çatışmanın eşiğine gelmiş olan iki ülke, çok geçmeden farklı bir söylem ile karşı karşıya kaldıkları meselelerde işbirliği ile başarıya ulaşabilecekleri algısını oturtmuşlardır. Nitekim 15 Temmuz 2016’da vuku bulan darbe teşebbüsünün akabinde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Rusya’ya yapmış olduğu ziyaret de liderlerin iki ülke arası ilişkilere atfettiği önem ve uçak krizi sonrası normalleşme süreci açısından önemli bir gösterge olmuştur. Bu ziyarette Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ifadeleriyle sürecin normalleşmesindeki siyasi kararlılık ve liderliğin rolüne atıf yapmış ve kendisinin gerçekleştirmiş olduğu ziyaretin zamanlamasının arka planındaki manayı da şöyle vurgulamıştır:

“Bugün Başkan Putin ve ben anlamlı ve somut görüşmeler yaptık. Bildiğiniz gibi bunlar olaydan sonraki ilk görüşmelerdi ve bu bizim uzun zamandan sonra ilk yüz yüze görüşmemiz. Ayrıca Rusya’ya yaptığım ziyaret, 15 Temmuz darbe girişiminden bu yana Türkiye’de yaptığım ilk ziyarettir. İlişkilerimizi kriz öncesi ve ötesine taşımaya kararlıyız. Bunu yapacak siyasi iradeye sahibiz. Bence toplumlarımız bizden tam da bunu yapmamızı bekliyor. Bugünkü görüşmelerin sonucunda Rusya ile Türkiye arasındaki siyasi, sosyoekonomik, kültürel ve insani ilişkiler nihayet kriz öncesindeki hak ettiği seviyeye getirilecektir. Değerli basın mensupları, Türk-Rus ilişkileri sadece ticari ve ekonomik bağlarla sınırlı değildir. Ayrıca ilişkilerdeki restorasyonun ve normalleşmenin bölgeye barış ve istikrar getirmesini umuyoruz ki bu çok önemlidir. Rusya ve Türkiye liderlerinin siyasi iradeleri ve her iki ülkedeki kamuoyunun desteği sayesinde ikili ilişkilerimiz gerçekten de son yıllarda diğer ülkelere örnek olabilecek bir düzeye ulaştı. Ortak bir vizyona ve işbirliği potansiyeline sahibiz. Bunlar bizim başarılarımız. Bugün, sevgili dostum Vladimir Putin ve ben, ilişkilerin normalleştirilmesi konusundaki tutumlarımızın benzerliğini doğruladık. Bölgesel istikrarı artırmak için ülkelerimizin yeteneklerini kullanmalıyız. Rusya-Türkiye ilişkilerinin artık her zamankinden çok daha istikrarlı olduğuna ve her türlü krize karşı koymamıza yardımcı olacağına inanıyoruz.”

Rusya Devlet Başkanı Putin de kriz sonrası ilişkiler için Uçak krizinin etkilerinin bir an önce giderilmesi hususundaki kararlılığı, iki ülke arası diyalogun rolünü vurgulayarak ve aynı zamanda dostluk ile komşuluk kavramlarını kullanarak şöyle ifade etmiştir:

“İlişkilerin tamamen restorasyonu ile ilgili olarak - istiyor muyuz istemiyor muyuz? Evet, bunu istiyoruz ve yapacağız. Hayat çok hızlı ilerliyor. Bazı değişiklikler kısıtlamaların getirilmesinden kaynaklandı. Ticari ve ekonomik bağlarımızı onarmak için planlar uygularken bu değişiklikleri dikkate almalıyız.. Vize konusuna gelince, evet, ekonomik işbirliği ile ilgili oldukları düşünüldüğünde, bunların da çözülmesi gerekiyor. İlişkilerimizde gerçekten çok zor bir dönemden geçtiğimizi söylemek isterim ama Türk ve Rus vatandaşlarının çıkarları doğrultusunda bu zorlukların üstesinden gelmeyi çok isteriz ve Türk dostlarımızın da bundan hoşlanacağını düşünüyoruz. Uluslarımızın ve ülkelerimizin üstün çıkarları - sadece pragmatik kaygılarla değil, aynı zamanda Türkiye ve Rusya Federasyonu halkları arasındaki uzun vadeli komşuluk bağları ve dostluk da -ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin yeniden kurulmasını gerektiriyor.”

Dolayısıyla, Türkiye-Rusya ilişkilerinin siyasi, ekonomik, kültürel vb her alanında sarsıcı bir etkisi olmuş olan bu kriz, hem liderlerin kararlarıyla alev almış hem de yine liderlerin yapıcı adım ve algılarının katkısıyla son bulmuştur. Nitekim mevcut duruma ait analizler, karar alıcıların bu bilgileri işleyiş, algılayış ve uygulayış biçimleri neticesinde şekil almakta ve somut çıktılara dönüşmektedir.

2016 yılında Türkiye’de meydana gelen 15 Temmuz darbe girişimine karşı Türkiye’deki hükümete desteğini ve söz konusu girişimini kınadığını ilk ifade eden devletlerden biri Rusya olmuştur. Devlet Başkanı Putin’in, kısa süre önce atlatılmış olan Uçak krizi sonrasında Türkiye’de meydana gelen darbe girişimine ilişkin Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğindeki yönetime karşı destekleyici tutumunun, başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere Türk karar alıcı ve kamuoyunda önemli bir psikolojik karşılığı olmuştur.

Türkiye-Rusya ilişkileri kritik süreçleri henüz yeni atlatmış ve yeniden ivme kazanmaya başlamışken ilişkilerde yankı uyandıran bir diğer hadise ise 19 Kasım 2016’da Rusya’nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov’a düzenlenen suikast olmuştur. Türkiye-Rusya ilişkilerinin en yoğun olduğu bir süreçte meydana gelmiş olan bu suikastın, planlı bir eylemin göstergesi olduğunu ileri sürülen bu hadise ile hem Rusya’ya hem de Türkiye’ye bir mesaj verilmeye çalışılmıştır. Bu saldırı ile Türkiye’nin güvensiz bir ülke olduğu algısını oluşturmak hem de dünyanın pek çok yerindeki Rus temsilcilerinin güvenliğini şüpheye düşürmek hedeflenmiş, hayatta iken Andrey Karlov’un, gelişmesi için çaba göstermiş olduğu Türkiye-Rusya ilişkilerinde tesis edilen bağlar zayıflatılmaya çalışılmıştır. Gerek Rusya Devlet Başkanı Putin gerekse Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, suikastı bir provakasyon olarak değerlendirmiş, her iki lider de söz konusu hadiseyi Türkiye-Rusya arasında tesis edilen iyi

ilişkileri bozma girişimi olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Nitekim Karlov Suikastına ilişkin olarak Vladimir Putin'in söylemiş olduğu sözler de Rusya'nın baş karar alıcısı Vladimir Putin'in, bu hadiseyi Rusya'nın Türkiye ile toparlanan ve gelişen ilişkileri hedef alan bir girişim olarak algıladığını göstermektedir:

“Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Andrei Karlov'un vahşice öldürüldüğü Türkiye'den trajik bir haber geldi.Öncelikle vefat eden meslektaşımızın ailesine ve arkadaşlarına en derin taziyelerimi sunarım. Dışişleri Bakanlığı'ndan Bay Karlov'a ölümünden sonra bir devlet nişanı vermesini ve onun anısını en iyi şekilde nasıl onurlandıracağımız konusunda önerilerde bulunmasını rica ediyorum. Görev başında öldü. Bu, Türkiye'de çok saygı duyulan ve Türk üst düzey yetkilileri ve kendisine saygı duyan diğer siyasi güçlerle çok iyi ilişkileri olan seçkin bir diplomattı. Bay Karlov çok zeki, nazik ve kibar bir adamdı. Onu şahsen tanıyordum. Bu sonbaharda Türkiye'ye yaptığım son gezide sürekli yanımdaydı. Bu suç inkâr edilemez bir şekilde, Rusya, Türkiye, İran ve Suriye'deki iç çatışmanın çözümüyle ilgilenen diğer ülkeler tarafından aktif olarak desteklenen Suriye'deki Rus-Türk ilişkilerinin normalleşmesini ve barış sürecini rayından çıkarmayı amaçlayan bir provokasyondur. Suçluların ilk elden öğrenecekleri tek bir yanıt olabilir: terörle mücadeleyi hızlandırmak.”

Görüldüğü üzere liderlerin kendi yorumlamalarının tesir ettiği birçok olay Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyrine yön vermektedir. Çalışmada genel olarak tarihsel akışı verilmiş olan Türkiye-Rusya ilişkilerinin yirmibirinci asırdaki gidişatına yön veren liderler olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Devlet Başkanı Putin'in rolleri, bu karar alıcıların kişilik kodları ile ilişkilendirilmiştir. Yazılım aracılığıyla çıkartılan bu kodlar üzerinden bu karar alıcıların liderlik profillerine ulaşılmak hedeflenmiş ve bu doğrultuda liderlerin profilleri arasındaki benzeşen yönler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu benzerlikler; dış politika analizi literatüründeki çalışma, model ve kuramlar ile bu doğrultuda liderlerin yaşantıları ve söylemleri rehber edinilerek saptanmış ve karar alıcıların algı, bakış açısı ve yorumlarının yansımaları Türkiye-Rusya ilişkilerinde çeşitli vakalar üzerinden takip edilmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplininde analiz birimi olarak uluslararası sistemdeki güç dağılımı ve devleti alan ana akım teorilerden farklı olarak liderler gibi analiz biriminin kapsamını birey düzeyine doğru genişleten, söylem analizi gibi yeni metotlar ile psikoloji disiplinin çeşitli elementlerini uluslararası ilişkilere entegre eden yeni nesil multidisipliner yaklaşım ve modellerden yola çıkan bu çalışmanın, söz konusu alanda yeni yeni yer edinmeye başlayan literatüre katkı sağlaması ve analiz birimi olarak bireye verilen ağırlığın arttırılmasının getirilerine dikkat çekmesi hedeflenmiştir. Nitekim bakış açısının genişletilmesi kapsamında analiz birimlerinin çeşitlendirilmesi, disipline yeni metotlar, yeni model ve kuramlar kazandırmakta, ortaya çıkarılan agümanlar üzerinden yeni akademik tartışmalar yaratarak hem disiplinin zenginleşmesini hem daha sağlıklı analiz ve çıkarımların yapılmasını hem de var olan

düşünce yapılarının eksik yönlerinin sorgulanarak bir sosyal bilim olan bu disiplinin bilimsel gücünün artmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2020). “Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19 (37): 191-221.
- Ağır, B. (2015). “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”. *Güvenlik Stratejileri*, 11(22): 97-131.
- Ahmad, F. (2020). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (Çev. A. Fethi), Hil Yayınları.
- Akgün, M. ve Aydın, T. (1999). *Türkiye Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Yayın No. TÜSİAD-T/99-264)*. TÜSİAD, İstanbul.
- Akkır, R. (2018). “Türkiye’de Siyaset, Din ve Liderlik: Recep Tayyip Erdoğan Örneği”. *Turkish Studies*, 13(22): 31-49.
- Akman, H. (2014). “Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, 9(1): 1-20.
- Aktürk, Ş. (2019). “Relations between Russia and Turkey Before, During and After the Failed Coup of 2016”. *Insight Turkey*, 21(4): 97-113.
- Aktürk, Ş. (2006). “Turkish-Russian Relations after the Cold War (1992-2002)”. *Turkish Studies*, 7(3): 337-364.
- Aktürk, Ş. (2013). *A Realist Reassessment of Turkish-Russian Relations, 2002-2012: From the Peak to the Dip? (Report January 2013)*. Caspian Strategy Institute.
- Alekseenkova, E. “Russia Navigates Complex Competing Interests in the Eastern Mediterranean”. M. Tanchum (Ed.). *Eastern Mediterranean In Uncharted Waters: Perspectives on Emerging Geopolitical Realities*. Konrad Adenauer Stiftung: 52-58.
- Alizade, F. (2015). “Uluslararası Hukuk ve Kırım Krizi”. *EkoAvrasya*, 8(29): 20-23.
- Alpman, P. S. (2018). “Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2): 1-28.
- Altunışık, M. B. (2011). *Turkish Foreign Policy in the 21st Century*, CIDOB International Yearbook.
- Arafat, M. ve Alnuaimy, O. M. (2011). “The Turkish-Russia Relations in The Era of AKP”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2): 103-133.
- Arı, T. ve Pirinççi, F. (2010). “Turkey’s New Foreign Policy Towards The Middle East and The Perceptions In Syria and Lebanon”. *Akademik Bakış*, 4(7):1-16.

- Arkan, Z. (2014). “‘Via Media’ vs. the Critical Path: Constructivism(s) and the Case of EU Identity”. *All Azimuth*, 3(2): 21-36.
- Armaoğlu, F. (2019). 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Cilt 1-2: 1914-1995. Kronik Kitap, 25. Baskı.
- Arodirik, H. D. (2019). *Rusya’nın Kültürel Diplomasi Çalışmaları: Castell’in Kültürel Nod Kavramı Üzerinden Rusya’nın Kültürel Diplomasi Uygulamaları ve Russkiy Mir Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, M. M. (2019). *Türkiye’nin ve Rusya’nın Orta Asya’ya Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Attar, A. (2007). “Rus-Türk İlişkileri Perspektifinden Rusya’nın Doğu Anadolu Politikaları”. *Erdem*, 15(45-46-47): 1-18.
- Ayata, A. (2017). “Suriye Krizinin Türkiye - Rusya İlişkilerine Etkileri”. *Researcher: Social Science Studies*, 5(10): 1-13.
- Aydın, H. (2017). “Türkiye’nin Ekonomik ve Ticari Ortakları İçinde Rusya’nın Yeri”, *International Conference on Euroasian Economies, Session 2B: Dış Ticaret*, 214-222.
- Aydın-Düzgüt, S. Balta, E. ve O’Donohue, A. (2020). *Turkey, Russia, and the West: Reassessing Persistent Volatility, Asymmetric Interdependence, and the Syria Conflict*. Istanbul Policy Center.
- Aydın, M. (2020). *The Long View on Turkish-Russian Rivalry and Cooperation (No 5)*, GMF.
- Aydın, S. (2019). *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rasyonel Tercih Yaklaşımı: Kuram, Yöntem, Uygulama*. Doktora Tezi. T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Baba, G. ve Karagül, S. (2012). “Türk Dış Politikasında Çok Taraflılığa Geçiş Çabaları: 1965 Çok Uluslu Güç Projesi ve 1 Mart 2003 Tezkeresi”. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 18-42.
- Baev, P. K. ve Kirişçi, K. (2017). *An Ambiguous Partnership The Serpentine Trajectory Of Turkish-Russian Relations In The Era Of Erdogan And Putin (Turkish Policy Paper Number 13)*. The Center On The United States And Europe At Brookings.
- Baev, P. (2021). *Russia and Turkey Strategic Partners and Rivals (Russei.Nei.ReportsNo: 35)*. Ifri.
- Bagan, W. A. (2017). “Syria in Russia’s Foreign Policy in the 21st Century”. *Teka Kom. Politol. Stos. Miedzynar- OL PAN*, 12(1): 27-40.

- Balcı, A. (2018). “Realizm”. Ş, Kardaş ve A, Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, 8. Baskı, İstanbul: 119-146.
- Balcı, A. (2013). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. Etkileşim Yayınları.
- Balta, E. ve Özkan, B. (2016). *Türkiye-Rusya İlişkilerine ‘Tarih’ İle Bakmak (Yayın No. DPF 2016- RR01)*. Boğaziçi Üniversitesi TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu.
- Balta, E. (2015). “The Syrian War and Turkey’s Kurdish Conflict”. K, E, Young ve L, Khatib (Ed.). *Mapping GCC Foreign Policy: Resources, Recipients and Regional Effects*. London School of Economics, Middle East Center: 4-19.
- Balta, E. (2019). “From Geopolitical Competition to Strategic Partnership: Turkey and Russia after the Cold War”. *Uluslararası İlişkiler*, 16(63): 69-86.
- Barkey, H. J. (2011). *Turkish Foreign Policy and The Middle East (N° 10)*. CERİ Strategy Papers.
- Barlas, D. ve Güvenç, S. (2014). *Türkiye’nin Doğu Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları*. (Çev. B. Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bartz, L. (2016). “Russian-Syrian Relations: Past-Present”. *The Journal of Global Affairs*, (26).
- Başaran, A. (2015). “Siyasi İlişkiler-Kültürel İlişkiler Etkileşimi: Türk-Rus İlişkileri Örneği”. *Avrasya Etüdleri*, 48(2): 101-142.
- Benhür, Ç. (2008). “1920’li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (24): 277-313.
- Beqa, M. (2017). “Neoclassical Realism: Its Promises and Limits as a Theory of Foreign Policy”. *European Academic Research*, V(1): 316-330.
- Besli H. ve Özbay, Ö. (2010). *R. Tayyip Erdoğan Bir Liderin Doğuşu*. Meydan Yayıncılık.
- Best, A., Hanhimäki, J. M., Maiolo, J. A. ve Schulze, K. E. (ed.). (2008). *International History of The Twentieth Century And Beyond*. Routledge, Second Edition, New York.
- Bilener, T. (2004). “Ulus-devlet Olma Sürecinde Ukrayna”. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. E. Büyükkakıncı (drl.). Phoneix yayınları, Ankara: 311-342.
- Bilgin, M. S. (2020). “Karabağ Zaferine Giden Süreç ve Jeopolitik Sonuçları”. *ULİSA12*, (8): 14-19.
- Blank, S. (2018). “The Foundations of Russian Policy in the Middle East”. T. Karasik ve S. Blank (Ed.). *Russia in the Middle East*. The Jamestown Foundation, United States: 28-60.

- Boin, A. Hart, P. ve van Esch, F. (2012). "Political Leadership in Times of Crisis: Comparing Leader Responses to Financial Tirbulance". L. Helms (Ed.). *Comparative Political Leadership*. Palgrave Macmillan: 119-141.
- Bolat, M. (2006). "Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri". *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 7(1): 45-74.
- Brawley, M. R. (2009). "Neoclassical realism and strategic calculations: explaining divergent British, French, and Soviet strategies toward Germany between the world wars (1919-1939)". S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. F. Taliafero (Ed.). *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, New York: 75-98.
- Breuning, M. (2007). *Foreign Policy Decision Making*. Palgrave Macmillan.
- Brighi, E. ve Hill, C. (2012). "Implementation and Behaviour". S. Smith, A. Hadfield ve T. Dunne (Ed.). *Foreign Policy Theories, Actors, Cases*. Oxford University Press, Second Edition: 147-167.
- Brown, R. (2005). *Rational Choice and Judgement Decision Analysis for the Decider*. John Wiley & Sons Inc, Publication, New Jersey.
- Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard*. Basic Books, New York.
- Brule, D. Mintz, A. ve DeRouen, K. (2014). "Decision Analysis". R. A. W. Rhodes ve P. Hart (Ed.). *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford University Press: 1-12.
- Buzan, B. Ve Wæver, O. (2003). *Regions and Powers The Structure of International Security*. Cambridge University Press, New York.
- Büyükakıncı, E. (2012). "Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş". E, Büyükakıncı ve E, Bacanlı (Ed.). *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu (Türk Dilli Halklar – Türkiye İle İlişkiler)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara: 779-842.
- Büyüktanır, D. (2015). "Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14(2): 1-24.
- Cavlak, H. ve Doğan, M. (2019). "Siyasal Kültür ve Yönetim Şekli: Putin Dönemi Rusya". *Sosyal Bilimler Metinleri* (02): 25-34.
- Cheterian, V. (2009). "The August 2008 War in Georgia: from ethnic conflict to border wars". *Central Asian Survey*, 28(2): 155-170.
- Chorin, E. (2017). "Russia's Strategic Wating Game in Libya". *Colleccion Monografias CIDOB*: 17-22.
- Commission on Security and Cooperation in Europe (2004). *Georgia's Rose Revolution (108th Congress 2nd Session)*. OSCE, Washington.

- Crimean Tatar Resource Center. (2019). *Contributions for the study on Indigenous People's Rights in the Context of Borders, Migration and Displacement* (No: 26/02). Crimean Tatar Resource Center, Geneva.
- Cupcea, A. (2018). "Religion and Ethnicity: Muslim Turkish and Tatar Identity in Dobruja (Romania) throughout the 20th Century". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(2):111-125.
- Çaycıoğlu, S. O. (2021). "Türk-Rus İlişkilerinde Kafkasya Faktörü". *Türkiye Günlüğü Türkiye-Rusya Münasebetleri: Kuşku ve Teyakkuzdan Komşuluk ve İşbirliğine (mi?)*, (147): 106-118.
- Çelikpala, M. (2019). "Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği". *Dış Politika & Güvenlik*, (5): 1-29.
- Çelikpala, M. (2015). "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri". *bilig*, (72): 117-144.
- Çelikpala, M. ve Erşen, E. (2018). "Turkey's Black Sea Predicament: Challenging or Accomodating Russia?". *Perceptions Journal of International Affairs*, XXIII(2): 72-92.
- Çiftçi, K. (2017). "Tarihsel Bakış Açısıyla Türk-Rus İlişkilerini Okumak". *VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "Türk Rus İlişkileri"*. 19-20 Ekim 2017, Giresun, 90-104.
- Çoban, M. İ. (2020). *Astana Process in Context with Iranian, Russian and Turkish Foreign Policies on Syrian Complexity*. Master's Thesis. The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.
- Coşkun, B. B. (2019). "Turkey's Relations with Russia after the Failed Coup: A Friend in Need of a Friend Indeed?". *New Middle Eastern Studies*, 9(1): 36-52.
- Çopuroğlu, Ö. ve Karpuzcu, T. (2017). "Krizlerin Yön Verdiği Türk – Rus İlişkilerine Uçak Krizine Kadar Analitik Bir Bakış: 2004-2016". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2): 465-483.
- Çulha, E. (2016). "Türk-Rus İlişkilerinin Kronolojisi (1991-2017)". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III(2): 287-298.
- Dawa, R. (2015). "Putin and Future of Russia". *Political Sciences & Public Affairs*, 3(3): 1-2.
- Demir, A. F. (2016). "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III(2): 139-151.
- Demirtaş, B. (2018). "İnşacılık". Ş, Kardaş ve A, Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, 8. Baskı, İstanbul: 167-185.

- Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2013). “Antalya’daki Rus Gelinler: Göçten Evliliğe, Evlilikten Göçe”. *Sosyoloji Dergisi*, 3.Dizi (27): 151-175.
- Deringil, S. (2015). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Altıncı Basım, İstanbul.
- Derman, G. S. ve Oba, H. (2016). “Making a Determination from the Operational Code of a New and Influential Actor: President of Turkey Recep Tayyip Erdogan ”. *bilig*, (79): 45-67.
- Devlen, B. Ve Özdamar, Ö. (2009). “Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises”. A. Freyberg-Inan, E. Harrison ve P. James (Ed.). *Rethinking Realism in International Relations*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore: 136- 163.
- Devlen, B. (2014). *Don’t Poke the Russian Bear: Turkish Policy in the Ukranian Crisis (NOREF Policy Brief)*. Norwegian Peacebuilding Resource Centre.
- Doğan, G. ve Durgun, B. (2012). “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15): 61-90.
- Duman, M. ve Samadov, N. (2003). “Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İktisadi ve Ticari İlişkilerin Yapısı Üzerine Bir İnceleme”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6): 25-47.
- Duran, B. (2017). “Takdim”. M. A. Memmi (Ed.). *AK Parti’nin 15 Yılı Dış Politika*. Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul: 9-13.
- Dyson, T. (2010). *Neoclassical Realism and Defence Reform in Post-Cold War Europe*. Palgrave Macmillan, Great Britain.
- Erdem, E. İ. (2018). “11 Eylül Terör Eylemleri ve Küresel Düzen”. Ş, Kardaş ve A, Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, 8. Baskı, İstanbul: 703- 711.
- Erdoğan, S. (2015). “Ukrayna Krizi’ni Avrupa Birliği ve Rusya Üzerinden Anlamak”. *EkoAvrasya*, 8(29): 50-51.
- Erdoğan, T. (2021). *Daha Adil Bir Dünya Mümkün Birleşmiş Milletler Reformu İçin Bir Model Önerisi*. Turkuvaz Kitap.
- Erdoğan, M., Yakut, K. ve Bağcı, H. (ed.). (2012). *Türk Dış Politikası-1*. T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.
- Erhan, Ç. ve Özkoç, Ö. (2018). “Yirminci Yüzyılda Uluslararası Siyaset”. Ş, Kardaş ve A, Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, 8. Baskı, İstanbul: 33-55.
- Erhan, Ç. ve Embel, E. (2015). “Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler”. *bilig*, (72): 145-170.

- Erişen, C. (2018). "Dış Politika Analizi". Ş, Kardaş ve A, Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, 8. Baskı, İstanbul: 367-378.
- Erol, M. E. ve Ozan, E. (2011). "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim". *Akademik Bakış*, 4(8): 13-38.
- Erol, M. S. (2021). "Türk-Rus İlişkilerini Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?". *Türkiye Günlüğü Türkiye-Rusya Münasebetleri: Kuşku ve Teyakkuzdan Komşuluk ve İşbirliğine (mi?)*, (147): 95-105.
- Erol, M. S. (2015). "Türkiye Rusya İlişkilerinin Geleceğinde Tarihsel Kodlar ve Soğuk Savaş Faktörü". *Soğuk Savaş'tan Günümüze Türk-Rus İlişkileri II. Çalıştay Bildirileri*, 28-29 Eylül 2010, Ankara, 87-91.
- Erşen, E. (2017). "Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations". *Insight Turkey*, 19(4): 85-103.
- Erşen, E. (2016). "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III(2): 153-171.
- Erşen, E. (2018). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dünya Siyaseti". Ş, Kardaş ve A, Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, 8. Baskı, İstanbul: 57-78.
- Ertem, H. S. "Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: 'Kimliğin Güvenliği' ve 'Güvenliğin Kimliği'". *Güvenlik Stratejileri*, 8(6): 177-237.
- Ertoý, B. (2019). "Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm". *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(1): 1-26.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2001) "Arap Ülkeleriyle İlişkiler". Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1: 1919-980, İletişim Yayınları, İstanbul, 196-203.
- Fierke, K. M. (2013). "Constructivism". T. Dunne, Milja Kurki ve S. Smith (Ed.). *International Relational Theories Discipline and Diversity*. Oxford University Press, Italy.
- Freedman, R. O. (2002). "Putin and the Middle East". *Demokratizatsiya-George Washington University*, 10(4): 509-527.
- Gaddis, J. L. (2008). *Soğuk Savaş Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*. (Çev. D. Cenkçiler). Yapı Kredi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Genç, H. ve Esin, M. (2018). "Yakınlaşmayı Anlamak: Bolşevikler ve Milli Mücadeleciler, 1919-1922". *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 2(1): 55-73.

- George, A. L. (1967). *The "Operational Code": A Neglected Approach To The Study Of Political Leaders And Decision-Making. (Memorandum RM-5427-PR)*. The RAND Corporation. United States.
- Gökay, B. (2006). *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991 Soviet foreign policy, Turkey and Communism*. Routledge, New York.
- Güder, S. ve Mercan, M. H. (2012). "2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası". *İnsan ve Toplum*, 2(3): 57-92.
- Güleç, C. (2018). "Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri". *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 79-102.
- Güler, M. Ç. (2020). *Türkiye-Rusya İlişkileri*. SETA Vakfı. 2019'da Dış Politika: 156-162.
- Gülmez, N. ve Tahancı, B. (2014). "Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28): 199-226.
- Güney, M. K. (2017). *İnşacılık Kuramı Kapsamında 2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası ve Kimlik*. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Güreş, G. (2011). *Security Dimension of Turkey's Relations With Russia: 2000-2010*. Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürtuna, A. (2006). *Turkish Russian Relations In The Post Soviet Era: From Conflict To Cooperation?*. Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Halaçoğlu, Y. (2006). *Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları*. Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Harmoon Center For Contemporary Studies. (2017). *Determinants and Prospects of the Russian - Turkish Relations*. Harmoon Center For Contemporary Studies, Qatar.
- Hart, P. ve Rhodes, R. A. W. (2014). "Puzzles of Political Leadership". R. A. W. Rhodes ve P. Hart (Ed.). *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford University Press, United States of America.
- Hermann, M. (2014). "Political Psychology". R. A. W. Rhodes ve P. Hart (Ed.). *The Oxford Handbook of Political Leadership*. Oxford University Press: 1-11.
- Henke, M. (2018). "The Rotten Carrot: US-Turkish Bargaining Failure over Iraq in 2003 and the Pitfalls of Social Embeddedness". *Security Studies*, 27(1): 120-147.
- Hill, F. ve Taspınar, O. (2006). "Turkey and Russia: Axis of the Excluded?". *Survival*, 48(1): 81-92.
- Houghton, D. P. (2009). *Political Psychology Situations, Individuals, and Cases*. Routledge, New York.

- Huddy, L. Sears D. O. ve Levy. J. S. (2013). "Introduction: Theoretical Foundations of Political Psychology". L. Huddy, D. O. Sears ve J. S. Levy (Ed.). *The Oxford Handbook of Political Psychology Second Edition*. Oxford University Press, United States of America: 1-22.
- Hussain, N. ve Sakoor, F. (2017). "The Role of Leadership in Foreign Policy: A Case Study of Russia under Vladimir Putin". *IPRI Journal*, XVII, (1): 1-25.
- Intelyse LLC. (2020). *Russia and Turkey Test Their Alliance on The Libyan and Syrian Battlefields*. Intelyse LLC.
- International Crisis Group. (2018). *Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus (Europe Report N°250)*. International Crisis Group.
- ISPI and Atlantic Council. (2019). *The MENA Region: A Great Power Competition*. ISPI. Italy.
- İlyas, A. (2015). "Johnson Mektubu ve Türkiye Dış Politikasında Eksen Kayması 1965-1980". *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, (10): 163-177.
- İmanov, V. (2008). *Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*. Küre Yayınları, İstanbul.
- İsmayıl, E. ve Aliyev, B. (2016). "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü". *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (17): 187-201.
- Janik, R. (2013). "China, Russia and the Failure of the Responsibility to Protect in Syria: Does the Fear of Regime Change Offer a Serviceable Explanation?". *Studia UBB Europaea*, LVIII(1): 63-88.
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princenton University Press, New Jersey.
- Kaldor, M., Karl, T. L. ve Said, Y. (2007). "Introduction". M. Kaldor, T. L. Karl ve Y. Said (Ed.). *Oil Wars*. Pluto Press: 1-40.
- Kanbolat, H. (2019). "Akkuyu Nükleer Santrali". H, B, Sakal (Ed.). *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji*. Kapadokya Üniversitesi Yayınları-1, Nevşehir: 30-35.
- Kantarci, Ş. (2012). "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısına Yönelik Teori Eksenli Ampirik Yaklaşımlar: Yeni Sürecin Adı 'Koalisyonlar Dönemi mi?'". *Güvenlik Stratejileri*, 8(16): 1-32.
- Kara, G. (2017). "2. Dünya Savaşı Sonrası Stalin'in Türkiye Politikası (1945-1953)". VII. *Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "Türk Rus İlişkileri"*. 19-20 Ekim 2017, Giresun, 80-89.

- Karasar, H. E. (2019). “Türkiye-Rusya İlişkilerine Genel Bir Bakış”. H, B, Sakal (Ed.). *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji*. Kapadokya Üniversitesi Yayınları-1, Nevşehir: 11-16.
- Karagöl, E. T. ve Kızılkaya, M. (2015). *Rusya-AB-Türkiye Üçgeninde Türk Akımı (SETA Perspektif Sayı: 105)*. SETA.
- Karakullukçu, M. ve Trenin, D. (2014). *Exploring The Prospects For Russian-Turkish Cooperation In A Turbulent Neighborhood (GRF Report)*. Carnegie Moscow Center Working Group, Moscow.
- Karimov, N. (2018). “AK Parti Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri: Bölgesel Çatışma İçinde İşbirliği Arayışı”. *The Sustainable Development of Economy and Administration: Problems and Perspectives Conference Paper*. 26-27 October 2018, Baku. 322-326.
- Kaya, S. (2005). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’nin Değişen Ulusal Güvenlik Algılaması ve Politikaları”. *Avrasya Dosyası*, 11(2): 212-239.
- Kazdal, M. (2018). “Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri (2002-2017): Dış Politikada Çatışma ve İşbirliği”. *Journal of Awareness*, 3(2): 52-62.
- Kelkitli, A. F. (2017). *Turkish-Russian Relations Competition and Cooperation in Eurasia*. Routledge, New York.
- Kemaloğlu, İ. (2015). “Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri”. *Soğuk Savaş’tan Günümüze Türk-Rus İlişkileri II. Çalıştay Bildirileri*, 28-29 Eylül 2010, Ankara, 75-86.
- Kemaloğlu, İ. (24-26 Ağustos 2016). “15 Temmuz Darbe Girişimi’nin Rusya’daki Yansımaları”. *15 Temmuz Darbe Girişiminin İslam Coğrafyasında Yansımaları Konferansı*. Kütahya, 1-6.
- Keyman, F. (2018). “Küreselleşme”. Ş, Kardaş ve A, Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, 8. Baskı, İstanbul: 509-522.
- Kınıklıoğlu, S. (1996). “Türkiye-Ukrayna İlişkileri ve Kırım Tatar Meselesi”. *bilig*, (3): 33-38.
- Kırkpınar, N. (2017). “2. Dünya Savaşı’nda Stalin ve Sovyet Diplomasisi Karşısında Türk Basınının Tutumu (1939-1945)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34): 239-277.
- Kısacık, S. (2019). “Karadeniz Havzası’ndaki Bölgeselleşme Girişimleri”. G, Tüysüzöğlu ve S, Kurt (Ed.). *Uluslararası Politikada Karadeniz*. Detay Yayıncılık, Ankara: 301-347.
- Kibaroglu, M. (2019). *On Turkey’s Missile Defence Strategy: The Four Faces of the S-400 Deal Between Turkey and Russia (SAM Papers No. 16)*. SAM.

- Kiraz, S. (2018). “Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2): 417-440.
- Koçak, M. (2017). “Türkiye-Rusya İlişkileri”, SETA, (Analiz No: 201). Ankara.
- Koritskiy, S. (2015). “Süleyman Demirel Döneminde Türk-Rus Münasebetlerinin Gelişimindeki Temel Eğilimler”. *Soğuk Savaş’tan Günümüze Türk-Rus İlişkileri II. Çalıştay Bildirileri*, 28-29 Eylül 2010, Ankara, 57-70.
- Kortunov, A. (2019). *The Astana Model: Methods and Ambitions of Russian Political Action*. ISPI and Atlantic Council, Milano.
- Köstem, S. (2018). “The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence”. *Perceptions Journal of International Affairs*, XXIII(2): 10-32.
- Köylü, M. (2015). “Rusya, Türkiye ve Suriye İlişkileri”. *Milli Güvenlik ve Askeri Bilimler Akademik Dergisi*, 2(7): 93-115.
- Kreutz, A. (2007). *Russia in the Middle East: Friend or Foe?*. Praeger Security International, United States of America.
- Kurban, V. (2014). “1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28): 253-282.
- Kurban, V. ve Çümen, N. (2020). “Tarihi ve Güncel Boyutları ile Karabağ”. *ULİSA 12*: 20-33.
- Kurt, S. (2019). “Karadeniz’in Değişen Jeopolitik Gündemi: Enerjinin Yükselişi”. G, Tüysüzöğlu ve S, Kurt (Ed.). *Uluslararası Politikada Karadeniz*. Detay Yayıncılık, Ankara: 157-189.
- Küçük, M. (2014). “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. R. Gözen (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(1): 309-335.
- Lazarevska, E., Sholl, J. M. ve Young, M. D. (2006). “Links Among Beliefs and Personality Traits: The Distinctive Language of Terrorists”. M. Schafer ve S. G. Walker (Ed.). *Beliefs and Leadership in World Politics Methods and Applications of Operational Code Analysis*. Palgrave Macmillan, New York: 171-186.
- Lee, S. (2002). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*. (Çev. S. Aktur), Dost Kitabevi, Ankara.

- Lobell, S. E. (2009). "Threat assesment, the state and foreign policy: a neoclassical realist model". S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. F. Taliafero (Ed.). *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, New York: 42-74.
- Magen, Z. ve Lindenstrauss, G. (2013). "Russian-Turkish Relations: Contemporary Dilemmas of Past Empires". *Strategic Assessment*, 16(2): 61-70.
- Mankoff, J. (2012). "Why Moscow fears Arab unrest". *Current History*, 111(747): 258-263.
- Mamedov, R. ve Lukyanov, G. (2018). "Russia and Turkey: Approaches to Regional Security in the Middle East". *Perceptions*, XXIII(2): 51-71.
- Mammadova, F. (2019). *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkilerinin Gelişimine Tarihsel Bakış*. Düzeltilmiş Yüksek Lisans Tezi. T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Masumova, N. R. (2018). "Russia and Turkey: Ressetting Economic Partnership". *Perceptions*, XXIII(2): 33-50.
- McGuire, W. J. (2004). "The Poly-Psy Relationship: Three Phases of a Long Affair". J. T. Jost ve J. Sidanius (Ed.). *Political Psychology*. Psychology Press, New York: 26-39.
- McMahon, R. (2003). *The Cold War A Very Short Introduction*. Oxford University Press, United States.
- Megerisi, T. (2020). *The Policies of European States and Russia on Libya*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Mikail, E. H. (2013). "Turkish Russian Political and Economical Relations". *International Journal of Bussiness and Social Science*, 4(10): 299-317.
- Mintz, A. ve DeRouen, K. (2010). *Understanding Foreign Policy Decision Making*. Cambridge University Press, New York.
- Mintz, A. (2002). "Introduction". A. Mintz (Ed.). *Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making*. Palgrave Macmillan, New York: 1-10.
- Miş, N. ve Aslan, A. (2014). "Erdoğan Siyaseti ve Kurucu Cumhurbaşkanlığı Misyonu". *SETA Analiz*, Sayı: 109.
- Moga, T. ve Alexeev, D. (2013). "Post-Soviet States Between Russia and the EU: Reviving Geopolitical Competition? A Dual Perspective". *The Quarterly Journal*, 13(1): 41-51.
- Morin, J-F. ve Paquin, J. (2018). *Foreign Policy Analysis A Toolbox*. Springer Nature.
- Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2020). *Rusya Federasyonu Yaş Meyve Sebze Ürünleri Sektör Raporu*. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.
- Oğuzlu, T. (2019). "NATO-Rusya İlişkileri". *Güvenlik Yazıları Serisi*, (27): 1-7.

- Oliger, O., Crane, K., Schwartz, L. H. ve Yusupov, C. (2009). *Russian Foreign Policy Sources and Implications*. RAND.
- Onuf, N. G. (2013). *Making Sense, Making Worlds Constructivism in social theory and international relations*. Routledge, USA.
- ORSAM, (2017). *Turkey's Air Defence Umbrella and S-400 (Report No: 213)*. ORSAM. Ankara.
- Oran, B. (2001). "Dönemin Bilançosu". B, Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1: 1919-980, İletişim Yayınları, İstanbul: 387-398.
- Oran, B. (2001). "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği". B, Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1: 1919-980, İletişim Yayınları, İstanbul: 19-90.
- Oran, B. (2001). "1923-1939: Göreli Özerklik-I". B, Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1: 1919-980, İletişim Yayınları, İstanbul: 241-257.
- Öncel, A. ve Liapina, L. (2018). "The Effects of Turkish-Russian Political Relations on Bilateral Trade Balance: Cointegration and Causal Analysis". *Theoretical and Applied Economics*, XXV(1): 73-94.
- Örmeci, O. (2020). "Turkish-Russian Relations During AK Parti Rule: Could Economic Partnership Transform into a Strategic Partnership? A Realistic Outlook". *IJEASS*, 2(2): 126-145.
- Özbudun, E. (2010). *Türk Siyasal Hayatı*. Anadolu Üniversitesi, 7. Baskı, Eskişehir.
- Özçelik, M. (2010). "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2): 253-269.
- Özçelik, S. (2017). "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Alternatif Politika Bağlamında Yeni Partneri 'Rusya'". VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "Türk Rus İlişkileri". 19-20 Ekim 2017, Giresun, 154-161.
- Özdem, A. G. ve Yılmazçelik, İ. (2013). "İşgal Altındaki Türk Yurdu: Karabağ". *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, IX(2): 1-30.
- Özel, S. ve Uçar, G. (2019). "The Economics of Turkey - Russia Relations". *Foreign Policy& Security*, (10): 2-25.
- Özel, M. S. (2015). "Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye'ye Etkileri". IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bidiriler Kitabı-II. 14-17 Mayıs 2015, Kütahya, 73-88.

- Özer, A. İ. A. (2019). *Arming Countries With or Without The United States (No.55)*. SETA.
- Özertem, H. S. (2017). "Turkey and Russia: A Fragile Friendship". *Turkish Policy Quarterly*, 15(4): 121-134.
- Öztürk, M. (2021). "Ankara-Moskova İlişkilerinde Karşılıklı Şüphe ve Güvensizlikler (1919-1923)". *Türkiye Günlüğü Türkiye-Rusya Münasebetleri: Kuşku ve Teyakkuzdan Komşuluk ve İşbirliğine (mi?)*, (147): 37-52.
- Öztürk, S. (2014). "Ukrayna Krizi: Yeniden Soğuk Savaş Senaryosu ve Kırım". *Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Merkezi*, No: 7: 4-13.
- Öztürkci, A. (2013). *II. Dünya Savaşı Yılları ve Sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1939-1950)*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Partowazar, B., Jawan, A. J. ve Soltani, F. (2014). "Decision Making in Foreign Policy". *Pensee Journal*, 76(4): 344-353.
- Pashayeva, G. (2009). "The Nagorno-Karabakh Conflict in the Aftermath of the Russia-Georgia War". *The Turkish Policy Quarterly*, 8(4): 55-69.
- Pehlivan Türk, B. (2018). "Analiz Düzeyi Problemi". Ş, Kardaş ve A, Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, 8. Baskı, İstanbul: 543-549.
- Pilöv, A. (2015). "St. Petersburg/Leningrad Üniversitesi'nde Osmanlıca Eğitimi (1920'li Yıllardan Günümüze Kadar)". *Soğuk Savaş'tan Günümüze Türk-Rus İlişkileri II. Çalıştay Bildirileri*, 28-29 Eylül 2010, Ankara, 121-124.
- Poti, L. (2018). "Russian Policies towards the MENA Region". *MENARA Working Papers*: 1-16.
- Primakov, Y. (2009). *Russia and the Arabs Behind the Scenes in the Middle East from the Cold War to the Present*. (Çev. P. Gould), Basic Books, New York.
- Purtaş, F. (2017). "Türk-Rus İlişkilerinde Bir Asırlık Barışın Formülü: Krizlere Rağmen Bozulmayan İyi Komşuluk". *ULİSAANALİZ Türkiye-Rusya İlişkileri Türkiye'nin Dış İlişkilerinin Son On Yılı Panel Serisi-7*, 12-31.
- Purtaş, F. (2021). "Kremlin'de Allahu Ekber Nidaları: Soğuk Savaş SONrası Türkiye ile Rusya Arasındaki Kültürel İlişkiler". *Türkiye Günlüğü Türkiye-Rusya Münasebetleri: Kuşku ve Teyakkuzdan Komşuluk ve İşbirliğine (mi?)*, (147): 119-125.
- Purtaş, F. (2015). "Türk Rus İlişkilerinin Gelişiminin Anahtarı İyi Komşuluk". *Soğuk Savaş'tan Günümüze Türk-Rus İlişkileri II. Çalıştay Bildirileri*, 28-29 Eylül 2010, Ankara, 71-74.

- Redd, S. B. (2003). "The Poliheuristic Theory of Foreign Policy Decision Making: Experimental Evidence". A. Mintz (Ed.). *Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making*. Palgrave Macmillan: 101-126.
- Rekha, C. (2018). *Russia-Turkey Rapprochement: A New Paradigm of Relations*. Indian Council of World Affairs Issue Brief, New Delhi: 1-4.
- Renshon, J. (2011). "Stability and Change in Belief Systems: The Operational Code of George W. Bush from Governor to Second Term President". S. G. Walker, A. Malici ve M. Schafer (Ed.). *Rethinking Foreign Policy Analysis States, Leaders, and the Microfoundations of Behavioral International Relations*. Routledge, New York: 169-188.
- Reus-Smit, C. (2005). "Constructivism". S. Burchill ve A. Linklater (Ed.). *Theories of International Relations*. Palgrave Macmillan: 188-211.
- Rodkiewicz, W. (2017). *Russia's Middle Eastern Policy Regional Ambitions, Global Objectives (Number 71)*. OSW Studies, Marka Karpia.
- Rosa, P. (2018). *Neoclassical Realism and the Underdevelopment of China's Nuclear Doctrine*. Palgrave Macmillan e-Book, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-78640-7>.
- Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". *World Politics*, 51(1): 144-172.
- Roussos, S. (2019). "Russia, The Middle East and The International System". C. Filis (Ed.). *A Closer Look at Russia and Its Influence in the World*. Nova Science Publishers, Inc: 347-359.
- Rumelili, B. (2015). "Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler". *Uluslararası İlişkiler*, 12(46): 169-185.
- Russian International Affairs Council. (2016). *New Stage of Russia-Turkey Economical Relations (Report No: 28)*. Russian International Affairs Council, Moscow.
- Rutland, P. (2000). "Putin's Path to Power." *Post-Soviet Affairs*, 16(4): 313-354.
- Sakwa, R. (2008). "Putin's Leadership: Character and Consequences". *Europe-Asia Studies*, 60(6): 879-897.
- Sapmaz, A. (2008). *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Sarıaslan, F. (2019). "Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile İlişkilerinde Ekonominin Rolü". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 8(2): 174-216.
- Sarınay, Y. (2008). "Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı 1878-1918". *Akademik Bakış*, 1(2): 69-105.

- Schafer, M. ve Walker, S. G. (2001). "Political Leadership and the Democratic Peace: The Operational Code of Prime Minister Tony Blair". O. Feldman ve L. O. Valenty (Ed.). *Profiling Political Leaders Cross-Cultural Studies of Personality and Behaviour*. Praeger Publishers, United States of America: 21-36.
- Schafer, M., Nunley, J. ve Crichlow, S. (2011). "Small Group Dynamics: The Psychological Characteristics of Leaders and the Quality of Group Decision Making". S. G. Walker, A. Malici, M. Schafer (Ed.). *Rethinking Foreign Policy Analysis States, Leaders and the Microfoundations of Behavioral International Relations*. Routledge, UK: 112-129.
- Schneider, B.A., (2012). *Russian Foreign Policy in the Middle East: Priorities and Effectiveness*. Graduate Thesis. University of Denver, Electronic Thesis and Dissertations.
- Siebens, J. ve Case, B. (2012). *The Libyan Civil War: Context and Consequences (Special Report Summer 2012)*. THINK International and Human Security.
- Selezneva, L. (2003). "Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism". R. Fawn (Ed.). *Realignments in Russian Foreign Policy*. Frank Cass Publishers, Great Britain: 10-26.
- Soysal, İ. (1983). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Birinci Cilt, Ankara.
- Sönmez, A. S. (2010). "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası". *Avrasya Etüdleri*, 37(1): 37-76.
- Sönmez, A. S., Bıçakçı, H. ve Yıldırım, C. (2015). "Analysis of Russia-Ukraine relations in context of Crimea problem". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3): 656-670.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *Türk Dış Politikası*. Der Yayınları, İstanbul.
- Steans, J., Pettiford, L., Diez, T. ve El-Anis, I. (ed.). (2010). *An Introduction to International Relations Theory Perspectives and Themes*. Pearson Education Limited, England.
- Stepanova, E. (2018). "Russia's Approach to the Conflict in Libya, the East-West Dimension and the Role of OSCE". A. Dessi ve E. Greco (Ed.). *Search for Stability in Libya OSCE's Role between Internal Obstacles and External Challenges*. Edizioni Nova Cultura, Roma: 89-111.
- Stilo, A. (2019). "Russia, Central Asia and the Caucasus". *Osservatorio Strategico*, XXI(3): 40-45.
- Störk, B. (2015). "Geopolitical Stituation of Ukraine and Its Importance". *Security and Defense Quarterly*, 3(8): 17-39.

- Süleymanov, A. (2009). “Çağdaş Türk Toplumlarda Aile ve Evlilik İlişkileri”. *Aile ve Toplum*, 5(17): 7-17.
- Svistunova, İ. (2021). “Değişen Dünyada Rusya ve Türkiye”. *Türkiye Günlüğü Türkiye-Rusya Münasebetleri: Kuşku ve Teyakkuzdan Komşuluk ve İşbirliğine (mi?)*, (147): 5-13.
- Sylvan, Lu. (2015). *Vladimir Putin Russian Leader*. Abdo Publishing, United States of America.
- Şahin, İ. (2017). “Soğuk Savaş Dönemi SSCB’nin Kıbrıs Politikası”. *VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu “Türk Rus İlişkileri*. 19-20 Ekim 2017, Giresun, 322-327.
- Şen, C. (2006). *Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1953)*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Şihaliyev, E. ve Mustafayev, B. (2016). “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Dağlık Karabağ Sorunu: Çözüm Yolunda Engeller ve Öngörüler”. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (17): 109-135.
- Şimşek, N., Şimşek, H. A. ve Zhanaltay, Z. (2017). “Analysis of Bilateral Trade Relations between Turkey and Russian Federation”. *bilig* (83): 1-26.
- Taganova, S. (2020). *Türkiye-Rusya Arasındaki Sosyal ve Politik İlişkiler Bağlamında Karma Evlilikler Üzerine Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanrıverdi, M. (2021). “Türk-Sovyet İlişkilerinin Toplumsal ve Diplomatik Temelleri (1917-1921)”. *Türkiye Günlüğü Türkiye-Rusya Münasebetleri: Kuşku ve Teyakkuzdan Komşuluk ve İşbirliğine (mi?)*, (147): 14-28.
- Taşcı, T. A. (2021). “Türk-Rus İlişkilerinin Son 30 Yılı”. *Türkiye Günlüğü Türkiye-Rusya Münasebetleri: Kuşku ve Teyakkuzdan Komşuluk ve İşbirliğine (mi?)*, (147): 77-94.
- Tekir, G. (2020). “Russian-Turkish Involvement in the Civil War in Libya”. *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, (3): 190-215.
- Tellal, E. (2001). “Sovyetlerle İlişkiler”. B, Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1: 1919-980, İletişim Yayınları, İstanbul, 155-175.
- Tellal, E. (2001). “SSCB’yle İlişkiler”. B, Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1: 1919-980, İletişim Yayınları, İstanbul, 769-781.
- Tellal, E. (2001). “SSCB’yle İlişkiler”. B, Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1: 1919-980, İletişim Yayınları, İstanbul, 314-324.

- Tellal, E. (2001). "SSCB'yle İlişkiler". B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1: 1919-980, İletişim Yayınları, İstanbul, 499-519.
- Tellal, E. (2015). "Rusya Suriye'de Ne Arıyor?". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(4): 1047-1050.
- Timmins, G. (2005). "Strategic or Pragmatic Partnership? The European Union's Policy Towards Russia Since the End of the Cold War". R. Fawn (Ed.), *Realignments in Russian Foreign Policy*. Frank Cass Publishers, 74-91.
- Tokgöz, E. (2011). "Dünden Bugüne Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinde Üç Büyük Dönem". *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1): 6-14.
- Topsakal, İ. (2016). "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 33-53.
- Topuzoğlu, B. Ve Okur, M. A. (2019). "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Değişimin Dinamikleri: 2011-2016". *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1): 1-15.
- Torbakov, I. (2008). *The Georgia Crisis And Russia-Turkey Relations*. The Jamestown Foundation, United States.
- Trenin, D. (2016). "Russia in the Middle East: Moscow's Objectives, Priorities, and Policy Drivers". *Carnegie Moscow Center Task Force White Paper*. 5 Nisan 2016.
- Tuncel, T. K. (2020). *Rusya Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler (Analiz No: 2020/22)*. Avrasya İncelemeleri Merkezi. Ankara.
- Tüfekçi, Ö. (2017). "İşbirliği ve Kriz İkileminde Türkiye-Rusya İlişkileri". M. A. Memmi (Ed.). *AK Parti'nin 15 Yılı Dış Politika*. Turkuvaaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul: 135-154.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Genel Müdürlüğü. (1973). *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Kurtuluş Savaşımız (1919-1923)*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Türkiye Petrolleri A. O., (2020). *Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*, TPAO.
- Tziarras, Z. (2019). *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean-An Introduction (Report 3)*. Peace Research Institute Oslo.
- Tziarras, Z. ve Fredriksen, S. N. (2020). *The Libya Conflict and It's Security Implications for the Broader Region(Report 4)*. Peace Research Institute Oslo.
- Urankyzy, A. (2020). *TurkStream and the Trajectory of Russia-Turkey Relations*. TRT World Resarch Centre.

- Usluer, A. S. (2016). "The July 15 Failed Coup Attempt and Its Implications for Turkish Foreign Policy". *bilig*, (79): 23-44.
- Uzgel, İ. Ve Kürkçüoğlu, Ö. (2001). "Batı Avrupa'yla İlişkiler". B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1: 1919-980, İletişim Yayınları, İstanbul, 258-314.
- Üstün, Ç. (2016). *Russia-Turkey: From Honeymoon to Rivalry A Return to the Ghosts of the Past?*. (CICERO Foundation Great Debate Paper No. 16/04). CICERO Foundation.
- Walker, S. G. (1990). "The Evolution of Operational Code Analysis". *Political Psychology*, 11(2): 403-418.
- Walt, S. M. (1998). "International Relations: One World, Many Theories". *Foreign Policy*, (110): 29-46.
- Warhola, J. W. ve Bezci, E. B. (2013). "The Return of President Putin and Russian-Turkish Relations: Where Are They Headed?". *SAGE Open*, 1-13, DOI: 10.1177/2158244013503165
- Walker, S. G. (2011). "Foreign Policy Analysis and Behavioral International Relations". S. G. Walker, A. Malici, M. Schafer (Ed.). *Rethinking Foreign Policy Analysis States, Leaders and the Microfoundations of Behavioral International Relations*. Routledge, UK: 3-20.
- Walker, S. G. ve Schafer, M. (2006). "Belief Systems as Causal Mechanisms in World Politics: An Overview of Operational Code Analysis". M. Schafer ve S. G. Walker (Ed.). *Beliefs and Leadership in World Politics Methods and Applications of Operational Code Analysis*. Palgrave Macmillan, New York: 3-24.
- Weitz, R. (2012). "Russia-Turkey Relations Confronts Syrian Strains". *Caucasus International*, 2(3): 33-43.
- Weitz, R. (2010). "Russian-Turkish Relations: Steadfast and Changing". *Mediterranean Quarterly*, 21(3): 61-85.
- Wendt, A. E. (1987). "The agent-structure problem in international relations theory". *International Organisation*, 41(3): 335-370.
- Wendt, A. E. (1999). *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press.
- Vernadsky, G. (2019). *Rusya Tarihi*. (Çev. D. Mızrak ve E. Ç. Mızrak), Seelenge Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul.
- Vitol, A. (2015). "Sosyal Alanda Türk-Rus Münasebetleri". *Soğuk Savaş'tan Günümüze Türk-Rus İlişkileri II. Çalıştay Bildirileri*, 28-29 Eylül 2010, Ankara, 115-120.

- Vorotnyuk, M. (2016). *Crimean Tatars: A Potential "Friendship Bridge" Between Ukraine and Turkey*. Institute of World Policy.
- Yakut, K. (2013). "2. Dünya Savaşı'ndan Sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Yönelik Talepleri ve Türk Basınının Tutumu". *kebikeç*, (35): 169-186.
- Yanık, L. K. (2007). "Allies or Partners? An Appraisal of Turkey's Ties to Russia, 1991-2007". *East European Quarterly*, (3): 349-370.
- Yegin, M. (2019). *Turkey between NATO and Russia: The Failed Balance (SWP Comment No. 30)*. Stiftung Wissenschaft und Politik.
- Yeltin, H. ve Işık, K. (2017). "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi". *International Journal of Political Studies*, 3(3): 40-50.
- Yel, S. (2015). "1936 Yılından Sonra Değişen Dünya Şartları, Rusya Federasyonu ve Türkiye Arasında Boğazlar Meselesi". *Soğuk Savaş'tan Günümüze Türk-Rus İlişkileri II. Çalıştay Bildirileri*, 28-29 Eylül 2010, Ankara, 5-56.
- Yerasimos, S. (2000). *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*. Boyut Yayıncılık, 2. Basım, İstanbul.
- Yeşilot, O. ve Özdemir, B. (2016). "Türk-Rus İlişkilerinin Geleceği: Rekabet Mi? İşbirliği Mi?". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III(2): 55-73.
- Yılmaz, S. ve Yakşı, A. (2016). "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri". *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (17): 9-57.
- Yılmaz, S. (2018). *Türkiye-Rusya İlişkilerine Bakış 2016-2017*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, M. E. (2011). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri". *Akademik Fener*, 27-42.
- Yılmaz, B. (2019). *Ukrayna Krizi Sonrası Türkiye'nin Kırım'ın İlhakına Yönelik Politikası*.
- Yılmaz, S. (2014). *Neorealizm ve Dış Politika: 1 Mart Tezkeresi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Bursa.
- Yunus Emre Enstitüsü Faaliyet Raporu. (2018). <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2018-faaliyet-raporu>
- Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zengin, E. (2015). "Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4(1): 61-103.

Zehfuss, M. (2002). *Constructivism in International Relations The Politics of Reality*. Cambridge University Press.

İnternet Kaynakları

Abay, E. G., “Putin’den S-400 ve F-35 Mesajı”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/putinden-s-400-ve-f-35-mesaji/1157025> (erişim tarihi: 28.2.2021).

Abc News, “Russian President Vladimir Putin says West behaving like ‘empire’; reassures Russians over economy”. <https://www.abc.net.au/news/2014-12-19/putin-says-west-behaving-like-empire-as-russian-economy-slides/5977744?nw=0&r=HtmlFragment> (erişim tarihi: 26.10.2021).

Akçam, M., “14. yılında 1 mart tezkeresini anlamak”. <https://www.stratejikortak.com/2017/03/14-yilinda-1-mart-tezkeresi.html> (erişim tarihi: 5.11.2021).

Akhiyadov, M., “Görüş- Rusya’nın Libya Politikası”. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-rusya-nin-libya-politikasi/1794069> (erişim tarihi: 15.1.2021).

Akhiyadov, M., “Russia’s Strategy in Libya”. https://insamer.com/en/russias-strategy-in-libya_3078.html (erişim tarihi: 15.1.2021).

Akkaya, M. İ., “Rusya Federasyonu Dış Politika Karar Alma Mekanizması”. <https://www.ilmvemedeniyyet.com/rusya-federasyonu-dis-politika-karar-alma-mekanizmasi.html> (erişim tarihi: 16.3.2021).

Aktan, S., “Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Türkiye, Rusya ve Bölge İçin Ne Anlam Taşıyor?”. <https://tr.euronews.com/2020/01/08/turk-akimi-dogal-gaz-boru-hatti-turkiye-rusya-ve-bolge-icin-ne-anlam-tasiyor> (erişim tarihi: 4.3.2021).

Aksay, H., “Türkiye’deki gizli Rus ordusu”. <https://t24.com.tr/haber/turkiyedeki-gizli-rus-ordusu,266239> (erişim tarihi: 5.9.2021).

Al Jazeera, “Erdoğan: Dünya 5’ten Büyüktür”. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-dunya-5ten-buyuktur> (erişim tarihi: 14.2.2021).

Al Jazeera ve Ajanslar, “Portre: Recep Tayyip Erdoğan”. <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-recep-tayyip-erdogan> (erişim tarihi: 10.2.2021).

Al Jazeera Centre for Studies, “Implications of Downed Russian Jet on Turkey-Russia Relations”. <https://studies.aljazeera.net/en/positionpapers/2015/12/201512211923765212.html> (erişim tarihi: 24.2.2021).

- Al Jazeera Turk, “Erdoğan, Putin’le Görüştü”.<http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-putinle-gorustu-0>(erişim tarihi: 5.11.2021).
- Al Jazeera, “Putin says US achieved ‘zero’ in Afghanistan”.<https://www.aljazeera.com/news/2021/9/1/putin-says-us-achieved-zero-in-afghanistan>(erişim tarihi: 30.10.2021).
- Ametbek, D., “Rusya’nın Kıbrıs Müzakerelerindeki Tutumu”. <https://ankasam.org/rusyanin-kibris-muzakerelerindeki-tutumu/> (erişim tarihi: 7.1.2021).
- Anadolu Ajansı, “TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı Açılıyor”.
<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkakim-dogal-gaz-boru-hatti-aciliyor/1695772>
(erişim tarihi: 1.1.2021).
- Anadolu Ajansı, “Russia Celebrates 100th Year of Diplomatic Relations with Turkey”.
<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/russia-celebrates-100th-year-of-diplomatic-relations-with-turkey> (erişim tarihi: 2.1.2021).
- Anadolu Ajansı, “Akkuyu Nükleer Santrali’nin Temeli Atıldı”.
<https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/akkuyu-nukleer-santralinin-temeli-atildi/1107089> (erişim tarihi: 2.3.2021).
- Ankara Rusya Bilim ve Kültür Merkezi, “Faaliyetlerimiz”. <https://tur.rs.gov.ru/tr/activities>
(erişim tarihi: 7.9.2021).
- Askeroğlu, S., “Rusya’nın Libya’daki Hedefleri”. https://iramcenter.org/rusyanin-libyadaki-hedefleri/?send_cookie_permissions=OK (erişim tarihi: 15.1.2021).
- Askeroğlu, S., “Rusya’da Sistem, Yapı ve Putin’in İktidarı”. <https://kriterdergi.com/dispolitika/rusyada-sistem-yapi-ve-putinin-iktidari> (erişim tarihi: 16.3.2021).
- Aydemir, M., “BM Öncülüğündeki Libya Siyasi Diyalog Forumu Tekrar Toplanacak”.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-oculugundeki-libya-siyasi-diyalog-forumu-tekrar-toplanacak/2071582> (erişim tarihi: 16.1.2021).
- Aydınlık, “Erdoğan ve Putin anlaştığı ortak üniversite kuruluyor”.
<https://www.aydinlik.com.tr/erdogan-ve-putin-anlastigi-ortak-universite-kuruluyor-turkiye-temmuz-2019> (erişim tarihi: 9.9.2021).
- Aydoğan, H. C., “Rusya Devlet Başkanı Putin: Batının Demokrasi Anlayışında Bozukluk Gözlemliyoruz”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-devlet-baskani-putin-batinin-demokrasi-anlayisinda-bozukluk-gozlemliyoruz/691789> (erişim tarihi: 28.11.2021).
- Balta, E. ve Çelikpala, M., “Turkey and Russia: Historical Patterns and Contemporary Trends in Bilateral Relations”.

<https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780190064891.001.0001/oxfordhb-9780190064891-e-12> (erişim tarihi: 7.1.2021).

BBC News, “Vladimir Putin: Russia’s Action Man President”. <https://www.bbc.com/news/world-europe-15047823> (erişim tarihi: 9.2.2021).

BBC News, “Erdoğan ve Putin hemfikir: Suikast Bir Provakasyon”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38365002> (erişim tarihi: 24.2.2021).

BBC News, “Turkey Downin of Russian Jet ‘stab in the back’ Putin”. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34913173> (erişim tarihi: 24.2.2021).

BBC News, “S-400: Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sinop’ta S-400 Denemeleri Yapıldığını Doğruladı”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54664164> (erişim tarihi: 28.2.2021).

BBC News, “S-400’lerin Türkiye’de Etkinleştirilmesi Ertelendi”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52495766> (erişim tarihi: 1.3.2021).

Bila, F., “Erdoğan: Rusya’yı göz ardı edemeyiz”. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/erdogan-rusyayi-goz-ardi-edemeyiz-985699> (erişim tarihi: 5.11.2021).

Biyografi.info, “Recep Tayyip Erdoğan”. <https://www.biyografi.info/kisi/recep-tayyip-erdogan> (erişim tarihi: 6.2.2021).

BOTAŞ, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/lisans-ogrencileri-icin/196> (erişim tarihi: 12.5.2021).

Cafersoy, N., “2002 Yılında Türkiye Rusya İlişkileri”. <https://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=104&lang=TR> (erişim tarihi: 22.12.2020).

Can, F., “2020 Petrol Savaşlarında Rusya ve Suudi Arabistan’ın Hedefleri Neler?”. <https://tr.euronews.com/2020/03/12/2020-petrol-savaslar-nda-rusya-ve-suudi-arabistan-n-hedefleri-neler> (erişim tarihi: 2.1.2021).

Cia World Fact Book, “Explore All Countries”. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/libya/> (erişim tarihi: 29.7.2021).

Crenshaw, M. (2002). “The Utility of Political Psychology”. K. R. Monroe (Ed.). *Political Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, United States of America: 141-150.

CNN Türk, “Türkiye-Azerbaycan Seyahatleri Artık Sadece Kimlikle”. <https://www.cnnturk.com/video/dunya/turkiye-azerbaycan-seyahatleri-artik-sadece-kimlikle-video#:~:text=Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1%20Erdo%C4%9Fan'%C4%B1n%20Azerbaycan%20seyahatinde,kart%C4%B1%20ibraz%20ederek%20seyahat%20edebilecek.&text=T%C3%BCrkiye%20ve%20Azerbaycan%20protokol%20anla%C5%9Fm>

[as%C4%B1n%C4%B1%20imzalad%C4%B1%2C%20vizesiz%20seyahatin%20kap%C4%B1s%C4%B1%20a%C3%A7%C4%B1ld%C4%B1](#). (erişim tarihi: 20.2.2021).

CNN, “Transcript: CNN Interview with Vladimir Putin”.
<https://edition.cnn.com/2008/WORLD/europe/08/29/putin.transcript/index.html>
(erişim tarihi: 17.08.2021).

CMI Report, “Turkish Foreign Policy: Structures and Decision-Making Processes”.
<https://www.cmi.no/publications/6854-turkish-foreign-policy-structures-and-decision-making-processes> (erişim tarihi: 14.3.2021).

Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/expert/gideon-rose#:~:text=Gideon%20Rose%20is%20the%20Mary,Editor%20from%202000%20to%202010> (erişim tarihi: 17.5.2021).

Cumhuriyet, “Putin, çocukluk hayalini açıkladı: Ben bile şaşıyorum”.
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/putin-cocukluk-hayalini-acikladi-ben-bile-sasiriyorum-1865877> (erişim tarihi: 19.10.2021).

Çalışkan, B., “2. Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya’da Yeni Dönem”.
https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html
(erişim tarihi: 13.1.2021).

Çam, Ö. T., “Türkiye ve Rusya İdlib’te Ateşkes Üzerinde Anlaştı”.
<https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/turkiye-ve-rusya-idlibde-ateskes-uzerinde-anlasti/1756201> (5.1.2021).

Daily Sabah, “2020: Our Worst Year”. <https://www.dailysabah.com/world/2020-our-worst-year/news> (erişim tarihi: 2.1.2021).

Daily Sabah, “Syria Achieves Relative Peace in 2020 Thanks to Turkey’s Efforts”.
https://www.dailysabah.com/world/syrian-crisis/syria-achieves-relative-peace-in-2020-thanks-to-turkeys-efforts?gallery_image=undefined#big (erişim tarihi: 5.1.2021).

Daily Sabah, “Turkey in Favor of East Med Dialogue, Erdogan Says”.
<https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/turkey-in-favor-of-east-med-dialogue-erdogan-says> (erişim tarihi: 7.1.2021).

Daily Sabah, “Asad Regime Attacks Kill 2 Civilians Wound 6 in Syria’s Idlib”.
<https://www.dailysabah.com/world/syrian-crisis/assad-regime-attacks-kill-2-civilians-wound-6-in-syrias-idlib> (erişim tarihi: 11.5.2021).

Daily Sabah with Agencies, “UN Forsees Deployment of International Cease-Fire Monitors in Libya”.
<https://www.dailysabah.com/world/africa/un-foresees-deployment-of-international-cease-fire-monitors-in-libya> (erişim tarihi: 16.1.2021).

- Deutsche Welle, “Putin: Erdoğan Esnek ve Güvenilir Bir Ortak”.
<https://www.dw.com/tr/putin-erdo%C4%9Fan-esnek-ve-g%C3%BCvenilir-bir-ortak/a-55365959> (erişim tarihi: 4.2.2021).
- Donat, İ., “Rusya’nın Tarım Stratejisi”. <https://www.bloomberght.com/yorum/irfan-donat/2002329-rusyanin-tarim-stratejisi> (erişim tarihi: 1.9.2021).
- Duran, B., “Turkish Presence in Caucasus Ushers in New Balance of Power”.
<https://www.dailysabah.com/opinion/columns/turkish-presence-in-caucasus-ushers-in-new-balance-of-power> (erişim tarihi: 14.1.2021).
- Duran, B., “Turkey: Sanctioned by the US, Praised by the Russia”.
<https://www.dailysabah.com/opinion/columns/turkey-sanctioned-by-the-us-praised-by-russia> (erişim tarihi: 4.2.2021).
- Eskişehir Ticaret Odası, “Ukrayna Ülke Bülteni”. <http://www.etonet.org.tr/ulke-raporlari> (erişim tarihi: 8.1.2021).
- EPDK, “Doğal Gaz Piyasası Yıllık Sektör Raporu Listesi”.
<https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/dogal-gazyillik-sektor-raporu> (erişim tarihi: 30.8.2021).
- Euronews, “Merkel Erdoğan’a Libya’dan Yabancı Askerlerin Çekilmesinin ‘Önemli Mesaj’ Olacağını Söyledi”. <https://tr.euronews.com/2021/05/06/merkel-erdogan-a-libya-dan-yabanc-askerlerin-cekilmesinin-onemli-mesaj-olacag-n-soyledi> (erişim tarihi: 11.5.2021).
- Euronews, “Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov’dan, Ukrayna’ya satılan SİHA’larla ilgili Türkiye’ye uyarı”. <https://tr.euronews.com/2021/04/12/rusya-d-sisleri-bakan-lavrov-dan-ukrayna-ya-sat-lan-siha-larla-ilgili-turkiye-ye-uyar> (erişim tarihi: 11.5.2021).
- Fareed Zakaria, <https://fareedzakaria.com/about> (erişim tarihi: 14.7.2021).
- Furuncu, Y., “TürkAkım Türkiye’nin Enerjide Merkez Ülke Konumunu Güçlendirecek”.
<https://www.setav.org/turkakim-turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-konumunu-guclendirecek/> (erişim tarihi: 4.3.2021).
- Gazprom, “Projects”. <https://www.gazprom.com/projects/#foreign> (erişim tarihi: 09.07.2021).
- Global Security, “Hmeymim Air Base/ Martyr Basil al-Assad International Airport”.
<https://www.globalsecurity.org/military/world/syria/baselalassad.htm> (erişim tarihi: 02.07.2021).
- Global Security, “Ash Sha’irat/ Shayrat Air Base”.
<https://www.globalsecurity.org/military/world/syria/shayrat.htm> (erişim tarihi: 02.07.2021).

- Göksedef, E., “Putin Dönemi Türk - Rus İlişkileri”. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri> (22.12.2020).
- Göksedef, E., “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Sorunlu Alanlar”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51389034> (erişim tarihi: 18.1.2021).
- Güler, M. Ç., “Barış Pınarı Harekatı ve Rusya’nın Tavrı”. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/baris-pinari-harekatı-ve-rusya-nin-tavri/1610174> (erişim tarihi: 9.3.2021).
- Gülşen, H., “Türkiye-Ukrayna İlişkileri Neden Önemli?”. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-ukrayna-iliskileri-neden-onemli> (erişim tarihi: 8.1.2021).
- Gürbüz, Ş. N., “30 Years Post-Cold War, Turkey Tries to Strike Balance with US, Russia”. <https://www.dailysabah.com/politics/news-analysis/30-years-post-cold-war-turkey-tries-to-strike-balance-with-us-russia> (erişim tarihi: 4.2.2021).
- Haber Rus, “Rus Patriği Kirill: Osmanlı’da kimse Hristiyanları katletmedi”. <https://haberrus.ru/politics/2016/01/11/rus-patrigi-kirill-osmanlida-kimse-hristiyanlari-katletmedi.html> (erişim tarihi: 14.9.2021).
- Haber7, “Putin: Rus Halkı Rekabette Avantajlı”. <http://haber7.ru/putin-rus-halki-rekabette-avantajli.html> (erişim tarihi: 28.11.2021).
- Haber Türk, “Moskova’daki Erdoğan-Putin Zirvesinde Lider Diplomasisi”. <https://www.haberturk.com/moskova-daki-erdogan-putin-zirvesinde-lider-diplomasisi-2604900> (erişim tarihi: 9.3.2021).
- Hürriyet, “Akkuyu Nükleer Santrali İçin Önemli Açıklama”. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/akkuyu-nukleer-santrali-icin-onemli-aciklama-41748446> (erişim tarihi: 2.3.2021).
- Hürriyet, “Erdoğan: Milletçilik Ayak Altında”. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-milliyetcilik-ayak-altinda-22621388> , (erişim tarihi: 25.6.2021).
- Hürriyet, “Aman Ermenistan’da Karizmayı Çizdirmeyin”. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aman-ermenistan-da-karizmayi-cizdirmeyin-9833192> (erişim tarihi: 5.11.2021).
- Hoagland, R. E., “Does the Minsk Group Still Have a Role?”. <https://icrcenter.org/does-the-minsk-group-still-have-a-role/> (erişim tarihi: 20.7.2021).
- Independent Türkçe, “Suudi Arabistan ve Rusya Petrol Üretimi Kesintisinde Anlaştı, Petrol Fiyatı Yüzde 12 Yükseldi”. <https://www.indyrturk.com/node/160926/ekonomi%CC%87/suudi-arabistan-ve-rusya->

[petrol-%C3%BCretimi-kesintisinde-anla%C5%9Ft%C4%B1-petrol-fiyat%C4%B1](#)

(erişim tarihi: 2.1.2021).

İha, “Putin’den Türkiye Çıkışı: ‘Türkiye G7’ye Alınmalı””. <https://www.ihha.com.tr/haber-putinden-turkiye-cikisi-turkiye-g7ye-alinmali-798985/> (erişim tarihi: 10.5.2021).

İsmayıl, E., “Ermenistan’daki Rus Askeri Üsleri: Bölgesel Güvenliğı Tehdit Ediyor” <https://www.globalsavunma.com.tr/ermenistan-daki-rus-askeri-usleri-bolgesel-guvenligi-tehdit-ediyor.html> (erişim tarihi:25.7.2021).

Kalabalık, A., “Turkish Visit to Libya is of Strategic Importance”. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/turkish-visit-to-libya-is-of-strategic-importance/2091193> (erişim tarihi: 15.1.2021).

Kantarıcı, Ş., “Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri ve Ermeni Sorunu’nun Ortaya Çıkışı”.<http://dunyasavasi.ttk.gov.tr/tr/turk-ermeni-kulliyati/ix-cilt-ermeni-meselesinin-ortaya-cikisi-kilise-ve-misyonerlik/tarih-boyunca-turk-ermeni-iliskileri-ve-ermeni-sorununun-ortaya-cikisi-doc-dr-senol-kantarci-517.html> (erişim tarihi: 11.1.2021).

Karakuş, A. ve Pazarbaşı, M., “Patrik’ten Davos övgüsü”. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/patrik-ten-davos-ovgusu-1114903> (erişim tarihi: 14.9.2021).

Kemaloğlu, İ., “Türkiye-Ukrayna İlişkilerinde Hassas Denge”. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-ukrayna-iliskilerinde-hassas-denge-/1724963#> (erişim tarihi: 8.1.2021).

Kemaloğlu, İ., “Türkiye-Rusya Dostluğunun Yeni Sembolü: TürkAkım”. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-rusya-dostlugunun-yeni-sembolu-turkakim-/1697460> (erişim tarihi: 3.3.2021).

Kızıltoprak, S., “Libya’nın Jeo-stratejik Önemi ve Türkiye-Libya İlişkilerinin Arka Planı”. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/libya-nin-jeo-stratejik-onemi-ve-turkiye-libya-iliskilerinin-arka-plani/1703301> (erişim tarihi: 16.1.2021).

Kohen, S., “Rusya ile Yeni Ortaklık”. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/rusya-ile-yeni-ortaklik-5270349> (erişim tarihi: 17.5.2021).

Koutroumpis, J., “Russia and Turkey: An Ambiguous Energy Partnership”. <https://www.e-ir.info/2019/09/11/russia-and-turkey-an-ambiguous-energy-partnership/> (erişim tarihi: 25.12.2020).

- Köse, T., “The ironic legacy of the 9/11 attacks”.
<https://www.dailysabah.com/opinion/columns/the-ironic-legacy-of-the-911-attacks>
 (erişim tarihi: 19.09.2021).
- Köstem, S. (2020). “Russian-Turkish Cooperation in Syria: geopolitical alignment with limits”. *Cambridge Review of International Affairs*,
<https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1719040> : 1-23.
- Kuduğ, F., “Türk-Rus İlişkileri 2014’te Büyük İvme Kazandı”.
<https://tr.sputniknews.com/rusya/201412311013317491/> (erişim tarihi: 23.12.2020).
- Levine, N. ve Young, M. D., “Leadership Trait Analysis and Threat Assessment with Profiler Plus”. <https://profilerplus.org/> (erişim tarihi: 23.3.2021).
- Lukoil, “Geographic Reach”.
<https://www.lukoil.com/Company/BusinessOperation/GeographicReach> (erişim tarihi: 9.7.2021).
- Mackinnon, A., “Russia and Turkey’s Proxy War in Libya Heats Up”.
<https://foreignpolicy.com/2020/06/19/russia-and-turkeys-proxy-war-in-libya-heats-up/>
 (erişim tarihi: 16.1.2021).
- Marocci, T., “EU-Russia Relations: Towards An Increasingly Geopolitical Paradigm”.
<https://www.vocaleurope.eu/eu-russia-relations-towards-increasingly-geopolitical-paradigm/> (erişim tarihi: 21.1.2021).
- Mazı, İ., “Kahramanmaraş’ta yangın söndürme uçağı düştü”.
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kahramanmarasta-yanigin-sondurme-ucagi-dustu/2334673> (erişim tarihi: 12.9.2021).
- Mehmet, F. H., “Türkiye-Rusya İlişkilerinin Son 16 Yılı”.
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807#>
 (erişim tarihi: 24.12.2020).
- Metzel, M., “Russia to scrutinize military cooperation with Turkey, if it supplies drones to Ukraine”. <https://tass.com/politics/1281075> (erişim tarihi: 14.7.2021).
- Metzel, M., “Kremlin says Turkey can be persuaded towards Russia’s stance on Crimea, but Kiev unlikely”. <https://tass.com/politics/1278939> (erişim tarihi: 14.7.2021).
- Milel ve Nihal Eğitim, Kültür ve Düşünce Platformu, “Rus Ortodoks Kilisesi’nin Yapısı ve İşleyişi”.
<https://www.milelvenihal.org/din-kultur-arastirmalari/rus-ortodoks-kilisesinin-yapisi-ve-isleyisi> (erişim tarihi: 14.9.2021).

- Milliyet, “Tayyip Erdoğan: Rusya ile de vizeleri kaldırıyoruz”. <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/tayyip-erdogan-rusya-ile-de-vizeleri-kaldiriyoruz-1221313> (erişim tarihi: 5.11.2021).
- Milliyet, “1 Mart Tartışması”. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/1-mart-tartismasi-2190915> (erişim tarihi: 16.8.2021).
- Milliyet, “Alanya’ya Ortodoks Kilisesi Yapılacak”. <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/antalya/alanya-ya-ortodoks-kilisesi-yapilacak-10157888> (erişim tarihi: 11.9.2021).
- News wwc, “As Military Tensions Rise on Ukraine Border, Putin Addresses the Russian Nation: Live Updates”. <https://www.newswwc.com/united-states/as-military-tensions-rise-on-ukraine-border-putin-addresses-the-russian-nation-live-updates/> (erişim tarihi: 4.10.2021).
- Norwich University Online. “5 Key Approaches to Foreign Policy Analysis”. <https://online.norwich.edu/academic-programs/resources/5-key-approaches-to-foreign-policy-analysis> (erişim tarihi: 28.1.2021).
- The NewYork Times, “Putin Warns of a Russian ‘Red Line’ the West Will Regret Crossing”. <https://www.nytimes.com/2021/04/21/world/europe/russia-putin-ukraine-navalny.html> (erişim tarihi: 30.10.2021).
- Ntv, “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan önemli mesajlar”. https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-daglik-karabag-aciklamasi,PXamE401_Um_Hz9aEs9j-w (erişim tarihi: 25.7.2021).
- Ntv, “NATO’nun Libya’da ne işi var?”. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6VO1xU5PmkGhAGJtyRD3qA> (erişim tarihi: 30.7.2021).
- Ntv, “Erdoğan’ın petrol şartı”. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdoganin-petrol-sarti,NH0ROBR-FUS285swXXwTag> (erişim tarihi: 30.7.2021).
- Ntv, “Rusya’da orman yangınları: “Aşırı yangın tehlikesi” uyarısı yapıldı”. https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/rusyada-orman-yaninlari-asiri-yanigin-tehlikesi-uyarisi-yapildi,t2YCY2Plh068XDb2OlyO9w/YmJoYlskNkudSb4aS_IKFQ (erişim tarihi: 30.7.2021).
- Oğan, S., “Rusya Federasyonu’nun Kıbrıs Politikası”. <https://turksam.org/rusya-federasyonunun-kibris-politikasi> (erişim tarihi: 7.1.2021).
- Oruç, M. Ş., “How Vladimir Putin Punished Nikol Pashinian”. <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/how-vladimir-putin-punished-nikol-pashinian> (erişim tarihi: 13.1.2021).

The Ohio State University.
<https://polisci.osu.edu/people/schweller.2#:~:text=Randall%20L.,Schweller%20joined%20OSU%20in%202004>(erişim tarihi: 12.5.2021).

Öniş, Z. ve Yılmaz, Ş., “The Political Economy of BRICS and Near-BRICS in an Emerging Global Order: Co-operation and Conflict in Turkish-Russian Relations”.
<https://www.semanticscholar.org/paper/The-Political-Economy-of-BRICS-and-near-BRICS-in-an-Y%C4%B1lmaz-%C3%96ni%C5%9F/fb781d6c170a6acfacfd2b61973ca88267bf946d> (erişim tarihi: 4.1.2021).

Özel, S., “The Crisis in Turkish-Russian Relations”.
<https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2016/05/10/137131/the-crisis-in-turkish-russian-relations/> (erişim tarihi: 24.2.2021).

Özkan, R. Ö., “SU-24 İle Kaybedilen Dostluk..”. <https://www.turkrus.com/188513-su-24-ile-kaybedilen-dostluk-xh.aspx> (erişim tarihi: 17.2.2021).

Reevel, P., “Russian President Vladimir Putin says US dominance is ending after mistakes ‘typical of an empire’”. <https://abcnews.go.com/International/putin-us-dominance-ending-mistakes-typical-empire/story?id=58611354> (erişim tarihi: 26.10.2021).

Rodgers, J., “What Putin’s Quest For New Powers Says About His Leadership Of Russia”.
<https://www.forbes.com/sites/jamesrodgerseurope/2020/07/01/what-vladimir-putins-quest-for-new-powers-says-about-his-leadership/?sh=4b85f8795ddb> (erişim tarihi: 10.2.2021).

Rosatom, <https://rosatom.ru/tr/rosatom-in-country/> (erişim tarihi: 12.5.2021).

Rosatom, “Projects”. <https://rosatom.ru/en/investors/projects/>(erişim tarihi: 12.5.2021).

RT, “‘Sports changed my life & mindset’: Putin says parents were against him studying martial arts, but coach talked them around”. <https://www.rt.com/russia/474478-putin-judo-coach-russia/> (erişim tarihi: 20.9.2021).

Russia Briefing, “Despite Covid-19, Russia-Turkey 2020 Bilateral Trade Is Up 9%”.
<https://www.russia-briefing.com/news/despite-covid-19-russia-turkey-2020-bilateral-trade-9.html/>, (erişim tarihi: 2.1.2021).

Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, “Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan İle Görüştü”.
https://turkey.mid.ru/tr/press_center/news/rusya_devlet_ba_kan_vladimir_putin_t_rkiye_cumhurba_kan_recep_tayyip_erdo_an_ile_g_r_t/, (erişim tarihi: 2.1.2021).

- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>, (erişim tarihi: 30.6.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Address to the Federal Assembly”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/17118>, (erişim tarihi: 25.6.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, (erişim tarihi: 27.6.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Vladimir Putin’s annual news conference”. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/62366, (erişim tarihi: 27.6.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Meeting of the Council for Interethnic Relations”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65252>, (erişim tarihi: 25.6.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Press statements and answers to journalists’ questions following a meeting with Prime Minister of Turkey Recep Tayyip Erdogan”. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/16014, (erişim tarihi: 26.6.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Joint news conference with President of Turkey Recep Tayyip Erdogan”. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/54023, (erişim tarihi: 26.6.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Reception marking the 25th anniversary of the Constitution”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59392>, (erişim tarihi: 27.6.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Opening Address to a Moscow Foreign Ministers’ Meeting of the Multilateral Steering Group of the Middle East Peace Process”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21114>, (erişim tarihi: 30.6.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Interview to NBC”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/65861>, (erişim tarihi: 02.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Vladimir Putin visited Khmeimim Air Base in Syria”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/56351>, (erişim tarihi: 02.07..2021).

- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Security Council Meeting”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/46305>, (erişim tarihi: 15.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Valdai Discussion Club Session”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/61719>, (erişim tarihi: 16.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>, (erişim tarihi: 30.06..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Meeting with public representatives of Crimea and Sevastopol”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65172>, (erişim tarihi: 16.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Article by Vladimir Putin ‘On the Historical Unity of Russians and Ukrainians’”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/66181>, (erişim tarihi: 16.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Presidential Address to The Federal Assembly”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/65418>, (erişim tarihi: 14.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Speech at the Public Forum of the People of the Caucasus and Southern Russia”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22396>, (erişim tarihi: 20.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Replies to media questions on developments in Nagorno-Karabakh”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64431>, (erişim tarihi: 27.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Meeting on Russian peacekeeping mission in Nagorno-Karabakh”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64455>, (erişim tarihi: 20.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Interview with Al Arabiya, Sky News Arabia and RT Arabic”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/interviews/61792>, (erişim tarihi: 30.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “News conference following Russian-German talks”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62565>, (erişim tarihi: 29.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “News conference following talks with President of Turkey Recep Tayyip Erdogan”. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/52673, (erişim tarihi: 29.08..2021).

- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Ceremony to launch TurkStream gas pipeline”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62553>, (erişim tarihi: 25.07..2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Statement for the press and answers to media questions following Russia-Turkey talks”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/60247>, (erişim tarihi: 12.09.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Joint news conference with President of Turkey Recep Tayyip Erdogan”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/54023>, (erişim tarihi: 2.09.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Joint news conference of Vladimir Putin and Recep Tayyip Erdogan”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57192>, (erişim tarihi: 10.09.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Meeting with Sergei Lavrov, Sergei Naryshkin and Alexander Bortnikov”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/53500>, (erişim tarihi: 26.08.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Vladimir Putin’s annual news conference”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/53573>, (erişim tarihi: 26.08.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “News conference following Russian-Turkish talks”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/54444>, (erişim tarihi: 25.08.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Joint news conference with President of Turkey Recep Tayyip Erdogan”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/54023>, (erişim tarihi: 13.09.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Ceremony marking the completion of TurkStream gas pipeline’s offshore section”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59152>, (erişim tarihi: 23.08.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Launch of construction of Akkuyu Nuclear Power Plant’s third unit”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65133>, (erişim tarihi: 10.09.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Responses to Questions from Russian Journalists”. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/22732, (erişim tarihi: 12.08.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Hükümet üyeleriyle yapılan toplantıda açılış konuşması”. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21930>, (erişim tarihi: 17.02.2021).

- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “News conference following a meeting of the presidents of Russia, Turkey and Iran”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57201>, (erişim tarihi: 20.10.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Statement for the press and answers to media questions following Russia-Turkey talks”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/60247>, (erişim tarihi: 10.9.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Closing Speech at the Russian-Turkish Business Forum”. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22729>, (erişim tarihi: 05.9.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Akkuyu Nuclear Power Plant ground-breaking ceremony”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57190>, (erişim tarihi: 22.8.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “News Conference Following Talks With President of Turkey Recep Tayyip Erdogan”. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52673>, (erişim tarihi: 11.9.2021).
- Rusya Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Vladimir Putin’s Annual News Conference”. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/64671, (erişim tarihi: 12.9.2021).
- Sabah., “Rusya’ya Vize Mesajı”. https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/03/15/rusyaya_vize_mesaji (erişim tarihi: 17.5.2021).
- Sabah, “Ukrayna’nın NATO üyeliği ihtimali Putin’i kızdırdı: Bizi Kandırdılar”. <https://www.sabah.com.tr/dunya/ukraynanin-nato-uyeligi-ihtimali-putini-kizdirdi-bizi-kandirdilar-5544162> (erişim tarihi: 5.11.2021).
- Safarov, F., “Rus Ortodoks Kilisesi ve Türkiye”. <https://www.dikgazete.com/rus-ortodoks-kilisesi-ve-turkiye-makale,2564.html> (erişim tarihi: 14.9.2021).
- Sputnik Türkiye, “2016: Rusya-Türkiye İlişkileri İçin Sınav Yılı”. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201612311026532699-turkiye-rusya-ozur-erdogan-putin-karlov/> (erişim tarihi: 27.12.2020).
- Sputnik Türkiye, “TürkAkım Bir Yaşında”. <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202101081043542543-turkakim-bir-yasinda/> (erişim tarihi: 4.3.2021).
- Sputnik Türkiye, “Peskov: Putin ile Erdoğan arasındaki kişisel ilişki, ihtilaflı konuların uyumlu şekilde çözülmesini mümkün kılıyor”.

<https://tr.sputniknews.com/20201227/peskov-putin-ile-erdogan-arasindaki-kisisel-iliski-ihtilafli-konularin-uyumlu-sekilde-cozulmesini-1043471122.html> (erişim tarihi: 29.11.2021).

Sputnik Türkiye, “Zaharova: Amerikan tipi müttefikliğin tersine, Rusya-Türkiye ilişkileri karşılıklı yarar üstüne kurulu”. <https://tr.sputniknews.com/20200604/zaharova-amerikan-tipi-mutteklikligin-tersine-rusya-turkiye-iliskileri-karsilikli-yarar-ustune-1042190328.html?norescaler> (erişim tarihi: 13.9.2021).

Sputnik Türkiye, “Erdoğan’dan Putin’e mesaj: Değerli dostum, Zafer Gününüzü en içten duygularıyla tebrik ediyorum”. <https://tr.sputniknews.com/20200509/erdogandan-putine-mesaj-degerli-dostum-zafer-gunuzu-en-icten-duygularimla-tebrik-ediyorum-1042005647.html?norescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

Sputnik Türkiye, “Putin: Türkiye ile görüş ayrılıklarından kaygı duymuyoruz, Ankara işbirliğinin sürmesinden yana”. <https://tr.sputniknews.com/20201022/putin-kovid-19-pandemisinin-insanoglunun-gelecegini-nasil-degistirecegi-uzerine-derinlemesine-1043075437.html?norescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

Sputnik Türkiye, “Rus uzman: Erdoğan’ın Putin’in yanıtı ile ilgili görüşü birçok kişinin görüşüyle örtüşüyor”. <https://tr.sputniknews.com/20201112/peskov-putin-erdoganin-yapici-yaklasimini-cok-takdir-ediyor-karabag-konusunda-fikir-ayriliklari-1043211354.html?norescaler> (erişim tarihi: 12.9.2021).

Sputnik Türkiye, “Peskov: Putin, Erdoğan’ın yapıcı yaklaşımını çok takdir ediyor, Karabağ konusunda fikir ayrılıkları diyalogla çözülecek”. <https://tr.sputniknews.com/20210321/rus-uzman-erdoganin-putinin-yaniti-ile-ilgili-gorusu-bircok-kisinin-gorusuyle-ortusuyor-1044077890.html> (erişim tarihi: 12.9.2021).

Sputnik Türkiye, “Peskov: Putin’le Erdoğan birbirine benziyor, bu nedenle ortak çözüm bulabiliyorlar”. <https://tr.sputniknews.com/20200717/peskov-putinle-erdogan-birbirine-benziyor-bu-nedenle-ortak-cozum-bulabiliyorlar-1042473955.html> (erişim tarihi: 12.9.2021).

Sputnik Türkiye, “Putin: Uluslararası ilişkilerde en önemli değer istikrar ve öngörülebilirliktir”. <https://tr.sputniknews.com/20210615/putin-uluslararasi-iliskilerde-en-onemli-deger-istikrar-ve-ongorulebilirliktir-1044734304.html> (erişim tarihi: 20.9.2021).

- Sputnik Türkiye, “Rusya Bilim ve Kültür Merkezi’nin Türk-Rus işbirliğinin tarihiyle ilgili yarışma”.<https://tr.sputniknews.com/20210217/rusya-bilim-ve-kultur-merkezinin-tuk-rus-isbirliginin-tarihiyle-igili-yarisma-1043830631.html>(erişim tarihi: 20.9.2021).
- Sputnik Türkiye, “Rusya Bilim ve Kültür Merkezi paskalya kutlamalarına ev sahipliği yapacak: Kermes geliri kimsesiz çocuklara gidecek”.<https://tr.sputniknews.com/20190425/rusya-bilim-ve-kultur-merkezi-paskalya-kutlamalarina-ev-sahipligi-yapacak-kermes-geliri-kimsesiz-1038871863.html>(erişim tarihi: 07.9.2021).
- Sputnik Türkiye, “Rusya Bilim ve Kültür Merkezi’nde piyano yarışması”.<https://tr.sputniknews.com/20191112/rusya-bilim-ve-kultur-merkezinde-piyano-yarismasi-1040607997.html>(erişim tarihi: 07.9.2021).
- Sputnik Türkiye, “Rusya-Türkiye diplomatik ilişkilerinin 100. yıldönümü anısına iki pul kullanıma sunuldu”.<https://tr.sputniknews.com/20201103/rusya-turkiye-diplomatik-iliskilerinin-100-yildonumu-anisina-iki-pul-kullanima-sunuldu-1043144386.html?norescaler>(erişim tarihi: 07.9.2021).
- Sputnik Türkiye, “Rus Be-200 uçakları, Türkiye’de yangınların söndürülmesi amacıyla nöbete başlıyor”.<https://tr.sputniknews.com/20200616/rus-be-200-ucaklari-turkiyede-yanginlarin-onlenmesi-amaciyla-nobete-basliyor-1042258238.html?norescaler>(erişim tarihi: 07.9.2021).
- Sputnik Türkiye, “Putin yıl sonu basın toplantısını düzenledi: Erdoğan ile görüş ayrılıklarımız var ama sözünü tutan biri”.<https://tr.sputniknews.com/20210416/zelenskiy-erdogan-ukraynanin-natoya-katilim-talebini-destekliyor-1044285646.html>(erişim tarihi: 07.9.2021).
- Sputnik Türkiye, “Zelenskiy: Erdoğan, Ukrayna’nın NATO’ya katılım talebini destekliyor”.<https://tr.sputniknews.com/20201217/putin-yil-sonu-basin-toplantisini-duzenliyor-1043420996.html?norescaler>(erişim tarihi: 11.9.2021).
- Stockholm International Peace Research Institute, https://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php (erişim tarihi: 5.7.2021).
- Sudagezer, E., “Batının Türkiye’ye 60 Yıldır Vermediği Nükleeri Rusya Verdi”.<https://tr.sputniknews.com/columnists/201804041032910324-bati-turkiye-rusya-nukleer-akkuyu-savunma-sistemi-gorus/> (erişim tarihi: 2.3.2021).
- Syracuse University, <https://www.maxwell.syr.edu/hermann/>(erişim tarihi: 12.5.2021).

20 Questions with Vladimir Putin: Putin on children, grandchildren and personal loses. (2020). 7 dak, 29 sn. TASS. <https://www.youtube.com/watch?v=DjYa0RC4AZo> (erişim tarihi: 9.5.2021).

Tass, “Western dominance in global affairs gives way to more complex system-Putin”. <https://tass.com/politics/1352515> (erişim tarihi: 26.10.2021).

Tass, “Putin calls for extensive UN reform with broad consensus”. <https://tass.com/politics/968665> (erişim tarihi: 12.9.2021).

T24, “Erdoğan ve Putin, 18 Mart’ta Akkuyu Nükleer Santrali’nin 3. Reaktörünün Temelini atacak”. <https://t24.com.tr/haber/erdogan-ve-putin-18-mart-ta-akkuyu-nukleer-santrali-nin-3-reaktorunun-temelini-atacak,935811> (erişim tarihi: 2.3.2021).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Rusya İle Enerji Alanındaki İş Birliğimiz, Ekonomik İlişkilerimizin Taşıyıcı Sütunlarıdır”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/103848/-rusya-ile-enerji-alanindaki-is-birligimiz-ekonomik-iliskilerimizin-tasiyici-sutunlarindandir-> (erişim tarihi: 12.5.2021).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, “‘Vefatının 100. Yılında Sultan Abdülhamid’i Anlamak’ Konulu Konferansta Yaptıkları Konuşma”. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/90385/vefatinin-100-yilinda-sultan-abdulhamidi-anlamak-konulu-konferansta-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 24.06.2021).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Dünya 5’ten büyüktür diye formüle ettiğimiz çağrımızın temelinde adalet talebi vardır”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/99078/-dunya-5-ten-buyuktur-diye-formule-etdigimiz-cagrimizin-temelinde-adalet-talebi-vardir-> (erişim tarihi: 27.06.2021).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Çin’de Global Times ve Huánqiú Shíbào Gazetelerinde Yayımlanan Makale”. <https://www.tccb.gov.tr/makaleler/1898/106908/-turkiye-ve-cin-ortak-gelecek-vizyonu-paylasiyor->, (erişim tarihi: 27.06.2021).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, “TRT ‘Cumhurbaşkanı ile Özel Yayın’”. <https://www.tccb.gov.tr/mulakatlar/1709/128128/trt-cumhurbaskani-ile-ozel-yayin->, (erişim tarihi: 27.06.2021).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Türk-Rus Dostluğunun Tüm Sınamaları Aşacak Güce Sahip Olduğunu Gördük”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/72278/turk-rus-dostlugunun-tum-sinamalari-asacak-guce-sahip-oldugunu-gorduk> (erişim tarihi: 27.06.2021).

- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Rusya’yla ilişkilerimizi Eskisinden İleriye Taşımak İstiyoruz”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87316/rusyayla-iliskilerimizi-eskisinden-ileriye-tasimak-istiyoruz> (erişim tarihi: 27.06.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Kanal 24-Başkan Özel”. <https://www.tccb.gov.tr/mulakatlar/1709/102318/kanal-24-baskan-ozel-> (erişim tarihi: 27.06.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Türkiye ve Rusya iş birliği, Suriye’nin barış, güvenlik ve istikrarı açısından bir mihenk taşıdır”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/101683/-turkiye-ve-rusya-is-birligi-suriye-nin-baris-guvenlik-ve-istikrari-acisindan-bir-mihenk-tasidir-> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Türkiye Zor Zamanlarda Bölgedeki Kardeşlerinin Yanında Yer Almıştır”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87309/turkiye-zor-zamanlarda-bolgedeki-kardeslerinin-yaninda-yerini-almistir> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “TürkAkım Projesi Açılış Töreni’nde Yaptıkları Konuşma”. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/115235/turkakim-projesi-acilis-toreni-nde-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Her İnsan Bir Dünya Temalı Programda Yaptıkları Konuşma”. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/113897/-her-insan-bir-dunya-temali-programda-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Cumhurbaşkanı Erdoğan, A Haber-ATV özel yayına katıldı”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/128914/cumhurbaskani-erdogan-a-haber-atv-ozel-yayinina-katildi> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Akkuyu Nükleer Güç Santrali’nin Üçüncü Ünitesi’nin Temel Atma Töreni’nde Yaptığı Konuşma”. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/125207/akkuyu-nukleer-guc-santrali-nin-ucuncu-unitesi-nin-temel-atma-toreni-nde-yaptigi-konusma> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Rusya Devlet Başkanı Putin ile İdlib’deki Tüm Gelişmeleri Ele Alacağız”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116749/-rusya-devlet-baskani-putin-ile-idlib-deki-tum-gelismeleri-ele-alacagiz-> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Libya’nın egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması öncelikli hedefimizdir”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/126571/-libya-nin-egemenliginin-toprak-butunlugunun-ve-siyasi-birliginin-korunmasi-oncelikli-hedefimizdir-> (erişim tarihi: 17.09.2021).

- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Bölge üzerinde etkisi olan herkesi, hakikatleri görmeye, Azerbaycan halkının zaferini kabullenmeye ve geleceğe bakmaya davet ediyoruz”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/128334/-bolge-uzerinde-etkisi-olan-herkesi-hakikatleri-gormeye-azerbaycan-halkinin-zaferini-kabullenmeye-ve-gelecege-bakmaya-davet-ediyoruz-> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Kafkaslardaki barış ve huzurdan yalnız Azerbaycan değil, tüm bölge kazançlı çıkacaktır”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/128340/-kafkaslardaki-baris-ve-huzurdan-yalniz-azerbaycan-degil-tum-bolge-ulkeleri-kazancli-cikacaktır-> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “12. Büyükelçiler Konferansı’nda Yaptıkları Konuşma”. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/122735/12-buyukelciler-konferansi-nda-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan’ın Türkiye Ermenileri Patriği Sayın Sahak Maşalyan’a Gönderdikleri Mesaj”. <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/127685/cumhurbaskanimiz-sayin-recep-tayyip-erdogan-in-turkiye-ermenileri-patrigi-sayin-sahak-masalyan-a-gonderdikleri-mesaj> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Bölgemizde ve Dünyada Yaşanan Dönüşümün Sancılarını Çekenler Türkiye’yi Takip Ediyor ve Rehber Olarak Görüyor”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/29721/bolgemizde-ve-dunyada-yasanan-donusumun-sancilarini-cekenler-turkiyeyi-takip-ediyor-ve-rehber-olarak-goruyor> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Ukrayna’nın egemenliğini, Kırım dahil toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini hep destekledik, destekleyeceğiz”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/122378/-ukrayna-nin-egemenligini-kirim-d-hil-toprak-butunlugunu-ve-siyasi-birligini-hep-destekledik-destekleyecgiz-> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Karadeniz’in bir barış ve iş birliği denizi olmaya devam etmesi temel hedefimizdir”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/126541/-karadeniz-in-bir-baris-huzur-ve-is-birligi-denizi-olmaya-devam-etmesi-temel-hedefimizdir-> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Soydaşlarımızın tarihi ana vatanları Kırım’daki hürriyetlerinin güvence altına alınması önceliğimizdir”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/108237/-soydaslarimizin-tarih-ana-vatanlari->

- [kirim-daki-hurriyetlerinin-guvence-altina-alinmasi-onceligimizdir-](#) (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Türkiye ve Rusya, Suriye topraklarında ayrılıkçı hiçbir gündeme izin vermekeyecektir”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/112255/-turkiye-ve-rusya-suriye-topraklarinda-ayrilikli-hicbir-gundeme-izin-vermeyecektir-> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Astana garantörleri olarak sergileyeceğimiz iş birliği Suriye’nin geleceğinde belirleyici olacaktır”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/120522/-astana-garantorleri-olarak-sergileyecegimiz-is-birligi-suriye-nin-geleceginde-belirleyici-olacaktir-> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T. C. Cumhurbaşkanlığı, “Türkiye-Rusya Federasyonu-İran Üçlü Zirvesi Öncesi Yaptıkları Konuşma”. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/109646/turkiye-rusya-federasyonu-iran-uclu-zirvesi-oncesi-yaptiklari-aciklama> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T. C. Cumhurbaşkanlığı, “Doğu Akdeniz’de çözümün yolu diyalog ve müzakeredir”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/121798/-dogu-akdeniz-de-cozumun-yolu-diyalog-ve-muzakeredir-> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, “15. Muhtarlar Toplantısı’nda Yaptıkları Konuşma”. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/36107/15-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma> (erişim tarihi: 17.09.2021).
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Petrol Boru Hatları”. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-petrol-boru-hatlari> (erişim tarihi: 31.8.2021).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-political-relations-with-russian-federation.en.mfa, (erişim tarihi: 16.12.2020).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün Dünü, Bugünü ve Geleceği”. [https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlici-kei---orgutunun-dunu_-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa#:~:text=Karadeniz%20Ekonomik%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC%20\(KE%C4%B0,%2C%20Ukrayna%20ve%20Yunanistan'd%C4%B1r](https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlici-kei---orgutunun-dunu_-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa#:~:text=Karadeniz%20Ekonomik%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC%20(KE%C4%B0,%2C%20Ukrayna%20ve%20Yunanistan'd%C4%B1r) (erişim tarihi: 14.5.2021).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (erişim tarihi: 11.5.2021).

T.C. Dışişleri Bakanlığı St. Petersburg Başkonsolosluğu., “Türkiye-Rusya Federasyonu İkili İlişkileri”. <http://stpetersburg.bk.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/219910>(erişim tarihi: 16.5.2021).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “İnanç Turizmi”. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-10173/inanc-turizmi.html> (erişim tarihi: 14.9.2021).

T.C. Merkez Bankası, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket>(erişim tarihi: 7.5.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/rusya-federasyonu/ulke-profili>, (erişim tarihi: 2.1.2021).

TDBB, “Türkiye ve Rusya: Uluslararası Bağlamda İkili İlişkiler Kitabı TDBB Tarafından Yayınlandı”. <http://www.tdbb.org.tr/?p=16201&lang=tr> (erişim tarihi: 9.9.2021).

Topçu, G. ve Tüfekçi, Z., “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Başkanlık sistemi Türkiye'ye daha hızlı kalkınma fırsatı verecektir”. <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-baskanlik-sistemi-turkiyeye-daha-hizli-kalkinma-firsati-verecektir/683220> (erişim tarihi: 28.06.2021).

TradeMap, https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 (erişim tarihi: 5.11.2021).

TradeMap, https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7c22%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 (erişim tarihi: 5.11.2021).

TRT Haber, “Bahar Kalkanı Harekatı'na Giden Süreçte Neler Yaşandı?”. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bahar-kalkani-harekatina-giden-surecte-neler-yasandi-464860.html> (erişim tarihi: 5.1.2021).

TRT Haber, “Erdoğan ve Putin, Sputnik V Aşısının Tedarikini görüştü”. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/erdogan-ve-putin-sputnik-v-asisinin-tedarikini-gorustu-578561.html> (erişim tarihi: 9.5.2021).

TRT Haber, “Türkiye'nin İlk Nükleer Güç Santrali Yerli Temeller Üzerine Yükseliyor”. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyenin-ilk-nukleer-guc-santrali-yerli-temeller-uzerine-yukseliyor-499042.html#:~:text=Akkuyu%20N%C3%BCkleer%20A%C5%9E%20Genel%20M%C3%BCd%C3%BCr%C3%BC,%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1n%2>

- [0e%C5%9F%20zamanl%C4%B1%20y%C3%BCr%C3%BCt%C3%BCld%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BC%20s%C3%B6yledi](https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakandan-milliyetcilik-cikisi-76233.html). (erişim tarihi: 1.3.2021).
- TRT Haber, “Başbakan’dan “Milliyetçilik” Çıkışı”.
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakandan-milliyetcilik-cikisi-76233.html>(erişim tarihi: 25.6.2021).
- TRT Haber, “6 ülkeden Türkiye’ye yangınla mücadelede hava desteği”.
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/6-ulkeden-turkiyeye-yaniginla-mucadelede-hava-destegi-599415.html>(erişim tarihi: 12.9.2021).
- TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1%20> (erişim tarihi: 7.5.2021).
- TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Mayis-2021-37417>(erişim tarihi: 2.9.2021).
- TÜİK, “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2020”,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211>(erişim tarihi: 5.9.2021).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Biyografi”.
<https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/biyografi/> (erişim tarihi: 6.2.2021).
- Türkrus, “Patrik Kirill de Erdoğan’ı kutladı: ‘Vatandaşlar yeniden lider olarak size güvendi’”.
<https://www.turkrus.com/643819-patrik-kirill-de-erdogani-kutladi-vatandaslar-lider-olarak-yeniden-size-guvendi-xh.aspx> (erişim tarihi: 14.9.2021).
- Stone, O., <https://www.sho.com/the-putin-interviews> (erişim tarihi: 25.6.2021).
- Ulutaş, U., “Karlof Suikastı: Bir Kaos Operasyonu”. <https://kriterdergi.com/siyaset/karlof-suikatsti-bir-kaos-operasyonu> (erişim tarihi: 24.2.2021).
- UN Comtrade, “UN Comtrade Database”. <https://comtrade.un.org/data/> (erişim tarihi: 23.12.2020).
- University of Connecticut. <https://polisci.uconn.edu/person/jennifer-sterling-folker/#:~:text=Professor%20Sterling%2DFolker%20is%20an,international%20organization%20and%20global%20governance.&text=She%20is%20also%20a%20co,of%20the%20ISA%20publications%20committee>(erişim tarihi: 12.5.2021).
- Walker, S., “Vladimir Accuses US of Backing Terrorism in Middle East”.
<https://www.theguardian.com/world/2015/oct/22/vladimir-putin-accuses-us-backing-terrorism-middle-east> (erişim tarihi: 28.11.2021).

- WorldBank, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/1995/Summary> (erişim tarihi: 3.5.2021).
- Video Haber 7, “Karabağ’ın Önemi Çok Büyük! Türk Dünyası Birleşecek”. <https://video.haber7.com/video-galeri/172428-karabagin-onemi-cok-buyuk-turk-dunyasi-birlesecek> (erişim tarihi: 23.7.2021).
- Yanık, M., “Erdoğan’ı Siyaseten Özel Kılan Dört Özellik”. <https://www.star.com.tr/acik-gorus/erdogani-siyaseten-ozel-kilan-dort-ozellik-haber-878613/> (erişim tarihi: 13.2.2021).
- Yayla, A. S., “Erdogan’s Libyan Adventure: Turkey, Russia, Gas Pipelines and Missiles”. <https://investigativejournal.org/erdogans-libyan-adventure-turkey-russia-gas-pipelines-and-missiles/> (erişim tarihi: 14.1.2021).
- Yeni Akit, “Çavuşoğlu yeni bir teklifte bulundu.. Rusya’dan Türkiye’ye küstah ‘SİHA’ tehdidi”. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/cavusoglu-yeni-bir-teklifte-bulundu-rusyadan-turkiyeye-kustah-siha-tehdidi-1532143.html> (erişim tarihi: 14.07.2021).
- Yeni Asır, “İzmir’de Antik Efes’te tarihi Rus ayini”. <https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2019/09/24/izmirde-antik-efeste-tarihi-rus-ayini> (erişim tarihi: 14.9.2021).
- Yeni Şafak, “Putin’in ‘Erdoğan’ın özü sözü bir’ açıklamasına Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan cevap: ‘Bu ifadeleri kendini tarif ediyor’”. <https://www.yenisafak.com/gundem/putinin-erdoganin-ozu-sozu-bir-aciklamasina-cumhurbaskani-erdogandan-cevap-bu-ifadeleri-kendini-tarif-ediyor-3591366> (erişim tarihi: 4.2.2021).
- Yeni Şafak, “Erdoğan: Putin vizeler kıami olarak kaldırılın kararını verdi”. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/erdogan-putin-vizeler-kismi-olarak-kaldirilsin-kararini-verdi-3412464> (erişim tarihi: 5.11.2021).
- Yeni Şafak, “Recep Tayyip Erdoğan kimdir? Erdoğan kaç yaşında?”. <https://www.yenisafak.com/recep-tayyip-erdogan-kimdir-erdogan-kac-yasinda-h-2652002> (erişim tarihi: 10.2.2021).
- Yılmaz, M., “Rus Ortodoks Kilisesi Temsilcileri TBMM’de”. <https://www.haberler.com/rus-ortadoks-kilisesi-temsilcileri-tbmm-de-4173726-haberi/> (erişim tarihi: 14.9.2021).
- Yılmaz, S., “Rusya’nın Dağlık Karabağ İçin Çözüm Planı Ne?”. <https://fikirturu.com/jeo-strateji/rusyanin-daglik-karabag-icin-cozum-planı-ne/> (erişim tarihi: 14.1.2021).
- Yunus Emre Enstitüsü, <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=23> (erişim tarihi: 7.9.2021).

Yüzbaşıoğlu, N., “Darbe Girişiminin Karşısında Türkiye’nin Yanında Durdular”.
<https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisiminin-karsisinda-turkiyenin-yaninda-durdular/1531276> (erişim tarihi: 11.5.2021).

EK 1- Operasyonel Kod Analizi Hesaplamasında Yazılımın Taradığı Kelimeler⁹⁵⁶

Abduct: kaçırmak	command emretmek, tepeden görmek	emerge ortaya çıkma	lend ödünç vermek, tedarik etmek	recover kurtarma, iyileştirme	strengthen kuvvetlendirm ek
Abide: uymak, dayanmak, sadık kalmak	commend salık vermek	emigrate göçmek	liberate özgürleştirme k	recruit adam toplamak	stress vurgulamak, strese girmek
Absorb: almak, kavramak	comment yorumlamak, açıklamak	empower izin vermek	lie yalan söylemek	rectify tamir etmek, ayarlamak	strike vurmak, çarpma
Abstain: imtina etmek	commit işlemek, üstlenmek	enable olanak vermek	lift yüksel(t)mek	rede poy yeniden mevzilendirm ek	struggle uğraşmak
Accelerate: hızlan(dır)mak	communicate iletişim kurmak	encounter karşılaşmak	like hoşlanmak	reduce azaltmak	study incelemek, çalışmak
Accept: kabul etmek	compensate telafi etmek	encourage cesaretlendirm ek	liken benzetmek	reestablish yeniden tesis etmek	subject mecbur etmek, maruz bırakmak
accord uzlaşmak	compete yarışmak, çekişmek	end bit(ir)mek	link bağlantı kurmak	reform yenilemek	submit kabul etmek
accuse suçlamak	complain şikayet etmek	endanger tehlikeye atmak	liquidate yok etmek, kapatmak	refuse reddetmek	succeed başarmak
achieve başarmak	complete tamamlamak	endorse desteklemek	listen dinlemek	refute reddetmek, aksini ispatlamak	suffer katlanmak
acknowledge onaylamak, kabullenmek	comply uymak, itaat etmek	enforce zorlamak	loan ödünç vermek	regard hesaba katmak	suggest önermek
acquire elde etmek, yakalamak	compromise uzlaşmak	engage bağla(n)mak, çarpışmak	lobby lobi yapmak	regret pişman olmak	summon davet etmek
act hareket etmek	conceal gizlemek	enhance genişletmek	long gözmek, arzu etmek	reinforce desteklemek	supervise denetlemek, gözetmek
activate etkin kılmak, faaliyetegeçirm ek	concede kabullenmek, ödü vermek	enrich zenginleştirme k	look bakmak, güvenmek	reinvent yeniden icat etmek	supply sağlamak
add toplamak, neticelenmek	conciliate uzlaştırmak	ensure garanti etmek	loosen gevşetmek	reiterate tekrar etmek	support desteklemek
address hitap etmek, değirmek	condemn ayıplamak, suçlamak	entail gerekirmek, yol açmak	loot yağmalamak	reject reddetmek	Suppress: bastırmak
adhere bağlı olmak, söz tutmak	conduct yönetmek	enter girmek	lose kaybetmek	relate ilişkilendirme k	surrender teslim olmak

⁹⁵⁶ Bu kelimeler tablosu, Profiler Plus yazılımı geliştiricilerinden Michael D. Young tarafından bu tez çalışması için paylaşılmıştır. İletişim için bkz. <https://profilerplus.org/Home/Contact> (erişim tarihi: 15.9.2021).

admit itiraf etmek,müsade etmek	confer müzakere etmek	entreat istemek, ısrar etmek	maintain sürdürmek	release tahliye etmek	taint lekelemek, bozmak
adopt benimsemek	confine sınırla(ndır)mak	entrust güvenmek, emanet etmek	make yapmak	relinquish vazgeçmek	take almak
advance geliştirmek, ilerlemek	confirm onaylamak, kesinleştirmek	equate kıyaslamak, eşitlemek	manipulate manipüle etmek	rely inanmak	talk konuşmak
advocate desteklemek, savunmak	confiscate el koymak	equip donatmak	march yürümek	remain kalmak	target hedeflemek
affect etkilemek, gibi davranmak	confront zıt düşmek, karşılaşmak	erupt patlak vermek	martyr kurban vermek	remind hatırlatmak	teach öğretmek
affirm doğrulamak, söz vermek	congratulate tebrik etmek	establish kurmak	massacre katliam	remove silmeki kaldırmak	tell anlatmak, söylemek
afford gücü yetmek	connect bağlamak	evacuate boşaltmak	media te aracılık etmek	Rene ge hile yapmak, sözünden dönmek	terrify korkutmak
agitate kıskırtmak, tahrik etmek	conquer fethetmek	evade yan çizmek	meet buluşmak, karşılamak	renew yenilemek	terrorize korkutmak
agree anlaşmak	consider düşünmek	evict tahliye ettirmek	mend onarmak	reopen yeniden açmak	thank teşekkür etmek
aid yardım etmek	construct inşa etmek	examine incelemek	merge birleştirmek	reorganize yeniden düzenlemek	think düşünmek
aim hedeflemek	consult danışmak	exceed sınırı aşmak	mistreat kötü davranmak	repay karşılığını vermek	threaten tehdit etmek
airlift taşımak	contact ilişki kurmak, temasa geçmek	exchange takas etmek, bozmak	mobilize seferber etmek	repeat tekrar etmek	throw fırlatma
alarm korkutmak, uyarmak	contain kapsamak, sınırlamak	exclude hariç tutmak	monitor izlemek, gözlemek	repel reddetmek, kovmak	tighten sıkılaştırma
allay dindirmek, zayıflatmak	continue devam etmek	excuse affetmek	move hareket etmek	replace yerini değiştirmek	tolerate hoş görmek
allege iddia etmek, itham	Contribute: katkı sağlamak	execute icra etmek	murder öldürmek	reply cevap vermek	torture eziyet etmek
allocate tahsis etmek	control control etmek	exercise uygulamak	mutilate sakatlamak, değiştirmek	report rapor etmek	tour dolaşma, nöbet
allow izin vermek	converge birbirine yaklaşmak	exhort öğüt vermek, uyarmak	name zikretmek, seçmek	repress baskılamak	trade ticaret yapmak
alter değişiklik yapmak	convey iletmek	expand genişletmek	need ihtiyaç duymak	repulse geri püskürtmek	train eğitmek
ambush pusu, tuzak kurmak	cooperate işbirliği yapmak	expect ummak, beklemek, tahmin etmek	negotiate görüşmek, başarmak	request rica etmek	transfer nakletmek, devretmek
announce ilan etmek, duyurmak	coordinate eşgüdümlemek	expel azletmek	normative kuralcı, örnek oluşturan	require gerektirmek	transport taşımak

annul feshetmek	cope başa çıkmak	explain açıklamak	nullify boşa çıkarmak	reschedule yeniden planlamak	travel seyahat etmek
apologize özür dilemek	correct düzeltmek, cezalandırmak	export ihraç etmek	nurture beslemek, yetiştirmek	rescind kaldırmak, iptal ettirmek	trouble sorun etmek
appeal başvurmak, cezbetmek, rica etmek	cosponsor eşsponsorluk	expose maruz bırakmak	obey itaat etmek	rescue kurtarmak	trust güvenmek
appear gözükmek	cost mâl olmak	expound açıklamak	object reddetmek, karşı çıkmak	reserve muhafaza etmek, depolamak	try denemek
applaud takdir etmek	counter karşı koymak	express açıklamak	oblige zorlamak	resign çekilmek	turn dönmek
apply uygulamak	court fayda sağlamak, davet etmek	extend devam ettirmek	observe gözlemlmek	resist direnmek	uncover açığa çıkarmak
appoint tayin etmek, belirlemek	craft ustalık, hüner	extradite iade etmek	obstruct engellemek	resolve çözmek	undermine zayıflatmak
appraise paha biçmek	Crash: çarpmak	face yüzleşmek	obtain kazanmak	resort baş vurmak	understand anlamak
appreciate takdir etmek, anlayışla karşılamak	create yaratmak, neden olmak	fail başarısız olmak, kaybetmek	occur meydana gelmek	respect saygı durmak	unify birleştirmek
approve onaylamak, beğenmek	criticize eleştirmek	familiarize tanıtmak, alıştırmak	offend suç işlemek	respond yanıtlamak	unleash salıvermek
arbitrate aracılık yapmak	cross kesişmek	favor kayırmak, desteklemek	offer teklif etmek	restate yeniden ifade etmek	unveil açığa çıkarmak
arm silahlanmak, elini uzatmak	crumble parçalamak	fear korkmak, kuşkulananmak	open açmak, uyarmak	restore yenilemek	upgrade üst seviyeye taşımak
arrest önlemek, durdurmak	cry haykırmak, ağlamak	feel hissetmek, sezinlemek	operate idare etmek	restrict kısıtlamak	uphold onaylamak, sürdürmek
arrive ulaşmak, başarmak	curb zapt etmek	feign bahane uydurmak	oppose karşı çıkmak	resume devam etmek	urge zorlamak, baskı yapmak
ask sormak, istemek	curse lanetlemek	fight mücadele etmek	order düzenlemek	retaliate misilleme yapmak	use kullanmak
assail kuşatmak, saldırmak, kınamak	cut kesmek, yol açmak	finalize sonuçlandırma k	organize düzenlemek	retract geri çekmek	Validate: geçerli kılmak
assassinate katletmek, suikast yapmak	damage zarar vermek	finance finans etmek	oust devirmek	retreat gerilemek	victimize kurban etmek, aldatmak
assemble birleştirmek	dangle sarmak	find bulmak	overcome üstesinden gelmek	return geri dönmek	violate ihlal etmek
assert iddia etmek, ortaya koymak	deal anlaşmak	finish bitirmek	overestimate abartmak	reunify yeniden birleştirmek	visit ziyaret etmek
assess	debate tartışmak	fire ateşlemek,	owe borçlu	reveal ortaya	voice

hesaplamak, incelemek		azletmek	olmak	çıkmaq, göstermek	seslendirmek
assist yardım etmek	debrief bilgi almak	flatten ezmek, düzleştirmek	participate katılmak	reverse tersine çevirmek	void iptal etmek
assume varsaymak, üstlenmek	deceive kandırmak, ihanet etmek	flee kaçmak	pass geçmek, devretmek	revert tekrar değinmek	vote oylamak, seçmek
assure temin etmek, garantilemek	decide karar vermek	fly uçmak, kaçmak, öfkelenmek	patrol devriye gezmek	review görmek	vow yemin etmek
attach eklemek, el koymak	declare ilan etmek	focus odaklanmak	pay ödeme, yarar sağlamak	revise düzeltmek	wait beklemek
attack saldırmak, girişmek	decline zayıflamak, reddetmek	foil engellemek	pelt fırlatmak, atmak	revitalize canlandırmak	walk yürümek
attain erişmek, kazanmak	decry kötülemek, kınamak	follow takip etmek	perform icra etmek	revive canlanmak	want istemek
attempt kalkışmak	default yükümlülüğü yerine getirmemek	forbid yasaklamak	permit mücadele etmek	revoke kaldırmak, çevirmek	war savaşmak
attend katılmak, hizmet etmek	defeat yenmek	force zorlamak, dayatmak	persuade ikna etmek	reward ödüllendirme k	warn uyarmak
authorize yetkilendirmek	defend savunmak	forge ilerlemek, yapmak	picture tasvir etmek	ridicule alay etmek	waste harcamak
avoid kaçınmak	defer saygı göstermek, ertelemek	forgive bağışlamak, affetmek	place yerleştirmek	riot ayaklanma	weaken zayıflatmak
award ödüllendirmek, hükmetmek	defuse etkisizleştirmek	form şekillendirmek	plan plan yapmak	rip parçalamak, koparmak	welcome karşılamak
axe kovmak, azaltmak	defy küçümsemek, karşı koymak	foster geliştirmek, teşvik etmek	plant dikmek, saklamak	rise arttırmak, yükseltmek	win kazanmak
back vazgeçmek, arka çıkmak	delay ertelemek	free özgürleştirmek	play rol almak, oynamak	risk risk etmek	withdraw geri çekilmek
ban yasaklamak	deliver dağıtmak, kurtarmak	freeze dondurmak	plead ileri sürmek	roar gürlemek	withhold alıkoymak, saklamak
banish aklından çıkarmak, uzaklaştırmak	demand talep etmek	frighten korkutmak	pledge yemin etmek, vaat etmek	rock şok etmek, sallamak	wound yarala(n)mak
bar hoşlanmamak, kısıtlamak	democratize demokratikleştirmek	frustrate engellemek	plunder yağmalamak	rocket fırlamak	write yazmak
bargain pazarlık etmek, müzakere etmek	demolish yıkmak	fulfill icra etmek	pose tehdit oluşturmak	rush acele etmek	yield teslim olmak
base dayandırma, kurmak	demonstrate kanıtlamak, göstermek	gain kazanmak	postpone ertelemek	safeguard korumak, temin etmek	
battle savaşmak,	denigrate kötülemek,	gather toplamak	pound çarpmak,	satisfy tatmin etmek	

mücadele etmek	karalamak		vurmak, ezmek		
be olmak	denounce ihbar etmek, suçlamak	give vermek	pour yağdırmak	say söylemek	
bear dayanmak, katlanmak	deny reddetmek	go gitmek	praise övmek, yüceltmek	scoff gülmek	
beat yenmek, hırpalamak	depart caymak	grant hibe etmek, onaylamak	pray yalvarmak	score başarı kazanmak	
begin başlamak	depend bağlı olmak	grasp idrak etmek	predict tahmin etmek	scrap kavga etmek	
believe inanmak	deplere üzülmek, hayıflanmak	grow büyümek, yetişmek	prefer tercih etmek	seal onaylamak, mühürlenmek	
benefit yararlanmak	deploy yerleştirmek, uygulamak	guarantee garanti etmek	prepare hazırlamak	search aramak	
besiege sıkıştırmak, endişelendirme k	deport uzaklaştırmak, dışlamak	guide rehberlik etmek	present arz etmek	secede çekilmek	
betray ihanet etmek, ifşa etmek	deposit yatırmak, emanet etmek	hack yermek, vurmak	preserve korumak	secure güvenceye almak	
bind bağlamak, engel olmak, mecbur etmek	deprive mahrum etmek	hail seslenmek, övmek	press bastırmak, sıkıştırmak	see görmek, anlamak	
blame suçlamak	describe tasvir etmek, tanımlamak	halt durdurmak, sendelemek	pressure baskılamak	seek peşinde koşmak, aramak	
blast tahrip etmek, yıkmak	desire arzulamak	hamper yokuşa sürmek	prevail üstün gelmek	seem gözükme	
blockade ablukaya almak	despair umudu kesmek	handle idare etmek	prevent önlemek	seize kapmak, el koymak	
boast övünç duymak	despise hor görmek	hang ertelemek, dayanmak	produce üretmek	sell satmak	
bomb fiyasko, başarısızlık	destroy yıkmak	harbor misafir etmek, saklamak, yataklık etmek	prohibit yasaklamak	send göndermek	
bombard topa tutmak	detain oyalamak, engellemek	harm zarar vermek	promise söz vermek	sentence ceza vermek, hüküm vermek	
boost artırmak, canlandırmak	dethrone koltuktan indirmek	have sahip olmak	promote teşvik etmek	separate ayırmak	
bow boyun eğmek	detonate patlamak	heighten yükseltmek, çoğaltmak	prompt harekete geçme	serve hizmet etmek	
boycott boykot	devalue değerini düşürmek	help yardım etmek	propagate üretmek	settle anlaşmak, karar vermek	
brand yaftalamak	develop geliştirmek	hide saklamak	propose teklif etmek	sever paylaşmak, koparmak	

break bozmak, kopmak, bitirmek	die ölmek, sona ermek	hijack gasp etmek	prosecute yürütmek, devam etmek	shape şekillendirme k	
brief bilgi vermek	Diminish: azaltmak	hinder engellemek	protect korumak	share paylaşmak	
bring getirmek, razi etmek	disagree katılmamak, ters düşmek	hint ima etmek	protest protesto etmek	shatter kırmak, parçalamak	
broadcast duyurak, yayınlamak	disappoint hayal kırıklığına uğratmak	hit vurmak, isabet ettirmek	provide sağlamak	shell bombalamak, kabuğunu soymak	
broaden genişletmek	disapprove reddetmek	hold sahip olmak, tutmak	provoke öfkelenmek , provoke etmek	shelve meyletmek, hasıraltı etmek	
brush değinmek, temas etmek	disarm silahsızlandırmak	honor onurlandırmak	publish yayınlamak	shift değiştirmek	
brutalize merhametsizce davranmak	disband lağvetmek	hope ummak	punish cezalandırmak	shock şaşırtmak	
build inşa etmek, güvenmek, desteklemek	disburse harcamak	host konuk etmek	purchase satın almak	shoot ateş etmek	
burn kızdırmak, ateşlemek	discard kovmak, kurtulmak	humiliate aşağılamak	push itmek	show göstermek	
bury gizlemek	disclose açığa vurmak	hunt kovalamak, aramak	put koymak, zorlamak	shrug omuz silkmek	
buy almak, inanmak	discover keşfetmek	hurl savurmak, fırlatmak	quash reddetmek, iptal etmek	shut kapamak	
call çağırarak, adlandırmak	discuss tartışmak	ignore görmezden gelmek	quell yatiştirmek, boyun eğdirmek	sign imzalamak	
cancel iptal etmek	disintegrate çözölmek, parçalanmak	immigrate göç etmek	question sorgulamak, kuşkulandırmak	signal işaret etmek	
capture yakalamak, etkilemek	dislike hoşlanmamak	intercept engel olmak	quote alıntılanmak	silence susturmak, sessiz kalmak	
carry taşımak, sağlamak	dismantle dağıtmak	interdict yasaklamak	rage hiddetlenmek	sink batmak	
cast tasarlamak, çarpıtmak	dismiss azletmek	interfere müdahale etmek	raid akın etmek, baskın yapmak	slam fark atmak, yermek	
catch yakalamak	disperse yayılmak	interrogate sorgulamak	rail dil uzatmak, azarlamak	slaughter katletmek	
cause sebep olmak	display açığa çıkarmak, göstermek	intervene müdahale etmek	raise büyötmek, yetiştirmek, neden olmak	slay katletmek	
caution uyarmak	dispute tartışmak, reddetmek	introduce tanıtmak	rake meyletmek	smash çakılmak, ezilmek	

cease durdurmak, ara vermek	disrupt bozmak	Invade işgal etmek	ram çarpmak, zorlamak	snub haddini bildirmek	
celebrate kutlamak, övmek	dissolve dağılmak, sona ermek	invent icat etmek	rampage öfkelenmek	snuff kokusunu almak	
censor sansürlemek	distance mesafe koymak	invest yatırım yapmak	ransack yoklamak	solve çözmek	
censure eleştirmek, cezalandırmak	distribute dağıtmak	investigate araştırmak	rape gaspetmek, tecavüz	sound gibi gelmek	
challenge meydan okuma	disturb rahatsız etmek	invite davet etmek	ratify imzalamak, onaylamak	speak konuşmak	
change değiştirme, değişim	diversify çeşitlendirmek	invoke başlatmak, çağırmak	reach ulaşmak	spend harcamak	
charge suçlamak, tembihlemek, görevlendirme k	divide bölmek	involve içermek, kuşatmak	react tepki vermek	sponsor sponsor olmak	
chart plan yapmak	do yapmak	issue ihraç etmek	reaffirm tekrar doğrulamak	spread yayılmak	
chastise eleştirmek, suçlamak	dock kısaltmak, indirmek	jail tutuklamak	realize fark etmek	spurn hor görmek, reddetmek	
cheat aldatmak, kandırmak	document kanıtlamak, belgelemek	jam basmak, ezmek	reap hasat etmek	spy casusluk yapmak	
chide çıkışmak, ayıplamak	donate hibe etmek	jeer dalga geçmek	reassert tekrar ileri sürmek, kuvvetlendirmek	squash ezmek, ezilmek	
choose seçmek	draft planlamak	join katılmak	reassure rahatlatmak	stab bıçaklamak	
circle dönmek, çevrelemek	draw teşvik etmek, devam etmek, çekmek, çizmek	keep tutmak, saklamak	rebuff terslemek	stabilize istikrarlı hale getirmek	
claim iddia etmek, istemek	drive gütmek, kullanmak	kidnap kaçırmak	rebuild yeniden inşa etmek	start başlamak	
clamber tırmanmak	drop düşmek, son vermek	kill öldürmek, bitirmek	rebuke çıkışmak	steal çalmak	
clamp sıkıştırmak, bastırmak	drug uyuşturmak	know bilmek	recall hatırlamak, feshetmek	stimulate teşvik etmek	
clarify açıklamak	dump boşaltmak, düşmek	land inmek, elde etmek	receive almak	stone taşa tutmak	
clash çarpışma, uyuşmama	earmark ayırmak	launch başlatmak	recognize tanımak, fark etmek	stop dur(dur)mak	
climb çıkmak, yükselmek	ease rahatlatmak	lay ileri sürmek, hazırlamak	recommend tavsiye etmek	storm saldırmak, öfkelenmek	
close bitirmek, uzlaşmak	elect seçmek	lead öncülük etmek	reconcile arabulmak	strafe azalamak	
collapse yıkılmak,	eliminate bertaraf etmek	learn öğrenmek	reconnect yeniden	strain çabalamak	

çökmek			bağlamak		
collect topla(n)mak	embargo yasaklamak, kısıtlamak	leave ayrılmak	reconsider yeniden düşünmek	strand katlanmak, ayağa kalkmak	
collide zıt düşme, çarpışma	embark yükle(n)mek, kalkışmak	legitimize yasallaştırmak	record kaydetmek	strangle boğmak, bastırmak	

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Tuğba ERGEZEN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Aksa Anadolu Teknik ve Meslek Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi-İİBF-Uluslararası İlişkiler
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Makale: Ergezen, T, Uysal Oğuz, C. (2020). Soğuk Savaş Döneminde Latin Amerika ve Türkiye’de Ordunun Siyasetteki Rolü. Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2 (2) , 131-152. Kitap Bölümü: Uysal Oğuz, C. ve Ergezen, T. (2021). “Çin, Ekolojik Sorunlar ve Çevre Politikası”. İ. Ermağan, M. Özay ve Ö. Z. Keyvan (Ed.). Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 2-3. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara: 457-474.	